

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

Historické vědy – starší české dějiny

Dana Dvořáčková (roz. Malá)

SPLENDOR CURIAE REGIS.
ŽIVOT A KULTURA NA DVOŘE POSLEDNÍCH PŘEMYSLOVCŮ

Splendor curiae regis.
Life and Culture on the Court of the last Přemyslids

DISERTAČNÍ PRÁCE

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

2010

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Jana Dvořáková

Tato disertační práce by v předkládané podobě nevznikla bez pozitivního přístupu, cenných rad a připomínek školitele Josefa Žemličky, za které mu tímto srdečně děkuji. Současně bych ráda poděkovala Lence Bobkové, jejíž pochopení a vstřícnost mě provázejí již od diplomního semináře. Stejně tak děkuji za vstřícnou podporu a pomoc kolegovi z Historického ústavu AV ČR, v. v. i. Janu Zelenkovi. Zavázána jsem rovněž dalším kolegům a spolužákům za četné podněty, kritické připomínky, ochotné zajišťování xeroxů, nebo knih a milé rozhovory ke zpracovanému tématu; Evě Doležalové, Janě Zachové, Lence Blechové, Robertu Šimůnkovi, Robertu Novotnému, Zdeňku Žaludovi, Martinu Musílkovi, a v neposlední řadě též Kateřině Charvátové. Moje poděkování patří stejně tak odborníkům z pracoviště tzv. Českého diplomatáře v Brně, Daliboru Havlovi a Karlu Marázovi, kteří mi zpřístupnili zde shromážděný a dosud nepublikovaný pramenný materiál, a zodpovídali četné dotazy. Za stálou životní pomoc, bez níž by práce nebyla dokončena, pak srdečně děkuji své mamince.

OBSAH

ÚVOD

I. PRAMENY A LITERATURA

II. ROZPRAVA K METODĚ

III. PANOVNICKÝ DVŮR

1. Dvůr v představách středověku

2. Dvůr v mezioborovém kontextu

IV. DVORSKÉ PROSTŘEDÍ VE SVĚTLE DOCHOVANÝCH PRAMENŮ

1. Vývoj panovnického dvora

2. Strukturálně–personální stav pražského dvora v závěru 13. a počátku 14. století

2.1. Dvorské úřady a jejich výskyt v pramenech

2.1.1. Doložené dvorské úřady

2.1.2. Nižší dvorské úřady a služební posty

2.2. Úřady celozemské správy při dvoře

2.3. Struktura královské kanceláře

3. Personální stav pražského dvora v závěru 13. a počátku 14. století

3.1. Panovnická rodina

3.2. Světská nobilita

3.2.1. Příbuzní Přemyslovců

3.2.2. Rody kolem trůnu

3.2.3. Jednotlivci z řad šlechty

3.3. Duchovnstvo

3.3.1. Kaplani a dvorská kaple

3.3.2. Zpovědníci na dvoře

3.3.3. Biskupové na dvoře

3.3.4. Kancléři na dvoře

3.3.5. Lékaři na dvoře

3.3.6. Vzdělanci z kanceláře

3.3.7. Nezařazení duchovní, rádci a představitelé řádů

3.4. Ostatní sloužící a *servi delectabiles*

4. Dvůr královen

5. Menší dvůr na příkladu pražského dvora Václava II.

6. Problematika královny rady

V. DVORSKÝ ŽIVOT

1. *Curia cottidiana*

1.1. Dvorská domácnost v řeči pramenů

1.1.2. Vývoj účetních zápisů

1.1.3. Problematika domácích účetních zápisů

1.1.4. Spotřební zboží a potraviny

1.2. Výchova na pražském dvoře

1.2.1. Znalosti o dětství ve středověku

1.2.2. Způsob výchovy na dvoře

1.2.3. Děti na dvoře posledních Přemyslovců

1.2.4. Dětství Václava II. v Braniborsku

1.3. Ctná manželka a panovnice

1.3.1. Doklady o životě žen – panovnic

2. *Curia sollemnis*

2.1 Dvorské slavnosti

2.2 *Curialitas*, ceremoniál a rituály na panovnickém dvoře

VI. DVORSKÁ KULTURA

1. Příchod dvorské rytířské kultury

1.1. Rytířská literatura

2. Rytířské ctnosti a pražský dvůr

2.1. Turnaj

2.2. Dvorská láska

VII. REZIDENČNÍ SÍDLA

1. K vymezení pojmů v řeči pramenů

2. Královská rodina v prostoru svého domova

3. Dvůr na cestách

ZÁVĚR

Příloha

Použité prameny a literatura

Seznam zkratk

ABSTRAKT

Disertační práce *Splendor curiae regis. Život a kultura na dvoře posledních Přemyslovců* se věnuje studiu panovnického dvora druhé poloviny 13. a počátku 14. století. Hlavní těžiště zkoumání postihuje zvláště dvůr českého a polského krále Václava II. (1278/1283–1305), přičemž práci doplňují analogická srovnání, která časový rámec přesahují jak do raného, tak do pozdně středověkého období. Panovnický dvůr je sledován jako domácnost vládce a zároveň jako jedna z nejvýznamnějších „institucí“ středověku, neboť jeho centralizující vliv prostupoval celou společností. Dvůr představoval místo politického rozhodování, moci a reprezentace. Stejně tak byl centrem a propagátorem dvorské rytířské kultury, která právě v této době zaznamenala výrazný rozkvět.

Práce je rozdělena do sedmi kapitol. Po rozboru pramenů a literatury následuje nastínění metodického postupu. Hlavní těžiště výsledků nese třetí až sedmá kapitola disertace. Třetí z nich předkládá dvůr nejprve podle názorů středověkých autorů, kdy se nejčastěji jedná o rozlišování mezi *curia minor* a *curia maior*, a současně nabízí i teoretické pojednání o chování dvora na základě využití metod sociologie a antropologie. Čtvrtá kapitola se v první části věnuje představení vývoje panovnického dvora v Čechách od raného středověku. Na ní navazuje přímý rozbor podoby dvora v závěru přemyslovské epochy, a to jak z hlediska úřadů či služeb, tak z hlediska přímého personálního zastoupení a vlastní domácnosti panovníka. Pátá se zabývá poznáním dvorského života v běžné, praktické každodennosti a stejně tak za výjimečných svátků a slavností. Bezprostředně na festivity navazuje představení dvorské rytířské kultury konce 13. století. Předposlední oddíl se věnuje prostoru, ve kterém se dvůr nacházel, což platí nejen pro rezidenční sídla, ale rovněž pro dvůr na cestách. Pro snazší orientaci je v příloze přehled historicko-politického dění v Českém království od druhé poloviny 13. století až do závěru přemyslovské epochy.

ABSTRAKT (anglicky)

The dissertation thesis *Splendor curiae regis. Life and culture in the court of the last Přemyslid* is dedicated to a study of the sovereigns' court of the second half of thirteenth and beginning of fourteenth century. The author's effort is focused on the royal court, and the regnal period, of Wenceslas II, king of Bohemia and Poland (1278/1283 - 1305). The text includes reference to parallels crossing the borders of this chronological framework both into the earlier and into the later time periods. The royal court constitutes a target of study as one of the most important institutions of the medieval period, as its centralizing influence permeated all society. The court represented the place where political decisions were taken, the supreme instance of power and representation. Much in the same manner, the court constituted a centre and vanguard of courtly chivalric culture, bursting into a full bloom in this very time. The text's seven chapters include, first and foremost, an analysis of sources and specialized literature and presentation of the author's methodical approach (Chapters 1-2). The major results are presented in Chapters 3-8. Chapter 3 surveys the coeval ideas of a kingly court reflected in written sources, which most frequently distinguish between the *curia minor* and the *curia maior*, offering also a theoretical analysis of behaviour of the court based on sociological and anthropological methods. The first part of Chapter 4 treats the presentation of development of the sovereigns' court in Bohemia from the early Middle Ages. This is followed by a direct analysis of the form of the court at the close of the Přemyslid period, both from the viewpoint of offices or services, and from that of direct personal representation and the sovereign's own household. The courtly life itself, both in its practical everyday aspect, and in feasts and solemnities, constitutes the theme of Chapter 5. The study of festivities is immediately followed by presentation of courtly chivalric culture in the course of the 13th century. The forelast chapter treats the space in which the courtly activities unfolded, both in terms of permanent residential complexes and of the travels of the court. A review of historico-political development within the kingdom of Bohemia from the second half of 13th century until the close of the Přemyslid epoch is included as an appendix for the reader's convenience.

ÚVOD

Panovnický dvůr představoval centrum monarchie, což platí obecně nejen pro středověké období. Jeho centralizující vliv prostupoval *de facto* celou společností, neboť dvůr tvořil jeviště pro politické rozhodování, moc a reprezentaci, byl společenskou a existenční křižovatkou sociálních vrstev, místem, které vyvolávalo směnu, spotřebu, a zároveň bylo zdrojem svébytné produkce – dvorské kultury. Všechny aspekty, které charakterizují funkce a chování skupin osob soustředěných kolem vládce a jeho rodiny, můžeme vnímat jako výchozí definici dvora.

Disertační práce o panovnickém dvoře závěru přemyslovské epochy je rozdělena do sedm hlavních kapitol. Po rozboru pramenů a literatury navazuje pojednání a zdůvodnění metodickým postupem. Hlavní těžiště výsledků obsahuje třetí až sedmá kapitola práce. Třetí představuje dvůr podle názorů soudobých vzdělanců středověku a současně popis mechanismů jeho chování již na základě současných mezioborových přístupů a možností. Nasleduje přímá identifikace, kdy je dvůr vnímán z hlediska jeho domácnosti a skladby (úřady, služby a personálie). Čtvrtá kapitola přináší pohled na dobové představy o panovnickém dvoře a jeho popisy v pramenech. V páté se orientujeme na postižení vlastního dvorského života jak v běžné, praktické každodennosti, tak při svátcích a slavnostech. Bezprostředně navazuje postižení dvorské rytířské kultury a jejího rozkvět během 13. století. Předposlední rozebírá otázku prostoru, kde se dvůr nacházel, což platí nejen pro rezidenční sídla, ale rovněž pro dvůr na cestách. Práci v příloze doplňuje přehled historicko-politického dění v Českém království za posledních přemyslovských panovníků.

K ediční poznámce předkládané práce: u překladů jednotlivých citací z pramenů, které nejsou překladem autorky, je uvedeno jméno překladatele a edice. Pouze v případě *Zbralavské kroniky* je používán překlad Františka Heřmanského a Rudolfa Mertlíka z roku 1976; je-li jejich překlad upraven autorkou, je to výslovně uvedeno v poznámce.

I. PRAMENY A LITERATURA

Z hlediska odborné literatury se v podstatě všechny historické práce, počínaje dílem Františka Palackého *Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě*, zmiňují o dvorech českých panovníků, přičemž nejčastěji sledují personální zastoupení a politicko–správní význam dvora.¹ František Palacký se jako první zaměřil na sledování dvorských úředníků a hodnostářů, jejichž soupis pod názvem *Přehled současných nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dvorských ve království českém od nejstarších časů donynějška* již v roce 1832.² Jeho práci doplnil roku 1941 František Charvát.³ Soupisy jednotlivých úředníků, ale i pojednání o náplni některých z nich, najdeme v mladším díle Václava Vladivoje Tomka či Václava Novotného.⁴ Tomek přistoupil ke královskému dvoru komplexněji, sledoval primárně opět úřady a úředníky, a do práce zahrnul jejich náplň a povinnosti. Navíc přidal některé informace o důchodech. Na příkladu korunovace Václava II. v Praze si povšiml dvorských slavností.⁵ Novotný v práci k českým dějinám představil částečnou prosopografii ke dvoru Přemysla Otakara II., a to jak světské, tak duchovní složky. Panovnický dvůr sledované doby a převážně předposledního přemyslovského krále Václava II., reflektoval v *Českých dějinách* výrazněji Josef Šusta, jenž ocenil intelektuálně–umělecké projevy a diplomacii sklonu 13. století.⁶ Přestože jeho práce vyšly již v průběhu tzv. první republiky, zůstávají v zásadě stále nepřekonaným dílem o dějinách druhé poloviny 13. a počátku 14. století.⁷

O bezprostředním zaměření na studium panovnického dvora můžeme však hovořit v domácí historiografii až od sedmdesátých let 20. století. Dvorem jako historickým fenoménem se u nás začali zabývat František Kavka, Josef Macek a Ivan Hlaváček. Macek sledoval dvůr z hlediska historicko–sémantické analýzy, kde

¹ František PALACKÝ, *Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě, díl I. a II.*, Praha 1875².

² František PALACKÝ, *Přehled současných nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dvorských ve království českém od nejstarších časů donynějška*, Praha 1832.

³ *Dílo Františka Palackého I*, František Charvát (ed.), Praha 1941.

⁴ Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy I*, Praha 1892², s. 606nn.; Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I/3*, Praha 1928, s. 16nn.

⁵ V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy I*, s. 349–371.

⁶ Josef ŠUSTA, *České dějiny II/1*, Praha 1935.

⁷ Josef ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin, I. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví, II., Počátky Lucemburské*, Praha 1919, 1926; IDEM, *Václav II. a koruna polská*, ČČH 21, 1915, s. 313–346; IDEM, *Záviš z Falkenštejna*, ČČH I, 1895, s. 69–75, 246–259.

posuzoval obsah a vztah pojmů *curia* a *dwór*, a jeho výskyt v pramenech 11. – 15. století.⁸ Podobu panovnického dvora zpracoval přehledně pro dobu jagellonskou, přičemž se panovnickým dvorem Vladislava Jagellonského zabýval v prvním svazku práce *Jagellonský věk v Čechách*. Postihl strukturálně–personální složení a poukázal na finanční situaci krále.⁹ Ještě před touto prací představil Macek roku 1978 dvorskou kulturu Karla IV. ve sborníku *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*. Ve stejném sborníku publikoval František Kavka, který sledoval na Karlově dvoře intelektuály a učence.¹⁰ František Kavka studium dvora Karla IV. rozšířil v publikaci vydané německy a později ve zkrácené verzi česky, pod názvem *Život na dvoře Karla IV.*¹¹ Přestože se v Kavkově případě jednalo o první ucelený text k fenoménu panovnický dvůr, z hlediska metodického postupu vyžaduje další zpracování. Především proto, že shrnuje sociální kategorie dvořanů a nečiní větší rozdíly mezi dvorskými a zemskými hodnostmi v rámci domácího vývoje. Snaha o postižení pouze dvorského života bez vymezení hodnotících kritérií např. v chronologickém či sociálním kontextu, činí práci méně přehlednou. Cenné jsou naopak dílčí postřehy autora, které vyzývají k dalšímu zpracování, jako např. obsah a užívání nejednoznačných pojmů *dvorský ceremoniál*, nebo *familiaris*, *consiliaris* a *secretarius*.¹²

Obdobnému tématu se věnoval i třetí z původně jmenovaných badatelů, Ivan Hlaváček. Převážně v analytických studiích představil dílčí části dvora Václava IV. a Jošta Lucemburského.¹³ Zásadně vyšel ze zpracování pramenů Václavovy kanceláře

⁸ Josef MACEK, *Dvůr. Historicko–sémantická analýza*, rukopis nepublikované studie uložené v Archeologickém ústavu AV ČR, pod č. j. 8262/79, s. 1–26.

⁹ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích I*, Praha 1992, zvláště s. 226–262.

¹⁰ Josef MACEK, *Die Hofkultur Karls IV.*, in: *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*, Ferdinand SEIBT (Hg.), München 1978, s. 237–241; František KAVKA, *Die Hofgelehrten*, in: IBIDEM, s. 249–253; badatelsky téma rozšířil Karel STEJSKAL, *Umění na dvoře Karla IV.*, Praha 1978.

¹¹ František KAVKA, *Am Hofe Karls IV.*, Leipzig 1989; IDEM, *Na dvoře Karla IV.*, Praha 1993.

¹² F. KAVKA, *Na dvoře Karla IV.*, s. 25–30. Přehlednou podobu panovnického dvora a rezidencí Karla IV. podala pak roku 2003 Lenka Bobková, která téma zahrнула do syntézy dějin 14. století v rámci edice *Velké dějiny země Koruny české*, Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české IV.a*, Praha – Litomyšl 2003, zvláště s. 476–578.

¹³ Ivan HLAVÁČEK, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen König Wenzel (IV.) 1376–1419. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Diplomatie*. Schriften der MGH, Bd. 23, Stuttgart 1970; IDEM, *K organizaci státního správního systému Václava IV. Dvě studie o jeho itineráři a radě*, Praha 1991. K markrabímu Joštovi se vztahuje Hlaváčková práce *Brünn als Residenz der Markgrafen der luxemburgischen Sekundogenitur*, in: *Fürstliche Residenzen in spätmittelalterlichen Europa (Vorträge und Forschungen)*, Sigmaringen 1991, s. 361–420. Dále pak Ivan HLAVÁČEK, *Dvůr a rezidence českých panovníků doby přemyslovské a raně lucemburské. Stručný přehled vývoje a literatury pro dobu do roku 1346*, in: *Aristokratické rezidence a dvory*

a písemností, které produkovala. Hlaváček souběžně sledoval královu radu a přispěl ke studiu a metodice zpracování panovnického itineráře.¹⁴ Stejně látce se v případě Jana Lucemburského věnoval Jiří Spěváček.¹⁵

V devadesátých letech se dvorské problematiky významně dotkla Zdeňka Hledíková, která se zaměřila (arci)biskupský dvůr. Její práce znamenaly značný posun v metodickém postupu, neboť poukázala na hodnocení tří aspektů při studiu dvora, tedy nejen z hlediska osob a úřadů, ale také vlastního dění – života na dvoře a prostoru.¹⁶ V této době vydali práce rovněž mladší badatelé – Vladimír Růžek, Tomáš Baletka a Miloslav Sovadina. Vladimír Růžek prosopograficky zpracoval dvůr Karla IV., Tomáš Baletka představil dvorskou společnost Jošta Lucemburského,¹⁷ a konečně Miloslav Sovadina sledoval prosopografii dvora krále Václava I.¹⁸ Až na tuto výjimku nebyl dosud přemyslovský dvůr samostatně studován, ale stal se naopak znovu doprovodnou součástí nově vznikajících prací k českým dějinám. V kontextu díla o knížectví Přemyslovců (*Čechy v době knížecí*) reflektoval vývoj dvora Josef Žemlička. Postihl podstatu domácího vývoje jednotlivých dvorských úřadů, ve smyslu dvorské a celozemské správy, již v takto raném stádiu.¹⁹ Částečně se v chronologicky starší práci dotkl panovnického dvora Jiří Kuthan, když se věnoval mecenášství a uměleckým projevům dvora Přemysla Otakara II.²⁰ Dvůr tohoto panovníka ale nadále čeká na zpracování. Jedním z východisek příštího bádání mohou proto být stále cenné starší práce zaměřené na panovnickou kancelář. Ke dvoru Přemysla Otakara II. se jedná o zásadní a

v raném novověku, *Opera historica* 7, BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), České Budějovice 1999, s. 29–70.

¹⁴ Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomatice Václava IV. 7. Dvě formulářové sbírky s Václavovými písemnostmi*, SAP 13, 1963, s. 145–168; IDEM, *Studie k diplomatice Václava IV. 4. Itinerář krále Václava IV. (1361–1419)*, ČSČH 10, 1962, s. 64–94; IDEM, *Die Itinerare der böhmischen Herscher bis zum Jahre 1253 aus verwaltungsgeschichtlicher Sicht*, *Folia diplomatica* 1, 1971, s. 113–127; IDEM, *Verwaltungsgeschichtliche Bemerkungen zum Itinerar Johans von Luxemburg*, Johann der Blinde, Graf von Luxemburg, König von Böhmen, Michel Pauly (Hg.), Luxemburg 1997, s. 121–134; IDEM, *Johann von Luxemburg und die böhmischen Städte: Bemerkungen zu Johans Itinerar*, King John of Luxembourg (1296–1346) and the art of his era, 1996, Klára Benešová (ed.), Praha 1998, s. 19–27.

¹⁵ Jiří SPĚVÁČEK, *Das Itinerar Karls IV. als Markgrafen von Mähren*, *Historická geografie* 5, 1970, s. 105–140.

¹⁶ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *(Arci)biskupský dvůr v Praze do doby husitské*, DP 3, 1991, s. 341–360. K tomu srov. EADEM, *Biskupské a arcibiskupské centrum ve středověké Praze*, PSH 27, 1994, s. 5–23.

¹⁷ Vladimír RŮŽEK, *Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberka*; Tomáš BALETKA, *Dvůr, rezidence a kancelář moravského markraběte Jošta (1375–1411)*, SAP 2/46, Praha 1996, s. 259–536.

¹⁸ Miloslav SOVADINA, *Dvůr Václava I.*, SAP 45, 1995, s. 3–40.

¹⁹ Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, Praha 1997¹, s. 183nn.

²⁰ Jiří KUTHAN, *Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš*, Vimperk 1993.

nepřekonané studie Zdeňka Fialy ke kanceláři, vývoji zemského soudu, a současně k problematice podkomořského a komornického úřadu. K poslednímu se částečně vyjádřil Vratislav Vaníček studií o komornících ve 12.–13. století.²¹

Bádání o panovnickém dvoře Václava II. je na tom v současném dějepisectví o poznání lépe. Vedle předválečného díla Josefa Šusty, který dvůr Václava II. zachytil v syntéze k českým dějinám, se prvotními pracemi staly články o kanceláři tohoto panovníka. Jedná se o studie autorů Pojsla, Sulitkové a Řeholky, jež navázali na odkaz Sáši Duškové a Jindřicha Šebánka.²² Společná práce tří autorů je dnes doplněna a přepracována o paleografický rozbor Dalibora Havla.²³ Dvůr Václava II. pak v prosopografické analýze představila na základě studia tzv. Emlerových regist a formulářových sbírek z této doby autorka předkládané disertace, pod názvem *Skladba panovnického dvora za vlády Václava II.* v roce 2003.²⁴ Studium postupně rozšířila o práce věnované vybraným osobám dvora a pojednání o duchovenstvu krále Václava II.²⁵ Dvě studie z roku 2008, a 2009 pak věnovala metodickému

²¹ Zdeněk FIALA, *Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II.*, SAP I, 1951, s.167–294; IDEM, *Komorník a podkomoří. Pojednání o počátcích a vzájemném poměru obou do konce 13. století*, SH 2, 1954, s. 57–82. Ze starších prací pak je třeba jmenovat: Václav VANĚČEK, *Komorník a podkomoří, Příspěvek k dějinám českých úředníků, Sborník prací z dějin práva československého I.*, Praha 1930, s. 60–64; srov. také Vratislav VANÍČEK, *Rody pražských a nejvyšších českých komorníků 12. a 13. století. (K utváření vztahu mezi šlechtou a monarchií v Čechách)*, in: Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniaczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym, Jacek Hertel – Jan Wroniszewski (edd.), Toruń 1987, s. 113–127. Podkomořským úřadem se v současné době zabýval Libor JAN, *Moravský podkomoří v době Václava II.*, ČČH 95/3, 1997, s. 315–348; IDEM, *Václav II. a struktury moci*, Praha 2006, zde s. 59–75.

²² Sáša DUŠKOVÁ, *Kdo byl notář Jindřich?*, SPFFBU–C 9, 1960, s. 59–74; EADEM, *Formulář Tobiáše z Bechyně ve světle listin pražských biskupů*, SPFFBU–14, 1965, s. 53–74; EADEM, *Zvláštní případy konfirmačních listin Václava II.*, Rozpravy ČSAV 69, sešit 9, 1959, s. 83–109. Z dílčích prací k problematice kanceláře Václava II. se jedná o studie: Jindřich ŠEBÁNEK, *Čeští notáři na cestě Václava II. za polskou korunou*, Studia źródłoznawcze, Commenatationes IV, 1959, 75–84; IDEM, *Listiny přímětické a jiné naše listiny na patronátní právo z doby přemyslovské*, SPFFBU C 3, 1959, s. 79–102; IDEM, *Moderní padělky v moravském diplomatáři Bočkově do roku 1306*, ČMM 60, 1936, s. 27–84, 455–499; Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ, *Česká listina doby přemyslovské*, SPFFBU C 11, 1964, s. 114–130.

²³ Miloslav POJSL – Ivan ŘEHOLKA – Ludmila SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář posledních Přemyslovců Václava II. a Václava III.*, SAP 24, 1974, s. 261–365; TÍŽ, *Petr Angelův*, SAP 24, 1974, s. 231–260; nověji Dalibor HAVEL, *Listinné písmo v kanceláři Václava II (1283–1305) a Václava III. (1305–1306), I. Přehled písařských individualit*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C 47, 2000, s. 71–130; IDEM, *Listinné písmo v kanceláři Václava II. (1283–1305) a Václava III. (1305–1306) II. Typologie písma*, SPFFBU C 48, 2001, s. 37–65. Nejnověji pak monografie autora: *Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století*, Brno 2008.

²⁴ Dana MALÁ, *Skladba pražského dvora za vlády Václava II.*, MHB 9, Praha 2003, s. 97–163.

²⁵ Dana MALÁ–DVOŘÁČKOVÁ, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II. Česko–braniborské vztahy ve 13. století*, in: Korunní země v dějinách českého státu II. Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století, Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), Praha 2005, s. 129–158; Dana DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Biskup Bernard z Kamence, zakladatel, rádce a kancléř a diplomat*, in: Dvory a rezidence ve středověku, MHB Supplementum 1, Dana Dvořáčková–Malá (ed.), Praha 2006, s. 107–121; EADEM, *Petr z Aspeltu mezi Přemyslovci a Lucemburky*, in: Ve

pojednání a interdisciplinární rozpravě při popisu a definování panovnického dvora, přičemž jednotlivé příklady byly používány ze dvora Václava II.²⁶ Dílčím postavám dvora této doby se věnoval rovněž Libor Jan, který vydal roku 2006 též monografii *Václav II. a struktury panovnické moci*.²⁷ Autorovy závěry byly v otázkách purkrabského systému a vilikací podrobeny kritice na stránkách Českého časopisu historického.²⁸ Z dílčích prací jmenujme alespoň studii ke dvorské kultuře, věnovanou konkrétně turnajům za posledních Přemyslovců.²⁹ Otázky a možnosti výzkumu dvorské kultury za posledních Přemyslovců představila naposledy opět Dvořáčková–Malá ve studii *Dvorská kultura přemyslovského období. Nástin problematiky a možnosti výzkumu*.³⁰ Nelze však konstatovat, že problematika dvora Václava II. by byla tímto přehledem vyčerpána.

Vedle uvedených prací se v širším dobovém kontextu vyjádřila k vládě Václava II. monografie Kateřiny Charvátové o Václavu II. Zde se opět setkáváme s nastíněním dvorského prostředí v širěji koncipované historické práci, která vychází z dosavadního stavu znalostí.³¹ O 13. století již dříve pojednal také Josef Žemlička v knize *Století posledních Přemyslovců*.³² Autor zahrnul nejen politické dějiny, ale

znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám profesorky Lenky Bobkové, Jana Konvičná – Jan Zdichynec (edd.), Praha 2006, s. 27–35; Dana DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Familiare regis, Duchovenstvo na dvoře Václava II.*, in: *Od knížat ke králům. Sborník k šedesátým narozeninám profesora Josefa Žemličky*, uspořádali Eva Doležalová a Robert Šimůnek ve spolupráci s Danou Dvořáčkovou–Malou a Alešem Pořízkou, Praha 2007, s. 165–176.

²⁶ Dana DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Panovnický dvůr ve středověku. Struktura, prostor a reprezentace*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, MHB Supplementum 2, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 11–37; EADEM, *K modelu panovnického dvora jako sociálního systému*, ČČH 2, 2009, s. 309–335.

²⁷ Libor JAN, *Herman z Hohenlohe, rádce a vyslanec českého krále Václava II.*, SPFFBU C 43, 1996, s. 17–35; IDEM, *In ordine Cruciferorum Christo militavit. K osudům Ješka, syna Závise z Falkenštejna a královny Kunhuty*, ČČH 98, 2000, s. 453–475; IDEM, *Nezdařený pokus Václava II. o přenesení mělnické kapituly ke královské kapli Věch svatých*, SPFFBU C 50, 2003, s. 65–74, a IDEM, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006, a Srov. níže.

²⁸ Dušan TŘEŠTÍK – Josef ŽEMLIČKA, *O modelech vývoje přemyslovského státu*, ČČH 1, 2007, s. 122–164; Libor JAN, *Skrytý půvab středoevropského modelu*, ČČH 4, 2007, s. 873–902; Josef ŽEMLIČKA, *Kasteláni, vilikové a beneficia v netransformované transformaci*, ČČH 1, 2008, s. 109–136.

²⁹ Libor JAN, *Počátky turnajů v českých zemích a jejich rozkvět v době Václava II.* in: *Listy filologické 1–2*, Praha 2005, s. 1–20; dále také IDEM, *Herman z Hohenlohe, rádce a vyslanec českého krále Václava II.*, SPFFBU C 43, 1996, s. 17–35; IDEM, *Hodnostáři rytířských duchovních řádů na dvorech posledních Přemyslovců*, in: *Česko–rakouské vztahy ve 13. století – Sborník příspěvků ze symposia konaného 26.–27. září 1996 ve Znojmě*, Praha 1998, s. 134–148; k jednotlivcům ze dvora Václava II. ještě Jana HYNKOVÁ, *Heidenreich Sedlecký*, Sborník 900 let cisterciáckého řádu, Praha 1998, s. 99–155

³⁰ Dana DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Dvorská kultura přemyslovského období. Nástin problematiky a možnosti výzkumu*, MHB 12/1, 2009, s. 9–43.

³¹ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, Král český a polský, Praha 2007.

³² Josef ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1986¹, a 1998².

hlavně hospodářský vzestup na pozadí středověké kolonizace. Žemličkovy práce, které mají těžiště ve starším přemyslovském období, doplňuje publikace *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*.³³ Vedle Josefa Žemličky se přemyslovskému období věnoval ve starší práci rovněž zmíněný Zdeněk Fiala v knize *Přemyslovské Čechy*.³⁴ Nověji představil druhou polovinu 13. století Vratislav Vaníček ve třetím svazku řady *Velké dějiny zemí Koruny české 1250–1310*, kde podal stručný přehled o dvorském prostředí za vlády Přemysla Otakara II. i Václava II.³⁵ K charakteru postavy posledně jmenovaného panovníka a tím i k různým pohledům na jeho dvůr, přispívají rovněž starší studie Josefa Šusty: *Skládal Václava II. básně milostné?*, či *Záviš z Falkenštejna*. Z článků věnovaných jednotlivým osobám byl ve středu zájmu hlavně Záviš z Falkenštejna,³⁶ širšího rozpracování se dostalo ještě pražskému biskupovi Tobiáši z Benešova.³⁷

Ze zahraniční literatury vystupují významně práce polských medievalistů.³⁸ Patří sem např. *Arcibiskup Jakub Świnka i jego epoka*, nebo kniha Edmunda Długopoského o Vladislavu Lokýtkovi. V neposlední řadě pak Wojciech Iwańczak záslužně představil rytířskou dvorskou kulturu 14. století.³⁹ Této publikaci předcházely dílčí studie autora, jako např. otázka rytířského pasování v českých

³³ Josef ŽEMLIČKA, *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*, Praha 2005. Pro přehled bibliografie tohoto autora k tématu „Přemyslovci“ odkazují na sborník vydaný jeho k životnímu jubileu: *Od knížat ke králům. Sborník k šedesátým narozeninám profesora Josefa Žemličky*, uspořádali Eva Doležalová a Robert Šimůnek ve spolupráci s Danou Dvořáčkovou–Malou a Alešem Pořízkou, Praha 2007, s. 566–573. Z rozsáhlejších prací k Přemyslovcům Emanuel VLČEK, *Poslední Přemyslovci ve světle antropologického výzkumu*, Praha 1979; IDEM, *Čeští králové I. Fyzické osobnosti českých panovníků II. díl. Postavy českých dějin očima antropologa*, Praha 1999; IDEM, *Jak zemřeli. Významné osobnosti českých dějin z pohledu antropologie a lékařství*, Praha 1993.

³⁴ Zdeněk FIALA, *Přemyslovské Čechy*, Praha 1975. Z dalších prací autora vzpomeňme také *Rozmach a zánik Přemyslovců*, *Dějiny a současnost* 6, 1965, s. 1–7.

³⁵ Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny zemí koruny české 1250–1310 III.*, Praha 2002. Částečné pojednání o obrazu dvorské společnosti je uvedeno v kapitole II/1: Společnost, stát a ekonomika, Státní symboly a ústřední úřady, s. 546.

³⁶ Matthias PANGERL, *Zawisch von Falkenstein*, *MVGDB* 10, Prag 1872, s. 98–117; Josef ŠUSTA, *Záviš z Falkenštejna*, *ČČH* 1, Praha, 1895 s. 69–75, 246–259, 287–298, 384–392; Miloš VYSTYD, *Zbyněk Zajíc z Třebouně a konec Záviše z Falkenštejna*, *ČČH* 20, Praha, 1914, s. 165–187; Vratislav VANÍČEK, *Záviš z Falkenštejna a česká šlechta*, *AUNC, Historia* 24, *Nauki Humanistyczno-Spoleczne* 204, 1990, s. 185–205.

³⁷ Jaroslav KADLEC, *Bischof Tobias und die Prager Diözese während seiner Regierungszeit 1279–1296*, *Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg* 6, 1972, s. 119–172.

³⁸ Srov. přehled polské, německé, rakouské a maďarské literatury k tématice Přemyslovců J. ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců* (druhé vydání), s. 397–398. Nověji také pak V. VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české 1250–1310 III.*, s. 675–713.

³⁹ Tadeusz SILNICKI – Karol GOLAB, *Arcibiskup Jakub Świnka a jego epoka*, Warszawa 1956; Edmund DLUGOPOLSKI, *Wladislaw Lokietek*, Katowice 1982; Wojciech IWANČZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, Praha 2001.

zemích, kde přehodnotil starší práci F. J. Zoubka z roku 1873.⁴⁰ Ze starších maďarských prací jmenujme studii *Wenzels Wahl zum König von Ungarn*.⁴¹ Naposledy se k uherské vládě Přemyslovců vyjádřil Karel Maráz v monografii o Václavu III. Prosopografii dvora posledního přemyslovského krále pak představil v rámci mezinárodního kolokvia *Dvory a rezidence ve středověku*.⁴²

Zmiňované kolokvium se poprvé uskutečnilo roku 2005, a po metodických studiích Zdeňky Hledíkové a analytických publikacích Ivana Hlaváčka znamenalo posun v dosavadním bádání, kdy započalo soustavnější studium středověkých dvorů v českých zemích.⁴³ Výstupem zasedání se stal v následujícím roce sborník příspěvků k tématu dvorů a rezidencí.⁴⁴ Rostoucí zájem nadto potvrdilo druhé setkání z roku 2007, z něhož byla opět připravena společná publikace.⁴⁵ Že se jedná o téma módní, nejen z pohledu dvora, ukázal o rok dříve také III. sborník z řady *Korunní země v dějinách českého státu*, který se tematicky vymezil na rezidence a správní sídla v Koruně české 14. až 17. století.⁴⁶ Zde je možné upozornit na studii Lenky Bobkové – *Rezidence a správní centra v zemích Koruny české za vlády Lucemburků*, která představila výzkum rezidencí v širším kontextu, a Ivana Hlaváčka, jenž poukázal na význam vztahu dvora a rezidence v prostoru – *Dvůr na cestách. Několik úvah a podnětů*. Souhrnně se ve jmenovaných publikacích nachází široká škála témat od raného středověku až po 15. století, přičemž se hodnotí z různých pohledů dvory panovnické, šlechtické či církevní. Jmenujme z nich předně studie podněcující další otázky jako např. stať ke dvorské a zemské hierarchii od Roberta Novotného, která nabízí sledování tématu v kontextu panovnického dvora.⁴⁷ K dalším např. *Vývoj*

⁴⁰ Wojciech IWANČZAK, *Pasowanie rycerskie na ziemiach czeskich – ceremonia symboliczna i instrument polityki*, *Kwartalnik Historyczny* 2, 1984, s. 255–277; IDEM, *Dwór jako centrum kultury w Czechach luksemburskich*, *MHB* 1, 1991, s. 145–181.

⁴¹ W. FRAKNÖI, *Wenzels Wahl zum König von Bohmen*, *Ungarische Rundschau* 3, 1941, s. 16–46;

⁴² Karel MARÁZ, *Václav III. Poslední Přemyslovec na českém trůně*, Praha 2007; IDEM *K hodnostářům a úředníkům uherského (1301–1304), českého a polského (1305–1306) krále Václava III.*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura středověké společnosti*, *MHB Supplementum* 2, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 103–114.

⁴³ Ivan HLAVÁČEK, *Dvůr a rezidence*, passim; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *(Arci)biskupský dvůr v Praze*, passim; EADEM, *Biskupské a arcibiskupské centrum*, passim.

⁴⁴ *Dvory a rezidence ve středověku*, *MHB Supplementum* 1, Dana Dvořáčková–Malá (ed.), Praha 2006.

⁴⁵ *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, *MHB Supplementum* 2, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008.

⁴⁶ *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století*, *Korunní země v dějinách českého státu III*, Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), Praha 2007.

⁴⁷ Robert NOVOTNÝ, *Dvorská a zemská hierarchie v pozdně středověkých Čechách*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, *MHB Supplementum* 1, Dana Dvořáčková–Malá (ed.), Praha 2006, s. 145–161.

přemyslovského dvora do 12. století Jana Zelenky, jenž přispívá ke stavu poznání světské stránky knížecího dvora v celoříšském kontextu a s doložením domácích specifik.⁴⁸ Dále analytickou práci *Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku* od Roberta Šimůnka, kde autor vyčerpávajícím způsobem seznamuje s možnostmi sledování šlechtického dvora v pozdním středověku.⁴⁹ Jiný metodický pohled – zaměřený na faktograficko–politický kontext – nabízí Jana Fantysová–Matějková, která se zabývala úlohou turnaje v politice Lucemburků.⁵⁰ Z obsažných prací ke dvorskému životu, které představuje hlavně francouzské královské prostředí nelze opomenout práci Františka Šmahel *Cesta Karla IV. do Francie*, jež vyzdvihuje bohatou pramennou materii tamějšího královského dvora.⁵¹

Z uvedené literatury je zřejmé, že dvorské prostředí symbolizuje jak dvůr, tak rezidence, jako již zmíněný prostor přímého života dvorské společnosti.⁵² Nabízí se proto v zásadě dvě badatelská zaměření; dvůr a rezidence. Inspirativní se v případě druhého z nich stalo u nás německé bádání, které se nejprve orientovalo na hledání funkčního a obsahového vyjádření termínu *rezidence*. Výsledky je možno již od šedesátých let sledovat v řadě svazků nejen pod názvem mladší *Residenzenforschung*.⁵³ Jednostranná rezidenční problematika vyvolala však kritický ohlas zejména u Petera Morawa,⁵⁴ neboť vyvstala otázka, zda byla rezidence vždy

⁴⁸ Jan ZELEŇKA, *Vývoj přemyslovského dvora do 12. století*, MHB, Supplementum 2, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 39–52.

⁴⁹ Robert ŠIMŮNEK, *Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku*, MHB, Supplementum 2, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 285–326.

⁵⁰ Jana FANTYSOVÁ–MATĚJKOVÁ, *Lucemburkové a turnaje*, MHB, Supplementum 2, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 419–452.

⁵¹ František ŠMAHEL, *Cesta Karla IV. do Francie*, Praha 2006.

⁵² Srov. D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Panovnický dvůr ve středověku. Struktura, prostor a reprezentace*, s. 11nn.

⁵³ Počátky představují: Heinrich KOLLER, *Die Residenz im Mittelalter*, Jahrbuch für Geschichte der oberdeutschen Reichsstädte 12/13, 1966/67, s. 9–39; Hans PATZE, *Die Bildung der landesherrlichen Residenzen im Reich während des 14. Jahrhunderts*, in: Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert. Entwicklung und Funktionen, Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 2, Wilhelm Rausch (Hg.), Linz 1972, s. 1–54; Hans PATZE – Gerhard STREICH, *Die landesherrlichen Residenzen im spätmittelalterlichen Deutschen Reich*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 118, 1982, s. 205–220; a dále *Vorträge und Forschungen zur Residenzenfrage*, Residenzenforschung 1, Peter Johanek (Hg.), Sigmaringen 1990; *Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa*, Hans Patze – Werner Paravicini (Hg.), Sigmaringen 1991; Joachim BUMKE, *Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter*, München 1987, s. 71–72. Přímou k tématu Wilhelm BERGES, *Das Reich ohne Hauptstadt*, in: Das Hauptstadtproblem in der Geschichte, Festgabe zum 90. Geburtstag Friedrich Meineckes (Tübingen, 1952), Goldbach 1993, s. 1–29; Carlrichard BRÜHL, *Zum Hauptstadtproblem im Frühmittelalter*, in: Aus Mittelalter und Diplomatie. Gesammelte Aufsätze, Bd. 1, Hildesheim 1989, s. 89–114.

⁵⁴ Peter MORAW, *Was war eine Residenz im deutschen Spätmittelalter*, Zeitschrift für historische Forschung 18, 1991, s. 461–468.

tam, kde se právě nacházel dvůr. Problematika definování kategorie a kategorií rezidenčních sídel se následně stala společně hledaným jevem při identifikaci dvorské společnosti.⁵⁵ Naproti tomu v českém prostředí je v daném směru situace pro studium panovnického dvora a rezidence přehlednější. Stav je dán existencí hlavní sídelní rezidence Přemyslovců od raného středověku.⁵⁶ Takto stanovené výchozí hledisko orientuje výzkum primárně na panovnický dvůr a dvory obecně, kdy nutnost hledat hlavní rezidenci nestavíme do popředí a posuzujeme ji buď ve vzájemném kontextu obou pojmů – dvůr a rezidence, nebo samostatně z pohledu pobytu dvora. Hodnocení rezidence naopak vede ke snaze vymezit k hlavnímu sídlu ostatní typy panovnických sídel, které pro středověk na našem území identifikujeme.⁵⁷

Tím zároveň přistupujeme k otázce pramenné matérie pro téma – panovnický dvůr závěru Přemyslovské epochy. Základní prameny představují v obecné rovině tzv. dvorské řády či instrukce, které nabízejí možnost postihnout strukturu a fungování dvorské společnosti, resp. dvorské domácnosti. Neboť dvorské řády vznikaly z hlediska organizace a podchycení finanční správy dvora.⁵⁸ Dozvídáme se z nich o úřadech a jejich náplni, povinnostech hodnostářů či služebníků vůči panovníkovi a jeho rodině, včetně stanovení požitků za odvedenou službu.⁵⁹ V našem prostředí se

⁵⁵ Výsledky představeny ve sbornících: *Alltag bei Hofe*, Residenzenforschung 5, Werner Paravicini (Hg.), Sigmaringen 1995; *Höfe und Hofordnungen 1200–1600*, Residenzenforschung 10, Werner Paravicini (Hg.), Stuttgart 1999. Novinky německého výzkumu shrnul Ivan HLAVÁČEK, *Z novinek německého Residenzen- a Hofforschung*, SAP 57, 2007, č. 2, s. 740–752.

⁵⁶ I. HLAVÁČEK, *Dvůr a rezidence*, s. 32–36. K pojmu *rezidence* Tomáš BALETKA, *Olomoucké biskupství a proměny jeho správního organismu mezi středověkem a novověkem*, in: Korunní země v dějinách českého státu III. Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve dnech 26.–31. března 2006 v Clam–Gallasově paláci v Praze, Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), Praha 2007, s. 161, poznámka 2.

⁵⁷ K tématu srov. Lenka BOBKOVÁ, *Rezidenční a správní centra v zemích Koruny české za vlády Lucemburků*, in: Korunní země v dějinách českého státu III. Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve dnech 26.–31. března 2006 v Clam–Gallasově paláci v Praze, Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), Praha 2007, s. 23–48; Ivan HLAVÁČEK, *Dvůr na cestách*, IBIDEM, s. 94–95.

⁵⁸ Obdobně Malcolm VALE, *The Princely Court. Medieval Courts and Culture in North–West Europe 1270–1380*, Oxford 2001, s. 34–35 a 42, upozorňuje na nejstarší dochované řády z královského prostředí – Anglie 1279, a Francie 1261 a 1286, které postihují více potřeby materiálního života na dvoře, než složku společensko–reprezentativní. Jako primární důvod vzniku vidí ekonomické a praktické důvody. K odlišení typologie dvorských řádů Werner PARAVICINI, *Europäische Hofordnungen als Gattung und Quelle*, in: *Höfe und Hofordnungen 1200–1600*, Residenzenforschung 10, Werner Paravicini (Hg.), Stuttgart 1999, s. 13–20.

⁵⁹ Spis podobného obsahu se zachoval již 9. století *Hincmarus De ordine palatii (editio altera)*, MGH, *Fontes iuris Germanici antiqui in usum scholarum separatim editi III*, Thomas Gross – Rudolf Schieffer (edd.), Hannover 1980. Z dalších spisů je pro popis struktury dvora příkladný: *Gisleberti Chronicon Hanoniense*, MGH *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi XXIX*, Wilhelm Arndt (ed.), Hannover 1869, s. 294–301. K řádům a jejich rozlišení či odlišnostem obecně sborník *Höfe und Hofordnungen 1200–1600*, zvláště úvodní studii Wenera Paraviciniho.

ale pro sledované období dokument podobného obsahu nezachoval.⁶⁰ Orientace na personální stav dvora při jeho vymezení jako instituce výkonné, soudní a správní a zároveň charakteristiky panovnickovy domácnosti tak vychází z množství dochovaných pramenů, a tím ze zpracování dostupných informací primárně metodou prosopografické analýzy.⁶¹ Vzhledem k tomu, že řady ani jiné typy pramenů nemáme, zůstávají v našem prostředí do 13. století výchozí listiny a svědečné řady. Hodnota jejich výpovědi je sice stěžejní, ale přesto má svá omezení.⁶² Např. osoba ve svědečné řadě mohla mít zcela zásadní vliv v okolí panovníka, tj. stát v popředí dvora, zde držet úřad či post rádce. Stejně tak ovšem mohla vystoupit účelově nebo *ad hoc*, např. při cestě panovníka a nemusela proto významněji figurovat ve skladbě panovnické domácnosti/dvora.⁶³ Vedle listin dále vstupují do zorného úhlu badatele účty, účetní knihy, dvorské instrukce, kancelářská registra či dvorské a zemské desky.⁶⁴ K nim lze připojit svěbytné pramenné památky jako *Korunovační řád Karla IV.* nebo *Zlatou bulu pro říši* z roku 1356, které schematicky prvky dvorského řádu naznačují.⁶⁵ Významnou skupinou jsou narativní prameny, jež dvorské prostředí

⁶⁰ Jistou výjimku nabízí částečně identifikovatelné povinnosti kaplanů Václava IV., kterými se zabýval Ivan HLAVÁČEK, *Überlegungen zum Kapellanat am Luxemburgischen Hof unter Johann von Luxemburg, Karl IV. und Wenzel*, in: *Alltag bei Hofe, Residenzenforschung 5*, Werner Paravicini (Hg.), Sigmaringen 1995, s. 83–111, kde jsou odkazy na prameny a literaturu.

⁶¹ Na význam prosopografie upozorňuje I. HLAVÁČEK, *Dvůr a rezidence*, s. 33, včetně základní literatury; Martin NODL, *Středověká prosopografie jako metodická práce*, in: VIII. sjezd českých historiků (Hradec Králové 10.–12. září 1999), Jiří Pešek (ed.), Praha 2000, s. 146–149. Pro využití prosopografie např. Robert ŠIMŮNEK, *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472*, Praha 2005, s. 507–514. Jako další přístup slov. tzv. „otoczenie“, které postihl Tomasz JUREK, *Rotacja elity dworskiej na Śląsku w XII–XIV w.*, in: *Genealogia, Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, Andrzej Radziwiński – Jan Wroniszewski (edd.), Toruń 1999, s. 7–27.

⁶² Příklady tvoří Markéta ŠPŮROVÁ, *Identifikace svědků na listinách královské rodiny v době Václava I. a jejich vztah k panovnickému dvoru*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, MHB Supplementum 1, Dana Dvořáčková–Malá (ed.), Praha 2006, s. 9–19; EADEM, *Svědkové na listinách Václava I. a jeho bratra markraběte Přemysla (třicátá léta 13. století)*, MHB 9, Praha 2003, s. 57–95. Částečně Dana MALÁ, *Skladba*, passim; Irena MORAVCOVÁ, *Dvůr královny Markéty Babenberské mezi lety 1246–1266*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, MHB Supplementum 1, Dana Dvořáčková–Malá (ed.), Praha 2006, s. 21–42.

⁶³ Omezené možnosti výpovědi svědečných řad připomíná na příkladu *zeměpanského dvora* pozdního středověku opavských Přemyslovců Martin ČAPSKÝ, *Proměny dvorské elity jako odraz prestiže opavských Přemyslovců*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, MHB Supplementum 1, Dana Dvořáčková–Malá (ed.), Praha 2006, zde s. 124–125.

⁶⁴ Charakter jednotlivých typů pramenů a přehled využití pro studium dvora představil s akcentem na vrcholný a pozdní středověk I. HLAVÁČEK, *K organizaci státního a správního systému Václava IV.*, zvláště s. 9–33, a IDEM, *Hof und Hofführung Wenzels IV. (1376–1419)*, in: *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späten Mittelalter, Vorträge und Forschungen 48*, Peter Moraw (Hg.), Stuttgart 2002, s. 105–136. Také IDEM, *Dvůr na cestách*, s. 103n, včetně poznámky 17.

⁶⁵ *Die Goldene Bulle Kaiser Karls IV. vom Jahre 1356*, MGH Fontes iuris Germaniae antiqui in usum scholarum ex Monumenta Germaniae historica separatim editi XI, Wolfgang Fritze (ed.), Weimar

hodnotí reflexivně. Výchozí premisou pro práci s nimi se stává míra vztahu kroniky, resp. jejich tvůrců, ke dvorskému prostředí, což se ostatně týká všech typů pramenů, včetně pramenů literární povahy.⁶⁶

Pro období posledních přemyslovských panovníků, převážně dvorského prostředí druhé poloviny 13. století a počátku následujícího věku, je základním pramenem diplomatický materiál vydaná do roku 1283. Pro dobu první poloviny druhé půlky 13. století, tedy pro dobu Přemysla Otakara II. jsou listiny a listy přístupné *in extenso*.⁶⁷ Počínaje však rokem 1283 jsou listiny a listy, v dnes již málo vyhovující, registrové edici Josefa Emlera z konce 19. století.⁶⁸ Proto jsme v rámci zpracovávání sledovaného období a tématu využili možnost studovat diplomatický materiál pro dobu Václava II. *in extenso* na pracovišti tzv. českého diplomataře v Brně.⁶⁹ Významnou součást pramenů představují ještě formulářové sbírky konce 13. století, kterých se pro období Václava II. zachovalo několik. Na prvním místě je to *Formulářová sbírka Tobiáše z Bechyně*, která se věnuje nejen záležitostem pražského biskupství, ale přispívá k poznání komunikace mezi biskupem a pražským dvorem. Dále se jedná o sbírku *Svatopavelského kláštera*, s cennými informacemi

1972; Josef CIBULKA, *Český korunovační řád a jeho původ*, Praha 1934; nověji Jiří KUTHAN – Miroslav ŠMÍD, *Korunovační řád českých králů*, Praha 2009.

⁶⁶ Např. *Moravo, Čechy radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*, Praha 1998; Marie BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota 3*, Praha 1995.

⁶⁷ CDB IV/1, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Praha 1962; CDB V/1, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Praha 1974; CDB V/2, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Praha 1981; CDB V/3, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Praha 1982; CDB V/4, – Sáša Dušková – Václav Vašků (edd.), Praha 1983; CDB VI/1, Zbyněk Sviták – Helena Krmíčková – Jarmila Krejčíková (edd.) ve spolupráci s Janou Nechutovou, Praha 2007.

⁶⁸ *Regesta diplomatica nec non epistolaris regni Bohemiae et Moraviae II., III, IV.*, Josef Emler (ed.), Praha 1882–1890; *Codex diplomaticus Moraviae IV. a V.*, Antonín Boček (ed.), Olomucii 1845; *Archivum Corona regni Bohemiae I., II.*, Václav Hrubý (ed.), Praha 1928; *Moravské a slezské listiny lichtenštejnského archivu ve Vaduzu I, (1173–1380)*, Jan Bystřický – František Spurný – Ludvík Václavek – Metoděj Zemek (edd.), Brno 1991; *Archiv pražské metropolitní kapituly I., Katalog listin a listů z doby předhusitské /–1419/*, Jaroslav Eršl – J. Pražák (edd.), Praha 1958; *Codex iuris Bohemici I.*, Hermenegild Jireček (ed.), Praha 1867; *Codex iuris municipalis I.*, Jaromír Čelakovský (ed.), Praha 1886; *Codex diplomaticus Silesiae V.*, Wilhelm Wattenbach (ed.), Breslau 1862; *Diplomata monasterii Clarae Tumbae prope Cracoviam*, E. Janota - Franciszek Piekosiński (edd.), Kraków 1865; *Kodex dyplomaticzny Katedry krakowskiej s. Wacława*, Franciszek Piekosiński (ed.), Krakow, 1874; *Kodex dyplomatyczny malopolski II*, Franciszek Piekosiński (ed.), Kraków 1886; *Kodex dyplomaticzny Wielkopolski I.–V.*, Poznań 1877–1908.

⁶⁹ Zde jsem velmi zavázána kolegům Dr. Karlu Marázovi a Dr. Daliboru Havlovi z Katedry pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, kteří mě opakovaně umožňovali přístup ke kopiím listin z doby Václava II a Václava III. *in extenso*, a to včetně dosud nepublikovaných textů.

k agendě podkomořího, či edice *Listy kláštera zbraslavského* nebo *Formulářovou sbírku Zdeňka z Třebíče*.⁷⁰

Vedle pramenů diplomatické povahy se jedná o narativní písemné památky. Pro druhou polovinu 13. století je to první část *Zbraslavské kroniky*, která i přes značně stylizovaný výklad, je stěžejním pramenem druhé půle 13. a počátku 14. století.⁷¹ Její výpovědní hodnota pak stoupá pro první dekády 14. věku. Kronika je dílem dvou autorů, členů zbraslavského kláštera. První z nich, Ota z Durynska začal psát nejspíše v období politických zmatků kolem vymření přemyslovských panovníků. Kronika patrně vznikala z důvodu povznesení kláštera, zároveň se ale stala oslavou zakladatele. Pro Václava II. navíc vykazuje až jakési hagiografické tendence, což by v případě eventuelního naplnění mělo pro klášterní instituci, kde byl navíc Václava II. pochován, nepochybně značný dosah v celospolečenském kontextu. Díky Otovu úsilí vzniklo tak místy až legendizující vyprávění o Václavovi II. Po převzetí práce druhým autorem, Petrem Žitavským (od 52. kapitoly), je stejný král představován coby ideální panovník a vzor nástupcům, přičemž se kronika proměnila v dějiny království za Petrova života.⁷² Petr Žitavský navíc zachytil značný vliv cisterciáků na domácí i zahraniční politiku, mezinárodní kontakty, včetně sociálního hodnocení společnosti a prezentoval vlastní kritické názory na stav jednotlivých událostí v době vlády Jana Lucemburského.⁷³

⁷⁰ *Formulář Tobiáše z Bechyně*, Jan Bedřich NOVÁK (ed.), Praha 1903; *Nově nalezený zlomek Formuláře Tobiáše z Bechyně*, Eduard Šebesta (ed.), Praha 1905; Ivana HLAVÁČEK, *Nový zlomek formuláře Tobiáše z Bechyně*, ČsČH 6, 1958, s. 541–561; *Listy kláštera Zbraslavského*, Ferdinand Tadra (ed.), Praha 1904; *Das St. Pauler Formular*, Joseph Loserth (ed.), Prag 1896; IDEM, *Fragmente eines Formelbuches Wenzels II. von Böhmen*, Archiv für österreichische Geschichte 57, 1878, s. 320–333, a *Formulářová sbírka Zdeňka z Třebíče*, Národní knihovna Praha, sbírka rukopisů, sg. I E 48, též přístupná v edici J. Emlera, RBM II, passim.

⁷¹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, Fontes rerum Bohemicarum IV., Josef Emler (ed.), Praha 1884; *Kronika Zbraslavská*, Jan Bedřich Novák (překlad) – Václav Novotný (úvod) Praha 1905, zde je také na s. VIII uvedena starší literatura. Dále pak *Chronicon Aulae regiae, Zbraslavská kronika*, František Heřmanský – Zdeněk Fiala (edd.), Praha 1976. K rozboru Zbraslavské kroniky srov. Roman HECK, *Z problematiky ideologicznej Kroniki Zbraslavskiej*, in: *Studia z dziejów kultury i ideologii ofiarowane E. Maleczynskiej w 50 roczniczy pracy dydaktycznej i naukowej*, Wrocław – Warszawa – Krakow 1968, s. 125–141; Ivan HLAVÁČEK, *Kronika Zbraslavská, listiny, diplomatika*, AUC, Phil. et hist. 2, *Studia historica* XXI, Praha 1981, s. 125–142, a Marie BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 3*, s. 118–121.

⁷² K tomu M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 3*, s. 119.

⁷³ Petra Žitavského přibližují také jeho kázání, veršované sbírky řeholních ustanovení za mnichy, knihy zázraků *Liber secretorum Aulae Regiae*, a bývá mu připisováno náboženské dílo zvané *Malogranatum*. Podrobný přehled M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 3*, s. 120 v poznámce 191.

Pro období před návratem Václava II. do země, před rokem 1283, se z pramenů narativní povahy zachovalo tzv. *Druhé pokračování Kosmovo*.⁷⁴ Ve jmenované kompilaci, sestavené z několika typů analistických zápisů včetně oficiálních kapitulních záznamů, vyniká tzv. *Vypravování o zlých letech po smrti Přemysla Otakara II.* Neznámý autor barvitě popsal události poručnické vlády braniborského markraběte Oty V. Dlouhého. Dalším zdrojem informací je *Letopis Jindřicha Heimburského*. Jedná se opět o kompilaci analistických zápisů různého rozsahu a kvality, známou z pozdějších opisů.⁷⁵ Spis začíná přijetím křesťanství v Čechách a nesouvisle pokračuje až do konce 13. století. Za autora považujeme kněze Jindřicha z Heimburku, o němž se letopis několikrát zmiňuje. K narativním pramenům přiřadíme rovněž staročeskou *Kroniku tak řečeného Dalimila*, a středo-hornoněmeckou kroniku Otakara Štýrského z počátku 14. století.⁷⁶ Obě díla představují výjimečné práce, které udivují svým obsahem, zaměřením a subjektivním zabarvením. Rýmovaná *Kronika tak řečeného Dalimila* je tzv. kronikou národní, zachycující děj od počátku českých dějin do roku 1314.⁷⁷ Pro dobu, která postihuje sledované období, použil tzv. Dalimil i soudobé prameny, neboť se vyprávění v některých částech shoduje s tzv. Druhým pokračováním Kosmovým a Zbraslavskou kronikou. Mnohé informace naproti tomu podává na základě autopsie. Druhé výjimečné dílo (Otakara Štýrského) zachycuje období od smrti císaře Fridricha II. (1250) až po revoltu v dolním Rakousku proti vévodovi Fridrichovi I. (1309).⁷⁸ Obsahuje zároveň vyprávění o soudobých českých panovnících, dále Habsburcích, ale také pozoruhodné skici z různých míst nejen v otázce politických dějin.

⁷⁴ FRB II, Josef Emler (ed.), Praha 1874, s. 270–370. Problematiku včetně literatury shrnuje Marie BLÁHOVÁ, *Druhé pokračování Kosmovo*, SH 21, 1974, s. 5–39.

⁷⁵ *Letopisové Jindřicha Heimburského*, FRB III, Josef Emler (ed.), Praha 1882. K němu Srov. Jindřich ŠILHÁN, *Jindřich Heimburský*, VVM 20, 1968, s. 48. Další literaturu uvádí M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 3*, s. 113, v poznámce 149.

⁷⁶ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, Joseph Seemüller (ed.), MGH Deutsche Chroniken V/1, 2, Hannover, 1890–1893. Problematikou kroniky se zabýval Miloš VYSTYD, *Die steierische Reimchronik und die Königsaler Chronik. Eine quellenkritische Untersuchung*, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 34, 1913, s. 226–254; také Michal SVATOŠ, *Tendence Štýrské rýmované kroniky Otachera ouz der Geul a české rýmované kroniky tzv. Dalimila*, Diplomová práce FFUK Praha, obhájena v roce 1979, a IDEM, *Přemysl Otakar II. ve světle Štýrské rýmované kroniky Otachera ouz der Geul a české rýmované kroniky tzv. Dalimila*, FHB 1, Praha 1979, s. 245–252.

⁷⁷ *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila /1–2/*. (Vydání textu a veškerého textového materiálu), Jiří Daňhelka – Bohuslav Havránek – Naděžda Kvítková (edd.), Praha 1988; M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 3*, s. 119.

Vzpomeňme např. vyrávení o pelikánech ve Štýrsku nebo výklad spolčování s ďáblem (*Teufelsbündner*).⁷⁹ Panovníci Přemysl Otakar II. a Václav II. jsou zde líčeni ve zcela světském až dobyvačném duchu. V případě druhého z nich je pak podání značně kontrastní k textu zbraslavských cisterciáků. Dodejme, že informace autora, ať jsou mnohdy jakkoliv zajímavé, nejsou vždy, z hlediska výkladu dějinných událostí, spolehlivé.⁸⁰

Vedle narativních pramenů nelze vynechat prameny literární povahy, a to epická nebo lyrická díla, která vznikala přímo na přemyslovském dvoře, nebo jej ve svém obsahu reflektuje.⁸¹ Středo-hornoněmecká literatura byla dílem básníků, kteří tvořili obecně pro své mecenáše a těmi byli králové – Václav I., Přemysl Otakar II. a Václav II. Ustálené poměry v zemi za jejich vlády přály tvorbě oslavných děl, potažmo zajištění autora/básníka na jejich dvoře, a zároveň plně vystihovaly dobovou módu v duchu rytířské kultury. Nejstarším epickým dílem s vazbou ke dvoru Přemysla Otakara II. je epos o *Vilému Oranžském* Ulricha von Türlin, který vznikl asi v 60. letech 13. století. Není však známo, zda jeho autor skutečně pobýval na pražském dvoře. Zajímavé je, že neoslavuje Přemysla Otakara II. ve vojenské chrabrosti, ale zdůrazňuje radost z dvorského života. Významně opěvuje dvorskou lásku, kdy je Přemysl vnímán coby ideální rytíř.⁸² Od 70. let 13. století zde skládal díla Ulrich von Etzenbach (*Alexandreida*), který pocházel z některé země ovládané Přemyslem Otakarem.⁸³ V první polovině 90. let vytvořil na pražském dvoře dílo *Wilhelm von Wenden*, dvorský román s rysy legendy.

Vedle románové produkce následují básně, jako další přímý produkt dvorské společnosti a tudíž zdroj pro sledování myšlenkového světa této společenské vrstvy. Z básníků, kteří na pražském dvoře Přemysla Otakara II. tvořili, známe Sigehera a Friedricha von Sonnenburg.⁸⁴ Na dvoře Václava II. působil Heinrich Cluzenere

⁷⁸ Popis jednotlivých rukopisů Ursula LIEBERITZ-GRÜN, *Das andere Mittelalter. Erzählte Geschichte und Geschichtserkenntnis um 1300, Studien zu Ottokar von Steinmark, Jans Einikel, Seifried Helblig*, München 1984, s. 105–111.

⁷⁹ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 96163, a v. 33538.

⁸⁰ K tomu srov. U. LIEBERITZ-GRÜN, *Das andere Mittelalter. Erzählte Geschichte und Geschichtserkenntnis um 1300*, s. 102nn.; také Maja LOEHR, *Der Steirische Reimchronist: her Otacher ouz der Geul*, Mitteilungen des Instituts für Geschichtsforschung 51, 1937, s. 89–130.

⁸¹ K využití literárně-historických pramenů progresivně Martin NEJEDLÝ, *Středověký mýtus o meluzíně a rodová pověst Lucemburků*, Praha 2007, s. 223–240.

⁸² *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 73–75.

⁸³ K tomu úryvek z eposu in: *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 110; srov. Jindřich POKORNÝ, *Němečtí básníci na dvoře Přemyslovců*, Střední Evropa 46/4, 1995, s. 66–82.

⁸⁴ *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 22nn.

(Klausner) a proslulý Frauenlob.⁸⁵ Jejich produkci poznamenalo zaujetí pro Pannu Marii, které najdeme v závěru eposu *Tristan* od Heinricha von Freiberg, jenž slavný román psal na objednávku českého šlechtice Rajmunda z Lichtenburka.⁸⁶ Cenným literárně–historickým pramenem jsou nedílně i tři milostné básně přisuzované Václavu II. Není známé, za jakých podmínek vzešly, jejich autorem je ale jeden člověk, navíc ovlivněný tvorbou Frauenloba.⁸⁷ Na sklonku 13. století však vzniklo již české literární dílo, které navazovala na německou dvorskou epiku.⁸⁸ Staročesky psaná, veršovaná *Alexandreida* doplňuje původní příběh navíc nově, s ohlasem na domácí události z počátku 80. let 13. století. Z hlediska literární hodnoty se jedná o jazykově domácí, hrdinný epos první svého druhu.⁸⁹

⁸⁵ Moravo, *Čechy, radujte se!*, s. 177.

⁸⁶ Moravo, *Čechy radujte se!*, s. 177–178.

⁸⁷ Moravo, *Čechy radujte se!*, s. 168–174, kde je rozbor jednotlivých písní.

⁸⁸ Václav VÁŽNÝ, *Alexandreida. Památky staré literatury české*, Praha 1964; *Antika a česká literatura*, kol. autorů, Praha 1978, s. 55–58.

⁸⁹ *Antika a česká literatura*, s. 57.

II. ROZPRAVA K METODĚ

Metodický postup disertační práce spočívá ve dvou směrech – v analyticko–komparativním zhodnocení pramenů a využití nehistorických oborů, především sociologie a antropologie. Pro analyticko–komparativní postup byly při popisu středověkého panovnického dvora využity tři roviny zkoumání, které představují východisko pro jednotlivé závěry.⁹⁰ Nejprve se jedná o charakteristiku strukturálně–personální, za druhé společensko–reprezentativní, a třetí je sledování prostoru. Strukturálně–personální linie konkrétně využívá prameny pro odhalení dvorské hierarchie počínaje panovnickou rodinou, nositeli úřadů nebo služebných postů, a samotných úřadů či služeb na dvoře. Personální stav identifikujeme souběžně s odhalováním oficií, přičemž postup může být opačný. Za nízkého počtu pramenů ve sledované době zpravidla ale nenajdeme stejné informace u všech osob a funkcí. V rámci prosopografického popisu tedy nenaplníme vytčené kategorie u všech jednotně, neboť nemůžeme vždy doložit jméno, predikát, rodové zařazení, povinnosti na dvoře, nebo úřad a jeho vývojovou kontinuitu, náplň služby/úřadu či odměnu.⁹¹

V kontextu předkládané práce platí, že pro závěr přemyslovského období máme jako základní pramenný materiál pro prosopografické bádání listiny, přičemž se jedná o době odpovídajícím způsobem ověřený dokument (svědkové, pečeť). Druhou kategorií představují narativní prameny, kroniky, letopisy, anály, které dějiny podávají v chronologickém sledu události a prosopografii osob mohou doplnit. Důležité jsou částečně též formulářové listy z několika sbírek druhé poloviny 13. století, které vznikly na našem území, často navíc v okruhu pražského dvora. Klíčový je zároveň způsob každého zápisu ve všech pramenech, které sledujeme, neboť sémantická pole jednotlivých pojmů pomohou informace rozšířit nejen v oblasti terminologické a obsahové, ale vypovídají např. o vzdělanosti autora, jeho původu a

⁹⁰ Tyto tři roviny nastínila Z. HLEDÍKOVÁ, *(Arci)biskupský dvůr v Praze do doby husitské*, DP 3, 1991, s. 341–360; EADEM, *Biskupské a arcibiskupské centrum ve středověké Praze*, PSH 27, 1994, s. 5–23.

⁹¹ K prosopografii v rámci dvora I. HLAVÁČEK, *Dvůr a rezidence*, s. 33, včetně základní literatury; k využití metodiky mimo pozdní středověk kriticky M. NODL, *Středověká prosopografie jako metodická práce*, s. 146–149.

celkově intelektuálním prostředí, kde text vznikl. Do pramenné matérie zařadíme ještě literární památky, jež mají místy výpověď i pro analýzu dvora, což platí zvláště, když je možné pisatele identifikovat jménem a postavením na dvoře. Pro analyticko–komparativní postup a prvotní prosopografii bychom ovšem potřebovali v ideální rovině k listinám dvorské řády a účty jako faktický odraz organizace života jednotlivců a skupin této společnosti. Z našeho prostředí je pro sledovnou dobu však neznáme. Přes uvedené podmínky, které prosopografii nutně eliminují, nemusíme a v důsledku ani nemůžeme na tento ale přístup rezignovat. Identifikace dvora je totiž pro další závěry nezbytná a tudíž primární. Kapitola *Dvorské prostředí ve světle dochovaných pramenů* sumarizuje proto téměř vše, co je možné z nestejného množství písemných dokladů zjistit, jako předstupeň pro další kladené otázky. V nadsázce se tak přibližujeme Paulu Feyerabendovi, jenž v *Rozpravě proti metodě* napsal, že „*jediný princip, který nebrání pokroku, zní: „cokoli jde“ (anything goes), tedy ve smyslu „vše se hodí“.*“⁹² Feyerabendova myšlenka přináší premisu – že i se stávajícím množstvím pramenů je přípustné pokračovat dál, tedy v našem případě skutečně tak trochu i proti (prosopografické) metodě, neboť ji nemůžeme aplikovat plnohodnotně. V tomto smyslu můžeme po identifikaci dvora i když nestejně u všech osob a úřadů, pokračovat s dotazy po jeho sociálním složení, a vytvořit základ pro komparaci s prameny, jak soudobými, tak pro analogická vysvětlení s těmi, jež pochází z časově mladšího či staršího období. Stejně tak můžeme vyhodnotit různá chování, tzv. interakce osob na dvoře a nebo jednotlivce v daném kontextu. Tím se otvírá poměrně široké pole pro otázky společensko–reprezentativní, jinak tedy běžné a sváteční dění *vitae curialis*.

V této chvíli se stávají klíčovými znovu všechny typy pramenů, neboť jen listiny ze dvorské kanceláře by o životě dvora mnoho neřekly. Stěžejní roli pro rekonstruování obrazu domnělé historické skutečnosti nesou v této části kronikářská vyprávění, a to i s mnohdy subjektivními výsledky autorů, neboť jejich výklad nutí ke kritickému přístupu a srovnání s jinými kronikami nebo typy pramenů.⁹³ Stejně významné jsou legendy, romány či básně. Nepřinášejí sice politicko–hospodářské souvislosti ze života dvora, ale naopak postihují ideální svět, modely společnosti

⁹² Paul FEYERABEND, *Rozprava proti metodě*, Praha 2001, s. 17.

⁹³ Příkladná je *Zbraslavská kronika* pro do Václava II., která idealizuje jeho vládu coby život zbožného zakladatele zbraslavského kláštera. Ukazuje na jeho až mučednické strádání v dětství, kající skutky a vždy dobrou (ideální) vládu ve smyslu *bonum commune*.

nebo chování, zachycují módu, prestiž mecenáše a celkově nálady lidí různých sociálních vrstev, které najdeme nejen na dvoře. Otázky studia mentalit a literární fikce nejsou jen doprovodným jevem kulturních dějin, ale přímou součástí života dvorské společnosti. Legendy, eposy nebo verše jsou tak zcela relevantním, byť typově vymezeným, pramenem.

Nastíněný postup doplňuje interdisciplinární inspirace z oboru kulturní antropologie, která díky metodické koncepci – sledování individua a kultury – motivuje historika nejen při studiu panovnického dvora.⁹⁴ Pro dané téma to znamená studium osudů a motivací jednotlivých osob či dvořanů. Díky těmto pohledům můžeme nadto hodnotit symboly a znaky v chování nejen jako schematické projevy v celém „systému dvora“. Při sledování myšlenkových a hmotných projevů jedince nebo skupiny se totiž nabízí zcela jiné obrazy historie, jako jsou naznačené aktivity běžného dne, rodiny, dětí, ale i jejich zdraví, nebo vzdělání, záliby či umění. Díky orientaci na chování jednotlivce lze dále lépe analyzovat a identifikovat lidské projevy a úmysly v rámci společnosti, které se dotýčný přizpůsobuje, neboť v ní žije.⁹⁵ Konkrétně se jedná o rituální chování nebo dílčí, různě motivované subjektivní projevy – přízeň, zisk, láska, zrada. Východisko je přitom v předpokladu, že to čím se zabýváme ještě nemusí být např. rituální nebo rituál, ale pouze dějinná událost. Rovněž na základě interdisciplinarit je využita pro popisy dvora vedle antropologie také sociologie, resp. její systémová teorie, která pomáhá při postihu mechanismů funkčnosti panovnického nebo obecně feudálního dvora,⁹⁶ přičemž jsou sledované dvě otázky: do jaké míry můžeme zachytit diskurzivní tendence v chování dvora a jestli jsme schopni na základě všech dosažených výsledků předložit modelové paradigma při jeho popisu. Podobu dvora na příkladech právě chování a každodennosti pak díky dosaženým výsledkům a hodnocení řeší kapitoly *Dvorský život* a *Dvorská kultura*. Zohledňují projevy dobové rytířské módy (literatura, turnaj, dvorská láska), ale v kontextu historické antropologie zároveň posuzují postavení

⁹⁴ Richard van DÜLMEN, *Historische Anthropologie, Entwicklung, Probleme, Aufgaben*, Köln 2001; Zdeněk R. NEŠPOR - Jan HORSKÝ, *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisců, sociologie a sociální antropologie*. Kuděj 2004/1, s. 61-81. Přehled bádání podal Martin NODL, *Mikrohistorie a historická antropologie*, Dějiny – Teorie – Kritika, 2004, s. 237-252.

⁹⁵ *Sociální a kulturní antropologie*, Ladislav Hrdý – Václav Soukup – Alena Vodáková (edd.), Praha 1993, s. 11.

⁹⁶ Dvorskou společnost jako sociální systém sledoval Jan HIRSCHBIEGEL, *Hof als soziales System. Der Beitrag der Systemtheorie nach Niklas Luhmann für eine Theorie des Hofes*, in: Hof und Theorie.

ženy panovnice nebo výchovu dětí na dvoře, včetně provozu dvorské domácnosti. Nejedná se přitom pouze o listiny, listy, kroniky, romány nebo básně, ale zároveň o nálezy hmotné kultury, archeologie, výtvarného umění či řemesla.

Prostorové hledisko nutí pak k zamyšlení nejen nad pojmem rezidence, který se při studiu dvora primárně nabídne. Otázka rezidenčních sídel je totiž pouze jedním z možných přístupů. Předpokladem pro zvolený postup je prostor v různých pojetích (hierarchie, soukromý versus veřejný) a tvarech (hrad, město, cesta) jako trvalá součást života. V tomto případě je elementární využití a srovnání písemných a hmotných pramenů zcela nezbytné. Zejména stavebně–historický průzkum a archeologické nálezy mohou lépe osvětlit životní prostor dvorské společnosti nebo panovníka a jeho rodiny.

Nastíněné metodické směry při studiu dvora rozvíjí rovněž komparace všech dosažených výsledků (obrazu dvorské společnosti) mimo studovaný dvůr. To znamená srovnat vymezený dvůr s podobou a chováním okolních „curií“. V uvedené době přichází v úvahu částečně říšský panovnický dvůr, vedle něhož ten přemyslovský představoval výjimečné kulturní, mocenské a stabilní centrum ve středoevropského prostoru. Konečně je přípustné obecně vymezit sledování panovnického dvora nikoliv jen na vybraném příkladu, ale sledovat jej chorologicky např. pro dobu přemyslovskou, lucemburskou nebo jagellonskou, a tím postihnout odlišnosti vývoje raně či vrcholně středověkého období. Při takto vymezeném předmětu bádání je ale třeba se vyhnout zavádějícím závěrům o tom, že starší doba měla primitivnější podobu než dvůr v pozdním středověku, což zdánlivě naznačuje nižší pramenná matérie.⁹⁷ Každý dvůr totiž odpovídal společensko–kulturním vývojovým stupněm své době a nutně ve srovnání s mladší dobou by byl deklasován. Přístup porovnání se soudobými dvory je ale aplikován částečně – v rovině vybraných příkladů. Stejně tak hodnocení panovnického dvora v chronologickém vývoji je využito zčásti, přesněji do konce přemyslovské epochy (roku 1306). Platí to zvláště při srovnávacím posuzování nárůstu projevů dvorské kultury a jejího fenoménu – ideje rytířství.

Annäherung an ein historisches Phänomen, Reinhardt Butz – Jan Hirschbiegel – Dietmar Willoweit (Hg.) Köln–Weimar–Wien 2004, s. 43–54.

⁹⁷ Tak soudí I. HLAVÁČEK, *Dvůr a rezidence*, s. 33, 39, včetně pozn. 21; k tomu opačně J. ZELENKA, *Vývoj přemyslovského dvora*, s. 48.

Shrneme-li uvedené, pak suma zjištěných faktů na základě analyticko-komparativního postupu, který byl vymezen ze tří základních rovin studia dvora (strukturálně-personální, dějové a prostorové), nabízí prostředek k následnému aplikování dalších metodických cest, např. kulturní antropologie nebo sociologie, v tomto případě za představením co nejvýstižnějšího obrazu panovnického dvora závěru přemyslovské epochy. Jedná se přitom o nekonečnou cestu při hledání domnělé historické skutečnosti, která nemůže být stoprocentně naplněna. Historikova práce totiž nevychází z dlouhodobého studia dvorské společnosti na základě zúčastněného pozorování, které při svých výzkumech používá např. kulturní antropologie.⁹⁸ Historikovi brání v tomto ohledu jednoduše čas a zprostředkovaná fakta v psaném textu. Poněkud banální zjištění ale i přesto vybízí ke konfrontaci s metodikou (ne)historických vědních oborů a disciplín, přestože je nemůžeme aplikovat zcela. Jak již bylo řečeno, v zásadě se pro posun našeho vězení hodí vše, neboť „... *neexistuje žádná idea, jakkoli stará a absurdní, která by nedokázala zlepšit naše poznání*“.⁹⁹ Nicméně trvale platí, že bez pramene a z něho druhotně vytěženého historického faktu, byť se jedná o fakt zprostředkovaný a ovlivněný tím, kdo ho pro nás zapsal, bychom neměli čemu klást otázky.

⁹⁸ Václav SOUKUP, *Přehled antropologických teorií kultury*, Praha 2000, s. 16–19.

⁹⁹ Paul FEYERABEND, *Rozprava proti metodě*, s. 17.

III. PANOVNICKÝ DVŮR

1. Dvůr v představách středověku

Než přistoupíme k vlastní identifikaci dvorské společnosti, včetně popisu jejího životního stylu, věnujme pozornost soudobým názorům, na to jak panovnický dvůr vypadal a jak se jevil středověkým vzdělancům a literátům. Vzhledem k tomu, že ale neznáme domácí dvorský řád ani jiný podobný soupis tohoto druhu, doložený v západní středověké Evropě již v devátém století, musíme pro takové postřehy o dvorech využít dostupný pramenný materiál, jako jsou předně listiny nebo vyprávěcí texty. Pro mladší dobu pak můžeme zohlednit alespoň korunovační řád Karla IV. nebo Zlatou bulu pro říši z roku 1356, které schematicky prvky dvorského uspořádání a tedy i představy o dvoře naznačují. Obecně známé skutečnosti o podobě feudálních vládních dvorů se opírají o důkazy, že ve 12. století se nejen západně od Rýna vymezily čtyři základní dvorské úřady: maršálek, stolník, číšník a komorník.¹⁰⁰ Obdobná situace se rozvíjela i v českých zemích, kde se úřady vyskytovaly rovněž od počátku vznikajícího státu, a výrazně se prosadily v průběhu 11. až 13. století. Ani tehdy však nezůstal jejich rozvoj konečný. Vývoj dvorských úřadů se diferencoval v návaznosti na předcházející dobu a v průběhu 14. století se ustálil na zemských, nebo pouze dvorských typech úřadů.

Na úvod se ale zastavme u spisu *Ökonomik* Konráda z Megenbergu ze 14. století, který zapsal ideální uspořádání panovnického dvora v říši.¹⁰¹ Terminologická

¹⁰⁰ Obdobnou skladbu ale přináší již Hinkmar z Remeše z druhé poloviny 9. století, HINKMAR VON REIMS, *De ordine palatii*, MGH, *Fontes iuris Germanici antiqui in usum scholarum separatim editi* III., Thomas Gross (ed.), Hannover 1980. K vývoji dvorských úřadů v německých zemích Werner RÖSENER, *Höfämter an den mittelalterlichen Fürstenhöfen*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 45, 1989, s. 485–550; k vývoji úřadů obecně dvorských a zemských u nás Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ- Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 2005. Zajímavé jsou v tomto směru informace, které podává nejstarší dvorský řád (je nutné ho chápat jako přímý soupis povinností ke konkrétnímu úřadu) z Francie z roku 1261, kde byly dvorskými úřady k chodu domácnosti číšník, kuchař, *fruiterie*, jenž zajišťoval dodávky ovoce, vosku a svíci, stájník a konečně komorník, in: Anna – Manis MÜNSTER, *Funktionen der dames et damoiselle d'honneur im Gefolge französischer Königinnen und Herzoginnen (14.–15. Jahrhundert)*, in: *Das Frauzimmer. Die Frau bei Hofe im Spätmittelalter und früherer Neuzeit*, *Residenzenforschungen* 11, Stuttgart 2000, s. 339–354.

¹⁰¹ Konrád z Megenbergu (1309–1374), autor 22 spisů k teologii, hagiografii, filozofii a přírodním vědám.

výbava *curia minor* a *curia maior*¹⁰², kterou Konrád při popisu použil, se nadto stala poměrně hojně opakovanou v současné historiografii. Jeho práce ovšem představuje teoretické dílo o dvoře, kdy nejde o přímý popis ve smyslu dvorského řádu či instrukce.¹⁰³ Přínos spisu pro dvorskou problematiku ale spočívá právě v ideální podobě, či schématu, které Konrád nabízí, neboť je evidentní, že znal stav a fungování dvorské společnosti a možná i obsah dvorských řádů.¹⁰⁴ Slovy autora: „*Je nutno vědět, že dvůr císaře je dvojitý, totiž menší a větší. Menší dvůr je císařův dům [domácnost] složený z menších služebníků, jako jsou níže postavení rytíři a vazalové, kteří jsou jeho každodenními dvořany a čeledí. Dvůr větší znamená pak osobní setkávání se císaře s velmoži, knížaty a kurfiřty Svaté říše římské.*“¹⁰⁵ Konrádovo rozdělení na menší a větší dvůr postihuje přímo císařsko–panovnický dvůr a jím použité termíny *minor* a *maior* nestojí proti sobě, ale naopak na sebe navazují. Použití *minor* a *maior* není ovšem známé až od poloviny 14. století u Konráda. Zachovalo se již ze 12. věku v popisu velfského dvora.¹⁰⁶ „*Svůj dům [domácnost] uspořádali královským způsobem tak, že všechny úřady, to znamená služby stolníka, číšníka, maršálka, komorníka, korouhevníka jsou obstarávány hrabaty nebo osobami jim mocí rovnými. Do čela své domácnosti, jak větší, tak menší [tam maiori quam minori], postavili pak jednoho z předáků dvora, kterého nazývali fojt, aby je ve všech jejich záležitostech zastupoval před králi nebo knížaty či jinými sudími a ve všech*

¹⁰² Rozdělení na *curia minor* a *curia maior*, přináší v polovině 14. století v díle „*Yconomica*“ Konrad von Megenberg, *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil I–III, Buch I–III*, MGH Staatsschriften des späteren Mittelalters, Sabine Krüger (ed.), Stuttgart 1973–84; k pojednání o dvoru v díle Konrada von Megenberg (1308–1375) Gisela DROSSBACH, *Der Hof zwischen Ideal und Wirklichkeit in der –Yconomica– Konrads von Megenberg*, in: *Höfe und Höfordnungen 1200 –1600, Residenzenforschungen* 10, 1999, s. 23–35. Další prameny k problematice zpřístupňuje článek Werner PARAVICINI, *Europäische Höfordnungen als Gattung und Quelle*, in: *Höfe und Höfordnungen 1200 – 1600*, Werner Paravicini (Hg.), *Residenzenforschungen* 5, 1995, s. 13–20.

¹⁰³ Ke dvorským řádům Werner PARAVICINI, *Europäische Hofordnungen als Gattung und Quelle*, s. 13–20. Pro české prostředí informativně D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Panovnický dvůr ve středověku. Struktura, prostor a reprezentace*, s. 13–14.

¹⁰⁴ Pojednání o dvoru a zdrojích inspirace v díle Konrada von Megenberg (1308–1375) Gisela DROSSBACH, *Der Hof zwischen Ideal*, s. 28.

¹⁰⁵ „*Est ergo sciendum, quod Cesaris augusti duplex est curia, videlicet minor et maior. Curia minor est domus Cesaris ex minoribus constans ministris, quales sunt minores milites et vasalli, qui cottidiani sunt curienses atque domestici eius. Curia vero maior est communicatio personalis augusti cum magnatibus et principibus electoribusque sacri imperii Romanī*“, *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil II, Buch II*, s. 199.

¹⁰⁶ K hledání terminologických možností srov. pro německé prostředí Reinhardt BUTZ – Lars–Arne DANNENBERG, *Überlegung zu Theoriebildungen des Hofes*, in: *Hof und Theorie. Annäherung an ein historisches Phänomen*, Reinhardt Butz – Jan Hirschbiegel – Dietmar Willoweit (Hg.) Köln–Weimar–Wien 2004, s. 1–42, a Alois WINTERLING, „*Hof*“ – *Versuch einer idealtypischen Bestimmung anhand der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Geschichte*, *Mitteilungen der Residenzen–Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen* 5, 1995, Nr. 1, s. 16–21.

*sporech nebo stížnostech za ně zodpovídal.*¹⁰⁷ Zde se ukazuje, že se jedná o rozlišení mezi vlastními skupinami služebníků a úředníků v domácnosti a tudíž i na dvoře. Stejně rozlišení naznačuje pak u nás listina pražského biskupa z roku 1184, kde jsou ve svědečné řadě odlišeni *maiores curie nostre*.¹⁰⁸ Zajímavé je, že obdobného členění užívá např. i Karel IV. v předmluvě *Majestatis Carolina*, kde vedle soudců člení v obecné rovině úředníky na menší a větší (*per quas etiam cunctis iudicibus et officialibus nostris majoribus et minoribus*).¹⁰⁹

Zůstaňme ale na dvoře, kde šlo o jednu stabilní *familii* menších a větších hodnostářů, skupin osob soustředěných na dům vládce. Jádrem byla původní domácnost jako základ rozrůstajícího se dvora mocného říšského knížete s dvorskými úřady. Ty se pak stávají institucionalizujícím prvkem členícího se dvora, prostřednictvím něhož se uskutečňuje správa ovládané země a reprezentace, kdy se domácnost prolnutá s menším dvorem stává jakýmsi subsystémem a materiální základnou.¹¹⁰ Vrátime-li se k panovnickému dvoru v říši, užíval se ve 12.–13. století v ostatních pramenech při označení běžného panovnického dvora termín *curia*. Zároveň se ale *curia* vyskytovala jako pojmenování pro dvorské sněmy/jednání – *Hoftag*.¹¹¹ Proto je třeba odlišit nejen druh písemnosti, ale zároveň také o jakou situaci se v celkovém kontextu jedná, zda o běžný dvůr panovníka s domácností,

¹⁰⁷ „*Domum quoque suam regio more ordinaverant, ita ut queque officia curie, id est ministeria dapiferi, pincerne, marscalci, camerarii, signiferi per comites vel eis equipollentes regerentur. Prefecerant etiam familie sue tam maiori quam minori unum de maioribus curiae, quem nominabant advocatum, qui vice sua pro omnibus suis staret coram regibus seu ducibus vel aliis iudicibus, et in quacumque causa vel querimonia pro eis responderet*“, Monumenta Welforum antiqua, MGH Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum XLIII, Ludwig Weiland (ed.), Hannover 1869, s. 13; J. ZELENKA, *Vývoj přemyslovského dvora do 12. století*, s. 46–47.

¹⁰⁸ CDB I, č. 335; Z. HLEDÍKOVÁ, *Biskupské a arcibiskupské centrum ve středověké Praze*, s. 8.

¹⁰⁹ AČ 3, s. 74.

¹¹⁰ Pro výskyt dvorských úřadů v říši na knížecích dvorech spojených s ovládním teritoriálních celků W. RÖSENER, *Hofämter an mittelalterlichen Fürstenhöfen*, s. 485–550. České prostředí v rámci říše ovšem autor nereflektuje, jak hodnotí J. ZELENKA, *Vývoj přemyslovského dvora do 12. století*, s. 47–48. K welfskému dvoru opět Werner RÖSENER, *Der mittelalterliche Fürstenhof. Vorbilder, Hofmodelle und Herrschaftspraxis*, in: *Mittelalterliche Fürstenhöfe und ihre Erinnerungskulturen*, Carola Fey – Steffen Krieb – Werner Rösener (Hg.), Göttingen 2007, s. 21–42, zde s. 24.

¹¹¹ Werner RÖSENER, *Die Hoftage Kaiser Friedrichs I. Barbarossa im Regnum Teutonicum*, in: *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter*, Vorträge und Forschungen 48, Peter Moraw (ed.), Stuttgart 2002, s. 362–365. K odlišnému vnímání pojmů *täglicher Hof* a *Hoftag* také Werner PARAVICINI, *Alltag bei Hofe*, *Alltag bei Hofe*, Residenzenforschung 5, Werner Paravicini (Hg.), Sigmaringen 1995, s. 9–32, zde 10–11. K tématu srov. Paul Bernard SCHMID, *Curia und curialitas. Wort und Bedeutung im Spiegel der lateinischen Quellen*, in: *Curialitas. Studien zu Grundfragen der höfisch-ritterlichen Kultur*, Josef Fleckenstein (Hg.), Göttingen 1990, s. 15–26; Ulrich MÖLK, *Curia und curialitas, Wort und Bedeutung im Spiegel der romanischen Dichtung: zu fr. Cortois(ie)/pr. Cortes(ia) im 12. Jahrhundert*, in: IBIDEM, s. 27–38.

nebo *Hoftag*, kde se účastnila další nobilita říše.¹¹² Přestože se ve druhém zmiňovaném případě také odrážela praxe vlády a správy, nešlo o každodenní vládní činnost všech „úředníků“ ovládaného teritoria. Schéma nadto odpovídá popisu Konráda z Megenbergu, které se odráží i v jeho dalších termínech *curia ordinaria* (pravidelná) a *curia plena* (úplná, naplněná), a odpovídají poměrům v říši (*täglicher Hof* a *Hoftag*).¹¹³ Stejně je to rovněž v případě variant, jež Konrád využívá při popisu části menšího či běžného–každodenního dvora, *curia minor* a *curia cottidiana*.¹¹⁴

V menším okruhu panovníka se totiž vždy pohybovalo několik vybraných jedinců, rádců, držitelů úřadů, kteří tvořili tzv. menší–užší dvůr a byli denně v kontaktu s králem. Jedná se o nejvyšší hodnostáře, vrcholné představitele královské kanceláře, kaplany, zpovědníky i duchovní obecně. Petr Žitavský hovoří např. o denní družině na dvoře krále Václava II. (1283–1305).¹¹⁵ Z takové družiny pak pocházeli rádci, kteří dali v budoucnu, nejdříve však za Václava IV., základ vlastní kodifikované panovnické radě. Významnou kategorií v denním kontaktu s králem představovali, a to rovněž ve smyslu rady, ještě též výkonní zástupci panovnické kanceláře. Dále je třeba docenit vliv zpovědníků a kaplanů, jež se v rámci tzv. dvorské kaple starali nejen o spásu duše a těla, ale mohli působit jako vychovatelé nebo učitelé v královské rodině, a zároveň vystupovat coby poslové a lékaři. Dvůr menší – užší a větší – širší je proto třeba obohatit rozlišováním ve vlastním úzkém dvoře panovníka, kde figurují nositelé dvorských a zemských úřadů, kteří mohou, ale nemusí zároveň být v úzkém denním kontaktu s panovníkem. Tomu např. napovídá listina Jindřicha Korutanského z roku 1309, kde zachytíme hierarchii i ve vztahu ke dvoru „*domini, nobiles, milites et hii etiam wladicones..... famuli nostri et plures alii*“.¹¹⁶ V tomto smyslu sem zapadají i ty úřady, které postupně získaly navíc charakter ryze reprezentativní či dědičný, neslučující se již s vlastním výkonem úřadu. Těmi byli od prvních dekád 14. století nejvyšší maršálek v rukou pánů z Lipé,

¹¹² Srov. W. RÖSENER, *Die Hoftage Kaiser Friedrichs I. Barbarossa*, passim; *Haushalt a Hof* rozlišuje také W. PARAVICINI, *Auf der Suche nach einem Hofmodel*, s. 120; srov. IDEM, *Die ritterlich-höfische Kultur*, s. 67–68; M. VALE, *The Princely Court*, s. 34–68; Gabriele ANNAS, *Hoftag–Gemeiner Tag–Reichstag. Studien zur strukturellen Entwicklung deutscher Reichsversammlungen des späten Mittelalters (1349–1471)*, Bd. 2, Göttingen 2004, s. 104–105.

¹¹³ W. PARAVICINI, *Alltag bei Hofe*, s. 10–11.

¹¹⁴ „*Et hoc differenciam dicitur cancelarii minoris, qui minorem atque cottidianam curiam sequitur augusti*“, *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil II, Buch II*, s. 207.

¹¹⁵ „*inter cotidiane consorcium familie*“, in: *Petra žitavského Kronika zbraslavská*, s. 70–71.

¹¹⁶ RBM II, č. 2189.

nejvyšší číšník u pánů z Vartenberka a nejvyšší stolník náležel Zajícům z Házmburka.¹¹⁷

Písemné představy o podobě dvora z doby, jíž sledujeme, přináší hlavně Petr Žitavský v Kronice zbraslavské. Král Václav II. dle něj „některým tedy svěřoval hrady, některým města, jiným pak záležitosti úřadů království a řízení soudů: Toho ustanovil purkrabím, onoho maršálkem, jiného postavil v čelo [toti familie sue]¹¹⁸ jako představeného a mistra. Jiné ustanovil podle své vůle komorníky, druhé soudci, některé pak správci nejen stolu, nýbrž i své ložnice“.¹¹⁹ Z Petrova vyprávění se dozvídáme o podobě dvora krále Václava II., kdy sledujeme, že jedněm panovník svěřoval hrady, další měli na starosti záležitosti království a soudů – ti se tedy podíleli na zemské správě. Přímého hospodaření a života na dvoře se dotýkají slova o ustavení maršálka a dalším hodnostáři, jenž měl na starosti chod celého jeho dvora (*toti familie sue*). Patřili sem rovněž ti, co se starali o mensu a ložnici. Vedle onoho výkladu používá kronikář pro popis dvora ještě další pojmy, kdy se jedná o *cottidiana familia* – každodenní famílii. Např. v době korunovace Václava II. roku 1297, kde kronikář vypočítává množství spotřebovaného obroku pro koně, píše, že se ho značná část vydala nejen pro hosty a cizince, ale i těm, „kteří se počítali [*inter cottidianam familiam*], jejichž počet přeci není malý“.¹²⁰ Obdobně se vyjadřuje Petr Žitavský i v případě královny Kunhuty, která „*inter cottidianam sue curie familiam*“ začlenila Závíše z Falkenštejna, ještě když pobývala na Opavsku.¹²¹

Vyjděme nyní z toho, že v našich pramenech je termín *curia* obecně užíváný do 14. století.¹²² Podle Josefa Macka se jedná u slova *curia* o významy – 1. sídlo,¹²³

¹¹⁷ Obě kategorie zemských a dvorských úřadů později čítala vlastní služebný personál či vlastní čeleď na obou stranách. Tento stav ustalující se od 14. století je zjevný v průběhu 15. století, především za vlády Vladislava Jagellonského. Zásadnější úlohu, vzhledem k domácímu vývoji, nepřičítáme v této době duchovním na panovnickém dvoře, tak jak tomu bylo významně ještě za Karla IV.

¹¹⁸ Pro překlad je užita edice *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae regie*, František Heřmanský – Rudolf Mertlík (edd.), passim. Překladaelé pro termín *familia* užívají slovo družina, které ale v případě dvora nepředstavuje vždy zcela výstižný termín.

¹¹⁹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 38: „*Quibusdam igitur castra, quibusdam oppida aliis vero beneficiorum regni commisit negocia et iudicia gubernanda; istum purgravium, illum marschalcum, alterum vero toti familie sue prefecit prepositum et magistrum. Alios camerarios, alios iusticiarios, quosdam vero non tantum mense sed et cubilis sui pro sua voluntate ordinavit ministros*“.

¹²⁰ IBIDEM, s. 76: „...*qui inter cottidianam familiam fuerant computati, quorum tamen numerus non est pardus*“.

¹²¹ IBIDEM, s. 23.

¹²² Historicko-sémantickou analýzu slova *curia* provedl Josef MACEK, *Dvůr. Historicko-sémantická analýza*, rukopis nepublikované studie uložené v Archeologickém ústavu AV ČR, pod č. j. 8262/79, s. 1–26, kde sledoval především termín *dvůr* a následně *curia* v pramenech 11.–15. století.

2. družina či dvořané jako skupiny osob kolem knížete, jak je již zaznamenává Kosmas,¹²⁴ či listina knížete Soběslava II.¹²⁵, a za 3. centrum hospodářské správy, kdy se slovo objevuje pro označení hospodářského dvorce knížecího nebo královského.¹²⁶ Tři sémantická pole, která u slova *curia* postihl Josef Macek, rozvineme-li dále jeho závěry, tvoří ovšem stále jeden celek. Každá *curia*, ať ta panovnická, církevní či níže stojící jakákoliv světská *curia* jako hospodářská jednotka, sdružuje osoby náležející k nějakému vládci, či osobě stojící v čele, a ti všichni se pohybují v sídle svého hospodářského zázemí (nebo-li též domácnosti či menšího dvora). To vše je tedy *curia*. Zdánlivě odlišné výsledky historicko-sémantické analýzy autora tak přinášejí jeden závěr.

Výše zmíněné ekvivalenty u Petra Žitavského naše znalosti rozšiřují a informují nás o jeho vlastním vnímání v uspořádání a schematizaci panovnického dvora. Není to ale pouze tento příklad, kdy pro výrazy dvora jako každodenního domu vládce najdeme označení *curia cottidiana* nebo *cottidiana familia*.¹²⁷ Již u *Pokračovatelů Kosmových*, kde se objevuje charakteristika ke dvoru královny Kunhuty, můžeme číst: „*A od té chvíle se ztenčil a rozptýlil dvůr paní královny a její familie, která před tím narostla ve velikém počtu urozených jinochů a panen i jiných rytířů, služebníků a úředníků.*“¹²⁸ Ve stejné kapitole se objevuje navíc přímo rozlišení „*universa curia et familia reginae*“.¹²⁹ Soudobé pojmy, které významně určují charakteristiku dvora, nejen pro přelom 13. a 14. století, jsou *universa curia* a *familia*, či *cottidiana familia*, nebo *curia cottidiana*, přičemž *familia/cottidiana familia/curia cottidiana* představují běžný, každodenní dvůr vládce. Význam slova *familia* ve vztahu k panovnickému dvoru leží pak ve slovech dvůr/družina, a to ve

Informativně pak I. HLAVÁČEK, *Dvůr a rezidence*, s. 29. Pro slovo *curia* srov. také *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum I*, s. 998–1001.

¹²³ Již v kronice *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series II, Bertold Bretholz (ed.), Berlin 1923, II/ 15, s. 11, 71, 76, 205, 211, 13, 247 a J. MACEK, *Dvůr. Historicko-sémantická analýza*, s. 5.

¹²⁴ IBIDEM, s. 106, 167, a J. MACEK, *Dvůr. Historicko-sémantická analýza*, s. 5.

¹²⁵ CDB I, Gustav Friedrich (ed.), Praha 1904–1907, č. 288, a J. MACEK, *Dvůr. Historicko-sémantická analýza*, s. 5.

¹²⁶ J. MACEK, *Dvůr. Historicko-sémantická analýza*, s. 6, 21.

¹²⁷ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 40–41: „*inter cotidiane curie sue familiam*“, a s. 70: „*inter cotidiane consorcium familie*“.

¹²⁸ *Zlá léta po smrti krále Přemysla Otakara II.*, s. 347: „*Et ex illa hora curia dominae reginae et familia eius, quae ad magnam numerositatem creverat tam in domicellis nobilium quam in domicellabus et aliorum militum servorum officialium, imminuta est et dispersa.*“ Opět tedy vnímáme dvůr a královninu *familii* jako denní dvůr s domácností, (český překlad Josef Emler).

¹²⁹ *Zlá léta po smrti krále Přemysla Otakara II.*, s. 347.

smyslu těch, kteří tzv. žijí v domě, tedy každodenně, nebo do něj pravidelně docházejí a panovníka doprovázejí.¹³⁰ Součástí takového domu je rovněž ona domácnost, což představuje jeden ze tří původních významů slova *familia* (domácnost, dům, rodina).¹³¹ Jedná se tedy o to, co Konrád z Megenbergu popisuje jako menší dvůr, neboť on již počítá s tím, že běžný dvůr (*cottidiana familia/curia*) se vymezuje příležitostně na širší dvůr – tedy to, co přinášejí časově starší *Kosmovi pokračovatelé* a *Zbraslavská kronika* v podobě *universa curia*. O *universa curia* píše po vzoru Petra Žitavského i mladší Beneš Krabice z Weitmile ve chvíli, kdy připomíná založení zbraslavského kláštera, kterého se účastnil celý dvůr (*universa curia*) shromážděný při královské korunovaci.¹³² Za souhlasu celého dvora (*totius nostre curie*) potvrdil dřívější darování vyšehradskému kostelu již citovaný kníže Soběslav II.¹³³ Spojení „*totius curie*“ pro vyjádření většiny však zajímavě používá opět mladší *Majestatis Carolina*, když jím opisuje nebeskou říši Krista a Svaté Trojice „*ad laudem [...] totius coelistis curiae*“.¹³⁴

Jak vypadal takový slavnostní a širší dvůr např. roku 1285, kdy se chystala svatba Václava II. a Guty v Chebu vyprávějí *Monumenta Egrana*. Před konzumací manželství mladého páru, došlo k slavnostnímu vysvěcení minoristického kostela. Při těchto příležitostech se sešli řezenský biskup Jindřich, Bruno Naumburský, Jindřich Merseburský a Wernhard Pasovský. K pozvaným hostům patřil vévoda Mikuláš Opavský, přirozeně matka ženicha – královna vdova Kunhuta, rovněž zde byly dvě Rudolfovy dcery (Hedvika a Anežka). Předpokládat můžeme další z rodiny Habsburků a řadu světských pánů z říše. *Monumenta Egrana* přidávají „*Viri potentes, huius seculi et famosi. Cum his ...Consules, proconsules, Magnati,*

¹³⁰ *Familia* jako družina/dvůr královny je postihnuteľná ve formulářovém listu datovaném do června 1287, kde se jedná o *familiu* královny Guty, s níž přicházela do Čech a král rozhodoval o jejím případném návratu, *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, č. 243. Rovněž ve *Zbraslavské kronice* čteme, že v případě Blanky z Valois, se její *familia*, s níž přišla do Čech musela vrátit, aby byla nahrazena *familií* domácí: „*Familia vero fere tota, que de Francia et de Luczelburgensi comicia cum eadem Blanka in Boemiam venerat, lapsa uno mense cum expensis duorum milium sexagenarum in die beate Margarete ad terras suas remittitur et familia alia de Boemia per nobiles terre eidem domine applicatur*“, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 320.

¹³¹ Problematičnosť překladu slova *familia*, pak podtrhují příklady ze *Slovníku středověké latinyv českých zemích*, kde v případě *cottidiana familia* i zde najdeme pro překlad různě volitelné výrazy: doprovod, dvůr, družina *domini saecularis*, *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum I*, s. 583–584.

¹³² *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 75–76: „...*cum universa curia et turba principum, nobilium et omnium aliorum*“; *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*, FRB IV, Josef Emler (ed.), Praha 1884, s. 462: „...*cum universa curia et turba principum ac nobilium copiosa multitudine*“.

¹³³ „*Privilegio enim infra conscripto coram nobis et totius nostre curie retitato*,...“, CDB I, č. 287, s. 254.

Patricii at Vicedomini, excubitores (strážci) et tyrones, presides et velites, emeriti, veterani, Judices, tyranii, Milites, nobiles et ignobiles, divites et pauperes, iuvenes et cani“.¹³⁵

Shrneme-li dosavadní informace, pak přes terminologickou nestálost při popisu dvorské společnosti zřetelně vidíme, že středověcí vzdělanci vnímali okruh dvora kolem panovníka jako každodenní dvůr, nebo jako menší, a to proto, že příležitostně byla potřeba vymezit se proti širší společnosti na dvoře, která se scházela nepravidelně při různých příležitostech. Těmi byly správní či soudní záležitosti, např. svolání sněmu, nebo slavnostní události, např. korunovace, svatby aj. Jako normativní označení můžeme tedy Konrádovo dělení na menší dvůr využít. Je si třeba ale uvědomit, že tím postihujeme nejen dvůr s dvorskými úředníky, ale se všemi, kteří participují na fungování dvora, kde je materiální základnou pro existenci domácnost, která byla původním jádrem, stala se při rozvíjení dvora jeho subsystém a v konečném důsledku je součástí *curia minor*, což je totožné s *curia cottidiana*. To si ostatně uvědomoval již Hincmar z Remeše, když psal o úloze panovníka a chodu dvora Karla Velikého¹³⁶, a stejně tak Konrád z Megenberku, který nadto rozdělil jednotlivé úředníky a sloužící na skupiny: *servi utiles, servi honesti a delectabiles*.¹³⁷

„Služebníci jsou tedy rozděleni za prvé co se týče různých cílů, k nimž jsou určeni, na tři skupiny, protože jedni služebníci jsou čestní, další užitkoví a konečně další přidružení. Usiluje se o tři dobra: totiž o dobro čestné úsilím rozumovým, o dobro užitečné úsilím částečně rozumovým, částečně smyslovým, a konečně o dobro zábavné, které, jak se soudí, se vůči dobru čestnému a užitečnému vymezuje hlavně proto, že se o ně usiluje [především] úsilím smyslovým, byť následně a v druhé řadě i úsilím rozumovým. Služebník čestný je ten, který slouží k tomu, aby se buď udrželo již získané čestné dobro, nebo aby se získalo dobro, které jsme ještě nezískali. Užitkové dobro je [takové] dobro, o něž se usiluje kvůli zachování těla, jako např. pokrmy, oděv, obydlí, obecněji neživé majetky a statky štěstěny. Služebník zábavný je ten, který slouží dobru potěšení a k dočasnému příjemnému rozptýlení. Dobro potěšení je

¹³⁴ AČ 3, s. 75. Za upozornění děkuji Dr. Robertu Novotnému.

¹³⁵ *Monumenta Egrana*, s. 133.

¹³⁶ „*Haec autem omnia et his similia eo intendebant, ut ab omni sollicitudine domestica vel palatina in quantum rationabiliter et honeste esse poterat domnus rex omnipotenti Deo spem suam indesinenter committens ad totius regni statum ordinandum vel conservandum animum semper suum promptum haberet*“, Hincmarus *De ordine palatii*, s. 74.

¹³⁷ G. DROSSBACH, *Der Hof zwischen Ideal*, s. 23–35.

*jak se uznává – jako [např.] hra, která potěší nejdříve vnější smysly a následně těší i rozum; takové jsou hry hudební, které těší smysly sluchu, nebo hry okázalé, které svádějí smysl zraku“.*¹³⁸

Mezi *servi honesti* řadí čtyři služebníky – kaplana, rádce, lékaře a notáře.¹³⁹ *Servi utiles* člení ještě na podskupiny: *servus utilis archimajor*, kde jsou nejvýše hofmistr, dále kuchmistr, stolník, komorník, maršálek, lovčí¹⁴⁰ a *servus utilis vulgimajor*, kde jsou např. zbrojnoši, strážci, pekař, kuchař a další.¹⁴¹ Třetí podskupinu představují *servus utiles minor*, jako nejnižší služební kategorie.¹⁴² Závěr celé *curia minor* dokresluje *servi delectabiles*, kteří jsou vázáni k zábavě dvora *carminator, gestuarius, musicus, gestimusus*.¹⁴³

Obdobně se Konrád vyjadřuje ke dvoru panovnice, kde také rozlišuje *anciliarum itaque alia maior alia minor*, tedy služebné vyšší a nižší. Vyšší služebná je ta, která v paláci nebo ve významných věcech slouží. To jsou *domicelle palastice* nebo *puelle curienses*, dívky žijící v paláci a ty, jež do něj docházely. *Famula minor* je služebná, která vykonávala menší práce, např. nosila dříví a strala se o krb (*focarie*), nebo klíčnice (*clavigere*) – pečovala o zásoby, a konečně služebnice (*pedisse simplicium dominarum*) jednotlivých dam. *Ancillia maior* představovala hofmistryni – *magistra curie* a k výčtu patřila ještě palácová služebná, nebo kojná (*nutrix*). Hofmistryně přirozeně řídila všechny – dívky, kojné i nižší služebné.¹⁴⁴

Pohlédneme-li do pramenů sledované doby, najdeme i zde obdobu Konrádovy klasifikace dámské společnosti. Když se totiž roku 1285 sjela v Chebu společnost velkého dvora římského krále Rudolfa I., kde se konal zmiňovaný sňatek

¹³⁸ *Sunt igitur servi quantum ad differentias finium eorum prima divisione tripartiti, quoniam servorum alii honesti, alii utiles, alii collectanii [...]. Appetuntur autem tria scilicet bonum honestum appetitu rationali, bonum utile partim appetitu rationali et partim sensitivo, bonum delectabile, ut sic acceptum proit distinguitur contra bonum honestum et utile principaliter appetitur appetitu sensitivo, quamvis consequenti et secundo appetitu rationali. Est igitur servi honestus, qui servit ad bonum honestum iam habitum conservandum aut nondum habitum acquirendum. [...] Et est bonum utile bonum, quod appetitur propter corporis sustentacionem, sicut sunt nutrimenta, vestes, mansiones, et universaliter possessiones inanimate et bona fortune. Servus delectabilis est, qui servit ad bonum delectabile et ad temporis iocundam deductionem. Est autem bonum delectabile, prout hic accipitur, ludus sensus exteriores primo delectans et ex primo consequenti rationem, sicut sunt ludi musicales sensum auditu iocunditantes et ludi prestigiales sensum visus deducentes, Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil I, Buch I, s. 134–135.*

¹³⁹ „*Servorum honestorum quatuor sunt species subalterne, videlicet sacerdos aut capellanus domini domus, conciliarius, medicus et notarius eius*“, IBIDEM, s. 135.

¹⁴⁰ IBIDEM, s. 159–160.

¹⁴¹ IBIDEM, s. 181an.

¹⁴² IBIDEM, s. 247an.

¹⁴³ IBIDEM, s. 248–249.

Václava II. a Guty, přijely sem také vznešené dámy. Jako první je uvedena česká královna Kunhuta, za ní saská vévodkyně, následuje markraběnka braniborská (dcery Rudolfa I.). Všechny dámy provázely panny, dívky, služebné a paní (*multe sequelle virgine, plurime domicelle a pedisse a matrones*).¹⁴⁵ Výčet členění dámského doprovodu tak Konrádovo tvrzení opět verifikuje. Pro dokreslení uspořádání dvora můžeme tedy – v konfrontaci s dobovými texty – teoretické pojednání Konráda z Megenberku užívat.¹⁴⁶ Neboť na doložených příkladech ze *Zbraslavské kroniky* a jiných textů naší provenience vidíme, že se ideově s Konrádovým chápáním shodují. Odlišná zůstane terminologie.

Např. členové královské kanceláře Václava II., protonotáři Velislav a Jan, kteří vystoupili roku 1286 v králově listině také jako svědci, jsou uvedeni jako *magnifici*, a tedy zapadají plně do Konrádových *servi honesti*.¹⁴⁷ Lze také konstatovat, že služebníky popsané Konrádem, připodobňuje i Petr Žitavský v případě menšího dvora Václava II., kdy jde o pasáž, v níž panovník ustanovil purkrabího, maršálka, a do čela pak představeného a mistra. Další učinil komorníky, soudci, a jiné správci nejen stolu, nýbrž i své ložnice. Podtržené části znovu upozorňují na souvislost dvora (menšího) s domácností. To, že se pak v Petrově popisu prolínají náznaky dvorských a zemských funkcí se sice může jevit na první pohled jako nesourodé, naopak to ale vystihuje, že též úřady, které jsou orientovány k zemské správě (komorník, soudce, purkrabí) stále vycházejí z jednoho centra, a tím je dvůr panovníka.

Pro celkové zázemí, které se navíc rozrůstalo o dvořany a hosty při slavnostních příležitostech na dvoře užíváme obvykle opět podle Konráda označení větší nebo širší dvůr (*curia maior*). K němu pak zařadíme všechny držitele úřadů spojené s výkonem správy a politické moci, tedy i diferencované na dvorské a zemské, a často také subdelegované (níže stojící) úředníky. Situaci s příležitostným, reprezentativním velkým dvorem proti každodennímu dvoru odlišujeme nejen na panovnickém dvoře. V případě domácího prostředí nabízí takové příklady dvůr pražského biskupa, a to již ve 13. století, kde se zřetelně uplatnila i reprezentativní složka jeho dvora.¹⁴⁸ U

¹⁴⁴ *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil I, Buch I, s. 259–260.*

¹⁴⁵ Přepis klášterního zápisu RBM II, č. 1337.

¹⁴⁶ K tomu srov. G. DROSSBACH, *Der Hof zwischen Ideal und Wirklichkeit*, s. 25.

¹⁴⁷ „...*magnificis Weleslao Bohemie, et Ioanne Morauie protonotariis*“, CDM IV, č. 234.

¹⁴⁸ Z vypravování o zlých letech po smrti Přemysla II. víme, že biskup Tobiáš, když se vydal roku 1279 k biskupské konsekraci do Brna, měl v doprovodu duchovní hodnostáře jak z pražského kostela

našich šlechtických dvorů pak takové snahy nejsou výrazněji doložené.¹⁴⁹ Důvody jsou jednoznačné; pro stále větší náklady na reprezentaci, a dále menší míru moci či ovládaného teritoria. Případné ambice tohoto typu, především u světských dvorů, tak odpovídají jejich společensko–stavovskému postavení nebo poklesu reálné moci. Obecně lze konstatovat, že tyto dvory či jejich části (v cestovním uspořádání) se následně mírou odpovídající reprezentace (odvislé od finančního krytí) stávají součástí reprezentace velkého panovnického dvora.¹⁵⁰ Příklad z říše poskytují právě říšské sněmy, kde se knížata i se svými družinami shromažďují na dvoře panovníka.¹⁵¹ Trevírský arcibiskup Albert (†1152) tak na říšský sněm ve Frankfurtu roku 1149 dorazil s početným doprovodem jednoho vévody, několika hrabat, duchovních a rytířů. Měl prý celkem 40 lodí, vozy, čluny atd..¹⁵² I přes obvykle nepřesná početní vyjádření středověkých pisatelů, vzbuzuje doprovod a nákladnost spíše cestování údiv. Doplnit můžeme, že se svým početným doprovodem se např. začlenil do pražského dvora Václava II. bamberský biskup Arnold, když podle vyprávění *Zbraslavské kroniky* přišel do Čech náležitě vybaven bohatou družinou, zástupem kaplanů a rytířů.¹⁵³

Pochopení dvora jako *universa curia* se objevilo při nutnosti se vymezit proti každodenní familii, a to např. při zmiňované slavnosti – korunovaci Václava II. 1297, „*cum universa curia et turba principum, nobilium et omnium aliorum, qui ad diem festum convenerant*“¹⁵⁴, nikoliv primárně z důvodu, do jaké míry a jak často na dvůr zajížděli úředníci celozemské správy. V případě dvorských slavností přibýli naopak navíc zahraniční hosté a domácí šlechta, mezi níž byli i nositelé purkrabských a jiných hodností celozemské správy, kteří se na panovnickém dvoře mohli vyskytnout

a kapituly, tak „*alii capellani episcopalis curie...nobiles etiam, milites domicellosque curie suae superiores, mediocres et infimos*“, které navíc biskup ošatil do stejného oděvu se svým znakem „*vestivit ex integro cuiuslibet vestimentis videlicet sagitta circumflexa in auribus signo*“, *Zlá léta po smrti Přemysla II.*, s. 338.

¹⁴⁹ Ke dvorům domácí šlechty ale pozdního středověku srov. Robert ŠIMŮNEK, *Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura středověké společnosti*, s. 285–326, zde s. 304–305.

¹⁵⁰ Za tento námět vděčím Dr. Janu Zelenkovi.

¹⁵¹ Srov. například Bernd Ulrich HERGEMÖLLER, *Die „solempnis curia“ als Element der Herrschaftsausübung in der Spätphase Karls IV. (1306–1376)*, in: *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späten Mittelalter, Vorträge und Forschungen 48*, Peter Moraw (Hg.), Stuttgart 2002, s. 451–476.

¹⁵² J. BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 74.

¹⁵³ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 38: „...*copiosa capellanorum, militum quoque accinctus multitudine venire in Bohemiam festinavit*“.

¹⁵⁴ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 77–78.

jen občas. Výjimku je třeba odlišit ve chvílích, kdy mají širší shromáždění na dvoře politicko–reprezentativní dosah a jsou organizována, např. při svolání sněmu.

Z uvedených informací dobových vzdělavců o dvoře vyplývá, že dvůr je centrem vlády a správy země, která z něho vychází, proto na něm, tedy v jeho menší podobě, mají občasné místo i ti, co spravují úřady s celozemským dosahem, a proto na dvůr docházejí. Míra jejich pobytu je pak odvislá od výkonu daného úřadu, který je nutí být i mimo denní dvůr krále. Plně tak tito nositelé úřadů jako nejvyšší komorník, purkrabí Pražského hradu, nejvyšší sudí, ale i maršálek, stolník, číšník, hofmistr, zapadají do skupiny, kterou Konrád cituje jako *servus utilis archimajor*. Domácí specifikum pak pro nás představuje vývoj na dvorské a zemské úřady, který by měl být do budoucna z centra dvora také studován.¹⁵⁵ Co je tedy *universa curia*, postihuje Petr Žitavský při korunovaci Václava II., kdy byl přítomen *dvůr se zástupem knížat, šlechticů a všech dalších*. Pro srovnání citujme text Konráda z Megenbergu, když popisuje *curia maior* v říši, kdy šlo „o osobní setkávání se císaře s velmoži, knížaty a kurfiřty Svaté říše římské“, a k tomu doplňme, již podle současného výzkumu, docházelo při slavnostech dvora (*solempnis curia imperialis seu regalis*) nebo shromáždění kurfiřtů (*colloquium, curia seu congregatio principum electorum*), a konečně v rámci voleb, korunovace či udělení léna (*electio, coronatio, feuda conferenda*).¹⁵⁶ Domácí prostředí panovnického dvora ve středověku proto vyžaduje, i z hlediska takového srovnání s říší, širší zhodnocení a studium pro pochopení vzniku a forem *curia maior*.

Představení a popisy dvora královny najdeme pak průběžně v narativních dílech, jako např. *Pokračovatelé Kosmovi*, když líčí početný dvůr královny Kunhuty, nebo zbraslavský kronikář, když popisuje ideální panovnici Gutu. Odraz reality královnina dvora však zachycují i dvorské romány. Epos *Vilém Oranžský* od Ulricha von Türlin (román vznikl asi z podnětu Přemysla Otakara II.) líčí, že královna Arabela má vlastní dvůr, který odpovídá tomu, co je typické době 13. století. Má navíc vlastní prostředky, šatstvo a pokladnici. Obklopuje ji družina dam, kde je menší jádro, z něhož vycházejí rádkyně královny. Má ale také mužské rádce a konečně

¹⁵⁵ Uvedené naznačují práce k postavení dvorské a zemské šlechty R. NOVOTNÝ, *Dvorská a zemská hierarchie*, s. 146–147, a přehledově Ivan HLAVÁČEK, *Dvorské a zemské elity v Čechách v době Václava IV.*, in: *Genealogia. Stan i perspektivy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*, Jan Paluski – Jan Wroniszewski (edd.), Toruń 2003, s. 301–316.

¹⁵⁶ Citováno podle výsledků analýzy B. U. HERGEMÖLLER, *Die „solempnis curia“*, s. 454.

služebníky – od komořích až po hlídače. Její dvůr samostatně cestuje, přičemž během návštěv u jiných žen se jedná o téměř „státní“ návštěvy.¹⁵⁷

Závěrem k dobovým představám o dvoře přidejme ještě zachovaný žánrový – parodický text, který naznačuje různé nálady a kritiku dvorské společnosti. Konkrétně z něj vytušíme nejen uspořádání dvora, ale především jeho chování, o němž bude pojednáno níže: „... *at' je tedy hofmistrem lehkomyšlnost a zbrklý omyl, mistrem komory protivná chudoba, mistrem kuchařem nouze....klientela tvoje, jež se k tobě přidá, at' je zloba, závist a znechucení, a na čele průvodu, at' jsou služebníci, které uchvacuje zhoubná chtivost*“.¹⁵⁸ Stejný charakter mají i svědkové a „datace“ tzv. listiny. Dáno tedy „... *uprostřed podsvětí, v den, kdy si připomínáme podrobení našeho knížete v roce, kdy naše moc opustila zlatý věk pod mocí plnou rozkazů*“.¹⁵⁹

¹⁵⁷ *Frau und Politik im Mittelalter*, Ulrich Müller – Franz Hundsnurscher – Cornelius Sommer (Hg.), Göppingen 1986, s. 147-152.

¹⁵⁸ „...*sit igitur curie tue magister erroris inconsulti lavitas, magister camere inimica pauperies, coquine magister egestas....clientela te subsequens sit rancor, ira, livor et tedium, precedentes te domicelli sint precipitata voluntas*“, Ferdinand TADRA, *Summa cancelariae*, Historický archiv 6, Praha 1895, č. 20, s. 13–14; J. VILÍKOVSKÝ, *Latinská poezie žakovská v Čechách*, s. 246.

¹⁵⁹ „*apud inferos in Acheronte medio....die quo nostri principis memoratur captivitas et in seculo quo nostra cessavit auctoritas aurei temporis imperio dominante*“, F. TADRA, *Summa cancelariae*, č. 20, s. 13–14; J. VILÍKOVSKÝ, *Latinská poezie žakovská v Čechách*, s. 246.

2. Dvůr v mezioborovém kontextu

Nyní se zaměříme na to, proč panovnický dvůr vypadal a choval se právě tak, jak ho popisovali středověcí učenci. Premisu v daném pojetí představuje to, že dvůr byl místem vytváření vybraného chování s určenými způsoby komunikace, kterými se vytvářel řád či zvyková pravidla, což dokazují výše uvedené popisy. V očích některých současníků se ale i přesto jevil jako značně nestabilní, dynamický a podléhající subjektivnímu přístupu panovníka, ať už se jednalo o jeho zdravotní stav, rodinnou situaci, nebo zájem na vládě, tedy faktickou moc, kterou zrovna držel či nedržel v rukách. Např. Walter Map ve 12. století viděl dvůr anglického krále Jindřicha II. takto: „...skýtal pouze jednu jistotu, a to, že je stálý ve své nestálosti“ [a] „vyhovuje těm, kteří dosahují jeho přízně. Neboť on [dvůr] dává milosti: oblíbí si ne totiž toho, kdo je hoden přízně a zásluh, ale nehodným [takového] života daruje svou přízeň.“¹⁶⁰ Navzdory Mapovu hodnocení se pokusíme doložit, že vše, i ona nestálost, je běžným chováním dvora.

Záchytným bodem stability panovnického dvora bylo od raného středověku již řečené úsilí po zakotvení v určitém řádu a tím vytvoření systému pravidel.¹⁶¹ Zjevnou snahu po jejich vzniku jednoduše dokazují zapsané dvorské řády či instrukce nebo tam, kde nejsou, dílčí a opakované jmenování úřadů, což jsou vlastně zmínky o uspořádání dvora v pramenech. Neboť právě míra stabilních, byť stále se vyvíjejících úřadů (podúřady/hierarchie), a vedle nich vzájemná komunikace mezi těmi, kdo je zastávají, představují to, co provází každý panovnický dvůr a tvoří stabilní prvky tzv. systému. Přičemž se jedná o příklad sociálního systému.¹⁶²

V pojetí takové teorie představuje dvůr nejen společenství osob kolem vládce, neboť společenství osob jako skupina ještě systém netvoří. Sociální systém nastává tehdy, když společenství spočívá v organizaci, která se naplňuje v podobě určité struktury, zde úřadů či postů, a stanovených norem chování a jednání, jež se ustalují

¹⁶⁰ „Solis illis curia placet qui gratiam eius consecuntur. Nam et ipsa gratias dat: non enim amabiles aut merentes amari diligit, sed indignos uita gracia sua donat“, W. MAP, *De nugis curialium*, s. 2–4.

¹⁶¹ Srov k tématu H. KRINGS, *Ordo. Philosophisch-historische Grundlegung einer abendlandischer Idee*, Mainz 1982².

¹⁶² Srov. Jan HIRSCHBIEGEL, *Hof als soziales System. Der Beitrag der Systemtheorie nach Niklas Luhmann für eine Theorie des Hofes*, s. 43–54.

ve vlastní komunikaci jednotlivých osob.¹⁶³ Obecný výklad funkčnosti systému vychází z následujícího principu: systém je objekt, v němž rozlišujeme části, vztahy mezi nimi, vlastnosti. Vůči okolí vystupuje systém jako celek. Části systému jsou ve vzájemné interakci a intereagují i se systémem jako celkem. Označujeme je jako prvky systému a vztahy mezi nimi nazýváme vazbami systému. Panovnický dvůr je tedy příkladem *pars pro toto*. Opakováním chování a opakovaným nabýváním úřadů a funkcí na dvoře se trvale utvrzovala existence systému dvora, který se choval pro vnější okolí jako celek. V důsledku toho vznikl řád takového celku, který se uskutečňoval jednak osvojením či přijetím nastavených forem chování a jednak jejich naplňováním. Jednající se orientoval při svém jednání na hodnoty a normy systému, tj. internalizace – osvojení, přijetí, a kromě toho se učil naplňovat opakovaná očekávání, tj. socializace, které pak představovala právě opakovaně upevňované hodnoty a normy, tj. institucionalizace.¹⁶⁴ Výsledek byl – přizpůsobování se jednotlivce fungujícímu systému.¹⁶⁵

Nejvýrazněji si nastíněné schéma uvědomíme při sledování dvorného chování a ceremoniálu slavností, pod kterými nejsnáze zachytíme požadované a organizované chování.¹⁶⁶ Jinými slovy určující pro dění v systému je, opakovaně řečeno, komunikace mezi jeho částmi, což se děje ve dvou rovinách: ve vnějším projevu interakce – chování, které společnost vyžadovala – vizuální sebeidentifikační projevy (tj. každý jednatel se chová, jedná, obléká apod. podle svého sociálního statutu), a za druhé pak v podobě vnitřního znaku interakce, což byla vlastní motivace, tedy

¹⁶³ Také srov. N. LUHMANN, *Interaktion, Organisation, Gesellschaft*, Soziologische Aufklärung 2, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1975, s. 9–21, zde s. 10.

¹⁶⁴ Stephan SELZER – Ulf Christian EWERT, *Ordnungsformen des Hofes. Einleitung*, in: Mitteilungen der Residenzen-Kommission, Sonderheft 2, Ordnungsformen des Hofes, Ergebnisse eines Forschungskolloquiums der Studienstiftung des deutschen Volkes, Ulf Christian Ewert – Stephan Selzer (Hg.), Kiel 1997, s. 7–19, zde s. 8, a pozn. 5.

¹⁶⁵ Elementárně postihujeme tzv. behaviorální systém tedy biologický základ lidského jednání, který spočívá v těchto rovinách: *psychický systém* dodává motivaci a slouží k dosažení cíle, *sociální systém* spočívá v opakovaném očekávání a slouží integraci, a *kulturní systém*, který dodává [produkuje] základní hodnoty a normy jednání, citováno podle S. SELZER – U.–Ch. EWERT, *Ordnungsformen des Hofes*, s. 5n., kteří vycházejí z teorie Talcota Parsonse, jenž určil funkční vztahy shrnuté do schématu AGIL: *Adaptace* – přizpůsobení, *Goal Attainment* – dosažení cíle, *Integration* – sjednocení, *Latent Pattern Maintenance* – skrytý charakter udržování, srov. Talcot PARSONS – Neil SMELSER, *Economy and Society. A Study in the Integration of Economic and Social Theory*, London 1956, s. 14–16.

¹⁶⁶ Obecnou systémovou teorii definoval již v padesátých letech 20. století Ludwig von BARTALANFFY, *General System Theory. Foundations, Development, Applications*, Harmondsworth, Penguin Books, reprint 1973; společnost jako systém hodnotil pak v četných dílech žák Talcotta Parsonse Niklas Luhmann, z těchto prací alespoň český překlad: Niklas LUHMANN, *Sociální systémy. Nárys obecné teorie*, Brno 2006.

cesta k zisku a prospěchu jak u panovníka, tak osob, které ho obklopovaly. Klíčová role panovníka, jakožto nejvýše stojícího jednotlivce, ve výsledku přinášela cílový zisk/prospěch – v podobě různých požitků; úřady, posty, stříbro, zlato, ale i stravu, oděv, ubytování aj., kdy zprostředkovatelem byla jeho přízeň.¹⁶⁷ Kdo chtěl z této přízně profitovat, musel na dvoře být, a to nejlépe v *curia minor*. To s sebou přinášelo v rámci komunikace buď souhlasný postup jednotlivců nebo skupin, či jejich vzájemnou rivalitu.

Petr Žitavský popsal tento běh dvorského života velmi pěkně opět při korunovaci Václava II. v Praze (1297): „*Jsou tu i různé mravy: ten bohatství hledá, ten slávy, jeden prosí tu dle zvyku, ten dává, aby měl úctu, sluhové dary pánů jak soumaři na zádech nesou. Jsou tedy poctěni páni a sluhy nesmírně tíží od krále dary.*“¹⁶⁸ To vše samo o sobě vyvolávalo stálý pohyb a přinášelo různou míru konfliktních či běžných situací v jednání.¹⁶⁹ Ostatně např. probošt svatovítské kapituly Oldřich psal pražskému biskupovi Tobiášovi, že na dvoře vše, co se děje, je nejisté.¹⁷⁰ Vyřešení sporných situací, nebo pozvolné vyústění z problému pak dávalo přirozeně převahu jedné či druhé straně, přičemž ale paradoxně vedlo opětovně k upevnění existence dvorské společnosti, neboť strana, která převahu získala, „nezrušila“ nebo nenahradila existenci dvora jinou formou – systémem. Jinak také slovy Waltra Mapa se jednalo o „stálost v nestálosti“, protože někteří vždy dosáhli zisku, oproti jiným, když přebrali úřady a moc, a s tím i důvod pro další setrvání v systému dvora.

Příkladné jsou pro nás události z roku 1284, kdy na pražském dvoře mladého Václava II. došlo ke smíru mezi dvěma tábory předních šlechticů. V čele jedné stál Purkart z Vimperka a pražský biskup Tobiáš z Benešova, a na čele druhé královna vdova Kunhuta a Záviš z Falkenštejna.¹⁷¹ Listiny, jež nás zpravují o průběhu smírného ujednání, jsou ale již výsledkem řešení situace, která nastala po návratu

¹⁶⁷ Podobně A. WINTERLING, „Hof“ – Versuch einer idealtypischen Bestimmung, anhand der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Geschichte, in: Hof und Theorie. Annäherung an ein historisches Phänomen, s. 77–90, zde s. 80 hovoří o „...Gnade oder Gunst“.

¹⁶⁸ Použit překlad z edice *Kronika zbraslavská. Chronicon Aulae regiae*, Praha 1976, s. 114; srov. např. Gerd ALTHOFF, *Inszenierte Herrschaft. Geschichtsschreibung und politisches Handeln im Mittelalter*, Darmstadt 2003.

¹⁶⁹ N. LUHMANN, *Interaktion, Organisation, Gesellschaft*, s. 9–21.

¹⁷⁰ *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 115 a srov. níže.

¹⁷¹ RBM II, č. 1311, s. 565–566; č. 1316, s. 569–570; č. 1317, s. 570.

mladého panovníka z Braniborska.¹⁷² Ve dvou textech si oba tábory vzájemně slibují „*uera fide pacem atque concordiam*“, a králi pak „*fidelitatem et homagium*“. Smír obě strany uzavřely na čtyři roky.¹⁷³ Obecně známá fakta o příčinách situace řeší ale z hlediska dvorské společnosti zcela obvyklou záležitost v rámci interakce, a to konflikt. Z hlediska vývoje v zemi jde naproti tomu v dané chvíli o stěžejní mocensko/politický problém. Ve hře jsou totiž klíčové úřady k ovládnutí dvora a zemské správy, které přebírá skupina kolem královny vdovy a jejího milence/manžela, schopného Závíše z Falkenštejna. Ti během jara roku 1284 získali úřady nejvyššího komořího, podkomořího, purkrabího Pražského hradu, a na jejich straně pak najdeme i stolníka a číšníka.¹⁷⁴ Výsledkem je ale právě změna pouze mocensko/politická, nikoliv změna funkčního sociálního systému dvora. Společným činitelem zde byl totiž zisk, a to v rámci interakce. To, co zůstalo ve zdánlivé nerovnováze, je malá moc vládce vzhledem k jeho nízkému věku, a proto centra konfliktu tvoří královna, biskup a skupiny šlechticů se svými stoupenci. V jejich zájmu ale zůstalo, i přes konfliktní postoj v interakci, zachovat stávající řád. Ten je zde v existenci dvora, protože nástroje k moci a zisku jsou na dvoře, jako centru tehdejšího státu, a to právě v podobě úřadů a z nich plynoucích výnosů, prestiže a moci při podílu na vládě.

Konfliktní situace mezi oběma stranami je tak jen zdánlivě destruuující, protože ve výsledku vede k utužení správního systému dvora a státu, a v dané situaci k uklidnění stavu země po pětileté nepřítomnosti panovníka. Pozdější zatčení Závíše z Falkenštejna (navíc v době, kdy končí stanovená lhůta příměří) ukazuje opět stejný mechanismus. Řešením konfliktní situace na dvoře je výměna osob, kdy se výsledkem stává přesunutí moci nikoliv na skupinu, která musela během jara 1284 ustoupit, ale nyní na panovníka. Z hlediska politického vývoje je tak stav po letech braniborské správy dořešen až teprve nyní, kdy se zároveň obnovuje ideální status dvorské společnosti. Po vyhrocení a čtyřech letech míru je v čele panovník, který má moc a vládne. Do skupiny osob, jež se s ním na vládě od té doby podílí, již vkládá svoji vůli, která se pro jednotlivce promítá v podobě přízně. Úřady jako stabilní

¹⁷² D. MALÁ–DVOŘÁČKOVÁ, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II*, s. 129–158.

¹⁷³ Z novější literatury J. ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců*, s. 218–220; L. JAN, *Vznik*, s. 209–269; V. VANÍČEK, *Velké dějiny III*, s. 386–403; K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 71–78.

¹⁷⁴ D. MALÁ, *Skladba*, s. 105–120.

prvky jsou přerozděleny těm, kteří jsou v přízni, tj. opět se vymění jednotlivé posty nebo jednotlivci změni tábor a přikloní se na stranu panovníka.

Situace před zatčením Závíše ukazuje, že dvůr jako centrum správy fungoval i za slabé moci vládce, kdy reálná moc a vláda byla v rukou jiné skupiny na dvoře. Za to vděčí dvůr právě existenci určité struktury v podobě úřadů dvora a zemské správy, které se na dvoře koncentrují a svým vlivem i odtud vycházejí. Patrné je to v době tzv. braniborské správy, kdy úřady nezanikly ani ve chvíli, kdy panovník nebyl na dvoře fyzicky přítomen. To, že ale takové situace přispívají k posilování úřadů s celozemským dosahem je zřejmé¹⁷⁵, díky tomu se v pramenech také častěji objevují, a úřady tzv. dvorské se více přesouvají do sféry reprezentativní. Nicméně nadále zůstává centrem pro úřady dvorské a zemské správy panovnický dvůr.¹⁷⁶ Mechanismus interakce se zde projevil v podobě konfliktu, který se řeší ve směru zachování panovnického dvora, kdy je v obou případech naplněn hlavní cíl – zisk. Došlo tak ke standardizaci stavu – obsazením úřadů struktury dvora a obnovení moci vládce v daném systému, přičemž se zároveň potvrdila jeho legitimizace jako tradičního a charismatického panovníka v čele společnosti.¹⁷⁷

Sledujeme-li aplikaci přízně při vzájemném jednání na dvoře, je třeba vzít ještě v úvahu, že v rámci subjektivní motivace při udělení přízně může panovník systém struktury dvora, jakožto opakovaného řádu, často obejít. Ten, kdo je přízní obdařen, nemusí totiž vůbec držet nějaký úřad, ale na dvoře může mít stejně silnou pozici jako ten, kdo drží nejvlivnější post. Objevuje se tak *de facto* širší prostor pro *servi honesti*, tak jak je popsal Konrád z Megenberku, neboť panovníkova vůle to jednoduše umožní. Na dvoře Václava II. najdeme hned několik takto vlivných osob,

¹⁷⁵ Analogické souvislosti lze hledat v mladším období: v důsledku nepřítomnosti Vladislava Jagellonského v české zemi, kdy jeho dvůr i jako českého krále sídlil v Uhrách, opět sílí význam celozemských úřadů, potažmo jejich nositelů. Takové tendence jsou reflektovatelné ale již za kolísavé vlády Jana Lucemburského nebo Václava IV., kde hrála roli právě faktická a právní míra moci krále versus míra moci úředníků zemské správy.

¹⁷⁶ Již ve dvanáctém století se profilují úřady svázané s chodem dvora a v druhé skupině úřady orientované na hodnosti v rámci správy s celozemským dosahem. (srov. J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 183nn.) Stěžejní je vědomí toho, že obě linie vývoje dvorských a zemských úřadů (platí i v konečné diferenciaci na tyto kategorie ve 14. století) mají společné krystalizační jádro a centrum moci – panovnický dvůr. Jejich vzestup v této době je pak třeba do budoucna sledovat nikoliv jen jako vládu zemské obce, ale jako přesouvání moci mezi panovníkem a zemskou mocí, kdy dvůr jako centrum panovníkovy vlády a moci sice zůstává, ale těžiště reálné vlády a moci je podle politické situace na straně nositelů zemských úřadů. Stanovené kategorie pro další výzkum se proto nabízejí v konfrontaci: *dvůr – moc – vláda*.

jimiž se budeme postupně věnovat (např. Bernard z Kamence, Heidenreich Sedlecký nebo Konrád Zbraslavský). Panovníkova přízeň souzní tak s jádrem jeho nejužších rádců, kde dosahují výrazného vlivu ti, co se angažují v politicko–osobních zájmech krále a jeho rodiny.¹⁷⁷ Dalším faktorem, který hraje roli kruhu přízně, je příbuzenství ke králi.¹⁷⁸ Příklad na Václavově dvoře poskytuje králův nevlastní bratr, který stál v čele kanceláře, a zároveň svědčil na listinách v politických záležitostech. Stejně tak to platí o spřízněnosti šlechty s královskou rodinou.¹⁸⁰

Přízeň, která přinášela zisk, byla tedy příčinou běžné fluktuace osob na dvoře a současně zdrojem rivality, napětí a konfliktu mezi jednotlivými aktéry. Případ ztráty přízně je změnou pro jednotlivce i skupinu, která může být vzápětí nahrazena dalšími zájemci. Tento neustálý pohyb (interakce v systému) vyvolával tak zcela oprávněně již u současníků dojem nestálosti, přesto ale vedl k opětovnému nastavení pravidel – řádu či systému této společnosti.

Shrneme-li chování dvora pod pohledem sociálního systému, vidíme, že do popředí vystoupily základní prvky: interakce¹⁸¹ a struktura¹⁸². V metodických postupech celé práce je ostatně bude nadále sledovat. Interakci jako komunikaci mezi jednotlivci a skupinami ve smyslu řádu/uspořádání dvora (kde také reflektujeme výše naznačené normy chování), a strukturu, což jsou úřady a služby jako stabilizující

¹⁷⁷ Srov. Max WEBER, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Sociologie*, Tübingen 1975⁵, s. 122–176, a Werner RÖSENER, *Einführung*, in: *Mittelalterliche Fürstenhöfe und ihre Erinnerungskulturen*, Carola Fey – Steffen Krieb – Werner Rösener (Hg.), Göttingen 2007, s. 12.

¹⁷⁸ K tomu blíže D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Familiares regis*, s. 165–176.

¹⁷⁹ A. WINTERLING, „Hof“ – *Versuch einer idealtypischen Bestimmung*, s. 80.

¹⁸⁰ Zajímavou osobností, která navíc úřad nadržela (k diskuzi se nabízí nejasný post hofmistra), je nadále proto Závíš z Falkenštejna. Ten držel *de facto* moc ve státě prostřednictvím poměru/sňatku s královnou vdovou a vlivu na mladého panovníka, a v důsledku toho obsazením úřadů svými příbuznými a stoupenci. Jeho postava jako oblíbence si ovšem do budoucna žádá podrobné zhodnocení, stejně tak jako definování kritéria.u typů oblíbenec či milec obecně v domácí historiografii. Z literatury k Závíšovi výběrově J. ŠUSTA, *Závíš z Falkenštejna*, s. 69–75, s. 246–259; M. VYSTYD, *Zbislav Zajíc z Třebouně*, s. 165–187; V. VANÍČEK, *Vzestup rodu Vítkovců*, s. 89–110; IDEM, *Závíš z Falkenštejna a česká šlechta*, *Acta universitatis Nicolai Copernici, Historia* 24, *Nauki Humanisticzno–Spoleczne* 204, 1990, s. 185–205; J. ŽEMLIČKA; *Přemyslovci, Vítkovci, Kuenringové*, s. 39–42; L. JAN, *Proces se Závíšem*, s. 1–40; k záležitostem oblíbenců a milců Jan HIRSCHBIEGEL, *Zur theoretischen Konstruktion der Figur des Günstlings*, in: *Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, *Residenzenforschung* 17, Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini (Hg.), *Ostfildern* 2004, s. 23–39. Pro naše prostředí pro období pozdního středověku srov. Robert NOVOTNÝ, *Ráj milců? Nižší šlechta na dvoře Václava IV.*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura středověké společnosti*, s. 215–230.

¹⁸¹ Interakci ve smyslu komunikace sledoval pro dvorské prostředí A. WINTERLING, „Hof“ – *Versuch einer idealtypischen Bestimmung*, s. 79.

¹⁸² Srov. N. LUHMANN, *Interaktion, Organisation, Gesellschaft*, s. 13–14.

prvky opakovaného děje ve smyslu řádu/uspořádání dvora.¹⁸³ Zachování takové stability je konečně dle systémové teorie podmínkou udržení systému.¹⁸⁴

Systémovou teorii jsme tedy účelově využili pro popis proto, že do značné míry umožňuje pochopit funkčnost dvorské společnosti, která se jednoduše chová jako všechny ostatní sociální systémy. Jakékoliv myšlenkové–intelektuální či kulturní plody, podněty i jejich kritika byly v jejím světě totiž akceptovatelné tehdy, když se přizpůsobily nastavenému principu, normativnímu chování a řádu. Pomocí systémové teorie můžeme tedy snadněji postihnout základní paradigma, tj. strukturu a interakci, což na dvoře platí i přesto, že je ovlivňován subjektivním založením panovníka, politickými událostmi a vlastním vývojem v čase. Vymezení dvora pomocí sociálního systému tak konečně nabízí také maximální odpověď při hledání nadčasového modelu v popisu dvora a potažmo jeho definování, neboť těmito parametry se vyznačuje každý dvůr jako centrum monarchie.

¹⁸³ „Systémová diferenciacie není nic jiného než opakování diferenciacie systému a prostředí uvnitř systému“, Niklas LUHMANN, *Sociální systémy. Nárys obecné teorie*, Brno 2006, s. 19.

¹⁸⁴ Jan HIRSCHBIEGEL, *Gabentausch als soziales System? – Einige theoretische Überlegungen*, in: MRK, Sonderheft 2, *Ordnungsformen des Hofes*, s. 44–55; IDEM, *Hof als social System*, s. 43–54.

IV. DVORSKÉ PROSTŘEDÍ VE SVĚTLE DOCHOVANÝCH PRAMENŮ

1. VÝVOJ PANOVNICKÉHO DVORA

Panovnický dvůr ve středověku nedílně spojoval privátní život i „veřejné“ organizované události.¹⁸⁵ Jako jádro panovnického dvora fungovala již od formování raně středověkého státu domácnost panovníka a jeho rodiny. Vedle hierarchie služebníků, která zajišťovala její chod a potažmo celého dvora, zde působily v různých stupních skupiny osob, z řad světských a duchovních. Ty s panovníkem uskutečňovaly správu země, tj. moc soudní, výkonnou a správní. Současně společně naplňovaly dobře odpovídající reprezentativní složku, tedy podíl na demonstraci moci vládce v rámci ovládaného teritoria a příležitostně i mimo něj. Postižení míry rozdílu mezi domácností, která zůstává subsystémem dvora, a tzv. již rozvitým dvorem, je přechodovým momentem, kdy si uvědomíme, že právě z tohoto centra – panovnického dvora – vybíhala správa postupně ovládnutého teritoria, tedy správa země.¹⁸⁶ Neboť z výchozího a centrálního bodu – panovnického dvora – se delegovala správa na nižší složky v rámci institucionalizace celozemské správy, např. v německých zemích zvané výstižně „Teritorialisierung“.¹⁸⁷ Vývoj panovnického dvora u nás je spojen s existencí hlavní sídelní rezidence v Praze od počátků středověkého státu.¹⁸⁸

Při hledání prvotních zmínek o podobě panovnického dvora se potýkáme s malým množstvím písemných pramenů. Bohužel ani pro mladší dobu středověku nemáme prameny tzv. prvního řádu, tj. již zmíněné dvorské řády, které by

¹⁸⁵ Např. Arié MALZ, *Der Begriff „Öffentlichkeit“ als historisches Analyseinstrument. Eine Annäherung aus kommunikations und systemtheoretischer Sicht*, in: *Kommunikation im Spätmittelalter. Spielarten – Wahrnehmungen – Deutungen*, Romy Güthart – Michael Jucker (Hg.), Zürich 2005, s. 13–26.

¹⁸⁶ K tomu podrobně D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *K modelu středověkého panovnického jako sociálního systému*, s. 309–335; také srov. Werner PARAVICINI, *Auf der Suche nach einem Hofmodel, Zusammenfassung*, in: MRK, Sonderheft 2, *Ordnungsformen des Hofes*, s. 120–129.

¹⁸⁷ Teritorializaci s formováním středověkého dvora spojuje také Werner RÖSENER, *Hofämter an mittelalterlichen Fürstenhofen*, in: *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 45, 1989, s. 485–550.

¹⁸⁸ D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Panovnický dvůr ve středověku*, s. 11–13; I. HLAVÁČEK, *Dvůr a rezidence*, s. 32–36. Lenka BOBKOVÁ, *Rezidenční a správní centra v zemích Koruny české*, s. 23–48; Marie BLÁHOVÁ, *Praha jako rezidenční město za posledních Přemyslovců*, in: *Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*, Kateřina Jišová (ed.), Praha 2007, s. 49–60.

identifikaci (nejen strukturálně–personální) lépe osvětlily.¹⁸⁹ Díky absenci jiných písemných památek vycházíme až do konce 13. století jen z listin, jejich svědečných řad a narativního materiálu. Ostatně nejstarší informaci o dvorském zázemí kolem panovníka přináší vyprávěcí pramen, *Kristiánova legenda*.¹⁹⁰

Podle Kristiána byl věrným služebníkem knížete Václava *dispensator* Podiven, který měl dohled nad všemi v domě svatého Václava.¹⁹¹ Jednalo se zjevně o osobu koordinující chod Václavovy domácnosti a jeho dvora. Kristiánovu zprávu rozšiřuje mladší Kosmova *Kronika česká*.¹⁹² Poskytuje přehled hodnostářů, kteří byli nepostradatelnými členy knížecího dvora; nejvyšší lovčí, mistr pekařů a kuchařů, komorník, palatin a mečník (čestný úřad), přičemž nejstarší doklad jmenuje Kosmas k roku 1055. Ve dvorských hodnostech se tehdy objevili bratři knížete Spytihněva II., Konrád a Ota.¹⁹³ Již podle Kosmy poznáváme funkční dvůr; domácnost knížete, jeho rodiny, a zároveň centrum moci, ze kterého panovník se svými věrnými uskutečňoval správu země. Jinými slovy již v této době dvůr panovníka složený ze světské nobility a duchovních tvořil střed moci výkonné, správní a soudní. Společně se sloužícími byl domácností panovníka a jeho rodiny. Výkonná moc panovnického/knížecího dvora byla delegována do státní správy postupně celého ovládaného teritoria.¹⁹⁴ Kosmův pokračovatel vyzdvihl mezi úřady péči o komoru, stůl a stáj, včetně dvou kastelánství (Litoměřice a Žatec).¹⁹⁵ Zatím nejednotnou terminologii v polovině 12. století upřesnily listiny, v nichž vystoupil stolník (*dapifer*), podkoní/maršálek (*agaso*), číšník (*pincerna*) a komorník.¹⁹⁶ Tyto čtyři úřady se také ustálily jako stabilní základ dvorské struktury na českém knížecím dvoře a

¹⁸⁹ Dvorské řády nabízejí možnost nahlédnout do vlastní struktury či skladby úřadů a jejich fungování, včetně odměn za odvedené služby. Přehledově D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Panovnický dvůr ve středověku*, s. 11–15, kde odkazy na další literaturu a prameny.

¹⁹⁰ Jan ZELENKA, *Vývoj přemyslovského dvora*, s. 42.

¹⁹¹ *Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a báby jeho svaté Ludmily*, Jaroslav Ludvíkovský (ed.), Praha 1978, s. 88: „...universorum dispensator inter tecta sancti Wenceslai degencium“, a dále J. ZELENKA, *Vývoj přemyslovského dvora*, s. 42.

¹⁹² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series II, Bertold Bretholz (ed.), Berlin 1923.

¹⁹³ J. ZELENKA, *Vývoj přemyslovského dvora*, s. 42, kde jednotlivé citace na pasáže z Kosmovy *Kroniky české*.

¹⁹⁴ Srov. D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Panovnický dvůr ve středověku*, s. 15–18. K dějinnému vývoji a dějinám správy srov. J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, 183nn; Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, 35, kde odkazy na starší literaturu.

¹⁹⁵ Podle J. ZELENKA, *Vývoj přemyslovského dvora*, s. 42–43, kde odkazy na literatury i prameny, zvláště *Kanovník Vyšehradský*, FRB II, Josef Emler (ed.), Praha 1874, s. 211.

¹⁹⁶ Podrobně J. ZELENKA, *Vývoj přemyslovského dvora*, s. 43, a CDB I, Gustav Friedrich (ed.), Praha 1904–1907, č. 157, s. 163; č. 204, s. 193.

obdobně tomu bylo ve stejné době i v německy mluvící části Svaté říše římské.¹⁹⁷ Mezi lety 1184–1185 doplňují prameny ještě úřad knížecího hospodářského správce (*Groznata Calvus dispensator ducis*).¹⁹⁸ Hodnota dává tušit, že hospodářský správce byl na pražském dvoře, sdružujícím velký počet osob a koní, nezbytnou nutností. Již zmíněný *dispensator* knížete Václava ukazuje na možnost takové funkce. Obecnějšímu závěru však brání nedostatek pramenů.¹⁹⁹

Z vyjmenovaných oficií se jedná pouze o část z těch, které se na panovnickém dvoře rozvíjely. Vedle světských členů dvora, vedle *nobiles terrae*, zde působili duchovní. Jejich činnost na dvoře vycházela hlavně z pozic kaplanů a zpovědníků. Také úloha pražského biskupa se na knížecím dvoře odvíjela nejprve od zajištění chodu liturgických povinností v jeho dosahu.²⁰⁰ Kněžská vzdělanost, zkušenosti ze studijních cest či řádových setkání se ale panovníkovi vyplácely. Duchovní se stávali nepostradatelnou složkou hlavně v zahraničně–politických otázkách a diplomacii, současně přinášeli kulturní podněty, stávali se členy rostoucí kanceláře a nesli tak podíl na výkonu moci.²⁰¹ Ti výjimeční se snažili na dvoře samostatně prosadit již v období raně přemyslovského státu. Prvním se stal biskup Vojtěch, jehož požadavky a snahy k partnerství s panovníkem/knížetem v postavení biskupa–rádce ovšem nevedly. Další dominantní postavou, jež nenaplnila úlohu spolupráce s panovníkem, byl pražský biskup Jaromír–Gebart, bratr krále Vratislava I. Konečně zcela ojedinělou pozici zaujal Přemyslovec, kníže–biskup, Jindřich Břetislav. Od třetiny 12. století se biskupova role na dvoře pozvolna měnila.²⁰² Vedle liturgických povinností a péče o diecézi se někteří stali již relevantními rádci knížete, jako olomoucký biskup Jindřich Zdík, nebo pražský biskup Daniel I. U druhého jmenovaného se projevila diplomatická obratnost v zahraničně–politických akcích

¹⁹⁷ W. RÖSENER, *Hofämter an mittelalterlichen Fürstenhofen*, s. 485–550; J. ZELENKA, *Vývoj přemyslovského dvora*, s. 49–50.

¹⁹⁸ CDB I., č. 305, s. 275–276.

¹⁹⁹ K termínu v domácích pramenech, in: *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum II, D–H*, kolektiv autorů, Praha 2003, s. 201–202.

²⁰⁰ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Biskup*, in: *Člověk českého středověku*, František Šmahel – Martin Nodl (edd.), Praha 2002, s. 144n.; J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 23nn.

²⁰¹ Srov. Zdeněk FIALA, *K počátkům listin v Čechách*, Historický sborník ČSAV 1, 1953, s. 27–45; Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ, *Česká listina v době přemyslovské. Nástin vývoje*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university 1964, C 11, s. 51–60.

²⁰² Z. HLEDÍKOVÁ, *Biskup*, s. 145n.

krále Vladislava I. Jindy biskup vděčil za zvolení protekci. Např. na přímluvu královny Judity měl být zvolen její příbuzný Gotpold (1168).²⁰³

Na pražském dvoře rostl počet zmíněných kaplanů, v rámci tzv. dvorské kaple, která ovšem symbolizovala duchovenstvo dvora jako celek. Vodítkem při určování dvorských kaplanů je pro nás ve sledované době označení typu „capellanus regis“.²⁰⁴ U Kosmy je v případě knížete Spytihněva II. bez bližšího určení uveden *capellanus cubicularius*, čímž je snad míněn přímý/osobní(?) panovníkův kaplan na dvoře.²⁰⁵ Již jménem určení kaplani, činní také jako diplomaté, vystupují z pramenů za krále Vratislava I. (Lanzo, Petr, Wecel, Heřman).²⁰⁶ Stejně tak najdeme větší počet kaplanů coby rádců na dvoře krále Vladislava I. Informovanost o jejich aktivitách v různých funkcích narůstá právě od druhé poloviny 12. století. Tehdy posilovala role panovnické kanceláře, kde našli uplatnění jako písaři či stylizátoři listin. Od vlády knížete Soběslava I. (1125–1140) se objevuje kancléř (*cancellarius ducis*). Kancelář sama však začala intenzivněji působit až za Soběslava II. (1173–1178).²⁰⁷ Na dvoře 12. století doložíme místy též řádové duchovenstvo. Kupř. často se zde vyskytovali cisterciáckí opati z Plas a Pomuku.²⁰⁸ Cisterciák Robert, převor pomuckého kláštera, se stal kaplanem Přemysla Otakara I. a král ho vyslal k papežské kurii vyjednávat v otázce rozluky manželství s Adlétou Míšeňskou.²⁰⁹ Roku 1201 se Robert stává olomouckým biskupem.

Skladbu dvora do konce 12. století dotvářeli sloužící a zábavná složka v různé hierarchii při příležitostném, či delším pobytu na pražském dvoře. Jejich postižení v pramenech je obtížné. Přestože v této době o nich mnoho netušíme, působili na knížecím dvoře různí strážci, sklepníci, dveřníci, nižší komorníci starající se o šaty a

²⁰³ Blíže J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 210n.

²⁰⁴ Srov. podkapitola Kaplani a dvorská kaple; dále starší studie Elli HANKE–HAJEK – Martha WIEDEN (mit einer Einleitung und Zusammenfassung von Heinz ZATSCHEK), *Die Geschichte der böhmischen Hofkapelle bis 1306*, Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 4, 1940, s. 25–81, 113–168; D. MALÁ, *Skladba*, s. 124–125. Také L. JAN, *Nezdařený pokus Václava II.*, s. 65–74, a D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Familiares regis*, s. 171–172.

²⁰⁵ *Cosmas, Chronica Boemorum*, s. 108; Elli HANKE–HAJEK – Martha WIEDEN, *Die Geschichte der böhmischen Hofkapelle bis 1306*, s. 29.

²⁰⁶ *Cosmas, Chronica Boemorum*, s. 114, 116, 146, 168; Elli HANKE–HAJEK – Martha WIEDEN, *Die Geschichte der böhmischen Hofkapelle bis 1306*, s. 30nn.

²⁰⁷ Zdeněk FIALA, *K počátkům listin v Čechách*, s. 27–45; J. ŠEBÁNEK– S. DUŠKOVÁ, *Česká listina v době přemyslovské*, s. 136–209.

²⁰⁸ K tomu podrobně Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Cisterciáci na dvoře posledních Přemyslovců*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Mediaevalia Historica Bohemica, Supplementum 2, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 328nn.

komnaty, dále chůvy, služebné (*puellae operatrices?*), vychovatelé, lidé pečující o koně, stáje, o zdroje vody, topení, dodávky a nákupy potravin, obroku, látek, prádlo (*avia, vetula?*), svíci, zbraní apod. Např. ze dvou falz 13. století pro kladrubský klášter, které se hlásí k roku 1115 a 1186, se dočteme o šatníkovi (*trapezita*) a sklepníkovi (*celarius*) náležejícím k Pražskému hradu.²¹⁰ K významným patřila hierarchie lovčích. *Venator* se objevuje na listině krále Vladislava I. z cca roku 1169.²¹¹ Ve falsu ze 13. století, je v listině knížete Bedřicha jmenován *summus venator curie*, což ukazuje, že počet lovčích či lovců měl na starosti právě nejvyšší lovčí. O lesy panovníka se, podle stejného falsu, starali „*custodes... vulgariter hayni*“.²¹² Na dvoře v raně středověkých Čechách měla své místo ale i jiná zábava, než naznačený lov. V pramenech ji tušíme od 12. století v podobě zmínek o kejklířích. Jeden z nich získal (možná za své umění) pozemkový majetek. Podle falza z roku 1167 totiž Vladislav I. daroval kdysi svému kejklíři Dobřetovi půdu v Zalažanech. Z doby Soběslava I. známe dalšího jokulátora Kojatu.²¹³ Jen zlomkovitě však domýšlíme jejich úlohu ve vztahu k přímému životu v prostředí dvorského světa 12. věku.

Díky bohatší pramenné materii ze 13. století se nám osobní motivace a role dvořanů poodhalí zřetelněji. Opakuje se stabilní skladba úřadů, jsme schopni podle predikátů osob rozlišit vlastní nositele a sledovat zájmové skupiny. Např. je to zřetelné na úřadu nejvyššího komorníka, o nějž usilovali na přelomu 12.–13. století převážně Hrabišici.²¹⁴ Dobře již v této době odhadneme, jaké rody se prosadily v panovnickově blízkosti. Hrabišici spolehlivě během 12. století a stejně tak Markvartici.²¹⁵ S počátkem 13. století sledujeme zvýšeně Ronovce, Vítkovce a Benešovice. Z hlediska světských úřadů dochází k diferenciaci, neboť od 12. století

²⁰⁹ IBIDEM, s. 329n.; Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198–1253*, Praha 2002, kde odkazy na literaturu a prameny.

²¹⁰ CDB I, č. 390; č. 405; V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy I.*, s. 49.

²¹¹ CDB I, č. 246; č. 322.

²¹² CDB I, č. 402.

²¹³ CDB I, č. 399, a č. 289. K tomu srov. Václav ČERNÝ, *Staročeská milostná lyrika*, Praha 1948, s. 108–109; J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198–1253*, s. 507; Markéta MARKOVÁ, *Kuchaři, kejklíři, lékaři... a jejich postavení na přemyslovském dvoře*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Mediaevalia Historica Bohemica, Supplementum 2, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 115–126.

²¹⁴ V. VANÍČEK, *Rody pražských a nejvyšších českých komorníků 12. a 13. století*, s. 113–127; IDEM, *Velké dějiny země Koruny české II*, s. 166–168.

²¹⁵ Podrobně V. VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české II*, s. 162–205.

nastupují v listinách čteněji podúřady, jako podčeší, podstolí či podmaršálek.²¹⁶ Jejich uplatnění předpokládáme v hierarchii vyšších hodností, tedy jim nadřazených, díky stálému nárůstu agendy u každého z nich. Nejvíce byl v daném směru sledován podkomoří. Jeho náplň se rozvíjela průběžně, výrazně pak na přelomu 13. a 14. století, kdy se podkomoří stal jedním z předních úředníků panovnického dvora.²¹⁷ Prameny navíc místy informují více o nižších služebnících dvorské hierarchie, kterým budou také mezi jinými patřit následující řádky.

²¹⁶ Miloslav SOVADINA, *Dvůr Václava I.*, s. 3–40; M. ŠPŮROVÁ, *Identifikace svědků*, s. 9–19; EADEM, *Svědkové na listinách Václava I.*, s. 57–95. D. MALÁ, *Skladba*, s. 97–163.

²¹⁷ Srov. především Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, s. 57–82; naposledy L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 61–62.

2. STRUKTURÁLNĚ–PERSONÁLNÍ STAV PRAŽSKÉHO DVORA V ZÁVĚRU 13. A 14. STOLETÍ

2.1. Dvorské úřady a jejich výskyt v pramenech

Již jsme uvedli, že ve smyslu rozvoje úřadů na panovnickém dvoře obvykle rozlišujeme od 14. století úřady dvorské a zemské, přičemž situace odráží předcházející vývoj. Shodné náznaky ve smyslu výkonného odlišení najdeme totiž již ve starším období, a to pod vlivem politického vývoje, rozvoje zemského soudu a nárůstu kancelářské agendy. Přímé terminologické vymezení, např. dvorský maršálek versus nejvyšší maršálek je ale až záležitostí nástupu Jana Lucemburského, neboť až s jeho vládou se objevuje takto jmenovaná skupinka přímých dvorských úředníků.²¹⁸ Výkon původních/starších dvorských úřadů se s nástupem Jana Lucemburského proměnil v čestné a reprezentativní úkony při slavnostech. Jednalo se o přitom o většinu nejstarších dvorských oficií – číšník, stolník a maršálek, které navíc získávají někteří dědičně; konkrétně šlechtici z Lipé, z Vartenberka a Zajíců z Házmburka. Vlastní úkoly plynoucí z těchto úřadů plnili pak právě k tomu jmenovaní přímí dvorští hodnostáři. Nejvyšší úřady, a to jak s dvorským nebo celozemským dosahem, spojovaly vedle výkonné náplně reprezentaci, která se uplatnila při slavnostech dvora v rámci dvorského ceremoniálu – ve smyslu chování dvorského společenství – vnější a vnitřní komunikace. Neplatí to přirozeně až pro dobu Jana Lucemburského, neboť stejné postřehy zachytíme v pramenech již ve strašické době, např. roku 1249, když král Václav I. uspořádal po dobytí Prahy hostinu v minoristickém klášteře a „... páni čeští podle povinností svých úřadů ozdobení rozličnou slavnostní úpravou, slušně k tomu přísluhovali“.²¹⁹

Při následné identifikaci jednotlivých hodností se proto zaměříme na bezprostřední období, které členění na dvorské a zemské úřady předznamenalo. Nejprve se budeme věnovat úřadům, jež vedle reprezentativní funkce od počátku a trvale zajišťovaly, nebo koordinovaly péči o dvůr a domácnost panovníka, tedy

²¹⁸ Termín úřad a úředník používáme v předkládané práci ve stejné sémantické rovině jako hodnost – hodnostář.

materiální a praktický chod. Ve většině případů se jedná o světské zázemí dvora a profil dvorských úřadů nebo služeb v královské rodině. Po nich následuje výčet těch, které již ve 13. století vykazují celozemský rozměr, přičemž zůstala výchozí spolupráce s panovníkem při správě země. Primárně budeme hodnotit terminologický vývoj – výskyt názvosloví, dále vlastní náplň – povinnosti a benefícia či výnosy, které ke každému náležely, nebo byly určeny. Jedná se tak o tři složky: funkční (*auctoritas, iurisdictio*), prestižní–reprezentativní (*honor*) a požitkovou (*redditus*).²²⁰

²¹⁹ „... *secundum suorum officia beneficiorum*“, k tomu podrobně J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 552, a *Příběhy Václava I.*, FRB II, Josef Emler (ed.) 1974, s. 307, překlad Josef Emler.

²²⁰ Podle Ernst SCHUBERT, *Erz- und Erbämter am hoch- und spätmittelalterlichen Königshof*, in: *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter, Vorträge und Forschungen 48*, Peter Moraw (Hg.), Stuttgart 2002, s. 212–213.

2.1.1. Doložené dvorské úřady

Číšník (*pincerna*)

V době Přemysla Otakara II. najdeme držitele číšnictví velmi často ve svědečných řadách panovníkových listin. Terminologie úřadu je značně rozvolněná a vyhraňuje se až ke konci šedesátých let 13. století. Na počátku Přemyslovy vlády se cituje číšník jako *pincerna aulae regie*, nebo pouze *pincerna*.²²¹ Roku 1261 se objevuje podčeší (*subpincerna*), který dokládá hierarchické členění v rámci výkonu číšnické funkce.²²² K volně užívané terminologii dále přispívá zmínka v listině břevnovského opata z roku 1267, kde se zmiňuje jistý Oneš *pincerna domini regis*.²²³ Až do roku 1269 pak označení kolísají mezi *pincerna* či *subpincerna*, kdy často obtížně rozlišujeme, kdo je nadřazený a kdo podčeší. Situaci terminologicky a fakticky v dané době ujasňuje listina z 5. března 1269, kde je Havel z Lemberka uveden coby *pincerna Boemie* a Oneš jako *subpincerna*.²²⁴ Přesto však to neznamena, že by již označení nekolísalo mezi prostým *pincerna* a *subpincerna*.²²⁵

V době Václava II. najdeme číšníka citovaného v osmdesátých letech v listině krále 1285 pod variantou *summus pincerna Bohemie*, a roku 1287 *pincerna Bohemie*.²²⁶ V listinách vyhotovených mimo královskou kancelář pak *pincerna domini Wenceslai*, nebo pouze *pincerna* či *pincerna Bohemie*.²²⁷ Naopak tzv. podčeší (*subpincernae*) v listinném materiálu nevystupují.²²⁸ Nově se číšník v listinách Václava II. vůbec nevyskytuje od devadesátých let 13. století a nepostřehneme ho ani za krátké vlády Václava III.²²⁹ Až roku 1308 je znovu na listině Vítka ze Švábenic

²²¹ CDB V/1, č. 3; č. 103; č. 218; č. 292; č. 337; č. 378; č. 392; č. 410 zde dokonce 2x *pincerna*, jde ale o číšníka Oldřicha Zajíce a počešího Onška; č. 457; č. 470.

²²² CDB V/1, č. 283; č. 457.

²²³ CDB V/2, č. 503; stejný Oneš opět jako *pincerna* č. 513, ale znovu asi v roli podčešího, neboť Havel z Lemberka je zde *pincerna*, č. 529; to potvrzuje č. 553, kde je Oneš *subpincerna*. O měsíc později je Havel jako *subpincerna*, č. 557, a ve stejné listině je další *pincerna* Protiva; dále srov. *subpincerna* č. 565; Havel z Lemberka je znovu coby *pincerna* a Protiva také, navíc je s nimi uveden i *subpincerna* Oneš, č. 571; obdobně č. 579.

²²⁴ CDB V/2, č. 582; stejná situace č. 585; č. 598; dále srov. č. 602, č. 615.

²²⁵ CDB V/2, č. 651; č. 655; č. 667++; č. 693; č. 702; č. 806; č. 834+; č. 850.

²²⁶ RBM II, č. 1358, č. 1418, a D. MALÁ, *Skladba*, s. 102.

²²⁷ RBM II, č. 1298, č. 1316, č. 1317, č. 1418; k tomu srov. č. 1466, kde „*pincerne eiusdem regni*“, ve stejném významu jako *pincerna Bohemie*.

²²⁸ Srov. CDB V/4, s. 429, heslo *subpincerna*.

²²⁹ Srov. K. MARÁZ, *K hodnostářům a úředníkům*, zvláště s. 112.

Alberon *subpincerna domini regis*.²³⁰ Od vlády krále Jana nejdeme pak odlišením v podobě dvorského číšníka (*pincerne curie regalis*) a nejvyššího číšníka.²³¹ Čili vlastní výkon obsluhy panovníka a zajištění dvora číšníkem je odděleno od reprezentativní držby nejvyššího číšnictví, přičemž reflektujeme vzájemnou hierarchii číšníků. Rozdělení výkonu v praktickém ohledu vyhlíželo ale obdobně i v případě podčešího a nejvyššího číšníka za posledních Přemyslovců, které ještě více evokuje stupňovité uspořádání.²³² Doplňme ještě, že z mladší listiny Jana Lucemburského (1337) pak vidíme, že nejvyšší číšnictví přešlo ještě do dědičné držby u Vartenberků, a navíc dobře z textu odvodíme částečnou náplň a důchody náležejících k úřadu nejvyššího číšníka (*ad summum nostrum pincernam*).²³³ Podle znění listiny platily již z dob Janova tchána, Václava II. Nejvyšším číšníkům patřil totiž poplatek z každé krčmy a hospody, clo v Mladé Boleslavi, Soběnicích (u Litoměřic), Kněžmostě (u Mnichova Hradiště) a v Čáslavi, dvě vesnice: Postřižín (u Kralup nad Vltavou) a Kozárovice (u Mělníka). Číšník dával povolení ke zřizování nových krčem a vedle toho mu podléhali úředníci nakládající s vínem a jeho dodáváním (*vinum et lagenas*), kdy se jedná o tzv. *schrotamt*.²³⁴

Např. podle listiny Jindřicha Korutanského měl kdysi v zástavě *officium de vasis trahendis – schrotamt* v Kutné Hoře syn Hynka z Dubé (předního šlechtice sledovaného pražského dvora) Hynek Žák. Roku 1309 jej král Jindřich zastavil měšťanům Většího Města pražského.²³⁵ K souvislostem o udělování tohoto úřadu hovoří i formulářový list sbírky Zdeňka z Třebíče, kde se píše, že Václav II. uděluje opavský *schrotamt* jistému Gunterovi z Opavy.²³⁶ Např. od Jindřicha IV. Proba měla Vratislav *Schrotamt*, jako právo piva a vína v sudech, prodávat a dodávat šenkujícím

²³⁰ RBM II, č. 2177.

²³¹ Z. ŽALUD, *Tzv. užší dvůr*, s. 140–141, kde odkazy pramenů.

²³² Srov. k podčeším za Karla IV. L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země* s. 518, a Z. ŽALUD, *Tzv. užší dvůr*, s. 145.

²³³ K tomu srov. Stanislav KASÍK, *Nejvyšší číšník Království českého v rodě pánů z Vartenberka*, Heraldická ročenka 1999–2000, s. 58–71.

²³⁴ RBM IV, č. 420. *Lagena* v tomto smyslu podle V. V. Tomka znamená zřejmě měrnou jednotku při dodavatelství vína, 18 *lagenarum* byl jeden sud, V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy I.*, s. 333. K Vartenberkům pak I. RAKOVÁ, *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka*, s. 79. K míře *lagena* srov. též. August SEDLÁČEK, *Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách*, Praha 1923, s. 104–105.

²³⁵ RBM II, č. 2193.

²³⁶ RBM II, č. 2437.

nebo přímo konzumentům, pronajaté s tím, že sudy ke dvoru a hradu se budou dodávat a zase odvážet bezplatně.²³⁷

Podle listiny vztahující se k Vartenberské držbě jsme zachytili širší kompetence číšníka, které původní rámec služby na dvoře překročily. Primární obsluha číšnictví a dodavatelství nápojů ke stolu krále zde již není viditelná a jistě byla číšníkem posledních Přemyslovců delegovaná na níže stojící, neboť stav platil již za Janova tchána. Např. podle bavorského dvorského řádu z roku 1294 obsluhovalo u tabule vévody osm mladíků ze šlechtických rodin jeho země „*dazu svln wir alle dri viii junch heren haben, edelchinde aus dem lande, di wir davon.....danne die jvnghere, di uns ze tische dienen*“.²³⁸ Reflexe z Janovy doby taky potvrzuje, že vlastní číšnictví měl na starosti u krále jiný služebník a za ním stáli v pověření další. U vartenberského případu pak nepřehledněme, že u nejvyššího číšníka se výkon služby doplnil o celozemský dohled a rozhodování, přesto se však úřad nestal jedním z výkonných zemských úřadů.

Stolník/jídlonoš (*dapifer*)

Za Přemysla Otakara II. byl rovněž opakovaně ve svědečných řadách králových listin stolník, přičemž kolísavost terminologie platí i v tomto případě. S počátkem Přemyslovy vlády najdeme titul *subdapifer* a *dapifer* u stejné osoby (Ondřej).²³⁹ Až od roku 1261 zaznamenáváme změnu v označení na *dapifer Bohemie*, ale opět nezůstává u pravidelnosti a znovu se opakuje u stejné osoby prosté označení *dapifer*.²⁴⁰ Např. na Moravě k roku 1262 doložíme ve dvou Přemyslových listinách jak *dapifer Moravie*, tak *subdapifer Moravie*, čili obvyklá hierarchie ve výkonu je potvrzena.²⁴¹ V Čechách následuje odlišné jmenování *subdapifer* od *dapifera* roku 1262.²⁴² V následujícím roce u shodného dvořana dokonce *dapifer noster*, což se opakuje také 1276.²⁴³ Listina pražského biskupa Jana III. z Dražic z 1268 uvádí však u stejného šlechtice *subdapifer*, a naopak panovníkova listina jej

²³⁷ Srov. *Breslauer Stadtbuch 1299–1358*, CDS I III, Colmar Grünheigen (ed.), Breslau 1860, s. 2 a poznámka 4, k Václavovi III. s. 16 a pozn. 6.

²³⁸ *Quellen zur bayerischen deutschen Geschichte* 6, M. Wittmann (Hg.), München 1861, s. 52-60, zde 53 a 57.

²³⁹ CDB V/1, č. 5; č. 9; č. 10; č. 30, č. 36+; č. 39; č. 46; 63; č. 71; č. 103; č. 112; č. 119; č. 136; č. 137; č. 159; č. 163; CDB V/3 č. 1125; CDB V/1 č. 212; č. 220; č. 241.

²⁴⁰ CDB V/1, č. 256; č. 265; č. 283; č. 308; č. 336; č. 337; č. 343.

²⁴¹ CDB V/1, č. 295; č. 297.

²⁴² CDB V/1, č. 534; č. 386; č. 387.

ještě v témže roce zmiňuje znovu *dapifer*.²⁴⁴ Rovněž roku 1277 najdeme nestejnou terminologii, kdy v králově listině stojí mezi svědky dvakrát stolník, přičemž druhý z nich byl nepochybně podstolí (v termínech *dapifer* a *subdapifer*).²⁴⁵ Změnu zaznamenáváme 3. července 1279, kdy sám představitel stolnické funkce vydal listinu jako *dapifer regni Bohemie*.²⁴⁶ Titul ani nyní nezůstává pravidelně, opět sledujeme i variantu *dapifer* (1279) u stejného muže.²⁴⁷ Jako *dapifer regni Boemie* a *dapifer regni* je stejná postava zmíněna 2x v listině roku 1281.²⁴⁸ Opakovaně v následujícím roce jako *regni Bohemie dapifer*.²⁴⁹ Na počátku vlády Václava II. (1283) *dapifer dicti domini Wenceslai*, opět následujícího roku prostý *dapifer*²⁵⁰, a roku 1285 *dapifer regni nostri*.²⁵¹ Naposledy se stolník objevuje v roce 1289 (*dapifer regni*),²⁵² poté je zmíněn až k roku 1318 jako *dapifer regni*.²⁵³ Přes značnou rozvolněnost sledujeme, že v období po smrti Přemysla Otakara II., tedy již během braniborské správy, inklinuje název hodnosti k formě „*dapifer regni Bohemiae*“. Pro počínající 14. století je významná zpráva Bartoloměje Paprockého, podle níž získali úřad stolníka dědičně Zajícové z Házmburka v roce 1326.²⁵⁴ Po zprávě, kterou máme z listin jen k roku 1318, je informace stěžejní, neboť u krále Jana identifikujeme spíšníka (*spiesarius*) před rokem 1326 a pak 1331, což napovídá, že snad právě jemu náleželo přímé zásobování panovnické tabule.²⁵⁵

Stolníkovy povinnosti na dvoře vycházely z původní obsluhy panovníka a podávání pokrmů na panovnický stůl. Bohužel přesnou náplň jednoznačně z pramenů neznáme. Více informací lze vyčíst k výnosům, jež náležely k úřadu a jeho nositeli. V listině Václava I. pro břevnovský klášter z roku 1249, je uvedeno, že ve vsi Kuromrtvy (Kuromrtvice) náleželo k beneficiu stolníka (*ad beneficium dapiferorum*

²⁴³ CDB V/1, č. 392, a dále prosté *dapifer*; IBIDEM č. 410; č. 430; č. 452; č. 457; CDB V/2, č. 557;

²⁴⁴ *Subdapifer* CDB V/2, č. 565; *dapifer* č. 571; stejná situace v listině krále (rok 1269) č. 578; č. 582; č. 585; č. 598; 1270 č. 615; 1271 č. 647; 1272 č. 651; č. 655; č. 658+ v opisu z 15. století uveden stále stejný Diviš jako *dapifer B.*; č. 667; CDB V/2, č. 804 (Hynek z Dubé); stejné označení v č. 806; k tomu srov. listinu ovšem *dubie fidei* č. 834+, kde je opět jen *dapifer* stejný šlechtice.

²⁴⁵ Srov. CDB V/2, č. 850, a č. 854.

²⁴⁶ CDB VI/1, č. 56 „*Heinemannus de Dubena, dapifer regni Bohemie*“.

²⁴⁷ CDB VI/1, č. 58.

²⁴⁸ CDB VI/1, č. 182.

²⁴⁹ CDB VI/1, č. 216.

²⁵⁰ BRM II, č. 1298; rok 1284 – č. 1311 formulářové znění – *dapifer noster*; č. 1316 a 1317.

²⁵¹ RBM II, č. 1358, rok 1288 – č. 1430 opis, kde uveden jako „*dapifer regni Bohemie*“.

²⁵² RBM II, č. 1466.

²⁵³ RBM III, č. 454.

²⁵⁴ Bartoloměj PAPROCKÝ z HLOHOL, *Diadochus...o stavu panském a rozmnožení jeho...*, Praha 1602, s. 75; R. NOVOTNÝ, *Dvorská a zemská hierarchie*, s. 154.

mensae nostrae) jedenáct lidí s jejich služebnými povinnostmi.²⁵⁶ V. V. Tomek počítá ještě k úřadu stolníka mensální statky v Nuslích a Křečhoři.²⁵⁷ V listině je však uvedeno pouze „*ad nostram mensam*“, přičemž *mensa* ještě nemusí znamenat přímo úřad stolníka, ale obecně příslušnost k výbavě či výživě královské domácnosti/dvora. Také může jít o ekvivalent statků náležejících do královské domény.²⁵⁸ K tomu, že kompetence daného držitele úřadu nemusela vycházet pouze z povinnosti souvisejících s daným úřadem, napovídá svědečná řada listiny krále Přemysla Otakara II., kde je stolník Hynek z Dubé (1277) výslovně uveden „*Hynco dapifer prefate gracie executor et nuncius ad cives*“, tedy jako vykonavatel a posel panovníkova rozhodnutí v dané záležitosti.²⁵⁹

Maršálek (*agasso/marsalcus*)

Termín maršálek (*marsalcus*) se vymezil vedle často souběžně užívané varianty *agasso*, kterou znal již Kanovník vyšehradský, či listiny z poloviny 12 století.²⁶⁰ Sledujeme-li situaci druhé poloviny 13. století, pak je užívání pojem značně volné. Ve svědečné řadě roku 1255 stojí dva jmenovaní jako maršálci (*marsalcus*) a stejný název se nadále opakuje.²⁶¹ Změnu vidíme ve vlastní listině držitele úřadu z roku 1260, kde se Vok z Rožmberka cituje *marsalcus Bohemie*, a coby *marsalcus regni Bohemie* je uveden v králově listině následujícího roku.²⁶² O hierarchii v úřadu svědčí v roce 1262 citování podmaršálka (*submarsalcus*) a maršálka, které je ale

²⁵⁵ RBM III, č. 1186; RBM IV, č. 730.

²⁵⁶ CDB IV č. 159.

²⁵⁷ V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy I.*, s. 362.

²⁵⁸ K tomu srov. listinu z května 1295, kde panovník daroval biskupovi olomouckému Dětrichovi mensální statky v Březové. „...*bona fore regalia ac ad mensam nostram*“, RBM II, č. 1685.

²⁵⁹ CDB V/2, č. 850; CDB IV/1, č. 127. Ze skromných zpráv o výnosech k stolnictví můžeme ilustrativně přidat ještě informace k vybavení úřadu stolníka na Moravě, a to z listiny královice Přemysla Otakara (II.) vydané v Brně (1247). Dle znění textu pobíral stolník důchody ze třech lánů, mlýna a též mu podléhali rybáři „*in Zwittawia juxta Brunam sita*“. Na Olomoucku náležela do roku 1253 k tamějšímu úřadu dapifera výživa ve vsi Vsisko, CDB IV/1, č. 286; o vybavení úřadů, které bylo běžně vázáno na důchody z různých statků, svědčí rovněž listina biskupa Bruna Olomouckého z roku 1255, kdy se jedná o stolníka olomouckého biskupa. V textu jsou vyjmenovány statky, jež trvale náleží k tomuto úřadu stolníka (*ad dapiferatus officium*), CDB V/I, č. 56; srov. Dalibor JANIŠ, *Ke skladbě dvora olomouckých biskupů*, in: *Dvory a rezidence ve středověku. II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, MHB Supplementum 2, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 372.

²⁶⁰ *Kanovník Vyšehradský*, FRB II, Josef Emler (ed.), Praha 1874, s. 211; CDB I, č. 157; J. ZELENKA, *Vývoj přemyslovského dvora*, s. 44–45 a s. 48.

²⁶¹ CDB V/1, č. 46 (Vok z Rožmberka a Zdislav); č. 103.

²⁶² CDB V/1, č. 230; č. 283.

zaměňováno.²⁶³ Na příkladech vymezení *marsalcus Bohemie* 1263, 1265 a prostý *marsalcus* roku 1266 však již spolehlivě odvodíme, že ve druhém případě se jedná o podmaršálka, opět ale nejde o pravidlo a termíny se obměňují.²⁶⁴ *Marsalcus Bohemie* se častěji cituje až od roku 1269 (Purkart z Janovic), kdy je odlišen od podmaršálka.²⁶⁵ V jednom z návrhů mírové smlouvy mezi Přemyslem Otakarem II. a říšským králem Rudolfem I. je maršálek jmenovaný *marsalcus regni nostri*.²⁶⁶ V nekrálovské listině z roku 1278 je uveden *submarsalcus domini regis*.²⁶⁷ V letech braniborské správy vydal maršálek Bavor II. ze Strakonice listinu, kdy se označil jako *Bohemie marscalcus*.²⁶⁸

Během vlády Václava II. ale maršálka v královské listině nenajdeme, na rozdíl od vlády jeho otce, kdy se pohyboval na předních místech svědečných řad. V listinném materiálu je uveden jako *marsalcus regni Bohemie* (1288, 1289) a *marsalcus regni* (1303).²⁶⁹ Zajímavě vyhlíží listina Rudolfa I. ze 4. července 1307, kde je uveden v německé mutaci *obristes Marschachlis in Behem*, Dobeš z Bechyně, tedy – nejvyšší český maršálek.²⁷⁰ Titul nejvyšší maršálek (*oberster Marschals*) je znovu dohledatelný následujícího roku 1308.²⁷¹ Pro ustálení nebo spíše vymezení názvosloví v hierarchii úřadu ve prospěch „nejvyšší maršálek Království českého“ hovoří listina krále Jindřicha Korutaského z roku 1310 (*summus marschalcus regni Boemie*).²⁷² Od vlády Jana Lucemburského vystupuje nadto (1312) dvorský maršálek, což prokazuje, že dvorský maršálek plnil původní funkce úřadu při dvoře/domácnosti a doprovodu Jana Lucemburského, neboť úřad nejvyššího maršálka zůstal v dědičné držbě pánů z Lipé.²⁷³

K výživě nositele úřadu nemáme zprávy, pouze z období vlády Václava I. je známý maršálek královny Konstancie, rytíř Fridrich, který s jejím souhlasem prodal

²⁶³ CDB V/1, č. 307; č. 308; č. 344; č. 392; 1266 – č. 477.

²⁶⁴ CDB V/1, č. 392; č. 435; CDB V/2, č. 553; č. 557; č. 566 a 571; č. 579; č. 583; 585.

²⁶⁵ CDB V/2, č. 598; a dále č. 602; 603; CDB V/3, č. 1501; CDB V/2, č. 615; č. 647; č. 651; č. 655; č. 658+; č. 667++; č. 693; č. 701; č. 702; č. 834+ *dubiae fidei*.

²⁶⁶ CDB V/2, č. 846 (Bavor II. ze Strakonice); nadále se však užívá prostého tvaru *marsalcus* u stejné osoby, kdy je stejná forma užitá i pro podmaršálka, č. 850.

²⁶⁷ CDB V/2, č. 863, jedná se jistého Vavřince.

²⁶⁸ CDBVI/1, č. 74.

²⁶⁹ RBM II, č. 1466; č. 1982; Oswald REDLICH, *Eine Wiener Briefsammlung, Bd. II.*, Wien 1894, č. 253.

²⁷⁰ RBM II, č. 2133.

²⁷¹ RBM II, č. 2173, kterou již drží Jindřich z Lipé.

²⁷² RBM II, č. 2221, Jindřich z Lipé dostává město Žitavu a hrad Ronov.

²⁷³ Z. ŽALUD, *Tzv. užší dvůr*, s. 147.

klášteru sv. Františka vesnice Humprechtice, Drahonice, *Zadivois* (Zdivice?), Sečkovice a Dunovice.²⁷⁴ Je možné, že právě ony patřily k výbavě jeho úřadu. Z povinností, které vykonával maršálek, předpokládáme péči o koně, stáje a cestování dvora. Podle tzv. velkého privilegia české církve (1222) však soudíme, že se mezi povinnosti mladšího maršálka (*marsalcus noster iunior*) zařadil snad i dozor nad trhovými příjmy.²⁷⁵ To ukazuje, že královští úředníci byli pověřováni ještě jinými úkoly, než které vyplývaly z konkrétního úřadu.²⁷⁶ Podle mladší zprávy *Zbraslavské kroniky* vydal např. maršálek markraběte Karla při jisté příležitosti prostředky na noc obrok pro šest tisíc koní.²⁷⁷ Tím se ona původní úloha maršálka více potvrzuje. K tomu můžeme ještě přidat dřívější zprávu kroniky, podle níž agendu spotřebovaného obroku u dvora Václava II. za korunovace roku 1297, vedl obroční písař (*pabuli notarius*) Lutold, farář z Ústí, což napovídá propracovanější hierarchii dvora ve smyslu hodnostář a k tomu písař.²⁷⁸ Od 14. století se role nejvyššího maršálka stávala hlavně reprezentativní, vymezená slavnostními událostmi. To ukazuje kupř. výkon čestné funkce nejvyššího maršálka za Karla IV., který spočíval v ceremoniálních úkonech při donesení ovsy císařovým koním.²⁷⁹

Hofmistr (*magister curie*)

Podle Františka Palackého je poprvé *magister curie* doložen roku 1269, z čehož vyšli také autoři přehledového zpracování k dějinám správy a výklad doplnili tím, že ho panovník ustanovil v této době u dvora, přičemž se jako úřad do poloviny 14. století objevuje podle autorů pouze sporadicky.²⁸⁰ Závěr autorů jsem také citovala ve studii k panovníckému dvoru z roku 2008.²⁸¹ Jejich hodnocení je ale nutné korigovat, neboť nevíme, koho měl František Palacký na mysli, když uvedl, že jím byl roku 1269 Petr.²⁸² V edici tzv. českého diplomatáře nic podobného nenajdeme. Je zde sice *magister curie* v listině stejného roku, ale nejedná se o osobu ve vztahu k panovníkovu dvoru, neboť jí je *frater Iohannes magister curie in Stiboriz*

²⁷⁴ CDB IV/1, č. 266.

²⁷⁵ J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 126.

²⁷⁶ Viz stolník Hynek z Dubé roku 1277, CDB V/2, č. 850.

²⁷⁷ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 329.

²⁷⁸ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 77–78.

²⁷⁹ Podrobně L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české IVa*, s. 505.

²⁸⁰ Podle J. JANÁK - Z. HLEDÍKOVÁ – J. DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 47.

²⁸¹ D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Panovnícký dvůr ve středověku*, s. 19.

monachus.²⁸³ První citace (*magister curie*) se vztahem k panovnickému dvoru je zatím dohledatelná až v roce 1283 (2x), tedy na počátku vlády Václava II.²⁸⁴ Dále doplňuje naše znalosti až informace z podzimu roku 1305, kdy byl hofmistrem Václava III. Oldřich z Říčan (*magistri curie nostre*)²⁸⁵, což napovídá kontinuální obsazení úřadu hofmistra již od doby Václava II. Úřad běžného správce dvora za Václava II. naznačuje navíc i Petr Žitavský, podle něhož, když panovník určoval svůj dvůr tak „... *alterum vero toti familie sue prefecit prepositum et magistrum*“. Postavil tedy do čela své famílie představeného a mistra. Nebo na jiném místě, když vypráví o třech mladících z ciziny, kteří zavítali na pražských dvůr a král je svěřil hofmistrovi, aby se postaral o jejich potřeby (*a quo suscepti hilariter magistro curie regalis, qui eis de necessariis habunde provideat*).²⁸⁶ Tím je opět naznačeno, že byl jmenován jednotlivec v čele dvora. František Palacký spojoval správu tohoto úřadu (hofmistra) po roce 1284 s osobou Závíše z Falkenštejna. Za *dispensatora* dvora ho totiž označila *Zbraslavská kronika*, ale jiný doklad pro to chybí.²⁸⁷ Kontinuitu obsazení úřadu 1283 a 1305 potvrzuje další známý hofmistr (*magister curie*) Albert z Lomnice ze dvora Jindřicha Korutanského roku 1308.²⁸⁸ Přestože se tedy hodnost do poloviny 14. století objevuje v písemném materiálu zřídka, neplatí názor, že úřad hofmistra se plně prosadil až v polovině 14. století, neboť u Jana Lucemburského a Elišky doložíme již dokonce hofmistra krále i královny.²⁸⁹

Zda souhlasit s Františkem Palackým, že hofmistrem byl Závíš, je navíc sporné.²⁹⁰ *Dispensator* užitý u Závíše ve *Zbraslavské kronice* není přímý ekvivalent pro označení hofmistra. *Dispensator* mohl být jednak správce nebo také pouze v případě Závíše mohlo jít o poukázání na to, že stál v čele pražského dvora z pozice královnina manžela a Václavova otčíma. Otázka, jak byl úřad obsazen a kým v této době, bude tak zatím ve výsledku pouze spekulativní, neboť další informaci máme až

²⁸² F. PALACKÝ, *Přehled současných nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dworských*, viz tabulky.

²⁸³ CDB V/1, č. 592.

²⁸⁴ RBM II, č. 1298; RBM IV, č. 1855.

²⁸⁵ K Oldřichovi z Říčan K. MARÁZ, *K hodnostářům a úředníkům*, s. 103–114.

²⁸⁶ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 63.

²⁸⁷ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 28: „*Zawissius autem contra se insurgentem parvi pendens infamiam, ut prius universa disposuit et regie dispensator curie pro suo arbitrio singula ordinavit.*“

²⁸⁸ RBM II, č. 2177.

²⁸⁹ P. JANÁK - Z. HLEDÍKOVÁ – J. DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 47; Z. ŽALUD, *Tzv. užší dvůr*, s. 147.

²⁹⁰ F. PALACKÝ, *Přehled*, tabulka II.

z roku 1305. Již jsme uvedli, že o podobném hodnostáři, který se staral o dvůr vypráví *Kristiánova legenda*, když se zmiňuje o Podivenovi, služebníkově knížete Václava, který byl „... *správce* [jmenuje ovšem dispensatora] *nade všemi, kteří žili v domě svatého Václava*“.²⁹¹ Z doby krále Vratislava I. známe palácového hraběte (*comes palatinus*), který se objevuje do roku 1113. Ten byl ovšem panovníkovým zástupcem a vojenským velitelem.²⁹² V letech 1184–1185 je znám také již zmiňovaný *Groznata Calvus dispensator ducis*, jako zvláštní hospodářský správce.²⁹³

Dispensator curie

Přímo *dispensator curie* pak vystupuje za Jana Lucemburského. V roce 1325 umožnil totiž panovník převod vsi Letkov jako svého lenního zboží pro *dispensatora curie* do svobodného držení.²⁹⁴ Z listiny vyplývá, že výnosy tady měl *dispensator* zajištěny již za jeho předchůdců! Vzhledem k tomu, že neznáme plně kompetence úřadu, můžeme se domnívat, že souvisela se zásobováním a hospodářským dohledem. Např. podle mladšího Klareta z druhé poloviny 14. století byl *dispensator* šafář (*ssafarz*).²⁹⁵ *Dispensatora* doložíme ovšem přesto i ve 13. století, nicméně ne v souvislosti s královským dvorem, ale Vítkem z Jindřichova Hradce, jehož *dispensator* Jan vystupuje ve svědečné řadě.²⁹⁶

Purkrabí pražský (*burgravius Pragensis*)

Z hlediska terminologického výskytu se od vlády Přemysla Otakara II. objevuje prvně purkrabí pražský jako *burgravius Pragensis* k roku 1253.²⁹⁷ V listině z roku 1254 pak u stejné osoby (Jaroš) najdeme označení *castellanus Pragensis*, přičemž ještě téhož roku je opět stejný Jaroš uveden jako *burgravius Pragensis*.²⁹⁸ Kolísavost názvu pokračuje nadále, *castellaneus Pragensis* i *burgravius Pragensis* se cituje opět

²⁹¹ *Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a báby jeho svaté Ludmily*, Jaroslav Ludvíkovský (ed.), Praha 1978, s. 88: „...*universorum dispensator inter tecta sancti Wenceslai degencium*“; srov. také J. ZELENKA, *Vývoj přemyslovského dvora*, s. 45.

²⁹² J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 184–185.

²⁹³ CDB I., č. 305.

²⁹⁴ RBM IV, č. 2150; Z. ŽALUD, *Tzv. užší*, s. 137.

²⁹⁵ *Klaret a jeho družina. Slovníky veršované I.*, Václav Flajšhans (ed.), Praha 1926, s. 142.

²⁹⁶ CDB V/1, č. 57, v této listině navíc vidíme složení dvora šlechtice Vítky z Jindřichova Hradce, kde je mezi jinými maršálek, číšník, stolník.

²⁹⁷ CDB V/1, č. 3; č. 4; č. 10.

²⁹⁸ CDB V/1, č. 30; č. 36+.

roku 1255.²⁹⁹ Na listině z následujícího roku 1256, která je vydaná *apud Pragam* se pak purkrabí uvádí (*Ierosius*) *burcravius in Praga*. Jde o listinu vydanou před Prahou, proto se najednou mění i charakter citace úřadu – purkrabí v Praze.³⁰⁰ 1257 *burgravius Pragensis a castellaneus Pragensis* opět u stejné osoby.³⁰¹ Nadále se pak cituje *burcravius Pragensis*, až roku 1260 opět čteme kolísavě *castellaneus* nebo *burcravius Pragensis*. Od roku pak 1260 zřetelně nastupuje titul purkrabí pražský.³⁰² V roce 1261 je v listině uveden jednou pražský purkrabí jako *prefectus Pragensis*. Vzhledem k tomu, že editoři do edice tzv. českého diplomatáře užili kopii textu z 19. století a originál je neznámý, nemusíme titul *prefectus* více pro sledovanou dobu zohledňovat.³⁰³ Až roku 1262 je to opět *castellaneus Pragensis* i purkrabí, a dvě výjimky v podobě *castellaneus Pragensis* máme roku 1277, jinak převládá *burcravius Pragensis*.³⁰⁴ Termíny *castellaneus* či *burcravius* zde ale nelze nadřazovat ani v jednom z těchto případů, neboť u stejných osob jsou používána volně a střídavě. Mladší zpráva kronikáře Františka Pražského pak odkazuje dokonce na deset purkrabích (*X castelaneos sive burcravios*) za vlády Přemysla Otakara II.³⁰⁵ Jeho výčet ovšem vzbuzuje pochybnosti, neboť se zjevně o purkrabí ve všech případech nejednalo, ale cenná je kronikářova zpráva v tom, že každý z nich měl mít nejméně třicet ozbrojenců k obraně řečeného hradu. Z hlediska osádky Hradu tušíme zvyklost stálé hotovosti pod velením pražského purkrabího. K počtu tolika purkrabích najdeme v listinách dva purkrabí současně svědčit roku 1267.³⁰⁶ Po smrti Přemysla Otakara II. se pak v listině z roku 1279 objevují tři kasteláni (*castellaneus*) Pražského hradu, přičemž jeden z nich (Mstidruh), byl ještě za vlády Přemysla

²⁹⁹ CDB V/1, č. 39. Zde ještě upozorňuji na problematickou listinu k roku 1255 CDB V/1, č. 45+, která je ale nejspíš falzum, viz komentář editorů; dále srov. CDB V/1, č. 46, CDB V/1, č. 63.

³⁰⁰ CDB V/1, č. 71.

³⁰¹ CDB V/1, č. 136; č. 137.

³⁰² 1258 *burcravius Pragensis*, in: CDB V/1 č. 149+; č. 159; č. 160++; 163; č. 164; *burcravius Pragensis* 1258 CDB V/III, č. 1125; 1260 CDB V/I, č. 212; č. 220; č. 231; č. 232, listina královny Markéty; č. 248; 1261 CDB V/1, č. 265; č. 283.

³⁰³ CDB V/1, č. 297; *burcravius Pragensis* CDB V/1, č. 307; č. 308; č. 310+.

³⁰⁴ CDB V/1, č. 311; 312; 330; č. 343; č. 359; č. 391; č. 452; CDB V/2, č. 503; č. 553; 557; 571; 579; 582; 583; 585; 598; 637; 651; 658; CDB V/2, č. 834+; 850.

³⁰⁵ „*In quo quidem castro Pragensi habuit X castellanos sive purcravios, viros strenuos et famosos, quibus ita bene duxerat providendum, quod quilibet eorum circa minus poterat habere XXX armatos pro predicti castris defensione vel causa alterius imminentis necessitatis*“, *Chronicon Francisci Pragensis*, *Fontes rerum Bohemicarum, Series nova*, t. I, Jana Zachová (ed.), Praha 1997, s. 10.

³⁰⁶ CDB V/I, č. 503 (Konrád a Oldřich). Na nevěrohodnost líčení Františka Pražského poukázal již Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I/4*, Praha 1937, s. 320–321, pozn. 1. Identifikaci těchto purkrabích se naposledy sledoval Libor JAN, *Deset „purkrabích“ na dvoře Přemysla Otakara II.*, in: *Dvory a*

Otakara II. označen jako purkrabí pražský.³⁰⁷ Od vlády Václava II. je doložen v deseti případech avšak již jen jako *purkrabí pražský*, stejně tak za Václava III., kdy se termín jednoznačně prosadil.³⁰⁸

Částečnou náplň úřadu pražského purkrabího odvodíme ve druhé polovině 13. století z péče o bezpečnost Hradu, posádku tedy vojenskou hotovost. Funkce vojenského velitele se postupně vyvinula až k dohledu nad zemskou hotovostí. Tím se úřad v následujícím století přesunul do sféry zemské správy. Podle Z. Hledíkové jeho význam stoupal právě od sklonku 13. století.³⁰⁹ Domníváme se, že k tomu mohla přispět osobnost Hynka z Dubé, který byl jedním z nejvýznamnějších členů dvora Václava II. (doložen 1303 až 1309 vždy jen jako purkrabí pražský, nikoli jako nejvyšší), jenž panovníka provázel v různých úřadech po celou dobu jeho vlády.³¹⁰ Navíc se pražským purkrabím stává ve vypjaté době, kdy Přemyslovci bojují o své postavení ve střední Evropě, což umožňuje předběžně zvažovat i vliv purkrabího na vojenské akce při tažení do Uher a proti římskému králi Albrechtovi u Kutné Hory.

Do jeho náplně doložené v této době pak bezpečně patřila péče o Pražský hrad a okolí, což vyplývá z listiny roku 1305, kde purkrabí Hynek z Dubé vymáhal na břevnovském klášteře opravy a udržování mostů k Pražskému hradu.³¹¹ Podobným povinností (stavby, opravy, náklady na stravu, mimořádné dávky apod.) podléhajícím dohledu mimo jiným i purkrabství pražskému unikl božehrobecký klášter na Zderaze na základě privilegia Václava II. z roku 1301.³¹² Z hlediska výživy k danému úřadu máme informaci až 1320, podle níž náležela k purkrabství ves Hostouň se dvorem a tvrzí, ves Dehnice, dále ves Ovenec s příslušenstvím a třemi dvory v Bubnech.³¹³

rezidence ve středověku II., MHB Supplementum 2, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), s. 81–89, zvláště s. 81–84.

³⁰⁷ *Mstidruh, Rapota, Zlauko* jednotlivě každý coby *castellaneus Pragensis*, CDB VI/1, č. 58.

³⁰⁸ RBM II, č. 1358, č. 1368, č. 1692, č. 2768, č. 2026; č. 1298, č. 1316, č. 1317, č. 1466, č. 1993; za Václava III. č. 2085, 2120, 2189, 2190; RBM V/1, č. 114, také jen purkrabí pražský.

³⁰⁹ P. JANÁK - Z. HLEDÍKOVÁ – J. DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 51.

³¹⁰ RBM II, č. 2085, 2120, 2189, 2190, a srov. níže.

³¹¹ RBM II, č. 2026. Doplňme ještě, že Libor Jan uvádí, že k pražskému purkrabství se vztahuje formulářový kus s obsahem mandátu, RBM II č. 2300, který pochází z Formulářové sbírky Zdeňka z Třebíče, in: L. JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, s. 242. Nelze s tím však souhlasit, neboť v textu čteme skutečně formulářovou předlohu, v níž se jeví obecná zvyklost toho, co k výnosům purkrabství náleželo a Pražský hrad tu jmenován není.

³¹² RBM II, č. 1872; L. JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, s. 243.

³¹³ „...*bona regalia nostra ad pertinenci ad purgraviatum castris nostri Pragensis*, RBM III, č. 581. Ze vsi Ovenes král Jan vyjmul *orto ferarum*, královskou oboru (dnes Bubeneč) s 12 jitry polí, které

Pro ilustraci připomeňme ještě dochovaný formulářový kus, který upozorňuje na jmenovací pověření panovníka do blíže neurčeného purkrabského úřadu. Uvedení do úřadu tak podle formulářového zlomku vykazuje již z doby Přemysla Otakara II. „protokolární“ způsob jmenování.³¹⁴

náležely již dříve k výživě hlídačů obory („*pro custode ipsius hortii*“). K tomu již V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy I.*, s. 361.

³¹⁴ RBM II, č. 2300.

2.1.2. Nižší dvorské úřady a služební posty

Hierarchie naznačená nadpisem vychází z kadlubu získaných informací, nejedná se o dělení, které bychom terminologicky znali z pramenů. Nadále sledujeme úřady a služby, které se uplatňovaly výkonem hlavně pro dvůr a dvorskou domácnost.

Mistr kuchyně

Patřil ke klíčovým představitelům dvorské domácnosti, neboť dohlížel na chod dvorské kuchyně a možná i nákupy a přísun potravin ke dvoru. Do jeho povinností patřilo zřejmě i sestavování podávané stravy a dohled nad prací nižších kuchařů.³¹⁵ K nejstarším zprávám o mistru kuchaři patří informace o knížeti Otovi, mladším bratrovi knížete Spytihněva II., jehož právě Spytihněv učinil představeným všech pekařů a kuchařů (*magister super pistorum atque cocos*). Poprvé v diplomatickém materiálu vystupuje však mistr kuchař za Přemysla Otakara I. (Matyáš), a to v listině pro opatovický klášter roku 1229.³¹⁶ V listinách moravského markraběte Přemysla svědčí pak hned dva mistři kuchyně k roku 1234 (Pelhřim a Držikraj).³¹⁷ Ve svědečných řadách listin krále Přemysla Otakara II. následně vystupují mistři kuchaři poměrně často.³¹⁸ Svého mistra kuchaře (Otu) měla také matka Václava II., královna Kunhuta, již roku 1269.³¹⁹

K výživě kuchařů pak šly výnosy ze vsi *Churomrtwi* (Kuromrtvi), neboť král Přemysl II. daroval 26. dubna 1260 opatovi Martinovi a břevnosvkému klášteru *terram cocorum* v této vsi za 100 hřiven stříbra.³²⁰ Ze dvora Václava II. máme pouze jednu zmínku z opisu listiny svatojiřského kláštera, kde mistr kuchař (*magister coquine*

³¹⁵ Odvozeno dle Werner RÖSENER, *Hofämter an mittelalterlichen Fürstenhöfen*, s. 513.

³¹⁶ CDB II, Gustav Friedrich (ed.), Praha 1912, č. 324.

³¹⁷ CDB III, Gustav Friedrich (ed.), Praha 1942, č. 96; CDB III, č. 76; srov. též Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I/3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253)*, Praha 1928, s. 598; Markéta MARKOVÁ, *Kuchaři, kejklíři, lékaři ... a jejich postavení na přemyslovském dvoře*, in: *Dvory a rezidence II.*, s. 123; Martin WIHODA, *Dvory prvních Moravských markrabat*, in: *Dvory a rezidence II.*, s. 74 a 81.

³¹⁸ Známý je případ mistra Hirza, CDB IV/1, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Praha 1962, č. 8, č. 149–152; CDB V/1, č. 87. Více o něm J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 555–556; Jiří KUTHAN, *Zvíkovský purkrabí Hirzo. Příspěvek k dějinám kolonizace jižních Čech*, ČsČH 19, 1971, s. 711–725. Z dalších se často zjevuje i mistr Konrád, CDB V/1, č. 430; č. 452; č. 457; CDB V/2, č. 557; č. 571; č. 579; č. 582; č. 583; č. 585; č. 586; č. 598; č. 615; č. 618; č. 651; č. 655; č. 658; č. 667; č. 693; č. 702; č. 804; č. 806; č. 807; CDB V/3, č. 1444; č. 1581; rovněž Sbor, CDB V/2, č. 590; č. 633.

³¹⁹ CDB V/2, č. 579.

³²⁰ K tomu již listin CDB V/1, č. 220.

domini regis) vystupuje ve svědečné řadě (*dominus Sulislaus dictus de Zásmuk*).³²¹ Terminologie je sice opět rozvolněná, ale pohybuje se více v termínu *magister coquine*. Zprávu o jeho působnosti potvrzuje také formulářový list pro písaře královské kuchyně, na něhož společně s dalšími dvorskými úředníky, číšníkem, stolníkem, maršálkem dohlížel.³²² Z mladší zprávy o mistru kuchyně krále Jana Lucemburského (Gottfried a jeho bratr Ojří) se dozvídáme o pozemcích, které kuchař vlastnil, když roku 1325 koupil 6 lánů ve vsi Hostivice. Panovník transakci potvrdil a přidal další pozemky s celkovým důchodem 7 a půl hřivny, které však musel přijmout lénem, a sloužit mu i s bratrem coby kladský leník.³²³

Písař kuchyně

Doložen je pro dvůr Václava II. ve dvou formulářových listech (Jan Vestfálský).³²⁴ Podle znění prvního z nich, kdy je vtipně poukazováno na úplatného písaře, čteme informaci, že zapisoval všechna vydání za maso, víno, chléb a další potraviny, které se pro dvůr nakupovaly. Z každého prodeje si měl údajně ponechat 4 denáry, tak aby si je neopatřoval jiným způsobem. Z textu formuláře vidíme, že byl podřízen nejen mistru kuchyně, ale také číšníkovi, stolníkovi a maršálkovi, kteří mu s nadsázkou v jeho činnosti neměli bránit. Druhý formulářový kus mu, jakožto „*bdělému kandidátu poctivosti*“, připisuje nadto desátek ze všech hrnců a dřevěných mís královské kuchyně.³²⁵

Sklepmistr a spížník

Z počátku 13. století je ve svědečné řadě listiny krále Přemysla Otakara I. uveden za stolníkem královny *celerarius*.³²⁶ V rakouských listinách Přemysla Otakara II. se objevuje také sklepmistr (*Marquardus magister cellarii*) a *spiesmagister*

³²¹ RBM II, č. 1343.

³²² RBM II, č. 2315 a srov. níže.

³²³ RBM III, č. 1075 a srov. také RBM III, č. 1801. Bližší informace Zdeněk ŽALUD, *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*, Disertační práce obhájená na Ústavu českých dějin FF UK roku 2006, 306s., zde s. 228. Známí jsou také podřízení kuchaři Beneš a Boreš, kteří roku 1325 prodali své statky ve vsi Vysočanech, RBM III, č. 1074.

³²⁴ RBM II, č. 2315, 2316, a D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *K modelu středověkého panovnického dvora jako sociálního systému*, s. 325.

³²⁵ RBM II, č. 2315 a 2316: „...*ut honoris ambitior pervigil*.“ Srov. také Josef ŠUSTA, *České dějiny II/1*, Praha 1935, s. 495. Vilíkovský zmiňuje tento kus ve skupině parodických listin a výnosů, Jan VILÍKOVSKÝ, *Latinská poezie žakovská v Čechách*, Bratislava 1932, s. 246.

³²⁶ Jaroš bez bližšího upřesnění, bezpochyby však náležel k pražskému dvoru a nejspíš se jedná o pozdějšího zetě Slavka, nejvyššího komořího (1212), CDB II, č. 74.

(*Bertoldus*).³²⁷ Markéta Babenberská měla (1246) rovněž *spismagistera* (Jindřich) a navíc ještě jistého *chlebariuse* (Sifrid).³²⁸ *Spisarius* je zmiňovaný za vlády Jana Lucemburského³²⁹ a zapadá plně do typu tzv. nižších úřadů dvorských, tedy pečujících o domácnost. Pod náplní si můžeme představit skutečného zajišťovatele potravin pro královský stůl, v rámci dvorské domácnosti. K výživě známe statky z roku 1339 zajištěné v Letkově na Plzeňsku, které mohl tehdy Vojslav zcizovat, avšak s tím, že za ně opatří jiné stejně hodnotné statky, které budou v jeho rodině nadále vázány k úřadu.³³⁰ Spížníka měla též královna Eliška (Hrozek z Homolic), jemuž pokryla náklady ve službě na vsi Doubravčice.³³¹

Hlídači/strážní

V sídle Pražského hradu byla neodmyslitelná složka hlídačů či strážců „*vigiles castris Prag.*“.³³² V pramenech se o nich dozvídáme z listiny, v níž král Václav II. roku 1292 potvrzuje polovinu vsi Chržín, kde byli jakýsi usedlí dědicové (tedy původní rolníci/sedláci) a hlídači: „... *heredes quidam et vigiles castris Prag. cum hominibus, agris, siluis [etc.]*.“

Nejstarší informaci o strážcích obecně najdeme v listinném materiálu k založení a vybavení strahovského kláštera z let 1143–1148, kde je uveden Újezd, který náleží ke kustodství (*ad custodiam*), jemuž se říká „*ztraza*“.³³³ Pro srovnání se o starších *vigiles* dozvídáme v případě hradu Fulštejna, z listiny olomouckého biskupa Bruna, kde jsou navíc jmenováni i vrátní/dveřníci „... *in vigilibus et portenariis*“.³³⁴ Běžně se pak *vigiles* (jednotlivých městských bran) objevují v účetních položkách staroměstských účtů k roku 1310/1311. Jejich odměna zde byla vázána na finanční hotovost.³³⁵ Pro srovnání dávali obdobně plat hlídačům „*Item vigilibus28 marc*“ vřatislavští měšťané.³³⁶ Ze zajímavých informací v kontextu můžeme jistě poukázat na literární motiv strážného/hlídače, který vystupuje v jedné

³²⁷ CDB V/1, č. 202; č. 435; č. 278; srov. také M. MARKOVÁ, *Kuchaři, kejklíři, lékaři*, 123–124.

³²⁸ I. PROKOPOVÁ, *Dvůr Markéty Babenberské*, s. 30–31.

³²⁹ Z. ŽALUD, *Tzv. užší dvůr*, s. 147

³³⁰ RBM IV, č. 730; Z. ŽALUD, *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*, s. 222.

³³¹ RBM III, č. 1813; Z. ŽALUD, *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*, s. 222.

³³² RBM II, č. 1586.

³³³ CDB I, č. 156. *O custodie castris nostri in Modric* hovoří olomoucký biskup Bruno, CDB V/2, č. 738.

³³⁴ CDB V/2, č. 779.

³³⁵ RBM II, č. 2247.

³³⁶ *Breslauer Stadtbuch 1299–1358*, CDS I III, s. 6

z básní připisovaných Václavovi II., kde je zdůrazněn coby úplatný strážce milenců.³³⁷ Neboť se jedná o doklad běžné služby při každém sídle, i když o ní prameny sledované doby nijak výrazně nehovoří.

Dveřníci/vrátní

Vedle hlídačů/strážců identifikujeme dveřníky u královských komnat nebo obecně v paláci (viz i báseň Václava II.) fakticky je poznáváme ale až roku 1312, kdy jsou zmíněni *hostiarii regis*, kterým podle evidence staroměstských účtů vyplatily dvě kopy grošů.³³⁸ Jejich starší působnost bude ovšem obdobná, což dokazuje také výše uvedený příklad *portenariorum* hradu Fulštejna. Odlišovat ale musíme stráž v paláci a vrátné u brány, kteří se zmiňují více jako fortnýři.³³⁹

Chůva/kojná

Do dvorské domácnosti patřila rovněž chůva a kojná. Mohlo se přitom jednat o souběh služby u stejné ženy, nebo mohla být zvlášť kojná a chůva podle situace a potřeby. Ze 13. století máme z pražského dvora dvě zprávy, jednak o kojné Václava^oI. (*nutrix*), která obdržela ves Mlékojedy, a pak o chůvě Václava II. (*obstetrix*). Té dal panovník k užívání ves Radlice.³⁴⁰ Chůva se starala o děti obvykle do sedmi let, což platilo zvláště u chlapců, kdy jejich výchovu převzal vychovatel.³⁴¹

Vychovatel

Na pražském dvoře 13. století doložíme opět dva případy (*pedagogus regis*), a to ze dvora Václava I. (1251) asi pro Přemysla Otakara II., a později k roku 1267.³⁴² Jaké byly jejich povinnosti, přesně nevíme. Nicméně výchova obecně obnášela náboženství, cizí jazyky a tělesné dovednosti. V tomto smyslu se mohlo uplatnit několik osob, včetně duchovních. K funkci vychovatele se např. vyjadřuje Aegidius Romanus v Knížecím zrcadle z konce 13. století nebo Konrád z Megenberku, jenž na

³³⁷ Jedná se o literární motiv tzv. svítáníčko, srov. VÁCLAV II., *Píseň III*, in: Moravo, Čechy radujte se!, s. 190–191 a komentář s. 173–174.

³³⁸ *hostiarii regis* RBM III, č. 55; pro další platy dveřníkům a vrátným srov. *portulanus regis* 1316, RBM III, č. 347.

³³⁹ Ke dveřníkům na dvoře krále Jana a Karla IV.; srov. Z. ŽALUD, *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*, s. 229–230.

³⁴⁰ CDB III, č. 108; RBM IV, č. 1855, a RBM II, č. 2364.

³⁴¹ Srov. níže oddíl *Výchova na pražském dvoře*.

³⁴² Srov. níže *Ostatní sloužící a servi delectabiles*, také *Výchova na pražském dvoře*.

Aegidiovy vývody navazoval. Vychovatel měl mladé *principes* vést hlavně k dobré víře, svobodnému umění a dobrým mravům.³⁴³

Posel

Posel (nejčastěji uváděn jako *nuncius*) představoval neodmyslitelnou složku služebníků na dvoře. Existovaly v zásadě dva druhy poslů, jednak posel, který přináší psaní a podává zprávy a za druhé posel jednatel. Nejenom, že donesl listiny a případné návrhy např. smlouvy či ústní nabídky, ale zároveň byl pověřen i dojednáním možného výsledku. První případ naznačuje list z formulářové sbírky biskupa Tobiáše datovaného někdy po příchodu královny Guty do Čech (1287).³⁴⁴ V jiném listu se jedná o posla královny Guty, který nosil její dopisy biskupovi.³⁴⁵ Další dva (jedná se o *miles*) poznáváme roku 1303, kdy český král poslal listiny s návrhem spojení k francouzskému dvoru. Jeden z nich se stal členem královny rodiny a složil mu přísahu.³⁴⁶ Druhý případ představuje posel a zároveň kaplan Václava II. (Gotfried roku 1302), kterého panovník vypravil do Anglie na dvůr krále Eduarda I. pro svaté ostatky.³⁴⁷ Vlastní kaplany jako posly a jednatele využíval přirozeně také Přemysl II., konkrétně např. roku 1275, když dva *capellanos* vypravil k papežské kurii.³⁴⁸

Panovník mohl výkonem poselstva pověřit navíc jiné členy dvora v odlišném sociálním postavení. Vypraveno mohlo být celé poselstvo složené ze světských a duchovních hodnostářů, jako např. roku 1267, kdy cestovala skupina duchovních vyslanců ve službách Přemysla Otakara II. k patriarchovi aqiulejskému.³⁴⁹ Nebo smíšená skupina roku 1292, vyslaná Václavem II., jež se vydala do říše k nadcházející volbě Adolfa Nasavského římským králem. Vedl ji míšeňský probošt a

³⁴³ *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil II, Buch II*, s. 169–170 a poznámka 37, následuje pojednání *De liberalibus artibus*, s. 171–179; dále srov. níže oddíl *Výchova na pražském dvoře*.

³⁴⁴ *Formulářová sbírka Tobiáše z Bechyně*, č. 23.

³⁴⁵ RBM II, č. 1443.

³⁴⁶ RBM II, č. 1989; J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 612–613, a také L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 220.

³⁴⁷ 10. listopad 1302, Westminster, *Calendar of the Patent Rolls (Calendarium Rotulorum Patentium, Rotuli litterarum patentium)* Edward I. 1301–1307, H. C. Maxwell-Lyte (ed.), London 1898, s. 72.

³⁴⁸ CDB V/2, č. 769, 770.

³⁴⁹ CDB V/3, č. 1397, frisinský kanovník magistr Jindřich, pan Konrád, plebán de Aymburch a pan Rodericho de Aldenrein „*nuncii illustris regis Bohemie*“.

králův rádce Bernard z Kamence, z domácí šlechty Hynek z Dubé a Albert ze Žeberka.³⁵⁰

Pro ilustraci dodejme, že o poslech mimo dvůr a hlavně jejich mzdovém vyplacení se dozvídáme v rámci skromných informací z mladších staroměstských účtů, kde jsou rozlišováni *nuncii* od *currsores*.³⁵¹

Služebník (*servus regis*)

Skupinu ostatních sloužících, která zůstává většinou skryta v anonymitě, upozorňuje alespoň ilustrativně svědečná řada listiny z roku 1278 jistého měšťana (*civis*) z Mostu, kde se blíže neurčený *servus regis* Jindřich.³⁵² Škála jeho služeb mohla být různá a nemusel mít mnoho společného s přítomností na dvoře. Např. podle *Svatopavelského formuláře* dal panovník měšťanovi Mikuláši Frenclinovi a jeho ženě Gutě za služby (*servicia, que nobis fecerunt*) vesnici *Nossel*.³⁵³

Jokulátoři a zábavná složka

Příležitostně mohli sloužit na dvoře jokulátoři (kejklíři), jako zábavná složka dvora. Jejich jmenování v pramenech zde neuvádíme explicitně, neboť je odvislé od různých druhů zábavy, kterou poskytovaly. Baviči se vztahem pražskému dvoru se ostatně objevují již ve 12. století, kdy podle mladšího falza, již se hlásí k roku 1167, daroval král Vladislav I. svému kejklíři půdu.³⁵⁴ Jejich role při dvoře jistě byla více příležitostná, nebo aktuální ve chvíli, kdy se chtěl dvůr bavit. Stejně tak ale mohla být výraznější při osobní oblíbenosti ze strany panovníka a odtud pramenil pak i pobyt při dvoře a odměna za službu. Takovou pozici dosáhl např. na vratslavském dvoře Jindřicha Bradatého bavič Květik, o němž se zmiňuje kronika cisterciáckého klášteřa v Jindřichově.³⁵⁵ Se souhlasem Václavova syna Přemysla prodal např. jokulátor Zvunglo statek v Chotomicích s příslušenstvím a dvě plochy ve Znojmě. Nevíme sice, zda se jedná přímo o dvorského baviče, nicméně disponování se statky

³⁵⁰ Srov. D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Biskup Bernard z Kamence*, s. 112; EADEM, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II.*, s. 129-158.

³⁵¹ RBM II, č. 2247.

³⁵² Listina nemá přesnou dataci CDB VI/1, č. 22.

³⁵³ *Das St. Pauler Formular*, č. 1.

³⁵⁴ Srov. CDB I, č. 289, č. 399; V. ČERNÝ, *Staročeská milostná lyrika*, Praha 1948, s. 108–129; Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny husitského zpěvu. Kniha první. Zpěv předhusitský*, Praha 1954², s. 144; J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 507.

a vesnicemi se souhlasem panovníka a jeho syna alespoň na občasné bavení dvorské společnosti poukazují.

Na pražském dvoře druhé poloviny 13. století naznačují zprávy na více příležitostné pobavení tohoto typu. Předně tak činí *Zbraslavská kronika* v době Václavovy korunovace (1297), kdy popisuje účast keklířů, akrobatů, hudebníků, básníků a zpěváků.³⁵⁶ Ke stejné slavnosti v Praze se vyjadřují Kolmarské anály, podle nichž panovník nahrazuje štědré dary nobilitě, které rozdával hercům.³⁵⁷ O stejných skupinách, které vystupovaly při obdobných akcích, vypráví *Zbraslavská kronika* i v případě volby Jindřicha Korutanského či korunovaci Jana Lucemburského (líčí je však v ulicích). Z prostředí, odkud přišel Jindřich Korutanský, poskytují bohaté informace o jokulátorech různého typu na jeho dvoře tzv. Tyrolské knihy počtů. Např. na hradě Tirol pobýval roku 1291 hudebník (*vigilator*), v letech 1299, 1300, 1303, 1304 pak v okolí korutanských vévodů najdeme baviče a zpěváky (*hystrionis, ioculator, cantor*).³⁵⁸ Vrátime-li se zpět do prostředí sídla Pražského hradu, pak je zajímavá souvislost s klášteřem sv. Jiří, kde byla abatyší sestra krále Václava II. Kunhuta. Právě za jejího působení zde žila trpaslice (*gnanea*) Perchta, která je vyobrazena na dedikačním obraze *Pasionálu abatyše Kunhuty*.³⁵⁹ Patří pak její úloha k této „kategorii“, nebo se jednalo o ženu malého vzrůstu, což tehdejší společnost považovala za něco odlišného? Nevíme. Nicméně z počátků dvora Jana Lucemburského můžeme alespoň přidat baviče–trpaslíka Gotharda, který prodal dům v Dejvicích královu lékaři, rytíři Zdeňkovi (*miles et phisicus noster*).³⁶⁰

³⁵⁵ V. ČERNÝ, *Staročeská milostná lyrika*, s. 129; srov. naposledy M. MARKOVÁ, *Kuchaři, kejklíři*, s. 121.

³⁵⁶ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 73-74.

³⁵⁷ *Annales Colmarienses maiores*, MGH SS XVII, Philippe Jaffé (ed.), Hannoverae 1861, s. 222: „Rex Boemie [Wenceslaus], filius Othocarii, curiam [Pragae die 2. iun.] celebravit, qualem nunquam aliquis regum nec Assurus nec et Salomon creditur celebrasse. Dedit enim laute et abunde advenientibus omnia, et dona, que milites hystorionibus largiti fuerant, restituit universa“, srov. také V. ČERNÝ, *Staročeská milostná lyrika*, s. 117.

³⁵⁸ Ludwig SCHONACH, *Die fahrende Sänger und Spielleute Tirols 1250–1360*, in: *Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs* 8, 1911, 1–8 a 119–126, zde s. 4–7, v případě roku 1299 a 1303 se jedná o Frauenloba, srov. níže Ostatní soužící a *servi delectabiles*.

³⁵⁹ Emma URBÁNKOVÁ - Karel STEJSKAL, *Pasionál Přemyslovny Kunhuty. Passionale abbatissae Cunegundis*, Praha 1975, s. 12; připojený nápis ji označuje jako *Nonna Perchta domine abbatisse filie regis gnana*.

³⁶⁰ Z. ŽALUD, *Tzv. užší dvůr*, s. 143.

Lékař

Závěrem oddílu se budeme věnovat lékařům na dvoře. Jejich postavení vykazuje různý charakter v rámci dvorské hierarchie, a proto je pouze orientačně zařadíme do tzv. nižších dvorských hodností. Díky přízni panovníka se totiž lékař mohl, stejně jako jiný nižší služebník, rychle vyšvihnout do užšího kruhu kolem krále. Potřebu lékařů a konečně i jejich postavení na dvoře ovlivňoval přirozeně a primárně zdravotní stav panovníka a jeho rodiny, a pak také schopnosti konkrétního jednotlivce. Terminologie kolísá mezi *medicus noster* nebo *regis*, či *physicus noster* nebo *regis*. Přesto však platí, že sociální status lékaře vycházel obvykle z nižších společenských vrstev, často z řad měšťanů, i když pro sklonek 13. století nemáme (až na výjimku Petra z Aspeltu) konkrétní důkazy. Jednalo se však o duchovní, tedy vzdělané osoby, které se nadto nemusely věnovat pouze lékařství. Někteří např. znaly astronomii a astrologii, ovládaly právo, nebo vyučovaly na různých školách.³⁶¹ Jejich vliv a privilegované postavení pak dokládají osudy lékařů na dvorech Lucemburků jako Havel ze Strahova, či Albík z Uničova.³⁶² Vzhledem k tomu, že se jednalo o duchovní, patřilo k jejich kariéře získávání obročí či úřadů. Příkladem pro sledovanou dobu jsou dva lékaři na dvoře Václava II., kteří byli zároveň preláty s církevními prebendami (magistr Jindřich a Petr z Aspeltu).³⁶³ Zvláštního postavení lékařů si např. povšiml i dříve citovaný Konrád z Megenberku v polovině 14. století v pojednání o dvoru, kde je začlenil do skupiny tzv. *servi honesti*, tedy zvláštních služebníků, k nimž přiřadil ještě kaplana, rádce, a notáře.³⁶⁴ V pramenech 13. století je obecně zpráv o lékařích poměrně dost, a to nejen ve vztahu k panovníckému dvoru.³⁶⁵ Listina Václava I. pro chotěšovský klášter dokládá, že lékaři byli vybaveni vesnicemi či alespoň jejich částmi. V tomto případě se jedná o čtyři vesnice, které patřily po určitý čas k výbavě *medicorum* – Lelevo, Střelice, Letiny a Kbelnice.³⁶⁶

³⁶¹ Milada ŘÍHOVÁ, *Královští lékaři. Lékaři na dvoře posledních Lucemburků*, in: Documenta Pragensia XXII, 2004, s. 327.

³⁶² Milada ŘÍHOVÁ, *Dvorní lékař posledních Lucemburků: Albík z Uničova, lékař králů Václava IV. a Zikmunda, profesor pražské univerzity a krátký čas i arcibiskup pražský*, Praha 1999.

³⁶³ Srov. *Duchovenstvo*.

³⁶⁴ „*Servorum honestorum quatuor sunt species subalternae, videlicet sacerdos aut capellanus domini domus, conciliarius, medicus et notarius eius*“, *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil I, Buch I*, s. 135.

³⁶⁵ Známe lékaře biskupa Bruna z roku 1279, CDB VI/1, č. 75, „*magister Petrus fisicus noster*“.

³⁶⁶ CDB IV/2, č. 152, s. 252–253, (11. 12. 1248).

Roku 1243 pak Václav I. potvrdil svému lékaři darování vsi Valtrovice.³⁶⁷ Za Přemysla Otakara II. najdeme dva lékaře krále, kteří vystoupili ve svědečné řadě královny listiny, kterou potvrzuje dar nejvyššího sudího Čěče kapli Všech svatých na Pražském hradě.³⁶⁸ K informacím o ziscích pro lékaře vedle vsí lékařů, které známe z první poloviny 13. století, připojíme další informaci až z doby Václava II. Jeho lékař a kaplan (Jindřich) dostal roku 1286 statek *Pofla iuxta civitatem Olomucensem*.³⁶⁹ Stejně tak si stojí i další lékař z Václavovy doby (Petr z Aspeltu), jenž byl nejen lékařem, ale zároveň kancléřem a diplomatem krále. Z hlediska kancléřského úřadu se stal vyšehradským proboštem.³⁷⁰ V celkovém výčtu doložených lékařů dvora Václava II. jsou známi tři lékaři. Z mladšího období víme, že lékař Jana Lucemburského koupil od králových kuchařů statky ve vsi Vysočany a následně i dům na Starém Městě pražském. Svůj majetek rozšířil ještě o dům a pole ve vsi Dejvice, které koupil od králova trpaslíka Gotharda.³⁷¹ Odměny lékařů byly ale různé od vesnic až po obročí či jiné výnosy.

Pro srovnání můžeme nahlédnout do poměrů na v Korutanech, kde podle dochovaných účtu z roku 1291 pořízeného klíčником na hradě Neuhaus (jeden z hradů Menharta II.) dostal jistý *physicus* Petr určité množství sýra a v následujícím roce pak finanční odměnu (účet z hradu Tirol).³⁷² Ve druhém zmiňovaném účtu vystupuje též jiný lékař (Bartoloměj), který dostal finanční odměnu.³⁷³ V českém prostředí pak najdeme na pražském dvoře také postavu dvorského lékárníka, která je ale spojena až s Janem Lucemburským. V tomto případě se jedná o Itala usazeného

³⁶⁷ CDB IV, č. 33, s. 113. Pro další lékaře jmenovitě srov. výskyt v diplomatických pramenech M. MARKOVÁ, *Kuchaři a kejklíři*, s. 123–124, a orientačně Ivan HLAVÁČEK, *Poznámky k lékařům v Českém státě do poloviny 14. století*, in: *Curatores pauperum. Zdroja i tradycje kultury charytatywnej Europy środkowej*, Antoni Barciak (ed.), Katowice 2004, s. 146–158.

³⁶⁸ CDB V/2, č. 488, *Iohannes at Bernardus physici regis*. V případě Bernarda se snad jednalo o kanovníka Pražského kostela, neboť v mladší papežské listině z 1280 je jmenován lékař Bernard (*Bernardus dictus Phiscus, clericus Pragensis*), kterého můžeme ztotožnit s tímto Bernardem, CDB VI/1, č. 96.

³⁶⁹ CDM IV č. 240; RBM II, č. 1375 a k tomu srov. CDB IV č. 242; RBM II, č. 1377. Dále k Jindřichovi srov. níže.

³⁷⁰ Srov. níže.

³⁷¹ RBM III, č. 1074. Z. ŽALUD, *Tzv. užší dvůr*, s. 137, zde další výčty jednotlivých lékařů.

³⁷² *Die alteren Tyroler Rechnungsbücher*, Christoph Haidachers (ed.), Innsbruck 1993, č. 111, 191.

³⁷³ Stejný lékař je pak odměněn již roku 1288, *Die alteren Tyroler Rechnungsbücher* (1993), č. 80.

v Praze.³⁷⁴ Samotné lékárníky známe v Praze ale již v přemyslovské době, přímá vazba na pražský dvůr ovšem chybí.³⁷⁵

³⁷⁴ RBM III, č. 614, č. 1070; Z. ŽALUD, *Tzv. užší dvůr*, s. 143.

³⁷⁵ Konrád, řečený Richardus lékárník doložený v Praze 1296, RBM II č. 2810 a již dříve v Praze Konrád lékárník pražský z roku 1275, CDB č. 766; k pojednání o lékárních srov. Martin MUSÍLEK, *Apatykáři na Starém Městě pražském ve středověku*, MHB 12/1, 2009, s. 97-133.

2.2. Úřady celozemské správy při dvoře

Nejvyšší komorník (*summus camerarius*)

Vývoj tohoto úřadu je v pramenech obtížně identifikovatelný, neboť se opět potýkáme s nejednotnou terminologií. Jedná se o varianty *camerarius*, *summus camerarius* a od 13. století se přidává *subcamerarius*.³⁷⁶ Dvakrát jmenovaného komořího (*camerarius*) najdeme již v listině z roku 1180.³⁷⁷ Nejstarší citace *summus camerarius* je pak ze soběslavského privilegia 1177–1178.³⁷⁸ V první polovině 13. století terminologicky nejvyšší komorník v pramenech nevystupuje pouze jako *summus camerarius*, ale objevují se další varianty, prostý *camerarius*, *camerarius regni*, *camerarius aulae regiae*.³⁷⁹ Stav terminologie od druhé poloviny století je obdobný. Vyskytuje se navíc záměna názvu u stejných osob v úřadě, přestože ve formulích *datum per manum* (dále jen *dpm*) potvrzují listiny opakovaně stejní protonotáři kanceláře. Po dobu Přemysla Otakara II. najdeme titulatury *camerarius regni Bohemie*³⁸⁰, *camerarius*³⁸¹, *camerarius regni*³⁸², *camerarius Bohemie*³⁸³, *summus camerarius regni Bohemie*³⁸⁴, *camerarius regni nostri*³⁸⁵, *summus camerarius aulae regalis*³⁸⁶, *summus camerarius*³⁸⁷, *camerarius noster*³⁸⁸, *maior camerarius*³⁸⁹. V období po smrti Přemysla II. až do roku 1283 v listinném materiálu českého diplomatáře nevystupuje. Za Václava II. je citován jako *summus camerarius Bohemie*³⁹⁰, *summus camerarius*³⁹¹, *summus camerarius regni Bohemie*³⁹², *summus*

³⁷⁶ V. VANĚČEK, *Komorník a podkomoří*, s. 60–64; zde je pak stále aktuální práce Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, s. 57–82.

³⁷⁷ CDB I, č. 292; k tomu podrobně Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, s. 64n.

³⁷⁸ CDB I, č. 290; Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, s. 64.

³⁷⁹ Srov. Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, s. 69.

³⁸⁰ CDB V/1, č. 3, 4, 71, 256.

³⁸¹ CDB V/1, č. 30, 343, 457, 464, 477; CDB V/2, č. 702.

³⁸² CDB V/1, č. 337; CDB V/2, č. 806.

³⁸³ CDB V/1, č. 430; CDB V/2, č. 547, 553, 557, 565, 571, 579, 582, 583, 585, 598, 602, 615, 651, 658+, 667++, 693, 701.

³⁸⁴ CDB V/1, č. 36+, 283, 330, 359; CDB V/2, č. 792, 804, 850.

³⁸⁵ CDB V/1, č. 41+, 452.

³⁸⁶ CDB V/1, č. 45+, 46, 76+, 307.

³⁸⁷ CDB V/1, č. 103, 137, 241, 308, 379+.

³⁸⁸ CDB V/1, č. 112.

³⁸⁹ CDB V/1, č. 212, 386.

³⁹⁰ RBM II, č. 1298.

³⁹¹ RBM II, č. 1315.

³⁹² RBM II, č. 1316, 1317, 1409, 1466, 1579, 2037.

*Bohemia camerarius*³⁹³. Během vlády Václava III. není jmenován.³⁹⁴ Přesto však vidíme, že během vlády jeho otce se prosadilo označení hodnosti úřadu jako nejvyšší komoří Čech nebo království českého.

Náplň činnosti nejvyššího komorníka se již dle Soběslavského privilegia pro pražské Němce týkala soudnictví, neboť zde má nejvyšší komorník oznamovat německému rychtáři provinilé Čechy a Němce, a rychtář pak soudit, čímž už souzení nebudou přináležet ke komořímu (*pertinet ad camerarium*).³⁹⁵ Zdeněk Fiala, který se jejich činností podrobně zabýval, usoudil, že podle dochovaných „právních statut“, výsad církvi a ustanoveních obecného významu je zmiňována soudní role komorníků, která je pro určení náplně relevantní. Rozlišil tedy mezi nejvyšším komorníkem a dalšími nižšími komorníky. Komorník, který vybírá poplatky je uveden např. 1222 ve Velkém privilegiu církvi.³⁹⁶ Fiala rovněž upozornil na mladší zprávu Pavla Stránského (*Respublica Bojema*), že nejvyšší komorník měl odedávna povolovat audience u panovníka.³⁹⁷ Věrohodnost pro 13. století není ale prokazatelná, nicméně lze poukázat na list formulářové sbírky, který se ovšem vyjadřuje k podkomořímu krále Václava II. (Burchardovi z Magdeburgu), na něhož se obracel mohučský arcibiskup, aby zprostředkoval u krále přijetí svých vyslanců (familáře a písaře).³⁹⁸

Pro první polovinu století doložíme naopak, že úřad drželi Hrabišicové, kteří tak v jeho výkonu dominovali.³⁹⁹ Ve druhé polovině 13. století se postupně prosazuje činnost nejvyššího komorníka na zemském soudě (*iudicium Pragense/iudicium terre*). Nejstarší výpis z desek zemských (1287) ho představuje jako člena jednající strany, jednání nepředsedal. Ve starší listině (z roku 1284) pražských beneficiářů, kterou adresují plzeňským je ale uveden jako první úředník před nejvyšším sudím a písařem. Toto pořadí, coby hlavního na zemském soudě, pak sledují i pozůstalé kvaterny desek zemských z let 1316–20.⁴⁰⁰ K tomu lze doplnit ještě znění některých

³⁹³ RBM II, č. 1982. Ve formulářové sbírce Svatopavelského kláštera uvádí ještě editor bez vysvětlení *oberstkämmerer* u osoby, která je jinde uváděna jako komoří a zjevně přitom šlo o podkomořího (Burchard z Magdeburgu), *Das St. Pauler Formular*, č. 77.

³⁹⁴ Srov. K. MARÁZ, *K hodnostářům a úředníkům*, s. 111–112.

³⁹⁵ CDB I, č. 290.

³⁹⁶ Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, s. 65.

³⁹⁷ PAVEL STRÁNSKÝ, *Respublica Bojema*, Bohumil Ryba (překl.), Praha 1969, 14. kapitola.

³⁹⁸ *Das St. Pauler Formular*, č. 82.

³⁹⁹ Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, s. 65; V. VANÍČEK, *Rody pražských a nejvyšších českých komorníků 12. a 13. století*, s. 113–127.

⁴⁰⁰ RBM II, č. 1409, 1315; Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, s. 69–71.

výpisů – především z Balbínových a Talmbergových záznamů, které shrnul Josef Emler. Konkrétně k roku 1287, 1295, 1312, 1315.⁴⁰¹

Již Jaromír Čelakovský a po něm opět Zdeněk Fiala se vyslovili souhlasně k tomu, že se staral nejvíce o platy, „...*kteřé šly králi k zemskému soudu*“.⁴⁰² Jednalo se tedy o dohled nad platy při činnosti zemského soud, které plynuly do panovnické komory.⁴⁰³ Do komory se shromažďovaly platy – poplatky, pokuty a mimořádné příjmy, čili je možné hovořit o finančním souhrnu příjmů.⁴⁰⁴ Počítaly se k ní ovšem i statky a majetky, které panovník ke svému stolu a komoře (*mensa et camera*) počítal.⁴⁰⁵ Plynuly sem přesně stanovené platy z různých vilikací, jak naznačují formulářové listy.⁴⁰⁶ V otázce měst a klášterů uplatňoval dohled především podkomoří (výnosy z měst a klášterů a soudní a konfirmační povinnosti). Lze dále předpokládat, že sídlo komory bylo *via facti* v blízkosti panovníka, resp. v hlavním sídelním místě, ve kterém se činil i nejvyšší komoří.⁴⁰⁷ Do jaké míry se jednalo o skutečné držení hotovosti v podobě raženého nebo neraženého kovu, nevíme. Na sklonku 13. století lze ve smyslu královské komory hovořit o jistém „finančním úřadu“, jak psal naposledy Libor Jan. Tato komora nakládala s výnosy a také splácela dluhy v různých zástavách či pronájmech panovníkovým věřitelům.⁴⁰⁸ Doložen je pak významný člen sledované agendy písař komory (*dominus Hermannus notarius camere*).⁴⁰⁹

Své povinnosti plnil nejvyšší komorník přímo na Hradě, což ukazuje listina z doby Přemysla Otakara II., kde je v datační formulí uvedeno *in curia domini Andree in castro Pragensi*. Jde o potvrzení koupě statku pro břevnovského opata, který učinil

⁴⁰¹ *Reliquiae tabularum terrae*, Josef Emler (ed.), Praha 1870; s. 3–5.

⁴⁰² Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, s. 70; J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 552.

⁴⁰³ Rozbor příjmů panovnické komory máme zpracovaný až pro dobu Václava IV.: Rostislav NOVÝ, *Komorní důchod krále Václava IV.*, Historia docet. Sborník k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc, Miloslav Polívka – Michal Svatoš (edd.), Praha 1992, s. 329–339; komoru sledoval Franitšek KAVKA, *Správci financí Karla IV. (Příspěvek k dějinám královské komory)*, Numismatické listy 5–6, 1991, s. 138–150; také studie Petra JÁNOŠÍKOVÁ, *K bernictví v době Lucemburků*, in: *Peníze v proměnách času V – Lucemburkové*, Zlatá Koruna 2005, s. 7–21; k době 13. století srov. pak studii Libor JAN, *Několik postřehů k vývoji panovnické komory, soudů a správy země*, in: Pocta Janu Janákovi. Předsedovi Matice moravské, profesoru Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátým narozeninám jeho přátelé a žáci, Brno 2002, s. 76–82.

⁴⁰⁴ Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, s. 59–60.

⁴⁰⁵ CDB IV/1, č. 39, a L. JAN, *Několik postřehů*, s. 77, a srov. níže podkomoří a písař komory.

⁴⁰⁶ RBM II, č. 2309, 2310, 2312.

⁴⁰⁷ K tomu již J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 170.

⁴⁰⁸ L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 74–75.

⁴⁰⁹ *Das St. Pauler Formular*, č. 37, s. 51; L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 74 a srov. níže.

nejvyšší komorník Ondřej a maršálek Zdislav.⁴¹⁰ Důchody za svoji činnost měl nejvyšší komorník podle skromných zpráv zajištěné ve vsi Kuromrtvice. Vyplývá to z listiny Přemysla Otakara II. pro břevnovský klášter roku 1256. Výměnou za ves Podmokly dává totiž panovník lány lidí (*agros quorundam hominum*) ve vsi Kuromrtvice, které náležejí k právu nejvyššího komorníka.⁴¹¹ Ze starší listiny Václava I. pro břevnovský klášter (1249) se dozvídáme, že Kuromrtvice navíc náležely k výživě stolníků (*ad beneficium dapiferorum mensae nostrae*).⁴¹² Doplňit můžeme, že do roku 1253 náležely např. k úřadu olomouckého komorníka a podkomořího výnosy ze vsi Vsisko, jak potvrzuje rovněž Přemysl Otakar II.⁴¹³ Jedná se tak opět o stále stejné krytí služby – v podobě výnosů z hmotných statků.

Komorník

Mezi komorníky najdeme ty, kteří zjevně podléhali nejvyššímu komorníkovi a starali se o záležitosti panovnické komory, patrně přímý výběr poplatků či dohled.⁴¹⁴ Zdeněk Fiala o nich hovoří jako o púhončích a dále dokládá komorníky zemské, jako nižší a komorníky hradů.⁴¹⁵ Zde přesahujeme rámec panovnického dvora, neboť se nejspíše tito nižší komorníci (*camerarii*) uplatňovali při přímém výběru dávek do komory. Musíme proto uvažovat ještě o komorníkovi, který mohl působit jako sluha např. v komnatách panovníka. Jejich určení je ale pro sledovanou dobu obtížné.

Roli komorníka – osobního sluhy – by pak odpovídalo zařazení mezi dvorské úředníky či nižší služebníky. Podle slovníku středověké latiny byl takový komorník zodpovědný za obytné prostory krále a někdy se označoval jako *cubicularius*.⁴¹⁶ Mohl jich pak být i větší počet. Takového komorníka si přivedl král Jan (komorník Jan z Rüttgen) a roku ho 1315 odměnil doživotně příjmy z mlýnu v Düdelingen. Podle staroměstských účtů ke stejnému roku sledujeme komorníky královny Elišky, u

⁴¹⁰ CDB V/1, č. 477. K činnosti komorníka Ondřeje srov. také CDB V/1, č. 426.

⁴¹¹ CDB V/1, č. 76+.

⁴¹² CDB IV č. 159.

⁴¹³ CDB IV/1, č. 286.

⁴¹⁴ Naposledy k jejich funkcím L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 74–75.

⁴¹⁵ Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, s. 65–66.

⁴¹⁶ Srov. *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum. Slovník středověké latiny v českých zemích*, díl I (A–C), s. 982; odvozeno od *cubiculum* – ložnice, komnata.

nichž známe jménem pouze Concelina.⁴¹⁷ Ukazuje se tedy běžně větší počet komorníků, jako osobních služebníků.

Z přemyslovského období doložíme, že pro své blíže neurčené komorníky měl ves Unětice král Přemysl Otakara I., což zmiňuje listina Václava I. z roku 1233, který ji daroval Pražskému kostelu.⁴¹⁸ Byli snad právě oni osobní komorníci v komnatách královského paláce? Pro nesnadnost identifikace můžeme doplnit další zmínky. Komorníky najdeme např. při kastelánství olomouckém, kteří měli statky v Topolanech (*terra camerariorum*), jak uvádí listina markraběte Přemysla z roku 1251 pro klášter Hradisko.⁴¹⁹

Ke komorníkům patří ještě formulářové listy asi z let 1284–1285. Dle nich vidíme způsob pověření ze strany krále do úřadu blíže neurčeného komorníka na Moravě a správy jakéhosi hradu.⁴²⁰ V dalším formuláři sledujeme nařízení krále jistému komorníkovi, aby hrad, kdysi svěřený od krále předal jinému.⁴²¹ Další kus přibližuje jmenování úředníka královské komory a podkomořího na Moravě.⁴²²

Písař komory

Doložen je za Václava II. ve formulářové sbírce (*dominus Hermannus notarius camere*).⁴²³ V roce 1308 a 1309 je pak uveden ve dvou listinách krále Jindřicha Korutanského *notarius camerae Nikolaus*. První byla vyhotovena v Kutné Hoře, kde panovník poukazuje finanční sumu podkomořímu Rajmundovi z Lichtenburka, a druhá v Praze dává finanční obnos tentokrát podkomořímu Jindřichovi z Lipé.⁴²⁴

Podkomoří (*subcamerarius*)

Nejstarší zmínka o podkomořím spadá již k roku 1185, kde náplň úřadu zahrnuje objíždění území a konfirmaci.⁴²⁵ Otázkou konkrétní náplně a možné závislosti

⁴¹⁷ Z. ŽALUD, *Tzv. užší dvůr*, s. 141.

⁴¹⁸ J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 178.

⁴¹⁹ CDB IV/1, č. 212++. K zabezpečení jednotlivými statky k různým úřadům zemské správy shrnuje J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 179–180.

⁴²⁰ RBM II, č. 2262.

⁴²¹ RBM II, č. 2303.

⁴²² RBM II, č. 2314.

⁴²³ *Das St. Pauler Formular*, č. 37, s. 51; L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 74.

⁴²⁴ RBM II, č. 2178, 2202.

⁴²⁵ CDB I, č. 308; Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, s. 73.

podkomořího na komorníkovi se podrobně zabýval opět Zdeněk Fiala.⁴²⁶ Studium uzavřel s tím, že se jednalo o samostatnou činnost podkomořího. Problematické je ovšem odlišení podkomořího a nejvyššího komorníka, a to zvláště od poloviny 13. století. V terminologii jsou oba uváděni opět souběžně a často navíc zaměňováni u stejných osob, což zdůraznil již Fiala a jeho předchůdce Čelakovský. Situace s užíváním termínu *subcamerarius* se ustaluje na počátku 14. století.

Fiala podle formulářových listů dále dokládá, že podkomoří měl opatřovat králi sumu peněz, kterou získal ze soudních pokut a jiných poplatků ve městech. Byl tedy dle něj jakýmsi rychlým opatřovatelem peněz, které měl pojištěny na důchodech z královských měst či klášterů.⁴²⁷ Vychází z kritéria, že o podkomořího jde v pramenech vždy, když se jedná o města a kláštery (míněno při zaměňované terminologii), což dotvrzuje také vývoj kompetencí úřadu i v mladším 14. století. Fiala uvádí, že opatřování peněz králi je následně financováním dvora. V případě financování dvora je však závěr nepřesný. Peníze mohly být totiž použity na cokoliv. Navíc při financování dvora jak v peněžní, tak v naturální podobě musíme počítat s různými výnosy, dávkami a službami, které byly vázané na vesnice, dvorce, lány atd. Vedle toho stojí různé berně a regály. Finanční i naturální příjmy pro dvůr jsou ale obtížně určitelné a přesahují rámec práce. Komorní důchod se navíc, díky stavu pramenů, podařilo sestavit až pro dobu krále Václava IV.⁴²⁸

V poslední době se úřadem ve druhé polovině 13. století zabýval rovněž Libor Jan, který sledoval podkomořího jak v Čechách, tak na Moravě. Poukázal na povinnosti, které ukládal panovník a které se vesměs týkají soudních rozhodování, či konfirmací v záležitostech obyvatel měst, ale nejen měšťanů.⁴²⁹ Jednal z pověřovacích mandátů panovníka.⁴³⁰ Jan proti Fialovi soudí, že nešlo o pravidelné obstarávání peněz, ale právě z větší části o soudní a rozhodovací činnost ve městech, dále kontrolu nad příjmy zvláštních berní z měst a klášterů. Disponování s částkami z berní, z urbury či jiných příjmů pak evidoval zřejmě výše uvedený písař komory a

⁴²⁶ Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, s. 57–82. Tématem se dříve zabýval Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Úřad podmořský v Čechách*, Praha 1881; nověji V. VANĚČEK, *Komorník a podkomoří*, s. 60–64; a naposledy L. JAN, *Moravský podkomoří v době Václava II.*, ČČH 95, 1997, s. 315–348; IDEM, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, s. 154–191.

⁴²⁷ RBM II, č. 2314; č. 2178; Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, s. 75 a 78.

⁴²⁸ R. NOVÝ, *Komorní důchod za krále Václava IV.*, passim.

⁴²⁹ L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 70–71.

⁴³⁰ K tomu např. *Das St. Pauler Formular*, č. 84, 85, 90, 91 nebo 86 aj.

prakticky realizovali další komoří, kteří poskytovali částky královým věřitelům.⁴³¹ Autor se rovněž domnívá, že *Svatopavelská formulářová sbírka* naznačuje vedení komorního registru a vedení účtů.⁴³² S jeho míněním lze souhlasit, zápisy ve formuláři skutečně vypovídají o reálném vedení komorního registru. Zahrnují agendu měšťanů a klášterů, což spadá do péče podkomořího. Jistě i proto je ve formuláři často uváděn podkomoří Burchard z Magdeburku.

Nejvyšší sudí

Činnost zemského sudího souvisela výkonem pozdějšího zemského soudu, jenž se za vlády Přemysla Otakara II. označoval jednak jako *iudicum Pragense*, nebo byl opsán termínem *beneficiarii Pragenses*.⁴³³ Jeho působnost se týkala světské nobility ve věcech majetkových i trestních. Ani terminologie zemského sudího na Pražském hradě nepřispívá k ujasnění jednoznačného názvu. Objevují se totiž velmi početně různé varianty jako *Summus aule regie iudex*⁴³⁴, *iudex Bohemie*⁴³⁵, *summus iudex*⁴³⁶, *iudex Bohemie generalis*⁴³⁷, *iudex curie*⁴³⁸, prostý *iudex*⁴³⁹. U stejné osoby následuje záměna na *iudex provincialis*⁴⁴⁰, dokonce *iudex Pragensis*⁴⁴¹, *iudex terre*⁴⁴², stejný *iudex terre* je dále uveden jako *iudex provincialis regni Bohemie*⁴⁴³, nebo *zudarius*⁴⁴⁴, *iudex regni Bohemie*.⁴⁴⁵ Po Přemyslově smrti se setkáváme s *iudex terre* roku 1279 (14. července)⁴⁴⁶. Za Václava II. se objevuje *summus iudex regni nostri*⁴⁴⁷, prostý *iudex*, najdeme zde rovněž podsudího *subjudex iudici*⁴⁴⁸, a *summus iudex*⁴⁴⁹. K roku 1253 a 1291 je rovněž doložen podsudí (*subjudex*).⁴⁵⁰ V době Václava III.

⁴³¹ L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 74–75.

⁴³² Srov. níže *Dvorská domácnost v řeči pramenů*.

⁴³³ Srov. Z. FIALA, *Panovnické listiny, kancelář a zemský*, s. 272–273.

⁴³⁴ CDB V/1, č. 3, 4.

⁴³⁵ CDB V/1, č. 45+.

⁴³⁶ CDB V/1, č. 159, 343, 344.

⁴³⁷ CDB V/1, č. 163.

⁴³⁸ CDB V/1, č. 212.

⁴³⁹ CDB V/1, č. 307, 308, 378; CDB V/2, č. 850.

⁴⁴⁰ Např. CDB V/1, č. 312, 387.

⁴⁴¹ CDB V/1, č. 464.

⁴⁴² CDB V/2, č. 565, zde je uveden *iudex Wernerus* a *iudex terre Zdrizislaus*.

⁴⁴³ CDB V/2, č. 571.

⁴⁴⁴ CDB V/2, č. 579.

⁴⁴⁵ CDB V/2, č. 834+.

⁴⁴⁶ CDB VI/1, č. 58 A1, A2.

⁴⁴⁷ RBM II, č. 1358.

⁴⁴⁸ RBM II, č. 2734.

⁴⁴⁹ RBM II, č. 1692.

⁴⁵⁰ CDB V/1, č. 45+; RBM II, č. 2734.

nejsou zmíněni. Z listin, kde se sudí objevuje, se jedná hlavně o jednání soudu buď v záležitosti majetkové, či trestní, a to ve společnosti dalších, kteří jsou s ním na soudě. Odpovídající tomu je listina z roku 1284, kterou adresují beneficiáři pražští jako nadřazení beneficiářům plzeňským.⁴⁵¹ Listinu vydává nejvyšší komorník a za ním následuje nejvyšší sudí, hned zemský písař a další beneficiáři. K listině, která se týká trestního jednání na základě stížnosti chotěšovského opata, je rovněž dochovaná pečeť zemského soudu.

Zemský písař (*notarius terrae*)

Úřad zemského písaře vykazuje vůbec nejstálenější terminologii již od vlády Václava I. (stejně za Přemysla Otakara II. i Václava II.). Během vlády Václava II. vystupuje téměř vždy spolu se zemským sudím. V roce 1279 je však *notarius terre* (Velislav) také současně arbitrem ve sporu vyšehradské kapituly a Půty z Rýzmburka (ze Mšeného) o ves Krč, kdy je zemský sudí uveden ve svědečné řadě.⁴⁵² S činností zemského písaře by také mělo souviset vedení desek zemských, jejichž nejstarší výpis se zachoval z roku 1287.⁴⁵³ Přesněji jde o *registra regalia*, která informují o majetkové transakci nejvyššího komorníka a valdsaského kláštera. Ke známým majetkovým řízením soudu patří pak záležitosti majetku po Závišovi z Falkenštejna a jeho příbuzných, které přesahují do doby Václava III.⁴⁵⁴ V listině z roku 1291 najdeme vedle podsudího ještě podnotáře zemského soudu, kteří potvrzují členitost daného úřadu.⁴⁵⁵ Podle zápisu v *Maiestatis Carolina* víme, že zápisy (zde *registra regalia*, pozdější desky zemské) se měly uchovávat v sakristii Pražského kostela. Je tedy možné se domnívat, že tady mohlo být navázáno na starší tradici, již z druhé poloviny 13. století.⁴⁵⁶

⁴⁵¹ RBM II, č. 1315, a Srov. Z. FIALA, *Panovnické listiny, kancelář a zemský soud*, s. 278.

⁴⁵² CDB VI/1, č. 58, jedná se o Velislava, kanovníka vyšehradského.

⁴⁵³ RBM II, č. 1409; srov. také naposledy D. HAVEL, *Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století*, s. 16–17.

⁴⁵⁴ K. MARÁZ, *Václav III*, s. 56–57.

⁴⁵⁵ RBM II, č. 2734.

⁴⁵⁶ *Archiv český* 3, František Palacký (ed.), Praha 1844, s. 109. To se domníval již V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy I.*, s. 354; srov. Pavla BURDOVÁ, *Desky zemské království českého*, Praha 1990.

Kmetové, beneficiáři pražští

Přisedící při výkonu soudní agendy nejvyššího soudu (*iudicium Pragense*). Informace o nich máme z pozůstalých zápisů desek zemských pro rok 1287, 1291, 1295, 1297.⁴⁵⁷ Jejich jména ukazují, že to byli jak jednotlivci působící v úřadech při dvoře, tak obecně šlechtici. Např. k roku 1287 byl na soudě nejvyšší komorník Ojír z Lomnice, zemský písař Radoslav, vícekomoří Tomáš ze Záběhlic, vícesudí Mikuláš, *Ratmirus* z Krasíkova, Albert ze Žeberka, Habart ze Žerotína, Půta ze Mšena⁴⁵⁸, Mikuláš z Klenového, Peregrin z Radnic a Jaroslav ze Šternberka.⁴⁵⁹ Porovnáme-li tyto zprávy dochované z mladších opisů s výpisem z roku 1287, pak se shodují s Ojířem z Lomnice a zemským písařem Radoslavem. Soud sám probíhal v královském paláci, což dokládá opět tento výpis: „*coram W. dei gracia domino et herede regni Bohemorum, in palacio Pragensi*“.⁴⁶⁰

Lovčí (*summus venator/custos silvarum per Bohemiam et Moraviam*)

Lovčí obecně vykonávali dozor nad královskými lesy a nacházíme je pod termíny *forestarii*, *venatores*, *lowchi*,⁴⁶¹ nejvyšší lovčí jako *summus venator*. Na počátku 14. století se uvádí jako „Strážce královských lesů pro Čechy a Moravu“ – *custos silvarum per Bohemiam et Moraviam* (Rajmund z Lichtenburka 1306 a za Václava II. Čeněk z Ojvína).⁴⁶² *Venator* se však objevuje již v listině krále Vladislava I. z cca roku 1169 ve svědečné řadě.⁴⁶³ Ve falsu ze 13. století, v listině knížete Bedřicha, je jmenován nejvyšší lovčí dvora (*summus venator curie*), což potvrzuje, že počet lovčích měl na starosti právě nejvyšší lovčí.⁴⁶⁴ Ti, co se pak starali o lesy panovníka, podle stejného falsu, byli „*custodes... vulgariter hayni*“.⁴⁶⁵ Další listina knížete

⁴⁵⁷ AČ 2, František Palacký (ed.), Praha 1842, s. 332.

⁴⁵⁸ K němu listina ze 20. prosince 1293, kde Půta ze Mšena daruje kapitule vyšehradské ves Krč, listina není v Emlerově edici RBM, uložena: NA Praha, Archiv vyšehradské kapituly, i. č. 102.

⁴⁵⁹ AČ 2, s. 332.

⁴⁶⁰ RBM II, č. 1409; V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy I.*, s. 355.

⁴⁶¹ K loveckým revírům I. HLAVÁČEK, *Die Itinerare*, s. 113–127; k lovecké službě také Dušan TŘEŠTÍK – Barbara KRZEMIENSKA, *Zur Problematik der Dienstleute im frühmittelalterlichen Böhmen*, in: *Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit*. František Graus - H. Ludat (Hg.), Wiesbaden 1967, s. 70–98, zde s. 79; naposledy L. JAN, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000, s. 192–208.

⁴⁶² Srov. také L. JAN, *Vznik*, s. 197, a Miloslav SOVADINA, *Rok vlády Václava III.*, in: *Sto let od narození profesora Jaroslava Šebánka*, Sborník příspěvků, Brno 2000, s. 164–165.

⁴⁶³ CDB I, č. 246, s. 218, uveden *Morek venator de Belsk* (Bělsko) jako poslední ve svědečné řadě královské listiny vyhotovené v Praze. Další zmínka (*Wecel venator*) je k roku 1189, CDB I. č. 322.

⁴⁶⁴ CDB I, č. 402.

⁴⁶⁵ CDB I, č. 402.

Bedřicha, v níž daruje statky valdsaskému klášteru opět uvádí lovčího, tentokrát ve svědečné řadě, kdy jde o „*Mathi magister venatorum*“ a jeho bratr *Jenich*.⁴⁶⁶ V podezřelé listině patrně vydané v Praze z roku 1263 se dozvídáme o dvou mistrech lovčích (Špicatovi a Vnatovi), kteří by tak mohli představovat zajištění lovu při hlavním sídle panovníka.⁴⁶⁷

O výživě lovčích víme částečně, v případě lovečského úřadu na Olomoucku, kterou lovčí čerpal ve vsi *Boleluch*.⁴⁶⁸ Lovčí s lovci a psovody pak využívali tzv. práva noclehu na různých místech, hlavně kláštrech. Což ukazuje např. podezřelá listina Přemysla Otakara II. z roku 1263 pro velehradský klášter. Bylo v ní stanoveno, že psovodi zde bez souhlasu opata a bratrů nesmí přenocovat, aby sem nevnášeli násilí.⁴⁶⁹ Z ustanovení městských práv pro Litomyšl pak vidíme, že obyvatelé Litomyšle a lidé kláštera byli vyjmuti z různých služebných povinností, mezi něž patřilo poskytování noclehu, pokládání sítí k lovu a zajišťování potravy pro psy. Současně byli zproštěni od hlídání těchto psů, což činili hlídači, jinak zvaní *holoti*. Také z pramenů najdeme, že mistru lovčímu původně náležela *ozzep* a *seztne* (cestné), což v druhém případě, kdy šlo o mýto při průchodu královským lesem, činilo šest denárů.⁴⁷⁰ Z doby Jana Lucemburského víme např., že ve vsi Skřípel (*Scrzipel*) nedaleko Hostomic měli dva bratři (Miroslav a Švach) za povinnost provázet krále během lovu s loveckým psem. Z toho plyne, že se zde museli starat o lovecké psy. Za svou službu byli osvobozeni od služebných úkonů (*servitia*), dále daní a podléhali jurisdikci dvorského sudího.⁴⁷¹ Král Jan jim tato práva, ohrožená zásahem pražského purkrabího Hynka Berky z Dubé, roku 1346 obnovil.⁴⁷²

K rozsahu struktury lovčovského úřadu v rámci správy královských lesů můžeme přidat ještě drobné informace, které alespoň částečně zachycují dvorský svět. O náležitostech spojených s lovečstvím, které přispívají k představě o rozsahu

⁴⁶⁶ CDB I, č. 305.

⁴⁶⁷ CDB V/II, č. 379++.

⁴⁶⁸ CDB III/2, č. 223: „.....*cum terra ad beneficium venatoris pertinente...*“.

⁴⁶⁹ „...*ne venatores nostri vel caniductoressine abbatis et fratrum consensu....pernoctent vel aliquid ibi inferant violencie*“.

⁴⁷⁰ CDB V/I, č. 195++. Od podobných poplatků, které patřili k lovečskému úřadu, osvobozuje např. již dříve také Václav I. (1241) kostel sv. Štěpána v Litoměřicích a všechny, kteří k němu náležejí, CDB IV, č. 10.

⁴⁷¹ Z. ŽALUD, *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*, s. 229

⁴⁷² RBM IV, č. 2229, král Jan si mohl lovem zpříjemnit také pobyt na hradě Lokti, kde byla rovněž obora (*ortus ferarum*), srov. RBM IV, č. 2146. Kromě výše zmíněné obory v Bubenči měl k dispozici lesy zvané *Hrochot* o Hostomic, RBM III, č. 581, podrobně pak Z. ŽALUD, *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*, s. 229-230.

loveckých ploch, se dozvídáme z Václavovy (II.) listiny pro protonotáře Velislava, kde mu dává prostřední pole z vesnice Veletice, jež byla v majetku kostela sv. Prokopa ve Starém Brně. Nadto získal jeden mlýn, *rubeta* a obyvatelé zde a jinde panovník vyňal *a iure forestarii*, což se nazývá lovečství.⁴⁷³ V listině jeho choti královny Guty z 6. ledna 1291 pro písaře Jana ze Žárova, je uveno, že lidé z vesnice Radmels mají odvádět Janovi lesní dávku (*forestalis annona*).⁴⁷⁴ Zajímavá je listina Václava II. pro chotěšovského opata a královského kaplana Miroslava, kterému daroval lovečství v lese u Tetína.⁴⁷⁵ Komplexně nezpracovaná tematika loveckých hvozďů a jejich správy v přemyslovských Čechách však zůstává nadále badatelskou výzvou.

Sokolníci

Společně s lovci a psovody předpokládáme v okolí dvora sokolníky. Při dvoře však nejsou v této době zmíněni přímo. *Zbraslavská kronika* alespoň potvrzuje, že se ptáci k tomuto účelu chovali, stejně jako lovečtí psi. V části textu, kde kronikář líčí postavení kláštera za Václava II., totiž najdeme: „*Loveckým dvorem jsem bývala dvořanům, obydlí jsem poskytovala lidem se psy a s nebeskými ptáky hravými (canibus et avibus celi ludentibus), ale nyní stavši se vinicí Hospodina byla jsem učiněna domem Božím...*“⁴⁷⁶ Z uvedeného vyplývá, že ptáky k lovení používali již za Přemysla Otakara II., neboť ten Zbraslav na lovecký dvůr přetvořil.⁴⁷⁷ K dokladům o sokolnicích přidejme v analogii u poděbradského hradu ves Sokolčí, která je doložena 1332 pro dobu Jana Lucemburského. Za jeho vlády, kdy bylo poděbradského panství zastaveno Frenclínu Jakubovi (někdy koncem 20. až počátkem 30. let 14. století), dostal pražský patricij právě ves Sokoleč (*Sokolczy*), kterou drželi královští sokolníci (Tomáš se syny a bratry) *sub iure servitutis sue*. Sokolníci si na Janovi 14. září 1332 v Praze vymohli, že jim za Sokoleč dal stejným právem ves Suchou u hradu Hluboká a 60 kop grošů k tomu.⁴⁷⁸ Jedná se navíc o ves,

⁴⁷³ CDM IV, č. 276; obdobně srov. RBM II, č. 1465, 1646.

⁴⁷⁴ K tomu Libor JAN, *Úřad správy mince a písařství berně v době krále Václava II.*, in: Milý Bore. Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci, Brno 2003, s. 29.

⁴⁷⁵ RBM II, č. 1457.

⁴⁷⁶ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 101.

⁴⁷⁷ Srov. níže *Dvůr na cestách*.

⁴⁷⁸ A. SEDLÁČEK, *Místopis 1*, s. 822; údaje k Janovi Lucemburskému podle Z. ŽALUD, *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*, s. 229-230.

která měla být už na počátku 13. století vesnicí královských sokolníků.⁴⁷⁹ Vzhledem k tomu, že se chovali psi k lovu, o něž se starali *holoti* a psovodi (*caniductores*), je předpoklad o běžném chování ptáků a sokolníků samozřejmý. Např. archeologický nález již druhé poloviny 9. století dokazuje chov a využívání dravých ptáků, neboť se stali i námětem při výrobě šperků. Konkrétně se jedná o nález plakety u Želének nedaleko Zabušan z mohyly, kde byla pochována bohatá kněžna moravského původu. Vyobrazen je na ní zápas jelena se sokolem.⁴⁸⁰ Oblíbenost v nevyšších kruzích dokládá nadto z poloviny 13. století známa práce říšského panovníka Fridricha II. Sicilského *O umění lovu s ptáky* (*De arte venandi cum avibus*).⁴⁸¹

⁴⁷⁹ Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny II*, CH–L, Praha 1949, s. 131, heslo Sokoleč.

⁴⁸⁰ *Přemyslovci. Budování státu*, Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička (eds.), Praha 2009, s. 144.

⁴⁸¹ Srov. J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 510.

2.3. Struktura královské kanceláře

Zde se budeme věnovat jednotlivým postům kanceláře, která ve druhé polovině 13. století měla již značně rozvrstvenou hierarchii.⁴⁸² Produkce listin z doby Václava II. je v současné době vedle originálů a opisů z „Regest“ Josefa Emlera obohacena o přehled zatím všech dosud nepublikovaných listin v poslední práci Dalibora Havla. Přesto však stále nemůžeme považovat jejich výčet z doby Václava II., a konečně i Václava III. za konečný. To znamená, dokud nebude vydaný tzv. český diplomatář i pro jejich dobu, musíme stále počítat s tím, že naše znalosti mohou být ještě v budoucnu doplněny.

Kancléř (*cancelarius*)

Kancléř vystupoval jako hlavní představitel panovnické kanceláře. K nejstarším ovšem nepatří zprávy o kanceláři jako takové, ale právě o kancléři. Podle Zdeňka Fialy lze uvažovat o tom, že již od krále Vratislava I. byl na dvoře plynule kancléř, především jako strážce pečeti, která byla ověřovacím prostředkem vyhotovených listin.⁴⁸³ Jeho pozice byla původně v rovině osobní služby, které se ujímali výše postavení duchovní, často proboštové vyšehradští či pražští. Terminologie nabízí varianty *cancelarius regis*, *cancelarius regni Bohemie*, *cancelarius totius regni Bohemie*, nebo *cancelarius aulae regalis* (či *regis*). S vládou Přemysla Otakara I. se objevuje roku 1209 prvně *protonotarius*, který je prvním z notářů rozrostlé kanceláře. Notáři vystupují ale již ve druhé polovině 12. století.⁴⁸⁴ Přestože již byla kancelář personálně hierarchizovaná za Přemysla Otakara I. a nad notáři stál protonotář, uvádí Fiala stále větší počet příjemeckých vyhotovení, které kancelář ověřovala a potvrzovala.⁴⁸⁵ Roku 1207 je pak poprvé zmíněn termín *cancelaria*.⁴⁸⁶ Přestože již

⁴⁸² Rozborem činnosti kanceláře Václava II. se zabývali: M. POJSL – I. ŘEHOLKA – L. SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář posledních Přemyslovců Václava II. a Václava III.*, passim; naposledy pak D. HAVEL, *Listinné písmo v kanceláři Václava II (1283–1305) a Václava III. (1305–1306)*, I. *Přehled písařských individualit*, passim; IDEM, *Listinné písmo v kanceláři Václava II. (1283–1305) a Václava III. (1305–1306) II. Typologie písma*, passim.

⁴⁸³ Z. FIALA, *Panovnické listiny, kancelář a zemský soud*, s. 247.

⁴⁸⁴ Současný stav znalostí posunuje činnost kanceláře přímo u dvora do doby Soběslava II. (1173–1178), Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2002, s. 235.

⁴⁸⁵ Z. FIALA, *Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II.*, s. 247–249.

⁴⁸⁶ CDB II, č. 59.

s vládou Václava I. se upevnilo kancléřství spojené s vyšehradským proboštvím, je tento stav zachycen v listinném materiálu až v roce 1268. Zde je uvedeno, že úřad kancléře je spojen s vyšehradským proboštvím a dále, že k úřadu patří benefícia a *suus nuncius vel druhone*, tedy zástupce.⁴⁸⁷ Benefícia nejsou ale v textu blíže specifikována. O benefícii ke kancléřství se vyjadřuje dosud nepovšimnutý formulářový list *Svatopavelské sbírky*, kde probošt Petr *ex beneficio cancellarie* dává dvůr náležející faře v Třebíči litoměřickému měšťanovi Konrádovi *von Gabel* (Jablonné), datováno před 21. listopad 1290. Ten má pak povinnost ročního poplatku ke jmenovanému kostelu.⁴⁸⁸ Majetek kancléře v konfrontaci s majetkem probošta nebyl zatím sledován, nelze proto spolehlivě odlišit, do jaké míry se prolínalo či nikoliv. Nadto ve sledované době, než se úřadu ujal Přemyslovec Jan, docházelo mezi kancléřem, jakožto proboštem a kapitulou (za magistra Petra) k vleklým sporům o jednotlivé výnosy a jejich vyplácení.⁴⁸⁹ Představu o přesném vybavení majetku probošta vyšehradské kapituly podává až pozdější listina Karla IV. z roku 1356, kde jsou jak přímé majetky, tak jednotlivé pronájmy.⁴⁹⁰ Navíc v textu je majetek již uveden neodděleně – proboštský i kancléřský.

Z hlediska kvantity se za vlády Přemysla Otakara II. i Václava II. vystřídal shodně tři kancléři. Během vlády Václava III. známe pak jednoho kancléře. Důležité je ovšem, že v době Václava II. výrazně vystupuje v listinném materiálu a spolu s nejvyšším komorníkem patří k nejčteněji citovaným osobám, kdy se ale již nejedná o svědečné řady panovníkových listin.⁴⁹¹

Protonotář (*protonotarius*)

Protonotář, první mezi notáři, se objevuje poprvé za vlády Přemysla Otakara I. a svědčí o větším počtu písařského personálu v kanceláři. V době Přemysla II. jde celkem o pět postupně doložených protonotářů. Za Přemyslova syna známe celkem tři protonotáře. Dva z nich zajišťovali vyhotovení pro české příjemce, a to

⁴⁸⁷ CDB V/2, č. 571; Z. FIALA, *Panovnícké listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II.*, s. 252.

⁴⁸⁸ *Das St. Pauler Formular*, č. 12.

⁴⁸⁹ Složitě poměry při dělení výnosů z majetku vyšehradské kapituly, které měl probošt a jednotliví kanovníci, sleduje v poslední době Karin Pátrová. Otázku vlastního kancléřství u probošta ale neposuzuje; srov. Karin PÁTROVÁ, *Probošt versus kapitula*, MHB 11, Praha 2007, s. 79–93, pro 13. století srov. s. 84nn.; EADEM, *Prebendy nejstarších kolegiálních kapitul do sklonku 14. století. (Stará Boleslav, Litoměřice, Vyšehrad)*. ČČH 106/3, 2008, s. 505–535.

⁴⁹⁰ RBM VI/3, č. 351; V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy III.*, s. 70–72; Karin PÁTROVÁ, *Probošt versus kapitula*, s. 89.

v obdobích po sobě následujících 1283–1289 a 1289–1305. V době osmdesátých let, přesně 1285, se vydělila část kanceláře s agendou pro moravské příjemce. Zde je pak osoba protonotáře v letech 1285–1297. Názvosloví najdeme opět v několika variantách: *protonotarius aulae regalis* nebo *regiae*, *protonotarius regis*, *protonotarius Bohemie vel protonotarius Moravie*. K úplné struktuře kanceláře vypovídá rovněž, že po ovládnutí Krakovska (počátkem devadesátých let) vzniklo oddělení polské (krakovské) kanceláře, kde známe jmenovitě osobu *notáře*. Uvedený stav trval až do roku 1297, kdy byla jednotlivá „oddělení“ sloučena po příchodu nového kancléře.

Notář – písař (*notarius vel scriba*)

Obecně lze konstatovat, že skupiny těchto členů kanceláře (notářů) zůstávají většinou v anonymitě.⁴⁹² Kanceláři Přemysla Otakara II. se po Josefu Emlerovi zabýval především Zdeněk Fiala, který vyčlenil vedle tří protonotářů pět notářů, a jednoho datáře rakouských listin. Rozbor písařských rukou doplňuje tzv. český diplomatář V/4, kde nalezneme jejich přehled.⁴⁹³ Studiu písařů za vlády jeho nástupce Václava II. byla věnována širší pozornost naposledy od jmenovaného Dalibora Havla. Díky jeho rozboru máme podrobný popis písařských rukou. Podle autorových výsledků můžeme vysledovat, kolik let působili v kanceláři (cituji zde notáře, kteří vyhotovili více jak jednu listinu a tím potvrzují delší působnost v kanceláři).

V3 (Jindřich plebán z Garsu)	1283–1291	8 let
V4 (Velislav)	1283–1289	6 let
V6	1284–1286	2 roky
V7	1288–1293	5 let
V11	1298–20. 6. 1305 (činný ještě 1309)	7 let
V12 (patrně Jan ze Sadské)	1286–1288	2 roky
V15 (Jan ze Sadské)	1291–1297	6 let (event. 8 let)
V14 (mistr Šimon)	1288–1291	3 roky
V16 (Petr Angeli)	1291–1305	14 let

⁴⁹¹ RBM II, č. 1653, 1685; 1761; 1767, 1793; 1796; CDM V, č. 88, 90.

⁴⁹² Podle M. POJSL - I. ŘEHOLKA - L. SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář*, s. 261–335.

V18 (blízký stylem Petru Angelimu)	1291–1295	4 roky
V29 (i saské působiště?)	1299–1303	4 roky
V41 (písař královské kanceláře)	1304–1305 (posl. 19.5.)	1 rok

Z přehledu je patrné, že v kanceláři docházelo v průměru cca po 4 letech k personální obměně a notáři místo opouštěli. Vlastní školení nabyli podle Havla notáři, označení jako V3, V4, V6, V7, V11, V12 a V16, ve škole na Vyšehradě.⁴⁹⁴ Od nich také dominují dochované listiny ve prospěch Václava II. a Václava III.⁴⁹⁵

Královský archiv

Otázka archivu přemyslovského dvora konce 13. století byla podrobně sledována na základě studia indorzátů a stanovení jejich chronologie opět Daliborem Havlem.⁴⁹⁶ Nejstarší možné záznamy na dorzu listin jsou ovšem známy pro Přemysla Otakara I. u písaře zvaného Otakarus 29, který je ztotožňován s pražským děkanem Arnoldem.⁴⁹⁷ Korunní archiv jako jisté evidování za Václava II. je spojeno s osobou písaře, kterého označuje Havel jako V18. V kanceláři Václava II. psal v letech 1291–1295, když předtím působil u pražského biskupa Tobiáše. Zde sepsal tři dochované listiny v rozmezí 1279–1283.⁴⁹⁸ Indorzáty na listinách, kde je příjemcem král Václav II. napsal: v roce 1283 (přísaha Jana z Michalovic králi); dále psal v rozmezí 1295 až 1298.⁴⁹⁹ Jednalo o osobu blízkou biskupovi Tobiášovi, neboť nejen, že byl činný dříve v jeho kanceláři, ale do blízkosti krále se dostává roku 1291, tedy pod tlakem událostí po pádu Závišovy kliky, kdy došlo k celkové obměně osob na panovnickém dvoře. Obnovený vliv biskupa v okolí krále umocnila tak i osoba v králově kanceláři.

⁴⁹³ CDB V/4, s. 14–23.

⁴⁹⁴ D. HAVEL, *Listinné písmo II.*, s. 39

⁴⁹⁵ Jako grafické autority, které měly zřejmě učitelský podíl na školení písařů pro královskou kancelář, pak určuje Mistra Jindřicha a Petra Angeliho.

⁴⁹⁶ Dalibor HAVEL, *Paleografický příspěvek k tzv. Svatováclavskému archivu na konci 13. století*, SPFFBU C 50, 2003, s. 75–87.

⁴⁹⁷ Jiří PRAŽÁK, *Otakarus 29*, in: Studie k české diplomatice doby přemyslovské, Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, ročník 69, sešit 9, Praha 1959, s. 49. Mladší dobu sledoval z hlediska korunního archivu Ivan HLAVÁČEK, *Studie k českému Korunnímu archivu. (Karel jako bezprostřední příjemce listin svých poddaných)*, in: Sciencia nobilitat. Sborník prací věnovaných k počtě prof. PhDr. Františka Kavky, DrSc., Michal Svatoš (ed.), Praha 1998, s. 41–49.

⁴⁹⁸ D. HAVEL, *Paleografický příspěvek k tzv. Svatováclavskému archivu*, s. 76.

⁴⁹⁹ D. HAVEL, *Paleografický příspěvek k tzv. Svatováclavskému archivu*, s. 76–78.

Indorzální poznámky této ruky a dalších jemu blízkých rukou tzv. Korunního archivu jsou obsažené u těchto dokumentů:⁵⁰⁰

1231 – listina Fridricha II. pro Václava I.;

1289 – Kazimír, opolský kníže přijímá své země v léno od Václava II.;

1291 Albrecht, vévoda saský, slibuje řídit se při volbě přáním Václava II.;

1298 – město Saská Kamenice přijímá Václava II. za generálního vikáře v Míšeňsku, Pliseňsku, Východní marce a říšského hejtmana;

1300 – Albrecht I. dovoluje Václavovi II. ponechat si jako léno území, která získá ze zemí Vladislava Lokýtky).

Autor paleografického rozboru shrnuje podobnost těchto indorzátů s rukou písaře V18 pod vliv jedné školy, kterou přiřazuje ke sv. Vítu. Zapsání dorzálních poznámek pak vede k úvaze o soustavnějším pokusu o inventarizaci či uspořádání písemností korunního archivu, zvláště v závěru 90. let 13. století, kterou snadno spojíme s vlivem osoby nového kancléře.⁵⁰¹ Tento přístup mohl být zjevnou příčinou po inventarizaci listiny archivu, ovlivněný i královskou korunovací Václava II.⁵⁰² Havel dále dokládá, že všechny sledované indorzáty vznikly nespíše mezi lety 1297–1300. Další dorzální poznámky ruky V18 či jemu příbuzné po roce 1300 autor více neprokazuje. Za místo, kde byly listiny archivu uchovávány, je považována komora nad kaplí sv. Václava.⁵⁰³ Na přímou lokalizaci navíc ukazuje mladší *Maiestatis Carolina*, podle níž se zápisy *registra regalia* (desky zemské) měly uchovávat v sakristii Pražského kostela. Je tedy pravděpodobné, že se navazovalo na starší tradici z druhé poloviny 13. století.⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ Podle D. HAVEL, *Paleografický příspěvek k tzv. Svatováclavskému archivu*, s.79–80.

⁵⁰¹ Petr z Aspeltu; Petr po svém příchodu do čela královské kanceláře (doložen od června 1297) totiž spojil dosavadní tři oddělení Václavovy kanceláře (české, moravské a krakovské) a vedení se ujal sám.

⁵⁰² D. HAVEL, *Paleografický příspěvek k tzv. Svatováclavskému archivu*, s. 81; k Petrovi srov. D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Petr z Aspeltu mezi Přemyslovci a Lucemburky*, s. 27–34.

⁵⁰³ Srov. naposledy Josef KOLLMANN, *Dějiny ústředního archivu českého státu*, Praha 1992, s. 11, kde i přehled starší literatury k tématu; také D. HAVEL, *Paleografický příspěvek k tzv. Svatováclavskému archivu*, s. 78–79.

⁵⁰⁴ AČ 3, s. 109, a V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy I.*, s. 354.

3. PERSONÁLNÍ STAV PRAŽSKÉHO DVORA V ZÁVĚRU 13. A POČÁTKU 14. STOLETÍ

Doposud jsme se věnovali úřadům/hodnostem nebo službám, které bylo možné na pražském dvoře druhé poloviny 13. a počátku 14. století doložit. Torzovitost zpráv pro vymezenou dobu 1278 až 1306 byla podle jednotlivých kritérií doplňována souběžně s informacemi z první poloviny 13. věku a období těsně po vymření Přemyslovců. V pojednání o personálním zastoupení na dvoře se nyní zaměříme na jednotlivé biogramy osob z řad světské nobility, duchovních či služebnictva. Opět nelze doložit shodně všechny informace o životě a úloze u každého jednotlivce na pražském dvoře. Kritérium při představení vychází díky nestejně míře našich znalostí pouze ze snahy doložit veškeré údaje se vztahem ke dvorské službě u každého z nich. Vzhledem k tomu, že na počátku bylo vymezeno jádro dvora v podobě domácnosti panovníka a jeho příbuzných, následuje nejprve pohled do přemyslovské rodiny a jejich příbuzenských vztahů.

3.1. Panovnická rodina

Přemysl Otakar II.

Otec Václava II. se stal českým panovníkem roku 1253 po smrti Václava I., jako druhorozený syn. Jeho starší bratr Vladislav zemřel nečekaně roku 1247. Zřejmě starší než Přemysl byla i sestra Božena, která se provdala za braniborského markraběte Otu III., a nejspíše také Anežka, pozdější manželka míšeňského markraběte Jindřicha Jasného. Přemysl uzavřel první manželství 11. února 1252 s Markétou Babenberskou (†1267), tetou Gertrudy, vdovy po zemřelém bratru Vladislavovi. Bezdětné manželství Přemysl ale ukončil roku 1261 rozvodem a ještě na podzim se oženil s Kunhutou, dcerou černigovského knížete Rostislava Michailoviče a Arpádovny Anny.⁵⁰⁵ Z manželství, kde se narodilo několik dětí, se tři dožily dospělého věku (Kunhuta, Anežka a Václav). K dalším patřili zřejmě ještě dva synové a jedna dcera, kteří zemřeli.⁵⁰⁶ Známé jsou rovněž nemanželské děti krále Přemysla II.; Mikuláš Opavský, Jan Přemyslovec a dcery.⁵⁰⁷ Jedna z nich Eliška se stala dle *Zbraslavské kroniky* manželkou Vikarta z Polné.⁵⁰⁸ Druhá Anežka vstoupila podle mladšího vyprávění Přibíka Pulkavy z Radenína do manželství s Bavořem (II.) ze Strakonic.⁵⁰⁹ Za její syny považujeme Bavora III. ze Strakonic, Viléma ze Strakonic a Mikuláše z Blatné. Snad další nemanželská dcera krále Přemysla, Alžběta, se roku 1275 stala chotí Jindřicha V. z Kuenring-Weitru.⁵¹⁰ Jedna z Přemyslových dcer si ale také vzala Oldřicha z Drnholce (asi †1273), neboť *Letopis Jindřicha Heimburského* ho nazývá zetěm krále (*gener regis*).⁵¹¹ Již tak méně přehlednou situaci ztěžuje znovu kronikář Pulkava, který uvádí, že Přemysl měl celkem tři nemanželské dcery, které provdal za pána ze Strakonic, druhou za pána z Vartenberka a posléze pána z Drnholce, a třetí dal panu Vokovi z Kravař.⁵¹²

⁵⁰⁵ Naposledy J. ŽEMLIČKA, *Jak žili, vládli, umírali*, s. 198.

⁵⁰⁶ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 12.

⁵⁰⁷ J. ŽEMLIČKA, *Jak žili, vládli, umírali*, s. 244.

⁵⁰⁸ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 55-56.

⁵⁰⁹ *Kroniky doby Karlovy*, Marie Bláhová (ed.), Praha 1987, s. 361.

⁵¹⁰ K tomu též srov. J. ŽEMLIČKA, *Jak žili, vládli, umírali*, s. 243; dále poněkud nejasně V. VANÍČEK, *Velké dějiny Zemí koruny české*, s. 607, poznámka 135.

⁵¹¹ *Letopisové Jindřicha Heimburského*, FRB III, Josef Emler (ed.), Praha 1882, s. 315; V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/4*, s. 249, kde i další odkazy pramenů.

⁵¹² *Přibíka z Radenína řečeného Pulkava Kronika česká*, FRB V, Josef Emler – Jan Gebauer (edd.), Praha 1893, s. 144.

Kunhuta Černigovská (Haličská), matka Václava II.

Na pražský dvůr přišla nedlouho po sňatku s Přemyslem Otakarem II. Svatba se konala v 25. října 1261. Dva dny před korunovaci 25. prosince stejného roku byla mladá Kunhuta přivítána slavnostním procesím v Pražském kostele.⁵¹³ Druhým manželem královny se stal šlechtic z rodu Vítkovců, Závíš z Falkenštejna. Nevíme přesně, kdy došlo k uzavření druhého sňatku. Sporné zůstává, zda v roce 1284 nebo 1285. Rok 1284 upřednostňuje *Zbraslavská kronika* i mladší *Kronika tzv. Beneše Minority*.⁵¹⁴ Pak by se zároveň jednalo o klíčový rok převzetí moci na pražském dvoře v květnu roku 1284 Závíšovými stoupenci a královnou Kunhutou.⁵¹⁵ Uzavření sňatku a tím vyřešení nelegitimního vztahu královny a Závíše, z něhož se narodil syn Ješek, by tak mělo faktickou souvislost. Druhý názor klade sňatek až do roku 1285, na základě papežského listu ze 7. května 1285, který měl oslovit české předáky, aby napomohli mladému králi. List papeže označuje Libor Jan za pozdní, až z května 1286, s tím, že se k dané situaci uzavření sňatku nevztahuje. Nadnesená myšlenka roku 1285 je pak zvažována do té míry, že by královna uzavřela druhý sňatek někdy po 7. květnu, přičemž již na počátku září zemřela. Pokud by byla případně nemocná delší čas, mohla tak svůj nelegitimní vztah posvětit manželstvím až těsně před smrtí, což by nabízelo možné vysvětlení. O žádné delší nemoci královny ale nevíme. Situaci pro přiklonění se k roku 1285 a uzavření sňatku před smrtí královny by ovšem mohlo nahrávat rovněž chování samotného římského krále. Ten po chebském manželském spojení své dcery Guty a Václava II. v lednu 1285 totiž svoji dceru do Čech neposlal! Na svatbě byla navíc přítomna pouze Václavova matka, a Závíš zůstal před branami města. Mohl tedy Rudolfův postup znamenat nátlak na vyřešení situace na pražském dvoře proti nelegitimnímu vztahu královny a Závíše? Mohli pak o to rychleji svůj vztah podepřít manželstvím?⁵¹⁶ Nevíme. Konstrukce sice nepostrádá reálné souvislosti, bohužel se ale nezakládá na relevantní informaci z pramenů, a proto situaci nelze spolehlivě rozhodnout. Značnou váhu má proto nadále tvrzení

⁵¹³ *Letopisy české 1196–1278*, FRB II, Josef Emler (ed.), Praha 1874, s. 297.

⁵¹⁴ L. JAN, *In ordine*, s. 459–461, kde i starší literatura.

⁵¹⁵ Srov. *Příloha. Historicko-politický vývoj v českých zemích v letech 1253 – 1306*.

⁵¹⁶ František Kubů se domnívá, že se tak dělo ze vzájemných antipatií Rudolfa I. a Závíše, který navíc nemohl překročit svůj sociální status, František KUBŮ, *Chebská svatba roku 1285*, in: *Seminář a jeho hosté*, Praha 1992, s. 29–46, zde s. 33–35.

zbraslavského kronikáře, jenž sňatek posunul před lednovou svatbu Václava II. a Guty roku 1285.

K manželstvím královny patří rovněž značný počet jejích dětí (šest až sedm, o nichž víme). První dcerou z královského lože byla patrně Kunhuta, narozená 1265, která se dožila dospělého věku. Jejímu narození mohli předcházet (1261–1263?), nebo ho následovat (1266?, 1267?, 1268?) dva zemřelí synové, o nichž víme ze *Zbraslavské kroniky*. Další dospělou dcerou se stala Anežka (narozena 1269). Roku 1271 přišel na svět pozdější král Václav II. Podle posledních výzkumů porodila patrně ještě dceru Markétu, což nabízí rozbor nalezeného náhrobního fragmentu. Dívenka byla starším bádáním připisovaná královně Markétě /Dagmar. Nevíme ale, kdy k narození Markéty, která zemřela v dětském věku, přesně došlo.⁵¹⁷ Zřejmě posledním dítětem královny Kunhuty zůstal zmiňovaný Ješek, syn Závíše z Falkenštejna.

Václav II.

Václav se narodil zjevně až coby třetí syn královského páru - Přemysla Otakara II. a Kunhuty Haličské, konkrétně v předvečer svátku zemského patrona, 27. září 1271. Ve společnosti obou rodičů vyrůstal jen do sedmi let. Po smrti otce na Moravském poli (26. srpna 1278) se stal jeho poručníkem bratranec Ota V. Dlouhý z rodu Askánců. Syn Přemyslovny Boženy České a braniborského markraběte Oty III. získal tehdy nejen dohledem nad malým Václavem, ale zároveň si podržel správu Čech.⁵¹⁸ Na podzim stejného roku uzavřel Václav dětský sňatek s dcerou římského krále Rudolfa I. Habsurského, Gutou. Obě děti však vyrůstaly odděleně. Během pěti let správy braniborského markraběte pobýval nejprve na hradě Bezděz a později v Braniborsku.⁵¹⁹ Do království se vrátil 24. května 1283 po vleklém vyjednávání zástupců české šlechty s markrabětem, které vyřešila až zástava několika měst a hradů v severních Čechách. Prvním rádcem dvanáctiletého krále se stal pražský biskup Tobiáš z Benešova. Stav platil až do doby, než vládu převzala královna vdova Kunhuta a její milenec, posléze manžel, Závíš z Falkenštejna. Vliv Václavova otčima

⁵¹⁷ Srov. Helena SOUKUPOVÁ, *Pohřby Přemyslovců v klášteře Na Františku*, Časopis Národního muzea. Řada historická 154, 1984, s. 34–35.

⁵¹⁸ Vítěz z Moravského pole, Rudolf I. Habsburský získal na pět let Moravu a Kladsko převzal Václavův další bratranec, vřatislavský kníže Jindřich IV. Probus (†1290).

⁵¹⁹ Srov. níže *Dětství Václava II. v Braniborsku*.

a jeho příbuzných trval do počátku roku 1289. Mezi tím došlo v osobním životě Václava II. k posunu i z hlediska jeho manželství, které bylo naplněno v lednu 1285 v Chebu. Mladá manželka Guta přišla na pražský dvůr ale až o dva roky později. Její rostoucí vliv na manžela a spolu s tím i Gutina spojence pražského biskupa se obvykle hodnotí jako přínosný pro konečné odstranění Záviše ode dvora. Mladý, osmnáctiletý panovník se sám ujal vlády a příliš mocného otčíma nechal na přelomu roku 1288 – 1289 zatknout a odboj jeho příbuzných za podpory tchána, římského krále Rudolfa I. postupně potlačit. Život ambiciózního Vítkovce pak ukončil popravou v srpnu 1290.

Již v době Závišova zatčení zahájil navíc mladý král expanzivní politický kurz, který rozšiřoval v následujících letech. Se změnou politiky se počátkem devadesátých let proměnil i pražský dvůr a nejužší jádro kolem panovníka. Prostor se otevřel vzdělavcům – osobám duchovního stavu, které se napříště staly královými rádci v domácích otázkách i politické aktivitě ve střední Evropě. Vrcholem zahraniční politiky se staly lenní sliby knížat Horního Slezska, následně získání krakovského vévodství a nakonec dosažení polské koruny, event. i uherské koruny pro syna Václava.⁵²⁰ Václav II. jako jedinný přemyslovský panovník dosáhl dvě pomazání a korunovace (česká 1297 a polská 1300).⁵²¹ Hnězdenská korunovace byla pak z části podmíněna novým sňatkem českého krále. První manželka Guta zemřela ve dvaceti šesti letech roku 1297, přičemž porodila deset dětí.⁵²² Druhý sňatek Václav uzavřel s dcerou polského krále Přemysla Velkopolského Richenzou, v Čechách známou později jako Eliška Rejčka, s níž měl jednu dceru, Anežku.⁵²³ Z období jeho života známe pak bezpečně jednoho nemanželského syna Jana Volka a podle kroniky Otakara Štýrského královu milenku, jistou Anežku. Jako jedinný přemyslovský panovník zanechal literární dílo v podobě tří milostných básní, tzv. minnesangu. Z hlediska králova zdravotního stavu se obvykle předpokládá, že trpěl tuberkulózou, na jejíž následky také 21. června 1305 zemřel, ve věku necelých 34 let.

⁵²⁰ K politickým souvislostem srov. *Příloha, Historicko-politický vývoj v českých zemích v letech 1253 až 1306.*

⁵²¹ Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Cesta za polskou korunou českých králů*, in: *Historia u Piastów, Piastowie w historii*, Bogusław Czechowicz (ed.), Brzeg 2008, s. 25-36.

⁵²² Viz níže.

⁵²³ Srov. následující text.

Královna Guta

Dcera římského krále Rudolfa I. Habsburského se narodila 13. března 1271 jako šestá dívka, ještě před otcovým zvolením do čela Svaté říše římské.⁵²⁴ Prvně Gutu zasnoubili asi již ve třech letech.⁵²⁵ Další zasnoubení s Václavem II. vzniklo jako důsledek smířčích jednání mezi Rudolfem I. a Přemyslem Otakarem II. u Vídně 1276.⁵²⁶ Jedna z dcer římského krále se měla stát chotí Václava II. Přímý výběr Guty přišel pak až 16. října 1278, a tehdy už jej dojednala královna vdova Kunhuta za setkání s římským králem v sedleckém klášteře.⁵²⁷ Dohoda zahrnovala rovněž sňatek druhorozené Anežky a Rudolfa ml. Habsburského. Dvojitá svatba se (patrně) slavila v Jihlavě už v listopadu 1278, což barvitě popsal Otakar Štýrský. Zbraslavský kronikář ale píše o přímém naplnění manželství až v Chebu 1285, a do té doby nazývá Gutu *sponsa* – snoubenka.⁵²⁸ Přes konzumaci manželství roku 1285 přišla na dvůr manžela až v létě 1287, kdy ji provázel biskup Tobiáš z Benešova a Václav II. vyjel vstříc do Kadaně. Do bran hlavního města vstoupila 4. července.⁵²⁹

Panovníkovi během deseti let porodila deset dětí (viz níže), z čehož se dospělého věku dožily čtyři. Zemřela 18. června, po nedávném porodu posledního dítěte, dcery Guty. Krátce před smrtí postoupila korunovační mši a slavnost (2. června 1297).

Královna Eliška Rejčka (Richenza)

Druhá manželka Václava II., dcera krále Přemysla Velkopolského a Richenzy Švédské se narodila 1. září 1288, a dostala jméno po své matce.⁵³⁰ Manželka Přemysla Velkopolského však zemřela roku 1292, a v pořadí třetí chotí se stala Markéta Braniborská. Po zavraždění krále Přemysla roku 1296 odjela osmiletá Richenza spolu s nevlastní matkou do Braniborska, kde byla poprvé zasnoubená. Z Askánského prostředí se roku 1300 dostala do Čech, kde se o tři roky později stala druhou ženou krále Václava II. Do svatby a korunovace (26. května 1303) žila

⁵²⁴ Srov. alepsoň Oswald REDLICH, *Rudolf von Habsburg. Das deutsche Reich nach dem Untergang des alten Kaisertums*, Innsbruck 1903.

⁵²⁵ I. PROKOPOVÁ, *Guta Habsurská a její dvůr*, s. 189–211, zde odkazy na další literaturu.

⁵²⁶ Srov. *Příloha. Historicko-politický vývoj v českých zemích v letech 1253 – 1306*.

⁵²⁷ Podrobně I. PROKOPOVÁ, *Guta Habsurská a její dvůr*, s. 193.

⁵²⁸ Rozdílnost názorů shrnula I. PROKOPOVÁ, *Guta Habsurská a její dvůr*, s. 193.

⁵²⁹ Srov. k vysvětlení situace V. VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české*, s. 398–399.

společně s Václavovou tetou Grifinou (sestra Václavovy matky Kunhuty) patrně na hradě Budyně, který je v majetku Grifiny roku 1302 doložen, a to i s přílehlými vesnicemi.⁵³¹ Se svolením mohučského a hnězdenského arcibiskupa ji korunoval vratislavský biskup Jindřich. V době sňatku a korunovace bylo Elišce 15–16 let. Z manželství s Václavem se narodila dcera Anežka, a to krátce před královou smrtí (21. června 1305).⁵³² Anežka je tak jediným známým dítětem Elišky Rejčky. Zajímavé je, že Petr Žitavský popisuje, kdy porodila první dceru (*filiam primam*) (okolo svátku sv. Víta 1305) a dala jí jméno Anežka.⁵³³ Snad věděl víc, než prozradil a dítě nemuselo být jediným, která Eliška Rejčka snad přivedla na svět. Vzhledem k tomu, že byla podruhé krátce provdaná za Rudolfa I. Habsburského, a hlavně pak žila v dlouholetém vztahu s Jindřichem z Lipé, můžeme o tom alespoň uvažovat.

Děti krále Václava II.

Přemysl Otakar *6.5.1288 – †19.11.1288.

Václav III. *6.10.1289 – †4.8.1306

– **žil na dvoře**

– matka zemřela v osmi letech

– v letech 1301 až 1304/5 vládl jako král Ladislav V. v Uhrách.⁵³⁴ Manželkou Václava III. se stala 5. října 1305 Viola Těšínská, dcera těšínského knížete Měška I. Narodila se asi kolem 1290, při sňatku s Václavem přijala jméno Eliška. Podruhé se provdala roku 1316 za Petra z Rožmberka. Následujícího roku však zemřela a je pochovaná ve vyšebrodském klášteře.⁵³⁵

Anežka *6.10.1289 – † 1296

– **žila dočasně na dvoře**, otec ji zasnoubil se synem římského krále Adolfa Nasavského, Ruprechtem.

Anna *15.10.1290 – † 3.9.1313

– **žila na dvoře**

⁵³⁰ Srov. Kazimierz JASIŃSKI, *Ryksa Elżbieta – Boemie et Polonie bis regina*, in: Przemysł II. Odnowienie Królestwa Polskiego, J. Krzyżaniewicz (ed.), Poznań 1997, s. 269-280; naposledy Alexander SWIEŻAWSKI, *Przemysł król Polski*, Warszawa 2006, s. 124.

⁵³¹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 85-86; RBM II, č. 1941.

⁵³² Roku 1300 bylo dívce teprve 12–13 let a je tedy otázka, zda panovníkovi vyčítat, že sňatek nenaplnil dříve, K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 204, aby zajistil další potomstvo. Na dvoře nadto asi působila milostnice Anežka, srov. níže v textu.

⁵³³ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 87.

⁵³⁴ K titulaci Václava III. *alias* Ladislava V. srov. K. MARÁZ, *Václav III.*, *passim*.

– matka zemřela v osmi letech

– otec ji zasnoubil roku 1304; svatbu realizoval až její bratr Václav III. Anně tehdy bylo šestnáct let a manželem se jí stal vévoda Jindřich Korutanský.⁵³⁶

Eliška *20.1.1292 – † 28.9.1330

– žila na dvoře

– matka zemřela v pěti letech. Zajímavé je, že až do sňatku s Janem Lucemburským nevíme o žádném zasnoubení ani ze strany otce, ani bratra Václava III.⁵³⁷

Guta *1.3.1293 – † 3.8.1294

Jan *26.2.1294 – † 1.3.1294.

Jan *21.3.1295 – † 6.12.1296.

Markéta *21.2.1296 – † 8.4.1322

– žila na dvoře

– matka zemřela v roce a čtyřech měsících

– Václav II. ji asi na počátku roku 1303 provdal (v sedmi letech) za jedenáctiletého Boleslava III., budoucího knížete lehnického, březského a vratislavského. Na listině datované mezi 7. až 13. leden 1303, ho Boleslav nazývá již tchánem.⁵³⁸ Manželství ale nyní nemohlo být naplněno pro nízký věk. Markéta začala jako manželka Boleslava vystupovat v listinách až od roku 1309, coby třináctiletá, což také odpovídá dobovým zvyklostem.⁵³⁹ Sporné je, jak dlouho skutečně Boleslav pobýval na pražském dvoře, neboť již 30. října 1304 je doložen ve Slezsku, na listině se svými bratry.⁵⁴⁰

Guta */ † kolem 18.6.1297.

Anežka *15.6.1305 – † 1336

– matka Eliška Rejčka.

⁵³⁵ Srov. Kazimier JASIŃSKI, *Rodowód Piastow ślaskich*, Kraków 2007, s. 598–599.

⁵³⁶ Naposledy k Anně Přemyslovně, Kateřina TELNAROVÁ, *Anna Přemyslovna (1290–1313)*, Nepublikovaná diplomová práce obhájená na PedF UK v roce 2007, Praha 2007; také K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II. Krále český a polský*, Praha 2007, s. 263–264.

⁵³⁷ K Elišce naposledy Boženy KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna. Královna česká*, Praha 2003.

⁵³⁸ RBM II, č. 1947, v Hradci, kde se zřekl ve prospěch Václava II. zemí za Odrou. Srov. také K. JASIŃSKI, *Rodowód Piastow ślaskich*, s. 168; Tomasz JUREK, *Dziedzic Królestwa Polskiego książe glogowski Henryk (1274–1309)*, Kraków, 2006, s. 100.

⁵³⁹ *Codex diplomaticus Silesiae XVI. Regesten zur Schlesischen Geschichte 1301–1315*, Colmar Grünhagen – Karl Wutke (edd.), Breslau 1892, č. 3065, rok 1309.

⁵⁴⁰ Podle *Kronika knížat polských, Monumenta Poloniae Historica III*, s. 512, pobýval prý v Čechách Boleslav 4 roky, ale 30. 10. 1304 je již doložen ve Slezsku, na listině spolu se svými bratry, CDSI XVI, č. 2816. Tomasz JUREK, *Dziedzic Królestwa Polskiego książe glogowski Henryk (1274–1309)*, Kraków, 2006, s. 100; dále srov. *Das St. Pauler Formular*, č. 81, 89.

Kunhuta Přemyslovna

(*1265 – †27. listopadu 1321), nejstarší sestra Václava II., měla být podle vídeňských dohod otce Přemysla II. a Rudolfa I. manželkou jednoho ze synů římského krále, ale 8. září 1277 vstoupila do kláštera klarisek, kde zůstala až do roku 1291.⁵⁴¹ Kunhutin bratr, Václav II., ji poté, v 26 letech, provdal za piastovského knížete Boleslava I. Plockého. Z manželství Kunhuty a Boleslava se narodil syn a dcera. Roku 1302 došlo k rozloučení manželství a Kunhuta se vrátila zpátky do Čech, do přímého sousedství dvora svého bratra, neboť se stala abatyší u sv. Jiří.⁵⁴² Kunhuta se proslavila především roli představené, jako mecenáška a zadavatelka díla tzv. *Pasionálu abatyše Kunhuty*.⁵⁴³ Zemřela roku 1321.

Anežka Přemyslovna

(5. září 1269 – 17. května 1296) Druhorozená dcera Přemysla Otakara II. se stala manželkou vévody Rudolfa ml. Habsburského již v Jihlavě v závěru roku 1278, ve věku devíti let.⁵⁴⁴ Z jejich manželství je známý pouze syn, Jan (později Paricida), který se Anežce narodil až po smrti manžela roku 1290 (*uxorem gravidam reliquens*⁵⁴⁵).⁵⁴⁶ Dvojitě svatební veselí pak barvitě popisuje kronikář Otakar Štýrský.⁵⁴⁷ Po dětské svatbě se Anežka vrátila spolu s Václavem a matkou do Čech. Stejně tak habsburské děti Rudolf ml. a Guta zůstaly na dvoře otce.⁵⁴⁸ Z Čech Anežka odešla k manželovi až někdy před rokem 1288, kdy je podle formulářového

⁵⁴¹ *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, FRB II, Josef Emler (ed.), Praha 1874, s. 329.

⁵⁴² Blíže ke Kunhutě naposledy K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 272–273.

⁵⁴³ *Pasionál abatyše Kunhuty*, Emma Urbánková – Karel Stejskal (edd.), Praha 1975.

⁵⁴⁴ K jejím možným zásnubám již kolem roku 1271 a osudům v dětství srov. *Výchova na panovnickém dvoře*.

⁵⁴⁵ *Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum I*, MHG Scriptorum rerum Germanicarum et usum scholarum separtim editi, Fedor Schneider (ed.), Hannoverae 1909 s. 346.

⁵⁴⁶ *Otakars Österreichische Reimchronik*, v. 22815–22839, a srov. *Výchova na pražském dvoře*.

⁵⁴⁷ Dle něj nechyběl „ein grôzer buhurt“, či kurtoazní scény: „*Froun Agnesen fuort man hin ze herzog Rudolfen. dem wart dâmit geholfen aller sîner swaere, daz im diu saeldenbaere komen was sô nâhen. halsen und umbevâhen, kussen unde triuten von den zwei jungen liuten geschach des nahtes vil*“, *Otakars Österreichische Reimchronik*, v. 18050–18061an; dále také *Annales sancti Rudberti Salisburgensis*, MGH IX, Georg Heinrich Pertz (ed.), Hannoverae 1851 (Nachdruck 1963), s. 805; *Regesta Habsburgica. Regesten der Grafen von Habsburg und der Herzoge von Österreich aus dem Hause Habsburg (bis 1281)*, Harold Steinecker (ed.), Innsbruck 1905, č. 650 a 651; srov. např. Johann FRANZL, *Rudolf I. Der erster Habsburger auf dem deutschen Thron*, Graz – Wien – Köln 1986, s. 179.

⁵⁴⁸ Oswald REDLICH, *Rudolf von Habsburg. Das deutsche Reich nach dem Untergang des alten Kaisertums*, Innsbruck 1903, s. 333.

listu (jedná se o její blahopřání bratru Václavovi) doložena ve Švábsku.⁵⁴⁹ Společně s manželem žila převážně na jeho hlavním sídle, hradu Kiburg.⁵⁵⁰ Poté, co na jaře roku 1290 Rudolf ml. v Praze zemřel, zůstala Anežka s narozeným synem na rodových statcích Habsburků (švábsko–švýcarské území), kde žila z výnosů kantonu Aargau a Zug. Konkrétní doklady se zachovaly podle habsburského urbáře k roku 1290. Jedná se o příjmy z míst *von Ämte* Baden, Gebigsdorf, Eigen, Windesch, Bremgarten, Mûre, Lenzburg a Zûge.⁵⁵¹ Zástavy ležely na zboží z úřadů Lenzburg, Eigen, Bötzing, Baden, Bremgarten.⁵⁵² Týkaly se také příjmů *in officio* Bötzing a Muri, Meienberg, Baden, Lenzenburg, Bötzing, Eigen, Sursee, Sempach.⁵⁵³ K roku 1293 pak máme ještě záznam o Anežčině zboží na úřadu Zug, kde se jedná o zastavené vsi Zwingirn, Agire, dvůr v Arto a Zuge.⁵⁵⁴ Dokonce podle záznamu kronikáře Mathiase von Neuenburg měla získat Anežka Kiburg jako jitřní dar (zjevně by se jednalo o celý *Amt* nikoli jen hrad).⁵⁵⁵ Jinou zprávu však o tomto držení nemáme a nijak to nepotvrzuje ani urbář. V době, kdy umíral římský král Rudolf I., se Anežka nacházela v tchánově blízkosti, konkrétně je doložena den před jeho smrtí, 14. července 1291, ve Špýru.⁵⁵⁶ Poručníkem jejího syna se stal nyní švagr Albrecht

⁵⁴⁹ *Regesta Habsburgica, Regesten der Grafen von Habsburg und der Herzoge von Österreich aus dem Hause Habsburg, (1281–1298)*, Harold Steinacker (ed.), Innsbruck 1934, č. 353. Pro tvrzení Josepha Seemülera, editora kroniky Otakara Štýrského, že došlo k provdání Anežky spíše po roce 1285, nejsou důkazy, *Otakars Österreichische Reimchronik*, s. 267, pozn. 1; dále srov. podrobně Dana DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Anežka, vévodkyně rakouská, dcera českého krále (1269–1296)*, v tisku. Vezmeme-li v úvahu, že mladá Guta přišla do Čech 4. července 1287, můžeme se domnívat, že mohla ve stejné době odejít také Anežka. Kronikář O. Štýrský navíc veršuje o výměně dívek, dle níž si Rudolf pro Anežku přijel do Čech: „...die fuort ouch gegen im her ir bruoder kunic Wenzlâ diu hôchzit huop sich sâ und der wehsel minniclich sô daz ir ietweder gelich dem andern sîne swester gap“, *Otakars Österreichische Reimchronik*, v. 20211–20214. Guta totiž dorazila se svým průvodem do Kadaně, kam jí také král Václav II. vyjel vstříc. Ve stejné době se navíc Rudolf ml. ujímá samostatné vlády na rodových statcích Habsburků na švábsko–švýcarském pomezí, srov. např. *Regesta Habsburgica (1281–1298)*, č. 268, 268, 269; Karl MEYER, *Der Ursprung der Eigenschaft*, Zürich 1941, s. 455.

⁵⁵⁰ To vedle vydaných zachovalých listin potvrzuje i text listiny rytíře Konrada *de Schlacht* „... ab excellentissimo domino nostro Rüd. dei gratia duci (sic) Austrie et hoc ex parte domini in Kiburg“, *Urkundenbuch Stadt und Landschaft Zürich*, Bd. 6, J. Escher – P. Schweizer (edd.), Zürich 1905, č. 2055.

⁵⁵¹ *Das Habsburgische Urbar Bd II.1.*, Rudolf Magg (ed.), Basel 1899, Rodel č. 9, s. 175–181.

⁵⁵² *Das Habsburgische Urbar Bd II.1.*, Rodel č. 10, s. 182–186.

⁵⁵³ *Das Habsburgische Urbar Bd II.1.*, Rodel č. 11 a 12, s. 187–192.

⁵⁵⁴ *Das Habsburgische Urbar Bd II.1.*, Rodel č. 13, s. 193–194.

⁵⁵⁵ *Die Chronik der Mathias von Neuenburg*, MGH Scriptorum rerum Germanicarum. Nova series, Adolf Hofmeister (ed.), München 1984 (Nachdruck), s. 61.

⁵⁵⁶ *Regesta Imperii VI/1. Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1273–1313. Vierte Abteilung Heinrich VII. 1288/1308–1313. Erste Lieferung 1288/1308–August 1309*, Kurt-Ulrich Jäschke – Peter Thorau, Wien-Weimar-Köln, Böhlau 2006, č. 2518a., Rudolf I. zemřel 15. 7. 1291; srov. podrobně D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Anežka, vévodkyně rakouská, dcera českého krále (1269–1296)*, v tisku.

Habsburský. Z Anežčina působení po smrti manžela se zachovalo několik, v domácí literatuře zcela neznámých listin, proto se u jejího osobního života zastavíme obsáhleji.⁵⁵⁷

U jedné z listin, 30. srpna 1291, najdeme pečeť vévodkyně s plnou titulací: + S. AGNES. D. GRA. DUCISSE. AUSTR. BOHEM. REGIS. FILIE.⁵⁵⁸ Další listina Anežky pochází z 9. dubna 1293 z Brugg. Jedná se ovšem o listinu přijemeckou, pro cisterciácký klášter Wettingen.⁵⁵⁹ Příštího roku 1294 Anežka opět stvrzuje přijemeckou listinu, nyní pro kostel v Zurzachu (kanton Aargau), kde se nacházejí ostatky sv. Vereny.⁵⁶⁰ Listinu vydala jménem svého syna Jana, který tak kostel vzal pod zvláštní ochranu. V textu je Jan uveden jako vydavatel (*Johannes dei gratia Austrie et Styrie dux et Alscie Landgravius, Clarissimi quondam Rudolphi partium earundem, scilicet Styrie ducis, Rudolphi Eterne memorie Romanorum olim Regis filij, filius unicus Primogenitus...*). Zdůrazněn je rovněž Anežčin královský původ „*Illustris Agnes genitrix nostra Ottocari quondam Bohemorum Regis filia*“. K dokumentům, jež svědčí o Anežčině listinné agendě, přiřadíme ještě nedatovaný formulářový list, kterým povolala na Kiburg (*ad nos in Kyburg*) bratry z barfüserského kláštera.⁵⁶¹ V listu pak „*Agnes, dei gracia ducissa Austrie et Stirie*“ oznamuje omilostnění všech budoucích nákladů spojených s příchodem.⁵⁶²

Někdy v polovině devadesátých let se Anežka zřejmě chystala na návrat do Čech. Podle kronikáře Mathiase von Neuenburg poslal tehdy pro mladou vdovu do Brugg královský bratr Václav II. Měla se vrátit do Čech, aby ji provdal za uherského krále Ondřeje.⁵⁶³ Přestože zpráva kronikáře nemusí být věrohodná, spadá do období před návratem do rodné země listina z roku 1295 (20. května), jíž vydal

⁵⁵⁷ Ze zpráv o životě vévodkyně přidejme zmínku (21. března 1291) o jejím kaplanovi, Heinrichovi von Embrach (listina nemá lokaci), *Urkundebuch Stadt Basel 3. (1291-1300)*, Rudolf Wackernagel (Hg.), Basel 1896, č. 8.

⁵⁵⁸ *Urkunden zur Geschichte der eidgenössischen Bünde*, Joseph Eutyck Kopp (Hg.), Lucern 1853, č. 20.

⁵⁵⁹ *Urkunden zur Geschichte der eidgenössischen Bünde*, č. 29.

⁵⁶⁰ Joseph Eutyck KOPP, *Geschichte der eidgenössischen Bünde mit Urkunden*, Bd. 3, Berlin 1862, s. 279, č. 8. (příloha listin).

⁵⁶¹ *Urkunden der Stadt und Landschaft Zürich*, Werner Schnyder (ed.), Zürich 1957, č. 1973a.

⁵⁶² Konečně pak ohlášení o vydané listině Anežky přináší urbářový zápis, kde najdeme, že Konrád de Togeron má zastavu v Predio, Gebosdorfu a Bözzbergu za 162 liber, na což má její listinu (*et super hiis habet literam vestram et domine mee ducisse et domini mei de Ochsenstein*), *Das Habsburgische Urbar Bd II.1.*, s. 190–191.

⁵⁶³ Jeho manželkou se ale na jaře 1296 stala jiná Anežka, dcera Albrechta I. Habsburského, *Die Chronic der Mathias von Neuenburg*, s. 61; k Albrechtovi I. srov. Alfred HESSEL, *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter König Albrecht I. von Habsburg*, München 1931.

Albrecht I. Habsburský. Anežce se zde zavázal vyplatit *otalicium* a jejímu synovi předat do určité lhůty hrad Lenzburg, a ještě *dotalicia superius nominata cum castro Baden*.⁵⁶⁴ Obě jsou místa z kantonu Aargau, což také odpovídá obsahu zmiňovaného urbáře. Podle *Zbraslavské kroniky* víme pak, že do Švábska měl dojet za Anežkou zbraslavský opat Konrád a vévodkyně se v jeho doprovodu vrátila roku 1296 a zemřela v Praze 17. května. Kronika si v této pasáži ale protičeří, neboť udává, že Anežka přišla 1296 a žila zde několik let.⁵⁶⁵ Vedle toho vypráví, že královského bratra podněcovala k zisku římské koruny.

Společně s Anežkou mohl přijít na pražský dvůr její tehdy asi pětiletý syn Jan.⁵⁶⁶ V Praze by se tak nacházel i při pohřbu Anežky v květnu 1296. Kronika Mathiase von Neuenburg ostatně sama naznačuje, že do Čech přišla se synem, vévodou Janem, kterého si odtud později vyžádal zpátky strýc Albrecht I. Dle kronikáře ho Albrecht vychovával spolu se svými syny.⁵⁶⁷ Neuvádí však přesná data. Podle veršů Otakara Štýrského přišel osmiletý Jan do Čech až na konci roku 1298.⁵⁶⁸ Ke strýci Albrechtovi byl spolehlivě vyslán až po pěti letech (1303), kdy se stal předmětem jednání před vojenským konfliktem mezi Albrechtem I. a Václavem II. Janův příchod do Prahy zde odpovídá době, kdy byl Albrecht I. čerstvě králem říše a s Václavem II. měl zrovna dobré vztahy. Malý Jan tedy mohl přijít na český dvůr i v rámci rytířské výchovy, přičemž zde byl ve společnosti stejně starého bratrance, královice Václava (III.).

Jan Přemyslovec

Nevíme přesně, kdy se Jan, nevlastní bratr Václava II., narodil a jaké bylo jeho dětství. Poprvé je v listinách uveden jako kancléř v roce 1290, tedy v době, kdy se zatčením Závěše padli Vítkovci a král se obklopil sobě věrnými a hlavně příbuznými.⁵⁶⁹ Úřad kancléře spravoval až do své smrti roku 1296. Podle *Letopisu Jindřicha Heimburského a Svatojiřského kalendáře* abatyše Kunhuty zemřel na den

⁵⁶⁴ *Urkundenbuch Stadt und Landschft Zürich*, Bd. 6, č. 2332.

⁵⁶⁵ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 67.

⁵⁶⁶ To se domníval již J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 626.

⁵⁶⁷ *Die Chronic der Mathias von Neuenburg*, s. 69.

⁵⁶⁸ *Otakars Österreichische Reimchronik*, v. 73863.

⁵⁶⁹ K tomu níže *Světská nobilita*.

sv. Rufa 26. srpna.⁵⁷⁰ První Janova dochovaná kancléřská listina je z 21. listopadu 1290 (pro plaský klášter).⁵⁷¹ Jan je ovšem vnímán jako tzv. titulární kancléř, neboť za jeho působení zajišťoval vlastní chod kanceláře protonotář Petr Angeli nebo Jan ze Sadské.⁵⁷² Jeho pozici v daném úřadě predikovalo úzké příbuzenství s králem. Vzájemnou spolupráci potvrzuje rovněž účast při význačných akcích dvora.⁵⁷³ V roce 1291 provázel Václava II. do Olomouce na jednání se slezskými knížaty, roku 1294 byl pak přítomen slavnostní přísaze krakovského biskupa v kapli sv. Václava na Pražském hradě. V okruhu Václava byl o rok později při cestě na Moravu, kde jako první osvědčil listinu v Brně pro olomouckého biskupa Dětricha.⁵⁷⁴ Jejich vzájemnou shodu potvrzuje dosud nepublikovaná listina z 29. září 1294. Jan v textu slíbil podporu a ochranu ve věci klášterních práv louckému konventu. Listina má přivěšenou pečeť kancléře a probošta Jana a vedle toho také českého krále Václava^oII.⁵⁷⁵

K jeho majetku, který držel v úřadu kancléře, se vztahuje zmínka ze *Svatopavelské sbírky*, jak bylo zmíněno již v kapitole struktura královské kanceláře. Ve stejném formuláři najdeme pak majetek, jenž držel samostatně. Např. od nevlastního bratra Mikuláše Opavského dostal ves s hradem *dictam Horoluc*.⁵⁷⁶ Dále měl od nevlastní královské sestry, abytaše Kunhuty přiznaných 150 vyměřených lánů klášterního dvora v Kamenici, a to s vědomím krále i pražského biskupa.⁵⁷⁷ V dalším formulářovém kuse vidíme, že jistou ves Janovi prodal jeho královský bratr. V listu je Jan označen jako *dilectus princeps familiaris et conciliarius noster*. Následující formulářový kus přibližuje Janovu koupi dvora pod horou Petřín za 80 hřiven

⁵⁷⁰ Informace ke dni úmrtí Jana Přemyslovce 26. srpna se nachází v rukopisech kalendářů kláštera sv. Jiří, který je vložen do doby abatyše Kunhuty a zpřístupnila jej Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Svatojiráské kalendáře doby abatyše Kunhuty*, AUC Philosophica et Historica 2, Z pomocných věd historických IX, s. 61–81, zde s. 75, a také in: *Letopis Jindřicha Heimburského*, s. 321; k Janovi srov. J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 467–468; D. MALÁ, *Skladba*, s. 122–123; naposledy pak J. ŽEMLIČKA, *Přemyslovci, jak žili, vládli, umírali*, s. 245.

⁵⁷¹ RBM II, č. 1521.

⁵⁷² RBM II, č. 1530; 1653, a srov. níže.

⁵⁷³ RBM II, č. 1530; 1653; 1685.

⁵⁷⁴ RBM II č. 1685. Přestože je na panovníkově listině uveden jako první svědek, pochází jeho další listina ze stejného dne, kde jako probošt kapituly kupuje některé statky pro kolonizaci, RBM II, č. 1686, a v datační formuli je uvedeno *actum et datum*. Listina Václavovy kanceláře z téhož dne byla psána rukou Jana ze Sadské, moravského protonotáře a uvádí *actum Brune datum ibidem*.

⁵⁷⁵ Listina není otištěna v RBM J. Emlera, zpřístupněna: *Archivy zrušených klášterů I*, č. 359.

⁵⁷⁶ *Das St. Pauler Formular*, č. 21; k majetku Jana také srov. č. 4. V listu je zdůrazněno pokrevní příbuzenství obou bratrů, není z toho však patrné, zda je společná matka obou levobočků, jak uvádí Markéta STRÍŽKOVÁ, *Králův syn. Dětství a jinošství Mikuláše I. Opavského*, Opava, Sborník k dějinám města 3, 2003, s. 12–15, zde s. 13.

stříbra.⁵⁷⁸ Kladrubský klášter mu opět se souhlasem krále dal vesnici Ohniševice (*Ohnisewicz*) a další získal od kláštera Hradiště. Podle následujícího textu dostal ves Doloplas, přičemž je u ní zaznamenána svědečná řada a ohlášena pečeť krále Václava^oII.⁵⁷⁹ Ke svému majetku konečně připojil ještě, z mensy krakovského biskupa Prokopa, roční příjem 100 hřiven *argenti Polonici*.⁵⁸⁰

Mikuláš Opavský

Starší nevlastní bratr Václava II. a kancléře Jana od papeže Alexandra IV. roku 1260 uznání legitimacy.⁵⁸¹ Současně však papežská kurie zamítla jeho možné nástupnictví na český trůn.⁵⁸² Za života otce (roku 1269) je uveden ve svědečné řadě jako pán Opavy (*dominus Opavie*), což ale nepodložilo žádné přímé jmenování. Svrchovanost nadále zůstávala pod českým králem.⁵⁸³ V době braniborské správy se na Opavsku pohyboval také, přičemž titulu „*domina terre Opavie*“ užívala královna vdova Kunhuta. Mikuláš se označoval buď jako „*filius Ottakari regis Bohemie*“ nebo „*dux Opavie*“.⁵⁸⁴ V době po návratu Václava II. z Braniborska a převzetí moci Závišem a Kunhutou mohl v důsledku ujednání pak Mikuláš nad Opavskem vládnout po tři roky. Roku 1285 se na pozvání Rudolfa I. Habsburského dostavil i na svatbu Václava II. a Guty v Chebu. Vystupoval prý zde značně okázale, přičemž z Habsburkova popudu pojal také roku 1285 za manželku jeho příbuznou Adelheidu.⁵⁸⁵ Zjevně tak Rudolf I. mířil spojením s Mikulášem proti Závišovu vlivu. Vítkovec ostatně zůstal před branami města. Ještě za Záviše se ale Mikuláš připojil k tažení Václava II. na Moravě, což ukazuje rok 1286, kdy se s královským bratrem vypravil do Brna.⁵⁸⁶ Na přísaze moravského šlechtice Gerharda z Obřan z téhož roku svědčí před Závišem z Falkenštejna (je zde upřednostněn nevlastní, legitimní bratr krále před otčímem).

⁵⁷⁷ *Das St. Pauler Formular*, č. 23.

⁵⁷⁸ *Das St. Pauler Formular*, č. 24.

⁵⁷⁹ *Das St. Pauler Formular*, č. 26, 27, a k tomu srov. č. 32, 28.

⁵⁸⁰ *Das St. Pauler Formular*, č. 35.

⁵⁸¹ K jeho výchově na pražském dvoře srov. oddíl *Výchova na pražské dvoře*.

⁵⁸² CDB V/1, č. 239 a 244. Pro další literaturu studie: Jana KONVIČNÁ, *Dynastické počátky opavských Přemyslovců a jejich vazba na politiku českých králů*, *Paginae historiae* 4, 1996, s. 5–38, a Martin WIHODA, *Mikuláš I. Opavský mezi Přemyslovci a Habsburky*, ČČH 2, 2000, s. 209–230.

⁵⁸³ Více J. KONVIČNÁ, *Dynastické počátky opavských Přemyslovců*, s. 8; M. WIHODA, *Mikuláš I. Opavský*, s. 211.

⁵⁸⁴ CDB VI/1, č. 158+; 171; 172; 188; 231; 233; 265; J. KONVIČNÁ, *Dynastické počátky opavských Přemyslovců*, s. 8–9.

⁵⁸⁵ J. KONVIČNÁ, *Dynastické počátky opavských Přemyslovců*, s. 5–38; M. WIHODA, *Mikuláš I. Opavský*, s. 209–230.

⁵⁸⁶ RBM II, č. 1373.

Po zatčení Závěše se přirozeně přidal na královu stranu a jeho podpora vrcholila tím, že byl jmenován do čela výpravy proti Vítkovcům. Během cesty dal nakonec rozkaz, odsouzeného Závěše popravit. V době, kdy Václav bojoval s opozicí (1289–1291) a získal podporu z říše, ukazují přítomnost Mikuláše u Václava II. také listiny z let 1289 a 1291. V polovině devadesátých (1295) se stal krakovským hejtmanem a vzdálil se od pražského dvora. Mezi lety 1301 až 1303 se stal velkopolským hejtmanem.⁵⁸⁷

Vztah Václava II. a Mikuláše je ale obvykle líčen jako napjatý ve smyslu, že mladý panovník okázale dbal na to, aby na Opavsku zůstala zachována královská práva a možné nároky Mikuláše nebyly zrealizovány.⁵⁸⁸ V porovnání se zisky, které jsme uvedli u mladšího Jana, jenž se stal navíc kancléřem, se jedná možná o pozoruhodný vhlad do „jiskřících“ vztahů vládnoucí rodiny. Zdá se také, že s (patrně) mladším nevlastním bratrem vycházel Václav II. lépe a sebevědomého staršího Mikuláše záměrně vysílal mimo dvůr a Opavsko. Jednoznačně ale oba královi bratři museli vycházet z toho, že svrchovaným vládcem v zemi byl Václav II. Možná, že jen Mikuláš Opavskému, kterého snad chtěl otec původně za svého nástupce, trvalo smíření se stavem věcí o něco déle, než mladšímu Janovi.⁵⁸⁹ Na druhou stranu cítil jistě potřebu obhájit držbu území, které mu zjevně nějakým způsobem mělo připadnout po jejich otci. Od Václava II., který ovšem neváhal odstranit svého otčíma, současně využít vojenskou podporu svého tchána k potlačení domácího odboje, a vzápětí se od jeho politického kurzu (tedy po Rudolfově smrti 1291) radikálně obrátit a vystoupit téměř okamžitě proti Habsburkům, nemůžeme čekat, že by neváhal usměrnit ambice i svého nevlastního bratra. To vše se dělo navíc v době, kdy již probíhala expanze do slezsko–polské enklávy, kde se u hranic rozkládalo nyní strategické Opavsko, na něž si Mikuláš dříve, i s pomocí Rudolfa I., činil nárok. Nabízí se proto ještě jedna možná úvaha. Působení Mikuláše v Krakovsku a poté Velkopolsku znamenalo pro Václava rovněž zajištění správy nad územími

⁵⁸⁷ J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 450 a 540; RBM II, č. 1882; Tomasz NOWAKOWSKI, *Malopolska elita władzy. Wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992, s. 60; k Mikulášu Opavskému M. WIHODA, *Mikuláš Opavský*, s. 209–230.; J. KONVIČNÁ, *Dynastické počátky opavských Přemyslovců*, s. 5–38; Robert ANTONÍN, *Správa polského území za vlády posledních Přemyslovců*, SPFFBU 48, 2001, 17–36, zde s. 23.

⁵⁸⁸ Takto barvitě situaci líčí M. WIHODA, *Mikuláš I. Opavský*, s. zvláště 224–225.

⁵⁸⁹ K dalším osudům Mikuláše Srov. M. WIHODA, *Mikuláš I. Opavský*, s. 225–230.

prostřednictvím uznaného, legitimního bratra. Vliv královské rodiny byl tak v nabytých zemích prostředkován dočasně a zjevně cíleně jejím členem.

Nevlastní bratr po matce

Ješek

Syn královny Kunhuty a Záviše z Falkenštejna se narodil asi roku 1282 a posléze se stal členem řádu německých rytířů.⁵⁹⁰ Na pražském dvoře lze jeho výchovu předpokládat alespoň do Závišovy smrti nebo jeho zatčení. Tehdy mu bylo cca osm let, a mohl být předán do klášterní výchovy.

Nemanželský syn Václava II.

Jan Volek

Jediný přímo doložený levoboček Václava II. je známý od roku 1311 coby vyšehradský probošt a kancléř Českého království. Zjevně tedy musel být již dospělým. Narodil se nejspíš někdy kolem roku 1290, tedy ještě za Gutina života a byl vrstevníkem Václava III., Anny i Elišky.⁵⁹¹ Známy je rovněž Volkův *nepos* Štěpán z Tetína, jako notář království českého roku 1321.⁵⁹² Podle rozboru Marka Starého se jedná o nevlastního bratra přes matku Jana Volka, neznámou milenkou Václava II., který se narodil asi kolem roku 1290. Hlavním důvodem je podle Starého, že již v roce 1320 se objevuje dospělý syn Štěpána, Jindřich.⁵⁹³ Vyvrací tak starší tvrzení Ivo Hlobila, podle něhož byl Štěpán synovcem a synem Volkova nevlastního bratra po matce. Starý odkazuje nejen na variabilní možnost překladu slova *nepos* (vnuk, synovec, příbuzný), ale především argumentuje listinnými doklady o potomcích Štěpána z Tetína.

Alžběta Přemyslovna (*Nemanželská dcera Václava II. nebo Václava III.*)

Jako další nemanželský potomek Václava II. byla posuzována Anežka, coby sestra Jana Volka a dcera neznámé matky. Zdeňka Hledíková však prokazuje, že se nejedná

⁵⁹⁰ L. JAN, *In ordine*, s. 453–475.

⁵⁹¹ Ivo HLOBIL, *Přemyslovec Jan Volek (†1351), Rodopisné, heraldické a sfragistické otázky*, *Umění* 6, 1987, s. 478 – 482.

⁵⁹² RBM III, č. 696, 697, a 1239: „*Stephanus de Tetin, nepos Johannis, praepositi Wyssegradensis ecclesiae, cancellarii regni Bohemie*“.

⁵⁹³ RBM III č. 593, a dále podle Marek STARÝ, *Zemský písař Štěpán z Tetína, jeho původ a potomstvo*, *Genealogické a heraldické listy* 19/3–4, 1999, s. 27–37.

o dceru Václava II., nýbrž až o dceru jeho syna Václava III. Listina Karla IV. z roku 1341, kterou markrabě dává klášteru v Pustiměři nové statky a hlásí se k němu jako spolufundátor, označuje abatyši Alžbětu za Karlovu *consanguineam* a biskupovu (Jana Volka) *germanam*.⁵⁹⁴ Zdeňka Hledíková soudí, že užití dvou termínů je záměrně užito juxta pozičně, aby se odlišil stupeň příbuzenství ke Karlovi, přičemž stupeň *germana* je bližším stupněm k Janu Volkovi. *Germana* se ovšem překládá jako rodná sestra. Sama autorka proto zvažuje užití *germana* pro neteř jako méně časté.⁵⁹⁵ Pak by bylo více pravděpodobné, že se jednalo o dceru Václava II.⁵⁹⁶ Nicméně pro mínění Zdeňky Hledíkové hovoří fakt, že v papežské listině z roku 1332 je uvedena jako dcera svobodného krále Václava.⁵⁹⁷ Pokud by se totiž jednalo o Václava II., musel by zplodit Alžbětu před rokem 1287, kdy byl dle autorky ještě svobodný. Po roce 1297, byl totiž vdovcem, což podle Hledíkové papežské listiny důsledně rozlišují, a proto ji přisuzuje Václavovi III. Údaj o svobodě Václava II. před rokem 1287 není ale správný, neboť Václav II. byl ženatý od roku 1278 a manželství kontumováno roku 1285. Paradoxně tento nepřesný údaj více dokládá, že se jedná o dceru až Václava III., který byl do října 1305 skutečně svobodný. Z dalších údajů, které autorka nově přinesla, shrňme, že Alžběta nejprve působila v cisterciáckém klášteře v Pohledu, odkud někdy v roce 1332 přešla ke sv. Jiří na Pražském hradě. Po osmi letech odsud odešla a stala se abatyší kláštera nově založeného benediktinského kláštera v Pustiměři.⁵⁹⁸

⁵⁹⁴ CDM VII, č. 346.

⁵⁹⁵ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Alžběta, dcera Václava III.*, MHB 8, Praha 2001, s. 43–50, zde 47, včetně poznámky 20.

⁵⁹⁶ To se domnívá i K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 271–272, s odkazem na zakládací listinu Jana Volka pustiměřského kláštera. Nutno však dodat, že biskup zde Alžbětu necituje, CDM VII, č. 290.

⁵⁹⁷ Z. HLEDÍKOVÁ, *Alžběta, dcera Václava III.*, s. 44, kde je odkaz na dosud nevydané listiny, poznámka 4 a 6.

⁵⁹⁸ Blíže HLEDÍKOVÁ, *Alžběta, dcera Václava III.*, s. 43–51.

3.2. Světská nobilita

V této části se budeme věnovat představení světské nobility na pražském dvoře podle četnosti rodového zastoupení, nebo jednotlivých šlechticů kolem panovníka a jeho rodiny (1278–1306). Nejprve zachováme postup sledování spřízněnosti s královskou rodinou a teprve potom budeme hodnotit postavení dalších osob v blízkosti krále podle dosažené přízně, kterou jim panovník věnoval.

3.1.1. Příbuzní Přemyslovců

V prvním vymezeném směru příbuzenství s královskou rodinou se jedná o pány ze Strakonic. Na Přemyslově dvoře vystupoval nejdříve **Bavor I. ze Strakonic**, který se objevil v roli číšníka a kastelána na Zvíkově, a od roku 1254 i jako nejvyšší komorník.⁵⁹⁹ K jeho synovi, **Bavoru II.** najdeme roku 1262 pasáž v závěti Voka z Rožmberka: „*Et quinque marce auri solvatur inde pueris domini Bawari secundum conscientiam domini Benesii*“, z překladu: „...*chlapcům pana Bavora s vědomím pana Beneše, švagra*“. Nejde zde tedy o první zmínku o Bavorovi II., jak mylně uvádí autorka knihy o pánech ze Strakonic, Simona Kotlářová, ale o syny zesnulého Bavora I.⁶⁰⁰ Dále Kotlářová píše, že Bavor II. se objevuje na prvním místě svědečné řady listiny, jíž Přemysl Otakar II. uznal, na základě souhlasu papeže Alexandra IV., legitimitu Mikuláše Opavského. Navíc najdeme pouze listiny papeže, které uznávají legitimitu Přemyslových nemanželských dětí.⁶⁰¹ Bezpečně je tak Bavor II. doložen až

⁵⁹⁹ CDB V/1, č. 4 a 30; Simona KOTLÁŘOVÁ, *Bavorové erbu střely*, České Budějovice 2004, s. 36.

⁶⁰⁰ CDB V/1, č. 335, s. 496–498; „*secundum conscientiam domini Benesii*“ již správně rozpoznali editoři českého diplomatáře; srov. rejstřík, CDB V/4, s. 104, heslo *Bawarus I.* a *Bawarus II.* Další nejasnost listina S. Kotlářové k Bavorovi II. vzbuzují její závěry k textu z 1. 5. 1263 vydaného v Praze. Má však označení editorů ++, CDB V/1, č. 379, č. 564. Ve svědečné řadě najdeme Bavora jako *komořího*, což je v případě Bavora II. pochybné, protože úřad držel dříve jeho otec a v této době jím byl již Ondřej, srov. zde bezprostřední chronologické doložení *ante quem* CDB V/1, č. 359, s. 534; S. Kotlářová, *Bavorové*, na s. 46, listinu užívá bez upozornění na spornou svědečnou řadu a mladší opisy textu. V listině navíc najdeme, že před Smilem z Lichtenburka stojí jméno jeho mladšího bratra Častolova, což ale není obvyklé, naopak je obvyklé opačné pořadí.

⁶⁰¹ S. KOTLÁŘOVÁ, *Bavorové erbu střely*, s. 45; papežské listiny CDB V/1, č. 239, s. 370–371 a č. 240, s. 371–372. Navíc v době, kdy papežská kancelář vyhotovila listiny uznávající legitimitu Přemyslových dětí, byl na jeho dvoře Bavor I. ze Strakonic jako nevyšší komoří, CDB V/1, č. 241, tedy 7. 10. 1260; další listiny papeže CDB V/1, č. 244 a č. 245; k tomu srov. M. WIHODA, *Mikuláš Opavský I.*, s. 209–230; srov. také Marcin Rafal PAUK, *Czeska elita moznowladcza a transformacja XIII wieku. Przypadek panów ze Strakonic*, in: Warszawa, Instytut Archeologii i Etnologii PAN 2006, s. 211–238.

po 1. květnu 1263 a v okolí krále až před 12. zářím 1263, na zakládací listině kláštera Zlatá Koruna. Nachází se až na 13. místě svědečné řady, což neprokazuje bezprostřední blízkost panovníkovi. Poté je doložen až o pět let později (od 1268), kdy se ale častěji jedná o zadní místa svědečných řad. Pro užší vazbu hovoří až příbuzenství, které s královskou rodinou navázal díky sňatku s jednou z nemanželských dcer Přemysla II. Zprávu o tom přináší pozdní kronika Přibíka Pulkavy z Radenína.⁶⁰² Bavor II. se dle tohoto *naratia* měl oženit s Anežkou. Jeho informaci verifikuje pak králova listina z roku 1269, kde je první svědek Přemyslův syn Mikuláš a hned za ním najdeme dva královy zetě. Druhým je právě Bavor (první Oldřich z Drnholce).⁶⁰³ Synem Bavora II. a Anežky by měl být tak Bavor III.,⁶⁰⁴ tedy vnuk Přemysla Otakara II. a synovec Václava II. K jejím dětem se počítají zmínění Vilém ze Strakonic a Mikuláš z Blatné.

V přímé dvorské službě (maršálek) zaznamenáme pak Bavora II. od roku 1277 do října 1279.⁶⁰⁵ **Bavora III.** ze Strakonic najdeme na dvoře až pádu Závěše z Falkenštejna na straně strýce, tedy krále Václava II., přičemž k 10. lednu 1289 už spravoval zvíkovské purkrabství. Stejně je jmenován na listině knížete Kazimíra Opolského a jako zvíkovský purkrabí se účastnil i slavnostního slibu věrnosti krakovského biskupa českému králi roku 1294.⁶⁰⁶ Ve funkci je uveden rovněž v pozůstatcích desek zemských z roku 1291.⁶⁰⁷

Spojení s královskou rodinou vzniklo (sňatek s nemanželskou dcerou Přemysla II. Anežkou) tedy podle uvedených informací jako důsledek dvorské služby nejvyššího komorníka Bavora I. Jeho syn, který se s Anežkou oženil, se vypracoval až na maršálka na konci Přemyslovy vlády, a Bavor III. vstupuje do popředí po pádu Vítkovců. Tehdy opět se zvíkovským purkrabstvím, které náleželo už Bavoru I.

⁶⁰² *Kroniky doby Karlovy*, s. 361. Další doložení Bavora II. ve svědečných řadách krále CDB V/2, č. 585, 565, 571, 582, 583,

⁶⁰³ CDB V/2, č. 590. K Oldřichovi srov. níže.

⁶⁰⁴ Přikláníme k domněnce, že Bavor III. je synem nevlastní sestry krále Václava II. a Bavora II. a domnívám se, že ke sňatku Bavora II. a Přemyslovy dcery došlo kolem roku 1268, oproti S. Kotlárové, která hovoří o starším vzniku sňatku. Tím přehodnocují i svoji původní informaci: in D. MALÁ, *Skladba*, s. 117, kterou jsem citovala podle *Zbraslavská kronika. Chronikon Aulae regiae*, s. 542, kde je uvedeno, že Bavor III. byl manželem Anežky, nevlastní sestry Václava II.; srovnej také L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 246, a dále dle rejstříku, kde spojil Bavora II. a Bavora III. ze Strakonic, ale zvíkovským purkrabím je listinně doložen až Bavor III.

⁶⁰⁵ CDB V/2, č. 846, 850; CDB VI/1, č. 74.

⁶⁰⁶ RBM II, č. 1466; 1653.

⁶⁰⁷ AČ 2, č. 2.

Nemanželská dcera Anežka žila ještě roku 1306, přičemž v roce 1318 je zmiňována jako zesnulá.⁶⁰⁸

Dalším spřízněným rodem měli být podle Pulkavy Vartenberkové. Bližší spojitost, než tuto zprávu však nemáme. Zaměříme-li se na pána z Vartenberka této doby, najdeme na dvoře **Beneše I. z Vartenberka**, z rozrodu Markvarticů. Od 1283 působil jako číšník a v pohnuté době roku 1284 stál na straně pražského biskupa a jeho vzestup na dvoře přichází až po Závišově pádu.⁶⁰⁹ Roku 1289 se účastnil slavnostní přísahy Kazimíra Opolského a krátce spravoval úřad podkomořího.⁶¹⁰ Zajišťoval diplomatické úkoly, neboť ho panovník vyslal do Drážďan, aby zde projednal odkoupení dědického podílu spřízněného Fridricha Míšeňského, kterému nabízel jako protihodnotu za zkonfiskované statky Záviše z Falkenštejna.⁶¹¹ Po té zřejmě získal pražské purkrabství (asi k roku 1291), a ve stejné době působil na zemském soudě.⁶¹² Známý je stejnojmenný syn Beneše z Vartenberka, Beneš II., který na stejném soudě vystupoval společně s otcem (snad 1297), a v letech 1302–1305 byl purkrabím v Kladsku.⁶¹³ Na jeho žádost Václav II. udělil 25. února 1305 tržní právo Jičínu.⁶¹⁴ Beneš (starší) z Vartenberka pak někdy v polovině roku 1300, ve společnosti sedleckého opata Heidenreicha, doprovodil na pražský dvůr příští královnu, dceru Přemysla Velkopolského, Richenzu.⁶¹⁵ Jeho účast na dvoře a ve prospěch panovníka v době, kdy odstranil Vítkovce, ukazuje na srovnání podpory Bavora III., synovce krále Václava II. Ten totiž v této době dostal zmiňovaný Zvíkov. Zpráva Pulkavy o příbuzenství se proto zdá věrohodná.

K rozrodu Markvarticů náležel **Jan z Michalovic**, jenž v roce 1284 stál rovněž proti Vítkovcům.⁶¹⁶ S jejich oslabením vystoupil mezi svědky za přísahy Kazimíra Opolského (1289) jako číšník (pravděpodobně vystřídal Jaroslava ze

⁶⁰⁸ RBM III, č. 471, RBM II, č. 2094.

⁶⁰⁹ RBM II, č. 1298.

⁶¹⁰ RBM II, č. 1466; 1467.

⁶¹¹ RBM II, č. 1467.

⁶¹² *Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae*, Josef Emler (ed.), Prag 1886, č. 3; AČ 2, č. 2, 4, s. 332; Bernard WALDSTEIN – WARTENBERG, *Markvartici*, Praha 2000, s. 97.

⁶¹³ RBM II, č. 1909; č. 2024; srov. *Reliquiae tabularum*, č. 6, zápis k roku 1297 však vzbuzuje jisté nesrovnalosti, neboť je mezi jinými uveden i Purkart z Vimperka, který byl prokazatelně již k roku 1295 mrtev, RBM II, č. 1692, a srov. níže.

⁶¹⁴ RBM II, č. 1909.

⁶¹⁵ J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 565.

⁶¹⁶ RBM II, č. 1316, č. 1317.

Šternberka). Stal se součástí řady *testes* rovněž za slavnostní přísahy krakovského biskupa ve svatováclavské kapli (1294).⁶¹⁷

Markvartici představují rod, který působil na pražském dvoře již dlouhodobě.⁶¹⁸ Jedná se předně o **Havla z Lemberka** ze dvora Václava I. Později se setkáme s jeho synem **Zdislavem z Lemberka**.⁶¹⁹ Další syn Jaroslav roku 1281 osvědčil listinu markraběte Oty Braniborského, což ukazuje více na podporu skupiny pražského biskupa Tobiáše z Benešova. Na smírčí listině z 24. května roku 1284 pak skutečně vystupuje na straně biskupa Tobiáše.⁶²⁰ Během převahy Vítkovců se na dvoře navíc žádný z bratrů neobjevuje. S Jaroslavem se setkáváme naposledy v roce 1289 na listině Hynka z Dubé, a Zdislav je snad uveden ještě v roce 1318.⁶²¹ I tito Markvartici spolu s větví Vartenberků potvrzují podporu královské rodině, zvláště v době moci Záviše z Falkenštějna. Podle Václava Novotného byli Markvartici příbuzní s pány z Polné, o nichž vypráví *Zbraslavské kronika*, že se sňatkově sblížili s Přemyslovci. **Vikart z Polné** měl mít totiž za manželku Elišku, dceru Přemysla II. V kronice je Eliška zmíněna při návštěvě Václava II. v domě měšťana Alrama v Brně.⁶²²

O Vikartovi víme, že roku 1303 působil jako brněnský purkrabí.⁶²³ Podle starší listiny 1282 vidíme, že Vikart spolu s bratrem Závišem, jako synové Jana z Polné, obdarovali v Polné kostel.⁶²⁴ Zajímavá je zde svědečná řada, kde vystoupili např. Jindřich z Lichtenburka, či Albrecht ze Žeberka. Mezi svědky najdeme ještě Vítku z Polné, patrně dalšího příbuzného. O vztahu ke královské rodině ze skromných zpráv obdobně jako v případě Markvarticů víc netušíme. Doplnit můžeme

⁶¹⁷ RBM II, č. 1316, č. 1317, č. 1466, č. 1653. K jeho slavné turnajové cestě do Paříže a Porýní, o níž se zmiňuje i Dalimil, a o které napsal skladbu Heinrich von Freiberg srov. níže v oddíle *Rytířská literatura*.

⁶¹⁸ K tomu již V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/4*, s. 437.

⁶¹⁹ L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 244, se domnívá, že jde na listině RBM II, č. 1298, z roku 1283 o tohoto Zdislava, coby purkrabího Pražského hradu, ale nelze to brát spolehlivě, chybí predikát a jiný doklad o držbě úřadu. Zde relativizují původní domněnku, (D. MALÁ, *Skladba*, s. 111), že by se skutečně mohlo jednat o Zdislava z Lemberka, *via facti* pro to ale doklad nemáme. K tomu srov. níže Zdislav. Z další literatury ještě: Zdeněk KALISTA, *Blahoslavená Zdislava*, Řím 1968; Miloslav SOVADINA, *Rodina Zdislavy z Lemberka*, ČMM 112, 1993, s. 217–236.

⁶²⁰ RBM II, č. 1316, č. 1317.

⁶²¹ IBIDEM a RBM II, č. 1474; M. SOVADINA, *Rodina Zdislavy*, s. 217–236; J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 330; B. WALDSTEIN – WARTENBERG, *Markvartici*, s. 87–123.

⁶²² *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 103.

⁶²³ Srov. L. JAN, *Vznik*, s. 105.

⁶²⁴ Jan z Polné je doložen zemřelý již před rokem 1272. V listině je zmíněna jeho manželka Eufemie. Další informace o něm sahá pak k roku 1244, kde je jmenován jeho otec Zbislav z Polné, CDB V/2, č.

listinu, podle níž byl Jan z Polné ve společnosti dvora Václava I. na Křivoklátě, kde král potvrdil jeho donaci německým rytířům. V tomto textu se objevila ještě dcera Jana z Polné, Anna.⁶²⁵ Z roku 1272 je známa Janova manželka Eufemie, patrně tchýně nemanželské Přemyslovny Elišky.

Přesnější zprávy přináší *Letopis Jindřicha Heimburského*, když uvádí v linii příbuzenských vazeb zetě krále Přemysla II. **Oldřicha z Drnholce** (†1273). Jeho manželskou vazbu ke královské nemanželské dceři potvrzuje navíc mladší Pulkava.⁶²⁶ Oldřich působil jako purkrabí Znojma 1267–1269, hejtman ve Štýrsku (od 1270), Korutan, Kraňska a Vindické marky (1271–1273).⁶²⁷ Přibík Pulkava navíc doplňuje jako manžela další z Přemyslových dcer konečně ještě **Voka z Kravař**. Jedná se však o ojedinělou a o sto let mladší zprávu. Voka zachytíme v pramenech doby roku 1283, kdy působil coby opavský komorník vévody Mikuláše.⁶²⁸ Zemřel asi někdy po roce 1283, kdy se pak v listinách uvádí samostatně jeho bratr Zbyslav.⁶²⁹ Kolem roku 1300 se v králově listině objevuje zjevně jiný Vok z Kravař.⁶³⁰

Příbuzensky se ke královské rodině hlásili po určitou dobu Vítkovci, a to díky vztahu a sňatku královny Kunhuty a Závíše z Falkenštejna. Široká působnost v okolí přemyslovských panovníků však přesahuje období této dvojice. Na dvoře Přemysla Otakara II. vynikl nejvyšší maršálek **Vok z Rožmberka**, zakladatel vyšebrodského kláštera, činný jako štýrský hejtman (†1262). Z dalších Vítkovců za Přemyslovy vlády pak výrazněji ještě **Vítek z Hradce**.⁶³¹ Mezi schopné Vítkovce patří rovněž **Záviš z Falkenštejna**, syn Budivoje ze Skalice (z Krumlova).⁶³² Záviš zahájil svoji kariéru ve vztahu ke dvoru po smrti Přemysla Otakara II., když se prosadil v okruhu královny vdovy Kunhuty. Roku 1281 je uveden ve svědečné radě její listiny jako purkrabí v Hradci u Opavy (*Zauissius noster purcravius de Gredz*), kde královna vdova pobývala.⁶³³ Poté co se vrátila do Prahy za Václavem II., rostl vliv Vítkovců.

663; CDB IV, č. 42. K Janovi z Polné srov. vyprávění *Letopis žďárský větší*, FRB II, Josef Emler (ed.) Praha 1874, s. 523–524.

⁶²⁵ CDB IV, č. 13.

⁶²⁶ Srov. výše *Panovnická rodina*.

⁶²⁷ CDB V/3, č. 1571; 1573; 1574; 1579a; 1606.

⁶²⁸ Srov. L. JAN, *Vznik*, s. 95. Naposledy k pánům Tomáš BALETKA, *Páni z Kravař*, Praha 2004.

⁶²⁹ Toho roku 1293 označil vévoda Mikuláš za kmotra našeho milého (*compater noster dilecto*), podrobně T. BALETKA, *Páni z Kravař*, s. 34–35.

⁶³⁰ Srov. k identifikaci T. BALETKA, *Páni z Kravař*, 40–42.

⁶³¹ Starší literaturu i s podrobným výkladem V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/4*, s. 428–432.

⁶³² K němu např. CDB V/1, č. 428, kde s manželkou Perchtou svěřují klášteru *Plagensi ves Schindlau*.

⁶³³ CDB VI/1, č. 130, s. 177–178; z literatury k Závíšovi výběrově Josef ŠUSTA, *Záviš z Falkenštejna*, ČČH 1, 1895, s. 69–75, s. 246–259; Miloš VYSTYD, *Zbyslav Zajíc z Třebouně a*

Zřetelně to vidíme podle kumulace hodností, které nabyli na dvoře během první poloviny roku 1284. To vedlo ke střetu se skupinou kolem pražského biskupa a Purkarta z Janovic, kteří obklopili mladého krále roku 1283. S příchodem královny a Záviše, ale ztratili vliv. Oba jmenovaní prakticky vládli za mladého Václava II., a Závišovi příbuzní drželi hlavní úřady na dvoře. Sám Záviš patrně žádný neměl, jak jsme uvedli již při pojednání o hofmistrovi. Na pražském dvoře vystupoval nejprve na základě vztahu s královnou Kunhutou a následně příbuzenského vztahu k českému králi. Jeho vliv můžeme vidět v řadách svědků králových listin (1286, 1288).⁶³⁴ Z hlediska situace na pražském dvoře je významná listina královské kanceláře krátce po smrti Závišovy choťi, královny Kunhuty, z 23. října 1285. Václav II. dal Závišovi a také svému nevlastnímu bratrovi Ješkovi do dědičné držby „...*civitatem nostram Policz, ...castrum Landsperch...et civitatem Landescron*“.⁶³⁵ Výrazné obdarování vycházelo zjevně ze snahy Záviše získat majetkového zázemí po Kunhutině smrti, ale i ze snahy materiálně zajistit syna Ješka. Můžeme za tím vidět vliv umírající královny.

Podíl Záviše na správě země po Kunhutině smrti přibližují celkem tři výpravy na Moravu v polovině osmdesátých let. Situaci dokumentuje listina z 28. února 1286, kde je, při přísaze Gerharda z Obřan českému králi, na prvním místě svědečné rady uveden Záviš z Falkenštejna.⁶³⁶ Jeho výkonnou roli ukazuje rovněž listina, kde společně s Jaroslavem ze Šternberka (27. září 1287) vystupují coby královi rádci. Jedná o znění statut rozhodčího soudu šesti přísežných pro Prahu.⁶³⁷ S příchodem královny Guty na pražský dvůr jeho pozice oslabila, což navíc umocnila následná nepřítomnost Praze, kdy odcestoval na uherský dvůr. V jaké době pak přesně došlo k zatčení Záviše z Falkenštejna, nevíme. Pravděpodobně v závěru roku 1288 nebo v těsném počátku roku 1289.

konec Záviš z Falkenštejna, ČČH 20, 1914., s. 165–187; Vratislav VANÍČEK, *Vzestup rodu Vítkovců v letech 1169–1278*, ČČH 29, 1981, s. 89–110; IDEM, *Záviš z Falkenštejna a česká šlechta*, Acta universitatis Nicolai Copernici, Historia 24, Nauki Humanisticzno–Spoleczne 204, 1990, s. 185–205; Josef ŽEMLIČKA; *Přemyslovci, Vítkovci, Kuenringové. Vytlačení šlechtické moci do politických hranic (1156/58–1310)*, in: *Kultury na hranici. Jižní Čechy – Jižní Morava – Waldviertel – Weinviertel*, Vídeň 1995, s. 39–42; Libor JAN, *Proces se Závišem a proměny královské vlády v letech 1289–1290*, ČČH 103/1, 2005, s. 1–40.

⁶³⁴ RBM II, č. 1368, č.1430.

⁶³⁵ RBM II, č. 1358.

⁶³⁶ RBM II, č. 1373; k problematice L. JAN, *Vznik*, s. 173; V. VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české III.*, s. 396.

⁶³⁷ RBM II, č. 1418.

Z 10. ledna pochází listina, kde Kazimír Opolský složil lenní přísahu českému králi, která již ukazuje výrazně proměny v držbě jednotlivých úřadů a s tím přeskupování sil na dvoře.⁶³⁸ Podle Vratislava Vaníčka byl však Závíš zatčen po 10. lednu. Již 6. února Václav II. nakládal s jeho statky (Polička, Landškroun aj.), které měnil s Fridrichem, řečeným Clem, za území za Krušnými horami (Drážďany, Donín, Pirnu a další).⁶³⁹ Vzhledem k tomu, že během přísahy Kazimíra se pražský dvůr proměnil a z Vítkovců je doložen jen nejvyšší komorník Ojř, v závěru svědečné rady Oldřich z Hradce, a měsíc poté Václav II. nakládá se statky Závíše dle své vůle, je možné soudit, že byl zatčen již před 10. lednem. Jinak bychom jeho přítomnost i dalších příbuzných při slavnostní přísaze slezského knížete na dvoře spíše očekávali. Nelze ovšem jednoznačně vyloučit ani variantu zatčení mezi 10. lednem až 6. únorem. Konečně osud Závíše se definitivně naplnil poté, co jej odsoudil zemský soud, jak vyplývá z pozdější listiny (15. listopadu 1290) pro vyšebrodský klášter. Popraven byl před hradem Hluboká, patrně 24. července, 1290 z rozkazu králova nevlastního bratra, Mikuláše Opavského.⁶⁴⁰

Vedle Závíše vystupoval jeho bratr **Vítek z Krumlova** v letech 1284 až 1286 jako podkomoří a roku 1288 rovněž v roli maršálka. Kromě toho vedl purkrabství na Hluboké (1285) a Znojmě (1286), jak dokládají svědectví na listinách krále.⁶⁴¹ Vedle Závíše a Vítky byl další klíčovou postavou na dvoře **Ojř z Lomnice** (ze Svin, z Klokot, z Třeboně), strýc obou bratrů. Ojř vystupoval již na dvoře Přemysla Otakara II. a účastnil se vojenských tažení. Např. ho najdeme mezi svědky na listině, již král udělil Vokovi z Rožmberka hrabství Raabs.⁶⁴² Za Václava II. se roku 1284 stal nejvyšším komorníkem (poprvé doložen 20. května 1284). Jeho funkce skončila až po, nebo souběžně se Závíšovým zatčením 1289. Osvědčil královy listiny v letech

⁶³⁸ RBM II, č. 1466. Na listině již není maršálkem Vítek z Krumlova a Hluboké, úřad drží Albrecht ze Žeberka, místo Hroznaty z Hůzic je pražským purkrabím Zdislav ze Šternberka, jako podkomoří vystupuje Beneš z Vartenberka. Jestliže byl Závíš už skutečně ve vězení Pražského hradu, pak ve funkci setrval stále jeho strýc Ojř z Lomnice, nejvyšší komorník (Hynek z Dubé je znám až 1291, je tedy otázka zda Ojř vedl úřad až do této doby) a purkrabím na Přimdě i nadále zůstal Dětrich Spatzmanus.

⁶³⁹ RBM II, č. 1467.

⁶⁴⁰ RBM II, č. 1519, a L. JAN, *In ordine*, s. 462; V. VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české III.*, s. 403.

⁶⁴¹ S úřadem podkomořího již na smírčí listině z května 1284, RBM II, č. 1316 a č. 1317, kdy Vítkovci a jejich stoupenci převzali klíčové úřady, nejvyšší komorník, podkomoří a purkrabí Pražského hradu; RBM II, č. 1368; O. REDLICH, *Eine Wiener Briefsammlung II*, č. 253; RBM II, č. 1430; *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, č. 28; RBM II, č. 1358; 1368; L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 244, uvádí, že purkrabství na Hluboké držel do roku 1288.

⁶⁴² CDB V/1, č. 231.

1285 a 1289.⁶⁴³ Z výkonu úřadu nejvyššího komorníka je významný nejstarší výpis z desek zemských, kde se objevuje Ojířova transakce s valdsaským opatem. Záležitost se odehrávala před (*coram*) panovníkem Václavem II.⁶⁴⁴ Ojíř nechyběl ani u zlistinění lenní přísahy Kazimíra Opolského českému králi v roce 1289, což zřejmě proběhlo již v době Závišova zatčení.⁶⁴⁵

Jindřich z Rožmberka, syn Voka z Rožmberka, se zúčastnil udělení statků Polička, Landšpek a Landškroun 23. října 1285 Závišovi a Ješkovi. Na stranu českého krále přešel záhy po Závišově zatčení, neboť 19. října 1289 mu královna Guta v nepřítomnosti Václava II. zaručila svobodný příchod a odchod z pražského dvora a roku 1291 zasedl na zemském soudu. Přibližně v roce 1302 (1301) dosáhl hodnosti nejvyššího komorníka a spravoval ji až do konce Václavovy vlády.⁶⁴⁶

Z dalších se jedná o **Smila z Hradce** (z Nových Hradů), jenž se uvádí v roce 1284 jako purkrabí v Poděbradech, a v roce 1303 ve Znojmě.⁶⁴⁷ Mezi Vítkovci se pohyboval při dvoře rovněž **Oldřich II. z Hradce**, jak ukazuje smírčí listina z 24. května 1284. Rovněž se účastnil již citované přísahy Kazimíra Opolského 10. ledna 1289 v Praze, přibližně v době po Závišově zatčení.⁶⁴⁸

Příbuzným Záviše byl patrně **Hroznata z Úžic** (snad švagr), který pocházel zřejmě z rodu Kouniců. Jednoznačně byl výraznou oporou Vítkovců. V letech 1284 (vůbec poprvé doložen) až 1286 spravoval úřad purkrabího Pražského hradu, kde je roku 1285 uveden s **Vilémem** (patrně syn).⁶⁴⁹ Po Závišově zatčení byl společně s Vítkem z Krumlova a syny Arnoštem, Budivojem a Jencem hlavním představitelem odboje proti králi. Mezi spojence Vítkovců v této době pak zařadíme **Benedu z Třebles**, purkrabího královské Přimdy v letech 1285–1286. Ve společnosti dvora se objevil za převahy Vítkovců na královských listinách v letech 1285 a 1286.⁶⁵⁰ Zároveň se účastnil pacifikačních tažení Václava II. a Záviše z Falkenštejna

⁶⁴³ Zajímavá zmínka o scholastikovi Ojíře, jež se ojedinele objevuje in: O. REDLICH, *Eine Wiener Briefsammlung II*, č. 148.

⁶⁴⁴ Listina není dosud publikována, jen výpis z desek pod RBM II, č. 1409, srov. D. HAVEL, *Listinné písmo II*, s. 79 a poznámka 33; J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Česká listina v době přemyslovské II.*, s. 206, poznámka 174.

⁶⁴⁵ RBM II, č. 1316; č. 1466.

⁶⁴⁶ RBM II, č. 1358; č. 2259, č., 1914, č. 1982, č. 2034; AČ 2, č. 2, a B. NĚMEC, *Rožmberkové. Životopisná encyklopedie panského rodu*, České Budějovice 2001.

⁶⁴⁷ RBM II, č. 1333, a č. 1982.

⁶⁴⁸ RBM II, č. 1466.

⁶⁴⁹ RBM II, č. 1316, 1317, 1358, 1368; kosobě Hroznaty Húžic V. VANĚK, *Hroznata z Húžic*, Sázavsko VII, 2000, s. 15–21; L. JAN *Václav II. a struktury*, s. 164, 165, 244.

⁶⁵⁰ RBM II, č. 1358, č. 1368.

na Moravu v polovině osmdesátých, jak vyplývá ze svědečné řady listiny Gerharda z Obřan, a to hned za Závišem.⁶⁵¹ V aktovém zápisu nejstaršího českého urbáře (pražského biskupství na foliu 2) datovaném kolem roku 1295 je Beneda z Třebles jmenován společně se svým bratrem Oldřichem.⁶⁵² Rovněž do spolenectví s dobou Vítkovské převahy spadá **Bohuslav ze Smečna**, který byl ve druhé polovině osmdesátých let v úřadu nejvyššího sudího (doložen v letech 1284, 1285 a 1287). Svědectví podal na králově listině roku 1285 při udělení statků Závišovi z Falkenštejna a Jěškovi.⁶⁵³ Bohuslava vystřídá **Sezima z Černé Hory**, (nejvyšší sudí z let 1291 až 1295).⁶⁵⁴

3.2.2. Rody kolem trůnu

Vedle příbuzenských vazeb k panovníckému rodu odlišíme v další fázi spolenectví jednotlivých rodových uskupení. V tomto smyslu evidentně postupovali již Vítkovci před vzestupem Záviše. Obdobně se chovali Šternberkové, jejichž členové se pohybovali na různých stranách podle politické situace. Markantní je to v souvislosti s převahou Vítkovců, kdy je doložena podpora Záviše z Falkenštejna. Jedná se konkrétně o **Jaroslava ze Šternberka**, jenž na dvoře v letech 1284–1287 vedl úřad číšníka a zároveň vystupoval jako purkrabí na Bítově.⁶⁵⁵ Známý je ještě Jaroslavův otec Zdeslav ze Šternberka a bratři, Zdeslav /Zdislav/, Albrecht a Jaroš. Jaroslav ze Šternberka byl přítomen smírcímu ujednání v roce 1284. O tři léta později jej Václav II. označil ve společnosti Záviše z Falkenštejna za svého rádce („*conciliarus noster*“).⁶⁵⁶ Bratr Jaroslava ze Šternberka, Zdeslav, vedl ovšem k roku 1285 také úřad číšníka.⁶⁵⁷ Je otázkou, zda v listině není jen záměna jmen, neboť Jaroslav ho vedl ještě v roce 1287. Navíc ve stejném roce zasedal při zemském soudě.⁶⁵⁸ Vítkovce patrně podporoval po určitou dobu i další ze Šternberků **Zdeslav /Zdislav/**. Roku 1285 je doložen právě jako *summus pincerna*. Také podle formuláře,

⁶⁵¹ RBM II, č. 1289, č. 1373.

⁶⁵² Rostislav NOVÝ, *Nejstarší český urbár z let 1283–1284*, ČsČH 1960, s. 210–227, zde s. 212, 221, včetně přepisu jednotlivých záznamů.

⁶⁵³ RBM II, č. 1315, 1358, č. 1409.

⁶⁵⁴ RBM II, č. 1358, č. 2734. Údaj k roku 1295 potvrzuje v tomto případě AČ 2, č. 3; k tomu srov. RBM II, č. 1692.

⁶⁵⁵ RBM II, č. 1316, č. 1317, 1418.

⁶⁵⁶ Srov. D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Familiares regis*, s. 167.

⁶⁵⁷ RBM II, č. 1358.

⁶⁵⁸ AČ 2, č. 1, s. 332.

který upomíná na listinu Závíše z Falkenštejna, byl číšníkem v jeho řadách.⁶⁵⁹ Již v roce 1289 ale svědčil během přísahy Kazimíra Opolského coby pražský purkrabí, když předtím pravděpodobně vystřídal Hroznatu z Hůžic(!).⁶⁶⁰ Společně s Hynkem z Dubé se stal v únoru tohoto roku garantem jednání Václava II. a Fridricha Míšeňského.⁶⁶¹ V posledním období života obdržel kolem roku 1289 (1290), po navrácení Kladska českému králi, zdejší purkrabství.⁶⁶² V roce 1294, za přísahy krakovského biskupa, se na pražském dvoře objevuje patrně již stejnojmenný potomek Zdeslava ze Šternberka, jako *pucrauijs in Meydperch*.⁶⁶³ K představitelům rodu připojíme ještě **Albrechta ze Šternberka**, purkrabího v Olomouci v letech 1286–1287.

Na pražském dvoře se mnohem výrazněji uvedla ještě jiná rodová skupina šlechticů – Ronovci, kdy opět není doloženo příbuzenství k panovnické rodině. V rámci postojů v politickém vývoji země se na přemyslovském dvoře chovali pragmaticky. Za Přemysla Otakara II. to byl především **Smil z Lichtenburka**, který na pražském dvoře nespravoval žádný úřad, ale vystupoval jako svědek. Podle Jana Urbana se jedná o 31 zachycených svědectví, včetně jedné listiny královny Markéty a jako svědka ho hledá i v listině č. 423 tzv. Českého diplomatáře. Zde je ale jeho syn Jindřich, nikoliv Smil.⁶⁶⁴ Ve svědečných řadách se Smil pohybuje mezi 1. až 8. místem při cestách, tedy mezi předními *testes*. To naznačuje převážně jeho význam během různých tažení panovníka. Jeho svědectví pak najdeme i na darovacích listinách krále ve prospěch církevním institucím.⁶⁶⁵ Urban poukazuje na diplomatickou roli Smila k 8. listopadu roku 1253, kdy byl přítomen již složení slibu Přemysla Otakara II. do rukou papežského nuncia Velasca.⁶⁶⁶ Stojí ve svědečné řadě první za preláty. O jeho významu v diplomacii to ovšem mnoho nevyovídá, protože hlavními aktéry zde byli duchovní, kteří jsou jmenovaní v listině a s králem byli již 17. září 1253. Mocnou pozici dala Smilovi více těžba stříbra v okolí Brodu, a dost možná i proto neměl potřebu usilovat o dvorskou službu. V ní se ostatně výrazně

⁶⁵⁹ RBM II, č. 2323.

⁶⁶⁰ RBM II, č. 1466, č. 1467.

⁶⁶¹ RBM II, č. 1358, 1466, 1467.

⁶⁶² RBM II, č. 1692. Zdeslav umírá v klatbě uvalené roku 1288 biskupem Tobiášem za napadání jeho zboží a statků pod správou pražského biskupství, srov. *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, č. 26, 29, 95–97, 98–99; také L: JAN, *Václav II. a struktury*, s. 246, poznámka 335.

⁶⁶³ RBM II, č. 1653.

⁶⁶⁴ Srov. J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 49–50.

⁶⁶⁵ IBIDEM.

neprosadil ani jeho otec a strýc na dvoře Václava I.⁶⁶⁷ Až po jeho smrti přikročil Přemysl Otakar II. k oslabení Lichtenburků, ve snaze o posílení královského regálu.⁶⁶⁸ Odňal jim právo skladovat kupecké zboží v Brodě a rovněž zasáhl i do vlastnictví těžebných dolů.⁶⁶⁹

Smilův syn **Jindřich (Hynek) z Lichtenburka** se pohyboval na králově dvoře od šedesátých let (1261) a mezi 1263 až 1265 se objevil coby maršálek.⁶⁷⁰ Naposledy je pak Jindřich (Hynek) ve svědečné řadě v listinném falzu, datovaném k 14. červenci 1272. K odchodu Lichtenburků ze dvora přispěla aféra s Jindřichem z Kyseka, uherským magnátem.⁶⁷¹ Roku 1277 je pak Jindřich z Lichtenburka uveden jako člen rozhodčí komise z české strany ve sporu Přemysla a Rudolfa I., ač nepřítomný.⁶⁷² Na panovnickém dvoře se znovu objevil v únoru 1278, kdy svědčil při manském slibu Rulka z Bibrštejna, pátý v pořadí spolu s ním další Ronovci, jako Čeněk z Lipé a Hynek z Dubé.⁶⁷³ Patrně tak v době sporů s Rudolfem I. zachovali Lichtenburkové panovníkovi věrnost a zúčastnili se spolu s ostatními Ronovci válek proti Rudolfovi I.⁶⁷⁴ Za podporu krále získávají zpět kontrolu nad Brodem i horami v jeho okolí. Zřejmě se pak také zúčastnili bitvy na Moravském poli.⁶⁷⁵ V roce 1278 dosáhl Jindřich z Lichtenburka na poručníkově Václava II. Otovi V. Dlouhém ještě navrácení práva skladu.⁶⁷⁶ Po převzetí moci Závišem a královnou se Jindřich pragmaticky ocitá na vládní straně, spolu s dalším Ronovcem Hynkem z Dubé.⁶⁷⁷ Roku 1285 se znovu s bratrancem Hynkem z Dubé účastnil darování rozsáhlých statků Závišovi. Navíc Jindřichův syn Hynek ml. se patrně tehdy oženil se Závišovou

⁶⁶⁶ J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 50; CDB V/1, č. 1.

⁶⁶⁷ K tomu srov. M. SOVADINA, *Dvůr Václava I.*, s. 8–9.

⁶⁶⁸ Více J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 71, 76, 93.

⁶⁶⁹ IBIDEM, s. 94.

⁶⁷⁰ CDB V/1, č. 392; 435; 438.

⁶⁷¹ Ten roku 1270 opustil, jako předcházející oblíbenec Bély IV. Uhry a přišel do Českého království. Získal zde zázemí a dokonce se v Čechách oženil s dcerou Smila z Lichtenburka. Jindřichův švagr pak představoval pro Přemysla Otakara II. možnost podpory při event. kandidatuře bratra královny Kunhuty na uherský trůn, Bély Mačevského. Roku 1272, kdy král Štěpán V. umírá, prchl v nastalém boji o trůn do Čech nejvyšší komorník a bratislavský župan Jiljí. Českému králi svým prostřednictvím nabízel možnost kontroly nad západním Slovenskem. Jindřich Kysecký, který byl s Jiljím ve sporech odešel zpět do Uher, kde se přidal na stranu královny vdovy a Bělu Mačevského zavraždil. To vedlo k negativnímu ohlasu i pro Jindřicha Lichtenburského ze strany přemyslovské rodiny. Konkrétní informace ale chybí, srov. J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 120–122.

⁶⁷² CDB V/2, č. 846.

⁶⁷³ CDB V/2, č. 860.

⁶⁷⁴ J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 124.

⁶⁷⁵ Více IBIDEM.

⁶⁷⁶ RBM II, č. 1157.

⁶⁷⁷ RBM II, č. 1316, 1317, 1358, 1478; J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 129.

dcerou.⁶⁷⁸ Spojenectví se Závišem trvalo 1284–1286. Koncem roku totiž Jindřich z neznámého důvodu přepadl Závišův svatební průvod do Uher.⁶⁷⁹ Nedostal snad vyplacené věno? Roku 1289 je to pak patrně on, který je ve svědečné řadě před Hynkem z Dubé na lenní listině Kazimíra Opolského.⁶⁸⁰ (Zemřel 1296).

Hynek z Dubé (†1309) začal dvorskou kariéru již za vlády Přemysla Otakara II., v úloze stolníka (1277). Ve stejné pozici stál ještě po smrti Václava otce (doložen 1279) a zůstal v ní i za správy braniborského markraběte Oty V. Dlouhého (1281 a 1282).⁶⁸¹ V době vlády Václava II. se v pramenech vyskytuje po celou dobu, přičemž dosáhl největší počet spravovaných úřadů. Poprvé (za vlády Václava II.) se uvádí s určitou hodností v dubnu roku 1284 na listině dochované ve formuláři, která předznamenala smírní ujednání mezi stoupenci biskupa Tobiáše z Benešova a Záviše z Falkenštejna.⁶⁸² Na listině Jana z Michalovic z roku 1283 se však, coby stolník, uvádí Sezima z Krašova.⁶⁸³ Hynek je v úřadu znovu následujícího roku 1284, přičemž ho spravuje za vlády Záviše z Falkenštejna až do 1288.⁶⁸⁴ Po pádu Záviše zaznamenal ale značný vzestup, když se v letech 1291–1293 stal nejvyšším komorníkem.⁶⁸⁵ V tomto období (1294–1295) spravoval ještě purkrabství na Domažlicích a asi od konce roku 1294 mu panovník svěřil hejtmanství Krakovska.⁶⁸⁶ Jeho kariéra šla však ještě k dalším postům. V době korunovace Václava II. polským

⁶⁷⁸ J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 129.

⁶⁷⁹ Podrobně IBIDEM s. 130–131.

⁶⁸⁰ Zde upřesňuji starší výklad in: D. MALÁ, *Sladba*, s. 106–107, poznámka 58. Listina z RBM II, č. 1466; J. URBAN, *Lichtenburkové*, passim, však tuto listinu nijak nevyužívá.

⁶⁸¹ CDB V/2, č. 850, s. 565–567; CDB VI/1, č. 56, s. 101–102; č. 58, s. 104–105; *Regesten der Markrafen von Brandenburg aus askanischem Hause*, Lfg. 1–6, Hermann Krabbo (Hg.), Leipzig 1910, č. 1275, tato listina byla vyhotovena in *Reppen* (Řepín u Mělníka) mezi 11. – 18. listopadem 1281 za účasti i dalších představitelů české šlechty, jako byli Hynek (patrně starší) z Lichtenburka, Jan z Michalovic, Záviš ze Stružince, Beneš z Vartenberka a Jaroslav z Lemberka. Dále srov. J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 322, a I. HLAVÁČEK, *Několik sfragistických poznámek k listině markraběte braniborského Oty z roku 1281*, in: *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia* 2, 1957, s. 50–51, kde autor rozlišil správnou lokalizaci místa jednání. Nově pak edice CDB VI/1, č. 182, s. 236–237; č. 217, s. 268–269, akceptuje Řepín. (Mylně opakuje L. JAN, *Struktury*, s. 67); k braniborskému tématu podrobně D. MALÁ–DVOŘÁČKOVÁ, *Braniboři v Čechách a zajištění Václava II.*, passim.

⁶⁸² RBM II, č. 1311. Smír byl uzavřen 24. května 1284.

⁶⁸³ RBM II, č. 1298.

⁶⁸⁴ RBM II, č. 1311, 1316, 1317, 1358, a 1430. Roku 1289 se na své listině objevuje bez úřadu, jen s přídomkem z Dubé a Frýdlantu, RBM II, č. 1474.

⁶⁸⁵ RBM II, č. 2734, 1292, 1579, 1634. Podle listiny z roku 11. 8. 1295 in: RBM II č. 1692. již patrně komorníkem nebyl. Zde upřesňuji starší výklad in: D. MALÁ, *Sladba*, s. 105. Podle pozůstatků desk zemských jím byl spíše k roku 1295 jistý Albert, AČ 2, s. 332. Také L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 235, a srov. dále níže text k Albertovi ze Žeberka.

⁶⁸⁶ K tomu R. ANTONÍN, *Správa polského území*, s. 21–23.

králem se stal velkopolským hejtmanem (asi 1300–1301).⁶⁸⁷ Na pražském dvoře je znovu od roku 1303–1309, coby purkrabí Pražského hradu. Ve funkci setrval i za Václava III. až do své smrti.⁶⁸⁸ Význam Hynka z Dubé kromě spravovaných úřadů umocňují svědectví na královských listinách v letech 1285 a 1288, 1290 a 1293.⁶⁸⁹ Stejně tak nechyběl na pražském dvoře při lenní přísaze Kazimíra Opolského českému králi 10. ledna 1289.⁶⁹⁰

Podle kumulace úřadů se vliv Hynka z Dubé v okolí krále zvyšoval hlavně od Závišova pádu, což je zjevné i podle listiny z února 1289, kde vystoupil jako jeden z garantů jednání Václava II. a Fridricha Míšeňského (Clem). Předmětem jednání byly zkonfiskované statky Záviše z Falkenštejna. K roku 1294 je mezi *testes* jako první světský představitel dvora jmenován domažlický purkrabí Hynek z Dubé na listině, která zachycuje přísahu krakovského biskupa českému králi ve svatováclavské kapli.⁶⁹¹ Panovník rovněž využíval Hynka z Dubé v diplomatických službách. Roku 1292 se totiž stal členem poselstva k volbě římského krále do Frankfurtu nad Mohanem. Navíc byl téměř vždy součástí Václavova doprovodu na cestách. Na sklonku vlády Václava II. zjevně význam pána z Dubé vrcholí. Stal se nejen pražským purkrabím, ale zbraslavský kronikář ho jmenuje mezi prvními šlechtici při slavnostní přísaze královny Václava u otcova úmrtního lože.⁶⁹² Vliv Hynka z Dubé (na základě královy přízně) umožnil konečně vzestup dalším Ronovců, jako byli mladší páni z Lichtenburka a z Lipé. Na dvoře občas zastihneme ještě bratra Hynka z Dubé, **Alberta z Frýdlantu**. Konkrétně se jedná o svědectví na královské listině v roce 1288.⁶⁹³

Rozrod Ronovců doplňuje **Hynek (mladší Krušina) z Lichtenburka**, syn Jindřicha z Lichtenburka. Dochovalo se jeho svědectví na listině Václava II. za převahy Záviše z Falkenštejna (1285). Po zatčení Záviše útočil na statky pražského

⁶⁸⁷ RBM II, č. 1653, 1608; Stanislaw KUTRZEBA, *Starostowie. Ich poczatki i rozwoj v XIV. w.*, Krakow 1903; T. NOWAKOWSKI, *Malopolska elita wladzy*, s. 57–58; J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 450; naposledy R. ANTONÍN, *Správa polského území*, s. 26–27.

⁶⁸⁸ RBM II, č. 2120; 2189; 2190.

⁶⁸⁹ RBM II, č. 1358; 1430; 2734, RBM IV, č. 1880.

⁶⁹⁰ RBM č. 1466. Listina pravděpodobně vznikla po zatčení Záviše z Falkenštejna, neboť dokumentuje změnu politického směru pražského dvora v zahraniční politice a ve svědečné řadě se v některých úřadech již necitují Vítkovci a jejich příbuzní.

⁶⁹¹ RBM II, č. 1467; 1653.

⁶⁹² *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 93.

⁶⁹³ RBM II, č. 1430.

biskupa Tobiáše a roku 1290 se objevil v táboře Vítkovů.⁶⁹⁴ Již v roce 1289 najdeme ale jméno Hynka z Lichtenburka na lenní listině Kazimíra Opolského v řadě přítomných svědků, a to před Hynkem z Dubé. Nejspíš jde v tomto případě o otce Hynka ml. (Jindřich je často zaměňován za Hynka).⁶⁹⁵ Již o dobrém vztahu s králem pak svědčí jeho přítomnost při slavnostní přísaze krakovského biskupa českému králi roku 1294, kde je uveden jako purkrabí na Lokti hned za Hynkem z Dubé.⁶⁹⁶

Další z Ronovců je nejmladší syn Smila z Lichtenburka, **Rajmund z Lichtenburka**. Panovník Václav II. ho roku 1298 pověřil hejtmanstvím na Moravě, dále spravoval Bítov, který mu král také zastavil.⁶⁹⁷ Roku 1297 osvědčil na Zbraslavi listinu Albrechta ze Žeberka.⁶⁹⁸ K roku 1306 je doložen jako strážce královských lesů „*custos siluarum per Boemiam et Morauiam*“.⁶⁹⁹ V letech 1306–1308 působil v roli podkomořího, s tím, že nevíme, zda tomu tak bylo již za Václava III.⁷⁰⁰ Pro Rajmunda pak tvořil známý básník Heinrich von Freiberg. Dokončil na jeho popud dvorský román *Tristan*, původně psaný Gottfriedem von Strassburg.⁷⁰¹ Konečně Rajmundův starší bratr, **Oldřich z Lichtenburka**, se vyskytuje ve skupině Mikuláše Opavského.⁷⁰² Za přítomnosti Václavova dvora na Zbraslavi roku 1297, stejně jako Rajmund svědčil, že Albrecht ze Žeberka vrátil králi Tachov.⁷⁰³

Nejvíce proslulým a politicky schopným se z Ronovců stal po roce 1306 **Jindřich z Lipé**. Byl vůbec nejvýznamnějším z představitelů domácí šlechty po vymření přemyslovské dynastie a dosáhl ještě mocnější pozici než jeho strýc Hynek

⁶⁹⁴ J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 132. Jistý Hynek z Lichtenburka je také doložen ve stejném roce ve svědečné řadě listiny Václava II. pro Valdsassy (9. 11. 1290), za Hynkem z Dubé, RBM IV, č. 1880, a *Monumenta Egrana. Denkmäler des Egerlandes als Quellen für dessen Geschichte I. (805–1322)*, Heinrich Gradl (ed.), Eger 1886, č. 420.

⁶⁹⁵ RBM II, č. 1466, zde doplňuji svůj starší výklad in: D. MALÁ, *Skladba*, s. 106–107.

⁶⁹⁶ RBM II, č. 1653; t J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 132.

⁶⁹⁷ RBM II, č. 1820, hodnost hejtmana na Moravě se v dalších letech vlády Václava II. nevyskytuje. Není tedy zcela jasné, zda se jednalo o skutečného správce Moravy nebo spíše o hodnost vojenského velitele. Rajmund mohl být také jmenován hejtmanem pro delší nepřítomnost panovníka, který ve druhé polovině roku odcestoval i s doprovodem do Norimberka za římským králem Albrechtem Habsburským. K Rajmundovi a jeho kariéře po smrti Václava II. podrobně J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 140–161.

⁶⁹⁸ RBM II, č. 1750.

⁶⁹⁹ RBM II, č. 2086.

⁷⁰⁰ K. MARÁZ, *K hodnostářům a úředníkům*, s. 112.

⁷⁰¹ HEINRICH VON FREIBERG, *Tristan*, in: Heinrich von Freiberg (Dichtungen). Mit Einleitungen über Stil, Sprache, Metrik, Quellen und die Persönlichkeit des Dichters, Alois Bernt (Hg.), Hildesheim – New York 1978, s. 1–213 (II. Teil, Texte).

⁷⁰² J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 131.

⁷⁰³ RBM II, č. 1750. V roce 1307 zabil Dobeše z Bechyně. Podporoval Jindřicha Korutanského, pak Jindřicha z Lipé, a nakonec se stal purkrabím Pražského hradu 1313.

z Dubé na dvoře Václava II., kde je doložen v roce 1303.⁷⁰⁴ V jeho okolí se však vyskytoval již v roce 1297 (1296), když svědčil na listině Albrechta ze Žeberka, mezi dalšími Ronovci, jako byl Hynek z Dubé, Albert z Frýdlantu, Oldřich a Rajmund z Lichtenburka a Hynek ze Žlab.⁷⁰⁵ Na pražském dvoře najdeme ještě **Čeňka z Ojvína**, který byl nejspíš strýcem Rajmunda z Lichtenburka, neboť o něm takto hovoří listina z roku 1306. V ní je uveden jako strážce královských lesů „*custos silvarum per Bohemiam et Moraviam*“ Rajmund z Lichtenburka.⁷⁰⁶ A právě coby jeho předchůdce v úřadu je zmíněn strýc *Stenco de Moybeuerik*, ztotožňovaný s Čeňkem z Ojvína.⁷⁰⁷ Oprávněně se můžeme domnívat, že strážcem byl již za vlády Václava II. Samostatně se o Čeňkovi z Ojvína dočteme již 17. února 1290.⁷⁰⁸

Mezi spřízněné s Ronovci patřil rovněž jmenovaný šlechtic **Albrecht ze Žeberka** (*Seeberg*), synovec Hynka z Dubé.⁷⁰⁹ Albrecht pocházel z rodu míšeňských Leisnecků. Na dvoře Václava II. se objevuje při smírčím jednání z roku 1284 na straně Vítkovců, dále na královské darovací listině Zavišovi a Ješkovi z roku 1285. Podle nejstaršího výpisu z desek zemských (1287) vidíme, že se zasedal při jednání zemského soudu. Bezprostředně s poklesem Zavišova vlivu a po jeho zatčení Albrecht přešel na stranu krále a postavení si udržel. V roce 1289 se stal maršálkem, přičemž nejspíš vystřídal Zavišova bratra, Vítku z Krumlova. Roku 1294 se účastnil přísahy krakovského biskupa na Pražském hradě (1294).⁷¹⁰ Panovník využil jeho služeb též v diplomacii roku 1292 do říše.⁷¹¹ Ve stejném čase je uveden znovu s

⁷⁰⁴ RBM II, č. 1961.

⁷⁰⁵ RBM II, č. 1750; 1751; k Ronovcům nejnověji Miloslav SOVADINA, *Ronovci a Žitava ve 13. a v 1. čtvrtině 14. století*, Bezděz 6, 1997, s. 7–18; IDEM, *Rozrod žitavských Ronovců ve druhé polovině 13. století*, Bezděz 7, 1998, s. 15–34; IDEM, *Jindřich z Lipé I. První muž království*, ČČM 118, 2001, s. 5–32, kde uvádí první doložení Jindřicha v roce 1296. Dále uvádí, že bratr Jindřicha z Lipé Čeněk z Ojvína získal asi kolem roku 1303 úřad královského strážce lesů, kde ho vystřídal roku 1306 Rajmund z Lichtenburka; srov. RBM II č. 2086; Miloslav SOVADINA - Rudolf KLOS, *Kdo byl otcem Jindřicha z Lipé*, MHB 7, Praha 2000, s. 91–108; ze starší literatury H. BRUNNER, *Herren von Lippe*, Zeitschrift des deutschen Vereins für Geschichte Mährens und Schlesiens 17, 1972, s. 85–99; J. PANÁČEK, *Počátky pánů z Klinštejna a z Ronova*, Muzejní a vlastivědné práce české společnosti přátel starožitností 36, 1992, s. 84–91; IDEM, *Regesta Lippensia*, Děčín 2000, s. 16–20.

⁷⁰⁶ RBM II, č. 2086.

⁷⁰⁷ Srov. také L. JAN, *Vznik*, s. 197, a Miloslav SOVADINA, *Rok vlády Václava III.*, in: *Sto let od narození profesora Jaroslava Šebánka*. Sborník příspěvků, Brno 2000, s. 164–165.

⁷⁰⁸ RBM II, č. 1492.

⁷⁰⁹ *Monumenta Egrana*, č. 410. K. BEER, *Albrecht von Seeberg*, Bohemia 3, 1963, s. 150–172, zde 154.

⁷¹⁰ RBM II, č. 1316; 1317; 1358; 1466; 1653, AČ 2, č. 1; D. MALÁ, *Skladba*, s. 144.

⁷¹¹ Stal se součástí poselstva vedeného Bernardem z Kamence do Frankfurtu nad Mohanem, kde se konala volba římského krále.

purkrabstvím v Kadani, které spravoval již k roku 1277.⁷¹² Vedle Kadaně držel Tachov.⁷¹³ Na Bílinsku měl hrad Eisenberg a na Žatecku Žeberk.⁷¹⁴ Libor Jan uvádí, že roku 1295 mohl Albert zastávat funkci nejvyššího komorníka, podle zápisu z pozůstatku desk zemských k roku 1295.⁷¹⁵ Zde je ovšem uvedeno pouze nejvyšší komorník Albert, jak autor sám upozorňuje. Jako doplňující informaci nelze ani využít listinu bratrů ze Šumberka, ze 7. dubna 1295, kde byl Albert ze Žeberka na pokyn českého krále (*ex mandato serenissimi regis Boemie*) vyslán obejít hranice vsi Otvice, kterou bratři Fridrich a Dětrich ze Šumberka prodali německým rytířům v Chomutově.⁷¹⁶ Stejnou povinnost vykonal i pro Boreše z Rýzmburka, který v listině z téhož dne potvrdil prodej vsi klášteru v Chomutově.⁷¹⁷ Obě listiny psal jeden písař. Pokud by totiž byl v této době nejvyšším komorníkem, můžeme se oprávněně domnívat, že by jej v listině jako komorníka jmenovali. Obcházet hranice měl např. z nařízení panovníka též stolník Hynek z Dubé, lze-li vycházet z formulářového zápisu Zdeňka z Třebíče.⁷¹⁸ Dále se autor domnívá, že o Albrechta ze Žeberka se jedná rovněž v případě nedatovaného formulářového kusu ze stejné sbírky. V textu je uveden nejvyšší komoří Albert i s purkrabstvím na Křivoklátě. Zprávu z formuláře navíc znesnadňují starší informace z roku 1269, kdy se v králově konfirmační listině objevuje mezi svědky purkrabí na Křivoklátě Albert, bratr Dětricha Spatzmana.⁷¹⁹ Zda se tedy k roku 1295 jedná v úřadu nejvyššího komorníka o Alberta ze Žeberka nelze podle formulářového kusu Zdeňka z Třebíče ani ze zápisu desk zemských spolehlivě rozhodnout.

Ronovcům a jejich příbuzným na pražském dvoře do značné míry konkurovali Benešovici, u nichž také nevíme, že by došlo ke spříznění

⁷¹² CDB V/2 č. 850; pro pozdější držbu Kadaně srov. RBM II, č. 1467, 1579, 2740.

⁷¹³ Patrně do zástavy dal Tachov Albertovi již Přemysl Otakar II. Nároky na něj obhájil pravděpodobně kolem roku 1285, jak vyplývá z formulářového listu v RBM II, č. 1351. Václav II. však roku 1297 dosáhl opětovného navrácení Tachova, což dokládá listina RBM II, č. 1750. K vrácení hradu (pod hrozbou tvrdé sankce) došlo slavnostním aktem ve Zbraslavském klášteře 28. srpna. Mezi svědky byli „*Menerius Misnensis et Albero de Lisnik burgravii, Henricus, advocatus de Plawe, Henricus de Coldic, Hynkode Prsybislaus, Hynco de Duba et Albertus fratres ejus dictus de Frydlant, Zdenko de Chlumez, Ulricus et Reymundus fratres de Leuchtenburg, Hynko de Zlab, Brzetislaus, Prothiwa et Dipoltus, filii quondam Dipolti de Rismberg et Hynco de Lippa*“, k tomu srov. naposledy L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 227–229.

⁷¹⁴ J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 509.

⁷¹⁵ Libor JAN, *Václav II. a struktury*, s. 235, pozn. 268; AČ 2, s. 332.

⁷¹⁶ RBM II č. 1683.

⁷¹⁷ RBM II, č. 1634.

⁷¹⁸ Srov. L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 205, a pozn. č. 170.

⁷¹⁹ CDB V/2, č. 585; 586.

s přemyslovským rodem. Významově rodu velmi napomohlo, že se Tobiáš z Benešova stal 1279 pražským biskupem.⁷²⁰ Ze světských členů se řadí k mocnějším **Dobeš z Bechyně**. Jako purkrabí na Bechyni je uveden společně s bratrem Čeňkem v roce 1283 („*Chenko et Tobias fratres*“).⁷²¹ Na protizávišovské straně se objevuje při smírčím ujednání z roku 1284.⁷²² Opětovně na pražském dvoře až od devadesátých let. V roce 1292 se stal, coby purkrabí na Hluboké, součástí diplomatické mise pražského dvora vedené Bernardem z Kamence na jednání kurfiřtů ve Frankfurtu nad Mohanem.⁷²³ Podle listiny Václava II. z roku 1295 vidíme, že získal po Závišovi Hlubokou a Svojanov, a v roce 1303 vystupoval jako maršálek.⁷²⁴ Libor Jan se domnívá, že po určitou dobu byl i podkomořím, snad mezi lety 1293–1295.⁷²⁵ Po vymření Přemyslovců patřil mezi české šlechtice, na které se obrátil římský král Albrecht I. Habsburský, když chtěl získat Českého království pro svého syna. Po smrti Rudolfa Habsburského, řečeného Kaše, pak zjevně představoval hlavního zastávce Habsburků proti Jindřichovi Korutanskému. Na jednání české šlechty spolu pražským biskupem Janem IV. z Dražic byl ale (24. července 1307) zabit stoupenci Jindřicha Korutanského (Oldřich a Hynek Krušina z Lichtenburka).⁷²⁶

Mezi Benešovice patřil rovněž bratr biskupa Tobiáše **Milota z Dědic**, který se převážně pohyboval na dvoře Přemysla II., ale doložen je později u královny Kunhuty v Hradci na Moravě (13. října 1279). O dva roky později (1281) působil coby moravský podkomoří.⁷²⁷ Svědčil na listině Václava II. v Brně při příležitosti tažení na Moravu a přísahy Gerharda z Obřan (1286).⁷²⁸ Po odchodu Vítkovců se objevuje v letech 1289–1290 jako olomoucký purkrabí.⁷²⁹

⁷²⁰ O duchovenstvu srov. níže k Benešovicům František DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě Benešoviců I. O Benešovicích, vyjímaje rod pánů z Kravař*, Brno 1907.

⁷²¹ RBM II, č. 1293; samostatně je jako bechyňský purkrabí uveden opět roku 1295, RBM II, č. 2734.

⁷²² RBM II, č. 1316, 1317.

⁷²³ RBM II, č. 1579, č. 2740, zde byl zároveň i výše citovaný Hynek z Dubé.

⁷²⁴ RBM II, č. 1982.

⁷²⁵ L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 70, 73.

⁷²⁶ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 112.

⁷²⁷ CDM IV, č. 184.

⁷²⁸ RBM II, č. 1373.

⁷²⁹ *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, č. 192; Jan Bedřich NOVÁK, *K nové literatuře a nově nalezeným pramenům o Václavu II.*, ČČH 12, 1906, s. 168; Jaroslav KADLEC, *Bischof Tobias und die Prager Diözese während seiner Regierungszeit /1276–1296/*, Regensburg und Böhmen, 1972, s. 143.

3.2.3. Jednotlivci z řad šlechty

Vedle skupin šlechtických rodů se na dvoře pohybovali jako vykonavatelé dvorských úřadů také jednotlivci z řad šlechty. Mezi ně počítáme **Purkarta z Janovic (Vimperka)**, který se na pražském dvoře prosadil v roce 1262, kdy je uveden ze Zvíkova. Zjevně tu navázal na svého otce Kunrata z Janovic, který byl na Zvíkově činný v letech 1234 až 1254. V roce 1264 se jmenuje jako purkrabí na Zvíkově rovněž jeho stavitel Hirzo. Purkartovo postavení na dvoře Přemysla Otakara II. nadále narůstalo, což ukazuje postupně nabytí hodnosti maršálka, hejtmana ve Štýrsku a Horních Rakoucích.⁷³⁰ Po návratu Václava II. z Braniborska vystupuje spolu s Benešovicí a na dvoře se stal roku 1283 hofmistrem (*magister curie*).⁷³¹ Po nástupu Závěše již drželi zvíkovské purkrabství Dobeš a Bohuslav bez přídomku (květen 1284). Přesto i v této době se Purkart na dvoře pohyboval, jak ukázala svědečná řada z roku 1285, kdy byl přítomen udělení dědičné držby statků Závěšovi z Falkenštejna a Ješkovi.⁷³² Jak ale dokazuje jednání z roku 1288, na Závěšově straně nestál. V době, kdy byl Závěš na uherském dvoře (1288), jednal totiž Václav II. s Albrechtem Habsburským a Purkart je při jednání doložen v táboře mezi pány z Lichtenburka a Benešovicí.⁷³³ Opětovný vzestup Purkarta po Vítkovcově pádu dokládá účast na přísaze Kazimíra Opolského (1289).⁷³⁴ V pramenech je naposledy vzpomínán 1295, jako „*quondam Purchardum de Winterberch, purcravium Pragensem*.“⁷³⁵ Z toho je zřejmé, že před rokem 1295 působil jako purkrabí Pražského hradu.⁷³⁶ Na dvoře Václava II. se pravděpodobně pohyboval ještě jeho syn Zdík, který zasedal roku 1295 na zemském soudu.⁷³⁷ Další příbuzný Purkarta z Janovic, zeť *Jindřich Barut*, vystoupil mezi svědky krále Václava II. v roce 1289.⁷³⁸ Ke spojencům Benešoviců a Purkarta z Janovic připojíme ještě na počátku vlády

⁷³⁰ RBM IV č. 1880; *Monumenta Egrana*, č. 420; J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 403 a 510; V. VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české III.*, s. 221.

⁷³¹ RBM II, č. 1298, první zmínka o úřadu hofmistra. Druhá listina, která tuto informaci o hofmistrovi Purkartovi z Janovic přináší, byla vyhotovena v královské kanceláři, RBM IV, č. 1885.

⁷³² RBM II, č. 1358. K jeho příchodům ke dvoru v této době srov. formulářové listy, RBM II, č. 2257, 2258.

⁷³³ O. REDLICH, *Eine Wiener Briefsammlung*, Bd. II, č. 253, (20. květen 1288).

⁷³⁴ RBM II, č. 1466, a RBM IV č. 1880; *Monumenta Egrana*, č. 420.

⁷³⁵ RBM II, č. 1692.

⁷³⁶ Podle *Monumenta Egrana*, č. 420; L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 244.

⁷³⁷ *Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae*, č. 5.

⁷³⁸ RBM II, č. 1478.

Václava II. stolníka **Sezimu z Krašova** (1283), jehož roku 1284 vystřídal výše jmenovaný Hynek z Dubé.⁷³⁹

Na dvoře najdeme rovněž jistého **Zdislava**, jako nejvyššího komorník a purkrabího na Křivoklátu v roce 1283. Na stejné listině je však další Zdislav bez přídomku, jenž byl pražský purkrabí.⁷⁴⁰ Josef Emler, který listinu otiskl, se u nejvyššího komorníka přiklonil ke Zdislavovi z Třebouně. Pak by se jednalo o Zdislava (Zajíce) z Třebouně, představitele rodu pánů z Valdeka. Miloš Vystyd se vyslovil proti a stejně učinil Josef Šusta, který navíc přiřadil určení *snad* ze Šternberka.⁷⁴¹ Libor Jan se domnívá, že jde v případě nejvyššího komorníka o Zdislava z Třebouně.⁷⁴² V zásadě nelze jednoznačně rozhodnout, o kterého Zdislava se jedná, neboť chybí predikát. Z hlediska doložení **Zdislava z Třebouně** pak víme přímo, že podle svědečných řad vystupoval na dvoře Václava II. v průběhu osmdesátých let; uzavírání míru v roce 1284 a roku 1285 osvědčení královny darovací listiny Závišovi z Falkenštejna.⁷⁴³ Konečně se účastnil ještě slavnostní přísahy Kazimíra Opolského (1289). Podle *Zbraslavské kroniky* působil rovněž v roli podkomořího, což se pro něj stalo osudným. V roce 1291 byl totiž zabit nespokojenými dlužníky.⁷⁴⁴ Svým působením tedy překlenuje jak dobu za vlády Záviše, tak se drží a stoupá v hodnostech i po Vítkovcově pádu.

Mezi často se pohybující pány na dvoře patřil **Dětrich Spatzmann**, jenž byl podkomořím Přemysla Otakara II. v letech 1271–1280 (listina Mikuláše Opavského z 20. února 1280).⁷⁴⁵ Zde je rovněž uveden jako purkrabí Mostu, kde působil v letech 1268–1277.⁷⁴⁶ Z královny konfirmační listiny roku 1269 známe jeho bratra Alberta, purkrabího na Křivoklátě.⁷⁴⁷ Dětrich v době Václava II. držel od roku 1283 Bor (*in nomine suppe*),⁷⁴⁸ a v letech 1289 až 1291 (pouze Dětrich, bez Spatzmann)

⁷³⁹ RBM II, č. 1298.

⁷⁴⁰ RBM II, č. 1298.

⁷⁴¹ J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 330 a M. VYSTYD, *Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Záviše z Falkenštejna*, ČČH 20, 1914., s. 165–187.

⁷⁴² L. JAN, *Václav II a struktury*, s. 244.

⁷⁴³ RBM II, č. 1316; 1317; 1358.

⁷⁴⁴ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 39, a srov. M. VYSTYD, *Zbislav Zajíc* s. 165–187, zde s. 172, kdy patrně se jedná o rozmezí let 1290–1291.

⁷⁴⁵ CDB VI/1, č. 91; naposledy k podkomořím Václava II. L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 67–73

⁷⁴⁶ Srov. k jeho osobě L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 67.

⁷⁴⁷ CDB V/2, č. 585; 586.

⁷⁴⁸ RBM č. 1304; V. VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české III.*, s. 278, a 390; L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 226.

purkrabství na hradě Přimda.⁷⁴⁹ V úřadu nejspíš vystřídal straníka Vítkovců Benedu z Třebie. Za Václava II. se na dvoře prosadil jako podkomoří výrazně **Burchard z Magdeburku**, představitel rodu Viprechta Groičského, který byl zároveň strýcem magdeburského arcibiskupa Burcharda. Jmenovaný prelát na pražský dvůr zavítal v době korunovačních slavností roku 1297.⁷⁵⁰ Podkomoří Burchard je však zmiňován pouze ve formulářové sbírce svatopavelského kláštera přibližně mezi lety 1296 až 1298. Díky tomu může být jeho „existence“ méně věrohodná. Podle Josefa Šusty se ale stal Burchard podkomořím již po smrti Zbislava z Třebouně roku 1291 a úřad zastával až do roku 1303, tedy plných dvanáct let. Autor však neuvedl citaci svého zdroje. Obecně ale z údajů formulářové sbírky vyplývá, že Burchard z Magdeburku patřil k bližším rádcům krále.⁷⁵¹ K výrazným šlechticům počítáme rovněž **Tasa z Vízmburka**, opět ve druhé polovině vlády Václava II. Nejprve se objevuje v královském doprovodu v Olomouci roku 1289, kde osvědčil listinu krále.⁷⁵² K 1. srpnu 1294 až patrně do konce roku krakovský působil jako krakovský hejtman (*capitaneus Cracovie et Sandomirie*)⁷⁵³, a roku 1303 (25. leden) starostoval v Pomořansku a Kujavsku. Druhé pověření v polských zemích trvalo zřejmě jen krátce (k 28. prosinci je doložen Fridrich z Čakovic), neboť podle vyprávění *Zbraslavské kroniky* byl jako podkomoří roku 1304 v Praze zabit.⁷⁵⁴ V úřadu ho nejspíše střídá **Apard Donaty z Černé Hory**. V případě Aparda je obecně přijímán podkomořský úřad, přestože je roku 1305 citovaný jako komoří království českého.⁷⁵⁵ Pocházel z rodu Donaty s hodností rytíře a byl členem florentské finanční skupiny na dvoře Václava II.⁷⁵⁶ Obratná finanční politika vynesla Apardovi úřad podkomořního, včetně zisku územního majetku hlavně na Moravě, o čemž vypovídá přídomek z Černé

⁷⁴⁹ RBM II, č. 1466; 1554. V listině RBM II č. 1692 z roku 1295 jen vzpomínán jako purkrabí na Přimdě. Uváděn je dále v letech 1271–1278 v úřadu podkomořního, srov. V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/4*, s. 330, a J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 339.

⁷⁵⁰ RBM II, č. 1754.

⁷⁵¹ J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 516; *Das St. Pauler Formular*, č. 36, 70, 69, 77, 91, 92. Naposledy se Burchardovi věnoval L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 70–73.

⁷⁵² RBM II, č. 1478.

⁷⁵³ R. ANTONÍN, *Správa polského území*, s. 21.

⁷⁵⁴ Srov. T. NOWAKOWSKI, *Malopolska elita*, s. 59–60; dále J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 512, a s. 620; *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae regiae*, s. 124, včetně poznámky na s. 124; R. ANTONÍN, *Správa polského území*, s. 31–32.

⁷⁵⁵ V případě Aparda stejně soudí J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 551, 653–654. Naposledy také L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 73.

⁷⁵⁶ Blíže J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 551, podrobně ke skupině florentánů a jejich působnosti v Čechách L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 127–136 a 144–149.

Hory. Další z Italů *Rineri* spravoval roku 1304 (po 23. květnu) hejtmanství v Krakovsku.⁷⁵⁷

Na počátku krátké vlády Václava III. zaznamenáváme **Oldřicha z Říčan**, syna Diviše ze Všechrom. Oldřich osvědčil královu listinu jako *magister curie*.⁷⁵⁸ Od roku 1309 je pak doložen jako *iudex terre*, což potvrzuje i nekrologium kláštera sv. Anny v Praze.⁷⁵⁹ Oldřich byl synovcem **Ondřeje ze Všechrom**, který působil jako nejvyšší komorník za vlády Přemysla Otakara II. do roku 1276, kdy ho vystřídal **Domaslav ze Škvorce**.⁷⁶⁰ K úloze Ondřeje na Přemyslově dvoře vypráví *Pokračovatelé Kosmovi*. Podle nich se měl snažit ovlivňovat krále, aby kandidoval na říšský trůn.⁷⁶¹ Nejprve vystupoval ale jako stolník 1253–1260, až poté se stal nejvyšším komorníkem po Bavoru I. ze Strakonic.⁷⁶² V této funkci na dvoře působil 16 let.⁷⁶³ Jeho výraznou úlohu na Přemyslově dvoře vzpomínají *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*⁷⁶⁴ Bratr Ondřeje **Diviš ze Všechrom** byl roku 1256 číšníkem a od 1260 po 12 let vedl stolnictví po svém bratrovi.⁷⁶⁵ Další Ondřej z Říčan se objevuje roku 1289 na straně Závišových stoupenců, když v době odboje Vítkovců a jejich spojenců napadal statky pražského biskupa Tobiáše. Podle M. R. Pauka není zcela zřejmé, zda se jedná o syna nejvyššího komorníka Ondřeje.⁷⁶⁶

⁷⁵⁷ RBM II, č. 2019; č. 2027, dále také RBM II č. 1880, a 2760; J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 551; T. NOWAKOWSKI, *Malopolska elita*, s. 62–63, kde pojednává o hejtmanství Rineriho a správě Jana Muskaty; R. ANTONÍN, *Správa polského území*, s. 25.

⁷⁵⁸ *Moravské a slezské listiny lichtenštejnského archivu ve Vaduzu I*, (1173–1380), Jan Bystřický – František Spurný – Ludvík Václavěk - Metoděj Zemek (edd.), Brno 1991, č. 25; K. MARÁZ, *K hodnostářům a úředníkům*, s. 112.

⁷⁵⁹ RBM II, č. 2189; 2190; *Nekrologium kláštera sv. Anny v Praze*, Josef Emler (ed.), Praha 1878, s. 7; Marcin Rafał PAUK, *Mechanizmy tworzenia elity dworskiej w dobie ostatnich Przemyslidów. Najwyższy komornik Andrzej z Všechrom i jego krag*, in: *Dvory a rezidence ve středověku. Skladba a kultura dvorské společnosti*, MHB 11, Supplementum 2, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2009, s. 91–101.

⁷⁶⁰ Srov. také L. JAN, *Deset „purkrabích“ na dvoře Přemysla Otakara II.*, in: *Dvory a rezidence ve středověku. Skladba a kultura dvorské společnosti*, MHB 11, Supplementum 2, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2009, s. 81–91.

⁷⁶¹ *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 326.

⁷⁶² CDB V/1, č. 5 a č. 241.

⁷⁶³ CDB V/1, č. 426; 477.

⁷⁶⁴ K jeho kariéře i pramenům podrobně M. R. PAUK, *Mechanizmy tworzenia elity dworskiej*, s. 94.

⁷⁶⁵ CDB V/1, č. 241, a M. R. PAUK, *Mechanizmy tworzenia elity dworskiej*, s. 96.

⁷⁶⁶ IBIDEM, s. 97, a *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, č. 193.

3.3. Duchovenstvo

V následující části personálního představení pražského dvora se budeme věnovat osobám duchovního stavu, které je možné z dochovaných pramenů poznat. Jejich postavení na dvoře bylo vázáno na tzv. dvorskou službu jen u některých z nich. Značný počet jich zde pobýval pouze jako dočasní hosté nebo královi rádci.

3.3.1. Kaplani a dvorská kaple

Ve dvorské službě bychom primárně hledali královy kaplany, kteří symbolizovali tzv. dvorskou kapli a pak členy jeho kanceláře.⁷⁶⁷ Míru kaplanských povinností u krále a jeho rodiny a počet kaplanů ve dvorské kapli ale zjišťujeme obtížně. Vyjdeme-li z liturgické bohoslužebné povinnosti, pak podle pramenných zmínek nevíme přesně, který z kaplanů tak přímo pro panovníky činil a kdy. Informace o jejich působení získáváme více nahodile, nejčastěji pokud od panovníka něco dostali, nebo se nacházejí ve svědečné řadě jeho listin. Problematické je dále prokázat, zda jejich služba byla vázána institucionálně k církevní stavbě – tedy konkrétní dvorské kapli, neboť kanonikáty a prebendy, a s tím spojená obročí držela většina kaplanů na různých místech království. Z hlediska lokálního určení kaple by se zřejmě jednalo o kapli Všech svatých na Pražském hradě. Označení královské kaple, jako *capella specialis*, si ovšem držela ještě kaple na Vyšehradě. Podle zachovaných formulářových listů Zdeňka Třebíče je možné, že docházelo k jistému formálnímu přijímání mezi kaplany krále.⁷⁶⁸ Vedle toho formulářový list stejné sbírky ukazuje, že jim panovníci mohli poskytovat i roční plat.⁷⁶⁹

⁷⁶⁷ Obecně Joseph FLECKENSTEIN, *Hofkapelle der deutschen Königen, I. Grundlegung, Die karolinische Hofkapelle, II. Die Hofkapelle im Rahmen der ottonische-sachsische Reichskirche*, Schiften der MGH 16/1–2, Stuttgart 1959, 1966; k českému prostředí Jakub ŠILHAN, *Kaple a kaplan*, *Archeologia historica* 6, 1981, s. 248–251; Petr SOMMER, *K postihnutí termínů ecclesia a capella v archeologických pramenech*, *Archeologia historica* 7, 1982, s. 453–469; IDEM, *Církev a stát od 10–13. století*, in: *Przemyślidzi i Piastowie – twórcy i gospodarze średniowiecznych monarchii*, Poznań 2006, s. 50, 53, a s. 65; J. V. POLC – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Pražské synody a koncily*, Praha 2002, s. 97. K vývoji dvorské kaple srov. práci Elli HANKE-HAJEK – Martha WIEDEN /mit einer Einleitung, und Zusammenfassung von Hans ZATSCHEK/, *Die Geschichte der böhmischen Hofkapelle bis 1306*, *Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte* 4, 1940, s. 25–81, 113–168; také L. JAN, *Nezdařený pokus Václava II.*, (passim).

⁷⁶⁸ Srov. RBM II, č. 2464, 2465, 2466.

⁷⁶⁹ RBM II, č. 2324.

Podle výpovědi pramenů odvodíme míru blízkosti ke královské rodině ve smyslu *capellanus regis* jedině tedy, když budeme posuzovat počet jmenování v pramenech, a tak i přízeň, kterou konkrétnímu kaplanovi panovník věnoval. Kronikář Beneš Krabice z Weitmile navíc zaznamenal, že Václav II. měl asi čtyřadvacet kaplanů, kteří byli každý den zváni k jeho stolu a k jídlu, včetně probošta královské kaple. Kaplani mu také každý den zpívali kanonické hodinky a sloužili mše.⁷⁷⁰ Byli to ale členové svatovítské nebo vyšehradské kapituly? Vyšehradská kapitula je jmenována jako zvláštní královská kaple jak za Přemysla Otakara II., tak Václava^oII.⁷⁷¹ Možná ale právě to, že je kaplí „zvláštní“, bylo vymezení proti kapli na Hradě přetrvávající ještě z knížecího období. Za knížecí kapli byla pak považována na Hradě kaple Všem svatých od roku 1185. V roce 1263 ji nechal přestavět tehdejší svatovítský děkan Vít, za přispění nejvyššího sudího Čéče, což vyprávějí *Pokračovatelé Kosmovi*.⁷⁷² V kapli byli ustanoveni dva kněží a jejich obročí zajišťovaly vsi Drchkov a Vyšínka u Slaného.⁷⁷³ Kapli potvrdil rovněž Přemysl Otakar II. a stanovil také sloužení mší za sebe a rodinu. V této kapli pak mohly být uloženy svaté ostatky, které Přemyslovci získávali.⁷⁷⁴ O královské kapli se dále dozvídáme z formulářových listů (1287) biskupa Tobiáše z Benešova, kdy kapli patrně spravoval králův kaplan Adolf z Bíliny.⁷⁷⁵ Biskup v listech vyzýval k návštěvě kaple v konkrétní svátky a udělení odpustků za určitých podmínek. V případě kaplana se jedná o doklad „*capellanus regis apud capellae regalis*“. Další zmínka o královské kapli je roku 1295, kdy je jmenován *prepositus capellae regiae in castro Pragensi* Oldřich (proboštem svatovítské kapituly je ale v této době také Oldřich).⁷⁷⁶ Druhá listina stejného dne a roku ukazuje králův záměr zde zřídit kapitulu a potažmo zajistit kanonikáty. Panovník tak učinil přenesením mělnické kapituly i s tamními

⁷⁷⁰ Srov.: „*Habebat autem capellanos cottidianos ad mensam et pabulum ascriptos XXIII ad minus, et capelle regie prepositum, qui secundum ordinem ad beneficia promovebantur. Hii singulis diebus horas canonicas et missas quam plures in die coram principe decantabant, quibus cantantibus alii legebant*“, in: *Kronika Beneše z Weitmile*, FRB IV, J. EMLER (ed.), Praha 1884, s. 460.

⁷⁷¹ CDB V/2, č. 571; RBM II, č. 1437.

⁷⁷² *Letopisy české*, FRB II, s. 298, a *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, s. 322. K děkanu Vítovi Josef ŽEMLIČKA, *Děkan Vít, hodnostář a dobrodinec pražské kapituly. Sonda do života významné kulturní osobnosti 13. století*, in: *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, Ivan Hlaváček – Jan Hrdina – Eva Doležalová – Jan Kahuda* (edd.), Praha 1998, s. 549–568.

⁷⁷³ Srov. J. ŽEMLIČKA, *Děkan Vít*, s. 566.

⁷⁷⁴ Tak soudí L. JAN, *Nezdařený pokus Václava II.*, s. 67.

⁷⁷⁵ *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 19 a 20.

⁷⁷⁶ RBM II, č. 1675.

prebendami⁷⁷⁷, což by znamenalo, že i s jejím proboštem, také jmenovaným Oldřich. V textu se však neuvádí, kdy k transakci se souhlasem pražského biskupa došlo. Není důvod nevěřit, že tomu bylo nedlouho před vydáním této listiny. „Přesunutý“ mělnický probošt se totiž jmenuje mělnickým proboštem ještě roku 1294 na listině míšeňského markraběte hned za míšeňským biskupem Bernardem z Kamence.⁷⁷⁸ Oldřich je uveden ve svědečné řadě, přičemž se tehdy projednávala záležitost prodeje Pirny Václavu II. a Oldřich bezpochyby zastupoval zájmy českého krále.⁷⁷⁹ Konečná snaha panovníka o rozmnožení kanonikátů prostřednictvím mělnické kapituly u královské kaple Všem svatých vyzněla naprázdno. K roku 1300 bylo všechno vráceno do původního stavu, tzn., že kapitula se vrátila na Mělník. Při kapli Všem svatých však zůstala pozice děkana (Albert).⁷⁸⁰

Snad právě osazenstvo kaple z roku 1295, děkan Albert, kustod Kristin, kantor Heřman a ostatní kanovníci královské kaple na Hradě jsou ti, jež vzpomínal Petr Žitavský, když uvedl, že z králova rozkazu byl přibrán určitý počet řeholníků, kteří byli v jeho denní družině „... *inter cotidiane consorcium familie*“.⁷⁸¹ Naráží tak možná právě na královu snahu rozšířit a hmotně zakotvit širší počet kaplanů. Jenže Žitavského sbor řeholníků mohl znamenat i širší pojem, neboť výčet kaplanů jak z doby Přemysla II., tak Václava II. je rozsáhlý, a celkově počet ostatních duchovních na dvoře u druhého z nich velmi vysoký. Využití kaplanů se nadto nabízelo od kaplanství přes právní rady, práci v kanceláři, diplomacii, nebo lékařství až třeba k astrologii a všechny bylo nutné za jejich službu nějak odměnit.

Nyní se zaměříme na konkrétní výčet doložených kaplanů. Mezi prvními v okolí Přemysla Otakara II. najdeme kaplana **Řehoře** (*Gregorius*), hlídače (*custos*) olomouckého kostela. Uvedený je v listině roku 1254, kde mu král tehdy pod určitými ustanoveními potvrdil starší dar Přemysla I. a konfirmaci svého otce. V listině jsou ještě jmenováni synovci Řehoře, Jan a Vojslav.⁷⁸² Znovu se u krále vyskytuje ve svědečné řadě roku 1255, kdy pobýval Přemysl v Brně *in colloquio*

⁷⁷⁷ Naposledy L. JAN, *Nezdařený pokus Václava II.*, s. 68–69.

⁷⁷⁸ CDB II/1, č. 313.

⁷⁷⁹ Libor Jan se domnívá, že k přenesení došlo mezi lety 1291 až 1292, přičemž listinu z roku 1294 o Oldřichově cestě do Míšeň nepoužil, L. JAN, *Nezdařený pokus Václava II.*, s. 69.

⁷⁸⁰ RBM II, č. 1862, 1863; L. JAN, *Nezdařený pokus Václava II.*, s. 70.

⁷⁸¹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 70–71.

⁷⁸² CDB V/1, č. 37; k tomu srov. listinu olomoucké biskupa Bruna, kde je uveden jako *custos*, CDB V/1, č. 55, 56, 80, 84, 145.

generali. Najdeme jej ovšem bez kaplanství, pouze mezi svědky.⁷⁸³ Oproti tomu králův kaplan **Bartoloměj** je zmiňovaný mnohem častěji a netřeba pochybovat o výrazné králově přízni. V roce 1254 mu jako *dilecto capellano nostro* dal *tabernas medonis*, které se nacházely *infra muros* pražského města.⁷⁸⁴ V listině je Bartoloměj uveden rovněž coby vyšehradský kustos a arciděkan olomoucký a právě k vyšehradskému kustodství obdržel taverny *medonis*.⁷⁸⁵ K roku 1257 mu pražský biskup Mikuláš potvrdil, na základě privilegia krále, kapli sv. Štěpána ve Zlíchově (*de Zlechov*).⁷⁸⁶ Jako kaplan je jmenován v listině Přemysla II. znovu 1258, kdy panovník potvrzuje zvoníky a strážce (*campanarios et custodes*) kostela jemu, rovněž jeho nástupcům v úřadě kustoda při kostele sv. Petra na Vyšehradě a nikomu jinému.⁷⁸⁷ V následujícím roce Bartoloměji stvrdil *de principali munificentia ... capelam nostram rotundam* v královském dvoře na Vyšehradě (*in curia regis*).⁷⁸⁸ Jako svědek a arciděkan vystoupil na listině krále roku 1260 v Praze ve věci testamentu olomouckého probošta Mikuláše, a znovu svědčil i roku 1262.⁷⁸⁹ Podle registů z roku 1261 působil též v roli jednatele krále Přemysla II. u Filipa Salcburského.⁷⁹⁰ O rok později se již uvádí coby olomoucký děkan.⁷⁹¹ Panovník ho pak znovu nazývá svým kaplanem a nadto děkanem olomouckým v roce 1267, přičemž povoluje *de gratia speciali*, že si může postavit dům v olomouckém hradu mezi kaplí Máří Magdaleny a domem Benedy z Dubičska, a ten svobodně držet, což platí též pro jeho nástupce v úřadu děkana.⁷⁹² Z olomouckého působiště Bartoloměje

⁷⁸³ CDB V/1, č. 62.

⁷⁸⁴ CDB V/1, č. 30; srov. k němu listinu č. 35, kde je ve sporu s děkanem a vyšehradskou kapitulou; dále č. 55, 56, 62, 69, 80, 93+, 122, 145, 181, kde vystupuje jen jako olomoucký arciděkan.

⁷⁸⁵ K vysvětlení pojmu taberny můžeme využít J. V. POLC – Z. HLEDÍKOVÁ, *Pražské synody a koncily*, s. 99, kde je ve fragmentu ze synodálního statutu roku 1312: „...*in tabernis vinum, cervisiam vel medonem*“. K tavernám např. I. RABECKA–BRYKCZYŃSKA, *Die Taverne im frühmittelalterlichen Polen*, in: *Gastfreundschaft, Taverne und Gasthaus im Mittelalter*, H. C. Peyer (Hg), München–Wien 1983, za oba odkazy vděčím Dr. Karin Pátrové.

⁷⁸⁶ CDB V/1, č. 120. K této kapli rovněž č. 173.

⁷⁸⁷ CDB V/1 č. 164, a srov. i listinu pražského biskupa č. 163.

⁷⁸⁸ CDB V/1 č. 196; k tomu srov. listinu č. 401, kde roku 1264 kapli na žádost Bartoloměje dostává vyšehradský sakrista Václav, včetně taverny a kaple sv. Štěpána, k tomu CDB V/2, č. 531. V roce 1267 znovu potvrzuje k úřadu sakristy vyšehradského kapli sv. Štěpána, CDB V/2, č. 531.

⁷⁸⁹ CDB V/1, č. 221; srov. rovněž č. 291; CDB V/1 č. 311, 312, 313 jako *custos* vyšehradský.

⁷⁹⁰ CDB V/3, č. 1216, 1217, 1218, 1231.

⁷⁹¹ CDB V/1, č. 350, 351, 358, 360, 361, 373, 375, 380, 394, 408, 409, 420, 472+, 473, 526, 527, 530, 548.

⁷⁹² CDB V/2, č. 487.

víme navíc, že je autorem panegyriku na biskupa Bruna. Spis vložil před tehdy sestavené nekrologium olomouckého kostela.⁷⁹³

Další kaplan **Gaudencius** osvědčil královu listinu 1255 a ve stejném roce opět ve svědečné řadě královny listiny je uveden jen jako *sacerdos*.⁷⁹⁴ V roli kaplana se cituje mezi svědky znovu 1258, kdy krále společně s kaplanem **Mikulášem** (oba ve druhé z listiny uvedeni jako kněží) provázeli do Brna.⁷⁹⁵ Oba svědčili pak roku 1261 a 1262 na listině v Praze jako *capelani domini regis*.⁷⁹⁶ Další kaplan **Vojslav** vystupuje v roce 1255 společně s Gaudenciem coby svědek.⁷⁹⁷ V roce 1256 kaplanem krále také břevnovský opat **Martin**. O čtyři roky později se to ale již neopakuje.⁷⁹⁸ Ve stejném roce (1256) najdeme kaplanem **Arnolda**, probošta u sv. Floriána.⁷⁹⁹ Podle Josefa Emlera a Václava Novotného byl kaplanem Přemysla Otakara II. údajně Albert, rektor kaple sv. Petra v Brně, což ale v listinách není uvedeno.⁸⁰⁰ V roce 1260 nazývá král na listině ve Vídni milým kaplanem **Leopolda**, probošta *in Ardacensis*. Na jeho žádost obnovuje v Ardaggeru týdenní trh. Další kaplan **Eliáš** (*Elye*) se objevuje 1259 ve Znojmě. Panovník jemu a jeho nástupců potvrdil desátek z destiny mýta a poplatků kostela v Hlubčicích.⁸⁰¹ V roce 1262 najdeme písaře a kaplana **Gotfrieda**, kterému panovník konfirmoval starší privilegium kostela v Příbyslavicích, kde působil.⁸⁰² Ve stejném roce známe kaplana a zároveň vyslance u papežské kurie magistra **Petra**, jenž se stal později protonotářem a kancléřem královny kanceláře.⁸⁰³ Kaplanem je označen ještě písař královské kanceláře, **Přísnobor**, opět v roce 1262. Přísnobor pracoval nejen v kanceláři, ale zároveň působil jako pražský scholastik a vyšehradský kanovník.⁸⁰⁴ Ke stejnému roku je kaplanem pražský kanovník **Tobiáš** (pozdější biskup Tobiáš z Benešova?).⁸⁰⁵ Ve Vídni 1265 uvádí svědečná řada Přemyslovy listiny pro klášter *in Vornbach* dva

⁷⁹³ Marie BLÁHOVÁ, *Dějepisectví v českých zemích přemyslovského období*, in: Przemysli i Piastowie – twórcy i gospodarze średniowiecznych monarchii, Poznań 2006, s. 123, pozn. 103–104.

⁷⁹⁴ CDB V/1, č. 40, 63.

⁷⁹⁵ CDB V/1, č. 165, 166.

⁷⁹⁶ CDB V/1, č. 292, 311, 312, 313.

⁷⁹⁷ CDB V/1, č. 40.

⁷⁹⁸ CDB V/1, č. 76+, 220.

⁷⁹⁹ CDB V/3, č. 1058.

⁸⁰⁰ RBM II, dle rejstříku s. 156, z něhož vyšel i V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/4*, s. 358.

⁸⁰¹ CDB V/1, č. 204.

⁸⁰² CDB V/1, č. 313.

⁸⁰³ CDB V/1, č. 334, a srov. *Struktura královské kanceláře*.

⁸⁰⁴ CDB V/1, č. 343, 359.

⁸⁰⁵ CDB V/1, č. 311.

predilectos kaplany **Eberharda** a **Mikuláše**.⁸⁰⁶ V následujícím roce je kaplanem probošt chotěšovského kláštera, **Gothrad** (*dilectus et specialis capellanus noster*), v listině, kde panovník potvrdil klášteru kostel sv. Vavřince u Plzně.⁸⁰⁷ Dalším královým kaplanem byl v září 1268 **Kuno**, kanovník a děkan vyšehradské kapituly.⁸⁰⁸ Následujícího roku pak provázel Kuno panovníka do Poděbrad. Ve svědečné řadě listiny jsou uvedeni nadto mělnický probošt Tobiáš, Jan probošt ze Sadské a **Severin**, **Kristián**, **Hugo** a **Filip** jako *sacerdotes a capelani nostri*.⁸⁰⁹ Také podle editorů českého diplomatáře lze považovat všechny jmenované za sebou za králové kaplany. Ke kaplanství Severina a přímluvě panovníka pro kanonikát olomoucký můžeme snad přidat formulářový list ze sbírky Františka Palackého.⁸¹⁰ Filip je nadto spojen s Filipem písařem královské kanceláře z roku 1269.⁸¹¹ K roku 1268 zmiňuje ještě Václav Novotný kaplanem mistra Jana, olomouckého arcijáhna a mistra Augustina, pražského kanovníka.⁸¹² Počátkem sedmdesátých let (1273) se setkáváme s královým kaplanem magistrem **Wernherem**, rektorem u sv. Marie v Rouhovanech. Panovník mu potvrdil statek a soudní pravomoc v Přešovicích.⁸¹³ Za kaplana je rovněž označený ve stejném roce **Werhard**, *notarius curie* a prokurátor *in Spital am Seemering*.⁸¹⁴ Vyskytuje se na dvou listinách vydaných *in Seemering* a jedné v Brně. Spojitost s prvním Wernherem prokázat ale nelze. Další dva kaplani Přemysla II. magistr **Dětrich**, pražský kanovník a magistr **Vitlo** (*dilecti capelani nostri*) cestovali roku 1275 jako poslové k papežské kurii.⁸¹⁵ O dva roky později doložíme ještě kaplana **Jindřicha**, probošta v Doubravníku.⁸¹⁶ Podle dochovaného diplomatického materiálu jde v součtu asi o 28 kaplanů krále Přemysla Otakara II., kteří se vyskytují průběžně po celou dobu jeho vlády. Jejich počet však nepovažujeme za konečný. Navíc je zjevné, že působí jak v Praze, na Moravě i Rakousích. Zdá se tedy, že doslova u všech kostelů patřících králi po jeho zemích.

⁸⁰⁶ CDB V/1, č. 463.

⁸⁰⁷ CDB V/1, č. 475.

⁸⁰⁸ CDB V/1, č. 568,

⁸⁰⁹ CDB V/2, č. 579; k tomu též V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/4*, s. 359.

⁸¹⁰ RBM II, č. 2471; k jistému Janovi RBM II, č. 2467; mezi Palackého listy se objevuje i další, který přináší zprávu o kaplanovi Jaroslavovi, ale bez bližšího určení, věrohodnost informace je však relativní, RBM II, č. 2470.

⁸¹¹ CDB V/2, č. 584; jako magistr je dále uveden v *dpm* formuli roku 1270, č. 625a; stejně tak i č. 626.

⁸¹² V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/4*, s. 358.

⁸¹³ CDB V/2, č. 701.

⁸¹⁴ CDB V/3, č. 1601, 1602 – kaplan a 1663.

⁸¹⁵ CDB V/2, č. 769, 770.

⁸¹⁶ CDB V/2, č. 844.

Můžeme proto vycházet ze schématu – vlastník kostela a jeho kaplan? Nebo při velkém počtu králových kaplanů nejen na dvoře otvíráme otázku, jakéhosi „čestného“ kaplanství, jmenovaného výjimečně, např. v případě, kdy se jedná o představeného kláštera. Jak se pak odlišují od kaplana pravidelně působícího u krále, tedy v kapli Všech svatých nebo na Vyšehradě? Neboť kaplan by měl setrvávat v dosahu dvorské kaple. V případě výše uvedeného kaplana Bartoloměje nadto nepřehlédneme, že byl „capellanus regis“ v okrsku právě vyšehradské zvláštní kaple. V tomto smyslu byla formálnost zachována. V místě hlavního sídla krále na Pražském hradě, kde bychom kaplany měli primárně hledat, se můžeme lokálně orientovat podle kanonikátu u sv. Víta, neboť královi kaplani zde ve většině případů drželi obročí. V úvahu by připadal s jistotou – pražský kanovník Tobiáš v šedesátých letech, dále magistr Dětřich, a magistr Vitlo z roku 1275.⁸¹⁷ Rovněž člen kanceláře – Přísnobor (1262), jenž byl zároveň pražský scholastik, ale držel ještě kanonikát na Vyšehradě.⁸¹⁸ Patrně pražskými kanovníky mohli být i z padesátých let jmenovaní Gaudencius a Mikuláš.

Obdobně situaci postihneme i za Václava II., kdy se také po celou dobu jeho vlády setkáváme s řadou kaplanů, kteří spravují různé kanonikáty a prebendy opět po celou etapu vlády.⁸¹⁹ Do let těsně po návratu z Braniborska 1283 až 1284 můžeme podle *Zbraslavské kroniky* zařadit kaplana **Alberta**, kterého popsal Josef Šusta jako zpovědníka. Autor vyšel z vyprávění kronikáře, jenž popisuje Albertovo usměrňování postojů mladého Václava.⁸²⁰ Text ovšem nedává jednoznačnou odpověď. V roce 1284 jsou známí dva kaplani Václava II. **Budiš** (*dilecti capelani nostri*),⁸²¹ opat hradištského kláštera, a **Ondřej**, *custos* kaple sv. Václava a kanovník pražské kapituly.⁸²² Zřejmě se jedná o stejného kanovníka Ondřeje, který svědčil na

⁸¹⁷ CDB V/2, č. 769, 770.

⁸¹⁸ CDB V/1, č. 343, 359.

⁸¹⁹ Z literatury k Václavovým kaplanům Srov. D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Familares regis*. s. 124–126; L. JAN, *Nezdařený pokus Václava II.*, s. 72.

⁸²⁰ Kronika uvádí: „*Pret erea unus de capellanis Albertus nomine, vir utique devotus in domino et regi familiarissimus...*“, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 22; dále Srov. RBM II. č. 2459, a 2533, kde se objevují kaplani jmenem Albert a srov. také níže v textu.

⁸²¹ CDM IV č. 223; RBM II, č. 1324; studie Jany. HYNKOVÉ, *Heidenreich Sedlecký, in Sborník 900 let cisterciáckého řádu*, Praha 1998, s. 99, uvádí mezi prvními kaplany Václava a Wernharda a celkově pak pouze 6 kaplanů Václava II.

⁸²² RBM II č. 1330, informace o Ondřejovi dochována z konfirmační listiny Karla IV. z roku 1347 – dohledat konfirmaci u Karla IV.

Václavově listině v roce 1288.⁸²³ V jeho případě je tedy kaplanem krále, ale působí ve svatováclavské kapli. K roku 1285 je doložen králův kaplan **Wernhard**, pražský a olomoucký kanovník, později též pražský scholastik, kterému Václav II. potvrzuje, že přijal od *kdysi* královny Kunhuty ves Běchovice. Ten ji předal olomouckému kostelu a s tím povinností, jež mu při něm náleží.⁸²⁴ Patrně jde o stejného Wernhera, který se uvádí v Kunhutině listině z roku 1281 jako třetí svědek v řadě – znění jen ve formě „*magister Wernherus*“. Listina byla navíc vyhotovena v Hradci, kde královna pobývala.⁸²⁵ K tomu se nabízí možnost ztotožnit ho ještě s tím, jenž je doložen již za Přemysla Otakara II. a byl kaplanem krále a rektorem v Rouchovanech. Navíc v listině Václava II. je uvedeno, „*propter grata et utilia servitia*“, které konal vedle Kunhuty i pro Přemysla Otakara II. Na oba zesnulé Wernhard pamatoval při určení aniversarií ve své závěti.⁸²⁶

Ke kaplanům mladého krále se řadí dále plebán na Kouřimi, **Jakub**, jmenovaný ve svědečné řadě listiny vyhotovené v Brně, kde panovníka provázel během tažení na Moravu roku 1286.⁸²⁷ K tomuto období patří kaplan a lékař, magistr **Jindřich** (*capellanus et physicus noster*), jemuž během delšího pobytu na jaře roku 1286 v Brně potvrdil Václav II. majetek *Pofla* (Povel) *iuxta civitatem Olomucensem*. Ten následně předal olomoucké kapitule, kde z něho přikázal zřídit prebendu, a tu pak obdržel právě Jindřich.⁸²⁸ V následujícím roce (1287) je uveden znovu kaplan Jindřich, nyní jako kanovník olomoucký a rektor *capelle Brunensis castri*, kdy jde patrně o stejného Jindřicha jako v roce 1286.⁸²⁹ Podle formulářového listu, který se hlásí k roku 1287, pak víme, že mu panovník udělil písařství mince v Opavě a desátý díl z královského desátku ze zlatých hor ve Werningesrodu a desátky ze všech *agrorum nostrum*.⁸³⁰ Lékaře, magistra Jindřicha známe např. ze starší listiny vyšehradské kapituly, kde je uveden k roku roku 1280.⁸³¹ Prokázat ovšem shodu

⁸²³ RBM II, č. 1330; *Archiv pražské metropolitní kapituly I., Katalog listin a listů z doby předhusitské /-1419/*, Jaroslav Eršil - Jiří Pražák (edd.), Praha 1958, č. 62 (Insert z listiny Karla IV. z roku 1347). Pro rok 1288 se jedná o RBM II, č. 1430.

⁸²⁴ CDM IV, č. 229; RBM II, č. 1360.

⁸²⁵ CDB VI/1, s. 130.

⁸²⁶ RBM II, č. 2017, 2022, a CDM V, č. 171.

⁸²⁷ RBM II, č. 1368.

⁸²⁸ CDM IV č. 240; RBM II, č. 1375; k tomu srov. CDB IV č. 242; RBM II, č. 1377.

⁸²⁹ CDM IV č. 260; RBM II, č. 1419, editor Josef Emler ale uvádí oba kaplany jednotlivě.

⁸³⁰ RBM II, č. 2544; srov. také L. JAN, *Úřad správy mince*, s. 72, který ho ztotožňuje již s kaplanem Přemysla Otakara II., CDB V/2, č. 844, zde je uveden jistý Jindřich jako kaplan Přemysla coby probošt ženského kláštera v Doubravniku roku 1277.

⁸³¹ CDB VI/1, č. 115+.

osob v tomto případě nelze. K roku 1286 se hlásí z formulářové sbírky datované k 20. září 1286 ještě kaplan **Albert**, plebán na Bezdězi.⁸³² K výčtu patří ještě ve formuláři Tobiáše z Bechyně uvedený (1287) kaplan **Adolf z Bíliny**.⁸³³ V listině panovníka vydané v Praze pro klášter v Chotěšově, z 23. srpna 1288, doplníme představeného **Miroslava**; opět kaplana Václav II. Listinu sepsal notář královské kanceláře a místo vydání je Praha, představený kláštera tedy dlel v Praze.⁸³⁴ Do období osmdesátých let spadá patrně kaplan **Bohumil**, kterého zmiňuje formulářová sbírka Zdeňka z Třebíče, jako olomouckého děkana a také rádce (*capellanus et consiliarius noster*). Navíc je vzpomínán již ve službách Přemysla Otakara II. a Kunhuty.⁸³⁵ Počet kaplanů Václava II. zvyšuje v roce 1291, opět z formulářové sbírky, vyšehradský kanovník, králův kaplan **Václav**. Podle zprávy z formulářového textu vidíme, že mu byl právě předán kanonikát vyšehradské kapituly. List je opatřen i rokem 1291.⁸³⁶ V období mezi lety 1292 až 1293 vstupuje mezi skupinu kaplanů jistý **Alexius**, jehož král vyslal s diplomatickým úkolem k papežské kurii. Na pražský dvůr byl podle *Zbraslavské kroniky* uveden rádcem Václava II. Bernardem z Kamence. Jeho poslání v Římě mělo za cíl získat podporu pro získání polské koruny.⁸³⁷ Podle slov kronikáře se však Alexius údajně úkolu ve službách Václava II. zpronevěřil a na své jednání doplatil smrtí.⁸³⁸ Přesto však o několik řádků dále připomíná stejný autor, že díky Alexiovu působení získal Václav do svých služeb

⁸³² *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 4. Zůstává otázkou, zda se nejedná o stejného Alberta, jehož jmenuje i Zbraslavská kronika, L. JAN, *Nezdařený pokus Václava II.*, s. 70–71, poukazuje na nedatovaný formulářový kus Jindřicha Vlacha, který vkládá mezi roky 1283–1286, kde jsou jmenováni *Al. plebán na Bezdězi, Al. plebán na Hostinném a Jan ze Žárova, notarius terre Boh.*, kteří jsou označeni jako královi kaplani, k tomu RBM II, č. 2498. K tomu také L. JAN, *Úřad správy mince*, s. 29, autor se zde dále domnívá, že Jan ze Žárova byl členem královské kanceláře. Identifikován přímo v kanceláři ale není. V roce 1293 najdeme Jana ze Žárova uvedeného coby notáře krále (*notarius nostri*) v listině, kde panovník daroval Zbraslavskému klášteru vsi Banín a Nová Bělá, kteréžto vyjímá ze zvláštní berně (*collecta specialis*) a pravomocí úředníků, RBM II, č. 1633. Jan v těchto vsích měl na starosti kapli, kde se sloužily mše za krále a jeho otce atd. „*capelam procurare debuerat*“. Podle *Svatopalvské formulářové sbírky* dostal písařství mince v Olomouci a editor ho jmenuje jako *notar Johan se Sarov, Das. St. Pauler Formular*, č. 20., obsah textu bohužel neuvádí.

⁸³³ *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 19, a č. 274; němu srov. L. JAN, *Nezdařený pokus Václava II.*, s. 68–69.

⁸³⁴ RBM II, č. 1457.

⁸³⁵ RBM II, č. 2269, Podle vlastního formulářového textu by se mohlo jednat o rozmezí let 1278 – 1285; L. JAN *Nezdařený pokus Václava II.*, s. 72.

⁸³⁶ *Das St. Pauler Formular*, č. 25. K roku 1291 podle RBM II, č. 2733 nelze ovšem přiřadit kaplana Jakuba, plebána v Miroticích, jak činí L. JAN, *Nezdařený pokus Václava II.*, s. 72, neboť listina, v níž se tato informace nachází je falzum, jak uvedl již editor Josef Emler. Stejně se k listině staví také I. ŘEHOLKA – M. POJSL – L. SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář*, s. 356, a D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 71–131.

⁸³⁷ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 59–61.

⁸³⁸ Věrohodnost dramatického líčení kronikáře vyvolává jisté pochybnosti.

právně vzdělaného mistra Gocia z Orvieta. Alexius proto vyjednával s kardinálem Rubeo, z čehož plyne, že působení tohoto kaplana ve prospěch českého krále nemělo jen negativní dopad.⁸³⁹

Mezi lety 1299 až 1300 je jmenován kaplanem doktor práv a pražský kanovník **Jan z Ostrova**. Panovníka provázal např. do Žitavy roku 1303, a o dva roky později ho najdeme i na posledních listinách umírajícího krále.⁸⁴⁰ Poprvé je však doložen v souvislosti s polskou korunovaci Václava II., kde držel slavnostní kázání. Vzdělaný právník a rádce se stal konečně i jedním z vykonavatelů jeho závěti. Zřejmě k němu se vztahuje ještě formulářový list *Svatopavelské sbírky*, kde vystupuje společně s pražským biskupem Řehořem ve věci dlužné částky pražským měšťanům.⁸⁴¹ Po smrti Václava II. získal brixenské biskupství a následně (1321) jmenování bamberským biskupem, a konečně roku 1324 biskupem frisinským.⁸⁴² Později patřil k důvěrníkům Anny Přemyslovny, manželky Jindřicha Korutanského. Kaplanem je také označen vyslanec/posel Václava II., **Gotfried**, který roku 1302 cestoval do Anglie, na dvůr krále Edvarda I. pro svaté ostatky. Podle tamějších záznamů mu anglický dvůr zajistil bezpečný odchod ode dvora.⁸⁴³ Zatím poslední králův kaplan známý jmenovitě je plebán na Lysé, **Štěpán**, zmiňovaný citovaný roku 1305. Pravděpodobně se jedná o dřívějšího kaplana první manželky Václava II., Guty Habsburské.⁸⁴⁴

Opět jsme doložili, že kaplani jsou jmenování nejen bezprostředně zajištění kanonikátem u králova sídla, kde byla dvorská kaple Všech svatých. Nejvýrazněji i v době Václava II. vede kapitula u sv. Víta a na Vyšehradě. Nadto opět stejně násobili kanonikáty v dalších kapitulách po království. Znovu se naplňuje schéma, že kaplani (*capelani regis*) jsou rozmístěni všude tam, kde se nacházejí královské kaple (Albert na Bezdězi nebo Jindřich u kaple v Brně), tedy může tomu tak být po celé ovládané zemi a nejen na dvoře. Nejvýznamnější roli z královských kaplanů, ale představovali v tomto smyslu ti, kteří drželi kanonikát u sv. Víta, případně, pokud je

⁸³⁹ Srov. též D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Biskup Bernard z Kamence*, s. 117.

⁸⁴⁰ RBM II, č. 1961; 2041; č. 2046; CDM V, č. 179.

⁸⁴¹ *Das St. Pauler Formular*, č. 103.

⁸⁴² Podle *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 82; také *Chronicon Aulae regiae*, s. 119–120, s. 130.

⁸⁴³ 10. listopad 1302, Westminster, in: *Calendar of the Patent Rolls (Calendarium Rotulorum Patentium, Rotuli litterarum patentium)* Edward I. 1301–1307, H. C. Maxwell-Lyte (edd.), London 1898, s. 72.

⁸⁴⁴ RBM II, č. 2037; *Das St. Pauler Formular*, č. 25.

to zmíněno, přímo u kaple Všech svatých, jejichž provoz byl provázán, a sousedil s královským palácem. Neboť byli nejbližší panovníkovi a mohli nabízet své služby např. právní rady (Jan z Ostrova). Konečně se samotní členové svatovítské kapituly díky sousedství s palácem podíleli na dvorském životě nejen v liturgických souvislostech. Najdeme je totiž často jako posly u kurie, nebo cestující v různém zájmu krále (pro ostatky do Anglie), ale rovněž mezi svědky na královských listinách. Např. zmiňovaný kapitulní probošt **Oldřich** se účastnil roku 1288 přísahy Kazimíra Opolského králi a rovněž roku 1294 přísahy krakovského biskupa Prokopa ve svatováclavské kapli.⁸⁴⁵ Z členů kapituly byl u lenního slibu Kazimíra Opolského děkan **Bartoloměj**, a při přísaze krakovského biskupa kanovník **Jan**.⁸⁴⁶ Probošta Oldřicha najdeme dokonce v roli přisedícího u zemského soudu, což uvádí mladší zápis k roku 1291.⁸⁴⁷

3.3.2. Zpovědníci na dvoře

In medias res by byli nejbližší postavenými z duchovních v okolí panovníka a jeho rodiny zpovědníci. Z nich u královské rodiny sledované doby ale známe jen některé. Za vlády Přemysla Otakara II. najdeme zpovědníka královny Kunhuty (*confessor regine*), dominikána **Zachariáše**, který svědčí jako první na její listině roku 1269.⁸⁴⁸ Za ním se objevuje další dominikán Protiva, o němž se Václav Novotný domnívá, že mohl náležet ke královniným kaplanům.⁸⁴⁹ Listina sama obsahuje obnovení svobod pro klášter *Cellae b. Mariae* v Brně. V případě Zachariáše jde patrně o převora dominikánů, který již roku 1262 svědčil na králově listině. Lze snad uvažovat, že mohl být i zpovědníkem krále. Dominikána zpovědníka najdeme později také u Václava II. Byl jím **Martin** doložený jedenkrát roku 1286 v Brně.⁸⁵⁰ Po něm

⁸⁴⁵ RBM II, č. 1430, 1466, 1653.

⁸⁴⁶ RBM II, č. 1466, 1653.

⁸⁴⁷ AČ 2, č. 2; srov. také O. REDLICH, *Eine Wiener Briefsammlung*, Bd II., č. 312.

⁸⁴⁸ CDB V/2, č. 581; k roku 1267 se v listině břevnovského a strahovského opata objevuje mezi svědky jistý Dětrich *confessor domicelle*, CDB V/2, č. 503, editoři se domnívají, že by mohlo jít o zpovědníka Anežky Přemyslovny. Za ním je jmenován ještě Matyáš a oba jsou vyhodnoceni ve svědečné řadě jako *quondam ministri dominorum*.

⁸⁴⁹ V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/4*, s. 359.

⁸⁵⁰ RBM II, č. 1368.

zpovídal krále již člen řádu německých rytířů **Heřman**.⁸⁵¹ Ten přišel na pražský dvůr asi těsně po, nebo současně s příchodem mladé Guty Habsburské, kolem roku 1287. Podle *Zbraslavské kroniky* prý Václav přijal Heřmana právě na královnino doporučení.⁸⁵² Heřmanův užší vztah ke králi naznačují navíc svědectví na jeho listinách, a to roku 1295 (třetí místo ve svědečné řadě za královým bratrem a protonotářem Petrem Angelim), kdy pobýval panovník v Brně, a 1303, kde krále provázela na cestě do Žitavy, jako např. i jeho kaplan Jan z Ostrova.⁸⁵³ V roce 1298 je Heřman uveden též coby královský kaplan.⁸⁵⁴ Na listině Gertrudy z Deblína z roku 1299 se dále uvádí jako *domini regis Bohemie confessor et familiaris*. Takové označení potvrzuje vedle zpovědníka i člena užší rodiny. *Zbraslavská kronika* to připomíná ostatně také, nebo na základě Heřmanova vlivu král údajně uspořádal svůj dvůr, odstranil některé služebníky a nahradil je ukázněnými a vyrovnanými, kteří pečovali o královu osobu a strážili jeho čest.⁸⁵⁵ Kronikář tím naznačuje mimo jiné situaci na dvoře po zatčení Závěše z Falkenštejna. Značný vliv u Václava II. ukazuje rovněž, že se na Heřmana obraceli dvořané k prosazení různých záležitostí. Např. podkomoří Burchard z Magdeburku žádal o přímluvu z důvodu, aby odradil panovníka od stavby hradu v Chocni, kde byly statky zbraslavských cisterciáků (sic).⁸⁵⁶ Jeho úlohu v okolí krále potvrzuje též list *Svatopavelské formulářové sbírky*, kde měl Heřman apelovat na stejného podkomořího, aby zprostředkoval sepsání úmluvy mezi králem a Oldřichem z Hradce. Pomoci mu v tom měl Hynek z Dubé.⁸⁵⁷

V případě Václava III. můžeme alespoň uvažovat, že jeho zpovědníkem snad byl zbraslavský opat Konrád. Kronika totiž vypráví, že mladý král jmenoval opata otcem „... *patrem solummodo nominabat*“.⁸⁵⁸ K hypotéze připojme zprávu, že opat Konrád a jeho nadřízený, opat sedleckého kláštera Heidenreich, zpovíдали jeho otce,

⁸⁵¹ K Heřmanovi přehledně D. MALÁ, *Skladba*, s. 126–127; *Listy kláštera zbraslavského*, č.9; *Das St. Pauler Formular*, č. 25; RBM II, č. 1685, 1961.

⁸⁵² *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 41.

⁸⁵³ RBM II, č. 1685, 1961.

⁸⁵⁴ *Listy Zbraslavského kláštera*, č. 9 a srov. níže.

⁸⁵⁵ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 40–41: „... *statum curie sue iuxta verbum eiusdem disposuit et inordinatam familiam a se removens disciplinatis viris et compositis curam sui corporis et honoris custodiam commendavit*.“ F. Heřmanský v překladu uvádí svěřil péči o svou osobu a čestnou stráž mužům ukázněným a vyrovnaným. Text ale vykládá něco jiného – svěřil péči o svou osobu a stráž o svou čest mužům ukázněným a vyrovnaným, *Chronicon Aulae regiae*, s. 76.

⁸⁵⁶ *Listy kláštera Zbraslavského*, č. 9; *Das St. Pauler Formular*, č. 77, a 87.

⁸⁵⁷ *Das St. Pauler Formular*, č. 79.

⁸⁵⁸ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 106.

Václava II. a matku Gutu, před korunovací roku 1297.⁸⁵⁹ Pro reálnou a přetrvávající působnost duchovních, kteří stáli již blízko králi Václavovi II. u jeho dětí, přispívá Jana z Ostrova (kaplan Václava II.), který zůstal blízkým královně Anně, manželce Jindřicha Korutanského. Víme totiž, že jí poskytl poslední pomazání roku 1313 (již jako brixenský biskup), kdy stojí první ve svědčné řadě Anniny závěti. Navíc po její smrti sloužil za zesnulou první mši. Ve stejné listině je uveden ještě její zpovědník Wolfram.⁸⁶⁰

3.3.3. Biskupové na dvoře

Za přední duchovní postavu dvora a tím i rádce panovníka bychom měli na prvním místě považovat biskupa (pražského), který podle dobového názoru s králem spolupracoval při vytváření království božího na zemi. Přesto na panovnickém dvoře neplatilo toto konstatování plošně. Mezi výjimečnými osobnostmi se vyskytovali méně vlivní biskupové. K těm prvním a velmi výrazným bezpochyby patřil olomoucký biskup **Bruno ze Schauenberka** (od 1245). Stal se spolupracovníkem a rádcem krále Přemysla Otakara II. a v zásadě nechyběl při významných událostech pražského dvora.⁸⁶¹ Prostředkoval např. smír s uherským králem Bélou roku 1254.⁸⁶² Účastnil se s panovníkem četných tažení, jako roku 1255 do Pruska, nebo 1260 proti uherskému králi.⁸⁶³ Stejně tak s ním byl *in Laa* na Dyji při udělení hrabství Raabs lénem Vokovi z Rožmberka; druhý ve svědčné řadě za biskupem Filipem Salcburským.⁸⁶⁴ Od roku 1262 do 1269 byl po Vokově smrti ustaven hejtmanem ve Štýrsku. Na listině z roku 1271 ho vidíme jako prvního z garantů míru mezi králem a

⁸⁵⁹ RBM II, č. 1746, k vlivu obou opatů srov. níže.

⁸⁶⁰ Anna je navíc pochována v Bolzánu, nedaleko Brixenu. K Anně Kateřina TELNAROVÁ, *Anna Přemyslovna (1290–1313)*, Nepublikovaná diplomová práce obhájená na PedF UK v roce 2007, Praha 2007, s. 81–82 a 93, k Janovi z Ostrova dále níže zde v textu.

⁸⁶¹ Srov. např. list kurii CDB V/1, č. 719 a charakteristika J. ŠUSTA, *České dějiny II/2*, s. 126–128. K osobě biskupa Dalibor JANIŠ, *Ke skladbě dvora olomouckých biskupů ve 13. století*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II.*, s. 347–362; Klaus J. HEINISCH, *Bruno von Schauenburg Bischof von Olmütz (1245–1281). Kolonisateur und Staatsmann*, Jahrbuch der Schlesischen Friedrich–Wilhelms–Universität 20, 1979, s. 13–50; Heinz STOOB, *Bruno von Olmütz, das mährische Städtchen und die Europäische Politik von 1245 bis 1281*, in: *Die mittelalterliche Städtebildung im südöstlichen Europa*, Heinz StooB (Hg.), Köln–Wien 1977, s. 90–133; Max EISLER, *Geschichte Brunos von Schauenburg*, ZVGMS 8, 1904, s. 239–295; 9, 1905, s. 335–384; 10, 1906, s. 337–393; 11, 1907, s. 95–116, 344–380; 12, 1908, s. 187–196.

⁸⁶² CDB V/1, č. 21.

⁸⁶³ CDB V/1, č. 39; *Letopisy české 1196–1278*, s. 312–314.

Štěpánem Uherským.⁸⁶⁵ Jeho četná svědectví nadto zaznamenáváme průběžně během celé vlády Přemysla Otakara II.⁸⁶⁶ Za věrné služby mu panovník daroval (jako biskupovi) roku 1261 celý okrsek Hulín, a to se všemi právy a majetky.⁸⁶⁷ Pražské anály k Brunovi vyprávějí, že olomoucký biskup, společně ještě s pražským a bamberským, pozvedl z vody (tj. při křtu) královu prvorozenou dceru Kunhutu (1265). Rok před tímto aktem olomoucký a pražský biskup oddávali Přemyslovi neteř Kunhutu a uherského Bélu mladšího, nedaleko Prešpurku u řeky Fischa.⁸⁶⁸

Pražský současník Brunův, jenž nastoupil po biskupovi Mikulášovi, **Jan III. z Dražic** (†1278), však tak často ve společnosti krále doložený není. Vystupuje spíše ve věcech týkajících se diecéze či obecně svého úřadu. Připomeňme alespoň významnější zprávu o aktivní biskupově úloze během korunovace 1261.⁸⁶⁹ Svědectví podal ve věci králova kaplana Bartoloměje a při založení kláštera Zlatá Koruna. Přivěsil rovněž biskupskou pečeť spolu s králem k listině pro špitál sv. Františka, nebo roku 1272 svědčil jako první v listině pro domácí Johanity.⁸⁷⁰

Při nástupu vlády mladého Václava II. působil jako pražský biskup již **Tobiáš z rodu Benešoviců**, zvolený 15. listopadu 1278.⁸⁷¹ Na počátku osmdesátých let jmenoval biskupa Tobiáše braniborský markrabě Ota V. Dlouhý svým zástupcem.⁸⁷² K roku 1283 mu právem literatura přičítá značně velkou autoritu, neboť se zasadil o králův návrat z Braniborska a díky své autoritě přispěl i ke stabilitě v zemi po smrti Přemysla Otakara II.⁸⁷³ Václav II. ho tedy tak říkajíc zdědil s nástupem vlády nejen jako nejvyššího církevního představitele, ale díky předcházející aktivitě v zemi i jako rádce. Biskupovo postavení u mladého Václava omezil ovšem rychle návrat matky, královny vdovy Kunhuty, kterou doprovodil milenec a později manžel Závíš z Falkenštejna. Do následujícího roku převzal Závíš s příbuznými a stoupenci jednotlivé úřady na dvoře a tím i správu země do svých rukou. Biskup a s ním někteří

⁸⁶⁴ CDB V/1, č. 231, osvědčil rovněž stejnou listinu královny Markéty, č. 232.

⁸⁶⁵ CDB V/2, č. 637.

⁸⁶⁶ CDB V/1, č. 3; 29, 62, 136, 156, 221, 311, 312, 336, 337, 424, 438, 441; CDB V/2, č. 633.

⁸⁶⁷ CDB V/1, č. 283.

⁸⁶⁸ *Letopisy české 1196–1278*, s. 299 a 320.

⁸⁶⁹ *Letopisy české 1196–1278*, s. 297.

⁸⁷⁰ CDB V/1, č. 164 ve věci králova kaplana Bartoloměje; k tomu též č. 196; č. 391; CDB V/2, č. 651.

⁸⁷¹ K osobě biskupa Tobiáše J. KADLEC, *Bischof Tobias*, s. 17.

⁸⁷² Sem patří problematika jednání zástupců šlechty v letech 1280–1281 včetně sněmu z května 1281, kterou se znovu zabýval L. JAN, *Vznik*, s. 209–269.

⁸⁷³ K pobytu Václava II. v Braniborsku D. MALÁ-DVOŘÁČKOVÁ, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II.*, s. 129–158.

šlechtici ustoupili do pozadí, což prokazuje smírčí listina mezi oběma stranami z roku 1284.⁸⁷⁴ Přesto ale nebylo možné biskupův vliv eliminovat zcela. Z titulu metropolitů zůstával v okolí krále a od toho se odvíjela vzájemná komunikace. Navíc zjevně prostředkoval jednání s protivníky Záviše.⁸⁷⁵ Příkladem může být založení nového kláštera augustiniánů–eremitů roku 1285 v Praze, na dnešní Malé Straně. Podle listiny z 1. července uvedl mladý král nové řeholníky na dnešní Malou Stranu právě ve spolupráci s biskupem.⁸⁷⁶ V době jednání o příchodu Guty Habsburské vystupoval biskup jako zástupce pražského dvora a ručitel požadavků římského krále. Na základě jednání vyjel manželce Václava II. vstříc. Vliv Tobiáše znovu posílil se Závišovým pádem, což dokládají četné útoky Falkenštejnových stoupenců na biskupské statky.⁸⁷⁷ Vzestup biskupa v politickém dění pražského dvora přibližuje hned po Závišově uvěznění listina, kde přivěsil pečeť za hornoslezského knížete Kazimíra Bytomského. Kazimír tehdy stvrdil Václavovi lenní slib a pražský biskup u toho nechyběl.⁸⁷⁸

Nástupcem biskupa Tobiáše v úřadu se stal někdy po 1. březnu 1296 děkan pražské kapituly, **Řehoř z Valdeka** (z rodu Buziců), přestože o biskupství ucházel nevlastní bratr českého krále Jan (od roku 1290 představený vyšehradské kapituly a kancléř). Vysvěcení nového biskupa proběhlo 12. června 1296, úřad zastával až do 6. září 1301.⁸⁷⁹ Během října tohoto roku, po úmrtí biskupa Řehoře, byl uveden do úřadu a následně 10. prosince 1301 vysvěcen **Jan IV. z Dražic**. V čele biskupství stál až do 5. ledna 1343.⁸⁸⁰ Jeho výraznější vliv na politicko–společenském dění přišel až po smrti Václava II. Na pražském dvoře tohoto krále se tak nejvíce angažoval biskup Tobiáš. Závěrem ještě doplníme olomouckého biskupa **Dětricha z Hradce**. (od 28. března 1281, vysvěcen někdy před 11. květnem, do 10. října 1302). V okruhu

⁸⁷⁴ RBM II č. 1316, 1317.

⁸⁷⁵ To naznačuje formulářový list datovaný k 1284–1285, RBM II, č. 2257, kde je zajištěna ochrana Purkartovi z Janovic a komukoliv, kdo by s ním chtěl přijít při příchodu ke králi.

⁸⁷⁶ RBM II č. 1348.

⁸⁷⁷ K tomu Srov. *Formulářová sbírka Tobiáše z Bechyně*, č. 27, 28, 117, 118, 120, 246; k nejasnostem Závišova zatčení srov. pokus o rekonstrukci in: L. JAN, *Proces se Závišem*, (passim), zde je uvedena i starší literatura.

⁸⁷⁸ RBM II č. 1466.

⁸⁷⁹ Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 714; J. ŠUSTA, *České dějiny II/2*, s. 468.

⁸⁸⁰ Jeho osobě se věnovala Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Biskup Jan IV. z Dražic*, Praha 1997; starší práce Václav CHALOUPECKÝ, *Jan IV. z Dražic, poslední biskup pražský*, *Časopis společnosti přátel starožitností českých XVI*, Praha 1908, s. 51–84, 133–163, 181–196; srov. také D. DVORÁČKOVÁ–MALÁ, *Petr z Aspeltu mezi Přemyslovci a Lucemburky*, passim.

panovníka byl ale jen příležitostně, jako např. v Olomouci 1291, kde osvědčil zlistiněné ujednání krále a slezských knížat.⁸⁸¹ Bývá považován za Vítkovce, ovšem na straně Záviše z Falkenštejna nijak nevystupoval.⁸⁸²

3.3.4. Kancléři na dvoře

Mezi kancléře z doby Přemysla Otakara II. patřil nejprve **Diviš**, vedoucí kanceláře ještě z doby Václava I. V úřadu setrval do roku 1254, poté jej vystřídal **Vladislav**, syn slezského knížete Jindřicha II. až do 1265. Výraznou postavou se stal jeho nástupce, od roku 1266 magistr **Petr**, zmíněný 1262 jako **kaplan** a **vyslanec** krále u papežské kurie. Již podle Emlerova zhodnocení kladný ohlas na papežském dvoře přispěl k Petrově budoucí kariéře. Papež totiž Petra chválil pro jeho schopnosti.⁸⁸³ V dalším roce jej zachytíme (1263) jako **notáře** a **protonotáře** království.⁸⁸⁴ Rovněž za vlády Václavova otce se stal **proboštem vyšehradské kapituly**, a s tím konečně **kancléřem** království (1266–1287).⁸⁸⁵ Jako svědek se objevuje v Přemyslových listinách roku 1265 v Sadské a o dva roky později pak znovu v Brně (již jako kancléř). Uveden je mezi svědky krále také ve Vyškově 1268. Panovníka doprovázel rovněž do Poděbrad (druhý ve svědečné řadě listiny), na jednání s korutanským vévodou Oldřichem.⁸⁸⁶ Přízeň panovníka Petrovi vystupuje z listiny roku 1268, neboť mu zde potvrdil dary, majetky a jiná vyšehradská privilegia.⁸⁸⁷ Krále provázel v roce 1270 ještě do Vídně, kdy ho ve svědečné řadě najdeme společně

⁸⁸¹ M. BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, s. 714; RBM II, č. 1530 a pozn. 81.

⁸⁸² V. VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české III*, s. 380. K jeho osobě Srov. Dalibor JANIŠ, *Lenní systém olomouckého biskupství za episkopátu Dětricha z Hradce (1281–1302). K problematice lenních a lokačních listin*, ČMM 116, 1997, s. 325–346; IDEM, *Ke skladbě dvora olomouckých biskupů ve 13. století*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura středověké společnosti*, MHB Supplementum II, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, (v tisku), s. 347–362, zde s. 358–361. Po smrti Dětricha se stal biskupem *Jan IV. z Valdštejna* (od 10. 10. 1302 do 7. 10. 1311).

⁸⁸³ CDB V/1, č. 334; k listinám papeže pro Perta srov. č. 411, 412; Josef EMLER, *Die Kanzlei Přemysl Ottokars II. und Wenzels II. und die aus derselben hervorgegangenen Formelbücher*, Prag 1879, s. 23.

⁸⁸⁴ Srov. k činnosti v kanceláři CDB V/4, s. 19–21 a k jeho kariéře na dvoře J. EMLER, *Die Kanzlei*, s. 23.

⁸⁸⁵ M. POJSL - I. ŘEHOLKA - L. SULITKOVÁ, *Panovnícká kancelář*, s. 324–333.

⁸⁸⁶ CDB V/1, č. 453+; CDB V/2, č. 522. Vystupuje rovněž v závěti olomouckého biskupa Bruna, CDB V/2, č. 526; CDB V/3, č. 1437; CDB V/2, č. 573; dále č. 584+, CDB V/3, č. 1442, 1457+; CDB V/2, č. 834+.

⁸⁸⁷ CDB V/2, č. 571.

s Přemyslovým synem Mikulášem.⁸⁸⁸ Nechyběl ve společnosti panovníka ani na lovecké Zbraslavi na jaře roku 1273, kde zastihneme i pražského probošta Tobiáše a některé šlechtice (Purkrat z Janovic, Ondřej ze Všechrom aj.).⁸⁸⁹ Konečně podle *dpm* formulí shrneme, že panovníka trvale provázal po Čechách, Moravě a Rakousích.⁸⁹⁰ V rámci chodu kanceláře ale od roku 1274 nastupuje v *dpm* už jiný protonotář, magistr Jindřich.⁸⁹¹

Po Petrovi stál v čele vyšehradského probošství nemanželský syn Přemysla Otakara II. **Jan Přemyslovec**, jemuž jsme se věnovali při představení královské rodiny.⁸⁹² Pravděpodobně ale nejznámějším kancléřem na pražském dvoře sledované doby je **Petr z Aspeltu** (1240/45–5.6.1320). Lucemburčan z nešlechtické ministeriálské rodiny přišel do Čech po působení na dvoře římského krále Rudolfa I. Habsburského a posléze jeho syna Albrechta.⁸⁹³ Na Rudolfově dvoře vystupoval jako rádce a lékař krále.⁸⁹⁴ Za vlády Václava II. získal úřad vyšehradského probošta a kancléře snad již koncem 1296, nebo v průběhu první poloviny roku 1297.⁸⁹⁵ Setrval v něm až do 1306. Německá literatura však opakovaně uvádí, že byl od roku 1289 Václavovým protonotářem. To, že jím nebyl Petr z Aspeltu, ale Petr Angeli, rozpoznal v domácí historiografii již Josef Emler.

Do služeb Václava II. přišel patrně na výzvu samotného panovníka, neboť prvně se s ním setkáváme jako s kaplanem a lékařem.⁸⁹⁶ V přímý prospěch Václava II. působil znovu v březnu 1297, kdy vyjednával na papežském dvoře korunovaci

⁸⁸⁸ CDB V/3, č. 1488, 1489, 1490; další listiny z Vídně CDB V/3, č. 1525 až 1528.

⁸⁸⁹ CDB V/3, č. 1581.

⁸⁹⁰ Dle rejstříku CDB V/4, s. 212.

⁸⁹¹ Podrobně k celé činnosti Srov. D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 75–81.

⁸⁹² Jeho medailon v podkapitole *Panovnická rodina*.

⁸⁹³ K Petrovu původu, působení na dvoře lucemburských vévodů, jeho rodině a kariéře před příchodem do Čech naposledy David KIRT, *Zwischen Luxemburg und Habsburg: Peter von Aspelt an den fürstlichen Höfen vor seiner böhmischen Zeit*, in: *Dvory a rezidence III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech*, Supplementum 3, MHB 12, 2009, s. 445–460, kde i přehled pramenů a literatury.

⁸⁹⁴ Julius HEIDEMANN, *Peter von Aspelt als Kirchenfürst und Staatsmann, Eine Beitrag für Geschichte Deutschland im 13. und 14. Jahrhundert*, Berlin 1875; Camil WAMPACH, *Peter von Aspelt, seine Herkunft*, in: *ReihenVjbl 15/16*, 1950/51, s. 293–297; Jiří SPĚVÁČEK, *Konsolidační úsilí Lucemburků ve střední Evropě*, ČČH 80, 1988, s. 77; k Petrovi také hesla: *Petr von Aspelt*, *Allgemeine Deutsche Biographie* 25 Bd., Berlin 1970, s. 465; *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg 1963, 340; *Lexikon des Mittelalters VI*, München 1993, Sp. 1936–1937.

⁸⁹⁵ K působení Petra z Aspeltu v Českém království srov. D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Petr z Aspeltu mezi Přemyslovci a Lucemburky*, s. 27–35; D. MALÁ, *Skladba*, s. 136.

⁸⁹⁶ Srov. např. Oswald REDLICH, *Rudolf von Habsburg. Das deutsche Reich nach dem Untergang des alten Kaisertums*, Innsbruck 1903; Karl–Friedrich KRIEGER, *Rudolf von Habsburg*, Darmstadt 2003.

českého krále. Ve stejné době získal pro sebe i basilejské biskupství.⁸⁹⁷ Patrně na základě úspěšného vyjednání korunovace převzal kancléřství spojené s držbou vyšehradského probošství.⁸⁹⁸ Úřad se totiž uvolnil smrtí Václavova nevlastního bratra Jana a král nepochybně hledal adekvátní náhradu. Petr se přímo v králově kanceláři zasadil o centralizaci kancelářské agendy české, moravské a polské oproti předcházející praxi.⁸⁹⁹ Od 22. července 1297 se setkáváme výlučně ve formulích *dpm* pouze s jeho jménem, a pokud nemohl ověřit listinu sám, pak formule chybí. Tento způsob vyhotovování trval do 22. září 1304.⁹⁰⁰

Konkrétní pobyt Petra známe v Praze až den po korunovaci Václava II. 3. června 1297.⁹⁰¹ Přesto se ale u panovníka vyskytoval již dříve, podle listiny z 30. dubna 1295.⁹⁰² Z hlediska vlastní diplomatické aktivity např. známe Petrovo prostředkování ve sporu Václava II. a papežské kurie o uherský trůn, který Přemyslovci získali v osobě Václavova syna roku 1301.⁹⁰³ Z dřívějšího období lze uvažovat, že panovník Petra vyslal k Albrechtovi I. Habsburskému těsně před korunovaci v Hnězdně pro listiny, jimiž římský král potvrdil, že si Václav II. může ponechat všechny dobyté země na Vladislavu Lokýtkovi.⁹⁰⁴ Listina pochází z června roku 1300. K domněnce vede předpoklad, že Petr cestoval k římskému králi již na jaře, neboť 19. dubna vydal listinu v Plzni, a znovu je u českého krále v *dpm* formuli uveden až v lednu 1301 v Praze.⁹⁰⁵ Petr se zjevně stal o dva roky později rovněž iniciátorem hledání spojení s francouzským panovníkem Filipem IV. Sličným jež bylo namířené proti Karlu Robertovi z Anjou, kurii a bývalému švagrovi Albrechtu I.

⁸⁹⁷ K otázce politického pozadí při získání basilejského biskupství Alois GERLICH, *Die Machtposition des Mainzer Erzstiftes unter Kurfürst Peter von Aspelt (1306–1320)*, in: *Blätter für deutsches Landesgeschichte*, 1984, s. 255–291.

⁸⁹⁸ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Vyšehradské probošství a české kancléřství v první polovině 14. století*, in: *Královský Vyšehrad II.*, Praha 2001, s. 74–89.

⁸⁹⁹ K Petrově praxi v kanceláři Václava II. M. POSL – I. ŘEHOLKA – L. SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář*, s. 320, 332.

⁹⁰⁰ Od této doby je další *dpm* formule uvedena na královské listině až 19. července 1305, k tomu následující text; srov. M. POSL – I. ŘEHOLKA – L. SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář*, s. 320, 332; RBM II, č. 2013.

⁹⁰¹ RBM II, č. 1745.

⁹⁰² Regest k Petrovi z Aspeltu k 30. dubnu 1295, in: *Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchiv zu Wien I*, Gaston Grafen von Pettenegg (Hg.), Prag–Leipzig 1887, č. 726. Za tento regest děkuji Dr. Davidu Kirtovi. V české historiografii na listinu upozornil Libor JAN, *Neznámá listina na deblínské panství*, ČMM 114, 1995, s. 3–24; dále srov. J. B. NOVÁK, *K nové literatuře a nově nalezeným pramenům o Václavu II.*, s. 271–273; Zdeňka Hledíková udává rozsah kancléřství Petra z Aspeltu v letech 1296–1305, Z. HLEDÍKOVÁ, *Vyšehradské probošství*, s. 74–89.

⁹⁰³ K působení Petra z Aspeltu na dvoře Václava II. RBM II, č. 1761, 1767, 1769, 1793.

⁹⁰⁴ RBM II, č. 1861 A1, A2 z 29. června 1300.

⁹⁰⁵ RBM II, č. 1921, 1872, k této listině srov. D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, 233.

Habsburskému. Jednání ale nedopadla kladně a tak musel roku 1303 Václav II. přejít k rozmlouvám s Albrechtem, které opět svěřil Petrovi z Aspeltu.⁹⁰⁶ Za nevyřešené situace Petr na podzim roku 1304 Čechy opustil a znovu se pokusil obnovit jednání s francouzským králem. Během cesty ho však Habsburkové zajali a za života Václava II. se do království již nevrátil.⁹⁰⁷ Propuštěn byl až asi po šesti měsících, když zaplatil sumu osmi tisíc hřiven. V Trevíru následuje Petrova první listina v březnu 1305.⁹⁰⁸ Zdeňka Hledíková soudí, že z Čech odešel nejdříve v létě roku 1305, kdy ve vyšehradském kostele založil výroční mši za zesnulého krále Václava II. a za sebe.⁹⁰⁹ Její informaci doplňuje zápis z mohučských regist k 10. červenci 1305, který založení výroční mše podporuje.⁹¹⁰ Regest je ovšem velmi stručný a nepřesný. Regestový zápis v tzv. *Vyšehradském kopiáři bílém* je podrobnější a podle editora Pavla Boháče uvádí, že Petr z Aspeltu 10. července 1305 na Vyšehradě „...oznamuje, že koupil za své peníze ves Skalice se všemi Lbín, Horka a daroval tyto vsi vyšehradské preposituře výměnou za ves Svěpravice se souhlasem vyšehradské kapituly“. Ves Svěravice pak odkázal kapitule právě na výroční mši za Václava II. a za sebe.⁹¹¹ Petr tedy na Vyšehradě v tomto čase byl a tudíž se do Čech těsně po smrti Václava II. vrátil. Nebyl zde však v době králova úmrtí (21. června), neboť to by *Zbraslavská kronika* zaznamenala. Přidat zde můžeme nadto doklad mohučských regist k 1. květnu, podle něhož byl Petr v okolí Basileje, a vydal listinu pro město Biel.⁹¹² Další Petrova listina je až ze 17. prosince 1305 vydaná opět v Basileji. Přidejme ještě, že Petr Angeli, protonotář v době Aspeltova kancléřství, se poprvé objevil ve formuli *dpm* 19. července 1305. Kontinuita fungování kanceláře pokračovala dále pod jeho vedením. Dne 3. listopadu se pak označil i jako vyšehradský probošt, což učinil neoficiálně.⁹¹³ Petr z Aspeltu měl totiž podle buly

⁹⁰⁶ Srov. J. ŠUSTA, *České dějiny II/2*, s. 612; RBM IV, č. 1936.

⁹⁰⁷ Srov. *Otakars Österreichische Reimchronik*, v. 85984nn, který naznačuje, že je štěstí, že Petr nepřišel o život, a při zatýkání zahodil dopisy do křoví, když zahlédl ty, kteří pro něj přišli; k tomu též Alexander HILDEBRANT, *Der Erzbischof und sein Chronist. Petr von Aspelt aus der Sicht Ottokar von Steiermarkt*, in: Mainzer Almanach 1971, s. 66-84, zde s. 71-72; J. ŠUSTA, *České dějiny II/2*, s. 655, 668.

⁹⁰⁸ A. HILDEBRANT, *Der Erzbischof und sein Chronist*, s. 72.

⁹⁰⁹ Z. HLEDÍKOVÁ, *Vyšehradské proboštství*, s. 76, a poznámka č. 12a.

⁹¹⁰ RBM II, č. 1074.

⁹¹¹ Pavel BOHÁČ, *Vyšehradský kopiář bílý*, in: Královský Vyšehrad II. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla, Praha – Kostelní Vydří 2001, s. 118, překlad do českého jazyka podle autora v registu č. 14.

⁹¹² RBM II, č. 1073.

⁹¹³ M. POSL – I. ŘEHOLKA – L. SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář*, s. 333.

papeže Bonifáce VIII. držet úřad do 1. dubna 1307, a to Angelimu komplikovalo situaci. Probošství mu připsal Kliment V. až 13. ledna 1306, kde mu povolil držet pražské a vyšehradské probošství, ale výnosy z Vyšehradu plynuly ještě tři roky Petrovi z Aspeltu.⁹¹⁴ Kancléřského titulu patrně užíval Petr Angeli obdobným způsobem ještě před Klimentovou bulou.⁹¹⁵ Ze všech dostupných informací tedy vyplývá, že Petr z Aspeltu mezi 10. červencem a před 19. červencem v Praze skutečně byl. V Basileji se pak znovu objevil spolehlivě až v prosinci stejného roku.

Vzdělaný Aspelt se zařadil mezi Václavovy rádce zejména v oblasti zahraniční politiky. Patrně však začal jako lékař, jak dokládá uvedená listina z 1295.⁹¹⁶ Diplomatickou aktivitu projevil výrazně v jednání s Habsburky, což se ostatně samo nabízelo, neboť byl biskupem v Basileji, tedy v rodové doméně Habsburků. V tomto smyslu byl pro něj osobně pokus o navázání spojení s francouzským králem Filipem IV. značně riskantní, a Albrecht (navíc i římský král) na to reagoval zmíněným zatčením.⁹¹⁷ Vraťme se však ještě k listině ze 30. dubna 1295, kdy je o Petrovi zmínka, že již působil v Českém království. Na listině Gertrudy z Deblína, vydané v Brně se cituje první mezi svědky jako **lékař a kaplan** Václava II. To působení na pražském dvoře významně posouvá před rok 1297. Navíc ve stejné době, na konci dubna 1295, byl podle dochovaného opisu Václava II. také v Brně a zdržoval se zde ještě 10. května.⁹¹⁸ Tedy na dvoře Václava II. byl Petr jako kaplan a lékař již před korunovací, tedy než se stal kancléřem, a také před úmrtím probošta a kancléře Jana Přemyslovce (26. srpna 1296), než se kancléřství uvolnilo. Do Čech zajížděl ale dříve a možná právě v souvislosti se zdravotním stavem krále Václava, jak může naznačovat starší listina Gertrudy.

Petr studoval lékařství a filozofii v šedesátých letech 13. století v Paříži. Již dříve ale prošel univerzitami v Boloni a Padově. V pozdější době ho také proslulý lékař Jan z Göttingenu označil v dopise králi Janovi Lucemburskému za svého přítele. Jako lékař je doložen prvně 1286 u římského panovníka Rudolfa I.

⁹¹⁴ RBM II, č. 2074.

⁹¹⁵ M. POSL – I. ŘEHOLKA – L. SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář*, s. 334.

⁹¹⁶ K vedení kanceláře Václav II. srov. níže.

⁹¹⁷ K francouzskému záměru Václava II. a Petra z Aspeltu podrobně *Otakars Österreichische Reimchronik*, v. 79788nn; 80359; 8163; 81748; J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 612. Prostředníkem v jednání s francouzskou stranou byl hrabě Theobald z Pfirtu; listina RBM IV, č. 1936 ukazuje pak na jednání s Albrechtem, kdy byl Václavův dvůr v Brně, odkud byl Petr z Aspeltu vyslán na schůzku.

⁹¹⁸ *Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchiv zu Wien I*, č. 726; RBM IV, č. 1900, RBM II, č. 1685.

Habsburského (*Magistro Petro, physico Rudolphi regis Alemanniae*). Na listině krále Adolfa Nassavského vystoupil pak jako svědek (*Magister Petrus, prepositus Trevirensis*).⁹¹⁹ K jeho lékařské praxi v Čechách máme vedle listiny z roku 1295 líčení Petra Žitavského. Pro dobu, kdy Petr zemřel, totiž poznamenal, že odešel také vynikající lékař „... *reverendus dominus Petrus, natione Treverensis, Mogutinus archiepiscopus expertus et excellens medicus*“.⁹²⁰ Zajímavý ohlas jeho lékařského umění přináší k tomu ještě mladší staročeská báseň ze 14. století *Svár duše s tělem*, která se ptá: „*Petr Mohučský kam se děl, mistr, jenž lékařstwie věděl? Jiní množí jako Bozi sloviechu, však vše smrt zmoží!*“⁹²¹ Jako *physicus* působil pak i pro papeže Klimenta V.⁹²², včetně již zmíněné spolupráce se slavným lékařem Janem z Göttingenu.⁹²³

3.3.5. Lékaři na dvoře

Z lékařů pražského dvora, na které se nyní skupinově zaměříme, poznáme před příchodem Petra z Aspeltu **Bernarda** a **Jana** (*Johannes et Bernardus physici regis*) ze dvora Přemysla Otakara II. roku 1267.⁹²⁴ Snad by se mohla k Janovi vztahovat ještě informace o *physico* Janovi z nedatovaného formuláře Františka Palackého.⁹²⁵ Jedná se o listinu, jíž panovník potvrdil kapli Všem svatých dary Čéče, kdysi sudího království.⁹²⁶ Vystupují společně ve svědečné řadě. Z doby Václava II. známe již jmenovaného kaplana a lékaře, magistra **Jindřicha** (*capellanus et physicus noster*),

⁹¹⁹ K Rudolfovi srov. D. KIRT, *Zwischen Luxemburg und Habsburg*, s. 445-460; odkazem na *Gesta Trevirorum 2*, Johann Wyttenbach – Michael Müller (edd.), Trier 1838, s. 138; dále *Gesta Treverorum continuata*, MGH, Scriptorum XXIV, Annales aevi Suevici, Supplementa tomorum XVI. et XVII. *Gesta saeculi XII.–XIII.*, Supplementa tomorum XX–XXIII, Georg Waitz (ed.), Hannover 1879, s. 471n.

⁹²⁰ *Petra Žitavského kronika Zbraslavská*, s. 255-256.

⁹²¹ *Výbor z literatury české I*, Praha 1886, s. 369; také J. EMLER, *Die Kanzlei*, s. 42.

⁹²² *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 86081nn; A. HILDEBRANT, *Der Erzbischof und sein Chronist*, s. 73; Jiří SPĚVÁČEK, *Konsolidační úsilí Lucemburků ve střední Evropě*, ČsČH 80, 1988, s. 77.

⁹²³ Thilmann SCHMIDT, *Drogen für den Erzbischof. Peter von Aspelt (gestorben 1320) und der Arzt Johann von Göttingen. Peter von Aspelt und der Arzt Johann von Göttingen*, in: *Archiv für mittelrheinische Kirchengeschichte* 58 / 2006, S. 109–130.

⁹²⁴ Již např. ze dvora Václava I. víme o vesnicích lékařů (*ville medicorum*): Lelevo, Střelice, Letiny a Kbelnice, srov. *Vývoj panovníckého dvora*.

⁹²⁵ V listu vystupuje také Kristián, jeho *nepos*, *Über Formelbücher*, František Palacký (ed.), Prag 1842–1847, č. 293; RBM II, č. 2518.

⁹²⁶ CDB V/2, č. 488.

roku 1286 v Brně, kde získal Povel u Olomouce.⁹²⁷ V následujícím roce (1287) vystupuje patrně stejný Jindřich pouze jako kaplan.⁹²⁸ Bylo již uvedeno, že lékaře, magistra Jindřicha, známe ze starší listiny vyšehradské kapituly z roku 1280, aniž bychom však mohli určit, zda se jedná o tutéž osobu.⁹²⁹ Ve stejné kapitule byl lékařem roku 1264 jistý Vavřinec, kanovník na Vyšehradě a Boleslavi, jehož jmenuje svědečná řada listiny, která řeší spor pražské měšťanky Melichie a břevnovského kláštera. Stejný Vavřinec *physicus* je v kapitule doložen ještě k roku 1275.⁹³⁰ Zajímavé z hlediska praxe tohoto povolání je jistě i to, že Vavřincovi, který téhož roku vydal listinu v Boleslavi, podal mezi jinými svědectví na listině Konrád, pražský lékárník (*apotecarius Pragensis*).⁹³¹

Z lékařů doby Václava II. najdeme ještě **Cuncelina**. Ten je uveden roku 1296 ve *Svatopavelské formulářové sbírce*, která hovoří o „*Cunzellino medico principis domini nostri regis Bohemie*“.⁹³² Mezi formulářovými kusy z doby Václava II. se nadto nachází list, jímž panovník přijímá za lékaře svého dvora jistého Jindřicha.⁹³³ Tady se přímo nabízí ztotožnit jej se skutečně doloženým lékařem Václava II. Jindřichem z roku 1286. Doplnit můžeme, že na pražském dvoře zaznamenáme ještě jednoho lékaře roku 1294. Jedná se o magistra Radoslava, který stojí svědky na listině krakovského biskupa Prokopa. Zmiňovaný lékař byl ale kanovníkem krakovské kapituly.⁹³⁴ Z doby krátké vlády Václava III. zprávy o lékařích zatím nejsou známé.

3.3.6. Vzdělanci z kanceláře

Královská kancelář představovala centrum, kde působili vzdělanci dvora ve větším počtu. V zastoupení kanceláře, vyjma kancléřů, jsou to pro dvůr Přemysla Otakara II.

⁹²⁷ CDM IV č. 240; RBM II, č. 1375; k tomu srov. CDB IV č. 242; RBM II, č. 1377; srov. též L. JAN, *Úřad správy mince*, s. 29, kde doplňuje informaci podle formulářového listu, dle něhož panovník udělil Jindřichovi také písařství berně v Opavě.

⁹²⁸ CDM IV č. 260; RBM II, č. 1419, editor J. Emler ale uvádí oba kaplany jednotlivě; srov. také L. JAN, *Nezdařený pokus Václava II.*, s. 72, který ho ztotožňuje již s kaplanem Přemysla Otakara II., CDB V/2, č. 844, zde je uveden jistý Jindřich jako kaplan Přemysla coby probošt ženského kláštera v Doubravníku roku 1277; IDEM, *Úřad správy mince*, s. 29-30.

⁹²⁹ CDB VI/1, č. 115+.

⁹³⁰ CDB V/1, č. 426; listinu datoval J. Emler k roku 1267, RBM II, č. 546.

⁹³¹ CDB V/2, č. 766; další lékárník, zřejmě syn předešlého, Konrád řečený Richardus, je v Praze doložen roku 1296, RBM II, č. 2810. Za upozornění děkuji Dr. Martinu Musílkovi.

⁹³² *Das St. Pauler Formular*, č. 76.

⁹³³ RBM II, č. 2319.

zvláště notáři. Nejprve magistr **Vilém** v *dpm* od 1257 do 1261, ve shodné době také **Gotšalk** a notář, později protonotář **Arnold** (P II 17) – někdy uveden jako *notarius curiae*. Arnold patřil k předním členům kanceláře, k tomu držel kanonikát v Olomouci, u sv. Víta, na Vyšehradě a stal i plebánem in *Holabrunn*.⁹³⁵ K významným počítáme rovněž notáře **Přísnobora** (P II 48), který působil u sv. Víta (scholastik) a patřil mu kanonikát na Vyšehradě. V letech 1254 ž 1257 se označuje *notarius generalis regni Bohemiae*.⁹³⁶ Rovněž k výkonným členům se zařadil magistr Oldřich původem z Bavorska pro rakouské „oddělení“ kanceláře.⁹³⁷

Do závěru vlády Přemysla Otakara II. spadá **Velislav**, se kterým se vůbec poprvé setkáme v roce 1276, kdy se začlenil mezi kanovníky Pražského kostela (podmíněně propůjčený kanonikát).⁹³⁸ V posledních letech za Přemysla Otakara II. byl zemským písařem, a zároveň se stal vyšehradským kanovníkem. V době interregna působil coby víceděkan vyšehradské kapituly, a konečně po návratu Václava II. vrcholí jeho kariéra na postu protonotáře jeho kanceláře. Formule *dpm* protonotáře Velislava se v době působení objevuje na listinách jak pro české, tak i moravské příjemce.⁹³⁹ V roce 1285 připojil ještě kanonikát olomoucké kapituly, a v kanceláři se pohyboval až do roku 1289, než ho nahradil nový protonotář Petr Angeli. Velislav po odchodu z kanceláře působil ještě nějaký čas při kostele sv. Prokopa v Brně, a v letech 1296⁹⁴⁰, a 1302 svoji činnost završil získáním pražského děkanství.⁹⁴¹

Výraznou postavou kanceláře, která začala kariéru za Přemysla Otakara II., byl notář **Jindřich**, plebán v Garsu.⁹⁴² Podle Dalibora Havla působil pravděpodobně

⁹³⁴ RBM II, č. 1653.

⁹³⁵ CDB V/4, s. 15.

⁹³⁶ IBIDEM.

⁹³⁷ K úplnému výčtu písařských rukou a jejich identifikace srov. CDB V/4, s. 14-23.

⁹³⁸ K listinám vyhotoveným jeho roku D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 81–83.

⁹³⁹ RBM II, č. 1300; M. POJSL - I. ŘEHOLKA - L. SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář*, s. 320.

⁹⁴⁰ Dvě listiny z 15. 12. 1296, kterými pražská kapitula vidimuje listinu opata Dětricha, převora kostel sv. Ondřeje v Orvietu a opět kapitula vidimuje listinu papeže Inocence IV. ukazují, že Velislav byl již pražským děkanem roku 1296, listiny in: *NA Praha, Archiv Vyšehradské kapituly*, inv. č. 105.

⁹⁴¹ Poprvé jako u sv. Prokopa v Brně, RBM II č. 1451; naposledy v *dpm* formuli 23. 8. 1289, RBM II, č. 1478; D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 82–83.

⁹⁴² Z. FIALA, *Panovnické listiny, kancelář a zemský soud*, s. 263–264, kde ztotožňuje notáře Jindřicha a Jindřichem z Isernie. Stejně tak Sáša DUŠKOVÁ, *Kdo byl notář Jindřich?*, SPFFBU C 9, 1960, s. 59–74, a srov. poznámku č. 157; EADEM, *Kancelář jako nástroj politiky Přemysla Otakara II.*, FHB 1, 1979, s. 67–79; Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ, *Das Urkundewesen König Ottokars II. von Böhmen. Zweiter Teil (1264–1278)*, Archiv für Diplomatik 15, 1969, s. 275–276, 331–341, 368–371. Z dalších prací Zdeněk SVITÁK, *Každodenní život v rakousko-českých vztazích. Jindřich, notář Přemysla Otakara II.*, in: Česko-rakouské vztahy ve 13. století. Sborník příspěvků ze symposia konaného 26.–27. září ve Znojmě, Praha 1998, s. 237–246.

v královské kanceláři již od září roku 1271.⁹⁴³ Označení *notarius noster* mu panovník věnoval až s rokem 1273.⁹⁴⁴ Po návratu Václava II. z Braniborska se stává stylizátorem prvních listin kanceláře.⁹⁴⁵ Původní závěr, že anonymně vystupoval v listinách Václava II. do roku 1290, posunul D. Havel až k roku 1291.⁹⁴⁶ Blízkost u krále přibližuje také listina Ojíře z Lomnice z roku 1287, kde byl svědkem jak Jindřich, tak král.⁹⁴⁷ S počátkem Václavovy samostatné vlády (1289–1290) zasáhla výměna osob nejen nobilitu, ale zřejmě i v královskou kancelář, neboť Jindřicha najdeme v úloze notáře Většího Města pražského. V době, kdy Václav II. ovládl Krakovsko (1292), vzniklo tzv. polské (krakovské) oddělení královské kanceláře, byl podle J. Šebánka vyhotovitelem prvních listin notář Jindřich označovaný v *dpm* jako Jindřich Kvas, krakovský a sandoměřský notář.⁹⁴⁸ V krakovsko–sandoměřské části vystřídal později Jindřicha místní krakovský arcijáhen Pakoslav.⁹⁴⁹ Jindřich a dříve představený Velislav tedy tvořili jádro kanceláře právě do roku 1290.⁹⁵⁰

Společně s nimi se v kanceláři vyskytoval ještě **Jan**, probošt kostela sv. Apolináře v Sadské, jenž se někdy před 18. listopadem 1285 stal protonotářem moravské části kanceláře. Toto rozdělení trvalo až do roku 1297.⁹⁵¹ Jako notář působil však už pro Přemysla Otakara II. Nejstarší zpráva o něm pochází z roku 1269, z listiny vydané v Poděbradech. Z pozdějších let víme, že získal kanonikát pražský (1273), olomoucký (1281) i vyšehradský (1287). Příležitostně je citován

⁹⁴³ D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 78–81 a CDB V/2, č. 639.

⁹⁴⁴ CDB V/2, č. 715; k vzestupu notáře Jindřicha v 70. letech blíže Z. SVITÁK, *Každodenní život v rakousko–českých vztazích*, s. 237–238.

⁹⁴⁵ RBM II, č. 1298; 1300; 1325. Navíc v jednom z listů Formuláře Zdeňka z Třebíče je uvedena *dpm* formule, kde je Jindřich jako kaplan a písař náš (tedy Václava II.), RBM II, č. 2428.

⁹⁴⁶ D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 77. Podle Z. Svitáka měl notář Jindřich vliv i na právní obsah listin a dále upozorňuje, že Jindřichova činnost v kanceláři byla v určité koherenci se zájmy Rudolfa Habsburského, Z. SVITÁK, *Každodenní život v rakousko–českých vztazích*, s. 244.

⁹⁴⁷ Listina není dosud publikována, srov. D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 79 a poznámka 33; J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Česká listina v době přemyslovské II.*, s. 206, poznámka 174. S listinou koresponduje výpis z desek zemským ze stejného dne 13. 5. 1287, RBM II č. 1409.

⁹⁴⁸ Jaroslav ŠEBÁNEK, *Čeští notáři na cestě Václava II. za polskou korunou*, *Studia Źródloznawcze (Commentationes)* 4, 1959, s. 75–84; J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Česká listina v době přemyslovské*, s. 98–176.

⁹⁴⁹ M. POJSL – I. ŘEHOLKA – L. SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář*, s. 324. Listiny byly vyhotoveny 21. 12. a 22. 12. 1291. Podle Z. Svitáka můžeme předpokládat úmrtí Jindřicha v době po 2. červnu 1304. Z. SVITÁK, *Každodenní život v rakousko–českých vztazích*, s. 245. K tomu též D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 80.

⁹⁵⁰ K období počátku 14. století se ztahuje listina z 27. 5. 1301, kterou Jindřich vydal jako plebán z Garsu. K listině je přivěšena jeho pečeť, kde je v dolním poli vyobrazen písař píšící u písařského pulpitu, *NA Praha, Archiv zrušených klášterů*, i. č. 637, sg. ŘC Plasy – 56, (text RBM II, č. 1881).

⁹⁵¹ RBM II, č. 1360; M. POJSL – I. ŘEHOLKA – L. SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář*, s. 325–327. K listinám psaným Janovou rukou proti starší literatuře pak srov. D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 87–89.

coby pražský scholastik.⁹⁵² D. Havel upozornil zprávu kronikáře Františka Pražského, podle níž měl Jan ze Sadské přímý vliv na Václava II. při prosazení volby pražského biskupa Řehoře roku 1296 a vystupoval proti královi bratrovi (Jan Přemyslovec, kancléř), jenž se o místo metropolitů ucházel. Řehoř byl vysvěcen 12. června a Jan zemřel až na sv. Rufa.⁹⁵³

Z kanceláře vystupuje výrazně již částečně představený **Petr Angeli** (†1316). Od roku 1289 pracoval jako protonotář (poprvé v *dpm* formuli 21. prosince 1289). Narodil se před rokem 1253 v Praze. Známý je jeho otec Angelo Pontecorvo a matka Petruše.⁹⁵⁴ Po prokázání legitimního původu získal na přímluvu panovníka 27. září 1287 prebendu v Sadské. V listinách je citován nejprve v *dpm* jako *regni nostri protonotarius*, a od roku 1291 *per manus* mistr protonotář a kanovník pražského a vyšehradského a později také vřatslavského kostela (1292). Svě prebendy bohatě rozmnožil, když ke jmenovaným kanonikátům přidal počátkem roku 1296 faru a následně proboštství brněnského kostela sv. Petra. V listinách je od této doby uváděn jako brněnský probošt a královský protonotář. Ve stejném roce získal kanonikát v Olomouci, a roku 1298 ve Staré Boleslavi. Roku 1305 se po smrti probošta Oldřicha stává proboštem pražským. 13. ledna 1306 obdržel již zmíněné čekatelství na proboštství vyšehradské a svůj kariérní vzestup završil zatím českým kancléřstvím. Prebendy korunoval ambiciózní Angeli olomouckým biskupstvím v roce 1311, přičemž ale nadále působil v královské kanceláři. Zemřel roku 1316.⁹⁵⁵ Jeho působnost v kanceláři významně ovlivnila i vývoj užívaného písma, které se prosadilo ve zběžnějším polokurzívním duktu proti starší písařské tradici mistra Jindřicha, plebána z Garsu.⁹⁵⁶

Zastavme se ještě blíže u vlastních notářů, jakožto písařských individualit - výkonné složky kanceláře. Jejich působnost v kanceláři lze vysledovat podle paleografického rozboru, kterému se věnoval naposledy již citovaný Dalibor Havel. Na základě personální identifikace je můžeme zařadit do této kapitoly. Ve smyslu

⁹⁵² RBM II, č. 1491, 1693; podrobně roku D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 89.

⁹⁵³ IBIDEM, k Janovi srov. např. i mladší listinu z roku 1300, kde pražský biskup Řehoř potvrzuje prodej statků od Jana ze Sadské opatovi sedleckého kláštera, RBM II, č. 1865.

⁹⁵⁴ RBM I, č. 1339; D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 97.

⁹⁵⁵ Podle D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 97–98, a M. POJSL – I. ŘEHOLKA – L. SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář*, s. 333–334.

⁹⁵⁶ Vývojem listinného písma jednotlivých písařských okruhů a výrazných písařských individualit se podrobně zabýval a výsledky kompletně publikoval v monografii Dalibor HAVEL, *Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století*, Brno 2008, zde s. 121–131.

identifikace písařů psali listiny takto: mistr Jindřich, plebán z Garsu (V3) psal v letech 1283–1291; Velislav (V4) psal 1283–1289; neznámý písař V6 psal 1284–1286; neznámý V7 psal 1288–1293; neznámý V11 psal 1298–20. června 1305 (byl však činný ještě 1309⁹⁵⁷; dále V12 psal 1286–1288 (patrně je to Jan ze Sadské), a skutečně určený Jan ze Sadské jako V15 psal 1291–1297; následuje ještě mistr Šimon⁹⁵⁸ (V14), jenž psal v letech 1288–1291. Mimo jiné pocházel z kanceláře olomouckého biskupa Dětricha. Konečně také Petr Angeli (V16) píšící v letech 1291–1306n., a ještě neznámý písař V18, jenž byl blízký stylem Petru Angelimu. Ten psal v letech 1291–1295 jak čistopisy, tak indorzáty. Další neznámý písař V29 psal 1299–1303, a ještě neznámý V41 činný v letech 1304–1305 (poslední 19. května) a rovněž i následujících letech.⁹⁵⁹

Vedle maximální současné identifikace určíme i listiny, které skutečně konkrétní písař napsal. Takové určení, především u závažných listin se politicko-společenským významem, ukazuje i na pobyt v králově blízkosti a jeho doprovodu na cestách, kde listinu dotyčný člen kanceláře vyhotovil. Tu pak obvykle opatřil *dpm* formulí buď protonotář, nebo kancléř, strážce královské pečeti. Např. mistr Jindřich (V3) psal přísahu Jana z Michalovic z roku 1283 králi, po jeho návratu z Branibor (indorzát od V18). Dále psal smírčí listiny z roku 1284 mezi stranou biskupa Tobiáše, královny vdovy a Záviše. Stejně tak listinu, v níž Kazimír Opolský dal zemi v léno Václavovi II. (1289), nebo lenní přísahu Albrechta z Hohenberku (1290) na hradě Nižbor.⁹⁶⁰ Mistr Velislav (V4) psal mezi jinými listinami v Brně slib Gerharda z Obřan (1286), nebo smlouvu s Fridrichem Míšeňským v Praze (1289).⁹⁶¹ Petr Angeli (V16) psal přímo v Chebu roku 1291 listinu pro vévodu Ludvíka Bavorského. Je rovněž autorem listiny biskupa Arnolda z Bamberku z roku 1294, také v Chebu, kde biskup udělil odpustky pro klášter Zbraslav. Byl s králem Václavem II. v Pirně roku 1297 a v Poděbradech (též 1297). O rok později cestoval se dvorem do Brna (1298), Olomouce či Hradce Králové. Panovník využil jeho služeb i při cestě u hradu Kohren (stále 1298).⁹⁶² Jménem neznámý písař V18 (autor dorzálních poznámek)

⁹⁵⁷ J. Šebánek a L. Sulítková ho ztotožňují s Petrem Angeli.

⁹⁵⁸ Přišel z kanceláře olomouckého biskupa Dětricha, D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 90–91.

⁹⁵⁹ Podle výsledku D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 90–91.

⁹⁶⁰ D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 75–81.

⁹⁶¹ D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 81–82.

⁹⁶² D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 94–98.

doprovodil pak krále do Litomyšle, kde psal listiny z roku 1291.⁹⁶³ Nebo neznámý písař V 29 psal listiny v Praze, a při cestě s panovníkem na Zbraslavi, v Brně, na Nižboru či Chrudimi.⁹⁶⁴

3.3.7. Nezařazení duchovní, rádci a představitelé řádů

Doposud jsme se zabývali duchovními, jejichž činnost na dvoře s výjimkou biskupů vyplývala z podstaty dvorské služby – zpovědník, kaplan, lékař, člen kanceláře. Na pražském dvoře sledované doby ale najdeme duchovní, kteří bezprostředně službu či úřad nevykonávali. Jedná se o řádové duchovenstvo nebo kleriky, kteří na dvoře pobývali jako rádci či familiáři, a často pouze jako hosté, nebo dočasní spojenci. Nejprve se zaměříme na členy řádových domů, kteří se zde vyskytovali. Již v úvodu jsme se setkali se zpovědníky dominikány a Heřmanem z řádu německých rytířů.⁹⁶⁵ K dočasně pobývajícím na dvoře Václava II. z německých rytířů přiřadíme **Bertholda z Gepzensteinu**, původem z jihošvábského Hilzingenu. Na pražský dvůr se dostal na jaře roku 1290 společně s družinou králova švagra Rudolfa ml. Habsburského. *Zbraslavská kronika* ho popsala jako králova oblíbence.⁹⁶⁶ Kronikář ale mylně uvedl, že se jedná o člena templářského řádu.⁹⁶⁷ Společně s Bertholdem byl ve stejné době na dvoře německý rytíř **Helwigen z Golbachu** (13. září 1290). Oba provázeli krále na hrad Nižbor.⁹⁶⁸ Jiný německý rytíř **Dietrich z Koldic** vytvořil součást poselstva, které vedl kancléř království Petr z Aspeltu k papežské kurii v souvislosti s chystanou korunovací roku 1297. Do okolí krále se dočasně dostal

⁹⁶³ D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 99–100; D. HAVEL, *Paleografický příspěvek k tzv. Svatováclavskému archivu*, zvláště s. 76–78.

⁹⁶⁴ D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 104.

⁹⁶⁵ K dominkánům srov. *Královská rodina v prostoru svého domova*.

⁹⁶⁶ „*In istius ducis introitu frater Bertholdus ordinis Templariorum dictus de Gepzenstein nacione ...venit in Bohemiam, qui ob fidei sue constanciam usqueguague regi complacuit et duce mortuo rex ipsum a se recedere non premisit, quatenus amici defuncti mores, cum eodem frequenter conferendo, discret et ipsius informati consiliis statum regni sui in melius reformaret*“, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 44.

⁹⁶⁷ Na omyl, který cituje i starší literatura upozornil L. JAN, *Hodnostáři rytířských řádů*, s. 247–269, a Libor JAN – František Skřivánek, *Němečtí rytíři v českých zemích*, Praha 1997, s. 36.

⁹⁶⁸ RBM II, č. 1512, listina dokumentuje přítomnost dužiny a příbuzných zesnulého Rudolfa ml. Habsburského v Praze. Václav II. zde vykoupil hrad Weisenek v Breisgau od hraběte Albrechta z Hohenberku, který jej přijal jako české léno. Mezi svědky slavnostního aktu byl „*Bernhardo de Camentz, Misnensis ecclesiae praeposito, Rudolfo comite de Habsburk, fratre Bartholdo de Gepzenstein et fratre Heluico de Goltbach ordinis domus Teutonice ...Hilprando marescalco de Papinheim, Ebirhardo dapifero de Walpurg, ... Henrico Walthero dicto de Bamswege, Bohuslao de Bor, Andrea de Cantzehr, Zdeslao de Zassaw, Vseborio de Namos et aliis*.“

řadový představitel z Pruska **Menko z Querfurtu**. V uvedeném případě šlo ovšem o vojenské tažení Václava II. do Polska roku 1292. Listina byl vydaná v Sieradzi.

V případě Přemysla Otakara II. se řadovým duchovenstvem ve vztahu k jeho dvoru zabýval Libor Jan. Občasný pobyt na dvoře vysledoval u Ludvíka z Baldersheimu a Jindřicha z Fürstenbergu.⁹⁶⁹ To ilustruje situaci obecně na Přemyslově dvoře, kde se představitelé řádového duchovenstva pohledem svědečných řad téměř nevyskytovali. Např. cisterciácký řád vystupuje ve svědečných řadách jen ve třech případech, kdy se jedná o opaty Plas, Vizovic, Žďáru a Zlaté Koruny.⁹⁷⁰ Přesto však listiny ve prospěch řádových domů jsou dochované v hojném počtu. Např. v případě cisterciáků dokládá Kateřina Charvátová největší počet listin ve prospěch kláštera v Oseku. Naznačuje, že tato skutečnost mohla být spojena s působením opata Dětricha, který se později stal valdsaským představeným a dočasným rádcem Václava II.⁹⁷¹ Tak ho později líčí totiž Zbraslavská kronika. Právě cisterciáci na dvoře Přemyslova syna zaujali ale význačné místo důvěrníků krále a královské rodiny.

Valdsaský **opat Dětrich** se zde objevil prvně v roce 1287 při obchodní transakci uzavřené s nejvyšším komorníkem Ojřem z Lomnice, která se uskutečnila za přítomnosti Václava II.⁹⁷² Podle *Zbraslavské kroniky* víme, že v době odboje Vítkovců se stává rádcem, neboť prý na jeho podnět povolal Václav II. do Čech bamberského biskupa Arnolda, exponent Václavova tchána.⁹⁷³ Tudíž by bylo zajímavé doložit kontakty opata s říšským dvorem, které se tu samy nabízejí. Působení Dětricha v úzkém kruhu kolem krále připomíná, vedle Žitavského zprávy, poměrně vysoký počet listin ve prospěch valdsaského kláštera v této době (v letech 1290 až 1292), který činí celkem devět známých vyhotovení.⁹⁷⁴

Blízký vztah s králem navázal cisterciák a sedlecký **opat Heidenreich**. První zmínka o kontaktu s Václavem II. spadá podle královny listiny až k 13. říjnu 1290. Václav II. v ní potvrzuje sedleckému opatovi nákup několika statků a zdůrazňuje

⁹⁶⁹ Blíže L. JAN, *Hodnostáři rytířských řádů*, s. 247–269.

⁹⁷⁰ Cisterciáky na dvoře posledních Přemyslovců sledovala Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Cisterciáci na dvorech posledních Přemyslovců*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura středověké společnosti*, MHB 11, Supplementum 2, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 327–346, zde s. 333.

⁹⁷¹ K. CHARVÁTOVÁ, *Cisterciáci na dvoře posledních Přemyslovců*, s. 336.

⁹⁷² Jedná se o nejstarší dochovaný výpis z desek zemských, RBM II, č. 1409.

⁹⁷³ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 38.

⁹⁷⁴ Např. RBM II, č. 2731; RBM IV, č. 1879; 1880.

svou přízeň.⁹⁷⁵ Heidenreicha jako sedleckého opata máme poprvé doloženého po vydání šestého svazku tzv. českého diplomatáře k roku 1282.⁹⁷⁶ Jeho dřívější možné působení na pražském dvoře již za Přemysla Otakara II. uvádí jako možnost opět Kateřina Charvátová.⁹⁷⁷ Vztah byl podle *Zbraslavské kroniky* navíc umocněn tím, že měl údajně pokřtít všechny děti Václava II. Otázkou je však, které všechny děti.

První syn se královskému páru narodil již 1288 a pokud by měla kronika zcela pravdivou informaci, musel by se nacházet v panovníkově úzkém kruhu již v květnu 1288 (narození prvního dítě), tedy ještě před zatčením Závěše z Falkenštejna. Další potomci královského páru přišli na svět 6. října 1289, dvojčata Václav a Anežka, a roku 1290 dcera Anna. Heidenreich je však přímo doložen až 13. října 1290, a v edici Josefa Emlera jako *compater noster carissimus* jmenován až v roce 1291, a znovu pouze 1299.⁹⁷⁸ Další uvedení Heidenreicha jako kmotra přinášejí listiny z 10. ledna 1292, 29. listopadu 1295, 6. dubna 1299, což ovšem editor Josef Emler v registované edici neuvedl (označení *compater noster*).⁹⁷⁹ Citování Heidenreicha jako kmotr/spoluotec přitom přinášejí veškeré dochované listiny, které vydala královská kancelář pro Heidenreicha a sedlecký klášter. Navíc v každém případě jde o listiny psané rukou protonotáře Petra Angeliho. Tento nález pak totiž potvrzuje, že Heidenreich spolehlivě od roku 1291 vystupoval na pražském dvoře křestní otec, a téměř verifikuje tvrzení *Zbraslavské kroniky*, o tom že „pozvedl z křtitelnice“ královské děti Václava II.

Otázkou ale zůstává, kdo mohl křtít Václavovy první děti před rokem 1291. Tedy Václava, Anežku (1289), a Annu (1290). Možnou odpověď nabízí formulář pražského biskupa Tobiáše. Pražský biskup v jednom z listů totiž uvádí, že na královo nařízení navštěvuje děti v době panovníkově nepřítomnosti. List je datován

⁹⁷⁵ RBM II, č. 1517.; D. MALÁ, *Skladba*, s. 128.

⁹⁷⁶ Na to, že sedleckým opatem byl již k 24. 2. 1282 upozornil Josef ŠUSTA, *Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300 – 1308*, Praha 1926, s. 247. Naposledy pak Kateřina Charvátová podle vydání dalšího svazku edice CDB VI/1, č. 214, s. 253–254, kde se objevil ve svědečné řadě spolu s valdsaským opatem Dětrichem, k tomu K. CHARVÁTOVÁ, *Cisterciáci na dvoře posledních Přemyslovců*, s. 337.

⁹⁷⁷ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Cisterciáci na dvoře posledních Přemyslovců*, s. 337n.

⁹⁷⁸ RBM II, č. 1538 a 1832; k tomu již D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Familiares regis*, s. 169; EADEM, *K modelu středověkého panovníckého dvora*, s. 332 a pozn. č. 106.

⁹⁷⁹ RBM II, č. 1563 (SOA Třeboň, VS Sedlec, č. 5), č. 1697 (NA Praha Česká finanční prokuratura, č. 8), a 1833 (NA Praha, Česká finanční prokuratur, č. 9), zde je označení *compater noster* vždy vypuštěno; podrobně též D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *K modelu středověkého panovníckého dvora*, s. 332 a pozn. č. 106.

po 6. říjnu 1289, kdy již byla na světě dvojčata Václava a Anežka.⁹⁸⁰ Pražský biskup, jemuž v době nepřítomnosti náleželo královské děti navštěvovat a dohlížet na ně, se tak jeví přirozeně jako jejich *compater*, tedy spoluotec. Úvaha je relevantní, neboť navazuje na starší tradici, kdy prvorozenou dceru Přemysla Otakara II., Kunhutu, pokřtil pražský, olomoucký a bamberský biskup. Pozdějšího syna Karla IV. křtil rovněž domácí metropolita, arcibiskup Arnošt z Pardubic. Kmotrem prvních dětí tak byla nejpravděpodobněji osoba pražského biskupa, jemuž manželé svěřili dohled nad malými nemluvňaty. Královský pár tehdy navštívil krále Rudolfa I. Habsburského v Erfurtu. Kmotrovství, jež bylo považováno za spřízněný vztah s rodinou, se proto u Heidenreicha jeví jako skutečně výjimečná záležitost. Dodejme, že ale rostla více na základě finanční pomoci opata králi, neboť četné obchodní záměry Heidenreicha Václav II. bohatě podporoval a umožňoval.⁹⁸¹ O prohloubení jejich vztahu hovoří postupně i rok 1297, kdy společně se zbraslavským opatem Konrádem zpovídal krále a jeho choť před korunovačním obřadem. Výsadní postavení na dvoře nejen Heidenreicha, ale i Konráda, stvrzuje jejich přítomnost během porřízení Václavovy závěti na Starém Městě pražském, kdy se zároveň stali členy komise k prověření královských dluhů.⁹⁸²

Zmíněný **Konrád z Erfurtu** působil původně jako převor sedleckého kláštera a po založení *Aula Regia* se stal prvním opatem.⁹⁸³ O užším vztahu k českému králi vypovídá opět *Zbraslavská kronika*. Byl to právě opat Konrád, kterého panovník vyslal, aby přivedl zpět do Českého království jeho sestru Anežku, vdovu po Rudolfovi ml. Habsburském.⁹⁸⁴ A podle jiného kronikářova vyprávění se dokonce král Konrádovi svěřoval se svými myšlenkami a zážitky. Zajímavý je v tomto ohledu kronikářův postřeh o vzájemné intelektuální rovině ve vztahu krále a Konráda. Jedná se příhodu, kdy Václav II. vroucně vyjádřil svůj vztah k Panně Marii. Konrád ve společnosti překvapených přítomných vysvětlil, že se jedná o obdiv především k matce Ježíše Krista v duchu učení sv. Bernarda.⁹⁸⁵

⁹⁸⁰ *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 238.

⁹⁸¹ K tomu srov. především Jana HYNKOVÁ, *Heideriech Sedlecký, Sborník 900 let cisterciáckého řádu*, Praha 1998, s. 99–155.

⁹⁸² RBM II, č. 1746; Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1145–1420 II.*, Praha 2002, s. 199; *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 93–94.

⁹⁸³ RBM IV č. 1888; *Listy zbraslavského kláštera*, č. 1.

⁹⁸⁴ Heidenreich zase doprovázel Richenzu Polskou při příchodu do Českého království.

⁹⁸⁵ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 69.

Vztahy všech tří cisterciáckých opatů k českému králi dokazují, že cisterciáci se o panovnickou přízeň postupně dělili, což platí hlavně pro Hedenreicha a Konráda, neboť zprávy o Dětrichovi po založení Zbraslavi mizí.⁹⁸⁶ Podle Petra Žitavského bylo postavení Konráda výjimečné. Byl to právě on, kdo uděl králi poslední pomazání. Blízký vztah k panovníkovi je nejspíše nesporný, můžeme se ale ptát, do jaké míry je informovanost *Zbraslavské kroniky* objektivní, když se jednalo o dřívějšího představeného v klášteře. Obdobně kladně se totiž vyjadřuje k Heidenreichovi z mateřského konventu v Sedlci, který stál v panovnickově blízkosti dříve než Konrád.⁹⁸⁷

Autoři zmiňovaného opusu, *Zbraslavské kroniky*, se konečně sami kolem dvora pohybovali. **Ota Duryňský** přešel na Zbraslav z mateřské Sedlce a pravděpodobně již před rokem 1297, se stal zdejším opatem. V kontaktu s králem a jeho rodinou musel být, neboť některé informace o králi jsou značně osobního až intimního charakteru.⁹⁸⁸ Podle listiny k roku 1300 je pak zachycen ve společnosti Heidenreicha Sedleckého, kterého provázel.⁹⁸⁹ Obdobně se kolem dvora pohyboval i **Petr Žitavský**, jenž sám píše, že přihlížel korunovaci v roce 1297.⁹⁹⁰ Jeho informovanost o situaci na dvoře pak dokládá sama kronika. Nejvíce náklonnosti po Václavovi II. choval k jeho dceři, královně Elišce, kterou na rozdíl od starší sestry Anny nekriticky obhajuje.

Vedle představitelů německých rytířů a cisterciáků najdeme na dvoře od druhé poloviny 13. století také johantity. Jedná se o dobu po Přemyslově smrti, kdy zde začal vystupovat **Herman z Hohenlohe**. Převor johanitského řádu byl nemanželským synem hraběte Gottfrieda II. z Hohenlohe. Na jaře v roce 1287 prostředkoval jednání mezi Václavem II. a římským králem o příchodu Guty Habsburské do Čech. Rudolf Habsburský označil Hermana *conciliarius noster*

⁹⁸⁶ K dějinám kláštera z nejnovější literatury K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1145–1420 II*, s. 183–264; Irena PROKOPOVÁ, *Václav II. a založení Zbraslavského kláštera*, *Historický obzor* 7–8, 2001, s. 146–157. K cisterciákům na dvoře českých panovníků srov. ještě Marie BLÁHOVÁ, *Cisterciáci ve službách české politiky za posledních Přemyslovců a při nástupu Lucemburků*, in: *Klastror w spoleczenstwie sredniowiecznym i nowożytnym*, Opole–Wrocław 1996, s. 363–368.

⁹⁸⁷ *Chronicon Aulae Regiae*, s. 70; *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 36–37.

⁹⁸⁸ Jedná se např. o to, že král nerad slyšel kočky a bouřky, o relikviích, anebo o mladické nerozvážnosti Václava II., v prvních částech kroniky, kdy bylo králi cca 12 let.

⁹⁸⁹ *Monumenta Egrana*, č. 521.

⁹⁹⁰ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 64; Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*, 2. svazek, s. 219–220; srov. k němu M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila* 3, s. 116–119, s. 205–207, 282, 312.

dilectus.⁹⁹¹ Proto nepochybně jako exponent zájmů Rudolfa I. Habsburského zaujal na pražském dvoře důležitou pozici v době Závěšova pádu, neboť ho vidíme v úloze nestraníka na zlistiněném ujednání českého krále a Fridricha Míšeňského z počátku roku 1289.⁹⁹² Po roce 1293 byl ale napaden pro nemanželský původ a musel opustit místo převora řádu pro Čechy. Na konci roku 1295 působil pak jako komtur v Mohuči. Přesto i nadále udržoval kontakt s pražským dvorem. Václav II. ho totiž společně s Petrem z Aspeltu stanovil odhadcem případných škod, které by utrpěl mohučský arcibiskup, kdyby se chystaná korunovace v Praze nekonala. Dokonce byl s Petrem při jednání o korunovaci u papeže Bonifáce VIII., kdy získal i papežskou dispens pro nemanželský původ (1297). Díky vyřešení problému mohl znovu zastávat některé hodnosti umožňované řádem.⁹⁹³ Znovu se angažoval ve prospěch českého krále v roce 1297, když Petr z Aspeltu již konkrétně vyjednával zmíněnou korunovaci.⁹⁹⁴ V doprovodu Václava II. je přímo doložen ještě velkopreceptor řádu sv. Jana Gotfried z Klingenfelsu k roku 1291, jenž osvědčil olomouckého jednání s opolskými knížaty.⁹⁹⁵

Na dvoře Václava II. na rozdíl od vlády jeho otce najdeme dočasně preláty z okolních zemí, kteří zde aktivně působili jako rádci. Předně jím byl **bamberský biskup Arnold**, hrabě ze Solmsu. Během roku 1290 přišel podle *Zbraslavské kroniky* na pražský dvůr, aby napomohl obnovit pořádek a mír v zemi po pádu Závěše a odboji jeho příbuzných. Podle Josefa Šusty přišel do Čech již 1287 v doprovodu Guty.⁹⁹⁶ Šustova domněnka je zjevně správná, neboť podle listiny dochované v tzv. *Codex Thomas*, kterou augustiniánům u sv. Tomáše udělil právě Arnold, byl skutečně v Praze.⁹⁹⁷ Listina pochází z 8. července a královna sem dorazila s družinou o čtyři dny dříve. Jeho pobyt na dvoře se opakoval po zatčení Závěše. Podle kroniky totiž král ve spolupráci s bamberským biskupem usiloval o obnovení majetku a změny na dvoře, *aby od něho poučen, moudře upravil stav svého dvora a s povinnou*

⁹⁹¹ Podle L. JAN, *Herman z Hohenlohe, rádce a vyslanec českého krále Václava II.*, SPFFBU C 43, 1996, 17–35.

⁹⁹² RBM II, č. 1467.

⁹⁹³ L. JAN, *Herman z Hohenlohe*, s. 17–23.

⁹⁹⁴ V doprovodu Václava II. je přímo doložen ještě velkopreceptor řádu sv. Jana Jeruzalémského (v letech 1290–1296) *Gotfried z Klingenfelsu*, který se roku 1291 zúčastnil olomouckého jednání s opolskými knížaty.

⁹⁹⁵ RBM II, č. 1530.

⁹⁹⁶ Srov. J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 368; také D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Biskup Bernard z Kamence*, s. 116.

⁹⁹⁷ RBM II, č. 2724.

péči opravil záležitosti celého království.⁹⁹⁸ Podle listiny z 9. listopadu 1290 v Praze skutečně byl a svědčil na listině Václava II. pro valdsaský klášter.⁹⁹⁹ Což současně připomíná vazbu s valdsaským opatem Dětrichem.¹⁰⁰⁰ Arnold ve spolupráci s králem vedl tažení do Krakova roku 1291 s cílem, potvrdit územní zisky českého krále a demonstrovat jeho postavení. Konec působení Arnolda na pražském dvoře ale patrně souvisí se smrtí římského krále Rudolfa I. Habsburského roku 1291. Možná, že prohabsbursky orientovaný Arnold ztratil vliv zvláště, když se v otázce volby římského krále vyslovil Václav proti podpoře habsburských příbuzných. Zároveň usiloval o zisk slezsko–polských území, kde dříve dlouhá léta působil další jeho rádce Bernard z Kamence. Ten se totiž také zdržoval na pražském dvoře.¹⁰⁰¹ Z roku 1294 však pochází odpustková listina, kterou Arnold vydal v Chebu ve prospěch zbraslavského kláštera. Uděluje v ní odpustky věřícím, kteří navštíví kostel zbraslavského kláštera. Listinu psal již zmíněný protonotář krále Petr Angeli.¹⁰⁰²

Diplomat a rádce Václava II., **Bernard z Kamence**, pocházel původem z německého hraběcího rodu Vestů.¹⁰⁰³ Poprvé se v pramenech objevuje roku 1248, kdy se podílel na založení kláštera v Mariensternu.¹⁰⁰⁴ V roce 1262 působil ve službách vratislavské vévody Jindřicha III., a rovněž ho zastihneme v okolí braniborských markrabat Oty IV., Konráda a Oty V. Dlouhého (jmenován kaplanem)¹⁰⁰⁵, ale v sedmdesátých letech se prosadil na dvoře Jindřicha IV. Vratislavského, jako kancléř.¹⁰⁰⁶ U Jindřicha IV. se mimo jiné setkal roku 1281 s Mikulášem Opavským, nevlastním bratrem Václava II., jak dokládá sama listina

⁹⁹⁸ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 38.

⁹⁹⁹ RBM IV č. 1880; *Monumenta Egrana*, č. 420, společně s ním svědčili také králův bratr a kancléř Jan, míšeňský probošt Bernard, protonotář moravský Jan ze Sadské, komoří Konrád, Purkart ze Zvíkova, pražský purkrabí, Hynek z Dubé, „Hermanu“ de Lichtenburk.

¹⁰⁰⁰ Ten od panovníka obdržel ve prospěch kláštery např. právě v této exponované době 1290–1291 kolem sedmi listin.

¹⁰⁰¹ RBM II, č. 1530 a srov. níže.

¹⁰⁰² RBM II, č. 1658, s. 712; srov. k Arnoldovi také O. REDLICH, *Eine Wiener Briefsammlung*, Bd II., č. 292 a formulářový list RBM II, č. 2542.

¹⁰⁰³ Podrobně k Bernardovi z Kamence D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Biskup Bernard z Kamence*, s. 107–121.

¹⁰⁰⁴ IBIDEM, s. 107, poznámka 3.

¹⁰⁰⁵ Srov. *Codex diplomaticus Brandenburgensis C II 4*, Adolf Friedrich Riedel (ed.), Berlin 1834–1858, č. 8; *Regesten der Margrafen von Brandenburg aus askanischem Hause*, H. Krabbo – G. Winter (edd.), Lfg. I–XII, 1910–1955, č. 1218; také srov. *Schlesisches Urkundenbuch IV*, Irwing Irgang (ed.), Böhlau 1988, č. 392; CDBra A, č. 241.

¹⁰⁰⁶ D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Biskup Bernard z Kamence*, s. 114.

nemanželského Přemyslovce.¹⁰⁰⁷ Od roku 1268 byl také děkanem, a od 1276 proboštem míšeňské kapituly.¹⁰⁰⁸ Na dvoře Václava II. jej najdeme mezi prvními ve svědečné řadě královny listiny ze 13. září 1290 vydané na hradě Nižboru, která zachycuje lenní slib hraběte Albrechta z Hohenberku.¹⁰⁰⁹ Hlavním motivem pro aktivní spolupráci s pražským dvorem se nepochybně stala nečekaná smrt Jindřicha IV. Proba. Předpokladem pak znalost komplikovaných slezských poměrů a držba církevních úřadů v Míšni, neboť do těchto míst směřoval expanzi český král. V nedcházejícím roce provázela Václava při jednání v Olomouci,¹⁰¹⁰ a za vrchol Bernardovy kariéry v Praze lze částečně označit rok 1292, kdy projednával v zastoupení českého krále otázku volby římského panovníka v říši.¹⁰¹¹ Bernardovo působení na pražském dvoře podtrhují rovněž výše představení cisterciáckí opati. Při výběru místa pro nově vznikající Zbraslavský klášter se podle slov kroniky radili právě s Bernardem a ten pak králi prostředkoval jejich rozhodnutí.¹⁰¹² Podle kronikáře Otakara Štýrského byl členem královny rady, přičemž ho označuje jako *hofgesinde*.¹⁰¹³ Rok po volbě nového římského krále (1292) se stává biskupem v Míšni a z tohoto titulu prodal Václavovi II. biskupská práva k městu Pirna, což potvrzuje stále trvající spolupráci s pražským dvorem, kterou ukončila až Bernardova

¹⁰⁰⁷ CDB VI, č. 158; k tomu již M. WIHODA, *Mikuláš I. Opavský mezi Přemyslovci a Habsburky*, s. 218.

¹⁰⁰⁸ Podrobně D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Biskup Bernard z Kamence*, s. 108–110.

¹⁰⁰⁹ RBM II, č. 1517. Teoreticky je možné se domnívat, že se Václav II. setkal s Bernardem již dlouho před rokem 1290, když pobýval na braniborském dvoře v letech 1279–1282/3. Ota V. totiž 25. května 1280, kdy vydal Bernardovi jmenovanou listinu pro ženský konvent v Mariensternu, byl ve stejné době poručníkem mladého Václava. V listině se tituluje jako „*illustris domini Wentcetzlai in regno Bohemie tutor et capitaneus generalis*“. V době, kdy Václav dlel podle všeho na hradě Špandava, nazývá Ota V. Bernarda svým kaplanem. Proto tedy můžeme předpokládat setkání, přestože jmenovaná listina se hlásí do Zhořelce. Nabízí se otázka, zda a jak se mohl Václav II. potkat s Bernardem již v době strávené v Braniborsku, a jestli to mohlo mít nějaký význam do budoucna. Setkání nelze vyloučit, ale hypotézu prameny nepotvrzují a budoucí význam omezuje Václavův věk, neboť tehdy mu bylo necelých devět let. Bernard navíc působil na území Míšně, Budyšínska, Zhořelecka a Vratislavi, podrobně D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Biskup Bernard z Kamence*, s. 129–158.

¹⁰¹⁰ RBM II, č. 1530. Na tomto místě můžeme ještě upozornit na u nás dosud nepublikovanou listinu z roku 15. 6. 1293, která potvrzuje přítomnost Bernard v Praze, *Fontes reum Austriacarum II/23*, Matthias Panerl (ed.), Wien 1865, č. 51.

¹⁰¹¹ K tomu srov. D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Biskup Bernard z Kamence*, s. 112, a EADEM, *Braniboři v Čechách a zjetí Václava II.*, s. 136.

¹⁰¹² K dějinám Zbraslavského kláštera podrobně K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterciáckého řádu (II)*, s. 183–264; k založení také I. PROKOPOVÁ, Václav II. a založení Zbraslavského kláštera, s. 146–157; D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Biskup Bernard z Kamence*, s. 114–116.

¹⁰¹³ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 22148 – 222214, z veršů např.: „*Schier daz geschen was, dem kunic nach man las, do er an sinem rate sas, von ort er Allen daz, daz von Bresla herzog Heinrich mit willen un verdachtlich vor lein und vor phaffen dem kunic het geschaffen.*“

smrt roku 1296.¹⁰¹⁴ Z listiny Václava II. pro kněžnu Grifinu, svojí tetu, kde jí potvrzuje lokační smlouvu s Budyňskými, vidíme, že Budyni dříve držel právě Bernard. Měl tedy od panovníka zajištěný v Českém království výnos. Na jak dlouhou dobu, zde ale není uvedeno, jednoznačně však vlastnictví Bernardovou smrtí zaniklo. Je zde pouze zmínka, že ji dříve držel „*a nobis ea tenuit*“.¹⁰¹⁵

Mezi královy rádce musíme zařadit ještě kanovníka a scholastika kapituly sv. Víta **Oldřicha z Paběnic**. Absolvent pařížské univerzity, doktora kanonického práva a držel několik kanonikátů: v Praze, Vyšehradě a Olomouci. V červnu 1303 ho panovník vyslal k papeži, aby vyjednal uznání nástupnictví Přemyslovců v Uhrách. Výrazný kariérní vzestup zaznamenal až po smrti Václava II. jako svatovítský scholastik, farář v Malíně (1306), a především v okruhu pražského biskupa Jana IV. z Dražic. Zde zastával počínaje rokem 1311 úřad oficiála a následně generálního vikáře v době biskupova vienského pobytu. Během suspendace Jana IV. se stal zástupcem biskupa *in spritualibus*. Takto je uváděn až do roku 1325, kdy vstoupil do cisterciáckého řádu. Stal se členem sedleckého kláštera a roku 1330 zdejším opatem. Funkce se vzdal rok před smrtí 1333.¹⁰¹⁶

K dalším poradcům Václavova dvora připojíme nejspíše také **Jindřicha Šturmova**, opět kanovníka Pražského kostela z 18. prosince 1303.¹⁰¹⁷ Jeho jméno se pravděpodobně objevuje i v testamentu pražského scholastika Wernharda, který označil Jindřicha za svého vnuka.¹⁰¹⁸ Na panovnické listině je Jindřich jmenován až 13. června 1305 ve společnosti opata zbraslavského, sedleckého a doktora práv Jana z Ostrova, kde se stal jedním z garantů splnění závazků po umírajícím králi.¹⁰¹⁹ Zbraslavský kronikář uvedl Jindřicha dokonce jako moravského notáře.¹⁰²⁰

Na pražském dvoře se coby rádce a spojenec pohyboval dočasně **krakovský biskup Jan Muskata**. S přispěním pražského dvora a krakovského hejtmana Hynka z Dubé byl zvolen v roce 1294 arcijáhnem lenčinským.¹⁰²¹ Poprvé je v blízkosti

¹⁰¹⁴ Srov. RBM II, č. 1660. V roce 1296 opustil dvůr Václava II. také pražský biskup a rádce Tobiáš z Benešova a kancléř království, vyšehradský probošt, rádce a nevlastní bratr Václava II. Jan.

¹⁰¹⁵ RBM II, č. 1941.

¹⁰¹⁶ RBM II, č. 1924; J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 512; k Oldřichovi z Paběnic F. BENEŠ, *Stav sedleckého kláštera za opata M. Oldřicha z Paběnic*, Kutnohorské příspěvky, 1930–1931, s. 1–16.

¹⁰¹⁷ RBM II, č. 1983.

¹⁰¹⁸ RBM II, č. 2017.

¹⁰¹⁹ RBM II, č. 2041.

¹⁰²⁰ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 93–94.

¹⁰²¹ J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 450; k Muskatovi srov. Tomasz PIETRAS, *"Krwawy wilk z pastorałem". Biskup krakowski Jan zwany Muskata*, Warszawa 2001.

Václava II. doložen roku 1294 (20. června), v souvislosti s přísahou věrnosti tehdejšího krakovského biskupa Prokopa českému králi. Zde je jmenován právě v hodnosti lenčinského arcijáhna.¹⁰²² V roce 1295 byl Jan Muskata opět v Praze, ovšem již jako krakovský biskup.¹⁰²³ Podle výpovědi zbraslavského kronikáře víme, že se zúčastnil královské korunovace v Praze (1297). Dokladem je rovněž listina vydaná dva dny po korunovaci (4. června) mohučským arcibiskupem Gerhardem.¹⁰²⁴ Muskata se patrně podílel i na správě Krakovska ve funkci starosty.¹⁰²⁵ V roce 1301, kdy odešel do Uher kralevic Václav, stal se jeho poradcem a výkonným představitelem kanceláře. Služba v Uhrách byla ale pouze dočasná. Se stupňujícím se nátlakem papežské kurie proti přemyslovské vládě zde byl nucen místo kancléře Ladislava V. opustit.¹⁰²⁶

Na pražský dvůr přišel podle *Zbraslavské kroniky* také **Gozio z Orvieta**. Právnick italského původu, se objevil poté, co Václav II. požádal kardinála Matouše, aby k němu vyslal doktora práv, jenž by v zemi zavedl psané právo. Příchod Gozia spadá do období vyjednávání Václava II. se senátorem Gentile Orsinim, tedy asi k roku 1293.¹⁰²⁷ Někdy v letech 1290 – 1297 (až 1311) docházel na pražský dvůr také astrolog **Alvaro z Ovieda** působící v Praze. S jeho pobytem patrně souvisí výpočet vhodné konstalace hvězd při chystané korunovaci Václava II.¹⁰²⁸ Podle Aloisie Krchňáka působili v Praze dva astrologové španělského původu, jež odlišuje pod označením *a* a *b*. Pod označením *a* míní astrologa, který pobýval nejprve v Toledu, a v době Václavovy pražské korunovace byl v Praze. Pod označením *b* identifikuje dle

¹⁰²² RBM II, č. 1658. O dva dny později vydal v Praze biskup Prokop ještě jednu listinu, která ale není uvedena v edici J. Emlera. Krakovský biskup v ní uděluje čtyřicetidenní odpustky těm, kteří navštíví ve stanovených dnech vyšehradský kostel a dají mu almužny či jinak přispějí, *Archiv kolegiální kapituly vyšehradské*, I. díl – Listiny (1088) – 1879, Inventáře SÚA, Praha 1963, i. č. 103.

¹⁰²³ RBM II, č. 1690, a č. 1691.

¹⁰²⁴ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 73-75; RBM II, č. 1754.

¹⁰²⁵ K tomu R. ANTONÍN, *Správa polského území*, s. 25–26; nověji pak IDEM, *Moc posledních Přemyslovců v piastovském Polsku na přelomu 13. a 14. století*, in: *Od knížat ke králům*. Sborník k šedesátým narozeninám profesora Josefa Žemličky, uspořádali Eva Doležalová a Robert Šimůnek ve spolupráci s Danou Dvořáčkovou–Malou a Alešem Pořízkou, Praha 2007, s. 177–198.

¹⁰²⁶ J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 558; K. MARÁZ, *Václav III.*, s. 35-39.

¹⁰²⁷ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 61.

¹⁰²⁸ Alois KRCHŇÁK, *Die Herkunft der astrologischen Handschriften und Instrumente des Nikolaus von Kues*, in: *Mitteilungen und Forschungsbeiträge der Cussanus-Gesellschaft* 3, 1963, s. 108-180; Marie BLÁHOVÁ, *Toledská astronomie na dvoře Václava II.*, in: *Sborník k šedesátinám docenta Vladimíra Nálevky*, AUC, *Philosophica et historica* 2, 1998, *Studia historica*, Praha, 2001, s. 21-28; Gerd MENTGEN, *Astrologie ind Öffentlichkeit im Mittelalter*, Stuttgart 2005, s. 207. Znáám je např. osobní astrolog korutanského vévody Jindřicha VI. z roku 1320.

rukopisu právě Alvara z Ovieda, jehož působení v Praze datuje do rozmezí 1290–1311.¹⁰²⁹

Podle dedikace tzv. Pasionálu abatyše Kunhuty se ke dvořanům Václava II. hlásí ještě samotný autor díla Kolda.¹⁰³⁰ Jedná se člena dominikánského řádu, lektora kláštera u sv. Klimenta. Ostatně panovník v domě vedle kláštera po požáru hradu (asi) 1303 bydlel. Jeho vztah k Václavově sestře, abatyši Kunhutě a tím královské rodině je díky tvorbě na Pasionálu dostatečně vypovídající. Podle pozdější listiny Jana Lucemburského adresované papeži, kde je doporučován jako penitenciář do Říma, je jmenován jako **Kolda z Koldic**.¹⁰³¹ Listina ukazuje na šlechtický původ a příslušnost k pánům z Koldic, původem z Míšně.¹⁰³²

¹⁰²⁹ Alois KRCHŇÁK, *Die Herkunft*, s. 138. O oblíbenosti astrologie svědčí i jiné zprávy, např. v době, kdy Václavův tchán Rudolf Habsburský pořádal sněm v Erfurtu od vánoc 1289 až do října následujícího roku, ho podle *Erfurdské kroniky* navštívil nejmenovaný braniborský markrabě, jehož doprovázel *quidam astrologus*. Tento „jakýsi astrolog“ dokázal dle kronikáře, vypočítat dopředu přesnou dobu částečného zatmění slunce („*Item eodem anno quinto die mensis Septembris circa horam terciam facta est eclipsis solis particularis, quam quidam astrologus cum marchione de Brandenburc Erphordiam ad regem veniens longo ante tempore prexerat, et scripserat in quadam apoteca tali mense, tali die ac tali hora esse futuram; quod et ita factum est, sicut predixerat*“), *Chronica S. Petri Erfordensis*, MGH SS XXX, Oswald Holder–Egger (ed.), Hannoverae 1896, s. 423; srovnej o tom též G. MENTGEN, *Astrologie und Öffentlichkeit im Mittelalter*, s. 194. V případě braniborského markraběte by se mohlo jednat jak o Otu IV. se Šípem, tak Otu V. Dlouhého nebo Konráda. Na sněm dorazil v dubnu 1290 král Václav II. s manželkou Gutou.

¹⁰³⁰ „*Wenceslay Bohemie quondam regis sancte recordationis fratris vestri palacio perceptorum fateor*“, *Pasionál abatyše Kunhuty*, Emma Urbánková – Karel Stejskal (edd.), Praha 1975, obrazová část 2a, 2b.

¹⁰³¹ *Über Formelbücher*, č. 139. K jeho osobě (*providus vir Kolda*) se nejspíš vztahuje listina RBM II, č. 2064, kde směňuje statky s klásterem sv. Jiří.

¹⁰³² *Pasionál abatyše Kunhuty*, s. 14; srov. k jeho dílu *Frater Colda ordinis praedicatorum. Tractatus mystici. Mystické traktáty*, Fontes latini Bohemorum, Dana Martínková (ed.), Praha 1997.

3.4. Ostatní sloužící a *servi delectabiles*

Jmenovitě doložitelné osoby, které zastávaly různé služebné povinnosti v rámci dvora či domácnosti panovníka jeho rodiny najdeme ve sledované době v nižším počtu, než světské hodnostáře či duchovní. Mezi sloužícími, kteří patřili k jádru dvora a domácnosti byli na počátku druhé poloviny 13. století výrazně vidět **mistři kuchaři**. Za vlády Václava otce je často sledujeme ve svědečných řadách. Jmenovitě z této doby se jedná hlavně o mistra kuchyně **Hirza**, známého již z doby Václava I. (mezi *testes* v letech 1241–1248).¹⁰³³ V době Přemysla Otakara II. je uveden jako *magister coquine* roku 1256.¹⁰³⁴ Hirzo ale vykonával rovněž purkrabské povinnosti na Zvíkově a na jihu Čech získal újezd určený ke kolonizaci. Podílel se na zakládání královského města Písku a Budějovic a kláštera Zlatá Koruna, kde je i pochován. Z dalších známe mistra kuchyně **Konráda**, v letech 1265 až 1276.¹⁰³⁵ Na Moravě je doložen králův mistr kuchař **Sbor**.¹⁰³⁶ Královna Kunhuta měla rovněž kuchaře jménem Ota.¹⁰³⁷ Podle listiny jiřského kláštera na Pražském hradě (1285) známe pouze jednoho kuchaře jménem z doby Václava II., **Sulislava ze Zásmuk**. Podle Augusta Sedláčka se jedná o nejstaršího představitele rodu Zásmuckých ze Zásmuk.¹⁰³⁸

K personálu stejné skupiny, jež se starala o zásoby potravin a pití ilustrativně doložíme z rakouských listin Přemysla Otakara II. sklepmistra **Marquarda** (*magister cellarii*) a **Bertolda** spízníka (*spiesmagister*).¹⁰³⁹ *Spismagistera* **Jindřicha** měla např. i Markéta Babenberská, která navíc živila v družině ještě *chlebaria* **Sifrida**.¹⁰⁴⁰ Informovanost o podobných sloužících s vládou Václava II. značně klesá. Neznamená to však, že by sklepmistři, nebo spízníci na Pražském hradě

¹⁰³³ CDB IV/1, č. 8, č. 149–152; blíže J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 555–556; Jiří KUTHAN, *Zvíkovský purkrabí Hirzo. Příspěvek k dějinám kolonizace jižních Čech*, ČSČH 19, 1971, s. 711–725.

¹⁰³⁴ CDB V/1, č. 87.

¹⁰³⁵ CDB V/1, č. 430; 452; 457; CDB V/2, č. 557; 571; 579; 582; 583; 585; 586; 598; 615; 618; 651; 655; 658; 667; 693; 702; 804; 806; 807; CDB V/3, č. 1444; 1581.

¹⁰³⁶ CDB V/2, č. 590; 633.

¹⁰³⁷ Srov. níže *Dvůr královen*.

¹⁰³⁸ RBM II, č. 1343: „...*Sulislaus mag. coquine d. regis, dictus de Zasmuk*.“

¹⁰³⁹ CDB V/1, č. 202; 278; srov. také M. MARKOVÁ, *Kuchaři, kejklíři, lékaři*, 123–124.

nepůsobili.¹⁰⁴¹ Z doby Václava II. postihnem alespoň písaře kuchyně, **Jana Vestfálského**, o němž jsme již hovořili výše a k němu přidáme ještě obročního písaře **Lutolda**, který evidoval krmivo pro koně.¹⁰⁴²

K domácnosti pražského dvora poznáváme pak jménem dva vychovatele. Prvním je **Hunei** (*paedagogus regis*) z roku 1251, který se uvádí v listině královny Přemysla, a druhým **Diviš** (1267), toho času zjevně vychovatel levobočků krále, či jiných příbuzných Přemyslovců.¹⁰⁴³ Do stejné skupiny zařadíme rovněž chůvu Václava II. **Elišku**, již panovník krátce po návratu z Braniborska odměnil vsí Radlice (1283).¹⁰⁴⁴

Podle ojedinělých formulářových listů a listin vidíme, že sloužící byli, stejně jako vysocí hodnostáři, přijímáni na základě pověřovacích mandátů. Např. podle *Formuláře Zdeňka z Třebíče* byl jmenován do služeb dvora lékař Jindřich,¹⁰⁴⁵ přičemž i další z listů poukazuje na formální přijetí. Nyní se ale jednalo o služebníka (*domicellus*), který se měl starat o královský dům: „...*in nostrum fidelem et familiarem, ad decorem regiae domus nostrae*“.¹⁰⁴⁶ Škála služeb na dvoře ovšem byla různá a nemusela vždy předpokládat stálou přítomnost na dvoře/v paláci. To se týká poslů, či takto pověřených osob ve službách dvora. Nejprve podle formuláře biskupa Tobiáše odvodíme jistého **Mikuláše** z listu, v němž král vyjadřuje radost nad příchodem královny do Čech. List je datovaný brzy po 4. červenci 1287.¹⁰⁴⁷ Jako posel králův pak vystupuje z pramenů blíže neurčený rytíř (*miles*) **Jan**. Ten se stal na radu Petra z Aspeltu součástí dvora. Král ho přijal mezi svoji familii „*in nostrum familiarem*“, což rytíř Jan stvrdil přísahou věrnosti.¹⁰⁴⁸ Jako posel byl vyslán roku 1303 na francouzský dvůr. Další posel **Heřman Speht**, opět rytíř (*miles*), cestoval ve stejném roce, také se záměrem jednat s francouzským králem, nejprve za prostředníkem, hrabětem Theobaldem z Pfirtu.¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁰ Irena PROKOPOVÁ, *Dvůr Markéty Babenberské*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, Dana Dvořáčková-Malá (ed.), MHB Supplementum 1, Praha 2006, s. 30–31.

¹⁰⁴¹ Srov. *Nižší dvorské úřady a služební posty*.

¹⁰⁴² RBM II, č. 2315, 2316; *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 76.

¹⁰⁴³ CDB IV, č. 223; CDB V/2, č. 488 a srov. níže *Výchova na pražském dvoře*.

¹⁰⁴⁴ RBM IV č. 1855, a RBM II č. 2364.

¹⁰⁴⁵ RBM II, č. 2319.

¹⁰⁴⁶ RBM II, č. 2317; také č. 2318.

¹⁰⁴⁷ *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, č. 23.

¹⁰⁴⁸ RBM II, č. 1989; také L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 220.

¹⁰⁴⁹ RBM II, č. 1989, a J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 612–613.

Při hledání konkrétních sloužících jménem narazíme roku 1278 na blíže nespécifikovaného služebníka krále Jindřicha (*servus regis*), ve svědečné řadě listiny měšťana (*civis*) z Mostu.¹⁰⁵⁰ Služebník královny Kunhuty Přibko je pak jmenován ve formulářovém listu, který říká, že královna dala klášteru v Jindřichově jeden *mansum*, jenž dříve užíval právě Přibko.¹⁰⁵¹ Formuláře nabízejí rovněž znalosti o různě specializovaných řemeslnících, kteří pracovali pro dvůr a krále. Takovým se stal např. **Robert**, stavitel/tesař (*carpertarius noster...qui artis architectonicae*) obyvatel Nového Města pod Pražským hradem, kterého panovník odměnil za odvedenou práci dvory ve vsi *Horawa*, neboť v zemi neměl sobě rovného.¹⁰⁵² K řemeslníkům patřil rovněž **Jindřich z Vídně**, výrobce přilbic (*galeator*), který se přestěhoval do Prahy, a Václav II. mu stanovil vyplatit ročně na sv. Jakuba deset hřiven stříbra.¹⁰⁵³ Jinému galeátorovi, **Gunterovi z Lokte**, jenž pracoval již pro Přemysla Otakara II., potvrdil dle stejného formuláře četné statky a lány.¹⁰⁵⁴

Do skupiny řemeslníků pracujících na zakázkách pro krále se řadili ještě zlatníci.¹⁰⁵⁵ Václav II. opět ve znění formuláře odměnil zlatníka **Gotfrieda** a jeho *succesores*, za pečeti a jinou práci, kterou vykonal, a to příjmem ze vsi Hunehošť. Každý rok mu měl na sv. Michala platit určitou sumu pražský měšťan Pernold.¹⁰⁵⁶ Z dalších mistrů zlatníků známe jméno klenotníka byzantského původu **Jana**, jemuž panovník daroval tvrz Spytihněv se dvěma vesnicemi.¹⁰⁵⁷ Nelze pominout zlatníka **Konráda** z Většího Města pražského, v jehož domě král zemřel.

Podle *Svatopavelského formuláře* dal panovník měšťanovi Mikuláši Frenclinovi a jeho ženě Gutě za služby (*servicia, que nobis fecerunt*) vesnici *Nossel*.¹⁰⁵⁸ K roku 1285 je kladen další formulář, kde se uvádí ve služebné povinnosti jistý Gunther z Opavy. Tomu Václav II. potvrzuje držení vsi v opavské provincii, která byla vázána vojenskou službou, a to již královně Kunhutě. Gunther ji měl ale vykonávat na svoje náklady s jedním jezdeckým koněm (*uno dextrario fallerato*).

¹⁰⁵⁰ Listina nemá přesnou dataci CDB VI/1, č. 22

¹⁰⁵¹ RBM II, č. 2486.

¹⁰⁵² RBM II, č. 2370 (z formulářové sbírky Zdeňka z Třebíče); srov. J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 490.

¹⁰⁵³ RBM II, č. 2368.

¹⁰⁵⁴ RBM II, č. 2369. Na způsoby odměňování lán, úřady, posty apod. nás upozorňují četné formulářové listy, jako např. *Über Formelbücher*, s. 312n.

¹⁰⁵⁵ RBM II, č. 2372.

¹⁰⁵⁶ RBM II, č. 2372.

¹⁰⁵⁷ J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 490.

¹⁰⁵⁸ *Das St. Pauler Formular*, č. 1.

Pokud by tak nemohl vykonat sám, má za sebe poslat řádné dva služebníky, jednoho jezdce a druhého *balistam* – střelce s kuší.¹⁰⁵⁹ Opět z formulářové sbírky za Václava II. vystupuje jistý **služebník Mikuláš**, kterému panovník za jeho činnost svěřil dědičně do vlastnictví ves *Cungeswald*.¹⁰⁶⁰

Servi delectabiles

Vedle vyjmenovyných sloužících se na dvoře příležitostně zdržovali služebníci zajišťující zábavu, jako různí básníci či pěvci, nebo-li *servi delectabiles*.¹⁰⁶¹ Nejstarším doloženým básníkem pražského dvora je **Reinmar von Zweter** asi z let 1237–1241. Před příchodem do Prahy působil v Rakousku a současně pobýval na dvoře císaře Fridricha II. (1211–1250). Delší časový úsek strávil v prostředí pražského dvora Václava I. a Přemysla Otakara II. básník **Sigehar** (mezi 50. až 70. lety). K dalším řadíme **Fridricha von Sonnenburg**. V polovině 60. let 13. století se k pražskému dvoru váže působnost **Ulricha von Türlin**, od něhož máme nejstarší epické dílo s vazbou k přemyslovskému dvoru (*Vilém Oranžský*). Přemysl Otakar II. později sám obstaral podklady epikovi **Ulrichovi von Etzenbach**. Konkrétně šlo o rukopis *Alexandreidy* Gaultera Castiellionského (Gautier Châtillon kol. 1135 – kol. 1200¹⁰⁶²), který získal od salcburského arcibiskupa Fridricha von Walchen.¹⁰⁶³ Ulrich von Etzenbach pocházel zřejmě z území ovládaného Přemyslem Otakarem, neboť v *Alexandreidě* píše, že se „narodil v zemi lva“. S komponováním eposu započal asi roku 1271.¹⁰⁶⁴ V díle se zmiňuje o Praze a Litoměřicích, kde měl přítele. Epos dokončil až v 80. letech za Václava II.¹⁰⁶⁵ Na dvoře mladého krále ale pokračoval, a v první polovině 90. let 13. století složil druhý román *Wilhelm von*

¹⁰⁵⁹ RBM II, č. 2345.

¹⁰⁶⁰ RBM II, č. 2371.

¹⁰⁶¹ Doklad o tom, že se na pražském dvoře zpívali básně, přináší *Petra Žitavského kronika Zbraslavská*, v 63. kapitole, kde Petr líčí oslavy během korunovace Václava II. v Praze. O zpívání písní na pražském dvoře nás zpravuje rovněž k této době i kronika Otakara Štýrského (v. 69407–69408), k tomu *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 32.

¹⁰⁶² GAULTERUS DE CASTELLIONE, *Alexandreis*, Gerhard Strecknebach (ed.), Heildberg 1990.

¹⁰⁶³ *Moravo, Čechy, radujte se!*, s. 109.

¹⁰⁶⁴ K tomu úryvek z eposu in: *Moravo, Čechy, radujte se!*, s. 110; srov. také text Jindřich POKORNÝ, *Němečtí básníci na dvoře Přemyslovců*, *Střední Evropa* 46/4, 1995, s. 66–82.

¹⁰⁶⁵ *Moravo, Čechy, radujte se!*, s. 76.

Wenden.¹⁰⁶⁶ Dle Ulrichových veršů navíc víme, že látku epikovi zprostředkoval mistr Jindřich Vlach.¹⁰⁶⁷

Mezi básníky dvora Václava II. patřil **Heinrich Cluzenere** (Klausner). Dochovala se jedna jeho báseň *Legenda o Panně Marii* asi kolem roku 1290. Podle věnování byl zadavatelem skladby panovník.¹⁰⁶⁸ Heinrich Klausner v prologu napadá nejmenované básníky jako malé mistry, kteří se považují za mistry velké. Pokračuje pak, že mistr se marně namáhá, když chce vykreslit Pannu Marii slovy a chválu Panně Marii i pozemským paním vyjadřuje nedovoleným způsobem. Za tím tušíme rivalitu mezi básníky, kteří na pražském dvoře tvořili. Možná mu byl rivalem slavný **Fraulenlob**, neboli Jindřich z Míšně.¹⁰⁶⁹ Na Václavově dvoře není přímo doložen. O jeho vlivu víme jen zprostředkovaně. Nepochybně se totiž účastnil tažení Václava II. roku 1292 do Opoli, kde byl král pasován na rytíře, což Fraulenlob zachytil oslavně právě ve své básni.¹⁰⁷⁰ Zřejmě také vytvořil žalozpěv (*Totenklage*) na smrt tohoto krále. Píseň se bohužel nezachovala, ale vypráví o ní Otakar Štýrský.¹⁰⁷¹ Frauenlob se proslavil již v době svého života kolem roku 1290, kdy přebásnil *Píseň písní* do podoby básně *O Panně Marii (Marienleich)*. Jeho produkce byla na pražském dvoře známá, patrně ovlivnila i Václavovy tři dochované básnické skladby. Zjevně na něho reagoval také Ulrich von Etzenbach v díle *Vilhelm von Wenden* (kol 1291). Frauenlobův pohyb po dvorech přibližuje např. jeho účast na oslavě vítězství Rudolfa^oI. Habsburského na Přemyslem Otakarem II. po bitvě na Moravském poli. Zda přihlížel přímo bitvě, ale nevíme.¹⁰⁷² Básnil rovněž na dvoře vévody Jindřicha Korutanského, jak dokládají tyrolské knihy počtů. Např. podle zápisu účetní knihy z rakouského města Thauer, ze 17. srpna 1299, předal jeden z tamějších soudců básníkovi obnos na koupi koně.¹⁰⁷³ Pozdějším mecenášem Frauenloba se stal

¹⁰⁶⁶ Srov. k tématu *Die gute Frau. Gedicht des dreizehnten Jahrhunderts*, in: *Zeitschrift für deutsches Altertum* 2, Emil Sommer (Hg.), 1842, s. 385–481; *Frau und Politik im Mittelalter*, s. 114–120.

¹⁰⁶⁷ K tomu úryvek z eposu in: *Moravo, Čechy, radujte se!*, s. 111, a s. 81.

¹⁰⁶⁸ *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 174–175.

¹⁰⁶⁹ *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 175–176, možnost, zda šlo o rivalitu mezi Heinrichem Klausnerem Frauenlobem není ale potvrzena, jde o hypotézu, srov. zde i starší literatura.

¹⁰⁷⁰ Jeho otce např. doprovázel na tažení roku 1271 do Uher Friedrich von Sonnenburg, což popisuje ve své básni. K tažení do Opole a pasování *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 54; D. MALÁ-DVOŘÁČKOVÁ, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II.*, s. 137–138.

¹⁰⁷¹ *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 86556.

¹⁰⁷² Podle *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 177–178.

¹⁰⁷³ Ludwig SCHONACH, *Die fahrende Sänger und Spielleute Tirols 1250–1360*, s. 1–8 a 119–126, zde s. 4–7, v případě roku 1299 a 1303 se jedná o Frauenloba; *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 177.

mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu, na jehož dvoře básník zemřel. Místo posledního odpočinku našel v mohučském domě sv. Martina († 29. listopadu 1318).

Z postav dočasně se pohybujících na dvoře nelze vynechat ani **milenky panovníků**, které, díky nejasné sociální příslušnosti, rovněž zařadíme mezi *servi delectabiles*. V případě Přemysla Otakara II. se jedná o matku/y nemanželských dětí, z nichž některé zmiňuje papežská listina uznávající jejich legitimitu.¹⁰⁷⁴ Zda se jednalo o Anežku z Kueringu, není doloženo.¹⁰⁷⁵ Přibík Pulkava z Radenína s odstupem sta let píše, že byla dcerou *domini de Kuering de Austria*, nepíše však o Anežce.¹⁰⁷⁶ Podle staršího kronikáře Františka Pražského si král vybral mezi dívkami královny Markéty „jednu, která byla ostríhána po mužsku, a proto se obecně nazývala Palceřík, a zplodil s ní ... syna jménem Mikuláše a potom několik dcer“.¹⁰⁷⁷ Tato žena byla patrně matkou výše jmenovaných dcer, které zmiňuje papežská listina, jež jim přiznává legitimní původ. Zda se stala také matkou Jana, pozdějšího kancléře Václava II., nevíme, neboť o jeho uznání legitimního původu nemáme zprávu.

U Václava II. se jedná patrně o neznámou ženu z doby kolem cca 1290, jež byla matkou Jana Volka a Štěpána z Tetína. Ve druhém případě ale není otcem Václav II.¹⁰⁷⁸ Podle kronikáře Otakara Štýrského působila u krále v posledních letech jeho života jistá **Anežka**, která ovládala hru na strunný nástroj a zpěv „*diu kunde videln und singen*“.¹⁰⁷⁹ Je tedy možné v ní vidět i jokulátorku.¹⁰⁸⁰ Z královské stáje měla údajně k dispozici dvanáct koní, na vozech prý jezdila s panovníkem, vybavena klenoty a rouchy.¹⁰⁸¹ Její působení můžeme datovat snad po roce 1297 (po smrti královny Guty) – asi až do roku 1303 (do korunovace Elišky Rejčky), event. i později vezmeme-li v úvahu, že potomek se druhé manželce Václava II. narodil až 15. června 1305.¹⁰⁸² Nicméně její postavení, které popisuje Otakara Štýrský jako úlohu

¹⁰⁷⁴ CDB V/1, č. 239, 240; 244; 345.

¹⁰⁷⁵ I. PROKOPOVÁ, *Dvůr královny Markéty Babenberské*, s. 25.

¹⁰⁷⁶ *Přibík z Radenína řečeného Pulkava Kronika česká*, FRB V, Jaroslav Goll (ed.), Praha 1893, s. 143.

¹⁰⁷⁷ *Chonicon Francisci Pragensis*, FRB Series Nova I, Jana Zachová (ed.), Praha 2000, s. 9.

¹⁰⁷⁸ Srov. k tomu Marek STARÝ, *Zemský písař Štěpán z Tetína, jeho původ a potomstvo*. Genealogické a heraldické listy 3-4/XIX, 1999, s. 27–37.

¹⁰⁷⁹ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 86330–86352.

¹⁰⁸⁰ Tak ji nazývá již Edmond FARAL, *Les jongleurs en France au Moyen âge*, Paris 1910, s. 63–64, citováno podle Václav ČERNÝ, *Staročeská milostná lyrika a další studie staré české literatury*, Praha 1999, s. 117.

¹⁰⁸¹ Srov. níže *Doklady o životě žen - panovnic*.

¹⁰⁸² Na to naráží ostatně také J. ŠUSTA, *Poslední Přemyslovci a jejich dědictví*, s. 390–391.

vlivné metresy, kdy pobývala trvale v okolí krále, by asi nebylo plně možné za života první manželky, královny Guty.

Pro úplnost je nutné zmínit i předpokládanou milenku Václava III., která by měla být matkou Alžběty, nejprve členky cisterciáckého kláštera v Pohledu, asi od roku 1332 sestry u sv. Jiří, a konečně pozdější abatyše benediktinského kláštera v Pustiměři.¹⁰⁸³

¹⁰⁸³ Blíže Z. HLEDÍKOVÁ, *Alžběta, dcera Václava III.*, s. 43–51.

4. Dvůr královen

Z hlediska strukturálně–personálního složení měly obdobné úředníky a dvořany také královny sledované doby. Vzhledem k menšímu počtu bude jejich družina představena z hlediska struktury i personálního zastoupení společně.

Mezi dvorským personálem královen vystupují od 12. století nejprve komorníci.¹⁰⁸⁴ Od 13. století pak můžeme okruh královniných úředníků identifikovat na základě většího množství informací. Najdeme nejen komorníka, ale i vyššího komorníka a také stolníka, číšníka, sudího, notáře, maršálka, kuchaře aj. Nejpočetněji je ale znovu uváděn komorník, neboť se staral o královnin majetek. Okruh kolem ní vyplňovali vedle světských úředníků duchovní; v první řadě kaplani a zpovědník.¹⁰⁸⁵ Nezbytný doprovod představovaly dívky a služebné, které ale většinou zůstávají v anonymitě.

Ze dvora první manželky Přemysla Otakara II. **Markéty Babenberské** se ve svědečných řadách jejích listin objevuje nejčastěji správce majetku, **královnin komoří** (*camerarius regine*).¹⁰⁸⁶ V letech 1249 až 1264 to byl Leopold z Horsendorfu, který svědčil i na královniných listinách (1260, 1262 a 1264).¹⁰⁸⁷ Jako královnin komoří je doložen ještě listinou Přemysla Otakara II. ze 7. října 1260. V červnu 1265 se jmenuje ve stejné úloze Leopoldův bratr Friedrich, a v říjnu 1266 Otto z Chornspachu. Pro léta 1256 a 1260 je vedle Leopolda z Horsendorfu doložen ještě komoří Wolkmar.¹⁰⁸⁸ Wolkmaru převzala do služeb pozdější královna Kunhuta, neboť jako „*camerarius regine*“ je uveden na Přemyslově listině pro svatojiřský klášter roku 1262.¹⁰⁸⁹ Z dalších členů dvora královny Markéty známe jmenovaného **spismagistera** Jindřicha (1246) a **chlebariuse** Sifrida, kteří se nepochybně věnovali

¹⁰⁸⁴ I. HLAVÁČEK, *Dvory a rezidence*, s. 65.

¹⁰⁸⁵ Ve 14. století stála na předním místě hofmistryně, dále jsou doloženi opět komoří–podkomoří, maršálek, komorníci, číšník, stolník, mistr kuchyně, písař kuchyně, lékař a kaplan, Hans PATZE, *Die Hofgesellschaft Kaiser Karls IV. und König Wenzels in Prag*, in: Kaiser Karl IV. 1316-1378, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 114, 1978, s. 733-773, s. 753–754.

¹⁰⁸⁶ Irena PROKOPOVÁ, *Dvůr královny Markéty Babenberské mezi lety 1246–1266*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, Supplementum 1 MHB, Dana Dvořáčková-Malá (ed.), Praha 2006, s. 21–42.

¹⁰⁸⁷ K tomu podrobně I. PROKOPOVÁ, *Dvůr královny Markéty Babenberské*, s. 27–28, kde citace jednotlivých pramenů.

¹⁰⁸⁸ IBIDEM, s. 28.

¹⁰⁸⁹ CDB V/1, č. 310+.

zásobování a uchovávání potravin.¹⁰⁹⁰ K duchovním patřili **zpovědník** i **kaplani královny**, stejně tak měla své písaře, a zjevně využívala i písaře krále Přemysla Otakara II. Gotšalka.¹⁰⁹¹ Ke dvoru Markéty se rovněž řadily dívky a paní, o nichž se zmiňuje mladší kronikář František Pražský.

Nástupkyně Markéty, královna **Kunhuta Haličská**, prezentuje svůj dvůr v listinném materiálu poprvé (hosnostáři či služebníci *reginae*) 30. ledna 1262.¹⁰⁹² Tedy přibližně měsíc po korunovaci královského páru. V Přemyslově listině pro svatojiřský klášter uzavírají svědečnou řadu právě její *officiales*: **komorník** Volkmar, **stolník** Domaslav, **číšník** Hirzo a *Prikos* a *Dynepr* synové Přibyslava. Dva poslední jmenovaní nejsou sice výslovně označeni jako její služebníci, nicméně následují po vyjmenování hlavních úředníků královny. Navíc *Prikose* bychom snad mohli ztotožnit s Přibkem, známým z formulářového listu.¹⁰⁹³ Oba bratři jsou na dvoře doloženi již v roce 1253, kdy provázeli královu družinu do kladrubského kláštera (*Prikosh cum fratre suo Nyprone*).¹⁰⁹⁴ V roce 1262 se pak jmenují v okolí královny. Na Kunhutině listině, jíž na žádost manžela potvrzuje vyšehradskému kostelu patronátní právo ke kostelu na Budči, najdeme (1262) mezi svědky **Domaslava** již **číšníkem** a **stolníkem** je zde nově **Hirzo**.¹⁰⁹⁵ Domaslav zůstal číšníkem rovněž následujícího roku, jak vyplývá z listiny vydané v Písku. Před Domaslavem se uvádí **Čáslav**, coby nový **stolník uxoris nostrae**.¹⁰⁹⁶ O tři roky později poznáváme z Kuhutiny listiny **komorníka Mstidruha** a zřejmě **podkomořího Řehoře** (*cameraius*). (Pod)komoří královny Řehoř je mezi svědky Přemysla Otakara II. opět roku 1267.¹⁰⁹⁷ K družině královny připočteme ještě **rytíře Gerharda** (*miles noster*), syna jistého Bočka (1265). Poslední ve svědečné řadě je pak Konrád, kdysi podkomoří.¹⁰⁹⁸ V případě Gerharda se jedná o šlechtice z rodu pánů z Obřan, navíc Kunhuta listinou potvrzuje žďárskému klášteru horu s vinicí kolem Blučiny, tedy fundaci pánů z Obřan. Z královny listiny vydané o pár týdnů později v Budyni vidíme, že ho královna provázela, neboť mezi svědky jsou opět její hodnostáři. Znovu je to

¹⁰⁹⁰ I. PROKOPOVÁ, *Dvůr královny Markéty Babenberské*, s. 29.

¹⁰⁹¹ Podrobně I. PROKOPOVÁ, *Dvůr královny Markéty Babenberské*, s. 30–31.

¹⁰⁹² CDB V/1, č. 310+.

¹⁰⁹³ RBM II, č. 2486 a srov. *Ostatní sloužící a servi delectabiles*.

¹⁰⁹⁴ CDB V/1, č. 9 a 10, patrně se jedná o syny Přibyslava, purkrabího v Hradci, který vystupoval na dvoře Václava I.

¹⁰⁹⁵ CDB V/1, č. 344.

¹⁰⁹⁶ CDB V/1, č. 392.

¹⁰⁹⁷ CDB V/2, č. 488.

číšník Domaslav, Čáslav stolník, a také komorník Mstidruh a podkomoří Řehník (tedy opět stejný Řehoř). Řada končí Dluhomilem z Veselé, který ale není přímo označen jako královnin služebník.¹⁰⁹⁹ Na listině o rok později se cituje opět Domaslav číšník, Mstidruh komorník a Řehoř, výslovně jako podkomoří.¹¹⁰⁰

Širší skupinu královniných hodnostářů můžeme zastihnout v zimě 1269 v Poděbradech, kde Kunhuta nechyběla při jednání krále s Oldřichem Sponheimským, přičemž dvůr panovníka se zde prolínal s jejími lidmi. Králova listina s konce února roku 1269 jmenuje nejen přední šlechtice dvora, ale mezi nimi jsou opět od královny: komoří Mstidruh, Řehoř podkomoří, číšník Domaslav, stolník Čáslav, nadto ještě **počíšník Jan, mistr kuchař Oto a maršálek Bohuslav**, všichni *coby officiales uxoris nostre*.¹¹⁰¹ V *dpm* formuli je vedle kancléře Petra a protonotáře krále magistra Oldřicha navíc **protonotář** královny, **magistr Gotfried**.¹¹⁰² Jedná se o již zmiňovaného králova kaplana a plebána v Příbyslavicích. Informace o něm upomíná na to, že královna měla svoji kancelář.¹¹⁰³ Celkem známe asi jedenáct listin královny.¹¹⁰⁴ Z roku 1262 je v *dpm* formuli **notář Wernhard** a písařem listiny byl Přísnobor, dříve *notarius* krále.¹¹⁰⁵ V Poděbradech 1269 pak je již zmíněný protonotář královny Gotfried na Přemyslově listině. Královna zde rovněž přivěsila svoji pečeť a zároveň v Poděbradech vydala vlastní listinu z 1. března, kde je v *dpm* uveden protonotář magistr Gotfried. Písaře listiny však neznáme, jeho ruka je ojedinělá.¹¹⁰⁶

Vrátíme se nyní znovu k hodnostářům Kunhuty, neboť stejná listina je jmenuje ve svědečné řadě. Jsou zde opět komoří Mstidruh, číšník Domaslav, Čáslav stolník a Řehoř podkomoří a podčeší Jan. K nim nově připočteme **maršálka Vlastibora**, Beneše sudího(?) (není jasné, zda měl vztah ke královně), **Otu podstolího** (dříve byl snad též Ota mistr kuchař), a pomaršálka Buhutu. Jako první

¹⁰⁹⁸ CDB V/1, č. 451.

¹⁰⁹⁹ CDB V/2, č. 514.

¹¹⁰⁰ CDB V/2, č. 550++ (seu +), přestože je listina pochybná co do pravosti, její svědečná řada v případě královny je relevantní.

¹¹⁰¹ CDB V/2, č. 579.

¹¹⁰² CDB V/2, č. 579.

¹¹⁰³ Srov. komentář in: CDB V/4, s. 24.

¹¹⁰⁴ K tomu srov. opis, CDB V/3, č. 1595; opis RBM II, č. 1342.

¹¹⁰⁵ CDB V/1, č. 344. V případě Verneru by se mohlo jednat o později známého magistrem Wernhera, rektora u sv. Marie v Rouchovanech, srov. *Duchovenstvo, Kaplani a dvorská kaple*.

¹¹⁰⁶ CDB V/2, č. 581 a srov. komentář ke kanceláři, CDB V/4, s. 24; a nově listiny podle CDB VI, č. 10; 28; 66; 73; 130.

jsou mezi svědky jmenovaní duchovní, a to zpovědník královny, dominikán Zachariáš a jeho spolubratr Protiva. V dalších letech najdeme ojediněle komorníka Mstidruha (1272), nebo ve stejném roce na listině strahovského opata je **komorník** královny, jistý **Cunzone**, v následujícím roce také Řehoř, který se pak cituje i 1276.¹¹⁰⁷ Zjevně již jako komoří (*camerarius domine regine*) působil Řehoř u Kunhuty roku 1278 (až 1279), kdy je s ním společně uveden maršálek Bohuta. Často zmiňovaného Řehoře uvádějí jako rytíře královny také *Letopisy české*.¹¹⁰⁸ Ve stejném roce se ještě u královny vdovy jmenuje číšníkem znovu Domaslav (ze Škvorce).¹¹⁰⁹

V době po smrti Přemysla II., kdy královna přesídlila do Hradce u Opavy, svědčí v její listině moravští páni (31. srpna 1279); pan Protiva z Borovska, Kuno z Kunštátu, Milota z Dědic, Herbort z Fulštejna, Vok z Kravař a Beneš *de Chumlov*.¹¹¹⁰ Okolí a družinu královny na Opavsku sledujeme podle listiny z října téhož roku, kde najdeme opět Herborta z Fulštejna, nyní však se synem Heningem, dále opět Milota s bratrem Benešem (Dobešem).¹¹¹¹ K jejímu dvoru lze přičíst přímo **Kuna (z Kunštátu)**, jenž se stal **purkrabím na Hradci** a **komorníkem** královny je nově **Protiva z Borovska**.¹¹¹² O dva roky později je již u královny nový **purkrabí (na Hradci) Závíš z Falkenštejna**. Ve svědečné řadě listiny najdeme ještě Voka (?) a magistra Wernhera.¹¹¹³ V jeho případě jde asi o již jmenovaného kaplana dříve Přemysla Otakara II. a faráře v Rouchovanech, který zde sloužil královně.

Početný dvůr královny zaplňovaly ale nejen hodnostáři, o nichž informuje diplomatický materiál. K jejímu dvoru přinášejí zprávy ještě *Zlá léta po smrti Přemysla Otakara*, podle nichž kolem královny byli mladíci, dívky a jiní služebníci.¹¹¹⁴ O dívkách, které zůstávají více v anonymitě, najdeme alespoň drobnou zprávu. Vztahuje se ke dvěma **schovankám královny** (*alumptae*) Alžbětě a Veleně, dcerám Ludmily z Říše z landštejnské větve Vítkovců (1269): „*Elizabeth et Welena*

¹¹⁰⁷ CDB V/2, č. 651; 701; 806, 807+; CDB V/3, č. 1594. Roku 1277 se Mstidruh jmenuje již jako kastelán Pražského hradu a Domaslav se stal nejvyšším komorníkem, CDB V/2, č. 834.

¹¹⁰⁸ *Letopisy české 1196–1278*, s. 300.

¹¹⁰⁹ CDB V/2, č. 854; č. 860 (samostatně Řehoř); CDB VI, č. 39; 59. Z doby po smrti Přemysla Otakara II. je uveden také posel královny, Jaroslav z Kravař, kterého vyslala k Rudolfovi Habsburskému, RBM II, č. 1150, edice CDB VI. však tuto listinu již nemá.

¹¹¹⁰ CDB VI, č. 66.

¹¹¹¹ K tomu srov. také formulářové listy *Über Formelbücher*, č. 102, 103.

¹¹¹² CDB VI, č. 73.

¹¹¹³ CDB VI, č. 130; T. BALETKA, *Páni z Kravař*, s. 37, soudí, že jde o Voka z Kravař.

¹¹¹⁴ „*Et ex illa hora curia dominae reginae et familia eius, quae ad magnam numerositatem creverat tam in domicellis nobilium quam in domicellabus et aliorum militum servorum officialium, imminuta est et dispersa*“, *Zlá léta po smrti krále Přemysla Otakara II.*, FRB II, Josef Emler (ed.), Praha 1874, s. 347.

*sorores, filie Ludmile bone memorie quondam alumptae coniugis nostre prefate.*¹¹¹⁵

Ludmila se připomíná roku 1265 jako zemřelá a její dcery se staly členkami pohledského kláštera, který založila sestra Ludmily, Kateřina.¹¹¹⁶

Dvůr Kunhutiny snachy Guty Habsburské odkrývají prameny v menší míře.¹¹¹⁷ Na pražský dvůr přišla roku 1287 a její doprovod se stal ihned předmětem diskuse. Z formulářového listu, který zachycuje dopis Václava II. pražskému biskupovi, jenž královnu doprovázel za českou stranu, čteme, že panovník nejprve rozhodl, aby se průvod královny vrátil. Pak ale rozhodnutí změnil s tím, že konečné stanovisko zaujme, až se chotí setká osobně.¹¹¹⁸ Z vlastního složení, kde nepochybně převládli domácí, známe **komorníka Protivu z Borovska**, kterého převzala po královně Kunhutě. Ten jako *camerarius serenissime domine mee regine Boemie* opatřil svědectvím listinu Kazimíra Opolského na pražském dvoře 10. ledna 1289.¹¹¹⁹ Ze světských **služebníků** známe ještě jistého **Rudlina**, jemuž královna uděluje (*servito nostro*) na německém právu rychtu v Lysé, a levé rameno řeky Labe, zvané *Thonie* (Tůně) k rybolovu.¹¹²⁰ A dále ještě blíže nejasného **Konráda** (*famulus*).¹¹²¹

Více znalostí máme o duchovních královny. V kanceláři pro ni působil **notář Fridrich**, jenž vyhotovil listinu královny z 20. ledna 1288, kde Guta opakuje donaci Václava II. žďárskému klášteru.¹¹²² O den později je datované falzum královny z patnáctého století, opět ve prospěch žďárského kláštera.¹¹²³ Známý je královnin **protonotář Bohuslav**, podle její listiny z Brna 1291. Listinu z roku 1293 pak

¹¹¹⁵ CDB V/2, č. 579.

¹¹¹⁶ V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/3*, s. 900, a IDEM, *České dějiny I/4*, s. 360 a 431. K Ludmile CDB V/1, č. 443, 444, 445.

¹¹¹⁷ Královně Gutě věnovala studii Irena MORAVCOVÁ, *Guta Habsburská – česká královna a její dvůr*, Časopis společnosti přátel starožitností, 113/4, 2005, s. 189–211.

¹¹¹⁸ *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, č. 243. K jejímu dvoru I. PROKOPOVÁ, *Guta Habsburská – česká královna a její dvůr*, s. 189–211.

¹¹¹⁹ RBM II, č. 1466.

¹¹²⁰ RBM II, č. 1534, a D. HAVEL, *Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století*, s. 190.

¹¹²¹ Uvedeno in: *Das St. Pauler Formulär*, č. 84, a blíže I. PROKOPOVÁ, *Guta Habsburská – česká královna a její dvůr*, s. 207.

¹¹²² RBM II, č. 1429; přidejme že z nevydaných listin královny Guty jde o listinu ze 31. 12. 1294, kterou vidujeme Václavovu starší listinu z 14. listopadu 1290. Listina byla vydána v Praze. Originál je uložen v drážďanském archivu pod č. OU 7250; srov. také D. HAVEL, *Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století*, s. 207. Z listin královny ještě roku 1296, potvrzuje herburskému klášteru listinu královny Kunhuty, RBM II, č. 1726.

¹¹²³ Blíže D. HAVEL, *Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století*, s. 177.

vyhotovil pouze jako magistr Bohuslav, boleslavský kanovník.¹¹²⁴ Ve formulářovém kusu z doby pražského biskupa Řehoře je zmíněn **písař** (*notarius*) královny Guty jistý *vir honestus Th.* (královna zemřela 1297). Ke skromným informacím přidejme ještě **kaplana Štěpána**,¹¹²⁵ který byl královým kaplanem (1305) a plebánem na Lysé. Zde měla královna majetek a patronátní právo ke kostelu. Plebánem a rektorem v Lysé se stal Štěpán na přímluvu královny Guty 20. prosince 1290, kdy ho jmenoval pražský biskup Tobiáš.¹¹²⁶ Královna Štěpána roku 1293 (zjevně jako svého kaplana¹¹²⁷) vybavila značnými výnosy a platy z okolních vesnic a ustavila v oblasti kolem Lysé písařem při zapisování zdejších platů a výběru daní.¹¹²⁸ Z této listiny můžeme navíc identifikovat část majetku, kterým královna disponovala kolem Lysé nad Labem. Jednalo se o Starý Kolín, ves Byšičky (*Tyrsicz*), *Crzmik*, Zamachy (*Zamach*) a zřejmě i Sedliště. Dále oppidum (zde ještě jako *bonum*) Jičín (*Giczin*) *ad mensam nostram spectantibus ex antiquo*, a k tomu ještě rybářské vsi Lukol a Tušeň. Jičín je znovu připomenut roku 1305, kde ve Štěpánův prospěch znovu Václav II. potvrzuje desátek (sešť hřiven) z celkového platu (šedesát hřiven) *de oppido nostro Giczin*.¹¹²⁹

Z dalších duchovních královny určíme částečně zpovědníka. Můžeme zvážit, zda jím mohl být německý rytíř Heřman, kterého prý sama za zpovědníka doporučila Václavovi II. S jistotou víme, že ji i krále zpovídal před korunovaci roku 1297 zbraslavský opat Konrád.¹¹³⁰ K podobě Gutina dvora naznačuje informace ještě *Kronika zbraslavská*. Podle ní královna uspořádala svůj dvůr a netrpěla, aby dívky zahálely, ale naopak, aby se věnovaly tkaní, předení a šití.¹¹³¹

O dvoru druhé manželky Václava II. **Elišky Rejčky** ve sledované době netušíme téměř nic. Po příchodu do Čech ji král určil místo pobytu mimo pražský

¹¹²⁴ F. TADRA, *Listy kláštera zbraslavského*, s. 3–4; RBM II, č. 1624; I. PROKOPOVÁ, *Guta Habsburská – česká královna a její dvůr*, s. 205, doplňuje *notáře P.*, za něhož královna přimlouvala, aby byl přijat do služby v rakouské kanceláři.

¹¹²⁵ RBM II, č. 2037; *Das St. Pauler Formular*, č. 25.

¹¹²⁶ RBM II, č. 1558.

¹¹²⁷ O větším počtu kaplanů lze uvažovat také u královen, např. Petr Žitavský i přes značnou idealizaci a stranickost, se kterou přistupuje k Elišce Přemyslovně, naznačuje, že měla větší počet kaplanů, jako její otec, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 128–131.

¹¹²⁸ RBM II, č. 1624.

¹¹²⁹ RBM II, č. 2037. Roku 1305 však král kompenzuje Lvovi z Konechlumí za odňatý hrad Brada a město Jičín se sto lány vsí Štítary. Není tedy jasné, jaký byl vztah Lva k Jičínu, který *ex antiquo* byl roku 1293 majetkem královny, RBM II, č. 2015.

¹¹³⁰ RBM II, č. 1746.

¹¹³¹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 26–27.

dvůr. Od roku 1300 až do 1303 žila s Václavovou tetou Grifinou. Nejspíš pobývaly na královské Budyni, neboť Grifina ji držela roku 1302.¹¹³² V listině Václav potvrzuje, že Grifina prodala 6 lánů měšťanu Budyně Hoškovi, což dokazuje, že statky skutečně užívala. Také víme, že jí král určil ves Habrovou s lány, louky, lesy a dalšími užitky, jak vypovídá mladší listina královny Anny (manželky Jindřicha Korutanského), kde Habrová s příslušenstvím *ad mensam nostram reginalem pertinebant*.¹¹³³ Po Rejččině příchodu na pražský dvůr můžeme jen předpokládat, že převzala některé hodnostáře po královně Gutě. Jejího **komorníka** Bartuše z Lučené (*Luczehen*) najdeme až k roku 1307 v listině biskupa Jana IV. z Dražic.¹¹³⁴ Petr Žitavský uvádí, že když po smrti druhého manžela prchala z Prahy do tábora jeho bratra Fridricha Habsburského, utíkala jen s dcerkou a jednou služkou.¹¹³⁵ Rovněž kronikář uvádí, že jí Václav II. stanovil důchod dvacet tisíc hřiven stříbra, a Rudolf pak také dvacet tisíc hřiven stříbra. Za celou sumu držela královna vdova v zástavě města Chrudim, Hradec (Králové), Mýto, Poličku a Jaroměř.¹¹³⁶

Minimum informací máme o nekorunované manželce Václava III., **Viole Těšínské**. Vlastní listinný materiál královny neznáme a o jejím dvoru nejsou žádné zprávy, přesto také Viola bezpochyby disponovala družinou dívek, komorníkem, kaplanem a dalšími služebníky.¹¹³⁷

Po předcházejím přehledu vstupuje do popředí otázka, zda stejně jako nositelé jednotlivých úřadů při panovnickém dvoře byli i úředníci královen vyživováni z různých statků a vesnic, které se mohly vázat ke konkrétním úřadům. Pravděpodobně stejný systém se v jejich případě vázal na majetek připsaný královnám z dohodnutého věna.¹¹³⁸ Naznačuje to výrazně zajištění platů pro plebána na Lysé z vlastnictví královny Gutiny. Ke konkrétním znalostem o majetku hovoří *Pokračovatelé Kosmovi*. Královně Kunhutě patřil Mělník (*quae specialis eius erat*) a

¹¹³² RBM II, č. 1941.

¹¹³³ RBM II, č. 2203.

¹¹³⁴ RBM II, č. 2134.

¹¹³⁵ Když prchala z Prahy Eliška Přemyslovna, líčí Petr Žitavský, že ji provázely jen dvě služebné – Cecílie a Anežka, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 128-130.

¹¹³⁶ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 109-144.

¹¹³⁷ Srov. *Panovnická rodina*.

¹¹³⁸ K otázce věna či jitřního daru (*dos, dotalicium, Morgengabe*) srov. naposledy J. ŽEMLIČKA, *Jak žili, vládli, umírali*, s. 123. Přímé doložení v listině máme z roku 1306 k Anně, dceři Václava II. a manželce Jindřicha Korutanského, RBM II, č. 2083.

Gutě určil prý Václav II. statky v hradeckém kraji.¹¹³⁹ Podle Kunhutiny listiny z roku 1272 vidíme, že darovala patronátní právo a kostel v Řevnicích křížovníkům s červenou hvězdou k tamějšímu kostelu a k tomu ještě filiální kostely ve Václavicích a Živohošti. Společně s tím jsou vypočítány důchody.¹¹⁴⁰ Dar učinila na naléhání abatyše Anežky Přemyslovny, ale *de facto* tím potvrdila dřívější darování krále Václava I. z roku 1253.¹¹⁴¹ Nicméně podle vypočtených sum desátků, které měl klášter dostávat z výnosů z jednotlivých míst a provincií, je královna užívala a nyní vrátila (provincie Volyně a *Wogamensi*, Václavice a vsi Řevnice, Drahovice, Suchomaty, Chodouň, *Zedlicz*, Zlešice, Bráník, Všetice, Radowice, Krupá, Horusice, Kyrochleby, Kobylinky, Nahorub, Krubišov, Babice). Z dalších úvah kolem majetku, jímž Kunhuta disponovala, lze uvažovat o *in bonis nostris circa Bluchinam*, která potvrdila žďárskému klášteru. Přesněji potvrdila mu horu s vinicemi kolem Blučiny.¹¹⁴²

Výsledek podsouvá další otázku. Máme a potom i od kdy, sledovat královnin dvůr jako součást dvora krále, nebo jako samostatně finančně zajištěný dvůr královny? V tom smyslu, že by příjmy z jejího majetku pokryly veškeré náklady, tedy nejen výživu úředníků dvora. Vzhledem k tomu, že královny dostaly po sňatku vymezené statky a území, odkud měly výnosy, lze věrohodně uzavřít, že z nich živily i své hodnostáře a služebné. Otázkou zůstává, od jaké doby byl, nebo u jaké panovnice (i královny vdovy) tento dvůr ekonomicky samostatný, tedy oddělený od chodu dvora manžela.¹¹⁴³ Např. již v první kapitole práce zmiňovaný maršálek královny Konstancie, rytíř Fridrich, prodal s jejím souhlasem klášteru sv. Františka vesnice Humprechtice, Drahonice, *Zadivois* (Zdivice?), Sečkovice a Dunovice.¹¹⁴⁴ Je možné, že právě ony patřily k výbavě jeho úřadu?

Darování z majetku královny uskutečňoval po faktické a právní stránce její komoří, obdobně jako z pověření panovníka, o čemž svědčí formulářový list

¹¹³⁹ *Zlá léta po smrti Přemysla Otakara*, s. 348; ke královně Gutě o hradeckém kraji V.V. TOMEK, *Dějepis města Prahy I*, s. 363–364; J. ŠUSTA, *České dějiny II*, s. 364.

¹¹⁴⁰ V CDB V/2, č. 643++ je datována do roku 1271 a uvedena jako listina podezřelá; podle uveřejnění listiny na portálu www.monasterium.cz je předatována na roku 1272, listina zde přístupna pod stejnou sigilou jako je uložení v archivním fondu v Národním archivu Praha, NA, *Křížovníci s červenou hvězdou – generalát a konvent*, Praha (1233–1526), i. č. 76.

¹¹⁴¹ CDB IV/1, č. 288.

¹¹⁴² CDB V/1, č. 451.

¹¹⁴³ Zjevnou samostatnost vykazoval již dvůr Markéty Babenberské, která do Čech přišla v pokročilém věku. Umožňovala jí to bezpochyby pozice dědičky babenberských zemí.

¹¹⁴⁴ CDB IV/1, č. 266.

královny Kunhuty, kdy darovala jeden lán. Dané území měl obejít a vymezit podle zvyku právě komoří.¹¹⁴⁵ Královna Eliška Přemyslovna např. obdarovala ze svého část vsi Doubravčice Hrozka z Hoholic. Její manžel dar později (1331) potvrdil s tím, že Hrozek a jeho dědicové budou na základě državy jmenované vsi sloužit českým královnám jako stolníci i nadále.¹¹⁴⁶ O mužích z Hoholic (Rudolfovi a Lupoldovi) čteme ve svědečné řady z roku 1295.¹¹⁴⁷ Zda byli však v obdobném úřadu u královen již dříve, je nedoložitelné. Majetku královny Elišky se částečně dotkl František Graus, který uvedl, že roku 1312 panovníci patřily vesnice Butovice, Jinonice a Košíře.¹¹⁴⁸ O statcích Anny Přemyslovny v Tyrolsku pojednala pak Kateřina Telnarová.¹¹⁴⁹ Ty ovšem stejně jako v případě rakouské vévodkyně, Přemyslovny Anežky (Aargau a Zug), byly součástí věna či jitřního daru provdané královské dcery.¹¹⁵⁰ Např. ve 14. století česká královna Blanka z Valois byla dotována z královské pokladny, obecně pak panovnice čerpaly prostředky z určených měst, propůjčených mýt a cel.¹¹⁵¹ V případě německých zemí se o identifikaci ženských dvorů v rámci ekonomické samostatnosti hovoří až kolem roku 1350.¹¹⁵² Ve Francii jsou takové dvory doloženy již ve druhé polovině 12. století.¹¹⁵³ Ve 14. století je v Čechách otázka míry ekonomické samostatnosti ještě aktuálnější, neboť se objevuje mnohem více informací o skladbě dvora panovnice.¹¹⁵⁴ Poznáváme např. hofmistryni, dále jsou doloženi opět komoří–podkomoří, maršálek, komorníci, číšník, stolník, mistr kuchyně, písař kuchyně, lékař a kaplan. U císařovny Alžběty

¹¹⁴⁵ RBM II, č. 2486.

¹¹⁴⁶ RBM III, č. 1813. Podle mladší listiny z roku 1356 pak čteme, že v Hoholicích měl *naulum cum hereditate* vyšehradský probošt alias královský kancléř, RBM VI/3, č. 351.

¹¹⁴⁷ Srov. Rostislav NOVÝ, *Nejstarší český urbář z let 1283–1284*, s. 212 a 223, kde je vlastní přepis rukopisu aktového záznamu urbáře; k tomu RBM II, č. 1687, kde jsou spojené dva aktové zápisy.

¹¹⁴⁸ Královna z nich pobírala: *Butovice* 128 grošů a v naturáliích 4 kuřata; *Jinonice*, 128 gr. a 4 kuřata; *Košíře*, 128 gr a 4 kuřata, František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské*, Praha 1953, s. 510, a RBM III, č. 73.

¹¹⁴⁹ K. TELNAROVÁ, *Anna Přemyslovna (1290–1313)*, s. 81–82.

¹¹⁵⁰ Srov. Dana DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Anežka, vévodkyně rakouská, dcera českého krále (1269–1296)*, v tisku.

¹¹⁵¹ Božena KOPIČKOVÁ, *Urozená paní*, in: *Člověk českého středověku*, Martin Nodl – František Šmahel (edd.), Praha 2002, s. 76.

¹¹⁵² Např. v záznamu o pobytech, které v míšeňské marce okolo 1350 se užívá, je rozlišováno mezi *curia domini et curia domine*, Brigitte STREICH, *Vom liber computacionum zum Küchenbuch*, Residezenforschung 1, Petr Johanek (Hg.), Sigmaringen 1990, s. 251, s odkazem na nejstarší účty wetinské v pozn. 27.

¹¹⁵³ Werner PARAVICINI, *Die ritterlich–höfische Kultur im Mittelalter*, Enzyklopädie deutscher Geschichte 32, München 1999², s. 25; Joachim BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 490.

¹¹⁵⁴ S koncem přemyslovského období vyniká již majetkové zajištění královny vdovy Elišky Rejčky. Zde je ale ekonomická samostatnost jejího dvora podmíněna vdovským stavem.

Pomořanské, čtvrté manželky Karla IV., je výslovně rádce a dokonce řezník.¹¹⁵⁵ Pohlédneme-li ještě do mladšího období pak císařovna snacha, královna Žofie Bavorské, počítala ke svému dvoru mezi také pištce. Praxi vlastního dvora a kanceláře provozovala o století později na Mělníce žijící vdova po Jiřím z Poděbrad, královna Johana z Rožmitálu. Podle textu Vladislava Jagellonského měla kancléře, služebníky a další přátele.¹¹⁵⁶ Na Mělníce, věnném statku královen, sídlila dočasně např. již dříve královna Žofie Bavorská a také vdova po císaři Zikmundovi Barbora Celská.¹¹⁵⁷

Problematika sledování královnina dvora a jeho ekonomických možností si proto žádá do budoucna podrobnější zpracování, neboť ten byl základem pro mecenášství či kulturní projevy, které si mohla dovolit Eliška Rejčka. K tomu přistupují rovněž individuální otázky v postavení – panovnice manželky nebo královny vdovy – a její hmotné zajištění či výbavu. Nicméně o nějaké širší samostatnosti ve druhé polovině 13. století hovořit nelze; resp v případě královen Kunhuty Haličské, Guty Habsburské a dočasně Elišky Rejčky. Jejich majetek i finanční možnosti se primárně odvíjely od věnných statků, jitřního daru a souhlasu manžela. Výmluvným příkladem může být text *Listáře královny Kunhuty*, kde přes formulářový charakter postihneme realitu doby. V jednom z dopisů adresovaných králi Přemyslovi královna totiž vzkazuje, že s výdaji vystačí jen do příštího čtvrtka („... *quod ista vice non plus quam usque quintam feriam proxime venturam expense nobis sufficere estimantur*“).¹¹⁵⁸

¹¹⁵⁵ H. PATZE, *Die Hofgesellschaft*, s. 753–754.

¹¹⁵⁶ AČ 15, č. 146; k jejímu dvoru částečně V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy IX*, Praha 1893, s. 28.

¹¹⁵⁷ Rudolf URBÁNEK, *České dějiny III/4, Věk Poděbradský. Čechy za krále Jiříka z Poděbrad (1460–1464)*, Praha 1962, s. 33.

¹¹⁵⁸ *Listy královny Kunhuty králi Přemyslovi*, Bedřich Mendl (ed.), Praha 1997², s. 30–31.

5. MENŠÍ DVŮR NA PŘÍKLADU PRAŽSKÉHO DVORA VÁCLAVA II.

Na základě výsledků strukturálně–personální anlyzy a nastínění dobových představ o podobě dvora se nyní pokusíme sestavit tzv. menší dvůr a domácnost na příkladu krále Václava II. Budeme vycházet ze schématu v následujícím členění: **panovník a jeho rodina**, kterou obklopují **duchovní, světsí úředníci** a nižší **sloužící**.

a) Menší dvůr před příchodem Závěše z Falkenštejna (1283)

Královskou rodinu po návratu dvanáctiletého krále z Braniborska představovali pouze **Václav II.** a starší sestra Anežka (snad byla dočasně v Anežském klášteře s nejstarší Kunhutou). Královna vdova Kunhuta se ještě nacházela na Opavsku, sestra Kunhuta pak v klášteře Na Františku. Pratec Václava II., Anežka, již nežila (†1282). Václava II. mohly tedy z rodiny přivítat možná obě starší sestry a event. i nevlastní bratři Mikuláš a Jan.

Ze *sloužících* na Hradě, kam panovník přijel po slavnostním uvítání, známe pouze **chůvu Elišku** (1283). Dvanáctiletý Václav v ní našel jistě blízkou osobu, neboť téměř vzápětí po návratu jí připsal ves Radlice.¹¹⁵⁹ Vedle chůvy a zřejmě i sestry Anežky obklopil Václava z *duchovních* **biskup Tobiáš z Benešova**. Doložení jsou ještě z kanceláře: **magistr Petr**, kancléř Českého království a probošt vyšehradské kapituly již z období Přemysla Otakara II. (do roku 1288). K nim patřil **protonotář Velislav**, jehož *dpm* formule se na listině Václava II. objevuje dne 22. září 1283.¹¹⁶⁰ K úzkému dvoru náležel nyní ještě **notář Jindřich**, plebán v Garsu, který se po návratu Václava II. stal stylizátorem prvních listin kanceláře (až do 1291).¹¹⁶¹ Kdo mohl být bezprostředně po návratu **kaplanem a zpovědníkem** krále nevíme, jen *Zbraslavská kronika* naznačuje jistého **Alberta**.¹¹⁶² Z *dvorských úředníků* najdeme **stolníka Sezimu z Krašova** a **hofmistra Purkarta z Janovic**.¹¹⁶³

¹¹⁵⁹ RBM IV, č. 1885.

¹¹⁶⁰ K listinám vyhotoveným jeho roku D. HAVEL, *Listinné písmo I*, s. 81–83.

¹¹⁶¹ RBM II, č. 1298; 1300; 1325; D. HAVEL, *Listinné písmo I*, s. 77. Podle Z. Svitáka měl notář Jindřich vliv i na právní obsah listin a dále uvádí, že Jindřichova činnost v kanceláři byla v určité koherenci se zájmy Rudolfa I. Habsburského, Z. SVITÁK, *Každodenní život v rakousko–českých vztazích*, s. 244.

¹¹⁶² *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 22.

¹¹⁶³ RBM II, č. 1298.

Chůva, biskup, kaplan, kancléř, písaři, stolník a hofmistr společně se sestrou Anežkou a snad i některým z nevlastních bratrů jsou první známou skupinou v tzv. menším dvoře mladého krále.

b) Menší dvůr v době Závěše z Falkenštejna (od 1284–1289/1290)

Panovník a jeho rodina: královská rodina se již někdy na přelomu roku 1283 až 1284 rozrostla o další členy. K **Václavovi II.** a starší Anežce (konečně i řeholnici Kunhutě) se vrátila matka, **královna Kunhuta**. Na dvoře žila v celkovém součtu ale pouze v letech 1284 – 1285 (†9. září 1285). Společně s ní přišel do rodiny její milenec a následně manžel, šlechtic z rodu Vítkovců, **Závěš z Falkenštejna**. Součástí královské rodiny se nadto stal jejich syn, Ješek. Závěš byl tedy od sňatku s Kunhutou otčímem nejen mladého Václava, ale i jeho sester. Na dvoře se pohyboval v letech 1284 – 1288/1290. Od smrti královny, roku 1285, až do příchodu mladé Guty do Prahy (1287) tvořil s Václavem a Ješkem *de facto* královskou rodinu; tedy za předpokladu, že královské dcery (Anežka asi do roku 1287) trávily čas v klášteře na Františku. **Ješek** se narodil kolem roku 1282 a později vstoupil do řádu německých rytířů.¹¹⁶⁴ Na pražském dvoře můžeme jeho výchovu předpokládat snad až do Závěšovy smrti v srpnu 1290.

Od roku 1287, resp. od 4. července byla vedle krále jeho první choť, **Guta Habsburská**. Rodina Václava II. se postupně znásobila o narozené děti. Prvorozený syn z 6. května 1288, Přemysl Otakar, však zemřel ještě na podzim stejného léta. O rok později porodila královna dvojčata **Václava (III.)** a **Anežku** (6. října 1289).

Ze sloužících předpokládáme četněji chůvy či kojné, které se o děti staraly a početný sbor služebnic, jež pečoval o teplo v krbu, donášku vody, ložnici nebo praní prádla aj. Královna Guta byla rovněž obklopena družinou dívek ze šlechtických rodin, komornou (či komornými), a možná i jakousi „vrchní dámou“, která mladé panovnici pomáhala s organizací jejího personálu a chodu tzv. královnina dvora. Ze sloužících této doby pro celý dvůr pak zachytíme pouze mistra kuchaře **Sulislava ze Zásnu** (1285).¹¹⁶⁵

¹¹⁶⁴ L. JAN, *In ordine*, s. 453–475.

¹¹⁶⁵ RBM II, č. 1343.

Mezi *duchovními* stál po zatčení Závěše opět v přízni biskup **Tobiáš z Benešova** (do 1296†), kterého podporovala sama královna. Jak bylo uvedeno, křtil zjevně první děti Václava II. Nelze však přehlednout, že zcela neztratil přístup ke králi ani v přesile Vítkovců. Dokladem je nejen zmiňované založení svatotomášského kláštera, ale také jeden z formulářových listů. Podle něho vidíme, že se biskup nechal o dění na dvoře dobře informovat, i když musel stát v pozadí. Informace mu podával např. probošt pražské kapituly!¹¹⁶⁶ Zmínku o proboštu Oldřichovi víme z listu, kde se biskupovi omlouvá za starší a na špatné informaci založenou zprávu ze dvora, protože vše, co se na něm děje, je nejisté.

Kancelář nadále řídil **magistr Petr** a stejně tak zde byl protonotář **Velislav** (22. září 1283–1289).¹¹⁶⁷ Roku 1289 ho pak nahradil nový protonotář Petr Angeli.¹¹⁶⁸ V kanceláři najdeme stále **notáře Jindřicha**, plebána v Garsu a ještě **neznámé notáře**, odlišené pouze podle písarské ruky: **V6** (1284–1286) a **V12** (1286–1288, snad již Jan ze Sadské).¹¹⁶⁹ Konkrétně **Jan, probošt ze Sadské**, vedl od roku 1285 moravskou část královské kanceláře.¹¹⁷⁰ Jeho vliv v menším dvoře zřejmě tehdy narostl, můžeme-li věřit mladší zprávě kronikáře Františka Pražského o tom, že ovlivnil situaci při volbě nového pražského biskupa Řehoře roku 1296 proti královu bratru Janovi.¹¹⁷¹ Z duchovních tu najdeme rovněž kaplany (s panovníkem v Praze nebo po Čechách): **kaplan Bohumil**, patrně spadá do období osmdesátých let,¹¹⁷² **kaplan Albert**, činný asi v letech 1283 až 1284. Josef Šusta ho považoval za zpovědníka krále, ale bez důkazu. Lze ho alespoň ztotožnit s kaplanem Albertem, plebánem na Bezdězi (podle zápisu formulářové sbírky – 20. září 1286).¹¹⁷³ Z dalších **kaplan Budiš** se vyskytl s králem na Nižboru roku 1284.¹¹⁷⁴ Blíže měl ke králi za doby Závěše spíše **kaplan Ondřej**, (1284), který byl zároveň *custos* kaple sv.

¹¹⁶⁶ *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 115.

¹¹⁶⁷ K listinám vyhotoveným jeho roku D. HAVEL, *Listinné písmo I.* s. 81–83.

¹¹⁶⁸ Naposledy v *dpm* formuli 23. 8.1289, RBM II, č. 1478.

¹¹⁶⁹ D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 83–84 a 87–88.

¹¹⁷⁰ RBM II, č. 1360; M. POJSL - I. ŘEHOLKA - L. SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář*, s. 325–327. K listinám psaným Janovou rukou proti starší literatuře pak srov. D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 87–89.

¹¹⁷¹ IBIDEM.

¹¹⁷² RBM II, č. 2269, Podle vlastního formulářového textu by se mohlo jednat o rozmezí let 1278 – 1285. Bohumila ztotožňuje L. JAN, *Nezdařený pokus Václava II.*, s. 72, s představeným olomoucké kapituly děkanem Budislavem.

¹¹⁷³ *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 4. Zůstává otázkou, zda se nejedná o stejného Alberta, jehož jmenuje i *Zbraslavská kronika*; RBM II, č. 2498.

¹¹⁷⁴ CDM IV č. 223; RBM II, č. 1324.

Václava a kanovník pražské kapituly.¹¹⁷⁵ Do stejné doby zapadá **kaplan Jakub**, plebán na Kouřimi, jmenovaný ve svědečné řadě listiny Václava II. vyhotovené v Brně, kam provázal panovníka za tažení na Moravu (1286).¹¹⁷⁶ V následujícím roce ještě **kaplan Adolf z Bíliny**.¹¹⁷⁷

Jiní se dvoru přidali na Moravě. Jedná se o **kaplana Wernharda** roku 1285, pražského a olomouckého kanovníka, kterému Václav II. potvrdil ustanovení, že přijal od kdysi královny Kunhuty vsi Běchovice (Věchovice).¹¹⁷⁸ O rok později se opět při moravské cestě připojil ke králi **kaplan a lékař magistr Jindřich**, (1286).¹¹⁷⁹ V následujícím roce je uveden kaplan Jindřich, jako kanovník olomoucký a rektor *capelle Brunensis castris*.¹¹⁸⁰ Ke dvoru se roku 1286 přidal ještě brněnský dominikán **zpovědník Martin**.¹¹⁸¹ Služba v případě zpovědníka, ale patří jen do této lokality.

Z **dvorských úředníků** a přední nobility za éry Zaviše stál na prvním místě jeho bratr, **Vítek z Krumlova**. Především proto, že spravoval výnosný úřad podkomořího (1284 – 1286)¹¹⁸², a roku 1288 si připsal ještě maršálka.¹¹⁸³ Přísun peněz z měst a klášterů, vliv na soudní rozhodování a pravomoc, stejně jako vliv v královské komoře z titulu podkomořího, nebo vliv na logistiku dvora na cestách z pozice maršálka, to vše ovládal tento druhý muž dvora, Vítek z Krumlova. Nadto jistil dohled na v jižních Čechách purkrabstvím na Hluboké (1285), a na jižní Moravě purkrabstvím ve Znojmě (1286).¹¹⁸⁴ Jako svědek královských listin se objevuje 2x, a to v roce 1285 a 1286.¹¹⁸⁵

K mužům kolem Zaviše počítáme číšníka **Jaroslava ze Šternberka** (1284–1287), jenž vedl bitovské purkrabství a zasedal na zemské soudě.¹¹⁸⁶ Do rodinného svazku Šternberků se nyní řadili ještě bratři Zdeslav /Zdislav/, Albrecht a Jaroš.

¹¹⁷⁵ IBIDEM.

¹¹⁷⁶ RBM II, č. 1368.

¹¹⁷⁷ *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 19, 274.

¹¹⁷⁸ CDM IV, č. 229; RBM II, č. 1360.

¹¹⁷⁹ CDM IV č. 240; RBM II, č. 1375 a k tomu srov. CDB IV č. 242; RBM II, č. 1377.

¹¹⁸⁰ CDB IV č. 260; RBM II, č. 1419.

¹¹⁸¹ RBM II, č. 1368.

¹¹⁸² S úřadem je doložen již na smírčí listině z května 1284, RBM II, č. 1316, a č. 1317, kdy Vítkovci a jejich stoupenci převzali klíčové úřady, jako nejvyšší komorník, podkomoří a purkrabí Pražského hradu; RBM II, č. 1368.

¹¹⁸³ O. REDLICH, *Eine Wiener Briefsammlung*, Bd. II., č. 253; RBM II, č. 1430; *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, č. 28.

¹¹⁸⁴ RBM II, č. 1358; 1368; L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 244, uvádí, že purkrabství na Hluboké držel do roku 1288.

¹¹⁸⁵ IBIDEM.

¹¹⁸⁶ RBM II, č. 1316; 1317 a č. 1418; AČ 2, č. 1, s. 332.

Pozici Jaroslava ze Šternberka za Vítkovců dokazuje konečně listina z roku 1287, v níž ho král spolu se Závišem nechal označit „*conciliarus noster*“.¹¹⁸⁷ Bratr **Zdeslav /Zdislav/ ze Šternberka** spravoval údajně roku 1285 také číšnický úřad, ale již v roce 1289 svědčil během přísahy Kazimíra Opolského jako pražský purkrabí, když předtím pravděpodobně nahradil Závišova stoupence **Hroznatu z Húžic**.¹¹⁸⁸ Společně s Hynkem z Dubé se stal v únoru tohoto roku navíc garantem jednání Václava II. a Fridricha Míšeňského.¹¹⁸⁹ V posledním období života obdržel kolem roku 1289 (1290) kladské purkrabství.¹¹⁹⁰

Výše zmíněný Hroznata, spojec Záviše (snad švagr), ovládl v letech 1284 – 1286 purkrabství Pražského hradu, kde je doložen i se synem Vilémem (1285).¹¹⁹¹ Zajímavá je otázka, jakou roli hrál při Závišově zatčení, neboť coby purkrabí velel ozbrojené posádce královského sídla. Vzhledem v pozdějšímu odporu Hroznaty proti králi muselo být i jeho odstranění spojeno se zajištěním Vítkovce. Zjevně právě tady je důvod převzetí purkrabského úřadu Zdeslavem ze Šternberka.

K dalším, kteří se drželi na dvoře za Vítkovců a svou kariéru navíc po jejich pádu znásobili, se začlenil Ronovec **Hynek z Dubé**. Od 1277 do 1283 držel stolnictví, které na krátko ztratil¹¹⁹², ale za Záviše úřad získal (1284) zpět. Posléze ho vedl po celé angažmá Falkenštejna, konkrétně až do roku 1288.¹¹⁹³

Svůj vliv prosadili Vítkovci přirozeně také v úřadech s celozemským dosahem. Předně se jednalo nejvyšší komornictví v rukou Závišova strýce **Ojíře z Lomnice** (1284–1289). Spolu s ním v okruhu kolem krále spolupracoval **Bohuslav ze Smečna** jako nejvyšší sudí (1284–1287).¹¹⁹⁴

¹¹⁸⁷ Srov. D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Familiares regis*, zde s. 167.

¹¹⁸⁸ RBM II, č. 1466; 1467.

¹¹⁸⁹ RBM II, č. 1358; 1466; 1467.

¹¹⁹⁰ RBM II, č. 1692. Zdeslav umírá v klatbě uvalené roku 1288 biskupem Tobiášem za napadání jeho zboží a statků pod správou pražského biskupství, srov. *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, č. 26, 29, 95–97 a 98–99; také srov. L. JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, s. 246, pozn. 335.

¹¹⁹¹ RBM II, č. 1316; 1317; 1358; 1368.

¹¹⁹² CDB V/2, č. 850; CDB VI/1, č. 56; 58. Nově pak edice CDB VI/1, č. 182; 217.

¹¹⁹³ RBM II, č. 1311; 1316; 1317; 1358; 1430. Roku 1289 se na své listině objevuje bez úřadu, jen s přídomkem z Dubé a Frýdlantu, RBM II, č. 1474.

¹¹⁹⁴ RBM II, č. 1315; 1358; 1409.

c) Menší dvůr po pádu Závěše z Falkenštejna (do roku 1296)

Panovnická rodina ztratila v srpnu 1290 definitivně krátkodobého člena, králova otčíma Závěše. Rozmnožili ji však vedle panovníka Václava II. s chotí Gutou další potomci. Po prvorozeném Přemyslu Otakarovi přežil králevic Václav a Anežka. V říjnu 1290 se narodila dcera **Anna** (15. října 1290). O dva roky později přibyla **Eliška** (20. ledna 1292) a v následujících letech porodila královna tři děti (Guta 1293, Jan 1294 a Jan 1295). Všichni krátce po narození zemřeli. Až na počátku roku 1296 přišla na svět **Markéta**, jež se dožila dospělého věku (21. února 1296).

Ze *sourozenců krále* se vrátila do Prahy rakouská vévodkyně **Anežka**, vdova po Rudolfovi ml. Habsburském. Dočasně pobývala na dvoře, kde také zemřela 17. května 1296. Spolu s ní mohl přijít rovněž syn Jan (Parricida). V kruhu rodiny a menšího dvora dlel od devadesátých let ještě *nevlastní bratr krále po otci Jan Přemyslovec*. Od roku 1290 stál v čele kanceláře, krále provázel na cestách a Václav dokonce usiloval o to, aby se stal pražským biskupem. Zajímavě vyznívá kumulace majetku, který si Jan připisoval jak od královského bratra, sestry Kunhuty, tak Mikuláše Opavského. Bohužel v době, kdy zemřela Václavova sestra Anežka, umírá záhy i Jan (26. srpna). Ve stejném roce navíc zesnula z královské rodiny ještě šestiletá dcerka Anežka.

Starší nevlastní bratr krále **Mikuláš Opavský** se v první polovině devadesátých pohyboval na dvoře více příležitostně. Pomáhal bratrovi výrazně proti Závěšovi (vojenské tažení a poprava Vítkovce před Hlubokou), svědčil na listinách 1289 a 1291. V polovině devadesátých (1295) se ze dvora vzdálil, neboť ho král jmenoval krakovským hejtmanem (roku 1301–1303 se situace opakovala, tehdy byl ustaven hejtmanem Velkopolska).¹¹⁹⁵

Dosavadní zástup *duchovenstva* tvořený pražským biskupem a kaplany se nyní rozšířil a od první půle devadesátých let tvořil pestrou a snaživou suitu. Mezi prvními rádci ještě nějaký čas setrval biskup **Tobiáš** (†1296, neboť těsně po zatčení Závěše na něj panovnický pár stále spoléhal. Podle formulářového listu totiž víme, že se někdy po 6. říjnu 1289 staral o královské děti (dvojčata Václava a Anežku), než se král vrátil do Prahy. Biskup Václavovi v listu oznamuje, že se již

¹¹⁹⁵ J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 450, s. 540; srov. RBM II, č. 1882.

uzdravil a dohlíží na děti dle jeho rozkazu.¹¹⁹⁶ Z kanceláře připomeňme agilního protonotáře **Petra Angeliho** (od roku 1289).¹¹⁹⁷ Podle toho jaké listiny psal, vidíme, že s panovníkem a dvorem často cestoval, což trvalo po celá devadesátá léta¹¹⁹⁸:

- 1291 Václav II. v **Chebu** – listina – pro Ludvíka, vévodu bavorského
- 1294 v **Chebu** – psal listinu Arnolda z Bamberku,
- 1297 provází Václava II. v **Pirně** – podle listiny pro tišnovský klášter
- 1297 provází Václava II. v **Poděbradech** – podle listiny pro chotěšovský klášter
- 1298 písařem textu, kde římský král Albrecht I. slibuje zástavu Chebska, Pliseňska, bude-li zvolen římským králem
- 1298 psal listinu, kde Albrecht I. slibuje, že zprostí Václava II. všech služeb, bude-li zvolen římským králem
- 1298 byl s Václavem II. u **hradu Kohren** 1298, kde psal listinu ve věci Týnského kostela

K dalším aktivním členům kanceláře patřil nadále **Jan probošt ze Sadské** (zůstal i po pádu Závěše). Vedle toho se v kanceláři uplatnilo několik písařů: **V7** psal 1288–1293¹¹⁹⁹, krátce pak **V14 mistr Šimon** (1288–1291)¹²⁰⁰, dále **V18** psal 1291–1295.¹²⁰¹

Z králových kaplanů při dvoře najdeme **kaplana Václava** (1291).¹²⁰² Po něm následuje **kaplan Alexius**, který na pražském dvoře setrval mezi lety 1292 až 1293, a poté odcestoval jako diplomat Václava II. k papežské kurii. Snad přímo k menšímu dvoru patřil **lékař Cunzellino**, z roku 1296, ze *Svatopavelské formulářové sbírky*, která jej líčí jako „*Cunzellino medico principis domini nostri regis Bohemie*“¹²⁰³ Pak by skutečně patřil dvorské domácnosti a mohl by být do služby jmenován i pomocí pověření, jež se v náznaku zachovalo opět z formuláře. Mezi výrazné postavy u krále a královny počítáme konečně **zповědníka a kaplana Heřman** z řádu německých rytířů, kterého králi doporučila sama Guta.¹²⁰⁴

¹¹⁹⁶ *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 238.

¹¹⁹⁷ D. HAVEL, *Listinné písmo I*, s. 97.

¹¹⁹⁸ D. HAVEL, *Listinné písmo I*, s. 94–98.

¹¹⁹⁹ D. HAVEL, *Listinné písmo I*, s. 84.

¹²⁰⁰ D. HAVEL, *Listinné písmo I*, s. 90–91.

¹²⁰¹ D. HAVEL, *Listinné písmo I*, s. 99.

¹²⁰² *Das St. Pauler Formular*, č. 25.

¹²⁰³ *Das St. Pauler Formular*, č. 76.

¹²⁰⁴ *Listy Zbraslavského kláštera*, č. 9.

Z dalších duchovních v menším dvoře vystupují cisterciáci. Nejprve **valdsaský opat Dětrich**, který se tak v době odboje Vítkovců rádcem, a král prý na jeho podnět povolal do Čech bamberského biskupa Arnolda. Tím se v Dětrichově případě naznačuje event. prostředkování se dvorem tchána Rudolfa I. Výrazně se v tuto dobu zapsal **sedlecký opat Heidenreich**, rádce a od roku 1291 *compater* králových dětí.¹²⁰⁵ Král na popud Dětricha i Heidenreicha založil Zbraslavský klášter, jehož opatem se stal **Konrád z Erfurtu** – třetí cisterciák – rádce a důvěrník Václava^oII.¹²⁰⁶ Spolu s nimi na pražském dvoře zakotvil v prvních letech po Závišově smrti **Bernard z Kamence** (1290 – 1293/4), jenž přišel ze Slezska a Míšeňska, oblastí královny expanze. Zřejmě také ovládl pole po bamberském biskupovi Arnoldovi (činný hlavně 1290–1291), který významně pomáhal obnovit králi mír v zemi. Roku 1291 vedl totiž vojsko českého krále při tažení do Slezska.¹²⁰⁷ Král ho nadto odměnil dočasným užíváním Budyně.

Ze světské nobility náležel k menšímu dvoru **Albrecht ze Žeberka**, roku 1289 v roli maršálka.¹²⁰⁸ **Dobeš, řečený z Bechyně** pak mohl být v letech 1294 až 1295 podkomořím.¹²⁰⁹ Nadto držel po Vítkovcích hrad Hlubokou a Svojanov.¹²¹⁰ Spřízněný s králem **Beneš z Vartenberka** krátce spravoval roku 1289 úřad podkomořího¹²¹¹, a zajišťoval diplomatické úkoly v zahraničí.¹²¹² Poté se zřejmě stal pražským purkrabím (asi k roku 1291), a ve stejné době zasedal na zemském soudě.¹²¹³ Počátkem devadesátých vystupoval jako purkrabí ale též věrný **Purkart z Janovic**.¹²¹⁴ V podkomořství se dočasně angažoval **Zdislav z Třebouně** (zabit 1291). Z působnosti úřadů s celozemským dosahem při dvoře vidíme, že vliv u krále stupňoval **Hynek z Dubé**. V letech 1291–1293 se nazývá nejvyšším komorník a získává např. purkrabství na Domažlicích aj.¹²¹⁵ Nejvyšším sudím v této době byl **Sezima z Černé Hory** v letech 1291 až 1295.¹²¹⁶

¹²⁰⁵ RBM II, č. 1517. D. MALÁ, *Skladba*, s. 128.

¹²⁰⁶ RBM IV č. 1888; *Listy zbraslavského kláštera*, č. 1.

¹²⁰⁷ RBM II, č. 1530.

¹²⁰⁸ *Monumenta Egrana*, č. 410; RBM II, č. 1466; D. Malá, *Skladba*, s. 144.

¹²⁰⁹ L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 70 a 73.

¹²¹⁰ RBM II, č. 1982. Absence bezpochyby není z důvodu neobsazení úřadu.

¹²¹¹ RBM II, č. 1466; 1467.

¹²¹² RBM II, č. 1467.

¹²¹³ *Reliquiae tabularum terrae*, č. 3, a AČ 2, č. 2, 4, s. 332.

¹²¹⁴ Podle *Monumenta grana*, č. 420,.

¹²¹⁵ RBM II, č. 2734; 1292; 1579; 1634.

¹²¹⁶ RBM II, č. 1358; 2734. Údaj k roku 1295 potvrzuje v tomto případě AČ 2, č. 3, s. 332 a RBM II, č. 1692

Z níže postavených sloužících se pro představu o podobě menšího dvora a domácnosti mnoho zpráv nedostává. Přidejme tedy alespoň písaře kuchyně Jana Vestfálského, kterého ale můžeme zařadit jak do devadesátých let, tak na počátek 14. století. Jeho náplní bylo evidovat a obstarávat nákupy potravin pro panovnický stůl.¹²¹⁷ Opět i nyní můžeme předpokládat houf sloužících v paláci nebo kolem královny a krále.

V devadesátých letech ovšem obveselovali dvůr ještě pěvci a básníci. Konkrétně **Heinrich Cluzenere** (Klausner), autor Legendy o Panně Marii (kolem 1290). Na dvoře se příležitostně vyskytl jistě i slavný **Fraulenlob**, který panovníka provázal na tažení do Opole.¹²¹⁸ Rovněž pro dvůr tvořil a díla zde pak nejspíše i přednášel **Ulrich von Etzenbach**, činný již za Přemysla Otakara II.¹²¹⁹ Zvláště bychom prezentaci očekávali u románu *Wilhelm von Wenden*, který připodobňuje Václava II. a Gutu.

c) Menší dvůr Václava II. po roce 1297

Královskou rodinu opustila v létě roku 1297 první Václavova choť Guta, která zemřela ve věku 26 let. Z manželství ji přežil syn Václav a tři dcery (Anna, Eliška a Markéta). Šestadvacetiletý král Václav II. se však oženil až o několik let později. Jeho druhou ženou se stala Richenza Velkopolská, **královna Eliška Rejčka** (1303).¹²²⁰ Z manželství se později narodila dcera **Anežka** (1305).

Mezi přední rádce Václava II. a jeho užší dvůr se nyní řadil na prvním místě **Petr z Aspeltu**, jenž se stal asi od roku 1297 kancléřem. U krále se však objevil již roku 1295 zřejmě jako lékař a kaplan. O medicíně ve prospěch Václava II. ale víc konkrétního nevíme. Jeho silná role na dvoře je posuzovaná z pozice kancléřství a postu předního rádce a diplomata. V královské kanceláři pracoval pod jeho vedením nadále protonotář **Petr Angeli**.¹²²¹ Z činnosti písařů jsou vedle Angeliho

¹²¹⁷ RBM II, č. 2315; 2316.

¹²¹⁸ Friedrich von Sonnenburg např. doprovázel Přemysla Otakara II. na tažení roku 1271 do Uher, jeho druhá báseň tažení popisuje, s. 43. Podle Zbraslavské kroniky víme, že se tažení Václava II. roku 1292 účastnil Frauenlob. Panovník byl zde také pasován svým bratrancem markrabětem braniborským Otou V. a setkání ve slezské Opoli oslavil právě Frauenlob.

¹²¹⁹ *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 82.

¹²²⁰ B. KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna*, s. 10–11.

¹²²¹ K další kariéře srov. D. HAVEL, *Listinné písmo I*, s. 97–98, a M. POJSL – I. ŘEHOLKA – L. SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář*, s. 333–334

identifikováni **V11**, psal 1298–1305¹²²², **V29** psal 1299–1303¹²²³, **V41** psal 1304–1305 (posl. 19.5.). Mezi kaplany patřili **Jan z Ostrova**, doktor práv (na dvoře 1299 až 1305) a kaplan **Štěpán**, plebán na Lysé, z roku 1305, dřívější kaplan královny Guty.¹²²⁴

Nadále v králově kruhu setrvali důvěrníci a rádci – sedlecký opat **Heidenreich** a zbraslavský opat **Konrád z Erfurtu**. Oba krále i královnu zpovídali před korunovaci na Letnice 1297. Rovněž stáli při pořízení Václavovy závěti na Starém Městě pražském, kde Konrád udělil umírajícímu poslední pomazání.¹²²⁵

Od roku 1303 se mezi vzdělanci krále objevil **Oldřich z Paběnic**, kanovník a scholastik kapituly sv. Víta, absolvent pařížské univerzity, doktor kanonického práva etc. V červnu 1303 vyjednával jako vyslanec u papežské kurie v otázce uznání nástupnického práva v Uhrách.¹²²⁶ Stejně tak **Jindřich Šturmův** (1303), kanovník Pražského kostela,¹²²⁷ který se stal (13. června 1305) vedle opatů ze Zbraslavi, Sedlce, a doktora práv Jana z Ostrova, garantem závazků umírajícího krále.¹²²⁸ Dočasně se na dvoře představil rovněž **Jan Muskata** (od roku 1294), lenčinský arcijáhen a krakovský biskup (1295).¹²²⁹ Podporoval panovníkovy zájmy nejen v polské problematice, ale od roku 1301 především v otázce Uher, kdy doprovázel mladého krále Václava (III.) jako rádce a výkonný představitel královské kanceláře.

O světské nobileté jsme informováni poměrně skromně. **Dobeš, řečený z Bechyně** byl roku 1303 maršálkem.¹²³⁰ Na dvoře se pohyboval zjevně **Beneš (starší) z Vartenberka**, který společně s Heidenreichem Sedleckým někdy v průběhu roku 1300 doprovodil dceru Přemysla Velkopolského, Richenzu, na pražský dvůr.¹²³¹ V úloze purkrabího byl od roku 1303 králův věrný **Hynek z Dubé**, jako podkomoří pak působil **Burchard z Magdeburku**, přibližně v období 1296 až 1298. Ve vlivném úřadě podkomořího ho vystřídal **Tas z Vízmburka**, jehož však čekala tragická smrt roku 1304, podobně jako dříve Zbyslava z Třebouně. Tasa nahradil

¹²²² D. HAVEL, *Listinné písmo I*, s. 85–87.

¹²²³ D. HAVEL, *Listinné písmo I*, s. 104–105.

¹²²⁴ RBM II, č. 2037, a *Das St. Pauler Formular*, č. 25.

¹²²⁵ RBM II, č. 1746.

¹²²⁶ RBM II, č. 1924.

¹²²⁷ RBM II, č. 1983.

¹²²⁸ RBM II, č. 2041.

¹²²⁹ RBM II, č. 1658; 1690; 1691.

¹²³⁰ RBM II, č. 1982.

obratný Florent'an **Apard z Černé Hory**. Z úřadů s celozemským dosahem zastával post nejvyššího komorníka ještě **Jindřich z Rožmberka**, přibližně roku 1302 (1301) a spravoval jej až do konce Václavovy vlády.

Z nižších služebníků můžeme opět zvážit písaře kuchyně Jana Vestfálského a posla, rytíře **Jana**¹²³², kterého doporučil Petr z Aspeltu a král ho „*in nostrum familiarem*“ přijal.¹²³³ Dalším poslem se stal na pražském dvoře **Heřman Speht** (1303).¹²³⁴ Z personálu musíme předpokládat vedle chův již také vychovatele pro královského syna Václava, k němuž mezi lety 1296/1298 až 1303 přidal malý bratranec Jan (Parricida).

K postavám dvora po smrti královny Guty zřejmě náležela králova milostnice, jistá Anežka (cca 1297–1303), která podle kronikáře Otakara Štýrského bavila krále hudbou a zpěvem.¹²³⁵

¹²³¹ J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 565.

¹²³² Použití slova *miles* se ovšem vyskytovalo různě. Například coby *miles regis*, byli označováni běžně i domácí šlechtici, což vyjadřovalo obecně postavení služebního charakteru na dvoře, čímž byli povinováni jako poddaní krále. Obdobně L. JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, s. 220.

¹²³³ RBM II, č. 1989.

¹²³⁴ RBM II, č. 1989.

¹²³⁵ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 86330–86352.

6. Problematika královny rady

V předcházející podkapitole jsme se pokusili ve čtyřech časových etapách vlády Václava II., na základě doložené strukturálně- personální analýzy, postihnout podobu nejužšího dvora a domácnosti, tedy představit rodinu a blízké spolupracovníky krále. Vzhledem k dosažené výpovědi pramenů se jedná v otázce skladby o maximalistický pohled, který záměrně ukazuje dvůr nejen jako centrum správy státu. Podle všech předložených informací o skladbě a personáliích z nich dále vyhodnotíme, že v době Václava II. se prosadil z úřadů na prvním místě nejvyšší komorník (v rozmezí 1283–1305¹²³⁶), dále kancléř (jehož výskyt v pramenech narůstá v 90. letech 13. století¹²³⁷), podkomoří (1283–1305¹²³⁸) a purkrabí Pražského hradu (1283–1305¹²³⁹). Stolník a číšník naopak vystupují v listinách téměř jen v osmdesátých letech. Stejně sporadicky nacházíme maršálka.¹²⁴⁰ Vidíme, že se hlavně listinném materiálu více setkáváme s úřady postupné zemské správy (nejvyšší komorník, purkrabí Pražského hradu), anebo výkonné složky panovníkova dvora (kancléř a členové kanceláře). Úřady, které bychom v pramenech čekali v okolí krále z jeho domácnosti, jako číšníka, stolníka, maršálka, najdeme sporadicky, a na počátku 14. století jsou pak doložené v čestné funkci a dědičné držbě některých panských rodů.¹²⁴¹ Rovněž o tom, kdo by měl domácnost panovníka řídit, tedy o hofmistrovi, nemáme v této době přesnější informace.

Z personálního hlediska se v blízkosti panovníka pohyboval po celou dobu jeho vlády Ronovec Hynek z Dubé, jehož pozice stoupala na dvoře po zatčení Závěše z Falkenštejna. Potvrzuje to hlavně kumulace úřadů, kterých Hynek postupně prostřídal několik. Jednalo se o dva nejvýrazněji vystupující na pražském dvoře a zemské správě – nejvyšší komorník a purkrabí Pražského hradu. Proto je jeho postavení v rámci menšího dvora, i přes povinnosti ve výkonu konkrétného úřadů, odůvodnitelné. Další výraznou postavou devadesátých let byl zřejmě Burchard

¹²³⁶ K výčtu srov. D. MALÁ, *Skladba*, s. 100 a 105n.

¹²³⁷ IBIDEM, s. 101 a 122nn.

¹²³⁸ IBIDEM, s. 101 a srov. poznámku 48.

¹²³⁹ IBIDEM, s. 101n. K purkrabským úřadům L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 244–248.

¹²⁴⁰ D. MALÁ, *Skladba*, s. 102.

¹²⁴¹ Srov. následující text.

z Magdeburku v roli podkomořího. K němu díky stejnému úřadu připojíme ještě Tasa z Vízmburka a Aparda z Černé Hory,¹²⁴² neboť i ti museli mít ke králi častý přístup ve smyslu menšího dvora či domácnosti. Posledním ze čtyř nejčastěji citovaných úřadů za Václava II. je kancléř, v němž téměř vždy působila osoba blízká panovníkovi. Především se jednalo o nevlastního králova bratra Jana a později basilejského biskupa Petra z Aspeltu.¹²⁴³ Zde je úloha v menším dvoře nepochybná.

Z duchovních pak od devadesátých let posílili především rádci. Ovšem pokus o jejich identifikaci na základě titulace v podobě *conciliaris*, *secretarius* nebo *familiaris* troskotá (až na výjimky) na absenci těchto názvů. Obecně platnou terminologickou nejednotnost jsme popsali navíc i v případě názvosloví jednotlivých dvorských úřadů pražského dvora. Terminologie nebyla ustálena a termínů se užívalo obecně volně.¹²⁴⁴ Přesto však značný počet duchovních na dvoře Václava II. nebyl náhodný a logicky tvořil součást neformální rady.¹²⁴⁵ Tedy právně nekodifikované, kde ji denní družina z důvěrníků a hodnostářů nahrazovala.¹²⁴⁶ Pro existenci právně neustanovené rady, ale jako rady *via facti* na počátku 14. století vnímané, hovoří také text kroniky tř. Dalimila, který si stěžoval, že právě přistěhovalcům se svěřovala místa v radě a úřady.¹²⁴⁷ To koresponduje též s denní družinou, kterou popisuje zmiňovaný Petr Žitavský ve *Zbraslavské kronice* a k tomu patří rovněž výpověď veršů Otakara Štýrského, podle něhož byl členem panovníkovy rady i Bernard z Kamence.¹²⁴⁸

Přestože se tedy nejedná o jednoznačně institucionální základ, vycházíme z toho, že počátek poradního „sboru“ panovníka spojen již s formováním či počátky dvora obecně, což vychází z koncepce spolupráce nobility (světské a posléze i církevní) kolem panovníka, která ve smyslu obapolného zájmu o obecné dobré

¹²⁴² Naposledy k jednotlivým podkomořím a jejich působení na dvoře a ve prospěch panovníka L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 70–73.

¹²⁴³ Srov. D. MALÁ, *Skladba*, s. 122–123.

¹²⁴⁴ K tomu obdobně pro mladší dobu Zdeněk ŽALUD, *Dvůr Jana Lucemburského a česká šlechta*, in: *Lesk královského majestátu ve středověku*. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám, Praha–Litomyšl 2005, s. 143–152, zde zvláště s. 144.

¹²⁴⁵ Ke složení pražského dvora za Václava II., včetně tzv. rady již studie D. MALÁ, *Skladba*, (passim).

¹²⁴⁶ K pojednání o radcích srovnej např. Doris RUHE, *Ratgeber. Hierarchie und Strategien der Kommunikation*, in: *Medien der Kommunikation im Mittelalter*, Karl-Heinz Spiess (Hg.), Stuttgart 2003, s. 63–82.

¹²⁴⁷ *Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila*, Jiří Daňhelka a kol. (ed.), díl 2, Praha 1988, s. 341–344.

¹²⁴⁸ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 22148 – 22214.

(*bonum commune*) poskytovala *auxilium et consilium*. Mezi rádce se totiž vedle biskupů, kancléře, kaplanů či zpovědníka zařadili často i klerici pobývají na dvoře jen díky přízni nebo pozvání panovníka. Vše záviselo na schopnostech jednotlivce a hlavně potřebách vládce. Primárně totiž duchovní nabízeli znalost práva, čímž byli nepostradatelní jak v diplomacii, tak kancelářské agendě či správě království.¹²⁴⁹ V neformální radě jsme tedy konečně identifikovali bamberského biskupa Arnolda, míšeňského biskupa Bernarda z Kamence, waldsaského opata Dětřicha, sedleckého opata Heidenreicha, zbraslavského opata Konráda. Právně vzdělané osoby se nadto vyskytly hlavně v závěru vlády Václava II. – Oldřich z Paběnic, Gozzo z Orvieta, Jan z Ostrova. K nim musíme připočíst však i přímé členy královské kanceláře, jako např. léta působícího protonotáře Petr Angeliho.

Nepřehlédnutelné je rovněž, že téměř každý z těchto vzdělavců měl spolupodíl na politice Václava II. Arnold Bamberský představoval exponenta Václavova tchána Rudolfa I. Habsburského a českému králi pomohl při pacifikování země po zatčení nepohodlného otčima. Míšeňský probošt Bernard z Kamence přišel z prostředí vratislavského dvora právě v době, kdy Václav II. začal expandovat do polských zemí. Jeho schopnosti využil panovník ostatně i roku 1292, když ovlivňoval volbu nového římského krále. V tehdejších poselství do říše nechyběl však ani jmenovaný Hynek z Dubé. Závěrem pro celkový výčet rádců jmenujme ještě finanční poradce z Florencie Aparda, Rinieriho a Cyna.

V souladu s teorií ideálního dvora z díla *Ökonomika* Konráda z Megenberku jsme vlastně postihli *servi honesti* a *servi utiles*. Ty druhé v různých stupních hierarchie od dvorských či zemských hodnostářů, po sloužící v kuchyni, osobně královské rodině nebo paláci. Nadto nechyběli ani *servi delectabiles*, jež jsou dodnes téměř ikonou dvora Václava II. Pohled do složení menšího dvora přesto ale vysunul do popředí jednotlivé rádce, kde převažují duchovní. Úloha nejčastěji jmenovaných držitelů světských úřadů zemské správy (nejvyšší komorník, podkomoří a purkrabí Pražského hradu) však do menšího dvora Václava II. nadále zapadá, neboť v jeho vymezení nacházela opodstatnění své existence, protože vycházela ze dvora jako centra správy země.

¹²⁴⁹ Miloslav POJSL – Ivan ŘEHOLKA – Ludmila SULITKOVÁ, *Panovnická kancelář*, s. 261–365; D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 71–130; IDEM, *Listinné písmo II.*, s. 37–65.

V. DVORSKÝ ŽIVOT

1. CURIA COTTIDIANA

1.1. Dvorská domácnost v řeči pramenů

Svět panovnického dvora druhé poloviny 13. a počátku 14. věku, jehož skladbou jsme se doposud zabývali, žil ale především svým vnitřním životem. Ten ve většině případů tvořily všední dny běžného každodenního provozu dvora. Patřilo k nim na prvním místě materiální zajištění domácnosti panovníka a jeho rodiny, a spolu s nimi i všech ostatních na dvoře. Nákup, dovoz potravin a spotřebního zboží byl tedy nutně nedílnou součástí chodu dvora. Přesné informace o výdajích a příjmech by nám nejlépe osvětlily účetní záznamy. Pro sledovanou dobu přemyslovského dvora je však nemáme a můžeme si učinit představu spíše orientační. Podle zlomkovitých zpráv pramenů je ale důvodné se domnívat, že k zapisování jednotlivých výdajových položek při nákupu pro dvůr docházelo.

1.1.2 Vývoj účetních zápisů

Pro doložení takové situace v Čechách se nejprve ve stručnosti zastavíme u nejstarších zachovaných účtů, což nás zavede až ke katalánským dokladům z let 1156–57.¹²⁵⁰ Následuje anglické královského prostředí, kde je nejstarší účetní záznam z období vlády regenta Jana Bezzemka (1199–1216), a další z let 1225–1226, za doby Jindřicha III. Z francouzského dvora známe doklady z přelomu 12.–13. století.¹²⁵¹ Sledujeme-li vývoj v německých zemích, pak nejstarší údaje obsahují cestovní účty pasovského biskupa z počátku 13. století.¹²⁵² Do období kolem roku 1260 spadají savojské početní zápisy.¹²⁵³ Bohatý pramen z konce 13. století představují pak tzv. *Tyrolské knihy počtů*, které vznikaly od vlády Menharta II.

¹²⁵⁰ Zde mohu odkázat na edici *Fiscal Accounts of Catalonia Under the Early Count-kings (1151–1213)*: 1151–1213, Thomas N. Bisson (ed.), University of California Press, 1984; M. VALE, *The Princesy Court*, s. 77.

¹²⁵¹ M. VALE, *The Princesy Court*, s. 77; Bryce LYON – Adriaan VERHULST, *Medieval Finance. A Comparison of Financial Institutions in Northwestern Europe*, 1967, s. 41–52 a s. 71–73.

¹²⁵² K tomu Hedwig HEGGER, *Das Lebenszeugnis Walthers von der Vogelweide. Die Reiserechnungen der Passauer Bischof Wolfger von Erla*, Wien 1970; Brigitte STREICH, *Vom liber computacionum zum Küchenbuch*, s. 124–125.

¹²⁵³ B. STREICH, *Vom liber computacionum zum Küchenbuch*, s. 125, a vlastní edice přístupná in: *La finanza Sabauda nel sec. XIII.*, Mario Chiaudano (ed.), Turin, 1933–1938 (zde rok 1930). K tomu též srov. Oswald REDLICH, *Die Privaturkunden des Mittelalters*, München – Berlin 1911, s. 159.

Prameny navíc doplňují dokumenty hospodářského charakteru, např. urbáře.¹²⁵⁴ Nejstarší údaj z početních knih je datovaný 1. července 1288, na hradě St. Petersburg (jedno ze sídel Menharta II. v Tyrolsku).¹²⁵⁵ Vedle vybraných dávek převážně v naturáliích se v něm dozvíme o nákupech a platech.¹²⁵⁶ Zápis však poukazuje na obvyklou praxi vedení účetních položek již před vlastním datem. Mladší zpráva z roku 1520 totiž informuje o vedení kuchyňských položek gorycko–tyrolských hrabat roku 1260.¹²⁵⁷ Záznamy z rukopisů od konce osmdesátých let pak potvrzují existenci úřadu písaře kuchyně (*scriba coquine, Küchenschreiber*), kterému byly vypláceny finanční prostředky nebo naturální dávky.¹²⁵⁸ Z dalších informací, např. roku 1299, víme o dodávkách zboží na vévodský stůl při slavnosti pasování synů Menharta II.

Podle Brigitte Streich byl v německých zemích při vedení účtů 13. století nejvíce rozšířen výdajový týdenní účet, jaký reprezentují fragmenty položek pánů na hradě Bollanden, zdejších fojtů, z let 1258/62.¹²⁵⁹ V nich se sledovala přítomnost pána, vyslanců, poslů, řemeslníků a dalších v té chvíli zúčastněných na jídle. Ve stejném duchu hodnotí vedení výdajových účtů – množství konzumovaného nebo koupeného jídla – také Malcom Vale, podle něhož nastalo obvyklé vedení účtů v Evropě do konce 13. století, a to u knížecích i královských dvorů.¹²⁶⁰ Rozvoj účetních zápisů na západ od našich hranic nás nutně vede k otázce, zda je můžeme sledovat na českém území, resp. královském dvoře, neboť zkoumaná doba chronologicky zapadá do počátků jejich rozvoje.

1.1.3 Problematika domácích účetních zápisů

Úvahu o možnosti vedení účetního zapisování naznačuje zpráva o činnosti písaře kuchyně Jana Vestfálského na dvoře Václava II. Přestože se jedná o záznam formulářového listu, lze podchytit jeho činnost, a tím zaznamenat nezbytnou realitu

¹²⁵⁴ *Die älteren Tiroler Rechnungsbücher*, Christoph Haidacher (ed.), Innsbruck 1993, s. 14–16, početní knihy zahrnují období od 1288 až 60. léta 14. století.

¹²⁵⁵ *Die älteren Tiroler Rechnungsbücher*, č. 20 (rukopis IC 277).

¹²⁵⁶ Platilo se např. za kotle-nádoby (*pro caldari*), platy se vyplácely hlídačům, vrátným, také panošům a komorníkům, nakupoval se olej, platilo se za dřevo, kov, lana, dále sklenáři (*vitratori*), za kožešiny, látky aj.

¹²⁵⁷ Srov. *Die älteren Tiroler Rechnungsbücher*, s. 22–24.

¹²⁵⁸ V rukopisech citované edice *Die älteren Tiroler Rechnungsbücher*, pozn. 170, je uváděn pod čísly A/47,48,65,69,70 a B/129, 147, a 180 bez bližšího určení.

¹²⁵⁹ B. STREICH, *Vom liber computacionum zum Küchenbuch*, s. 126.

¹²⁶⁰ M. VALE, *The Pricely Court*, s. 76–77, autor však sledoval pouze oblast západní Evropy.

vedení domácnosti dvora. V daném textu král Václav II. Janovi nařizuje, aby sám pobíral čtyři denáry od prodavačů, od nichž se kupovalo zboží, a to proto, aby si finanční prostředky neopatřoval jiným (úplatným) způsobem.¹²⁶¹ V listu vidíme, že se nakupoval chléb, maso, víno a další potraviny (blíže nespecifikováno) pro dvůr a písař tudíž vedl evidenci výdajů. Ke konkrétní informaci o písaři kuchyně, jenž evidoval nákupy pro královskou kuchyň, můžeme přidat ještě nepřímé doklady o nákupech na dvůr. Zmiňují se o nich dva narativní prameny. Jedná se o pasáž ze *Zbraslavské kroniky*, která pojednává o korunovaci Václava II. v Praze roku 1297, kdy se pořizovalo zboží z ciziny. To podle Petra Žitavského zajišťovali dlouho dopředu kupci a obstaravatelé královny (*per mercatores et provisores*).¹²⁶² Z hlediska početní kalkulace se přesněji vyjadřuje Petr Žitavský k vlastní spotřebě dvora během korunovace.

Poukazuje na veliký součet vydání, kdy obroční písař dával píci pro koně hostům i cizincům, kterýchžto prý bylo na sto devadesát tisíc a nadto prý tisíc koní. K tomu ještě nepočítal obrok, který se vydal pro domácí a každodenní rodinu. Konkrétní čísla Petr zmiňuje při informaci o spotřebovaných slepičích vejcích, jež stála osm set hřiven těžké váhy. Za led pro chlazení vína se zaplatilo dvacet čtyři hřiven pražské váhy. Podle těchto údajů (i přes pochybnosti o přesnosti jednotlivých sum peněz) je zřejmé, že se na pražském dvoře vedla evidence „spotřebního zboží“ poměrně přesně. Petr o nich měl jisté povědomí, když obročního písaře Lutolda, faráře z Ústí znal jménem. Evidenční správu a snad i účetní zápisy tak logicky zajišťovali gramotní duchovní. Vedle znalosti písaře kuchyně Jana Vestfálského a podle *Zbraslavské kroniky* obročního písaře Lutolda, k nim můžeme přiřadit již dříve zmíněného plebána z Lysé, Štěpána, který evidoval majetek královny Guty a rovněž zmínku v domnělém listu Kunhuty Haličské králi Přemyslovi, že s výdaji vystačí jen do příštího čtvrtka.¹²⁶³

Určité znalosti o nákladech královského dvora, a to opět při korunovaci roku 1297, měl zmíněný Otakar Štýrský. Obdobně jako Petr Žitavský totiž upozorňuje na dlouhodobé přípravy korunovace, když uvádí, že Václav II. vyslal klenotníky do

¹²⁶¹ RBM II, č. 2315, 2316.

¹²⁶² *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 73–74: „Omnibus igitur ad tam famosi festi gloriosa solemnia necessariis per mercatores et provisores regis idoneos in intervallo prolixo temporis de longinquis etiam regionibus adductis“.

¹²⁶³ Viz pozn. 1059.

Itálie, aby se poučili ve zpracování drahých kamenů pro zhotovení koruny a žezla.¹²⁶⁴ Další výčet odpovídá více jakémusi odhadu či ocenění jednotlivých věcí, které si nechal král pro danou příležitost pořídit. Ve shodě s Petrem Žitavským upozorňuje na sumu vydanou za krmivo, které stálo plných pět tisíc hřiven (*wol funf tûsend marc umb underfurriere*).¹²⁶⁵ Následně odhaduje cenu královy koruny na dva tisíce hřiven.¹²⁶⁶ Meč, jenž byl nesen před králem při obřadu (*ein schwert unde einen schilt*) stál tři tisíce hřiven.¹²⁶⁷ Nejvíce kronikářem obdivovaný králův plášť (s lístky zlatých plíšků a na konci každého se čtyřmi malými a jedním velkým drahokamem) ocenil na čtyři tisíce hřiven.¹²⁶⁸ Náklady na královskou reprezentaci Václava II. pak připomíná ještě zpráva z kolmarských análů, která uvádí, že královo oblečení a kůň, na němž přijel Václav II. na sněm do Norimberka (1298), byl v ceně tisíc marek.¹²⁶⁹ Obdobně se o nákladech na slavnost a reprezentaci zmiňuje *Saská světová kronika*, podle níž vydal Přemysl Otakar II. roku 1264, při svatbě neteře Kunhuty Braniborské s mladším synem uherského krále, za látky jako šarlach, hedvábí či hermelín a jiné, více než dvacet tisíc hřiven.¹²⁷⁰

Pro přímé vedení písemné finanční agendy hovoří v širší fiskální správě u nás, tedy nikoliv pouze panovnického dvora, rozšířený úřad písařství berně za Václava II.¹²⁷¹ Dalším svědectvím je *Svatopavelská formulářová sbírka*, která obsahuje zápisy, jež naznačují vedení komorního registru.¹²⁷² Obsahuje finanční agendu (nejčastěji zástavy a splácení dluhů) měšťanů a klášterů, což spadá do péče podkomořího. Z hlediska písemné kultury se tedy ukazuje, že naše země zapadají do obecného vývoje 13. století, který se k nám dostával přes německé země a Rakousy.

¹²⁶⁴ Otokars *Österreichische Reimchronik*, v. 69039–69050; srov. Roman ZAORAL, *České země a Benátky: k obchodním stykům ve 13. století*, in: *Odorik z Pordenone: z Benátek do Pekingu a zpět*, Petr Sommer – Vladimír Liščák (edd.), Praha 2008, s. 86.

¹²⁶⁵ *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 69053–69073.

¹²⁶⁶ S Václavovou korunou bývá ztotožňována koruna, kterou Karel IV. ozdobil relikviář Karla Velikého, jenž nechal zhotovit 1349, k tomu Jakub VÍTOVSKÝ, *Zlatnictví na dvoře Václava II.*, in: *Umění 13. století v českých zemích*, Praha 1983, s. 478–479. Pokud by tomu tak bylo, jednalo by se o bohatě zdobenou korunu drahokamy a kamejemi ze zlaceného stříbra. Ani kronikář *Otokars Österreichische Reimchronik* se nezmiňuje, že by šlo o zlatou korunu. Tato cášská koruna je datována k roku 1300; naposledy J. ŽEMLIČKA, *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*, s. 318–322.

¹²⁶⁷ *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 69214.

¹²⁶⁸ *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 69210–69284; J. VÍTOVSKÝ, *Zlatnictví na dvoře Václava II.*, s. 475–476.

¹²⁶⁹ *Annales Colmarienses*, s. 267.

¹²⁷⁰ Srov. *Sächsische Weltchronik*, v. 7690–7694.

¹²⁷¹ K tomu srov. analogie L. JAN, *Úřad správy mince*, s. 27–32, dokládá užitkové rozšíření písařství berně v království.

¹²⁷² K tomu srov. výše *Celozemské úřady - Podkomoří*.

Písemné záznamy finančního a hospodářského charakteru u nás trend sledované doby potvrzují a přispívají k tomu rovněž informace mimo královský dvůr; konkrétně zlomek záznamů tepelského kláštera. V něm jsou ve třech sloupcích uvedena jména a peníze, jež mají jednotlivci zaplatit.¹²⁷³ František Graus posoudil zápis jako primitivní formu patrně výběrčího rejstříku.¹²⁷⁴ Nicméně evidence výběru peněžních dávek, tedy vlastní příjmy kláštera, svědčí naopak o rozšiřující se praxi evidování. Nadto není nutné ji posuzovat jako primitivní, neboť jeho formální ráz odpovídá dobovému úzu a stupni vývoje. Praxi evidování podporuje rovněž zpráva z listu patrně již z doby Přemysla Otakara II., kde je uvedeno, že strahovský převor sepisoval veškerý majetek kláštera „*bona ecclesie conscribi faceret*“.¹²⁷⁵ Cenné informace o evidenci platů a odvodů máme rovněž z listiny břevnovského kláštera z roku 1296.¹²⁷⁶ Pro běžnost evidence majetků, poplatků a výnosů této doby pak hovoří konečně zlomek urbáře (pergamenový list) pražského biskupství z let 1283–1284.¹²⁷⁷

Zachycuje část biskupského zboží na Boleslavsku a Bydžovsku, zboží Štěpánovské a Řečické. Vyjmenovány jsou výnosy a platy z vesnic, lánů, jiter, mlýnů, krčem, a dále odvody v naturáliích; dodávky soli, vajec, sýra, kuřat, hus,

¹²⁷³ F. GRAUS, *Dějiny venkovského lidu II*, s. 327 a obr. 8.

¹²⁷⁴ Domnívám, že vymezení termínu „primitivní formy“ vedení účtu, je zcela neobjektivní hodnocení situace. Nejstarší zmínky vedení takové agendy nejsou kritériem pro určení primitivní *versus* vyspělé, neboť se jedná o obecný vývojový proces.

¹²⁷⁵ RBM II, č. 2616, na list upozorňuje F. GRAUS, *Dějiny venkovského lidu II*, s. 320–321. V tomto listu je uvedeno, že tak činil převor H. „...*dominus H. venerabilis prior*...“, a podle listiny z roku 1267 můžeme soudit, že se jednalo o strahovského převora Heinricha „...*dominus Heinrichi cellarii Strahoviensis quondam prioris*“, CDB V/2, č. 503. František Graus se s odvoláním na Josefa Pekaře přiklání k tomu, že by další zmínka o urbářovém soupisu mohla být obsažena v listině z roku 1287 (prodej vesnice od Ojíře z Lomnice valdsaskému klášteru), kdy jde o překlad slova „*registrum*“, F. GRAUS, *Dějiny venkovského lidu II*, s. 321. Spíše se však jedná o evidenci zápisů jednání z desek zemských, RBM II, č. 1409, listina sama je také evidována jako nejstarší zápis z desek zemských. Nicméně, lze předpokládat, že valdsaský klášter evidenci majetku, za který postupně zaplatil, vedl a své závazky evidoval. Dále Graus upozorňuje na informace v listině z roku 1252, která informuje o odvodech pro herburský klášter v Brně. K dochování listiny srov. CDB IV/1, č. 254+++ , s. 432–433; dále cituje listinu RBM II č. 1730.

¹²⁷⁶ RBM II č. 1730; F. GRAUS, *Dějiny venkovského lidu II*, s. 326, poznámka 65.

¹²⁷⁷ *Decem registra censuum*, Josef Emler (ed.), Praha, s. 1–3, datoval zlomek do let 1290 a 1295. Rostislav Nový předatoval urbářový pozůstatek do let 1283–1284, R. NOVÝ, *Nejstarší český urbář*, s. 210–227. Otázka stáří vyšebrodského urbáře do 70. let 13. století není spolehlivě vyřešena, proto jej do výčtu nezahrnuji. K tomu Kateřina Charvátová, která hodnotí stáří z druhé poloviny 13. století jako neprůkazné, K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I.*, s. 25 a pozn. 54. K zařazení urbáře do 70. let 13. století naopak Jaroslav ČECHURA, *Nejstarší český urbář (Urbář kláštera ve Vyšším Brodě z konce 70. let 13. století)*, Právněhistorické studie 27, 1986, s. 5–26.

jehňat, vepřů, jalovic. Odevzdávala se sklizená úroda, např. oves, ječmen.¹²⁷⁸ Z hlediska přímé výživy biskupského stolu šlo z vesnice Chlum *ad mensam episcopi in universis omnes* a konkrétně je zdůrazněno deset kuřat, dva vepři a dvě jalovice. Další dávky jdoucí přímo ke stolu biskupa tentokráte z Nesměřic jsou na foliu 1^V vyškrabány a dozvídáme se jen o osmi vepřících.¹²⁷⁹ Strážci/správci (*custodes*) biskupské komory byli pak vyživováni ze vsí Dětenice a Sedliště.¹²⁸⁰ Podle biskupova formuláře to byl hlavně komoří a písař komory.¹²⁸¹ Obdobný sortiment vybírali tito správci komory i podle blíže nedatovaného formulářového listu biskupa Tobiáše.¹²⁸² Ve Vesci zase držel jistý služebník území/plochu náležející *ad mensam episcopi*. Najdeme zde také informace o výnosech sudích nebo purkrabího (Řečice), které jsou vázány opět na jednotlivé vesnice nebo mlýny či jiné části z nich. V Řečici rovněž část mlýna (*una rota... molit*) zpracovávala obilí přímo *ad curiam episcopi*.¹²⁸³ Koně biskupa Tobiáše byli pak chováni v Kyjích, což dokládá formulářový list, kde si stěžuje na jejich zcizení.¹²⁸⁴

Porovnáme-li všechny udaje se zmínkami ve prospěch pražského dvora¹²⁸⁵ a praxe dvorů okolních, včetně zpráv ze zlomků tepelského kláštera a pražského biskupství, pak je zjevné, že se postupně evidence příjmů a následně výdajů (v podobě nákupů) prosazovala, tedy zapisovala a kontrolovala během druhé poloviny 13 století i u nás. O rozvoji písemné agendy v otázce fisku konce 13. století ostatně uvažoval již Ferdinand Tadra.¹²⁸⁶ Obdobně soudil František Kavka, který rovněž upozornil na zprávy o berním písaři konce 13. století.¹²⁸⁷ Jeho běžnost potvrzuje konečně i písař komory pražského biskupa z formuláře Tobiáše z Bechyně.

Z hlediska typů účetní evidence rozlišil pro dobu předhusitskou František Graus tři druhy zápisů (v zásadě ale postihl jen dobu 14. století, tedy dobu

¹²⁷⁸ K převodu na peněžní dávky srov. R. NOVÝ, *Nejstarší český urbář*, s. 220, kde i odkazy na literaturu.

¹²⁷⁹ Podle R. NOVÝ, *Nejstarší český urbář*, s. 222–223, f. 1^V.

¹²⁸⁰ K biskupské komoře srov. též *Formulář Tobiáše z Bechyně*, s. 156, 197, 202, 206.

¹²⁸¹ *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 57, s. 206.

¹²⁸² *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 256, s. 197 nebo č. 263, s. 202.

¹²⁸³ *Decem registra censuum*, s. 3 a R. NOVÝ, *Nejstarší český urbář*, s. 222–223.

¹²⁸⁴ *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 30, s. 27–28.

¹²⁸⁵ Např. RBM II, č. 2333. K rozvoji písemné evidence srov. i č. 2337.

¹²⁸⁶ Ferdinand TADRA, *Kanceláře a písaři v zemích českých králů z rodu Lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310–1420)*, Praha 1892, s. 183–185.

¹²⁸⁷ František KAVKA, *Správci financí Karla IV. (příspěvek k dějinám české královské komory)*, Numismatické listy 5–6, 2005, s. 138–150, zde s. 139n., podle Kavky byli písaři vypláceni peněžním platem.

lucemburskou); a) účetní rejstříky (denní, týdenní), b) čistopisy hospodářských účtů (pro nadřízené), c) účetní údaje jako protokoly komisí. Typ *b* a *c* obvykle zahrnují delší časový úsek.¹²⁸⁸ S tím se přímo v závěru přemyslovské epochy nesetkáváme. Nicméně pozvolné prosazování evidenční písemné praxe za vlády Václava II. považujeme i přes nedochované přímé prameny, zprávy o existenci písaře královské kuchyně a obročního písaře, dále písařů berně či komory, a v případě biskupského dvora písaře komory. Např. i tyrolské účetní zápisy pro dobu konce 13. století byly pořizovány jednotlivými písaři kanceláře Menharta II., výmluvný je rovněž zmíněný písař kuchyně.¹²⁸⁹

V případě královského pražského dvora nemůžeme dle doložených zpráv určit ruku písaře královské kuchyně a obročního písaře, neboť nemáme jejich vlastní zápisy. Nelze je asi zahrnovat přímo do královské kanceláře, vymezíme-li její činnost na psaní listin diplomatické povahy. Vezmeme-li však v úvahu psací látku, kterou k výkonu funkce, stejně jako tvůrci listin potřebovali, jeví se jejich příslušnost do širšího kruhu kanceláře opodstatnělá. Nasvědčuje to např. údaj, že i kancelář dohlížela na spotřebitelskou a dodavatelskou agendu, což připomíná formulářový záznam z roku 1285. Jedná se o rozkaz Václava II. Heinlinusovi, vilikovi na Kamýku. Ten měl ve lhůtě tří týdnů dopravit po Vltavě do Prahy dřevo (sto jedlových a čtyřicet dubových kmenů). Následně měl o tom podat zprávu právě královskému písaři Jindřichovi.¹²⁹⁰ V té době byl královským písařem tohoto jména Jindřich, plebán z Garsu! K uvedenému přidejme navíc doklad o rozvoji písemných zápisů tzv. desek zemských (*registra regalia*), kdy nejstarší výpis máme z roku 1287.¹²⁹¹ Jejich písař možná také čerpal z vybavení královské kanceláře.

Další analogickou souvislost o evidenci finančních výdajů na královském dvoře Václava II. poskytují listiny z posledních dnů života krále, které přinášejí informace o vyrovnávání závazků či různých kompenzací ze strany umírajícího.¹²⁹² K zaplacení dluhů se musel totiž zavázat mladý kralevic Václav (III.).¹²⁹³ Jednotlivé

¹²⁸⁸ F. GRAUS, *Dějiny venkovského lidu II*, s. 340.

¹²⁸⁹ K písařským rukám jednotlivých rukopisů *Die älteren Tiroler Rechnungsbücher*, s. 30–34.

¹²⁹⁰ Dušan TŘEŠTÍK, *Formularze czeskie XIII wieku. Rękopisy i filiace*, *Studia zdrojoznawcze* 7, 3 1962, s. 43–56. Naposledy ke kamýcké vilikaci Markéta NOVOTNÁ, *Kamýk nad Vltavou a jeho vilikace*, MHB 11, Praha 2007, s. 117–136, zde s. 121.

¹²⁹¹ Regest uveřejnil Josef Emler, RBM II, č. 1409.

¹²⁹² RBM II, č. 2038, 2041, 2042, 2043. K tomu srov. také Josef ŽEMLIČKA, „Právo nucené směny“ při zakládání středověkých měst, *ČČH* 95/3, 1998, s. 502–531.

¹²⁹³ Srov. naposledy K. CHARVÁTOVÁ, *Václava II. český a polský král*, s. 213–214.

listiny poukazují na skutečnost, že královy pohledávky musely být vedeny v záznamech, a to ze strany dvora i věřitelů. Konkrétní důkaz o evidenci finančních výdajů královského dvora přináší ale až mladší zlomek komorního registru Jana Lucemburského (1312).¹²⁹⁴ Obsahuje zkrácené listiny krále různým příjemcům a pohledávky jednotlivcům (Jindřichovi z Lipé), či klášterům (např. sedleckému, což je potvrzená listina Václava II. z roku 1305). Dle Václava Vojtíška se jedná o peněžité typy závazků – *registrum camere regalis*, jež pro starší dobu nejsou doložené. Polemizuje zde s Jaromírem Čelakovským, jehož závěry o registrech Přemysla Otakara II. se skutečně neprokázaly.¹²⁹⁵ Vedení register v době Janově může vést v konečném důsledku k hodnocení, že souvisí až s příchodem Lucemburků do českých zemí. Obdobná registra se ostatně užívala v kanceláři Janova otce Jindřicha VII. a též pozdějšího římského panovníka Ludvíka Bavora.¹²⁹⁶ Možnost časového předsunutí Vojtíškových závěrů v otázce vedení register již pro dobu Václava II. naznačuje však ještě jeden pramen. Jedná se o nevydaný zlomek textu, který našel v Národním muzeu Václav Hrubý, a znovu posoudil Dalibor Havel.¹²⁹⁷ Zápis na pergamentu připsal ruce Petra Angeliho, protonotáře královské kanceláře! Konkrétně obsahuje stanovení podmínek při vysazení vesnice pod německým právem a vyjmenování poplatků na sv. Michala a sv. Jiří z lánů, soudnictví s tím, že ve vsi má být jedna krčma, jeden řezník, jeden švec, pekař, řemeslník, kteří jsou od poplatku osvobozeni. V. Hrubý nález posoudil dvěma směry – buď se jedná o formulářový zlomek, anebo (k čemuž se přiklonil více) o fragment registru krále Václava II.¹²⁹⁸ V jeho intencích uvažuje dnes D. Havel, který nadto určil písaře. Podrobný zápis výběru stanovených poplatků ve sporném zlomku poukazuje pak opět na to, že písemné záznamy o evidenci finančních záležitostí královských příjmů byly již za Václava II. vedeny. Vedle toho výše předložené zprávy o výdajích dvora potvrzují i evidenci výdajů a příjmů ve smyslu zajištění chodu dvora.

¹²⁹⁴ Václav VOJTÍŠEK, *Pražský zlomek komorního registru krále Jana z roku 1312*, (Rozšířený otisk ze sborníku prací věnovaných Prof. Dr. Gustavu Fridrichovi), Praha 1931, zvláště s. 13.

¹²⁹⁵ IBIDEM, s. 11–12.

¹²⁹⁶ Srov. Zdeněk ŽALUD, *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*, Disertace obhájená na ÚČD FF UK Praha 2006, s. 18.

¹²⁹⁷ Z upozornění děkuji Dr. Daliboru Havlovi, dále D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 98, poznámka 128 a vlastní list na s. 124–125.

¹²⁹⁸ IBIDEM, s. 124.

K potvrzení písemných zápisů přispívají pak ještě údaje ze zmíněného *Svatopavelského formuláře*. Kupř. královský protonotář Petr, podkomoří Burchard a ještě Hynek z Dubé se zavázali za krále Václava II. zaplatit 1000 hřiven. List je datován přibližně k roku 1296.¹²⁹⁹ Z dalších listů uvádí, že šlechtic Vítek ze Švábenic se svými syny (asi 1298) slibuje zaplatit pod zástavou vsi Heřmanice 64 nití z Yperu.¹³⁰⁰ Za yperské nitě a nitě z *Pepringen* měli platit (patrně k roku 1296) také další dvořané – Hynek z Dubé a Jindřich z Lipé.¹³⁰¹ Stejně tak králův bratr, Přemyslovec Jan a spolu s ním protonotář Petr, komoří Burchard a pražský biskup Tobiáš se zavázali zaplatit za 18 yperských suken a jedno z *Pepringen*.¹³⁰² Nákladné zboží nakupoval podle blíže neurčeného formulářového kusu rovněž maršálek Dobeš z Bechyně. Pražskému měšťanovi Matyášovi z Chebu dlužil údajně za sukno 200 hřiven stříbra.¹³⁰³

Přímou evidenci nákupů pro dvůr známe později u královského páru Jana a Elišky ze Staroměstské městské knihy (resp. účtů) k roku 1312. Dle nich evidujeme, že král a královna společně se svými *consiliariis* získali skvostné látky jako hedvábné sukno (*pannis sericei*) za dvě a půl kopy a pět a půl kop grošů, *balccineum* (baldachýn) za dvě kopy grošů, dále stříbrný pohár za sedm kop grošů, také stříbrné konvice (*canulae*) za sedmnáct kop grošů. Celková suma činila 84 kop grošů.¹³⁰⁴ Výčet nákupů (též jako darů) a platů pro královny dvořany (domácí i zahraniční) od staroměstských, jež poskytli dvoru v letech 1310–1319, shrnul Emil Ficken.¹³⁰⁵ Ze staroměstských účtů se rovněž dozvíme, že staroměstští zajišťovali již dvůr Rudolfa^oI., a to konkrétně na oslavu svátku Narození Páně, za níž král dlužil židu Jakobovi.¹³⁰⁶ Informace předchází stáří vlastní městské knihy, tedy hlásí se před rok 1310, neboť vláda Rudolfa I. byla vymezena obdobím od podzimu 1306 do 3. července 1307. Pro doložení běžné praxe v naznačeném smyslu můžeme ještě nahlédnout do vratislavské městské knihy k roku 1301, kde se dozvíme, že jménem

¹²⁹⁹ *Das St. Pauler Formular*, č. 70.

¹³⁰⁰ *Das St. Pauler Formular*, č. 33.

¹³⁰¹ *Das St. Pauler Formular*, č. 40.

¹³⁰² *Das St. Pauler Formular*, č. 36.

¹³⁰³ *Das St. Pauler Formular*, č. 43. Zajímavý je také obsah dalšího formulářového textu, kde slezský kníže Boleslav hradí část dlužné částky podkomořímu Burchardovi z Magdeburku vínem, sukrem a koňmi, *Das St. Pauler Formular*, č. 77.

¹³⁰⁴ RBM III, č. 55.

¹³⁰⁵ Emil FICKEN, *Johann von Böhmen. Eine Studie zum romantischen Rittertum des 14. Jahrhunderts*, Inaugural – Dissertation, Göttingen 1932. Pro další léta vlády krále Jana srov. Z. ŽALUD, *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského* (Disertace), s. 265–268.

knížete Bolka došlo k vyplacení poselstvu z Korutan 400 hřiven a 50 hřiven na svátek sv. Jana Křtitele.¹³⁰⁷ Knížecí dcera byla později provdána za korutanského vévodu Otu a ve stejném roce zaplatili ještě vratislavští 4 hřivny za 8 loktů šarlachové látky obchodníkovi se suknem Engilgergovi, a dalším dvěma pak 3 hřivny a 1 ferton za bílou látku. To vše pro knížete. Opět ve stejném roce kryli knížecí nákup – 12 nádob s vínem *de Russia*.¹³⁰⁸ Rovněž roku 1301 poskytli 53 hřiven na koně dcery knížete Bolka, která se provdala do Bavor za vévodu Štěpána. Ze stejné knihy máme zprávu o tom, že roku 1305 bylo vyplaceno hejtmanovi krále českého Benešovi 120 hřiven. Další vyplacené peníze uvedené již přímo jako berně vyplatili vratislavští za Václava III.¹³⁰⁹ Vratislavská městská kniha se tak analogicky shoduje se staroměstskou knihou. V případě *Svatopavelského fomuláře* je možné se domnívat, že odráží obdobné zápisy městské nebo zápisy podkomořího, který na královská města dohlížel. Relevantní je však i úvaha Libora Jana, že *Svatopavelský formulář* může potvrzovat vedení komorního registru a vedení účtů na dvoře, k níž jsme se přiklonili již výše.¹³¹⁰

Shrneme-li uvedené skutečnosti, pak vzhledem k počtu vzdělaných osob (gramotných duchovních), které jsme ve zvyšující se míře evidovali ve třetí kapitole, je společně, se zde předloženými doklady, idea o evidování příjmů i výdajů pražského dvora opodstatněná, zvláště když se stejná praxe rozšiřovala na panovnických a knížecích dvorech během celého 13. století. Při absenci přímých účetních dokladů však k definitivnímu závěru nelze dojít. Na základě snesných údajů je ale důvodné zápisy pohledávek, výdajových záznamů, či příjmů krále sledované doby na dvoře předpokládat.

1.1.4. Spotřební zboží a potraviny

Z uvedených informací můžeme zároveň vyvodit částečný sortiment spotřebního zboží, které bylo pro dvůr nebo dvořany žádoucí. Již na svatbu své neteře roku 1264 nechal Přemysl Otakar II. koupit látky jako šarlach, hedvábí či hermelín.¹³¹¹

¹³⁰⁶ RBM III, č. 49; 114.

¹³⁰⁷ *Breslauer Stadtbuch 1299–1358*, CDS I III, Colmar Grünheigen (ed.), Breslau 1860, s. 4–5.

¹³⁰⁸ IBIDEM, s. 5.

¹³⁰⁹ *Breslauer Stadtbuch 1299–1358*, s. 15, a poznámka 4 a 5.

¹³¹⁰ Srov. výše *Úřady celozemské správy při dvoře, Podkomoří*.

¹³¹¹ Srov. *Sächsische Weltchronik*, v. 7690–7694.

Drahocenné látky vypočítává barvitě rovněž Otakar Štýrský při korunovaci Václava^oII. Čtenáři se tím dostává přehled o jejich výběru. Podle Štýrského se jednalo o hedvábí – *sîdîn*, *zendal*, následuje *paltikîn* – zřejmě baldakin – hedvábí z Bagdádu. Jiné hedvábí bylo protkané zlatem – *siglât* či *phelie*, další hedvábí – *achmartîn* značilo zelené a nechybělo ani sukno *von Tasmâ*. Druhy sukna rozšířilo navíc takové, které se z arabského zlata spřádá – *ûz arabischen golt man spint*.¹³¹² Ve *Svatopavelském formuláři* vidíme yperské a pepringerské sukno, které si zakoupil Jan Přemyslovec a dvořané – protonotář Petr, komoří Burchrad a spolu s nimi i pražský biskup Tobiáš.¹³¹³ Z druhů látek najdeme ještě zmínky o šarlachu rovněž ve vratislavské městské knize, který hradili měšťané u obchodníka se sukrem Engilga, u něhož koupili navíc bílou látku pro knížete. Hedvábné sukno (*pannis sericeï*) a *balccineum* (baldachýn) získal v Praze král Jan, jeho choť Eliška a dvořané.¹³¹⁴ Vedle látek se dováželi také nitě, např. z Ypern nebo opět z *Pepringen*. Jednotlivě si je u měšťanů a kupců zajišťovali dvořané Václava II. – Vítek ze Švábenic se syny (asi 1298)¹³¹⁵, nebo Hynek z Dubé a Jindřich z Lipé.¹³¹⁶

Vedle látek se kupovaly a opracovávaly drahé kameny, které v souvislosti s korunovaci Václava II. líčí opět Otakar Štýrský. Jedná se např. o safír, chalcedon, smaragd, jaspis, topas (*saphir, kalcidon, samrac, jaspis, thopazion*). Z^oužitkových předmětů vzpomeňme, podle staroměstských účtů za Jana a Elišku stříbrný pohár a stříbrné konvice (*canulae*).¹³¹⁷

Servírovací nádoby nebo kuchyňské náčiní, či dary v podobě nádob ale prostupují z písemných pramenů této doby zlomkovitě. V případě Přemysla Otakara^oII. píše např. druhé pokračování Kosmovo, že „... *mísy jemně vypracované z čistého zlata a stříbra, nosily se k jeho stolu při všech chodech, byť byly sebečtetnější*“.¹³¹⁸ Podle formulářového listu, kde se zmiňuje písař Jan Vestfálský, čteme, že v královské kuchyni užívaly dřevěné nádoby, mísy a číše (*ollarum et*

¹³¹² *Ottokars Österreichische Reimchronik*, MGH Deutsche Chroniken V/1, 2, Joseph Seemüller (ed.), Hannover, 1890–1893, v. 69053–69073.

¹³¹³ *Das St. Pauler Formular*, č. 36.

¹³¹⁴ RBM III, č. 55.

¹³¹⁵ *Das St. Pauler Formular*, č. 33.

¹³¹⁶ *Das St. Pauler Formular*, č. 40.

¹³¹⁷ RBM III, č. 55.

¹³¹⁸ *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, s. 335, zde překlad podle *Pokračovatelé Kosmovi*, Marie Bláhová – Zdeněk Fiala (edd.), Praha 1974, s. 152.

ciforum ligneorum de cocuine nostre).¹³¹⁹ Při slavnostech se pak uplatnily nádoby z dražších kovů, stejně tak skvostné látky na výzdobu a stůl, jak líčí Otakar Štýrský, nebo Petr Žitavský. Podle druhého z nich byl na dvoře Václava II. odpovídající *řád stolování, pokrmů a nádob*.¹³²⁰ Vyobrazení stolování opět najdeme v *Pasionálu abatyše Kunhuty*, kde nechybí ubrusy, mísy s pokrmy, chléb a nůž. Slavnostní scénu s dekorovanými nádobami a číši přináší také mladší *Velislavova Bible*. Obdobné jídelní náčiní zachytíme i v mladším vyobrazení legendy sv. Hedviky – ubrusy, mísy, nůž, chleby a menší misky na pití. Jako doplněk přidejme scénu ze stejné legendy, kde vidíme vyobrazení lidové slavnosti, při níž se podává víno ze sudů do vysokých číši, a obsluhující ho nosí oslavujícím před stany.¹³²¹ Obdobně si totiž můžeme představit stolování dvorské společnosti na cestách, ve stanech, nebo na lovu.

Pokud bychom se chtěli zaměřit na to, co se kupovalo na panovnický stůl a následně konzumovalo, jsou naše zdroje ještě skromnější. Pro přesnou představu scházejí vedle účtů kuchařské návody nebo recepty, či alespoň širší popisy jídel.¹³²² To, že se na dvoře vařilo a peklo ve značném množství je ale zřejmé, neboť jídlo muselo zasytit královskou rodinu, dvorskou nobilitu, služebnictvo a zbývající posádku na Hradě. Konkrétně se druhy potravin pro dvůr objevují ve formulářovém listu zmiňovaného písaře kuchyně Jana Vestfálského.¹³²³ Vidíme, že se nakupoval chléb, maso, víno a další blíže nespecifikované potraviny. Co konkrétně jedl např. panovník Václav II., přibližuje částečně papežská listina z roku 1297 adresovaná cisterciáckým opatům Konrádovi a Heidenreichovi. Jedná se o text, jímž papež povoluje panovníkovi, vzhledem ke špatnému zdraví, jíst v době postu bohatší stravu z mas, vajec a mléka: „*Licet esus carniū, ovorum et lactioniorum quadragesimali sit tempore interdictus*“, neboť postní jídla z ryb špatně snášel.¹³²⁴ Z kroniky Otakara Štýrského alespoň orientačně přidáme informace o korunovační hostině, kde jedl královský pár a hosté chléb, zvěřinu, jiné druhy masa a ryby (*brôt oder wîn*,

¹³¹⁹ RBM II, č. 2316.

¹³²⁰ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 71: „...domo et familia huius regis et ordine mensarum et ciborum vasorumque“.

¹³²¹ *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*, 15a (obrazová část), J. KRÁSA, *České iluminované rukopisy*, s. 68, 91.

¹³²² Nejstarší staročeská kuchařka se zachovala z konce 15. století, avšak neodráží panovnický dvůr, Hana ŠVARCOVÁ, *Nejstarší česká kuchařka*, Documenta Pragensia, Praha 2007, s. 99-118.

¹³²³ RBM II, č. 2315, 2316.

¹³²⁴ RBM II, č. 1747.

wiltpraed, fleish oder visch).¹³²⁵ Podle Žitavského se víno pro hosty chladilo velkým množstvím ledu a spotřebovalo se značné množství slepičích vajec. Důraz na slepičí, určuje konzumaci i jiných druhů vajec a použití ledu na chlazení zase vede k otázce, jak byl led získáván a udržován, neboť korunovace se odehrála na počátku června.

Ze na dvora Rudolfa I. a Elišky Rejčky naznačuje Petr Žitavský další druhy potravin, které si král nechával dovážet z Rakous víno, obilí, olej, a všechny ostatní věci pro královský dvůr tak, že královská družina měla všechny požitky a potřeby hojně zajištěné: „*Vinum, bladum, oleum et cetera omnia usui et curie regali apta et necessaria sibi apportari fecit de Austria, ita quod regalis sua familia in omnibus deliciis staret necesariis oppulente habundaret.*“¹³²⁶ Podle Dalimila ale král pojídal více kašovitou stravu, neboť měl zdravotní problémy.¹³²⁷

Širší představu o druzích potravin může navodit záznam ze zlomku urbáře biskupského zboží. Vyjmenovány jsou výnosy a platy z vesnic, lánů, jiter, mlýnů, krčem a odvody v naturáliích, které ukazují dostupný sortiment potravin; dodávky soli, vajec, sýra, kuřat, hus, jehňat, vepřů, jalovic. Odevzdávala se sklizená úroda, např. oves, ječmen.¹³²⁸ Ze starší listiny olomouckého biskupa Bruna roku 1258 dále čteme, že se peklo několik druhů chleba. Biskup v ní stanovil kanovníkům na den jeden chléb ze stejné mouky (pšeničné – *tricitum*) a jeden chléb z horší mouky (*unus panus de simila et unus panus de subsimila*).¹³²⁹ Chudí žáci, kteří zpívali na kůru, měli dostávat *panem unum siligineum* (tzv. pšeničná výražka – krupičková mouka). Na tento chléb se ale mělo spotřebovat půl brněnského korce žita.¹³³⁰ Zjevně z toho tedy plyne, že se nemělo jednat o bílou, lepší mouku. Reflexe kvality stravy se odráží např. také v básni Fridricha von Sonenburg, kterého známe z přemyslovského dvora. V ní si stěžoval na jídlo u nejmenovaného pána, neboť dostal jen špatné víno a špatné jídlo, a jeho kůň byl převážně nekrmený. Básník pak veršem radil onomu pánovi, že zelnou polévku, černý chléb a levné víno by měl dát raději psům nebo vepřům.¹³³¹ Motiv stravy zmiňuje též epik Ulrich von Etzenbach, když píše, že mu jistý „*Mertîn*

¹³²⁵ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 69300–69301, 69385–69389.

¹³²⁶ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 110.

¹³²⁷ *Nejstarší rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*, Jiří Daňhelka – Bohuslav Havránek (edd.) s historickým komentářem Zdeňka Kristena, Praha 1958, s. 159.

¹³²⁸ K převodu na peněžní dávky srov. R. NOVÝ, *Nejstarší český urbář*, s. 220, kde i odkazy na literaturu. A. SEDLÁČEK, *Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách*, s. 160–164.

¹³²⁹ CDB V/1, č. 145.

¹³³⁰ Magdalena BERANOVÁ, *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*, Praha 2005, s. 46, vysvětluje tento nesoulad tím, že se mezi druhy chleba asi striktně nerozlišovalo.

radí k ránu štípku z horkého rozně přikousnout“.¹³³² Uvádí rovněž, že víno se u jeho přítele Konráda v litoměřické krčmě podávalo nikoliv v přilbicích, jak podle vyprávění činili vojáci, ale v jasných sklenicích.¹³³³ O tom, že skutečně čteme o obvyklých potravinách, z nichž se vyráběly pokrmy, vypovídají i soudobé *Tyrolské knihy počtů*. Např. záznam z roku 1306, ukazuje, že se odevzdával dobytek, ovce, prasata, kuřata, vejce, sýr, zvěřina, obrok, pšenice.¹³³⁴

Z uvedeného můžeme odvodit, že vedle pečení druhů chleba se upravovalo maso běžnými způsoby – vařením, rožněním, pečením nebo sušením. Např. na jednom z vyobrazení z *Pasionálu abatyše Kunhuty* vidíme, jak se připravuje ryba na malém rožni.¹³³⁵ Přípravovaly se rovněž různé kaše, slané, ale i sladké a jako sladilo, sloužil med. Jídla se ochucovala solí a kořením. Např. již v 11. století jsou doklady o kmínu a kopru.¹³³⁶ Pepř, šafrán a kmín se přímo uvádějí roku 1321 v listině břevnovského opata.¹³³⁷ Šafrán sloužil nejen jako ochucovadlo, ale zároveň dával pokrmům barvu. Pěstoval se česnek, majoránka, jalovec a různé bylinky. Např. ale mandle (*amygdalae*) jsou u nás rozšířené asi až ve druhé polovině 14. století.¹³³⁸ Na panovnickém dvoře se jistě peklo i sladké pečivo, neboť již roku 1055 Kosmas vypráví, že Spytihněv II. nechal strhnout pec svatojiřské abatyše. Stála totiž mimo klášterní areál a při stavbě opevnění byla stržena, což Kosmas komentoval slovy, že si abatyše již dnes nepochutná na sladkých koláčích. K roku 1335 máme ještě zprávu, že se běžně pekli perník.¹³³⁹ O tom, že pekařské umění bylo vskutku ceněno, se dočteme rovněž již za vlády krále Vratislava, který si vypůjčil pekaře i s náčiním u magdeburského arcibiskupa.¹³⁴⁰

Závěrem nelze vynechat ani zajištění potravy pro četné koně. Např. Petr Žitavský poukazuje na veliký součet vydání za korunovace 1297, kdy obroční písař vydával píci pro koně hostům i cizincům, kterých prý bylo na sto devadesát tisíc a nadto prý tisíc koní. K tomu ještě nepočítal obrok, jenž se vydal pro domácí a

¹³³¹ J. BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 241.

¹³³² ULRICH VON ETZENBACH, *Alexandreida*, Wendelin Toischer (Hg.), Tübingen 1888, v. 21500-21504 (překlad podle Moravo, čechy radujte se!, s. 107.

¹³³³ ULRICH VON ETZENBACH, *Alexandreida*, v. 21490–21496.

¹³³⁴ *Die älteren Tiroler Rechnungsbücher*, č. 7.

¹³³⁵ *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*, 15b (obrazová část).

¹³³⁶ Srov. M. BERANOVÁ, *Jídlo a pití v pravěku a středověku*, s. 221–222.

¹³³⁷ RBM III, č. 651.

¹³³⁸ *Slovník středověké latiny v českých zemích A–C*, s. 165.

¹³³⁹ RBM IV, č. 125.

každodenní famílii. Ve shodě s Petrem Žitavským upozorňuje na sumu vydanou za krmivo rovněž kronikář Otakar Štýrský, podle něhož stálo prozíravého krále (*kunig karc*) plných pět tisíc hřiven (*wol funf tûsend marc umb underfurriere*).¹³⁴¹

Nejen tedy evidence nákupů, kterou jsme sledovali, byla na dvoře nezbytnou nutností, bez níž by praktické zajištění dvorské domácnosti při stále se měnícím nebo rostoucím počtu osob bylo obtížné. Týkalo se přirozeně předně královské kuchyně, nákupčích nebo písařů, kam jsme prostřednictvím skromných zpráv alespoň nahlédli. Právě v něm se nejspíš setkávali mistři kuchaři Přemysla Otakara II., jež ho současně provázeli na cestách a svědčili na jeho listinách. Místo zde patřilo však i kuchmistrovi královny Kunhuty a jeho pomocníkům. Stejně se v kuchyni museli potkávat písaři a *magistres coquinae* Václava II. Možná, že tomu tak bylo právě v případě doloženého mistra kuchyně Sulislava ze Zásmuk a úplatného písaře Jana Vestfálského. Přesto, že naznačené nelze prokázat, tedy zjistit – kdo s kým konkrétně nakupoval či připravoval pokrmy, nejde jejich význam na dvoře přehlédnout. Zajišťovali totiž jak přední členy dvora, tak obecně dvořany a sloužící. Mezi nimi se navíc nacházeli ještě jiní, kterým jsme se doposud věnovali jen okrajově. Byly to děti, které na dvoře buď přímo vyrůstaly, nebo sem zavítaly jen dočasně. Pro ně bylo materiální zajištění, včetně jídla a jiných nákupů, existenčně zcela nezbytné.

¹³⁴⁰ CDB I, č. 85: „*Pistorem, super quo nos rogasti, misimus tibi cum instrumentis suis*“; J. ZELENKA, *Vývoj panovnického dvora*, s. 48, pozn. 36.

¹³⁴¹ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 69053–69073.

1.2. Výchova na pražském dvoře

Výchova královských potomků ve sledovaném období na panovnickém dvoře posledních Přemyslovců představuje doposud soustavně nesledovanou oblast. K problematice se prostřednictvím pramenů mnoho informací nedostává a názorové pole na výchovu středověku se liší.¹³⁴² Problematiku dětství v historiografii otevřela v obecné rovině práce Philipa Arièse *Dějiny dětství*, která vyvolala rozporuplné ohlasy, nicméně i soustavnější bádání.¹³⁴³ Arièse konstatoval, že dětství ve středověku nepředstavovalo nijak významnou životní etapu a že středověk neměl žádný vztah k dětství, a na dítě bylo nahlíženo jako na malého dospělého.

Částečně lze vyjít z toho, že dítě bylo viděno jako dospělý, nebo lépe rychle dospívající (ve smyslu kratšího dětství) a hlavně jako pokračovatel rodu. Nicméně těžko se ztotožnit s tím, že by rodiče této doby neměli vztah ke svým dětem, jak v šedesátých letech napsal právě Ariès.¹³⁴⁴ Dětství v českém středověku se dotkl Pavel Spunar, který se s Arièsovým pojetím neztotožnil a upozornil na názory k výchově dětí u soudobých autorů jako např. Vincence z Beauvais nebo Jana Husa. Přesto však i u nás najdeme názory, které se vyjadřují o nedostatku citu k narozeným dětem v duchu Arièsových závěrů. Pro středověk se ale jeví více jako rychlé hodnocení bez širšího vnímání mentality konkrétního prostředí a doby.¹³⁴⁵ V linii, již naznačil Spunar, upozornila na rodičovskou lásku v textu Petra Žitavského v domácí historiografii naopak Božena Kopiczková. Konkrétně ji zaujaly citáty *Zbraslavské kroniky*, podle nichž byly děti Elišky Přemyslovny postupně odesílané jinam na výchovu, nebo na dvůr budoucích manželů (manželek).¹³⁴⁶ Některé názory středověkých myslitelů k dětství přiblížil z mladších badatelů Martin Nodl.

¹³⁴² Z starší literatury srov. orientačně Zikmund WINTER, *Z rodiny a domácnosti staročeské ze života 16. století*, Praha 1911–1912.

¹³⁴³ Phillippe ARÉISE, *Geschichte der Kindheit*, München 1977⁴.

¹³⁴⁴ Podnětně Klaus ARNOLD, *K sociálním dějinám dětství ve středověku*, *Historická demografie* 15, 1991, s. 123–140, a Božena KOPIČKOVÁ, *Vstup české mediaevalistiky do studia dětské problematiky ve středověku? Glosy a otázky*, in: *Dítě a dětství napříč staletími*, 2. Pardubické bienále 4. – 5. dubna 2002, s. 49–60.

¹³⁴⁵ V souladu s Arièsem se věnovala dětské otázce Noemi REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka v husitství*, *ČČH* 28, 1990, s. 53–77; Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Pavla HORSKÁ, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990, s. 229.

¹³⁴⁶ B. KOPIČKOVÁ, *Vstup české mediaevalistiky*, s. 56–57.

Upozornil zejména na členění dětského věku u Isidora Sevilského, nebo dělení lidského i dětského času vedle Jana Husa ještě u Tomáše ze Štítného.¹³⁴⁷

Výchozí je skutečnost, že výchova dětí měla jiná kritéria než dnes, byla z našeho pohledu nepochybně tvrdší a děti měly menší prostor k uplatnění vlastní vůle. Běžně byly posílané na různá místa k výchově a brzy se zapojovaly do pracovního procesu, což platilo především u nižších společenských vrstev. Z těch nejvyšších musely předně zajistit pokračování rodu, či v brzkých zasnoubeních a sňatcích dopomoci k politickým ambicím otců a dynastie. Neznamená to však, že by středověcí lidé své děti nemilovali, či se o ně nebáli. Tehdejší svět ale nazíral na etapu dětských her, předurčení dětí a obecně dětského světa v kratším horizontu (do sedmi let), a mnohem rychleji je účelově začlenil do světa dospělých a mocných. Nadto se jinak díval na nemanželské děti, přičemž obtížnou situaci měli zvláště sirotci. Ve šlechtických a dvorských kruzích bylo obvyklé držet chůvy, později vychovatele, či děti poslat na výchovu na jiný dvůr, nebo do vybraného kláštera. Svět středověku viděl tedy ten dětský oproti dnešnímu jinak, nikoliv však negativně či s absencí citu. Svědčí o tom přímo názory vzdělanců středověku, které se k dětství vyjadřovaly, přičemž ve většině případů navazovaly na dílo Aristotela.

1.2.1. Znalosti o dětství ve středověku

Dítě po narození zůstávalo zpravidla v péči matky, kojných a chův. Podle textu, který zanechal Konrád z Meggenberku z poloviny 14. století měla být kojná stejného temperamentu jako dítě, jež jí bylo svěřeno. Přesto se ale učený Konrád domníval, že je lepší, aby dítě kojila vlastní matka a tu, která dítě odložila, nazýval krkavčí matkou. Zastupující kojná/chůva měla podle jeho úvah vhodně jíst a pít, hlavně se vyvarovat silného vína, aby dítěti neublížila, aby jí nevypadlo, nebo aby ho při spánku nezalehla.¹³⁴⁸ Délku kojení viděl jako individuální s tím, že obvyklé bylo roční až dvouleté období. Zvláště u chudých obyvatel trvalo téměř dva roky.¹³⁴⁹

¹³⁴⁷ Pavel SPUNAR, *Rodzina i dzieci w poglądach Jana Husa*, *Kwartalnik historyczny* 40, 1983, s. 745–756; Martin NODL, *Dětství v předmoderní době*, *Souvislosti* 4, 1996, s. 31–38; IDEM, *Dvě tváře dětství. Malí dospělí a děti–hříšníci ve středověku*, *Dějiny a současnost* 1, 2006, s. 30–33.

¹³⁴⁸ *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil I, Buch I*, s. 78nn. Konrád v prvním traktátu pojednává o výchově dětí od narození až do dospělosti.

¹³⁴⁹ *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil I, Buch I*, s. 83–84.

Starší Avicena (asi 970–1037) např. také doporučoval, aby netrvalo více než dva roky.¹³⁵⁰

Naznačená starostlivost a péče matky nebo chův vyplňovala svět dětí do sedmi let, kdy se učily první kroky, slova a hry. O tom, že si děti mají hrát, psali již antičtí autoři – Platón a Aristoteles, po nich rovněž sv. Augustin, jenž popisoval smích či vývoj řeči dítěte od kojeneckého věku.¹³⁵¹ Zmiňovaný Avicena viděl hraní jako zdraví prospěšné a podle encyklopedie Vincence z Beauvias (1190–1264?) se mělo dítě po vzbuzení vykoupat a hodinu si hrát, najíst se a znovu se věnovat hraní.¹³⁵² Aegidius Romanus z konce 13. století v knížecím zrcadle pro francouzského krále Filipa IV. Sličného píše o dětství po vzoru Aristotela obsáhleji. V souladu s filozofem doporučuje v prvním roce života jen mléčnou stravu, ve druhém roce chránit děti před vínem, ve třetím si mají zvykat na chlad, ve čtvrtém přivykat vhodným způsobům (činnostem), v pátém pak skrze vhodné hry hledat zábavu, také se jim mají vyprávět příběhy a báje, zvláště když se učí mluvit, konečně v šestém věku se nemají nechat plakat.¹³⁵³ Konrád z Megenberku v návaznosti na své předchůdce soudil obdobně. Děti měly být do sedmi let živeny mlékem či lehkou stravou.¹³⁵⁴ Od sedmi let se výchova měnila a podle Konráda z Megenberku spočívala rovněž v tom, že dítě se učilo jednat vlastním rozumem, neboť zatím se chovalo podle zvyku, tak jak chtěli a učili ho rodiče.¹³⁵⁵ Současně si mělo dítě hrát např. s loutkami či jinými předměty ze dřeva (*pupinas tractare, sculptilia volvere*), stejně tak doporučoval pobyt na vzduchu, dobrou stravu a spánek.¹³⁵⁶

Nejen podle traktátů o dětství, ale rovněž podle ikonografie a archeologie můžeme znalosti o dětství ve středověku rozšířit. Obecně víme, že nejmenší děti se zavinovaly a ukládaly do kolébky. K roku 1330 je kolébka vymalovaná v Heidelberském Saském zrcadle.¹³⁵⁷ O kolébce se vztahem k českému prostředí se vyjadřuje již legenda o sv. Anežce České.¹³⁵⁸ Vyobrazení kolébky najdeme v iniciále

¹³⁵⁰ Arnold KLAUS, *Kind und Gesellschaft in Mittelalter und Renaissance. Beiträge und Texte zur Geschichte der Kindheit*, Paderborn 1980, s. 164, text č. 40 a s. 100, text č. 12.

¹³⁵¹ A. KLAUS, *Kind und Gesellschaft*, s. 96, text č. 6; Joseph HOGGER, *Die Kinderpsychologie Augustins*, München 1937.

¹³⁵² A. KLAUS, *Kind und Gesellschaft*, s. 114–116, text č. 25.

¹³⁵³ A. KLAUS, *Kind und Gesellschaft*, s. 123–125, text č. 33.

¹³⁵⁴ K výživě dětí obsažně *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil I, Buch I*, s. 86–88.

¹³⁵⁵ *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil I, Buch I*, s. 88–89.

¹³⁵⁶ *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil I, Buch I*, s. 90–92.

¹³⁵⁷ <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg164/0023>.

¹³⁵⁸ M. NODL, *Dvě tváře dětství*, s. 31.

G s Narozením Panny Marie v Misálu z Louky datovaného k roku 1483.¹³⁵⁹ Zde je novorozeně pevně zavinuto a leží v kolébce. Např. františkán Bartholomeus Angelicus (kolem 1230) uvádí, že je nutné pro ochranu údů dětí vázat, tedy zavinovat. Doklady o zavinování malých nemluvňat přináší ze starší doby archeologický nález z keltského oppida na Závisti. Zde byla identifikovaná dětská kostra, jež ležela na prkénku se stopami po znehybňovacích popruzích.¹³⁶⁰ Přímo kolébku doložil archeologický průzkum měšťanského domu z konce 13. století v Čáslavi, čímž se potvrdila její praktická zběžnost.¹³⁶¹ Není důvod pochybovat o tom, že by kolébky a zavinování malých nemluvňat nepatřilo rovněž do světa dvorských domácností jak panovníků, tak šlechticů.

Archeologie poskytuje nadto také nálezy hraček, např. v lokalitě Pražského hradu je z dětského hrobu známa chlapecká sekerka, datovaná do rozmezí konce 9. až počátku 11. století.¹³⁶² Hračky pro nejmenší, jako třeba chrastítka, znali ale již Římané, a to dokonce hrací kroužky, nebo točící se kolečka.¹³⁶³ Z hlediska ikonografie postrádáme ve sledované době iluminovaná vyobrazení nejen dětských předmětů, ale i samotných dětí. K vzácným proto patří vyobrazení z legendy sv. Hedviky, které zachycuje lidovou slavnost po jejím svatořečení. Na hostině, kde se podávalo víno, zahlédneme za dospělými i dvě tváře dětí, přičemž jedno z nich natahuje ruku k obsluhujícímu.¹³⁶⁴ Ilustrativní náhled do světa dětí pak znovu doplňuje psaný text, z něhož můžeme opět odhadnout, s čím si děti hrály. Kronikář Otakar Štýrský, když se vyjadřuje k dětské svatbě Václava II. a Guty Habsburské v Jihlavě roku 1278, zmiňuje, že malá snoubenka/nevěsta Guta ukazovala Václavovi^oII. panenky (*tocken*) a sedmiletý král jí vypočítával, co všechno již ovládá jeho krahujčice (*er ir vor zalt, waz sîn sprinz [sperbeweibchen] hiur het gevangen*).¹³⁶⁵

Další etapa dětství podle středověkých textů je zohledněna, opět po vzoru Aristotela, např. v díle zmiňovaného Aegidia Romana. Podle něho je další věk vymezen od sedmi do čtrnácti let. Je však odlišný u každého jednotlivce, neboť

¹³⁵⁹ J. KRÁSA, *České iluminované rukopisy 13.–16. století*, s. 379.

¹³⁶⁰ Zdeněk SMETÁNEK, *Archeologie dětství*, Historický obzor IV., 1993, s. 78–84, zde s. 80.

¹³⁶¹ Martin TOMÁŠEK, *Začalo to kolébkou*, Dějiny a současnost 2, 2002, s. 41.

¹³⁶² Z. SLÁMA, *Archeologie dětství*, s. 80.

¹³⁶³ A. KLAUS, *Kind und Gesellschaft*, s. 70 a 100, text č. 10.

¹³⁶⁴ J. KRÁSA, *České iluminované rukopisy 13.–16. století*, s. 68.

¹³⁶⁵ *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 17985–17989.

někdo je tělesně vyvinutější ve dvanácti letech než jiný v šestnácti. Předně je ale potřeba klást ve výchově důraz na dvě věci, a to jsou duše a tělo. Proto je dotyčný veden k tělesnému cvičení a k dosažení – naplnění ctností pak příslušnou výukou.¹³⁶⁶ Takové zkušenosti mohli chlapci získat v pážecím období na dvoře příbuzného, vybraného feudála/vládce. Např. ze 12. století přináší životopis sv. Tomáše Becketa, kterému byli na dvůr posíláni šlechtičtí synkové. Výsledkem výchovy bylo přijetí rytířského pásu právě od biskupa Tomáše.¹³⁶⁷ Dokonce na jeho dvoře postoupili výchovu i synové anglického krále Jindřicha II.¹³⁶⁸ O tom, že biskup Tomáš pasoval např. hraběte Baldiuna II. vypráví kronika hrabat z Guines sepsaná kolem roku 1200.¹³⁶⁹ Z českého prostředí tento způsob výchovy, tedy vyslání synků na výchovu, najdeme přímo doložen až v závěru středověku. Na konci 15. století poslal Petr ze Šternberka svého syna Jana na výchovu na bavorský dvůr vévody Albrechta, a z počátku 16. století je známa zpráva o pobytu synka Bernauta ze Žerotína na Dřevohosticích, Jakuba, na dvoře polského krále.¹³⁷⁰ Ve dvorském prostředí se pak o mladíky/a starala pověřená osoba vychovatele, nebo příbuzného, kterému byli svěřeni. Z doby, jíž se věnujeme, můžeme zmínit alespoň Viléma, syna pražského purkrabího Hroznaty z Hůžic, který je doložen spolu s otcem roku 1285. Rovněž v roce 1303 nacházíme ve společnosti mocného Hynka z Dubé, nyní též purkrabího na Hradě, jeho synovce, mladého Jindřicha z Lipé.

1.2.2. Způsob výchovy na dvoře

Výchova na dvoře se u chlapců skládala ze dvou hlavních složek: z chování u dvora a rytířských (tělesně–zdatných) dovedností. K prvnímu patřily rozhovory s dámami, dovednost tance a stolování, hry v šachy, nebo skládání básní.¹³⁷¹ Ve druhém směru to byla jízda na koni, zacházení se zbraněmi a účast v turnajových hrách.¹³⁷² Podle traktátu ze dvora anglického krále Jindřicha II od Petra Alfonse *De*

¹³⁶⁶ *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil I, Buch I, s. 93–96.*

¹³⁶⁷ Lutz FENSKE, *Der Knappe: Erziehung und Funktion*, in: Curialitas, Josef Fleckenstein (Hg.), Göttingen 1990, s. 55–127, zde s. 59; WILLIAM FITZSTEPHEN, *Vita sancti Thomae*, J. C. Robertson (ed.), London 1877, s. 22.

¹³⁶⁸ L. FENSKE, *Der Knappe: Erziehung und Funktion*, s. 59.

¹³⁶⁹ Zmínku cituje J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 511.

¹³⁷⁰ AČ 10, J. Kalousek (ed.), Praha 1890, č. 1060; AČ 11, J. Kalousek (ed.), Praha 1892, s. 314, a Wojciech IWANČZAK, *Wychowanie rycerskie w średniowiecznych Czechach*, in: Nauczynie w dawnych wiekach. Edukacja w średniowieczu i u progu ery nowożytnej Polska na tle Europy, Wojciech Iwańczak – Krzysztof Brachy (edd.), Kielce 1997, s. 175–186, zde s. 178.

¹³⁷¹ Srov. W. IWANČZAK, *Wychowanie rycerskie w średniowiecznych Czechach*, s. 181.

¹³⁷² K výchově srov. J. BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 433.

disciplina clericalis patřila mezi konkrétní výukové dovednosti budoucích rytířů jízda na koni, plavání, střelba z luku, vzájemný boj, lov se sokolem, hra v šachy a skládání veršů.¹³⁷³ Stejně tak k výchově na dvoře patřila pážecí služba v rámci obsluhy panovníka a dvořanů. Např. podle bavorského dvorského řádu mělo u stolu obsluhovat osm mladých šlechtických pánů: „*Dazu svln dri viii junch herren haben, edlechine von dem lande [...] die jvungherren, di ze uns tische dienen*“.¹³⁷⁴ Tím opět sledujeme obecnou zvyklost, vysílání synků na rytířskou výchovu. Takovou výuku rytířů měl nejspíš na mysli i Petr Žitavský, když psal, že Přemysl Otakar II. rozkázal „*baronum suorum liberos iussit tyrocinia excercere*“, aby se synové pánů cvičili v rytířství.¹³⁷⁵ Což znamenalo dvornou i tělesnou průpravu na cestě za rytířskými ostruhami. Zobecnění těchto požadavků v domácím prostředí dokládá mladší staročeský překlad díla Johanna Gaullensise pocházející původně z druhé poloviny 13. století. Autor v něm přímo uvádí, že do výuky budoucích rytířů, patří střelení, běh, skákání a házení kameny.¹³⁷⁶ Hlavním však pro muže bylo prokázání statečnosti při *aventure*, jež vyústila v získání rytířského pásu, a zde výchova rytíře skončila.¹³⁷⁷ K tělesnému cvičení, bojovým technikám při zápase i lovu se úplným výčtu řadila ještě znalost jazyků, nezbytná zvláště pro budoucí vladaře. Zpravidla ji měli na starosti určení vychovatelé, nebo některý z kaplanů.

Ze sledované doby známe jen dva vychovatele, nadto pouze křestním jménem bez bližšího určení (Hunei a Diviš). Mohli to být jak pověření šlechtici, tak duchovní. Obdobné nacházíme např. později v případě syna Karla IV., královice Václava, jehož vychovatelem byl hofmistr Burchard, magdeburský purkrabí a po jeho smrti Jan Očko z Vlašimi.¹³⁷⁸ K vychovatelům Karla IV. patřil Jan z Viviers, patrně teolog či doktor církevního práva, a nepřímo Karla ovlivnil Pierre de Rossières, pozdější papež Kliment VI. U Václava II. nemáme bližší zprávy, nicméně alespoň *Zbraslavská kronika* napovídá, že jistý vliv měl kaplan Albert, který prý usměrňoval

¹³⁷³ PETRUS ALFONSI, *De disciplina clericalis*, Eberhard Hermes (ed.), Paul Rogan Quarrie (trans.), Berkeley – Los Angeles 1977, s. 114–115. Ke hře v šachy jako jedné z dovedností rytíře srov. Robert BUBCZYK, *Gry w szachy i tabula na dworach możnowładczych i rycerskich późnośredniowiecznej Anglii. Funkcje i znaczenie w kulturze*, in: *Dvory a rezidence ve středověku III.*, s. 233–243.

¹³⁷⁴ *Monumenta Wittelsbacensia. Urkundenbuch zur Geschichte des Hauses Wittelsbach 1293–1397 II*, Franz Michael Wittmann (ed.), München 1861, č. 198.

¹³⁷⁵ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 9.

¹³⁷⁶ *Staročeský překlad spisu Jana Guallensis, O čtyřech stěžejních ctnostech*, František Šimek (ed.), VKČSN, Třída filozoficko–historicko–filologická, 1951, s. 64.

¹³⁷⁷ Srov. D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Dvorská kultura přemyslovského období*, zvláště s. 30–32.

¹³⁷⁸ K tomu L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české IVa*, s. 92–94, 505.

chování mladého krále po návratu z Braniborska.¹³⁷⁹ Jenže Václav II. se měl podle stejné kroniky orientovat v latině, vedle toho ovládal němčinu, v níž diktoval milostné básně.¹³⁸⁰ V případě Václava II. hrál jistě roli pobyt v Braniborsku, na dvoře bratrance Oty V. Dlouhého. Jak Ota V., tak jeho bratranec Ota IV. Se šípem, jsou oslavováni jako dvorští básníci. V jejich společnosti kralevic dlel mezi 7 až 12 rokem svého dětství.¹³⁸¹ Společně jsou všichni tři (tedy i s Václavem II.) vyobrazeni v písňovém rukopisu, tzv. *Codexu Manesse* z počátku 14. století.

Jazykové znalosti přičítá *Zbraslavská kronika* také Václavu III., který prý rozuměl latinsky, německy, česky a uhersky. O jazykové výbavě pak nepochybujeme u Karla IV., který je popsán v životopise. Celkové vzdělání, které čítalo psaní, počty, čtení a výuku jazyků, nabyt u francouzského dvora. Je pravděpodobné, že na dvoře Přemysla Otakara II. a hlavně Václava II. mohli vést jazykovou výchovu královských dětí duchovní. Sice nemáme přímý důkaz, ale můžeme alespoň zvážit výrazný vliv opata Konráda Zbraslavského u Elišky Přemyslovny, již tolik stranil jeho kaplan a pozdější kronikář Petr Žitavský. Jiný ze vzdělaných duchovních, Jan z Ostrova, mohl působit na nejstarší dceru Václava II. Annu, pozdější manželku Jindřicha Korutanského. Jan, který byl ve službách Václava II. kaplanem, se stal roku 1306 biskupem v Brixenu a v době, kdy Anna umírala (1313) je prvním v její závěti. Udělil jí poslední pomazání a sloužil první zádušní mši.¹³⁸² Navíc Anna je pochována v klášteře v Bolzáně, jen nedaleko biskupova brixenského sídla. Přestože bezprostřední vliv na výchovu není doložen ani u Konráda, ani Jana z Ostrova, jednoznačně duchovní, tedy dvorští kaplani či královi důvěrníci, mohli působit jako zpovědníci či kaplani královských dětí, anebo právě i jako učitelé jazyků. Ostatně Karel IV. o sobě píše: „*Král mne velice miloval a přikázal mému kaplanovi, aby mne poněkud vycvičil v písmu, ačkoli sám nebyl písmu znalý.*“¹³⁸³

V případě výchovy následníka představovala významný zdroj poučení knížecí zrcadla, která podávala návod k tomu, aby se z kralevice stal ideální – dobrý vládce. Podstata panování v nich vycházela z církevně–filozofického učení, a tím předurčila

¹³⁷⁹ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 22; obdobně soudí i J. ŽEMLIČKA, Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali, s. 69; D. MALÁ, *Skladba*, passim.

¹³⁸⁰ Podrobně D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II.*, s. 129–158; dále např. Josef ŠUSTA, *Skládal Václav II. básně milostné*, ČČH 21, 1915, s. 217–246.

¹³⁸¹ Srov. podrobně níže *Dětství Václava II. v Braniborsku*.

¹³⁸² K. TELNAROVÁ, *Anna Přemyslovna (1290–1313)*, s. 81–82.

¹³⁸³ *Kroniky doby Karla IV.*, s. 17.

v zásadě chování krále. Měl jednat v souladu s tím, aby se stal tzv. obrazem Božím na zemi.¹³⁸⁴ Např. v tzv. knížecím zrcadle Tomáše Akvinského čteme: „*Velikost královské ctnosti vysvítá také z toho, že se připodobňuje Bohu tím, jak působí v království podobně jako Bůh ve světě.*“¹³⁸⁵ To mělo být dle soudobých učenců a starších autorit hlavním cílem a vláda k tomu měla směřovat. Neboť král panoval jako pomazaný panovník po vzoru starozákonního Davida.¹³⁸⁶ Aby však byl skutečně božím obrazem musel vládnout dobře, tj. v souladu s božími zákony.¹³⁸⁷ Na základě antického dědictví se proto v průběhu středověku písemně předávala představa o vladařských ctnostech a povinnostech panovníka jako spravedlivého soudce, mírotvorce a štědrého dárcce. Nejvhodněji se používaly právě v rámci výchovy. K tomu se hlásí *De regno ad regem Cypri* Tomáše Akvinského¹³⁸⁸, a hlavně pak práce Tomášova žáka Aegidia Romana a jeho *De regimine principum*.¹³⁸⁹ Na počátku 14. století vznikl ještě obdobný spis admontského opata Engelberta. Jeho působení je však spojeno s vládou krále Svaté říše římské, Albrechta I. Habsburského a jeho synů.¹³⁹⁰ Z hlediska domácího prostředí dílo neznáme, nicméně evidentní tendence ke „knížecímu zrcadlu“ nese *Vita Caroli a Morality* císaře a krále Karla IV.¹³⁹¹ Obě mají odkazy nástupcům, přičemž je jim vzorem sám Karel IV. Názory na dobrého–

¹³⁸⁴ K božskému principu u osobností králů srov. James George FRAAZER, *Zlatá ratolest*, Plzeň 2007, zejména s. 21–22, 87–110; k původu moci středověkých králů pak základní práce: Ernst Hartwig KANTOROWICZ, *The King's Two Bodies. A Study in Medieval Political Theology*, Princeton 1957; IDEM, *Deus per naturam, Deus per gratiam*, in: Götter in Uniform. Studien zur Entwicklung des abendländischen Königtums, Eckhart Grünewald – Ulrich Raulff (Hg.), Stuttgart 1990, s. 155–179; Marc BLOCH, *Králové divotvůrci*, Praha 2004, zejména s. 183–226; *Lexikon des Mittelalters IV*, München 1989, s. 1592–1593.

¹³⁸⁵ S. SOUSEDÍK, *O království ke králi kyperskému*, s. 27–94, zde s. 46, in: *Texty k studiu dějin středověké filosofie*, Praha 1994.

¹³⁸⁶ „*Samuel tedy vzal roh s olejem a pomazal ho uprostřed bratrů. A duch Hospodinův se Davida zmocňoval od onoho dne i nadále*“, Bible, První Samuelova, 16, 13; k prvním korunovačním postupům srov. HINCMARUS RHEMENSIS, *Coronationes regiae*, Patrologie Latina 125, sl. 803–818.

¹³⁸⁷ Ke starším spisům o způsobu vlády srov. *Hincmarus De ordine palatii (editio altera)*, MGH, Fontes iuris Germanici antiqui in usum scholarum separatim editi III, Thomas Gross – Rudolf Schieffer (edd.), Hannover 1980.

¹³⁸⁸ K dílu Tomáše Akvinského Stanislav SOUSEDÍK, *Texty k studiu dějin středověké filosofie*, Praha 1994.

¹³⁸⁹ AEGIDIUS ROMANUS (Egidio Colonna), *De regimine principum Libri III*, Romae 1607, Neudruck Darmstadt 1967. Nejstarším teoretické pojednání o vládě jako přechůdce či první knížecí zrcadlo je Policraticus Jana ze Salisbury, *Ioannis Saresberiensis Episcopi Carnotensis Policratici sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum libri VIII*, t. I–II, Clement Charles Julian Webb (ed.), Frankfurt am Main 1965².

¹³⁹⁰ ENGELBERTI ABATIS ADMONTENSIS, *De regimine principum*, Ratisbonae 1725. K tomu srov. Karl UBL, *Engelbert von Admont. Ein Gelehrter im „spannungsfeld“ von Aristotelismus und christlicher Überlieferung*, Wien – München 2000.

ideální panovníka najdeme ještě v sekundárních pramenech, jako je i stěžejní *Zbraslavská kronika*, která v tomto duchu posuzuje všechny vládce, o nichž se vyjadřuje.

K nedílné součásti výchovy podle knížecích zrcadel patřila ještě výuka víry, svobodná umění (znalost jazyků byla zmíněna). Podle ideálního podání Konráda z Meggenberku patřilo k výchově císařských synků ze svobodných umění vzdělání v gramatice, rétorice, aritmetice, muzice, geometrii, astronomii.¹³⁹² Zmiňuje se rovněž o tělesné přípravě a způsobu oblékání, správné stravě a her dospívajících mladíků.¹³⁹³ Ve vztahu k domácímu prostředí, resp. pražskému dvoru odhadneme z hlediska výuky na dvoře (nejen panovnickém) z praktického hlediska němčinu, češtinu a snad i porozumění předcítanému latinskému textu. To naznačuje *Zbraslavská kronika* u Václava II. a konečně i Václava III. Problematické zde ovšem je, že v případě Václava II. podává obraz krále zcela subjektivně – kladně a představuje ho coby ideálního vládce. S vědomím podjatosti autora však musíme přihlídnout k tomu, že bez znalosti češtiny a němčiny, a alespoň porozumění stále se opakujícímu – čtenému latinskému textu se panovník těžko v praktické realizaci vlády mohl obejít. Nelze mu proto upřít znalost jazyků typických pro prostředí, v němž se pohyboval a z něhož pocházel.¹³⁹⁴

Dobově vybrané nároky na výchovu však nepostihovaly jen chlapce, ale týkaly se přirozeně i dívek. Jejich směřování bylo ovšem jiné. Dívky měly vedle toho ale zpravidla vyšší vzdělání než muži, neboť se vzdělávaly ve čtení. Především však byly vedené k mateřské roli, péči o domácnost a děti. Skutečnost, že doménou ženy je péče o děti a domácnost vyzdvihuje mladší Tomáš ze Štítného, autor patrně nejvýznamnějších spisů české proveniencí týkajících se manželství. Ve svém díle *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských* zdůrazňuje hlavní ctnosti manželky, mezi něž patří mimo jiné péče o hmotné statky – domácnost a služebnictvo.¹³⁹⁵

¹³⁹¹ *Život císaře Karla IV.*, FRB III, Josef Emler (ed.), Praha 1882, s. 346–347; *Karel IV. Literární dílo*, kapitola *Vlastní životopis a Morality*, Praha 2000, s. 23–66 a 67–86.

¹³⁹² *Die Werke des Konrad von Megenberg*, *Ökonomik, Teil I, Buch I*, 73–176.

¹³⁹³ *Die Werke des Konrad von Megenberg*, *Ökonomik, Teil I, Buch I*, s. 179–193.

¹³⁹⁴ Nelze tedy podání Petra Žitavského sledovat jen jako nereálný nástin ideálního vladaře, k čemuž se přiklání R. ANTONÍN, *Ideál panovnické moci v narativních pramenech*, s. 407.

¹³⁹⁵ Blíže o Štítného pojetí pojednává: Pavlína RYCHTEROVÁ, *Žena a manželství v díle Tomáše ze Štítného*, MHB 6, 1999, s. 95–108; pro polské prostředí pozdního středověku srov. Bela JANOWSKA, *Wychowanie dziewcząt w sredniowiecznej Polsce*, in: *Nauczenie w dawnych wiekach*, W. Iwańczak - K. Bracha (edd.), Kielce 1997, s. 199–204; srov. také Krzysztof RATJCZAK, *Edukacja kobiet w kręgu dynastii piastowskiej w średniowieczu*, Poznań 2005.

Rovněž Konrád z Megenberku uvádí, že dívky se mají zdržovat veřejných věcí a soustředit se doma na mateřskou roli. U vznešených žen pak zdůrazňuje schopnost číst knihy, což považuje za součást výchovy, kde se nalézá poučení. V tomto smyslu plnily stejnou úlohu i dcery, které se narodily nebo provdaly na královský dvůr. Stejně uvažuje po vzoru Aristotela i Aegidius Romanus. Nejprve je důležité se u dívek soustředit na výchovu ve smyslu domácích prací a na druhém místě je *studium litterarum*.¹³⁹⁶

1.2.3. Děti na dvoře posledních Přemyslovců

Jaké bylo přímo prostředí sledovaného panovnického dvora, kde se děti nadto velmi často toužebně očekávaly, můžeme odhadovat spíše v náznacích. Obecně se vždy čekal mužský dědic a následník. Např. Václav II. se narodil v předvečer svátku sv. Václava.¹³⁹⁷ Podle *Pokračovatelů Kosmových* se tak stalo přímo na Pražském hradě.¹³⁹⁸ Václav Novotný však pochyboval, že jeho otec Přemysl II. byl v době narození syna přítomen.¹³⁹⁹ Podle listin je Přemysl v Praze doložen 2. září a pak až 16. října.¹⁴⁰⁰ Václav ale nebyl prvním synem manželského páru. Dle *Zbraslavské kroniky* porodila Kunhuta před ním již dva syny, kteří zemřeli v dětském věku. Vzhledem k tomu, že kronikář nepíše, že se tak stalo bezprostředně po narození, mohli být v kruhu rodiny alespoň nějaký čas vychováváni. Navíc zprávu o narození Václava má pouze *Zbraslavská kronika*, která se na jeho životopis zaměřila. Pokračovatelé Kosmovi se o synech nezmiňují, ale naopak připomínají narození obou dcer Kunhuty (1265) a Anežky (1269). Až při popisu braniborské správy uvádějí, že se Václav narodil na Pražském hradě. Možná, že před narozením Václava^oII. chlapci, které *Zbraslavská kronika* vzpomíná, ještě žili, a analisté proto necítili potřebu o třetím chlapci podat přesnější zprávu. Nebo naopak zemřeli záhy a z toho důvodu jejich křty nejsou vzpomenuy. Václav tak mohl být až pátým narozeným dítětem v pořadí a k následnictví se dostat po úmrtí starších bratrů.

¹³⁹⁶ *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil I, Buch I*, s. 110–111 a pozn. 1.

¹³⁹⁷ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 12.

¹³⁹⁸ *Druzí pokračovatelé Kosmovi*, Marie Bláhová et al.(ed.), Praha 1974, s. 165; K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 18.

¹³⁹⁹ V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/4*, s. 246, 255n.

¹⁴⁰⁰ CDB V/2, č. 639; 644.

Ostatně to naznačuje zbraslavský kronikář, když píše, že „*potom mladší se po něm [po Přemyslu Otakarovi II.] se ujal vlády*”.¹⁴⁰¹

To, že na dvoře převažovala radost z narození dítěte, připodobňuje formulářový list, datovaný k roku 1271, kde ve zvacím textu zaznívá „*gaudeat se Bohemia*” - tedy, aby se všichni v království radovali.¹⁴⁰² Jedná se patrně o rok narození Václava II. Obdobně z formulářových listů je zřejmá radost nad narozením Václavovy starší sestry Anežky.¹⁴⁰³ Stejně se odráží radost z narození syna u královny Guty a Václava II. roku 1288, který je (opět coby formulářový list) směřován pražskému biskupovi.¹⁴⁰⁴ Podle editorů se ale jedná o slohové cvičení. K narození dítěte blahopřála svému bratrovi i Anežka, tehdy již vévodkyně rakouská, sídlící po boku manžela na hradě Kiburg. Korespondenci o narození prvorozeného pak potvrzuje další formulářový list, který naznačuje dopis biskupa královně, přičemž je z kontextu zjevné, že mu Gutin dopis předcházel.¹⁴⁰⁵ Známa je rovněž radost císaře Karla IV., když na svět přišel prvorozený syn, budoucí Václav IV. Nejen, že psal dopisy, ale v kralevicově rodném Norimberku zněly zvony, císař nešetřil dary apod.¹⁴⁰⁶ Středověcí panovníci a jejich rodiny tedy očekávali narození svých dětí s rodičovskou vřelostí a láskou, kterou zvláště při narození chlapce oznamovali tak říkajíc „na všechny strany“.¹⁴⁰⁷

Po narození nadcházel křest, který se stal právě u královských dětí předmětem oslavy. Míra velikosti ve smyslu rodinné, či veřejné oslavy byla přirozeně různá. V případě Přemyslovy dcery Kunhuty naznačují pražští analisté ale velkou událost, kdy ji pozvedli z křtitelnice hned tři biskupové – pražský (Jan III.), olomoucký (biskup Bruno) a biskup bamberský.¹⁴⁰⁸ Další zprávy o křtech dětí máme k potomkům Guty a Václava II., které měl dle *Zbraslavské kroniky* pokřtít sedlecký opat Heidenreich. Podle dříve uvedených informací bylo poukázáno, že Heidenreich křtil spolehlivě královské děti až od roku 1291, kdy je označen poprvé jako *compater noster*

¹⁴⁰¹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 12.

¹⁴⁰² RBM II, č. 2254; 2255.

¹⁴⁰³ *Über Formelbücher*, č. 66.

¹⁴⁰⁴ *Formulář Tobiáše z Bechybně*, č. 160, k tomu č. 161, 162.

¹⁴⁰⁵ RBM II, č. 1443.

¹⁴⁰⁶ Přehledně L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny IVa.*, s. 358n.

¹⁴⁰⁷ K tomu přijdeme např. i formulářový list, kde bavorský vévoda Jindřich oznamuje královně Kunhutě Haličské narození dcery, *Über Formelbücher*, č. 30.

¹⁴⁰⁸ *Letopisy české 1196–1278*, s. 299.

carissimus.¹⁴⁰⁹ Od té doby je označen ve všech listinách jako spoluotec.¹⁴¹⁰ Podle již výše citovaného formulářového listu, kde pražský biskup na královo nařízení navštěvuje královské děti v době jeho nepřítomnosti, je důvodné se domnívat, že spoluotcem prvních dětí byl pražský biskup, tedy Tobiáš z Benešova, a nikoliv hned sedlecký opat. Jednalo by se tak o Václavovy první děti před rokem 1291. Tedy dvojčata Václava a Anežku (1289), a Annu (1290).¹⁴¹¹ První představitel církve je navíc pro takovou úlohu osoba zcela adekvátní. Pražský biskup, jemuž v době nepřítomnosti náleželo královské děti navštěvovat a dohlížet na ně, se přirozeně nabízí jako spoluotecpříčemž navazujeme na starší tradici, kdy prvorozenou dceru Přemysla Otakara II., Kunhutu, pokřtil pražský, olomoucký a bamberský biskup. U křtu syna Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny (Karla IV.) asistoval Balduin Trevírský, pražský biskup Jan IV. z Dražic a biskup prizenský, Heřman.¹⁴¹² Ostatně pozdějšího syna Karla IV. křtil za slavnostní okálosti spojené s dvorským sjezdem v Norimberku, také domácí metropolita, arcibiskup Arnošt z Pardubic.¹⁴¹³

O narozené děti se na pražském dvoře starala s královnou převážně kojná. Z našich pramenů známe Nětku, kojnou Václava I., která za službu na dvoře držela ves Mlékojedy.¹⁴¹⁴ Stejnou úlohu plnila chůva Václava II. Eliška, již panovník daroval ves Radlice několik měsíců poté, co se vrátil z téměř pětiletého pobytu v Braniborsku.¹⁴¹⁵ Můžeme se domnívat, že Eliška se dříve starala o další děti Přemysla Otakara II., dcery Kunhutu a Anežku, či zemřelé syny. Jistě také Eliška nebyla jediná kojná/chůva, která královně pomáhala a na děti dohlížela. Za doby Přemysla Otakara II. a Václava II. se vzhledem k počtu dětí nabízí obraz početné skupiny chův, kojných a služebných, které se o malé děti staraly v komnatách Pražského hradu. Kdo byly tyto ženy a jaké bylo jejich doporučení na dvůr, do královské rodiny, ale nevíme.

S dovršením sedmi let se královských dětí jistě i na pražském dvoře ujímal vychovatel. Známe však pouze k roku 1251 vychovatele Přemysla Otakara II.,

¹⁴⁰⁹ RBM II, č. 1538, č. 1832, a k tomu srov. výše *Duchovenstvo*.

¹⁴¹⁰ Srov. *Duchovenstvo*, kde jednotlivé doklady pramenů

¹⁴¹¹ *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 238.

¹⁴¹² *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 227-230.

¹⁴¹³ Podrobně L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny IVa.*, s. 358–362.

¹⁴¹⁴ J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 177.

¹⁴¹⁵ RBM IV, č. 1855.

jménem Hunei *pedagogus noster*.¹⁴¹⁶ Přemyslovi mohlo být v této době kolem 17 let. O několik let později podal svědectví na listině již dospělého panovníka *pedagogus regis* Diviš.¹⁴¹⁷ Tady mohlo jít o vychovatele panovníkových nemanželských dětí či dětí příbuzných, které podstoupily výchovu na královském dvoře. V úvahu přichází z chlapců nemanželský syn krále, Mikuláš.

Z dalších urozených synků na pražský dvůr zavítal, podle listiny Přemysla II. z roku 1261 vydané v Písku, syn Gertudy Babenberské, Fridrich a syn knížete Boleslava Lehnického (*filius B. ducis Slesie*). Oba vystupují první ve svědečné řadě.¹⁴¹⁸ Ať už měl pobyt mladíků politický podtext či nikoliv, znamenal prestižní dobu v jejich životě, neboť nějaký čas strávili na dvoře Přemysla II., jehož ve stejné době provázela aureola vítěze bitvy u Kressenbrunnu.

Z formulářového listu bychom mohli soudit, že na pražském dvoře byl na výchově také Jindřich IV. Probus (nar. asi 1257/58), jehož by svěřil do péče manželce dokonce sám Přemysl II.¹⁴¹⁹ Text mimo jiné napovídá, že královna mohla mít dohled nad péčí a výchovou dětí na dvoře obecně. Přímé svědectví o skutečném pobytu Jindřicha IV. na pražském dvoře máme ale až z 1. října 1270. Do této doby nemáme (kromě nedatovaného formuláře) žádný přímý důkaz. Obecně přijímaný fakt o jeho výchově zpochybnil Winifred Irgang, který se věnoval mládí Jindřicha IV.¹⁴²⁰

Irgang vyšel z pěti listin vydaných ve Vratislavi a v Namyslově, z nichž se domnívá, že Jindřich IV. musel být ve Vratislavi, nikoliv na pražském dvoře. Jedná se přímo o texty z 2. dubna 1267¹⁴²¹, 25. října 1267¹⁴²², 12. května 1268¹⁴²³, 27.

¹⁴¹⁶ CDB IV, č. 223, s. 389.

¹⁴¹⁷ CDB V/2, č. 488, s. 32; V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/4*, s. 360.

¹⁴¹⁸ CDB V/1, č. 283.

¹⁴¹⁹ Z formuláře Františka Palackého, RBM II, č. 2248.

¹⁴²⁰ Winifred IRGANG, *Die Jugendjahre Herzog Heinrichs IV. von Schlesiens*, in: *Zeitschrift für Ostforschung Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa*, 1986, zvláště s. 328–329. Z polské literatury naposled Bronislaw NOWACKI, *Przemysł II. Odnowiciel korony polskiej (1257–1296)*, Kraków 2007, s. 77–78, nebo Marek Kazimier BARAŃSKI, *Dynastia Piastów w Polsce*, Warszawa 2006, s. 343. Ani jeden z autorů však Irganga necitují. Ze starší literatury W. MILKOWITSCH, *Heinrich IV. Aufenthalt bei König Ottokar von Böhmen in der Zeit nach 1266*, in: *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Althertum Schlesiens*, 18, 1884, s. 254; B. ULANOWSKI, *O pobycie Henryka IV na dworze Ottokara II. Szkice z dziejów Śląska*, Rozprawa AU, Wyd. Hist.–Filozof. XX, 1887, s. 188.

¹⁴²¹ *Regesten zur schlesischen Geschichte bis Jahre 1300* (CDSI VII/ 1–3), Breslau 1872, č. 1259 (dále SR), a srov. Winifred IRGANG, *Die judenjahre Herzog Heinrichs IV.*, s. 328–329.

¹⁴²² SUB IV. č. 32.

¹⁴²³ SR, č. 1301.

července 1269¹⁴²⁴, kde souhlasí s usnesením svého strýce, knížete a salcburského arcibiskupa Vladislava. Irgand na základě výpovědi pramenů nevidí jiný důkaz o přítomnosti Jindřicha na dvoře Přemysla. Autorův závěr přesto vzbuzuje pochybnosti. Navozuje totiž otázku, zda strýc Jindřicha, salcburský biskup Vladislav, nevládl ve Vratislavi v letech 1267–1269, právě proto, že vykonával správu území za nezletilého synovce, který mohl být na pražském dvoře. Jindřich měl cca deset let a když strýc zemřel asi dvanáct. Stylizace v listinách by pak mohla být pouze formální s vědomím nástupnictví a dědictví mladého knížete. Přímý důkaz o pobytu na pražském dvoře nicméně chybí a Irgangovy závěry je třeba zohlednit.¹⁴²⁵ Formulářový list je navíc datován do období 1279–1281. Je tedy mladší a vsutku odráží situaci až z počátku sedmdesátých let. Nicméně ohlas o dění na pražském dvoře jistě reflektuje. Přemyslovy snahy o dohled nad mladým Jindřichem *alias* vliv na Slezsko můžeme doložit na počátku sedmdesátých let, kdy se český král již nemusel ohlížet na Jindřichova zesnulého strýce (†1270). Počinání krále Přemysla Otakar II. hodnotí Irgang ve vztahu k Jindřichovi jako poručnické právě po smrti strýce Vladislava, které podle něj trvalo ještě 14. července 1271, kdy Přemysl uzavřel mír se Štěpánem Uherským. Mladý Jindřich je v listině uveden jako *pan Jindřich, syn knížete Jindřicha Vratislavského*¹⁴²⁶, kdežto jeho strýcové Boleslav a Konrád jsou jmenováni jako knížata Slezská (*duces Silesiae*).¹⁴²⁷ Obecně je přijímán fakt, že samostatné vlády se Jindřich IV. ujal roku 1273,¹⁴²⁸ přičemž nadále udržoval úzké kontakty s králem Přemyslem, který ho zřejmě pasoval na rytíře, ač o tom, že se

¹⁴²⁴ SR, č. 1268; 1329; k této listině E. LIEGEZE, *Dokument księcia wrocławskiego Władysława z 27. VII. 1269*, in: Sobótka 27, 1972, s. 445–450; W. IRGANG, *Die judenjahre Herzog Heinrichs IV.*, s. 328–329.

¹⁴²⁵ Na podkladě Irgangových záběrů se tématu věnuje podrobně Přemysl BAR, *Král a kníže. Přemysl Otakar II. a Jindřich IV. Probus*, SPFFBU C 52, 2005, s. 57–71; IDEM, *Vratislavský vévoda Jindřich IV. Probus a poslední Přemyslovci*, ČČH 106, 2008, s. 753–787.

¹⁴²⁶ „... dominum Henricum filium ducis Henrici de Wratislavia“, in: CDB V/2, č. 636–637.

¹⁴²⁷ K tomu dále P. BAR, *Král a kníže.*, s. 63nn.; zajímavá informace vystupuje z listiny z 11. března 1272, kde je ve svědečné řadě jmenován *dominus Simon tutor noster*, SR č. 1396; o výslovného poručníka zde však nejde. Jedná se o osobu, která se na dvoře pohybovala již z doby Jindřichova otce (Jindřicha III.), měla různé úřady a hodnosti a patřila k užšímu jádru vratislavského dvora. Ve vztahu k Jindřichovi šlo o vedoucí postavu na dvoře, možná vychovatele, ale díky kumulaci úřadů u Simona za celou kariéru je možné soudit, že byl patrně nejvyšší správce. K tomu podrobně W. IRGANG, *Die judenjahre Herzog Heinrichs IV.*, s. 338–339, kde uvádí také volné nakládání s termínem *tutor*, které zásadně neznamenal poručník, ale objevuje se v listinách slezských a i českých v závěru 13. století i ve významu např. ochránce. Ernst Maetschke ho označuje jako hofmistra, Ernst MAETSCHKE, *Wann wurde Heinrich IV. von Breslau geboren?* in: ZVGSchl 66, 1932, s. 58–67, zde s. 66.

¹⁴²⁸ W. IRGANG, *Die judenjahre Herzog Heinrichs IV.*, s. 338–339.

nechá pasovat, nacházíme jen příslib ve formulářovém listu.¹⁴²⁹ Pozdější kontakty Jindřicha s pražským dvorem dotvrzuje konečně i jeho snaha získat na podzim 1278 poručnictví nad malým bratrancem, králevicem Václavem (II.).¹⁴³⁰ Víme však, že zájem o poručnictví měl tehdy další bratranec českého krále, braniborský markrabě Ota V. V případě jeho rodu můžeme rovněž zvažovat, kdo z askanských synovců Přemysla Otakara II. pobýval v šedesátých letech 13. století na pražském dvoře.

Zde by se navíc jednalo o děti královny sestry, markraběnky Boženy České. Přízvisko nejstaršího syna Boženy – Jan Pražský – takový dojem skutečně vyvolává. Označení Pražský napovídá, že buď pobýval na pražském dvoře, anebo se zde narodil.¹⁴³¹ Pro to, že by zde mohl nějaký čas vyrůstat, hovoří informace z roku 1264, podle níž Jan přijal rytířský pás od českého krále a výchovu by završil. Slavnost se uskutečnila při sňatku Boženiny dcery Kunhuty a Bély Uherského ml., které zprostředkoval český král.¹⁴³² Přemysl, jenž ovlivnil život této neteře, tak mohl mít vliv na rytířské vychování jejího bratra Jana Pražského a dokonce i dalších Askanců. Editor Hermann Krabbo se ostatně domníval, že rytířský pás z jeho rukou přijal na podzim 1264 také Janův mladší bratr Ota V. Dlouhý, a bratrance Jan II. a Ota IV. Se šípem.¹⁴³³ *Pokračovatelé Kosmovi* k tomu uvádějí: *čtyry markrabí, pátého knížete polského mimo jiná hrabata a šlechtice skvostně nastrojené.*¹⁴³⁴ Ze slezských Piastovců byl pasovaným konkrétně Jindřich Lehnický, syn Boleslava Holého. Dodejme, že krále Václava II. pasoval později roku 1292 v Opoli „naoplátku“ bratranec Ota V. Dlouhý.

Výčet jmen nám průběžně naznačuje možné skupinky urozených chlapců na královském dvoře (Jan Pražský, Boleslav Lehnický a Fridrich, syn Gertrudy Babenberské, nebo mladší Mikuláš (Opavský) a Jindřich IV. Probus), kteří zde vyrůstali, nebo se alespoň dočasně učili tzv. rytířské výchově, nebo alespoň přijali rytířský pás.¹⁴³⁵

¹⁴²⁹ „...promittimus per presentes, quod a nemine altero principe vel domino, quacumque vel dignitate ac nomine censeatur, preter quam ab ipso rege recipiemus vel recipere volumus honoris cingulum militaris“, RBM II, č. 2282.

¹⁴³⁰ Podrobně P. BAR, *Král a kníže*, 64n.

¹⁴³¹ Podrobně D. MALÁ–DVOŘÁČKOVÁ, *Braniboři v Čechách a zjetí Václava II.*, s. 146.

¹⁴³² *Chronica principum Saxoniae*, s. 480; RMB-AH, s. 154–155.

¹⁴³³ RMB-AH, č. 901.

¹⁴³⁴ IBIDEM.

¹⁴³⁵ Pro srovnání, že se běžně vychovávalo více synků na dvoře najednou, hovoří nejen zmíněný dvůr biskupa Tomáše Becketa, nebo mladší zprávy o výchově Karla IV. na francouzském dvoře. Zde byl totiž podle všeho český králevic ve společnosti asi čtyř dětí z královské rodiny, František ŠMAHEL,

Přijetí pásu u Václava II. z rukou Oty V. naznačuje, že jeho výchovu ovlivnila právě doba strávená u bratrance Oty na braniborské dvoře (1279–1282/3).¹⁴³⁶ V roce 1292 mu bylo 21 let a Ota jako dřívější *tutor* byl jeho příbuzným. V zásadě byl jediným z rodiny, kdo jej v tuto chvíli mohl pasovat.

Určitý podíl na výchově Václava II. můžeme přičíst ještě Závišovi z Falkenštejna. Podle Oty Durynského učil krále pěstovat *pueriles ludes*.¹⁴³⁷ Pod tím se mohou skrývat právě rytířské, tělesné hry, kam snad patřila jízda na koni nebo ovládání meče či lov. Nevíme, zda se Václav II. účastnil přímých turnajových akcí, obvyklá průprava ho ale jako jiné mladíky nejspíš neminula. Tomu ostatně odpovídal i králův věk, jenž se v době Závišova působení pohyboval mezi 13 až 18 lety.

Rovněž za Václava II. můžeme počítat s četnější skupinkou urozených potomků. Příležitostně zde mohl být syn Oty V. Dlouhého, Heřman Braniborský. Ota sám totiž na Václavův dvůr zajížděl, jako v případě citovaného roku 1292, kdy společně táhli do Malopolska. Další indicie najdeme roku 1295, kdy pražský dvůr přispěl k dojednání sňatku Heřmana s dcerou Albrechta I. Habsburského. Manželství na to uzavřeli ve Štýrském Hradci a česká královna měla podle veršované kroniky Otakara Štýrského tímto způsobem prostředkovat sblížení Václava II. a jejího bratra rakouského vévody po jeho neúspěšné kandidatuře v říši (1292).¹⁴³⁸ Heřman je konečně přímo doložen na pražském dvoře jako zástupce otonské linie Askánců roku 1297, kdy byl mezi pozvanými na korunovaci Václava II. a Guty Habsburské.¹⁴³⁹

Na pražském dvoře vyrůstal nějaký čas také Václavův synovec Jan Paricida (od 1296/1298). O Janově pobytu psal Josef Šusta,¹⁴⁴⁰ který se opřel o výklad Otakara Štýrského. Podle něho bylo jednou z podmínek roku 1303 při vyjednávání pražského dvora s králem Albrechtem I. Habsburským vydání mladého Jana.¹⁴⁴¹ Římský král byl totiž Janův poručník a nikoliv Václav II. Jako „*tutor sumus legitimus*“ se označil roku 1294, když společně se synovcem schválil obdarování

Monseigneur Charles de Bohême. Dětství a dospívání Karla IV. ve Francii, Dějiny a současnost 1, 2005, s. 34–37.

¹⁴³⁶ K tomu blíže D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II.*, s. 136–138.

¹⁴³⁷ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 21: „*Ipsse puerorum ludis iocosis seu inanibus se raro immiscuit, ipse, quo delectantur iuvenes, prorsus vitare consuevit*“; František Heřmanský přeložil *pueriles* jako dětinské hry. Slovo je možné přeložit i jako chlapecké, což je asi výstižnější i vzhledem Václavovu věku, a tedy nikoli jako dětské, *Chronicon Aulae regiae*, s. 53.

¹⁴³⁸ RMB-AH, s. 422 a 434; *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 67744; Detlev SCHWENNICKÉ, *Europäische Stammtafeln Bd. I.2.*, Tf. 184, Frankfurt am Main 1999.

¹⁴³⁹ D. MALÁ–DVOŘÁČKOVÁ, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II.*, s. 153–157.

¹⁴⁴⁰ J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 626.

kaple *in castro Herwiling* (Herbling).¹⁴⁴² Téměř přes pět let žil ale Jan na pražském dvoře, bezpochyby ve společnosti mladého krále Václava (III.).

Na počátku 14. století, zde mohl pobývat ještě manžel Václavovy dcery Markéty. Podle *Kroniky polských knížat* zde strávil 4 roky, ale 30. října 1304 je doložen ve Slezsku, na listině spolu se svými bratry. Dle T. Jureka se Václav II. choval jako poručník. K Boleslavovu pobytu na pražském dvoře se navíc vztahují zmínky ve formulářovém listu *Svatopavelské sbírky*.¹⁴⁴³ V době sňatku se sedmiletou Markétou byl budoucí lehnicko-břežský a vřatislavský kníže Boleslav III. ale jedenáctiletý mladík.¹⁴⁴⁴ Oba dětští manželé tak nebyli způsobilí společného života a je i proto reálné, že na dvoře Václava II. skutečně žili. Markéta nadto vystupuje v listinách coby Boleslavova choť až od 1309, kdy dosáhla 13 let.¹⁴⁴⁵

K úplnému výčtu mladíků patří Ruprecht Nasavský, syn římského krále Adolfa Nasavského, který zde zůstával nějaký čas, jako manžel starší dcery Václava II., Anežky (†1296).¹⁴⁴⁶ *Zbraslavská kronika* v této souvislosti vypráví, jak Anežka byla položena do lože k Ruprechtovi Nasavskému a tím byl dokonán sňatek *tak, jak mohl být učiněn mezi dětmi*.¹⁴⁴⁷ Kronikář má na mysli opět *aetatis legitima*, tedy zákonný věk pro manželství, na který ještě urozené děti nedosáhly. Proto se přistupovalo k symbolické *copula carnalis*. Plnohodnotně mohli chlapec a dívka manželství naplnit až po dosažení věkové hranice čtrnácti let v prvním a dvanácti, event. jedenácti ve druhém případě.

Právě dívky, královské dcery, byly mnohem častěji od raného dětství posílané na výchovu mimo domovský dvůr. Dělo se tak buď ve vybraném klášteře, nebo na dvoře snoubence. O tom zda výchovnou funkci pro Přemyslovny plnil Jiřský klášter na Pražském hradě, nevíme jistě. Pozdní zpráva Beneše Krabice z Weitmile říká, že poté, co se Václav III. oženil s Violou Těšínskou (říjen 1305), dal nezadanou sestru Elišku na vychování do kláštera sv. Jiří, aniž však nosila řeholní oděv. Eliška sem

¹⁴⁴¹ *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 82212.

¹⁴⁴² *Urkundenbuch Stadt und Landschaft Zürich*, Bd. 12, Paul Kläuli (ed.), Zürich 1939, s. 2304a.

¹⁴⁴³ *Kronika knížat polských*, Monumenta Polonia Historica III, s. 512; CDSI XVI, č. 2816; Tomasz JUREK, *Dziedzic Królestwa Polskiego książe glogowski Henryk (1274–1309)*, Kraków, 2006, s. 100; *Das St. Pauler Formular*, č. 81, 89.

¹⁴⁴⁴ Srov. K. JASIŃSKI, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 168.

¹⁴⁴⁵ CDSI XVI, č. 3065.

¹⁴⁴⁶ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 57–58.

¹⁴⁴⁷ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 81–82.

podle zprávy přesídlila s družinou, tj. dívkami a služebnictvem.¹⁴⁴⁸ Přestěhování se tedy mohlo odehrát někdy na závěr roku 1305. Podle Dalimilovy zprávy zde zůstala do roku 1306.¹⁴⁴⁹ Nicméně o předcházejícím pobytu či výchově v souvislosti s Eliškou v jiřském klášteře, či jinou její sestrou, nemáme žádné zprávy. Informace, jež v tomto směru literatura uvádí, jsou zavádějící, neboť hovořit o tom, že by byla vychovávána pod výrazným vlivem tety Kunhuty, je nepodložené.¹⁴⁵⁰ Rozhodnutí Václava III. o Eliščině pobytu v klášteře naopak ukazuje, že tak učinil ve chvíli, kdy se snažil zajistit neprovdanou sestru a klášter, kde byla abatyší teta Kunhuta, se jevil v daný okamžik jako nejlepší řešení. Výchovnou roli pro Přemyslovny hrál dočasně např. klášter premonstrátek v Doksanech, kde pobývala asi od tří – čtyř let (!) Anežka Přemyslovna (pozdější sv. Anežka Česká), a rovněž její starší sestra Anna, nebo snad i klášter Na Františku, jak jsme naznačili výše. Později sv. Anežka strávila určitou dobu v cisterciáckém ženském klášteře v Třebnici, neboť dočasně byla předurčena ke sňatku s jedním z polských Piastovců.¹⁴⁵¹ Poté žila na dvoře rakouského vévody Leopolda VI., což by odpovídalo opět dobovým zvykům. Stejně byla na pražský dvůr vyslaná např. Kunhuta Štaufská, manželka Václava I.¹⁴⁵² Dívky navrátilivší se z kláštera tak odcházely na dvůr pozdějšího ženicha.¹⁴⁵³ Situace byla obdobná i v námi sledované době.

Nejstarší dcera Přemysla II. Kunhuta vyrůstala na dvoře otce a v roce 1267, tedy ve dvou letech, byla zasnoubena s Fridrichem Čackým (Pokousaným).¹⁴⁵⁴ Roku 1276 se stala znovu předmětem sňatkových dohod s králem Rudolfem I.

¹⁴⁴⁸ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 464.

¹⁴⁴⁹ K tomu srov. B. KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna*, zvláště s. 138, pozn. 31.

¹⁴⁵⁰ B. KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna*, zvláště s. 14; zcela nekriticky a subjektivně Jiří SPĚVÁČEK, *Král diplomat*, Praha 1982, s. 42; stejné opakuje Zuzana VŠETEČKOVÁ, *Gotické nástěnné malby kostela sv. Petra a Pavla na Vyšehradě*, in: *Královský Vyšehrad II*, Kostelní Vydří 2001, s. 138. Autorka se navíc odvolává na *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*, Emma Urbánková–Karel Stejskal (edd.) Praha 1975, s. 92–93, kde ovšem k tomu není žádný doklad. Zmínění editoři k tomu na s. 16 spekulují bez udání důkazu. K Eliščině pobytu zde máme tak pouze vymezený časový úsek od konce roku 1305 do roku 1306, kdy měly být Přemyslovny dle Dalimila sehnány z Hradu. Kopičková o Dalimilově věrohodnosti pochybuje. Není to však potřeba, protože do města mohla být poslána s Eliškou totiž ještě Markéta, ač již byla provdaná! Podle všeho totiž ještě dlela v Praze, neboť jak již bylo doloženo, v zemi svého muže se objevuje v listinném materiálu až roku 1309!

¹⁴⁵¹ J. ŽEMLIČKA, *Přemyslovci*, s. 208.

¹⁴⁵² T. KRZENECK, *Eine Staufferin*, s. 245–259.

¹⁴⁵³ IBIDEM, s. 209; srov. B. KOPIČKOVÁ, *Urozená paní*, s. 64; ke dvorské výchově také W. IWANCZAK, *Wychovanie*, s. 175–186.

¹⁴⁵⁴ K tomu srov. V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/4*, s. 182nn.

Habsburským a měla se stát chotí jeho mladšího syna Hartmana.¹⁴⁵⁵ V následujícím roce ale vstoupila do kláštera klarisek ke své pratetě Anežce. Později však její bratr, Václav II., přesto „potenciál“ tehdy již dvaceti sedmileté sestry sňatkově využil. Stalo se tak v době, kdy jeho dcera Anežka byla ročním kojencem (1291). Kunhutu zjevně proto vyvedl z kláštera a provdal za Boleslava Mazovského. Nečinil v zásadě nic neobvyklého, neboť o manžela sestry se postaral např. obdobně pozdější král Jan Lucemburský. Ruku Marie Lucemburské nabídl francouzskému králi Karlovi IV. Sličnému. Marie byla ostatně také o trochu starší, asi dvacetiletou, nevěstou.

Mladší dcera Přemysla II., Anežka, narozená 1269, se přirozeně stala součástí sňatkových dohod stejně jako starší Kunhuta. Jednoznačně o tom víme k závěru roku 1278. Přesto ale nedatovaný formulářový list naznačuje, že předmětem jednání byla ještě za života otce, Přemysla Otakara II. (*A. filiam nostram juniorem*). List ukazuje, že šlo o zasnoubení s mladším synem vévody brunšvického. Je zde uvedeno také věno v hodnotě deseti tisíc, včetně způsobu vyplacení a tzv. jitřního daru.¹⁴⁵⁶ Vévodu brunšvického konkrétně najdeme mezi královými stoupenci roku 1271 v mírové smlouvě s králem Štěpánem.¹⁴⁵⁷ Pokud by se jednalo o časovou shodu a informace vztahující se k Anežce je věrohodná, mohla být zasnoubena již kolem roku 1271. Do sňatkové partie by tak vstoupila ve dvou letech. S jistotou pak víme, že královna Kunhuta po smrti manžela navázala na podzim 1278 na Přemyslovy dohody s Rudolfem I. z roku 1276. Nyní se ale místo starší Kunhuty měla stát ženou Rudolfova syna právě mladší Anežka. Vybraným manželem jí byl, také mladší, syn římského krále, a to od listopadu 1278, kdy se konala tzv. dvojitá dětská svatba v Jihlavě.¹⁴⁵⁸ Svatba se totiž týkala vedle Anežky i jejího mladšího bratra Václava II. Jako vyvolenou mu tehdy určili Gutu Habsburskou.

Pozoruhodné je, jak se k celé události staví kronikář Otakar Štýrský. V případě Guty a Václava líčí, že si ukazovali hračky a noc prospali „...*daz manic halsen unde kus waer verslaffen von in*“.¹⁴⁵⁹ Jejich dětský nenaplněný sňatek, kdy šlo zjevně jen o položení na lože, pak přirovnává k dětskému sňatku Parzivalovy sestry,

¹⁴⁵⁵ CDB V/2, č. 822, v listině ale nejsou uvedena konkrétní jména. Jako děti jsou v diplomatických pramenech vzpomenuy pouze sekundárně (nikoliv jmenovitě) k roku 1275, v listině Přemysla Otakara II., CDB V/2, č. 770.

¹⁴⁵⁶ *Über Formelbücher*, č. 92; RBM II, č. 2293; k tomu srov. další případ o zasnubních jednáních i RBM II, č. 2294.

¹⁴⁵⁷ CDB V/2, č. 637.

¹⁴⁵⁸ Přítomnost římského krále Rudolfa v Jihlavě potvrzují RI VI/1, č. 1027, 1027a.

jasné Siguny (*der klaren Sigoune*) a Schionatulandera.¹⁴⁶⁰ Mimoходом Sigune, když přišla jako dítě na dvůr k Herzelojde, si také vzala sebou panenky, aby jimi odměnila muže, který pro ni šel do boje.¹⁴⁶¹ Dětský sňatek Anežky a Rudolfa ml. Habsburského je naopak líčen v duchu nastupující dvorské lásky, kde dokonce nechybí odloučení milujících. Rudolf byl prý přitahován jako magnet k vysoce urozené, ryzí dceři českého krále. Zajímavé je, že v domácích pramenech o Anežce pak neslyšíme, a to až do doby, kdy do Čech přišel její manžel Rudolf ml., tedy roku 1290.¹⁴⁶² Jeho náhlou smrt v Praze líčí opět Zbraslavská kronika.¹⁴⁶³ Asi dvacetiletý vévoda tehdy čekal s jednadvacetiletou Anežkou syna, Jana (Paricida).¹⁴⁶⁴

V obdobném duchu sňatkové politiky postupoval Kunhutin a Anežčin bratr Václav II. v případě svých dcer. Jeho prvorozená Anežka (dvojče Václava III.) byla v dětském věku zasnoubena s Ruprechtem Nassavským, ale již roku 1296 zemřela.¹⁴⁶⁵ U druhé dcery Anny víme o zasnoubení až z roku 1304 s nejmladším synem Menharta II. Tyrolského, Jindřichem. Anna dosáhla už čtrnáct let a svatba se konala o dva roky později. Třetí dceru Markétu provdal král v sedmi letech za Boleslava III. Lehnického. Zajímavé je, že zasnub se patrně nedočkala Eliška (budoucí žena Jana Lucemburského), které bylo v době Václavovy smrti třináct let. Přitom jednu ze zemřelých dcer zasnoubil král již jako nemluvně (Guta 1293 nebo 1294).¹⁴⁶⁶ Obvyklost těchto poměrů – brzkého zasnoubení – doplňuje u nás např. i král Jan Lucemburský v případě dcer Markéty a Guty–Jitky.

Přestože je způsob provdávání dívek, či odeslání na dvůr manžela v dětském věku z dnešního pohledu značně drastický, patřil k dobovým zvyklostem. Dívka si v novém prostředí měla osvojit budoucí roli, zvyknout si na zdejší život a jazykově se zdokonalit. Přímo byly dívky vedené k tomu, aby uměly vyšívát, šít, tkát, což

¹⁴⁵⁹ *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 17985–17989 a v. 18045–18051.

¹⁴⁶⁰ *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 17990–17997.

¹⁴⁶¹ Anders TILL ZMAILA, *Sigunes Schuld. Eine Interpretation der sigunedichtung Wolframs von Eschenbach im Kontext seines Gesamtwerks*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultäten der Albert-Ludwigs-Universität zu Freiburg im Breisgau, s. 30.

¹⁴⁶² K Rudolfovi ml., který často vystupoval v doprovodu svého královského otce, RI VI/1, č. 1802a; 1849; 1893a; 2025; 2120; jeho vlastní listina RI VI, č. 2122 (před Herbolsteinem); 2166a; 2214; 2227; 2244; 2261; 2263; 2278; 2332.

¹⁴⁶³ Např. o tom, že byl krátce nemocný již roku 1287, podávají zprávu RI VI/1, č. 2120.

¹⁴⁶⁴ *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 22815–22839 a 93851–93953; srov. také J. ŠUSTA, *České dějiny II*, s. 410.

¹⁴⁶⁵ K tomu srov. ujednání RBM II, č. 1579 o zasnubách, kde je také vyčíslena hodnota věna.

¹⁴⁶⁶ Srov. K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II*, s. 265. K Elišce v tomto období spekulativně B. KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna*, zvláště s. 13–31.

rovněž připomíná staročeský překlad spisu Johanna Guallensise.¹⁴⁶⁷ Tuto činnost připomíná nadto *Zbraslavská kronika*, když se pochvalně zmiňuje o dívkách královny Guty i její dcery Elišky, jež panovnice učily tkát, příst i šít.¹⁴⁶⁸

1.2.4. Dětství Václava II. v Braniborsku

Na závěr dětské otázky sledované na pražském dvoře nelze vynechat problematiku dětství Václava II., která je spojena s pobytem mimo pražský dvůr. Víme již, že když se Václav narodil, starala se o něj matka a chůva Eliška. Ve chvíli, kdy dovršil sedmého roku, měla se podle dobových kritérií výchova změnit, což obnášelo předně zocelení těla i ducha příštího panovníka. Ve stejné době ovšem padl na bitevním poli v Dolních Rakousích Václavův otec a poručníkem sedmiletého chlapce se stal bratranec Ota V. Dlouhý, který pod tlakem událostí v Čechách královici odvezl a vychovával ho na svém dvoře. Václav strávil v braniborské marce téměř pět let (v letech 1279 až 1282/1283). Hodnocení právě této části dětství je v naší historiografii ovlivněno líčením *Zbraslavské kroniky*, na jejímž základě vyznívá značně tragicky.

Obraz mladičkého krále, který v Braniborsku trpěl jako vězeň, nastínil totiž vyčerpávajícím způsobem Ota Durynský, první autor kroniky a tak se také zapsala do historického povědomí a literatury. V desáté kapitole první knihy můžeme číst: „*Post obitum igitur patris Wenceslaus septennis in Saxoniam ducitur, ubi nonnunquam cum hiis, qui secum iverant, fame et inedia lacessitur; regalibus namque ibidem destitutus solaciis Sepe caret victu, quod erat miserabile dictu, Cum surgit mane, caret esuriens puto pane; Contritis pannis ibi mansit pluribus annis simplici tunica quandoque induitur et lineis vestibis sibi denegatis, solis laneis contentatur. Inruptis calciis frequenter apparuit, quia pro emendacione eorundem dare nummista non habuit. O regalis celsitudo, cur tantis molestariis angustiis, o proles magnifici germinis, usque quo tam perniciose deiiceris, o regie propaginis iuventus tenera, cur ab hiis, qui te fovere debuerant, contempta calcaris, sic contempta peris et ab illis vincta teneris, quos eo tuos emulos fecisti, quo te tuaque eorundem manibus tradidisti. Sed quis erumpnarum, quas ibi passus es, molestias ad plenum valeat*

¹⁴⁶⁷ Staročeský překlad spisu Jana Guallensis, *O čtyřech stěžejních ctnostech*, s. 43.

¹⁴⁶⁸ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 26-27.

*enarrare? Puer equidem crebrescente inedia sic ad extrema ducitur, quod corporalis sibi necessitas sepius denegatur. Hec omnia innate sibi mansuetudinis non immemor patienter sustinuit et coexulibus suis, ne turbati deficerent, iocundum vultum frequenter ostendit, mentis sue angustias celare se ipsum cohibendo nititur, fideles quoque suos crebro simulando leticiam consolatur.*¹⁴⁶⁹

Sugestivní líčení kronikáře ovšem nepotvrzují žádné další písemné zprávy a přesto se závěry staly výchozími v hodnocení péče, jakou mladému kralevici poskytl jeho poručník a bratranec Ota V. Časově odpovídající zápisy *Zlá léta po smrti krále Přemysla Otakara II.* (1279–1283) vyprávějí o strastech obyvatel během poručnictví Oty V., ale přímé záležitosti Václavova pobytu mimo království soudobý analista nezaznamenal.¹⁴⁷⁰ Chronologicky následující mladší narativní prameny informují rovněž velmi skromně. V *Rýmované kronice tak řečeného Dalimila* najdeme pouze pasáž o odvezení Václava II. a jeho návratu: „... markrabě bramburský přijde... v zemi se uváza, svého rodicě, Vaňka kralovicě do Sas nésti káza... a... Páni pak kralovicě Václava z Sas dobychu, vše města i hrady zálabské zaň zastavichu.“¹⁴⁷¹ Ani *Kronika Františka Pražského* nepřináší o pobytu v Braniborsku rozsáhlejší zprávu: „Potom sedmiletý Václav odvezen do Saska, kde trpěl různým strádáním, nedostatkem a útrapami, jež pokorně a trpělivě snášel.“¹⁴⁷² Přesto je zápis poněkud širší a hlavně znovu čteme o utrpení mladého Václava během braniborského zajetí. Vzhledem k tomu, že *František Pražský* užíval jako hlavní pramen *Zbraslavskou kroniku* je zjevné, že na první pohled shodné informace ve zkrácené verzi

¹⁴⁶⁹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 16: „po smrti tedy otcově byl sedmiletý Václav odveden do Saska, kde byl leckdy s těmi, kteří s ním přišli, trápen hladu a postem, neboť když tam zbaven byl královské útěchy, často mu potrava chybí, což vyprávět vzbuzuje lítost. Snad ani lačnému ráno kus chleba nebylo dáno, v oděvu odřeném již tam trávil několik roků, v prostou sukni stále se odíval, a protože mu bylo odpíráno lněné prádlo, spokojoval se jen s vlněným. Často vycházel v roztrhaných střevících, protože neměl peněz na jejich opravu. Ó královská vznešenosti, proč jsi trápena takovou nouzí, ó synu tak znamenitého rodu, až kam jsi tak záhubně svržen, ó útlé mládí královského pokolení, proč jsi v opovržení deptáno těmi, kteří tě měli chrániti! Pročpak zapuzen hyněš a těmi jsi ve vazbě držen, které jsi učinil svými závistníky, tím že jsi v jejich ruce vydal sebe a statky své? Ale kdo by mohl úplně vylíčiti tíživé útrapy, jež jsi tam vytrpěl? Chlapec se věru častějším hladověním dostal do tak krajního stavu, že tehdy ani nemohl vykonávat tělesnou potřebu. Všechno trpělivě snášel, jsa dobře pamětliv vrozené jemnosti a často ukazoval svým spoluvyhnancům milou tvář, aby znepokojení neklesali na mysli, ovládaje sám sebe snažil se zatajiti soužení své mysli, často předstíraje radost, potěšoval i své věrné.“

¹⁴⁷⁰ *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, s. 308–335.

¹⁴⁷¹ *Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila*, FRB III, Praha 1882, Josef Emler (ed.), s. 196, 200; nic bližšího nenajdeme ani v textu *Letopis Jindřicha Heimburského*, s. 303–321.

¹⁴⁷² *Kroniky doby Karlovy*, s. 63.

opakuje.¹⁴⁷³ Další pramen *Kronika Pražského kostela Beneše Krabice z Weitmile* začíná přímo návratem Václava II. 24. května 1283 do království „...z vyhnanství, totiž ze země braniborské...“, a nic bližšího nepřipojuje.¹⁴⁷⁴ Kronikář Přibík z Radenína, řečený Pulkava barvitě popsal období poručnictví markraběte Oty V. Dlouhého a navíc přidal cenné informace o rodu Askánců, neboť používal jistou (dnes nezachovanou) braniborskou kroniku. O vlastním pobytu Václava II. se ale nezmínil.¹⁴⁷⁵ Obdobné hodnocení bez bližšího určení čteme i v mladších kronikách. Výjimku činí až *Kronika tzv. Beneše Minority*, která ojediněle uvádí nové podrobnosti.¹⁴⁷⁶ Neříká sice nic o podobě Václavova strádání v Braniborsku, ale jako jediný pramen zaznamenala, kdy a kam byl odvezen: „*Puer autem eodem anno 15 calendas Decembris (17. listopadu 1279) abinde ductus est Sithaviam super portam civitatis in turri, quae ducit in Gorlicz.*“¹⁴⁷⁷

Podle dalších analistických záznamů tzv. Beneše Minority byl Václav odvezen z Bezdězu, kam ho nechal Ota V. opravit z Pražského hradu, 17. listopadu. Jenže poslední pobyt poručníka nezletilého Přemyslovce v Českém království dokládá pražská listina z 25. srpna 1279 ve prospěch vyšehradské kapituly.¹⁴⁷⁸ Německý editor Herman Krabbo se domníval, že několik dní poté, přesněji 12. září, se Ota V. nacházel již na braniborské půdě a nechal zde v souladu s dřívějším jednáním říšských knížat vyhotovit listinu vyslanci papežské kurie.¹⁴⁷⁹ To by znamenalo, že Václava II. odvezl ze země již na přelomu srpna a září. K hodnocení Hermana Krabbo se přiklonil Josef Šusta.¹⁴⁸⁰ Německý historik navíc uvedl, že 4. listopadu 1279 obdaroval Ota V. společně se svým bratrem Albrechtem III. ženský klášter v Diesdorfu.¹⁴⁸¹ Listina má neurčitou lokaci *datum Buorch*, kterou Krabbo interpretuje jako Burg. Mladší historik Hans Joachim Fey tento dokument do práce *Reise und Herrschaft der Markgrafen von Brandenburg* z roku 1981 v rámci itineráře

¹⁴⁷³ *Kroniky doby Karlovy*, s. 565, kde je podán rozbor jednotlivých kronik.

¹⁴⁷⁴ *Kroniky doby Karlovy*, s. 176.

¹⁴⁷⁵ *Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila*, s. 3–207; *Přibík z Radenína řečeného Pulkava Kronika česká*, s. 374–376; nic bližšího nenajdeme ani v *Kronice české Jana Marignoly* či v *Kronice Neplachově*, in: *Kroniky doby Karlovy*, s. 445–551.

¹⁴⁷⁶ *Benedicti minoritae dicti chronica et eius continuatio*, in: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, 1, cz. 2.–3, Ladislav Dušek (ed.), Kraków 1989, s. 323–448.

¹⁴⁷⁷ *Benedicti minoritae dicti chronica*, s. 366.

¹⁴⁷⁸ RBM II, č. 1183; RMB-AH, s. 305.

¹⁴⁷⁹ Srov. výklad RMB-AH, s. 307, 305.

¹⁴⁸⁰ Josef ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje*, Praha 1917, s. 309.

¹⁴⁸¹ RMB-AH, s. 307; CDBra A XVI, č.19.

jednotlivých markrabat nezařadil.¹⁴⁸² V souvislosti s tím neuvedl ani zmiňovanou listinu z 12. září, neboť neznáme přesné místo vydání. V jinak bezpochyby cenném itineráři Oty V. nenajdeme bohužel ani listinu markraběte vyhotovenou v Praze z 25. srpna 1279, protože autorovým záměrem bylo doložit cesty a místa odkud markrabata řídila vládu toliko v rozsahu svého území, tedy braniborské marky.¹⁴⁸³ Zařadil po listině Oty V. z 29. června 1279 vyhotovené ve Stargardu (braniborské území), až listinu z 9. ledna 1280, jíž nechal Ota V. vystavit společně s bratry Albrechtem III. a Otou VI. ve městě Kyritz.¹⁴⁸⁴ Spojíme-li listinné doklady o markraběti v této době, včetně *pražské* listiny, vyjde nám přibližný obraz, který by odpovídal tomu, že Václav byl skutečně odvezen z bezdězského hradu již koncem srpna či počátkem září 1279.

26.6.1279 Stargard¹⁴⁸⁵

25.8.1279 Praha¹⁴⁸⁶

12.9.1279 ? braniborská marka ?¹⁴⁸⁷

4.11.1279 in Buorch ?– Burg ?¹⁴⁸⁸

9.1.1280 Kyritz¹⁴⁸⁹

Podle citovaného Beneše Minority opustil Václav s markrabětem Čechy ale až 17. 11. 1279. To by tedy znamenalo, že se markrabě po 4. listopadu vrátil do Čech a teprve nyní kralevice odvezl. Přestože se tzv. Beneš Minorita rozchází v určení některých událostí roku 1279 oproti jiným pramenům, mohl být Václav v zemi skutečně ještě na podzim tohoto roku.¹⁴⁹⁰ Dále kronikář uvedl, že „*Anno 1280 5 calendas (28.12.1279) Ianuarii ductus est puer Saxoniam et mansit per tempus in civitate Berlin et abinde ductus est in Spandau.*“¹⁴⁹¹ Čili někdy o vánocích dorazil Ota V. s Václavem do Berlína a následně do sousední Špandavy. Již ale 9. ledna se markrabě nacházel společně s bratrem Albrechtem III. a Otou VI. severozápadně od

¹⁴⁸² Hans Joachim FEY, *Reise und Herrschaft der Markgrafen von Brandenburg*, Köln - Wein 1981.

¹⁴⁸³ Srov. H. J. FEY, *Reise und Herrschaft*, s. 183–215.

¹⁴⁸⁴ H. J. FEY, *Reise und Herrschaft*, s. 186–187; RMB-AH, s. 308.

¹⁴⁸⁵ Passim.

¹⁴⁸⁶ RBM II, č. 1183.

¹⁴⁸⁷ Podle RMB-AH, s. 307.

¹⁴⁸⁸ IBIDEM.

¹⁴⁸⁹ Podle RMB-AH, s. 307.

¹⁴⁹⁰ Srov. *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 16; *Zlá léta po smrti Přemysla Otakara II.*, s. 335–367.

¹⁴⁹¹ *Benedicti minoritae dicti chronica*, s. 366.

Špandavy, ve městě Kyritz.¹⁴⁹² Líčení *Kroniky tzv. Beneše Minority* tak odhaluje více informací o tom, kdy mohl Václav II. Čechy opustit a navíc uvádí jako jediný pramen místo, alespoň počátečního Václavova pobytu v Braniborsku, což nepřináší ani jinak obsažná *Zbraslavská kronika*.¹⁴⁹³

Zápisy vztahující se k době po smrti Přemysla Otakara II. jsou zde velmi cenné, neboť vznikaly pro léta 1278–1283 patrně souběžně s událostmi.¹⁴⁹⁴ Vedle toho jsou ale v kompilaci i zřejmé nepřesnosti. Týkají se záznamů pro rok 1279, kde kompilátor uvedl, že na hrad Bezděz byla pozůstalá královská rodina dopravena až 4. září a nikoliv 4. dubna, což spíše odpovídá souběhu událostí.¹⁴⁹⁵ Přestože je nutné si tyto rozdíly plně uvědomit, jedná se o informace těžko opomenutelné, právě proto, že zápisy pro léta 1278–1283 byly pořízeny zřejmě souběžně a pro období 1283–1305 s využitím pouze místy stejných analů jako ve *Zbraslavské kronice*.¹⁴⁹⁶ Navíc v případě pobytu v Berlíně a na Špandavě, jde o jedinou informaci, kterou v tomto smyslu máme.

Václavova cesta do země Oty V. a jeho příbuzných vedla z Bezdězu nejprve do Žitavy, kde pobýval „...*super portam civitatis in turri, quae ducit in Gorlicz*.“¹⁴⁹⁷ Zde tedy učinil průvod zastávku ještě na českém území. Dost možná právě tady byl oslaben Václavův domácí doprovod, jak naznačuje *Zbraslavská kronika* a Beneš Minorita.¹⁴⁹⁸ V další fázi se průvod vydal do Berlína a krátce na to do Špandavy. V určení lokace se zprávy, oproti nejednoznačnému chronologickému vyprávění

¹⁴⁹² Podle RMB-AH, s. 307 a srov. níže.

¹⁴⁹³ V tomto ohledu záznamy Beneše Minority vyžadují do budoucna důkladné komparativní zhodnocení. Rozbor kroniky provedl Ladislav DUŠEK, *Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování*, in: *Minulostí západočeského kraje XXVI.*, 1990, s. 7–112.

¹⁴⁹⁴ Navíc pro tyto a ani mladší záznamy nebyla předlouhou *Zbraslavská kronika*, což je časově i rozbořením kompilace tzv. Beneše Minority vyloučeno (in: L. DUŠEK, *Kronika tzv. Beneše Minority*). V některých pasážích dospěl editor citované kroniky k závěru, že se místy objevuje společná předloha, kterou užíval i zbraslavský kronikář. Nejednalo se však o tzv. *Annales Aulae Regiae*. V důsledku jen místy stejné předlohy se tak některé informace přirozeně oproti *Zbraslavské kronice* liší. Jako příklad uveďme požár Pražského hradu kladený Petrem Žitavským do doby před třiceti lety po příchodu královny Karla do země, tedy kolem roku 1303. Záznamy tzv. Beneše Minority datují však požár již do roku 1293. Na tuto skutečnost upozornil L. DUŠEK, *Kronika tzv. Beneše Minority*, s. 71.

¹⁴⁹⁵ *Benedicti minoritae dicti chronica*, s. 365–366; k tomu srov. *Kosmovy kroniky, překlad a komentáře*, Marie Bláhová – Zdeněk Fiala (ed.), Praha 1974, s. 165; F. PALACKÝ, *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě II./1*, s. 219; J. ŠUSTA, *Dvě knihy*, s. 305; V. VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české III*, s. 369.

¹⁴⁹⁶ L. DUŠEK, *Kronika tzv. Beneše Minority*, s. 71–73.

¹⁴⁹⁷ RBM II, č. 1183; RMB-AH s. 305.

¹⁴⁹⁸ *Benedicti minoritae dicti chronica*, s. 366; *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 15–16.

kronikáře, zdají být vsutku věrohodné, neboť hrad Špandava se stal nejčastějším místem pobytu Oty V. (vláda v letech 1267–1298).¹⁴⁹⁹

U braniborských Askánců nelze ještě hovořit o trvalé rezidenci. Markrabata při výkonu správy země střídavě obývala různá sídla, ale přesto je možné u každého jednotlivce vysledovat nejčastější místo pobytu, které plnilo funkci hlavního sídla.¹⁵⁰⁰ U Oty V. byla na prvním místě Špandava s celkem 13 doloženými pobytů, na druhém pak *Salzwedel* 12–13x, následně *Arneburg* 9x a jako čtvrtý je v součtu 6x doložený Berlín. Význam Berlína stoupl v případě Oty V. od poloviny osmdesátých, kdy se dostal za Špandavu.¹⁵⁰¹ U Albrechta III. bratra Oty V. to bylo nejčastěji *Eberswalde* a v případě bratrance z linie jánské (potomci Jana I., asi *1213 – †1266) Oty IV. Se šípem *Tangermünde*.¹⁵⁰² Výše uvedené doklady vedou k závěru, že místo braniborského pobytu Václava II. skutečně mohla představovat Špandava, která otonské linii (potomkům Oty III., asi *1215–†1267) připadla roku 1258.¹⁵⁰³ Význam hradu coby sídelního místa se prohluboval později opět u markraběte Heřmana (syn Oty V.), který je doložen v průběhu samostatné vlády (1298–1308) 22x oproti druhému v pořadí doloženému hradu *Arneburg* (7x).¹⁵⁰⁴

Na základě těchto opomíjených informací nevzbuzuje nejčastěji obývané sídlo markraběte Oty V. dojem místa, kde by byl český králevic chován jako ubohý a

¹⁴⁹⁹ H. J. FEY, *Reise und Herrschaft*, s. 184–188.

¹⁵⁰⁰ To je výsledkem práce H. J. FEY, *Reise und Herrschaft*; starší práce Eberharda SCHMIDTA, *Die Mark Brandenburg unter den Askanier 1134–1320*, in: *Mitteldeutsche Forschungen* 71, 1973, s. 144, naopak výslovně hovoří o tom, že markrabata neměla stálou rezidenci.

¹⁵⁰¹ IBIDEM a srov. např. Hans SPANGENBERGER, *Hof- und Zentralverwaltung der Mark Brandenburg*, in: *Mittelalter*, Leipzig 1908 (Veröffentlichungen des Vereins für die Geschichte der Mark Brandenburg, 7); E. SCHMIDT, *Die Mark Brandenburg*; Johann SCHULTZE, *Die Mark Brandenburg 1–5*, Berlin 1961–1969; Eckhard MÜLLER–MERTENS, *Die landesherrliche Residenz im Berlin und Kölln 1280–1486*, in: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 36, Heft 2, 1988, s. 138–154.

¹⁵⁰² H. J. FEY, *Reise und Herrschaft*, s. 124–139.

¹⁵⁰³ Nejstarší dochovanou část hradu Špandava představuje kruhová bergfritová věž, zvaná Juliusturm asi z první poloviny 13. století. Vedle stojící palácová budova pochází až z poloviny následujícího věku. Tomuto objektu však předcházely stavby ze 13. století, které měly patrně dvě stavební fáze. Jednak z první poloviny 13. století a následně kolem roku 1250. Avšak nejstarší zpráva o celém sídle se hlásí do roku 1197, kdy stavba představovala fojtské sídlo. V přízemí dnešního objektu najdeme slavnostní a přijímací sál. Horní patro sloužilo k obývání. Hrad podle dochovaných zbytků obklopovalo zděné opevnění a příkop. K roku 1317 je poprvé zachycena hradní kaple, jejíž existence je kladena již před rok 1300; srov. např. Adalbert LUDEWIG, *Askanierhofburg und Hohenzollernschloß Spandau*, in: *Brandenburgia* 50 (1941) S. 25–35; *Höfe und Residenzen im Spätmittelalterlichen Reich. Eine dynastische-topografisches Handbuch*, Werner Paravicini (Hg.), Memmingen 2003, s. 537; kde je uvedena rozsáhlá literatura. V neposlední řadě pak Karl Heinz AHRENS, *Residenz und Herrschaft. Studien zu Herrschaftorganisation, Herrschaftspraxis und Residenzbildung der Markgrafen von Brandenburg im späten Mittelalter*, Frankfurt am Main–Bern–New York–Paris 1990, s. 205–235.

trpící vězeň, jak o tom vypráví *Zbraslavská kronika*. Zda pobýval Václav po celou dobu jen na Špandavě nelze ověřit. Do Českého království se vrátil až 24. května 1283, ale již před tímto datem činila domácí šlechta pokusy o jeho návrat a dohodu s markrabětem. Poprvé byl přiveden do dědičné země zřejmě na jaře roku 1282. Vysoké finanční požadavky Oty V. za vydání královského bratrance ale nebyly vyslyšeny a Václav tak znovu putoval za hranice království. Podle Beneše Minority tentokrát na neutrální půdu do Drážďan k příbuznému Jindřichovi Jasnému.¹⁵⁰⁵ Pak by se tedy přímo v Braniborsku zdržoval někdy od podzimu – zimy 1279 do počátku jara roku 1282.

V tomto časovém rozmezí lze doložit na Špandavě několik pobytů Oty V. Poprvé patrně koncem roku 1279, kdy sem měl podle Beneše Minority dopravit mladého Václava. Lze se domnívat, že o vánočních svátcích trávil na Špandavě čas také většina příslušníků otonské linie. Vedle Oty V. jistě i bratři Albrecht III. a Ota^oVI., kteří se v jeho společnosti zdržovali ještě 9. ledna 1280 a vyhotovili známou listinu ve městě Kyritz.¹⁵⁰⁶ Stejně tak můžeme předpokládat přítomnost manželky Oty V., Jutty von Henneberg, dále jejich dcer Beatrix, Mechtildy a Kunhuty.¹⁵⁰⁷ V této době byl ženatý rovněž markrabě Albrecht III. a Ota VI., což nabízí obraz početné společnosti, která ve vánočním čase roku 1279 mohla setrvávat na Špandavě právě v době, kdy sem byl uveden Václav. Po 9. lednu 1280 je Ota V. doložen jen 19. ledna a 17. března na hradě Arneburg.¹⁵⁰⁸ Již ale počátkem nastupujícího měsíce, 4. dubna, obýval opět společně s bratry a doprovodem Špandavu.¹⁵⁰⁹ Koncem měsíce, 25. května, se objevil ve Zhořelci a vydal zde jako braniborský markrabě *et illustris domini Wentcetzlai in regno Bohemie tutor et capitaneus generalis* listinu pro klášter v Mariensternu. Je zajímavé, že ji nechal vyhotovit na přímlovu svého kaplana a jednoho ze zakladatelů kláštera.¹⁵¹⁰ Tím byl pro nás známý probošt Bernard

¹⁵⁰⁴ RMB-AH, s. 309; H. J. FEY, *Reise und Herrschaft*, s. 187.

¹⁵⁰⁵ *Benedicti minoritae dicti chronica*, s. 367; L. DUŠEK, *Kronika tzv. Beneše Minority*, s. 67; V. VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české III*, s. 385; Zbraslavský kronikář uvádí, že byl znovu odveden do Saska; L. JAN, *Vznik*, s. 267 dataci Beneš Minority zpochybňuje a klade si otázku, zda k návratu nemohlo dojít až počátkem roku 1283.

¹⁵⁰⁶ RMB-AH, s. 308, a srov. výše.

¹⁵⁰⁷ Není jistě bez zajímavosti, že nejstarší dcera Oty V. a Jutty, Beatrix byla na špandavském hradě zasnoubena v dubnu 1279 s Bolkem Javosko–svídnickým a následně zde roku 1284 oslavili snoubenci i vstup do manželského svazku; srov. D. SCHWENNICKE, *Europäische Stammtafeln Bd. I.2.*, Tf. 184.

¹⁵⁰⁸ RMB-AH, s. 309; H. J. FEY, *Reise und Herrschaft*, s. 187.

¹⁵⁰⁹ Passim.

¹⁵¹⁰ „...ad instanciam honorabilis viri domini Bernardi, Misnensis ecclesie prepositi, capellani nostri dilecti, CDBra C II 4, Nr. 8; RMB-AH, s. 310; o dva dny později se jméno Bernarda z Kamence

von Meissen, přesněji míšeňský probošt Bernard (III.) z Kamence, který se stal počátkem devadesátých let 13. století předním rádcem Václava II.¹⁵¹¹ Již Josef Šusta bez bližšího určení uvedl, že Bernard působil vedle kanceláře vratislavských knížat (1279–1290) i na dvoře Oty V.¹⁵¹²

V tomto směru se nabízí otázka, zda se mohl Václav II. setkat s Bernardem již v době strávené v Braniborsku. Hypotézu, vedle absence pramenných informací, omezuje Václavův věk, neboť tehdy mu bylo necelých devět let, a Bernard působil v této době na území Míšeň, Budyšínska, Zhořelecka a Vratislavi. Nelze to však plně vyloučit, neboť je zajímavé, že Bernard se roku 1290 zhruba po třech měsících od smrti vratislavského knížete Jindřicha IV. Proba (†23.6.1290), u kterého působil v kanceláři i přes kontakty s Askánci, poměrně rychle ocitl na pražském královském dvoře.¹⁵¹³ Navíc se s Bernardem potkal i nevlastní bratr Mikuláš Opavský, jak dokládá jeho listina z roku 1281, tedy z doby, kdy byl Václav právě Braniborech.¹⁵¹⁴

Deset dní před Otovou listinou z května roku 1280, která nás zavedla k Bernardovi z Kamence, nechala vyhotovit listinu vdova po Otovi III. Božena Česká, matka Oty V. a teta královny Václava.¹⁵¹⁵ Podle naší literatury je ovšem většinou považována za zesnulou již roku 1270 anebo případně neuváděna vůbec. Proti tomu ovšem stojí nejen tento dokument, který je dochován v kopiáři, ale i listina markraběnky z roku 1282, již darovala zhořeleckému špitálu 2 lány ve vsi Gerbigsdorf, severně od Zhořelce.¹⁵¹⁶ Oba dokumenty s odstupem dvou let vznikly patrně přímo ve Zhořelci, což vede k domněnce, na kterou upozornil již Herman Krabbo, že zde Božena Česká pobývala jako vdova.¹⁵¹⁷

Navíc Václavova cesta do Špandavy vedla, jak naznačuje Beneš Minorita, po cestě jdoucí právě směrem na Zhořelec. I přes spekulaci o možném setkání ve Zhořelci je možné se domnívat, že markraběnka Božena se s malým synovcem

objevuje na listině Jindřicha IV. Vratislavského, kde vystupuje jako první ve svědečné řadě s funkcí kancléře, kterou zastával v letech 1279–1290; srov. *Regesten zur schlesischen Geschichte*, Colmar Grünhagen (ed.), Breslau 1866, č. 1633; k působení Bernarda v kanceláři Jindřicha IV. Wanda TURÓN, *Zarys dziejów kancelarii Henryka Probusa (1270–1290)*, Sobótka 19, 1964, s. 39–54.

¹⁵¹¹ Srov. výše *Duchovenstvo, Nezařazení duchovní, rádcí a představitelé řádů*.

¹⁵¹² J. ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin*, s. 422.

¹⁵¹³ RMB-AH, č. 1218; W. TURÓN, *Zarys dziejów*, s. 39–54; V. VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 417, ale o působení Bernarda ve prospěch braniborských markrabat nehovoří.

¹⁵¹⁴ CDB VI, č. 158.

¹⁵¹⁵ RMB-AH, č. 1218.

¹⁵¹⁶ RMB-AH, s. 332, listina se dochovala v originále.

¹⁵¹⁷ RMB-AH, č. 1218, Budyšínsko měla ve správě od roku 1268 markrabata z linie jánské.

setkala. Václav mohl nakonec setrvávat nějaký čas také v její blízkosti.¹⁵¹⁸ Byl tedy na základě naznačeného čas, který strávil Václav v Braniborsku na hlavním sídle otonské linie a za života své tety, ve znamení nedůstojného vězení a strádání? Věříme tomu jen obtížně a ve světle uvedených dokladů působí líčení zbraslavského kronikáře o strastech králevice nevěrohodně a nadsazeně. Ota V. sám je po doloženém pobytu ve Zhořelci, 25. května 1280, znovu se svými bratry v blízkosti Špandavy, a to v Berlíně, 18. srpna téhož roku.¹⁵¹⁹ Další pobyt markraběte na Špandavě, než byl Václav koncem zimy 1282 odvezen z Braniborska, doložen není. I kdyby od této doby byl skutečně Václav na Špandavě držen v osamění téměř jako vězeň, jak naznačuje zbraslavský kronikář, jen těžko by mu zůstala odepřena osoba zpovědníka či kaplana, třeba v jedné osobě a služebnictvo, které zajišťovalo každodenní potřeby.¹⁵²⁰ Markrabě Ota V. a králův bratranec si jistě nechtěl vypěstovat do budoucna otevřenou nepřítelství s dědicem Českého království. Jejich vzájemné kontakty v době, kdy se Václav II. ujal samostatné vlády, jsou toho nepochybným dokladem. Již jsme totiž uvedli, že králův údajný věznil – Ota V. – jej roku 1292 sám pasoval na rytíře! Informaci o tom přináší dokonce stejná Zbraslavská kronika!¹⁵²¹ Přesto je adekvátní připustit psychické strádání a jisté materiální rozdíly v honosnosti askánských sídel poté, co králevic opustil prostředí domova a bohatý dvůr svého otce, navíc zůstal bez sestry i matky, nicméně vězeňský pobyt můžeme vyloučit.¹⁵²²

K tomu je třeba si uvědomit, že králevic mezi 8 až 11/12 rokem života, který strávil u svého bratrance, jistě nezůstal netečný k místním poměrům. Oba jeho

¹⁵¹⁸ Božena Česká zemřela buď roku 1286 nebo až 1290. Herman Krabbo se přiklonil k roku 27. 5. 1290, RMB-AH, s. 395–396; stejně tak činí i D. SCHWENNICKE, *Europäische Stammtafeln Bd. I. 2.*, Tf. 183. Pochována je ve Vratislavi v klášteře klarisek; Jörg Konrad HOENSCH, *Premysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König*, Graz Wien Köln 1989 se přiklání k roku 1286 - viz rodokmen v příloze; z naší literatury naznačuje nejasnosti v roce úmrtí markraběnky Boženy edice Kroniky Přibíka Pulkavy z Radenína, in: M. Bláhová (red.), *Kroniky*, s. 272–438. Podrobně celý rozbor problematiky D. MALÁ-DVOŘÁČKOVÁ, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II.*, s. 136–137 a pozn. č. 48.

¹⁵¹⁹ RMB-AH, s. 313–314.

¹⁵²⁰ Ostatně i Zbraslavská kronika uvádí, že ještě na Bezdězi dal markrabě Václavovi kaplany a služebníky „... in Beyzdez, castro fortissimo, quibusdam sibi de terra capellanis adiunctis et famulis moraturum pro tempore collocavit“, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 15, což je ostatně pouze důkaz toho, že králevic obklopil sobě věrnými lidmi.

¹⁵²¹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 54: „in terram ducis Opuliensis veniens, a domino Ottone, marchione de Brandenburg, qui secum ibidem venerat, militari precinctus [est] balteo.“

¹⁵²² J. ŠUSTA, *Dvě knihy*, s. 329, ukazoval více na nedbalost markraběcího dvora, která přivodila určité materiální nedostatky.

příbuzní Ota V. a Ota IV. Se šípem patřili k mecenášům rytířské dvorské kultury.¹⁵²³ Na jejich dvorech jako později i na Václavově dvoře hledali štěstí slavní pěvci. Otu IV. hodnotí německá literatura dokonce jako *der erste Dichter der Mark*. Sedm jeho básní, stejně tak jako tři básně Václava II., zachoval maneský kodex.¹⁵²⁴ Otu V. nazývali zase básníci Saladinem a věhlasný Frauenlob zdůrazňoval, že nikdo neodolá jeho kouzlu.¹⁵²⁵

Shrneme-li problematiku dětství Václava II. v Braniborsku, nelze zpochybnit, že společné tažení a přijetí rytířského pásu od Oty V. je důkazem vzájemného dobrého vztahu mezi oběma bratřenci ještě několik let po nepodloženém věznění.¹⁵²⁶ Navíc můžeme uvažovat o způsobu výchovy – v duchu rytířské kultury, kterou začal Václav výrazně vnímat právě mezi 8 až 11 rokem života, tedy v čase, jenž trávil na braniborském dvoře. Byl to přesně věk, kdy stejně staří chlapci podstupovali první výchovné lekce na cestě za rytířskými ostruhami. V tomto pojetí skutečně zůstává líčení *Zbraslavské kroniky* o pobytu Václava II. v Braniborsku nevěrohodným vyprávěním o dospívání zbožného zakladatele cisterciáckého kláštera.¹⁵²⁷

¹⁵²³ E. SCHMIDT, *Die Mark Brandenburg*, s. 178–185.

¹⁵²⁴ *Codex Manesse. Die Miniaturen Grossen Heidelberger Liederhandschrift*, Ingo Walther - Gisela Siebert (ed.), Frankfurt am Main 1992.

¹⁵²⁵ J. ŠUSTA, *Dvě knihy*, s. 300.

¹⁵²⁶ Pro úplnost dodejme, že s braniborskými příbuznými se Václav II. setkal již v roce 1285, kdy se uskutečnila jeho svatba s Gutou, dcerou římského krále Rudolfa I. v Chebu. Na svatbě byly přítomny dvě sestry mladé Guty, provdané za saského vévodu Albrechta a markraběte braniborského Otu VI. Malého.

¹⁵²⁷ Podrobně dále ve studii D. MALÁ-DVOŘÁČKOVÁ, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II.*, s. 129-158.

1.3. Ctná manželka a panovnice

V závěru kapitoly o běžném životě se zaměříme na úlohu žen ve dvorské společnosti, kterým patřila stěžejní mateřská role. Vedle toho byly ozdobou dvorských slavností, plnily funkci publika při básnických a muzikálních vystoupeních a významně se uplatňovaly v mecenášství. Měly v poměru k mužům zpravidla vyšší vzdělání, často uměly číst a některé ovládaly *ars dictaminis*, umění diktování textu. K určitému stupni vzdělání byla vedena dcera Přemysla Otakara I. Anežka, jež si dopisovala se sv. Klárou, přestože známe dopisy adresované pouze Anežce.¹⁵²⁸ Její praneteř abatyše Kunhuta nechala později zhotovit impozantní Pasionál.

V literárních dílech jsou ženy na dvoře popisovány barvitě jako vlivné a mocné, často samostatné vládkyně, a nejen jako předmět lásky a obdivu. Románová tvorba zároveň ukazuje, že ženám na dvoře příslušela role při přijímání, propouštění a obdarovávání hostů, odměňování poslů, zařizování dvorských slavností či svátků. Nedílně ovšem zmiňuje šití, vyšívání a péči o nemocné či raněné.¹⁵²⁹ Ideální ztvárnění úlohy ženy v tomto smyslu na dvoře nabízí asi nejlépe báseň *Ctnostná paní* (*Die gute Frau*), kterou složil neznámý básník první poloviny 13. století.¹⁵³⁰ Přibližuje ženu v postavení regentky, jež spravedlivě vládne, naslouchá rádcům a v jejich službách slouží leníci. Jeden z nich, syn zemřelého rádce, se vydává ve jménu lásky k ní za rytířským dobrodružstvím a ona se stává jeho ženou. Děj se poté mění a zahrnuje motivy poutní cesty a odloučení páru.¹⁵³¹ Podobnost prezentované postavy je spojována s paní Bene, která moudře vládne v době dlouhé nepřítomnosti manžela. Paní Bene je ústřední postavou románu *Wilhelm von Wenden*, dvorního epika Přemyslovců, Ulricha von Etzenbach a snadno v ní poznáme královnu Gutu, první manželku Václava II.:

„bene daz saget behegelich.

behegelich gevelt wol.

diu zwei man mac inde sol

Bene to zní jako blaženost

blaženost libivá zcela

ta však dva významy má

¹⁵²⁸ K latinské edici listů a také k anonymní středověké legendě: *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy blahoslavené Kláry*, Jan Kapistrán Vyskočil (ed.), Praha 1932.

¹⁵²⁹ *Frau und Politik im Mittelalter*, s. 2–3.

¹⁵³⁰ *Die gute Frau. Gedicht des dreizehnten Jahrhunderts*, in: *Zeitschrift für deutsches Altertum* 2, Emil Sommer (Hg.), 1842, s. 385–481.

¹⁵³¹ *Frau und Politik im Mittelalter*, s. 114–120.

*swer sie zesamene rehte tuot, a stejně tak i správně koná
 an einem wort nennen guot.....jak v jednom slově dobrá
 die silezen reine gemuotenBene čistě smýšlející,
 nenne ich sie dann wrouwe Guoten... nazývám ji proto paní Dobrá,
 sô habe ich sô rechte sie gennant.“¹⁵³² a tu teprv správné jméno ji dám.*

Ideální charakter při popisu této panovnice a tím predestinací požadavků na ženské chování, pak v podobném duchu užívá *Zbraslavská kronika*.

Podle ní královna Guta hned jak přišla do země svého chotě, uspořádala sama stav svého dvora a nestrpěla, aby její dívky zahálely.¹⁵³³ Pod tím nejspíš tušíme, že ovlivňovala chod dvorské domácnosti. Do jaké míry je ale výpověď stylizovaná, ukazuje formulářový list ze sbírky Tobiáše z Bechyně. Než totiž Guta jakkoliv začala ovlivňovat svůj dvůr, musela se podříditi požadavkům pražského prostředí, resp. krále. Ten podle listu nařídil, aby královnin doprovod, s nímž přišla do Čech, nebyl hned odstraněn, jak původně zamýšlel, neboť rozhodne, až se setká s Gutou sám.¹⁵³⁴ Uvedené svědčí, že projednávání královnina dvora bylo záležitostí panovníka nikoliv samotné královny. Přesto uvažme, že kronikář, když použil slova, že panovnice sama uspořádala stav své rodiny a přišly s ní jisté změny na dvoře, se od reality zásadně neodchýlil. Mezi řádky si totiž uvědomíme, že Guta skutečně přinesla jistou proměnu, neboť s ní vešel do tohoto prostředí *honor et maiestas* královny, který pražský dvůr postrádal už dva roky, od smrti královny Kunhuty. Kronikář navíc směšuje ideální obraz ženy/panovnice a zjevný popis reality všedního dne, když uvádí, že se královna a její dámy věnovaly po většinu času tkaní, předení a šití.¹⁵³⁵ Guta je v kronice představena rovněž jako příkladná matka, ve smyslu zajištění rodu. Bohužel o vlastní výchově dětí, jak jsme již viděli, autor pomlčel. Guta se tedy ve shodě s ideálním obrazem zabývá typickými povinnostmi, jež jí v jejím postavení královny a ženy středověké společnosti náleží.¹⁵³⁶ Informace nezatížené idealizací v případě Václavovy první choti rozlišíme potud, pokud jejich výpovědní hodnotu

¹⁵³² ULRICH VON ETZENBACH, *Wilhelm von Wenden*, Wendelin Tioscher (Hg.), Prag 1876, v. 4322-4328.

¹⁵³³ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 26–27: „Regina igitur de virtute in virtutem evidenter proficiens, statum curie sue cum debita maturitate disposuit et eos, quos minus utiles reperit, removens, idoneis personis et providis universa sua negocia pertractanda commisit.“

¹⁵³⁴ *Formulářová sbírka Tobiáše z Bechyně*, č. 243.

¹⁵³⁵ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská* s. 26–27.

můžeme zkonfrontovat s jinými prameny, nebo pokud se jedná o praktické stránky ženského života, jako bylo rození dětí či ruční práce. Neboť to ke skutečné náplni žen patřilo.

Postavení ženy–panovnice podle literární tvorby lze vyhodnotit jako stylizované názory v rámci módních schémat, které literáti nebo kronikáři zpracovávali a stvořili tím důstojný protipól obrazu ideálního vládce či statečného rytíře. Naproti tomu středověcí učenci sledovali úlohu ženy jako manželky (Tomáš Štítý). O ideální manželce císaře se po vzoru Aegidia Romana vyjadřuje Konrád z Megenberku. Podle jeho textu spočíval přínos manželky ve třech dobrech (*bonorum*); *bonum naturale*, *bonum fortune* a *bonum morum*. *Bonum naturale* vycházelo již z dobrého rodového původu a krásy těla (*corporis elegans pulchritudo*). Jinak řečeno panovnice (císařovna) měla být vznešená rodem (*genere*), aby jí mohla být prokazována patřičná úcta. *Bonum fortune* přichází díky manželství, neboť to zajišťuje přátelství, mír a plnohodnotný život. *Bonum morum* jsou pak dobré mravy či způsoby, které jsou dány právě manželstvím.¹⁵³⁷

Ve smyslu písemné produkce, pomíneme-li vydávání listin, přistupujeme k otázce mecenášství. Největší intelektuální plody vydala v tomto smyslu abatyše Kunhuta, sestra Václava II. V působišti, svatojiřském klášteře na Pražském hradě, nechala ve spolupráci s dominikány Koldou z Koldic a Domaslavem zhotovit soubor knih, dnes známý pod názvem *Pasionál abatyše Kunhuty*.¹⁵³⁸ V rámci recepce dvorské rytířské kultury najdeme mezi knihami Pasionálu text *O statečném rytíři*, který na přání Kunhuty napsal Kolda z Koldic. Přes nábožensko–mystický obsah a odkaz je zjevná paralela s rytířským dvorným chováním, které odpovídalo dvorům jejího otce i bratra. Tím, že byli Kunhuta i dominikán Kolda s kulturou Přemyslova i Václavova dvora spjati (Kolda se sám označil za kaplana krále Václava II.), znali jistě zdejší literární tvorbu, která nadto patřila k oblíbené zábavě a byla módní.¹⁵³⁹ Přímou reflexi dvorských románů spatřujeme v představování Krista jako rytíře a milence, tematicky známé od 12. století.¹⁵⁴⁰ Připomeňme zde rovněž mecenášství

¹⁵³⁶ K tomu blíže J. BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 488–490.

¹⁵³⁷ *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil II, Buch II*, s. 162–163.

¹⁵³⁸ K rozboru rukopisů *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*, passim.

¹⁵³⁹ Alfred THOMAS, *Čechy královny Anny. Česká literatura v letech 1310–1420*, Brno 2005, s. 64.

¹⁵⁴⁰ Podrobněji A. THOMAS, *Čechy královny Anny*, s. 65n.

královny Elišky Rejčky, neboť z jejích prostředků vzešly písemné památky v podobě devíti iluminovaných kodexů.¹⁵⁴¹

1.3.1 Doklady o životě žen – panovnic

Opusťme svět písemné literární či naučné tvorby, a pokusme se odhalit něco z praktického a běžného života žen, resp. panovnic sledované doby. Jistý náhled zachytíme v tzv. *Listáři královny Kunhuty*, kde je skupina údajných listů pro krále Přemysla. Přestože jde o neodeslané listy, přičemž je královna nejspíš ani neiniciovala, je nesporné, že domnělý autor, mistr Bohuslav, měl k jejímu světu velmi blízko a dvorské prostředí královské domácnosti znal.¹⁵⁴² Předně z listů, které stvořil, trvale naznačuje královnino čekání na krále a plnění jeho příkazů.¹⁵⁴³ Panovnice s dětmi (což je často zdůrazněno) i se svým dvorem tak *via facti* obývala při čekání hlavní rezidenci nebo jiná sídla, zatímco král vládl a cestoval. Celý formulář, který kompletně vydal jen František Palacký, pak obsahuje ještě listy, kde se prostředí kolem královny více profiluje, a to jak v rodinných, tak politických souvislostech. Např. jsou zde texty, které naznačují korespondenci s braniborskou markraběnkou a královou setrou Boženou, nebo list pražského biskupa Jana III. královně, či texty královnině matce Anně.¹⁵⁴⁴ Přestože jde o formulářové listy, jejich obsah alespoň reflektuje, že taková komunikace mezi rodinnými příslušníky byla běžná a k výměně informací, či pozvání docházelo.

Co ale vyplňovalo vlastní svět žen a jaké byly jejich radosti a potřeby, je přes několik staletí, které nás od něho dělí, obtížně postihnuteľné. Opakovaně jsme zdůraznili, že primárně do ženského světa patřila péče o potomky a rodinu. Královna ovšem reprezentovala dvůr, a tak mohla ovlivňovat jeho vkus, oděv i zábavu.¹⁵⁴⁵

¹⁵⁴¹ Jan KVĚT, *Iluminované rukopisy královny Rejčky*, Praha 1931. Příkladem vzdělané ženy středověku panovnického dvora je z mladší doby dcera Karla IV., anglická královna Anna. Podle všeho se orientovala v latině, němčině, francouzštině a češtině. S touto výbavou přišla již jako patnáctiletá na anglický dvůr. Trend ostatně odpovídá vzdělání, minimálně jazykovému, kterým byl vybaven Annin otec Karel IV. Připomenout můžeme též královnu Žofii, druhou manželku Václava IV., v jejíž pozůstalosti jsou evidovány knihy, navíc psané v českém jazyce.

¹⁵⁴² Srov. Jana Bedřich NOVÁKA, *Kritika listáře královny Kunhuty*, Sborník prací historických k 60. narozeninám J. Golla, Jaroslav Bidlo - Gustav Friedrich - Kamil Krofta (edd.), Praha 1906; IDEM, *Středověká diktamina v souvislosti s antikou a renaissancí. [Část 1.] 1. Základy středověkých diktamin v literatuře římské. 2. Doba přechodní*, ČČH 15, 1909, s 30–52.

¹⁵⁴³ Tyto listy vydal samostatně B. MENDEL, *Listy královny Kunhuty*, Passim.

¹⁵⁴⁴ *Über Formelbücher*, č. 35, 36, 37.

¹⁵⁴⁵ Např. Marie, hraběnka z Hardeggu, manželka Oldřicha z Hradce, zadala překlad adventního rozjímání ze *Zlaté legendy* Jakuba de Voragine do německého jazyka (90. léta 13. století). Svě zvyky a záliby pak jistě do českého prostředí vnesly i další manželky českých velmožů, jako např. Vok

Četná těhotenství a s tím spojené porody však každodenní realitu vystihují asi více. O některých panuje navíc představa, že byly téměř stále těhotné. Takový dojem máme předně o královně Gutě, která od šestnácti do dvaceti šesti let porodila deset dětí. Skutečně tedy neminul rok, aby nebyla v očekávání. Fyzická zátěž, kterou královna s každým novým těhotenství postupovala, nepochybně přispěla (jako u jiných žen) k brzkému konci života. Krátce po porodu posledního desátého dítěte, jak píše zbraslavský kronikář, zemřela.

Smrt Guty je dávana do souvislosti s náročným korunovačním obřadem a slavnostmi, jež krátce po něm, nebo ve stejné době, absolvovala.¹⁵⁴⁶ O špatném zdravotním stavu královny a bolestech, jež ji trápily, se ale zmiňuje ještě kronikář Sigfrid z Balnhusinu.¹⁵⁴⁷ Přes nepřiliš přesné zprávy obou zdrojů je zřejmé, že porod nastal předčasně. Příprava korunovace probíhala od zimy, kdy o ní vyjednával u kurie Petr z Aspeltu. Byl zde ještě na konci března 1297, když mu papež udělil basilejské biskupství. Tehdy se o Gutině těhotenství nepochybně už vědělo a očekávání porodu nejspíš výrazně nekolidovalo s Letnicemi, na něž se plánovala slavnost. Neboť jinak by bylo zjevné, že porod královny by situaci mohl zkomplikovat. Proto se jeví reálné, že nastal asi předčasný porod a s ním přišly zdravotní komplikace. Stav Guty se zjevně po korunovaci zhoršil, neboť zemřela 18. června.¹⁵⁴⁸ Snad se můžeme domnívat, že se počítalo s tím, že královna opět porodí lehce a proto se nečekaly nepředvídané události. Z takového závěru na první pohled vystupuje značný chlad ke zdravotnímu stavu těhotných. Na druhé straně ale přibližuje zaběhnutý život středověkých žen, nejen panovnic. Neustálá těhotenství byla běžnou součástí a královny při nich vykonávaly povinnosti, které jim určovalo postavení. Kupř. Václavova teta, markraběnka Božena Česká porodila v manželství s Otou III. celkem šest známých dětí (čtyři chlapce a dvě dívky), a na svatbu dcery Kunhuty roku 1264

z Rožmberka, jehož chotí se stala Hedvika ze Schauenberka, nebo Čěč z Budějovic, který se oženil s Giselou, dcerou Hartmanna z Kueringu, srov. D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Dvorská kultura přemyslovského období*, s. 9-43.

¹⁵⁴⁶ Irena Prokopová uvádí, že se jí dítě narodilo dva týdny před korunovaci, asi předčasně, I. PROKOPOVÁ, *Guta Habsburská – královna česká a její dvůr*, s. 203.

¹⁵⁴⁷ *Sigfridi de Balnhusin Historia universalis et Compendium Historiarum*, MGH SS, t. XXV, Oswald Holder-Egger (ed.), Hannover 1880, s. 697-718, zde s. 713.

¹⁵⁴⁸ *Petra Žitavského Kronika Zbraslavská*, s. 78-79.

cestovala z Braniborska až k Prešpurku asi měsíc či necelé dva před porodem posledního syna Oty VI.¹⁵⁴⁹

Přesto si nelze myslet, že by bylo okolí zcela netečné ke zdravotnímu stavu těhotných žen. Alespoň se můžeme odvolat na formulářový list pražského biskupa Tobiáše z Benešova adresovaný královně Gutě po porodu prvorozeného syna. Biskup v něm mimo jiné přeje královně, aby se nyní, po odložení břímě těhotenství, bez tělesné újmy těšila brzkému zdraví (*favente divina clementia deposito gravidinis onere, salvis et illaesis naturae viribus in persona vestra votiva perfruimini sospitate*).¹⁵⁵⁰ Stejně tak starší list pražského biskupa Jana III., kterým povoluje a doporučuje těhotné královně Kunhutě, aby v době postu jedla bez obav masa i mléčné výrobky, tak aby se předešlo všem nebezpečím, která nenarozený plod ohrožují.¹⁵⁵¹ Přestože můžeme namítat, že se jedná o formulářový text, opět odráží realitu doby. Neboť později syn Kunhuty Václav dostal v důsledku nedobrého zdravotního stavu taky povolení jíst v době postu maso, vejce a mléčné produkty.¹⁵⁵² Jeho matka, Kunhuta, pak porodila celkem šest (až sedm – otázka náhrobku zemřelé Markéty¹⁵⁵³) známých dětí; dva předčasně zemřelé syny (nevíme přesně kdy), Kunhutu, Anežku, Václava II. a Ješka. Královna Eliška Rejčka dala život jediné známé dceři, Anežce. Nicméně jak bylo uvedeno, není jisté, že byla jedinou, neboť Petr Žitavský píše, že porodila *filiam primam*.

Kdo obklopoval manželky králů v této době na pražském dvoře, můžeme opět pouze odhadovat. Resp. zabývali jsme se skladbou jejich hodnostářů, náznaky služebníků i drobnými zmínkami o družině dívek. Přestože o dámském doprovodu královen mnoho nevíme, nesporně je obklopovaly dcery předních českých šlechticů, které vyšivaly, tkaly i předly, přesně tak, jak tomu chce Petr Žitavský. Mezi královninými dámami určitě nebyly pouze mladé dívky, ale také starší ženy a služebné, hlavně kojné a chůvy. Dívky a služebné se o královnu staraly v běžném denním rytmu života. Provázely ji na veřejnosti, na vyjížděkách, v původu si můžeme představit pážata, komorníky, osobní služebníky atd. Královniny dámy a dívky s ní poslouchaly přednesy i zpěvy literárních děl a básní, účastnily se slavností či turnajů.

¹⁵⁴⁹ Svatba byla v říjnu a Ota VI. se narodil někdy mezi 3. až 17. listopadem, podrobně D. MALÁ–DVOŘÁČKOVÁ, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II.*, s. 151.

¹⁵⁵⁰ RBM II, č. 1443.

¹⁵⁵¹ *Über Formelbücher*, č. 36.

¹⁵⁵² RBM II, č. 1747.

¹⁵⁵³ Srov. *Panovnická rodina*.

Zjevně se také učily tančit, nebo hrát na hudební nástroje. Jistě královně pomáhaly při oblékání či péči o šaty. Vždyť *Zbraslavská kronika* připomíná již pro dobu osmdesátých let 13. století módní šat se záhyby v barevném provedení.¹⁵⁵⁴ A že takový šat byl na dvoře běžný, ukazuje pečeť královny Guty z roku 1294. Sedící panovnice má bohatě řasený oděv, přičemž nechybí plášť a celé vyobrazení provází půvabné, kurtoazní držení levé ruky.¹⁵⁵⁵

Některé dívky si nejspíš královny ponechávaly z rodného prostředí, nepochybně ale převážily šlechtičny domácího původu. O tom svědčí nejen situace s doprovodem královny Guty roku 1287, o níž rozhodoval král, ale i pozdější družina choti Karla IV., Blanky z Valois. Ta se rovněž musela přizpůsobit a její *familia*, s níž přišla do Čech, se vrátila, aby byla nahrazena *familií* domácí.¹⁵⁵⁶ Jak byla početná taková družina, která byla předmětem jednání, je dle stávajících pramenů nejasné, přestože o velké družině královny Kunhuty hovoří výstižně *Pokračovatelé Kosmovi*.¹⁵⁵⁷ Údaje, jež počítají až s 200 osobami na počátku 14. století ve Francii, nejsou asi srovnatelné.¹⁵⁵⁸ Kupř. u císařovny Alžběty Pomořanské předpokládáme ve druhé polovině 14. století přibližně počet dvořanů na jedno sto.

Asi spíše vzácnější byla přítomnost rodiny, resp. matky u provdané dcery, na tzv. jejím dvoře. O dočasném pobytu matky královny Kunhuty se dozvídáme z královniny listiny, kde vystoupila první mezi svědky.¹⁵⁵⁹ Listina vznikla v létě 1262 (15. července). Na základě tohoto svědectví se můžeme domnívat, že zde byla již od Kunhutina příchodu do Čech, tedy od prosince, těsně před korunovací královského páru (25. prosince 1261). Pokud dceru nepřijela navštívit až v době vzniku listiny, provázela ji možná už od počátku manželství (říjen 1261). Obdobně doprovodila dceru, byť jen na slavnou svatbu, roku 1264 k Prešpurku markraběnka Božena. Z drobných zpráv vysvítá, že přímé kontakty s domovem byly u provdaných dcer

¹⁵⁵⁴ V tomto podání však zdůrazňuje, že právě Václav II. byl prost takových šatů se záhyby, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 21-22. K módě Ludmila KYBALOVÁ, *Středověk. Dějiny odívání*, Praha 2001, s. 72-75.

¹⁵⁵⁵ Moravský zemský archiv v Brně, E 8 Cisterciáci Ždár, sig. A 29.

¹⁵⁵⁶ *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, č. 243; Blanka z Valois: „*Familia vero fere tota, que de Francia et de Luczelburgensi comicia cum eadem Blanka in Boemiam venerat, lapsa uno mense cum expensis duorum milium sexagenarum in die beate Margarete ad terras suas remittitur et familia alia de Boemia per nobiles terre eidem domine applicatur*“, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 320.

¹⁵⁵⁷ „... *curia dominae reginae et familia eius, quae ad magnam numerositatem creverat tam in domicellis nobilium quam in domicellabus et aliorum militum servorum officialium*“, *Zlá léta po smrti krále Přemysla Otakara II.*, s. 347.

¹⁵⁵⁸ H. PATZE, *Die Hofgesellschaft*, s. 753.

¹⁵⁵⁹ CDB V/1, č. 344.

spíše výjimečné. Tak to alespoň naznačují mizivé zprávy o Václavově sestře Anežce, která opustila Čechy asi v roce 1287 a vrátila se sem až v devadesátých letech. V zásadě se mohla setkat s bratrem Václavem v Erfurtu, kam zavítal na jaře roku 1290, právě když probíhal od vánoc říšský sněm. Manžel Anežky, vévoda Rudolf, zde byl již v době zahájení.¹⁵⁶⁰ Václav II. s chotí Gutou je v Erfurtu doložen až v dubnu 1290. Český král se zde zavázal, že dá hlas při volbě mladého vévody římským králem.¹⁵⁶¹ Ten se pak společně s Václavem vydal zpět do Prahy, aby českému panovníkovi pomohl potlačit domácí odboj Vítkovců. Mohla při veselí v Erfurtu chybět vévodova choť ve chvíli, kdy mu jeho stejně starý švagr slíbil podporu při volbě na říšský trůn?¹⁵⁶² I přes opodstatněné domněnky to nevíme a zůstávají pouze spekulace. Jisté aspoň zůstává, že její švagrová Guta, byla během jarního pobytu v Erfurtu asi dva měsíce v jiném stavu, neboť se jí na podzim stejného roku (15. října) narodila druhá dcera Anna.¹⁵⁶³

Na pražském dvoře ale pobývaly zřejmě i jiné ženy, než jen legitimní manželky českých králů a jejich dívky. Mnoho sice netušíme o tom, kdo byla matka nemanželských dětí Přemysla Otakara II., nicméně podle výchovy Mikuláše, který otce během dospívání provázel a král se snažil prosadit jeho nástupnictví, lze soudit, že měl k synovi značně blízko. Navíc pro něj docílil uznání jeho legitimacy, a stejně se postaral o nemanželské dcery. Je jen s podivem, že se nám o Přemyslově osobním životě zachovalo tak málo zpráv. Pouze František Pražský naznačuje, že náklonnost věnoval král dívce výjimečného vzhledu, resp. účesu.¹⁵⁶⁴ Předpokládat můžeme, že Mikuláš se narodil kolem roku 1255, a po něm následovaly s určitostí ještě dvě (či tři) dcery. Vztah tedy musel trvat, pokud šlo o jednu partnerku, minimálně 4 roky. Podle zájmu, který Přemysl nemanželským dětem věnoval, se můžeme důvodně domnívat, že alespoň ony pobývaly v blízkosti královského sídla. Žila jejich matka také na dvoře, když byla údajně z družiny dívek, královny Markéty? Stejně tak si můžeme položit otázku, zda s ní Přemysl udržoval poměr ještě po sňatku s Kunhutou v říjnu 1260. Nicméně o existenci královny milostnice a matky několika dětí musela

¹⁵⁶⁰ RI, č. 2263a; č. 2268 – na přelomu roku 1289/1290.

¹⁵⁶¹ RBM II, 2730.

¹⁵⁶² Možná, že tady – kde se zvažovalo následnictví po tchánovi Rudolfovi I. Habsburském, mohla Anežka nabádat svého královského bratra, aby sám kandidoval na říšský trůn, jak o tom bez upřesnění čteme ve Zbraslavské kronice, srov. výše *Panovnická rodina*.

¹⁵⁶³ K rodinným vztahům a návštěvám nelze nevzpomenout dočasný odchod Elišky Přemyslovny s dcerou Markétou manželkou Jindřicha Dolnobavorského.

tato mladá královna vědět, neboť Mikuláš na dvoře vyrůstal. Navíc netušíme, kdy se narodil další králův levoboček Jan. Bylo to již za manželství s Kunhutou? Jak se tím Kunhuta vyrovnala? Nebo se jednalo o jinou, další milenku krále Přemysla, jež dala život druhému synovi? Jaký byl potom vztah královského páru, kterému postupně zemřeli dva synové a roku 1265 a 1269 spatřily světlo světa pouze dcery? A někde mezi nimi se možná narodila v dětském věku zmiňovaná Markéta. Znovu se tedy ptáme, kdy se dva zemřelí chlapci královně Kunhutě narodili? Bylo to až po narození dcery Kunhuty roku 1265, nebo již před tím? Bohužel opět nezbývá, než uznat, že nevíme. Můžeme se pouze domnívat, že dlouholetý vztah s matkou Přemyslových levobočků se jeví více jako citově naplněný. Dovolme si proto na závěr ještě jednu spekulaci. Nenašla později královna Kunhuta citové zázemí právě ve vztahu se Závišem z Falkenštejna? Po narození královského syna Václava II. roku 1271, jehož po letech čekání porodila a syn přežil, se zdá, že totiž králi další dítě nedala. Přitom ale hned po krátkém vztahu se Závišem se jí (asi 1282/1283) narodil chlapec Ješek. Nutno ještě dodat, že nevíme přesně, kdy se narodila ona Markéta, která je také připisovaná Kunhutě.¹⁵⁶⁵ Soukromý život Přemysla II. a Kunhuty Haličské tak skýtá mnoho neznámých. Jisté je pouze to, že když přišla Kunhuta do Prahy, král měl delší vztah s jinou ženou. Ten zjevně trval i nadále, anebo se objevila nová milenka, která porodila dalšího syna, Jana. Kunhuta pak navázala vztah se šlechticem Závišem z Falkenštejna, jemuž porodila chlapce Ješka.

Zajímavé zprávy máme o milence Václava II., zvané podle kronikáře Otakara Štýrského tehdy módním jménem Anežka. V podání kronikáře krále provázela na vozech, vlastnila klenoty, látky, a v královské stáji měla k dispozici dvanáct koní. Krále a možná dvůr bavila zpěvem a hrou na nástroje, a nejen to. Kronikář ji líčí též jako kuplířku, a zároveň informuje, že ji král využíval coby vyslankyni a špiónku.¹⁵⁶⁶ Uvedené naznačuje, že na pražském dvoře přímo nějaký čas bydlela. Její působení v letech 1297 až 1303 jsme zdůvodnili výše. Ostatně možná právě kvůli ní poslal Václav II. roku 1300 novou nastávající, dvanáctiletou Richenzu na Budyň, a přijal ji na dvoře jako svoji manželku až o tři roky později. Navíc mu to v důvěrné rozmluvě

¹⁵⁶⁴ Srov. *Ostatní sloužící a servi delectabiles*.

¹⁵⁶⁵ H. SOUKUPOVÁ, *Pohřby Přemyslovců v klášteře Na Františku*, s. 34–35.

¹⁵⁶⁶ *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 86329–86455; srov. také U. LIEBERITZ–GRÜN, *Das andere Mittelalter*, s. 156.

musel údajně připomenout zbraslavský opat Konrád.¹⁵⁶⁷ Richenza se možná vyrovnávala s podobnou situací jako kdysi Kunhuta. Přidejme, že matkou králova levobočka Jana Volka byla neznámá žena někdy kolem roku 1290. Pak tedy stejně první Václavova žena Guta, jež žila na dvoře od července 1287, mohla přijít do podobné situace, kdy měl král milenku.

¹⁵⁶⁷ *Petra Žitavského Kronika Zbraslavská*, s. 85-84.

2. CURIA SOLLEMNIS

1. Dvorské slavnosti

Dvorský život sebou přinášel vedle běžné každodennosti také výjimečné a slavnostní události. Jejich různé typy a důvody vzniku nacházíme poměrně hojně v písemných pramenech. Za nejvýznamnější slavnost panovnického dvora byla považována korunovace, přesněji posvěcení s pomazáním, vložení koruny na hlavu krále i královny. V dané chvíli nastávala ale změna v životě všech ostatních, nejen aktérů korunovace. Dvůr se totiž rozšířil o hosty a početné družiny, a získal jinou – větší podobu tzv. *curia maior*, čímž se lišil od běžně plynoucího roku.

První korunovaci zažil přemyslovský dvůr již za vlády Vratislava II. (I.). Podle líčení kronikáře Kosmy pomazal a korunoval roku 1086 (nebo již 1085?) krále a královnu ve slavnostních šatech trevírský arcibiskup Egilbert.¹⁵⁶⁸ Stalo se tak na svátek sv. Víta, v době, kdy se obvykle svolávala kolokvia. Kosmas uvádí, že tři dny po korunovaci odjel arcibiskup s četnými dary. Nepochybně tedy následovala hostina na počest události za přítomnosti arcibiskupa. Na pražském dvoře jistě nechyběla ani jeho družina a ozbrojený doprovod.¹⁵⁶⁹ Díky svátku sv. Víta byli také přítomni domácí zastupitelé církve, velmožové (*nobiles terrae*) a předpokládat můžeme hosty.¹⁵⁷⁰ Ceremoniální úkony v rámci slavnostního aktu a slavnosti odvodíme však jen rámcově. V zásadě odhadneme základní rovinu liturgického obřadu: korunovační mše s pomazáním a vložení koruny na hlavu. Následně tušíme světské oslavy spojené s přísahami a hostinou.

Církevní obřad a dvorská hostina (v důsledku i jednotlivě) postulovaly tedy základní osnovu význačných svátků, oslav, setkání či jednání mezi vladaři a hosty. Ty se pak obvykle spojily s církevními svátky, neboť se to samo nabízelo, bylo účelové a v rámci politické praxe vyhledávané. Korunovace a starší nastolování na vánoční či velikonoční svátky, nebo v době svátků spojených s kolokvií, přinesla totiž zmíněnou přítomnost duchovních i předních mužů země. Např. kníže

¹⁵⁶⁸ Možnost, že se korunovace konala již 1085, připouští Deméter MALAŤÁK, *Korunovace přemyslovských králů*, in: *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku*, Martin Wihoda ve spolupráci s Deméterem Malaťákem, Brno 2006, s. 67–100.

¹⁵⁶⁹ Srov. D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Dvorská kultura přemyslovského období*, s. 9–43.

¹⁵⁷⁰ Ke korunovaci srov. Václav NOVOTNÝ, *České dějiny*, I. 2, *Od Břetislava I. do Přemysla I.*, Praha 1913, s. 248; J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 343; IDEM, *Přemyslovci*, s. 300–304; D. MALAŤÁK, *Korunovace*, s. 54.

Břetislav^oII. byl uveden na stolec o svátku Povýšení sv. Kříže, nebo Bořivoj II. v den Narození Páně. Přemysl Otakar II. ve stejný svátek obdržel i s chotí pomazání a byl korunován. Jeho syn, Václav II., dosáhl koruny o svátku Letnic.¹⁵⁷¹

K jeho korunovací z roku 1297 není zachovaný normativní pramen, tedy v tomto případě korunovační řád, zato je barvitě připomenuta nejen v *Zbraslavské kronice*, ale veršuje o ní Otakar Štýrský, či ji citují *Kolmarské anály*. Vedle deskriptivní formy slohu nelze přehlédnout rozmanitost všech informací. Zbraslavský kronikář Petr zdůraznil náležitou přípravu, jíž předcházely nákupy od kupců z dalekých krajin.¹⁵⁷² Samotná slavnost se konala na Letnice v katedrálním kostele a Petr důsledně vyjmenoval hosty, především preláty. Na prvním místě mohučského a magdeburského arcibiskupa, za nimi biskupa pražského, olomouckého, z Míšně, z Kostnice, a mezi dalšími Petra z Aspeltu coby Petra Basilejského. Ve velkém počtu se účastnili opati jednotlivých řádů a až za nimi světská nobilita; Albrecht Habsburský, slezská knížata, braniborská markrabata a další. *Splendor a honor* zvyšovala přítomnost „*comitum, liberorum baronum, militum et innumerabilium aliorum nobilium nobilis*“.¹⁵⁷³ Z korunovace zmiňuje hlavní úkony korunovační mše – posvěcení a pomazání krále a královny, jež za asistence četných kněží vedl mohučský arcibiskup. Po pomazání přišlo ozdobení „*ornamentis regalibus, corona sceptroque regio*“.¹⁵⁷⁴ Vše vrcholilo za zpěvu *Te Deum laudamus*.¹⁵⁷⁴ Po korunovační mši proběhla slavnost. Pevné prvky korunovačního obřadu byly naplněny a nastoupila tedy reprezentace majestátu pomazaného krále spojená s demonstrací štědrosti, moci a bohatství, jako organizované představení. Podle Petra Žitavského zvlášť pro tento účel vyrostl mezi Petřínem a řekou Vltavou palác „*mire magnitudinis*“.¹⁵⁷⁵ Podivuhodně veliký palác byl částečně kamenný a sroubený, měl zvýšené podlaží, takže se do něj vstupovalo po schodech. Palác vybavily stoly, sedadly a drahocennými látkami. Kronikář připomíná ještě zvláštní královský stan rovněž potažený látkami, zdobený zlatem, stříbrem a drahokamy. Nevynechal oslavy v ulicích plné tance a hudby, rovněž upozornil na veliké množství stanů kolem

¹⁵⁷¹ Podrobně Michal DRAGOUN, *Den všední, den sváteční a politika*, MHB 4, 1995, s. 47-67, zde s. 49nn.

¹⁵⁷² „*Omnibus igitur ad tam famosi festi gloriosa solempnia necessariis per mercatores et provisores regis idoneos in intervallo prolixi temporis de longinquis eciam regionibus adductis*“, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 73–74.

¹⁵⁷³ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 73–75.

¹⁵⁷⁴ IBIDEM, s. 73–75.

města. Jeho informaci v tomto směru doplňuje *Continuatio Vindobonensis*, podle něhož obklopil Prahu také velký počet stanů a vozů (*in campis cum curribus suis, et tentoriis cogenbantur manere*).¹⁵⁷⁶ Petr Žitavský se dále pozastavuje nad množstvím píce pro koně hostů, cizinců a denní družiny, kterou evidoval obroční písař.¹⁵⁷⁷ Zmiňuje nevšední pohostinnost, kdy na Havelském městě skryté potrubí přivádělo víno, a ulice osvětlovaly louče. Přípravy doprovodných akcí musely tedy probíhat dlouho dopředu a vyžádaly si organizační talent početných služebníků nejen pražského dvora. Celý program korunovace završilo druhého dne položení základního kamene ke chrámu Panny Marie ve zbraslavském klášteře. Panovníka ozdobeného královskými symboly provázal celý dvůr (*universa curia*) a hosté. Ceremoniál vrcholil slavnostní mší pod vedením magdeburského arcibiskupa, kterému před králem asistovala řada biskupů. Na závěr nechybělo pasování velkého počtu rytířů.¹⁵⁷⁸

Druhý zdroj, veršovaná kronika Otakara Štýrského, také popisuje nákladné nákupy, přičemž více zdůrazňuje prezentaci králova bohatství a štědrosti. Vypočítává druhy vzácných látek, jako hedvábí (*sîdîn, zendal, paltikîn, siglât* či *phelie*, nebo *achmartîn*) a sukna (*von Tasmâ* nebo *takové, jež se ûz arabischen golt man spint*). Ve shodě s Petrem Žitavským upozorňuje na sumu vydanou za krmivo plných pět tisíc hřiven (*wol funf tûsend marc*).¹⁵⁷⁹ V počtu pozvaných hostů líčí dvacet světských pánů. *Continuatio Vindobonensis* zmiňuje dokonce 38 velmožů světských i duchovních.¹⁵⁸⁰ Otakar Štýrský vypočítává slezská knížata (vratislavského, opolského, hlohovského, mazovského, bytomského), míšeňského Fridricha, durynského lantkraběte, braniborské Askance (Heřmana a Otu IV. se Šípem), vévodu saského, brunšvického, bavorského, jenž prý přišel s velkou družinou rytířů (*mit grozer rotte*), a lantkraběte hesenského. Závěrem připomíná mohučského arcibiskupa Gerharda, který krále a královnu korunoval.¹⁵⁸¹ O několik veršů níže popisuje příjezd rakouského vévody Albrechta s deseti tisíci jezdci.¹⁵⁸² Korunovační mše pak začala

¹⁵⁷⁵ IBIDEM, s. 75–76.

¹⁵⁷⁶ *Continuatio Vindobonensis*, MGH Scriptorum IX, Wilhelm Wattenbach (ed.), Hannoverae 1851, s. 719.

¹⁵⁷⁷ Srov. text *Zbraslavská kronika, Chronicon Aulae regiae*, s. 113, pozn. 10.

¹⁵⁷⁸ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 77–78.

¹⁵⁷⁹ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 69053–69073.

¹⁵⁸⁰ *Continuatio Vindobonensis*, s. 719.

¹⁵⁸¹ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 69075–69120.

¹⁵⁸² IBIDEM, v. 69197.

brzy ráno, kdy byl ve sv. Vítu za doprovodu čtení a zpěvů král korunován (*und an den naehsten tage fruo in dem munster wit, dâ sant Wenzl â in lit, dâ wart [was] gelesen und gedont, die wîle man kunic krônt*).¹⁵⁸³ Dále pokračuje, že byla korunována a posvěcena královna „*unz si die krôn enphic, und die wîhe, diu darüber gie*“.¹⁵⁸⁴ Tím jeho informace k liturgickým souvislostem končí a soustředí se na králův vzhled a prezentaci. Vzpomíná královskou korunu, která byla malá a cenu odhadl na dva tisíce hřiven.¹⁵⁸⁵ Před králem byl při obřadu nesen meč a štít (*ein schwert unde einen schilt*) za cenu tři tisíc hřiven.¹⁵⁸⁶ Zajímavé je, že v mladším Karlově řádu (Karel IV.) je také přímo uvedeno, že před králem byl mezi jinými nesen meč sv. Václava.¹⁵⁸⁷ Otakar Štýrský v případě Václava II. přináší důležitou informaci právě v tom, že součástí jeho korunovace byl meč. Jedná se tak o svědectví o využití meče při obřadu již v přemyslovské době, které ustanovení Karlova korunovačního řádu předchází.¹⁵⁸⁸ Na štítu se nacházel heraldický znak lva, jenž měl coby drápy čtyři rubíny. Štít zdobily ještě další drahokamy. Nejvíce však Otakar cenil králův plášť v hodnotě čtyř tisíc hřiven. Pokrývaly ho lístky zlatých plíšků a na konci každého z nich byly ještě čtyři malé a jeden velký drahokam.¹⁵⁸⁹ Drahé kameny, které krále zdobily, vyjmenovává kronikář v počtu dvaceti (např. *saphir, kalcidon, samrac, jaspis, thopazion*). Zmiňuje se o stříbrných a zlatých číších při hostině, prstenu, pásu, klobouku krále a dalších klenotech, jejichž cenu si netroufá odhadnout. Stejně tak uvádí vydání na jídlo a hostinu, kde vzpomíná „*brôt oder wîn, wiltpraed, fleish oder visch, kuchengerichte oder tish*“.¹⁵⁹⁰ Král podle něj pasoval padesát dva rytířů, což je o hodně méně než vypráví zbraslavský kronikář (240), a následně se konal velký

¹⁵⁸³ IBIDEM, v. 69137–69142.

¹⁵⁸⁴ IBIDEM, v. 69150–69151.

¹⁵⁸⁵ S Václavovou korunou bývá ztotožňována koruna, kterou Karel IV. ozdobil relikviář Karla Velikého, jenž nechal zhotovit 1349, k tomu J. VÍTOVSKÝ, *Zlatnictví na dvoře Václava II*, s. 478–479. Pokud by tomu tak bylo, jednalo by se o bohatě zdobenou korunu drahokamy a kamejemi ze zlaceného stříbra. Ani kronikář Otakar Štýrský se nezmiňuje, že by šlo o zlatou korunu. Tato cášská koruna je datována k roku 1300. Naposledy J. ŽEMLIČKA, *Přemyslovci*, s. 318–322.

¹⁵⁸⁶ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 69214.

¹⁵⁸⁷ *Ordo ad coronandum regem Bohemorum*, in: Josef CIBULKA, *Český korunovační řád a jeho původ*, Praha 1934, s. 77.

¹⁵⁸⁸ O tom, že o meči při korunovaci se dozvídáme až z Karlova řádu, píše Milena BRAVERMANOVÁ, *Pochází korunovační meč z Svatováclavský z pokladu po Přemyslovcích?*, in: *Od knížat ke králům. Sborník k 60. narozeninám Josefa Žemličky*, uspořádali Eva Doležalová – Robert Šimůnek ve spolupráci s Danou Dvořáčkovou–Malou a Alešem Pořízkou, Praha 2007, s. 105–123, zde s. 118.

¹⁵⁸⁹ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 69210–69284; J. VÍTOVSKÝ, *Zlatnictví na dvoře Václava II.*, s. 475–476.

¹⁵⁹⁰ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 69300–69301, 69385–69389.

turnaj (*ein buhurt grôz*).¹⁵⁹¹ Doplnuje rovněž, že rakouský vévoda během slavnosti poklekl na jedno koleno před sedícím Václavem II. a složil mu přísahu.¹⁵⁹² Jako třetí pramen přibližují korunovaci Václava II. výrazněji ještě *Kolmarské anály*, zdůrazňující štědrost a bohatství. Panovník prý slavil tak velkolepě, že dary, které nejprve v hojnosti rozdal přicházejícím a hercům, pak ve stejné míře dal rytířům, neboť jim byly původně určeny.¹⁵⁹³

Mnohem méně zpráv naopak máme o polské korunovaci Václava II. roku 1300. Přesto však i ta, podle kronikáře Oty Durynského, proběhla „*cum solempnitate maxima*“.¹⁵⁹⁴ V 67. kapitole druhý kronikář *Zbraslavské kroniky* přidává upřesnění, že ji v Hnězdně provedl tamější arcibiskup a vše doprovázelo stejně jako v Praze 1297 pasování rytířů.¹⁵⁹⁵ V literatuře ovšem dlouho převládal názor, podle něhož se polská korunovace odehrála bez okázalostí korunovační ceremonie.¹⁵⁹⁶ Na interpretaci *Zbraslavské kroniky* poukázal Robert Antonín, přičemž podle něj historik Josef Šusta vyložil zmínku o ozbrojencích jako vojenskou hotovost. Přijatelné je však Antonínovo hodnocení, že se jednalo o účastníky slavnostního turnaje.¹⁵⁹⁷ Skutečně jen těžko lze věřit tomu, že by Václav II. jako nový panovník Polska, opomněl vystupovat odpovídajícím způsobem a náležitě oslavit svůj triumf.

Zůstaneme-li nadále na dvoře posledních Přemyslovců, odehrála se další korunovace ve Stoličném Bělehradě. Podle *Zbraslavské kroniky* přišel kralevic Václav z Hodonína s velkým doprovodem (*cum innumera multitudine est profectus*), přijal uherskou korunu a jméno Ladislav V. (27. srpna 1301).¹⁵⁹⁸ Bližší informace

¹⁵⁹¹ Srov. také L. JAN, *Počátky turnajů*, s. 11.

¹⁵⁹² *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 69425–69426.

¹⁵⁹³ „*Rex Boemie [Wenceslaus], filius Othocarii, curiam [Pragae die 2. iun.] celebravit, qualem nunquam aliquis regum nec Assurus nec et Salomon creditur celebrasse. Dedit enim laute et abunde advenientibus omnia, et dona, que milites hystorionibus largiti fuerant, restituit universa*“, *Annales Colmarienses maiores*, MGH Scriptorum XVII, Philipp Jaffé (ed.), Hannoverae 1861, s. 222; srov. také Václav ČERNÝ, *Staročeská milostná lyrika*, Praha 1999², s. 117.

¹⁵⁹⁴ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 60–61.

¹⁵⁹⁵ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 81; Robert ANTONÍN, *Hnězdenká korunovace krále Václava II.*, Časopis Matice moravské 123, 2004, s. 337–365, zde s. 356–359.

¹⁵⁹⁶ J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 567.

¹⁵⁹⁷ Z hlediska datování obřadu řadilo starší bádání akt na přelom srpna a září, podle posledních závěrů se uskutečnil na sklonku podzimu, zvážít můžeme i první adventní neděli roku 1300. R. ANTONÍN, *Hnězdenká korunovace*, s. 350–351 se přiklání ke konání korunovace v listopadu. Poukazuje na nález polského historika Janusze Bieniaka, že ještě 19. října byl Václav v polské listině palatina Swenca titulován jako *rex Bohemiae*, dále pro den korunovace odmítá možnost adventní neděle, kterou ale nevyklučuje K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 175, na první adventní neděli byl například korunován Ludvík IX.; srov. také J. ŽEMLIČKA, *Přemyslovci*, s. 318–324.

¹⁵⁹⁸ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 83; k vyjednávání o nástupu na trůn píše rovněž *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 79470–79515.

kronika neříká, naopak se věnuje politickým souvislostem obhajoby vlády v Uhrách. Otakar Štýrský naproti tomu jmenuje hřivny stříbra a dary, které šly z české strany uherskému vyjednavaci, jako cenné látky (*scharlach*), kůň (*darzuo [s]ein ors [ros] grôz*), nákladný oděv (*und ander rîche wât*), klenoty (*und sô rîchiu kleinât von silber und von golde*), které odhaduje na cenu tisíc hřiven.¹⁵⁹⁹

Po uherské korunovaci zažil slavnost stejného druhu přemyslovský dům o dva roky později, při druhém sňatku Václava II. Tehdy byla v Praze korunována jeho mladá choť Richenza Velkopolská a opět byl zvolen svátek Letnic (26. května). Richenzu (od korunovace Eliška, posléze Eliška Rejčka) pomazal vratislavský arcibiskup Jindřich.¹⁶⁰⁰ Podle slov *Zbraslavské kroniky* tušíme oslavu, neboť mezi sv. Vítem a sv. Jiřím vznikl ke slavnostní hostině sroubený palác.¹⁶⁰¹ V součtu se jedná o již třetí zprávu o vytvoření zvláštního prostoru pro konání hostiny během korunovace, zde navíc spojené se svatbou. Poprvé víme o záměru na Vánoce při korunovaci roku 1261 Přemysl Otakara II., který podle vyprávění letopisce nechal na poli Letná (*in campo Letne*), mezi Ovencem, Holešovicemi a Bubenčí, přichystat dvoudenní oslavu „*in aedificiis solemniter ad hoc praeparatis*“. Velký počet hostů bylo totiž třeba umístit v rámci hostiny a možná, že se součástí staveb se stalo i kolbiště pro turnajové hry.¹⁶⁰² Předcházející korunovační mše královského páru se odehrála v bazilice sv. Víta na den Narození Páně, kde již dva dny před tím vítalo slavnostní procesí královu choť, Kunhutu. Korunovační obřad celebroul a panovníky pomazal mohučský arcibiskup Verner za přítomnosti šesti biskupů. Doplňme, že listina z této doby, která zachycuje říšské hosty pozvané na slavnost, včetně mohučského arcibiskupa, poukazuje na náklady spojené s cestou do Prahy a zpět, jež hradil český král. Přemysl se o hosty staral navíc po dobu pobytu celých 18 dní. Arcibiskup, mohučská kapitula a jmenovaní hosté dostali také několik hřiven

¹⁵⁹⁹ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 79500–79515. Možná, že tím velkým koněm myslel Otakar Štýrský koně přehlídkového – *palefridus*. Takové totiž daroval Václav II. již dříve cisterciáckým představitelům na zasedání generální kapituly „*Abbatas igitur predicti ad capitulum generale venientes primis abbatibus palefridos, ciphos quoque argentos*“, jak vypráví *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 55.

¹⁶⁰⁰ Ke spojení sňatku a korunovace 26. května 1303 srov. Božena KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna. Královna česká*, Praha 2003, s. 10; K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 203.

¹⁶⁰¹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 85–86.

¹⁶⁰² K hypotetickým úvahám přidejme ještě otázku počasí, neboť korunovace proběhla v zimním čase o Vánocích a tudíž by bylo zajímavé zjištění, jak bylo zázemí a prostory pro oslavu na Letné v chladném počasí vyřešeny.

stříbra, zlata, a dary.¹⁶⁰³ K početným hostům patřili rovněž příbuzní Askánci (především Ota III. a Božena Česká, králova sestra a jejich potomci) a knížata z Polska. K dalším letopisec dodává „*et aliis multis nobilibus, commitibus, purcraviis, supanis, et aliis extraneis et infinita multitudine Bohemorum*“.¹⁶⁰⁴

Schéma slavnosti mimo Pražský hrad po vzoru otce inspirovalo rovněž Václava II. Ve zmiňovaných letech 1297 a 1303. Třetí případ roku 1303, o němž vypráví *Zbraslavská kronika*, postihneme ale jen částečně, neboť při popisu využil autor předlohu textu z roku 1297. Tím se váha informace o věrohodnosti vzhledu a výbavy místa oslavy snižuje. Můžeme ovšem vyhodnotit, že bez ohledu na Petrovo opsání se skutečně zdá tento scénář v praxi využívaný. Ve srovnání s rokem 1297 ale byla korunovace Elišky Rejčky asi méně nákladná, což naznačuje nepřítomnost mohučského a hnězdenského arcibiskupa.¹⁶⁰⁵ Jaké byly jiné doprovodné akce ke sňatku a korunovaci 1303, na rozdíl od roku 1297, bohužel Petr nezapsal. Zda k němu patřil dřívější turnaj v Žitavě, jak uvádí i *Kronika Jana z Gubenu*, nelze spolehlivě potvrdit.¹⁶⁰⁶ Turnaj by totiž probíhal v době, kdy se, též na Letnice, konala korunovace královny Elišky Rejčky v Praze.¹⁶⁰⁷ Zda šlo o akci, která programově předcházela korunovaci, nelze určit, neboť podle králova itineráře cestoval z Brna

¹⁶⁰³ CDB V/1, č. 305. O hrazení nákladů pozvaným hostům na korunovaci vypovídá např. i formulářový list, kde se jejich dožaduje po korunovaci Václava II. magdeburský arcibiskup Burchard na stejnojmenném královském podkomoří Burchradovi, *Das St. Pauler Formular*, č. 77.

¹⁶⁰⁴ *Letopisy české 1196-1278*, s. 297; J. ŽEMLIČKA, *Přemyslovci*, s. 312–313.

¹⁶⁰⁵ K roku 1303 – „*curia regalis sive ambitus inter ecclesias beati Viti et Georgii martyrum mire magnitudinis et structure de serratis roboribus et dolatis, compaginacionibus quoque ferruminatis tanquam perpetuo duraturis. Erat autem hec structura in altum aliquantulum elevata, ita quod per gradus pateret aditus et ascensus. Sedilia quoque et mense et omnia, que pertinere poterant ad regale convivium celebrandum, prout melius poterat construere ingenium et manus artificum, nichil omnino fuerat pretermisum. Insuper et totus circuitus circumdatus erat pannis diversi generis et coloris, qui interpolati multiformitate auri et argenti non minus in serena facie principum rutilabant; itaque omnia facta sunt dignissime et completa*“. K roku 1297 – „*pro regali commodo et curia inter montem Petrinum et ripam fluvii Wltaue in loco campestri plano et ameno palacium mire magnitudinis et structure de serratis arboribus et dolatis, compaginacionibusque ferruminatis tanquam perpetuo duraturis, atque hoc aliquantulum in altum a terra elevatum fuerat eminencius, ut ascensum preberet et aditum per gradus. Mense, sedilia quoque et omnia, que pertinere poterant ad convivium celebrandum, prout ingenium artificis dictare potuit, nichil ex hiis omnibus fuerat pretermisum, insuper et tocius palacii et tentorii regalis ambitus et circuitus circumdatus erat preciosissimis pannis diversi generis et coloris, qui interpolati multiformitate auri et argenti gemmarumque decore fuerant non parumque inter serenas facies principum rutilabant*“, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 83 a 85–86.

¹⁶⁰⁶ To se domnívá L. JAN, *Počátky turnajů*, s. 13.

¹⁶⁰⁷ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 76–77.

přes Chrudim do Žitavy a zpět do Prahy.¹⁶⁰⁸ Nicméně v Praze jistě následovala hostina za přítomnosti hostů a královské rodiny právě ve zvlášť postaveném ochozu. Uvedené korunovace, jež se týkají druhé poloviny 13. století a počátku 14. století, proběhly na pražském dvoře tedy v letech 1261, 1297, 1303. Další pak mimo pražský dvůr: v Hnězdně 1300 a Stoličném Bělehradě 1301.¹⁶⁰⁹

Shrneme-li uvedená fakta, vystoupí do popředí schéma tří korunovací druhé poloviny 13. století a počátku 14. století, které měly navazující organizovaný postup. Obřad korunovační mše se odehrál na význačný církevní svátek, jeho jádrem bylo posvěcení a pomazání, ozdobení korunou a královskými insigniemi. Arcibiskupu mohučskému nebo jeho zástupci asistovala řada biskupů. Jaká byla míra obřadních úkonů světských dvořanů, např. při přinášení insignií v průvodu do chrámu, či jeho role během přímého obřadu, naznačuje korunovace Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny v únoru 1311. Petr Žitavský totiž píše, že se zúčastnili „*všichni úředníci království a řádně vykonávali své úřady. Ten držel žezlo, ten korunu, ten jablko, ten to, onen ono, každý podle stavu a stupně svého*“.¹⁶¹⁰ V mladším *Korunovačním řádu českých králů* jsou jejich role naznačeny, přímo je zmíněna úloha komorníka, který měl kráčet v čele průvodu.

Následně se opakuje několikadenní oslava v předem připravených prostorách, zvláštních stavbách či stanech a zde již můžeme opět obsluhování dvorskými hodnostáři předpokládat, neboť se dělo i při jiných hostinách.¹⁶¹¹ Součástí byla zábava v podobě turnajových her a vystoupení hudebníků nebo kejklířů. Dvůr a prostor rezidenčního sídla, včetně města, přijal velký počet hostů a jejich družin. Kolem města vyrostlo stanové zázemí pro návštěvníky, koně a vozy. Nakupovalo se různé zboží, látky, potraviny, obrok, vyráběly se klenoty, rozdávaly dary. Slavnost měla několikadenní charakter. Liturgický obřad s korunovačními prvky, dvorská hostina a turnajové hry byly středem celé korunovační slavnosti.

¹⁶⁰⁸ RBM II, č. 1956, 1957, 1961, 1962. K turnaji však nemohlo dojít přímo o Letnicích tohoto roku, neboť to se měla konat korunovace a nepotvrzují to ani listiny. Václavovu přítomnost v Žitavě před svátkem Letnic (26. května), posiluje listina ze 13. května, která jako místo vydání uvádí Žitavu. Listina pro johanitský špitál v Žitavě se ovšem zachovala z opisu. To, že turnaj zjevně proběhl před vlastním svátkem, navíc potvrzuje další opis, který je datován 23. května v Praze (pro olomouckého kanovníka Wenera). Což dokládá, že tři dny před svatbou a korunovací Elišky Rejčky byl panovník i jeho nadcházející choť již v hlavní rezidenci. Nicméně zajímavá je zpráva kronikáře Jana z Gubenu o tom, že král měl pokaždé na Letnice pořádat turnaj, srov. L. JAN, *Počátky turnajů*, s. 13.

¹⁶⁰⁹ Srov. J. ŽEMLIČKA, *Přemyslovci*, s. 323 upozorňuje ještě na druhé korunování Václava III. v Uhrách roku 1304.

¹⁶¹⁰ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 176.

Organizované chování slavnostního dění, ale netvořil jen v určitých bodech se opakující scénář. Souvisle s tím ho naplňovaly dílčí sekvence v podobě chování panovníka a jeho dvořanů v rámci jejich sociálních rolí. S tím souvisela prezentace a sebereprezentace dvorské společnosti a zároveň každého jednotlivce v jeho stavu, úřadu či obecně službě. Obdobně jako při korunovaci k tomu hovoří zpráva z roku 1249, kdy král Václav I. pořádal po dobytí Prahy hostinu ve františkánském klášteře a „*páni čeští podle povinností svých úřadů ozdobení rozličnou slavnostní úpravou, slušně k tomu přísluhovali*“.¹⁶¹² Také z popisů setkání s panovníky říše vysvítá, že se opět dodržovaly obvyklé prvky reprezentace v rámci komunikaci s okolím. V případě setkání Václava II. s tchánem Rudolfem I. Habsburským na svatbě v Chebu roku 1285 či opakovaně v letech 1289 až 1290 v Erfurtu, čteme o okázalém královském šatu, přítomnosti říšských knížat a příbuzných, připomínají se vybraná jídla, tanec, předávání štědrých darů a prezentace oblíbených rytířských her.¹⁶¹³ V rámci slavnosti setkání se tak znovu profiluje schéma: oslavný akt, hostina za doprovodu zábavy (turnajové hry, zpěv, tance šašků apod.).¹⁶¹⁴

Obdobné se uplatňovalo i během „slavností na cestách“, jako např. roku 1264, když Přemysl Otakar II. uzavřel smír s uherským králem Belou IV. Tehdy se slavila svatba královy neteře Kunhuty Braniborské a Bélova syna nedaleko Prešpurku.¹⁶¹⁵ Přemysl II. nejprve přivítal braniborské příbuzné u Čáslavi (září) a poté se společně vydali do místa chystaného sňatku (říjen), nedaleko Bratislavy u řeky *Fischa*.¹⁶¹⁶ Snoubenci uzavřeli sňatek ve slavnostně vyzdobeném stanu a konala se hostina, o níž pražský analista píše, že „*nemá býti pomlčeno, jak nákladné hody vévodům a markrabím zemí rozličných jakož i domácím z jeho zemí z Čech, z Moravy a z Rakous*

¹⁶¹¹ *Příběhy Václava I.*, s. 307 a srov. následující text.

¹⁶¹² „... *secundum suorum officia beneficiorum*“, k tomu podrobně J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 307.

¹⁶¹³ Např.: „*Tunc exultantur, tunc fercula lauta parantur, Hinc ducendo chorum rex exultat Romanorum, Guta gradu subito sequitur comitante marito, Letantur gentes hos tres saliendo sequentes. Munera largiendo alter alterum prevenire satagit et tanto se quisque feliciorem estimat, quanto optate iocunditatis obsequio occasionem exultacionis alteri amministrat; hic adolescentes successuri parentibus balteo accincti milicie tyrocinia exercere properant, varia quoque ostentantes deduccionis solacia minores maioribus toto mentis conamine complacere festinant*“, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 35.

¹⁶¹⁴ „*Illic psalmista, mimi saltant et alista Tangit alam, resonant cithare, vocem quoque donant Tympana, sic lete vivunt simul atque quiete*“, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 42–43. K tomu J. ŽEMLIČKA, *Přemyslovci*, s. 291.

¹⁶¹⁵ Podrobně D. MALÁ-DVOŘÁČKOVÁ, *Braniboři v Čechách*, s. 129–158.

¹⁶¹⁶ *Letopisy české 1196-1278*, s. 320; RMB –AH, s. 216; *Chronica principum Saxoniae*, s. 479–480; *Continuatio Claustro-neoburgensis*, s. 649.

až do skonání slavnosti byly strojeny“.¹⁶¹⁷ Veselí doplnily turnajové hry a pasování rytířů.¹⁶¹⁸

Příštího roku měl Přemysl k oslavám ještě pádnější důvod. Narodila se mu totiž (1265) dcera Kunhuta. Při křtu ji z vody pozdvihl pražský biskup Jan, olomoucký biskup Brno a biskup bamberský. Křest proběhl na svátek Očišťování Panny Marie (2. února) v Pražském kostele. Přítomni byli páni čeští, moravští i rakouští. Panovník sám byl ozdoben královskými symboly – s korunou na hlavě prý vykonal procesí a zúčastnil se slavnostní mše a celé dva dny trvala hostina na Pražském hradě.¹⁶¹⁹

K pompézním patřily rovněž písemně zachycené uvítací oslavy panovníků, u nichž se okázalým příchodem připomínal Kristův vstup do bran Jeruzaléma.¹⁶²⁰ Ve vztahu k době přelomu 13. a 14. století se *Zbraslavská kronika* zmiňuje o vjezdu Václava II. a královny vdovy Kunhuty do Chebu roku 1285. U příležitosti panovníkova sňatku s dcerou římského krále se českému králi a jeho dvoru dostalo okázalého přivítání.¹⁶²¹ Uvítací ceremoniál proběhl znovu při setkání roku 1290, kdy mladému králi vyjel vstříc, sám římský panovník, Rudolf I.¹⁶²² Podle mladší informace z kroniky Jana Marignoly byl např. v Praze 7. ledna 1285 vítán sám Václav II. hymnem *Advenisti desiderabilis*.¹⁶²³ Konečně znovu *Zbraslavská kronika* ve verších naznačuje uvítací oslavu u Václavova návratu z Braniborska (1283), přičemž ukazuje to, co se při takových příležitostech obvykle dělo: „*Všude se tluče v bubny a také se v citory bije, trubky tu s ozvěnou zvučí, zní dotykem nejedna lyra, šašci tu skotačí hned, sbor plesá a varhany znějí.*“¹⁶²⁴ Ohlušujícím příjezdem dával totiž panovník a jeho cestovní dvůr na vědomí svůj příchod. Demontrace majestátu a moci zde záměrně začínala již před branami města.

Současně v rámci slavností dvora dostala rovněž prostor vystoupení kejklířů či herců, o nichž se poprvé dozvídáme z listiny krále Vladislava I. (1158–1172)

¹⁶¹⁷ *Letopisy české 1196–1278*, s. 320 (překlad Josef Emler).

¹⁶¹⁸ IBIDEM.

¹⁶¹⁹ *Letopisy české 1196–1278*, s. 299 (překlad Josef Emler).

¹⁶²⁰ Srov. k tématu Tomáš BOROVSKEÝ, *Adventus regis v životě středověkého města*, in: *Od knížat ke králům*. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, uspořádali Eva Doležalová a Robert Šimůnek ve spolupráci s Danou Dvořáčkovou–Malou a Alešem Pořízkou, Praha 2007, s. 338–348.

¹⁶²¹ *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae regie*, s. 54.

¹⁶²² *Zbraslavská kronika, Chronicon Aulae regie*, s. 68.

¹⁶²³ *Johanis Marignola Chronicon*, FRB III, (ed.) Josef Emler, Praha 1882, s. 75.

¹⁶²⁴ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 20.

z roku 1167.¹⁶²⁵ Na dvoře Václava II. se o jejich vystoupení zmiňují citované *Kolmarské anály* a *Zbraslavská kronika* během pražské korunovace (1297). Vedle toho připočteme hudbu coby nedílnou součást zábavy během slavnosti, neboť ta byla stejně symbolická jako mluvené slovo či jednotlivá gesta. Jednoznačně to platí v případě vstupů do měst, tzv. *adventus regis*. Za zvuku trub, pištců, hlaholu zvonů a zpěvu vjížděly průvody nejen korunovaných hlav či jejich manželky. Např. za zvuku různých hudebních nástrojů byla přijata Markéta, první manželka Přemysla Otakara^oII. v Praze a slavnostní procesí neminulo ani jeho druhou ženou Kunhutu Haličskou dva dny před korunovací, když prvně přijela do Prahy.¹⁶²⁶

Během konkrétní festivity to byla hra na hudební nástroje, které obdobně jako zpěv ovládaly vedle hudebníků ženy (např. milostnice Václava II. Anežka). Vedle pěvců/básníků, kteří zpívali za pražské korunovace, můžeme přítomnost pištců, trubačů a hudebníků, alespoň občas předpokládat. Bylo tomu tak stejně na dvoře tchána Rudolfa I. Habsburského. Roku 1285 při slavném shromáždění v Chebu provázeli příchod Václava II. a dvou polských knížat hráči na strunné nástroje a předváděli se různá hudební provedení.¹⁶²⁷ Při jednom ze vzájemných setkání cituje *Zbraslavská kronika* v rámci dvorského ceremoniálu právě ono obvyklé schéma – velkolepou hostinu za doprovodu zpěvu, tance šašků, obsluhujících panošů a jiné dvorské zábavy, jakou byla např. hra v kostky. Do tance se prý tehdy dal střízlivostí známý král Rudolf.¹⁶²⁸ Tanec obecně nechyběl ani při jiných slavnostech královského dvora. Taneční variace doprovázely jak korunovaci Václava II. v Praze (1297), tak sňatek jeho dcery Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského (1310) ve Špýru. K hudební produkci byli ale třeba hudebníci. O tom zda byli stálí či příležitostně najatí můžeme jen spekulovat.¹⁶²⁹ Nicméně např. *Tyrolské knihy počtů* dokazují různé platby hudebníkům a kejklířům. Na francouzském dvoře je doložen dvorní soubor zpěváků a instrumentalistů až k roku 1316.¹⁶³⁰ O tom však, že se

¹⁶²⁵ Listina je částečné falsum, CDB I, č. 399.

¹⁶²⁶ *Letopisy české 1196–1278*, s. 293 (překlad Josef Emler).

¹⁶²⁷ RBM II, č. 1337.

¹⁶²⁸ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 42–43: „*Illic psalmista, mimi saltant et alista Tangit alam, resonant cithare, vocem quoque donant Tympana, sic lete vivunt simul atque quiete*“; k tomu též J. ŽEMLIČKA, *Přemyslovci*, s. 291.

¹⁶²⁹ Např. k roku 1351 máme zprávu o tom, že Karel IV. dal svému trubači dvě popluží ve vsi Ploštit, odumřelá po jistém Ješkovi a v další listině trubači Bernatovi potvrzuje trh ve stejné vsi, srov. A. SEDLÁČEK, *Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách*, s. 177–178.

¹⁶³⁰ Hana VLHOVÁ–WÖRNER – Jaromír ČERNÝ, *Hudba na dvoře Karla IV.*, in: *Lesk královského majestátu ve středověku*, Lenka Bobková – Mlada Holá (edd.), Praha – Litomyšl 2005, s. 291, autoři

instrumentální hudba jako užitková hudba při hostinách a tanci provozovala, vypovídají hudební nástroje vymalované v *Pasionálu abatyše Kunhuty*, kde jsou čtyři druhy strunných nástrojů.¹⁶³¹ Další doklady najdeme v Čechách v básni Gulliema de Machaut, který zanechal svědectví o 25 hudebních instrumentech. Jeho bohatou výpověď, o počtu nástrojů užívaných v Čechách, pak potvrdily mladší nástěnné malby schodištního cyklu na hradě Karlštejn, ve Velké věži.

Vraťme se však k okázalému chování, jež Přemyslovci neopustili ani v krizové politické situaci, na což upozorňuje Petr Žitavský, když popisuje příjezd Václava II. do Uher (1304). Ten chtěl totiž při veřejném setkání vidět syna (Ladislava^oV.) pouze v královském šatu a se všemi odznaky panovnické moci.¹⁶³² Ať už se slavnostní scéna, kterou kronikář líčí, odehrála přesně takto nebo je stylizací autora, tušíme zde nutnost dodržování pravidel odpovídajícího sociálního řádu této společnosti, a s tím spojené příslušné komunikace pro panovníka a jeho dvůr, tedy odpovídající formy chování i ve vypjaté situaci. Chovat se v duchu požadovaných symbolů příslušelo jednoznačně společenské vrstvě. Případné odchýlení se od chování dané sociální skupiny pak přirozeně vyvolávalo nesouhlasnou reakci, neboť nastavený sebeidentifikační systém narušovalo, a to za každých okolností. Případné znevážení *honor maiestatis* bylo nepřijatelné. Kronikář na to ostatně upozorňuje i na jiném místě, když líčí schůzku s rakouským vévodou.

Albrecht na ni totiž přitáhl s velkým vojskem, čímž si chtěl podle kronikáře vynutit na českém králi výsledek jednání ve svůj prospěch.¹⁶³³ Václav II. byl údajně zaskočený, protože Albrecht nedodržel předem dohodnutý způsob jednání a král zde stál s nepočetnou družinou. K záležitosti se vrátil pak ještě jednou v 48. kapitole. Tehdy zdůraznil, že prostřednictvím Albrechtovy sestry, české královny Guty, došlo k usmíření a na další schůzku přijel vévoda jen s malým doprovodem rádců „*consiliis paucis sibi associatis*“.¹⁶³⁴ Velký počet rytířů zůstal stranou a vévoda prý navíc před králem poklekl. Kronikář ukazuje, jak citlivě se naznačené prvky dotýkaly vnímavé dvorské společnosti.

se zabývají hlavně otázkou vícehlasého zpěvu, na nějž si stěžuje Petr Žitavský, podle něhož ho provozuje v ulicích kdokoli (kol 1330), *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 301.

¹⁶³¹ *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*, 17b, 18a (obrazová část).

¹⁶³² „*Nolebat autem rex pater, sagacitate usus, regem videre filium nisi sub diademate et omnibus indumentis regalibus regni Ungarie solempniter insignitum*“, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 83–85.

¹⁶³³ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 55–56.

Další příklad precizování sebeidentifikačního chování panovníka Václava II. skýtá příhoda z Norimberku. Díky listině ze dne 17. listopadu 1298 je zachycena situace při obsluhování římského krále Albrechta I. Habsburského Václavem II. z titulu arcibiskupa. Stalo se tak během korunovace Albrechtovy choti a konání říšského sněmu. Albrecht Václava II. požádal, aby mu posloužil s korunou na hlavě. Václav se zdráhal, ale nakonec římskému králi vyhověl. Druhý den si nechal ovšem stvrdit listinou, že se tak stalo jen na Albrechtovu žádost a že napříště není služba pro české panovníky závazná.¹⁶³⁵ Také jiné vyprávění poukazuje na okázalou vznešenost krále. Např. když se Václav vydal na setkání s Adolfem Nasavským ke Grünheimu nedaleko Saské Kamenice, přicestoval prý s prevelikou nádherou, s jízdou a vozy. Můžeme si představit slavnostně vyhlížející jízdu šlechticů a rytířů, duchovenstva, sloužících, kteří jedou na koních a vozech s nezbytným vybavením na cestu (stany, nádobí, oděvy, látky, potraviny, dary).¹⁶³⁶

K panovníkovi patřilo, aby svoji moc a bohatství trvale (za každých okolností) demonstroval vizuálně, svému či vnějšímu publiku, a to doslova jako představení.¹⁶³⁷ Měl být štědrý, dávat dary, konat slavnosti a reprezentovat, jak to uvádějí třeba *Kolmarské anály* v případě Václava II. při korunovaci v Praze 1297.¹⁶³⁸ Pokud se požadované chování jen trochu odlišovalo, vyvolávalo negativní hodnocení, jako v případě manžela královny Elišky Rejčky, Rudolfa I. řečeného Kaše.

Rudolf vládl krátce a za jiné situace než Přemyslovci. Podle kronikáře Petra Žitavského se soustředil hlavně na splácení dluhů po Přemyslovcích, které kryly výnosy „z urbury a královské pokladny“. Z toho můžeme vytušit, že se možná nechoval tak okázale a štědře. Současně zřejmě trpěl onemocněním, jež si žádalo kašovitou stravu, neboť kronikář Dalimil píše: „*Kněz Rudolf kněžsky se u stola jmiěše, v jeho kuchyni za obyčej kaš vřiěšie*“. Jako vysvětlení Dalimil dodává: „*A snad pro lékařsvie [tak] činieše, nebo mdlého života bieše.*“¹⁶³⁹ Ve *Zbraslavské kronice* naopak čteme, že víno, obilí, olej a další potřeby pro sebe a dvůr si nechal

¹⁶³⁴ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 57.

¹⁶³⁵ RBM II, č. 1821; k příhodě také *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 73000–73646; J. ŠUSTA, *České dějiny II*, s. 480; naposledy také J. ŽEMLIČKA, *Přemyslovci*, s. 294–295.

¹⁶³⁶ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 58.

¹⁶³⁷ K dalším atributům srov. R. ANTONÍN, *Ideál panovnické moci v narativních pramenech českého středověku*, s. 401–418.

¹⁶³⁸ *Annales Colmarienses maiores*, s. 222; také V. ČERNÝ, *Staročeská milostná lyrika*, s. 117.

přivážet z Rakous, takže jeho družina měla všeho dostatek.¹⁶⁴⁰ Za dovoz zboží ho podle kroniky kritizovali pražští měšťané.¹⁶⁴¹ Ze staroměstské knihy přitom víme, že až roku 1312 vyplatilo město židu Jakubovi obnos za zboží pro dvůr k oslavě svátku Narození Páně z roku 1306.¹⁶⁴² Otázkou tedy je, do jaké míry se zprostředkováním zápisu Petra Žitavského jednalo o nesouhlasný náhled pražských měšťanů, kteří nemohli poskytovat dvoru své zboží, či nesouhlasný postoj části domácí šlechty, jež stála proti habsburské opozici.¹⁶⁴³ Petr Žitavský ve *Zbraslavské kronice* má ovšem k Rudolfovi kladný postoj, na rozdíl třeba od hodnocení jeho konkurenta Jindřicha Korutanského.¹⁶⁴⁴ Popis svatby českého Rudolfa Habsburského a Elišky Rejčky u kronikáře Otakara Štýrského také nenaznačuje, že by chyběly náležitě součásti obvykle konané při slavnostech dvora.¹⁶⁴⁵ Určit míru a dostatečně správný průběh demonstrace majestátu královského dvora, jak vidíme na příkladu krále Rudolfa Habsburského, je vedle různě dochovaných záznamů navíc ještě odvislé od subjektivní výpovědi různých stran. To, že jsou zapsaná svědectví zavádějící, dokumentuje právě případ habsburského panovníka Rudolfa. Navíc, když mu jeho otec Albrecht I. Habsburský ve Znojmě roku 1307 předal vládu, šlo zjevně o odpovídající „*theatrum curie*“, neboť panovník říše předal 18. ledna praporec nejen Rudolfovi, ale i dalším synům a těžko si myslet, že by to bylo nedostatečně okázalé.¹⁶⁴⁶ Chování pražského dvora Rudolfa I. nelze tedy hodnotit pouze jako málo reprezentativní, jak uvádí Josef Šusta.¹⁶⁴⁷ Ve srovnání s dobou Václava II., či obecně za posledních Přemyslovců i díky krátkosti svého trvání, však zůstane méně výrazné.

Z dvorských slavností se ještě na závěr zastavíme u pohřbů, neboť i ty podléhaly slavnostní organizaci.¹⁶⁴⁸ Opět se nabízí opakovaná skladba smutečních

¹⁶³⁹ *Nejstarší rýmovaná kronika*, s. 159.

¹⁶⁴⁰ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 110.

¹⁶⁴¹ IBIDEM, s. 110.

¹⁶⁴² RBM III, č. 114.

¹⁶⁴³ Pro výklad politické situace srov. naposledy V. VANÍČEK, *Velké dějiny III*, s. 483–496.

¹⁶⁴⁴ Srov. Jakub RAZIM, *Jindřich Korutanský jako český král ve světle dobových svědectví*, Rigorózní práce obhájená na Ústavu českých dějin FF UK v roce 2007, Praha 2007, s. 14–15.

¹⁶⁴⁵ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 90187–90455.

¹⁶⁴⁶ RBM II, č. 2123, s. 914–915, jedná se o text z formuláře Františka Palackého, listina není zachována v originálním vyhotovení.

¹⁶⁴⁷ J. ŠUSTA, *České dějiny II*, s. 707–708; z jeho závěrů vychází V. VANÍČEK, *Velké dějiny III*, s. 486.

¹⁶⁴⁸ O pohřbech doby Václava II. pojednal Josef ŽEMLIČKA, „*Král jak ubohý hříšník svých poklesků litoval v pláči*“, *Václav II., Zbraslav a Svatý Ludvík*, in: *Verba in imaginibus*. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, Martin Nodl – Petr Sommer (edd.) ve spolupráci s Evou Doležalovou, Praha 2004, s. 192–210.

ceremonií, kde základ tvořila mše a se přidávaly doprovodné zvyklosti. *Zbraslavská kronika* navíc dovoluje nahlédnout do několika smutečních událostí. Jako první uvádí pohřeb matky Václava II. Kunhuty, kterou na poslední cestě provázeli četní řeholníci tzv. větších bratrů. Pravděpodobně šlo o majetné řády jako cisterciáky či premonstráty, a k nim náleželi rovněž menší bratři, patrně minorité.¹⁶⁴⁹ Součástí smutečních akcí byl pohřební průvod jdoucí městem z Pražského hradu, jenž se vydal přes dnešní Malou Stranu a Juditin most na Staré Město až ke kostelu sv. Františka. Doplnovali ho vilemité od Sv. Tomáše (dnešní augustiniáni eremité) a zástupy světských kněží s praporci zpívající *Smiluj se Pane*.¹⁶⁵⁰ Další pohřeb organizoval Václav II. a jeho dvořané po nečekané smrti králova švagra vévody Rudolfa ml. Habsburského (1290). Kronika líčí, že Václav tehdy rozdál mnoho almužen a mše se sloužily po celém království. Mladý Habsburk našel místo posledního odpočinku ve svatovítské bazilice.¹⁶⁵¹ Je otázka, zda byl městem veden smuteční průvod, v takovém případě by se ho nepochybně účastnil král a dvůr, což by kronika jistě připomněla. Nejspíš následovalo jen vystavení těla zemřelého ve svatovítském kostele, mše a uložení do hrobu. Smuteční slavnosti chystal Václav II. ovšem ještě mnohokrát. Vedle zmíněné královny Kunhuty pochoval několik dětí.¹⁶⁵² Lze soudit, že všechny pohřby rodinných příslušníků proběhly především v kruhu královské rodiny. Smutná událost, která zasáhla nejen úzkou rodinu a dvůr, přišla roku 1297, kdy 18. června zemřela královna Guta.¹⁶⁵³ Při úmrtí korunované královny bychom smuteční průvod opět předpokládali, tak jako tomu bylo u královny Kunhuty roku 1285, informace ale chybí.¹⁶⁵⁴ Nejširší popis z tohoto období poskytuje úmrtí krále Václava II.

¹⁶⁴⁹ Srov. *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae regie*, s. 427.

¹⁶⁵⁰ „*Sancti Francisci, quod dignentur reminisci Hii qui Maiores sunt fratres atque Miores, Ac Wilhelmitae, quibus est perfeccio vite, Nec non Signiferi secularis concio cleri, Qui cantavere pro defuncta miserere*“, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 25–26

¹⁶⁵¹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 42–44.

¹⁶⁵² Prvorozeného syna Přemysla Otakara na sklonku roku 1288 a roku 1294 zemřeli také v kojeneckém věku Guta a Jan; 1296 zemřela Anežka, která byla zasnoubená s Ruprechtem Nassavským a ve stejném roce zesnula ještě králova sestra Anežka, vdova po vévodovi Rudolfu Habsburském. Václava opustil i jeho nevlastní bratr Jan, kancléř českého království. V samém závěru roku zemřel navíc syn Jan (v chronologickém sledu čtvrtý). Počet úmrtí Václavových blízkých v tomto roce zahrnuje též smrt králova rádce, pražského biskupa Tobiáše z Benešova.

¹⁶⁵³ Srov. také J. ŽEMLIČKA, „*Král jak ubohý hříšník*“, s. 195n.

¹⁶⁵⁴ Podle *Petra Žitavského* víme, že byla pochována v Pražském kostele, s tím, že panovník zamýšlel přenést její tělo později na Zbraslav.

Podle *Zbraslavské kroniky* krále na poslední cestu oblékli do korunovačního šatu, ozdobili korunou, žezlem, jablkem a prstenem. Tělo následně vystavili v místnosti s drahocennými látkami.¹⁶⁵⁵ Tou byla komnata v domě staroměstského zlatníka Konráda, kde král trávil poslední chvíle života.¹⁶⁵⁶ Po vigílii zástupy naříkajícího lidu provázely královo tělo v pražských ulicích. Panovníkovy ostatky nesli „*principes autem et maiores barones regni*“.¹⁶⁵⁷ Můžeme s jistotou předpokládat, že na pohřeb se sjela okolní knížata a domácí šlechta, neboť král umíral delší čas a na pohřeb se bylo možné připravit předem. Jistě tedy nebyl organizován narychlo, ale právě naopak. Bezpochyby se promýšlelo, kudy budou s panovníkem chodit smuteční hosté a které kostely se navštíví, jak dlouho bude ležet na márách a jakým způsobem dopraven na Zbraslav. Pohřební slavnost ovšem nezačínala průvodem z královského paláce Pražského hradu, ale z domu zmíněného Konráda zlatníka, který stál poblíž Juditina mostu a kostela sv. Klimenta na Starém Městě pražském.¹⁶⁵⁸ Smuteční ceremoniál by byl asi okázalejší, kdyby se vycházelo *de edificio regali*, ale právě tato část asi na počátku 14. století vyhořela.¹⁶⁵⁹ Za nesporné doklady dřívějších příprav považujeme rovněž snahu svatovítské kapituly získat královy ostatky pro Pražský kostel. Petr Žitavský vedle toho naznačil, že bylo určeno, kdo bude sloužit za krále mše. Opat Konrád měl celebrovat první bohoslužbu Vzkříšení Páně a sedlecký představený Heidenreich mši za zesnulé. Dokonce to vše určil dopředu sám umírající král.¹⁶⁶⁰ Průvod na čele vedlo zpívající duchovenstvo, za zesnulým Václavem vzpomíná pak kronikář šlechtice a velký zástup mužů a žen „*sexus turba innumerabilis, iuvenes et virgines, senes cum iunioribus*“.¹⁶⁶¹ V odpoledních hodinách následovalo převezení ostatků lodí na Zbraslav v doprovodu mladého Václava III., kde je již očekávali kněží. Nepochybně jel s tělem krále zástup lodí a způsob průvodu po řece musel být rovněž organizovaný. Celou noc u panovníkových ostatků zněly žalmy a ráno za přítomnosti biskupů a prelátů celebroul zádušní mši králův důvěrník, opat Konrád. Na závěr bylo Václavovo tělo uloženo v chrámu Panny Marie, přičemž kronikář v detailním líčení zdůrazňuje, že

¹⁶⁵⁵ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 97–99.

¹⁶⁵⁶ Srov. také J. ŽEMLIČKA, „*Král jak ubohý hříšník*“, s. 196.

¹⁶⁵⁷ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 97–99.

¹⁶⁵⁸ V. V. TOMEK, *Dějepis*, s. 370; J. VÍTOVSKÝ, *Zlatnictví na dvoře Václava II*, s. 473.

¹⁶⁵⁹ Podle Petra Žitavského se tak stalo k roku 1303. Pozdější kronika tzv. Beneše Minority ale uvádí požár pražského hradu již k roku 1293, L. DUŠEK, *Kronika tzv. Beneše Minority*, s. 71–73.

¹⁶⁶⁰ Také srov. J. ŽEMLIČKA, „*Král jak ubohý hříšník*“, s. 202.

ostatky vložily do hrobky, „*in medio sanctuario ecclesiae*“. Tedy přesně v geometrickém středu dostavěné části kostela.¹⁶⁶² Do hrobu byly s tělem vloženy odznaky královské moci, koruna, žezlo, jablko a panovník byl oblečen do korunovačního roucha. Pohřební insignie zde upomínají na pohřeb Přemysla Otakara II. roku 1296, kdy královny ostatky přenesli ze Znojma do svatovítské baziliky. Tehdy nechal Václav II. zhotovit pro otce dodnes známé královské odznaky: korunu, jablko a žezlo. Zjevně i v tomto případě podléhal celý akt organizaci.

Z konkrétních zmínek o jednotlivých pohřbech vystupují opět opakující se prvky smutečních slavností, vystavení těla zemřelého a průvod s duchovními, nobilitou, nářek a zpěvy před přímým uložením do hrobu. V místě vybraného chrámu mše svatá a uložení ostatků. Dodejme ještě, že v textu *Zbraslavské kroniky* přesahuje soustředěnost na smuteční slavnosti Václava II. jiné informace o pohřbech. Srovnatelný popis pohřbu jako v případě Václava II. nabízejí prameny až po smrti Karla IV.¹⁶⁶³ Vzhledem k časové vzdálenosti není ale srovnání adekvátní. Můžeme zde pouze vyzdvihnout shodné prvky v rámci smutečního dvorského ceremoniálu; vystavení těla zemřelého, veřejný smuteční průvod a mše svatá za přítomnosti hostů před přímým pohřbením.

¹⁶⁶¹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 97–99.

¹⁶⁶² O tom, že musela být předem vybudovaná a připravená pro umírajícího krále svědčí i její velikost, resp. hloubka 1,2m. Vlastní hrob překryl náhrobní kámen s ležící figurou krále. Původní kamenná skulptura byla na přání Elišky Přemyslovny vyměněna za kovovou, ulitou Janem z Brabantu. Hrobka se nacházela na nejčestnějším místě uprostřed chrámu, před hlavním oltářem. Vysunutím hrobů do liturgicky nejvýznamnějších prostorů *caput ecclesiae*, presbyteria a chóru se deklarovalo postavení pomazaného panovníka, navíc zakladatele, srov. Hubert JEČNÝ – Dana STEHLÍKOVÁ – Martin TRYM, *Nové prameny k dějinám cisterciáckého klášterního kostela na Zbraslavi*, in: *Umění* 34, 1986, s. 389, a 399; k problematice obecně Milena BRAVERMANOVÁ – Michal LUTOVSKÝ, *Hroby a hrobky našich knížat, králů prezidentů*, Praha 2007.

¹⁶⁶³ František ŠMAHEL, *Smuteční ceremonie a rituály při pohřbu císaře Karla IV.*, *Český časopis historický* 91, 1993, s. 401–416.

2. *Curialitas*, ceremoniál a rituály na panovnickém dvoře

Výše uvedené příklady – korunovace, svatby, hostiny, turnaje, pohřební ceremonie – se v životě královské rodiny a dvořanů přirozeně opakovaly, přesto však zůstávaly více výjimečnou součástí jejich života. Projevovala se při nich nevšední okázalost a vyhraňovala se vnitřní i vnější komunikace dvorské společnosti.

Ve smyslu vnější komunikace se propracovávala organizace každé události a v návaznosti na starší zvyklosti se vytvářel opakovaný řád. Hlavní těžiště představovala zpravidla bohoslužba s přidanými prvky, odpovídající druhu slavnosti a doprovodné zvyklosti v podobě hostiny, turnajové zábavy či průvodu městem a to v různém, ale situaci odpovídajícím pořadí. Dvůr se představil v plném lesku, bohatství a štědrosti, neboť jen za těchto podmínek mohl být pozitivně hodnocen. Tvořila se zvyková pravidla v chování, jež postihovala všechny sociálních skupiny dvora (světskou nobilitu, duchovní i služebnictvo). Všichni se vědomě přizpůsobovali chování na dvoře, ať už v něm žili, nebo tam docházeli, či byli právě pozvaní. Přizpůsobování vedlo nejen k dalšímu zachování takových způsobů, ale zakládalo charakter skupinové identity.¹⁶⁶⁴ Výsledek společného jednání byl *cum tempore* modifikován, upevňován a opakován. Formy chování panovníka a jeho rodiny včetně dvořanů můžeme při slavnostních chvílích vymezit jako dvorné chování, nebo dvorský ceremoniál či obecně hledat rituály uzavřené společnosti.

Z hlediska dvorného chování se jednalo o projevy nejen při slavnostech, ale plošně představovalo tehdejší společenskou etiku (jak v soukromé, tak veřejné sféře). Ideální formu způsobů/požadavků, nebo-li společenských norem, vyjádříme pojmem *curialitas*.¹⁶⁶⁵ Termín *curialitas* (nebo *curialis*) není ovšem popsán jako normativní soubor chování ve středověku. Domácí překlad pojmu je nejčastěji uváděn se 14. stoletím ve významu *vlídný, laskavý, uhlazený, pěkný*.¹⁶⁶⁶ Příklad ale

¹⁶⁶⁴ Srov. obdobně Pavlína RYCHTEROVÁ, *Rituály, rity a ceremonie, Teorie rituálu a jejich reflexe v mediivistickém bádání*, in: *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku*, uspořádal Martin Wihoda ve spolupráci s Deméterem Malatákem, Brno 2006, s. 11–23, zde s. 15, s odvoláním na Emile DURKHEIM, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Paris 1909.

¹⁶⁶⁵ Jako společenský proces sledoval téma Norbert ELIAS, *O procesu civilizace I.*, s. 291; k tomu srov. Jiří ŠUBRT, *Civilizační teorie Norberta Eliase*, Praha 1996; Jiří PEŠEK, „Jiří Šubrt, Civilizační teorie Norberta Eliase“, *Dějiny a současnost* 3/1997, s. 64.

¹⁶⁶⁶ Heslo *curialis, curialitas* rozebírá *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum I*, A–C, kol. autorů, Praha 2003, s. 1001–1002; k termínu již D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *K modelu panovnického dvora*

najdeme v listině krále již z roku 1278, nebo je slova užito pro označení jistého Jindřicha (*Heinrich curialis*) ve svědečné řadě listiny mincmistra Jindřicha Avise (Ptáka) z roku 1258, nebo šlechtice z Lichtenburka o rok později.¹⁶⁶⁷ Kronikář Petr Žitavský užívá pojmu v těchto formulacích: „... *dicti pape nepotum, civitatem Carpatrensem intraverunt, multosque curiales Italicos (cum solum Italici peterentur ad mortem) immaniter trucidarunt*“, nebo „*Nota versus curiales de paupertate Christi super questione*“.¹⁶⁶⁸ V prvním případě vyjadřuje, že byli zabíjeni *curiales Italicos*, kdy jde o italské kardinály při dvoře papeže, doslova tedy osoby zde dvorné/způsobilé výkonu svého postavení, neboť se jednalo o konkláve.¹⁶⁶⁹ Druhý případ – *versus curiales* – uvozuje Žitavského verše o chudobě Krista, kdy můžeme uvažovat o milých, vlídných, dvorných verších k žádoucímu tématu chudoby.¹⁶⁷⁰

Curialitas/curialis ve smyslu způsobilého chování vyjadřuje rovněž kadlub různě v pramenech zmiňovaných rytířských ctností – tedy požadavků, nebo spíše popisů správného rytíře. Jeho sledováním zároveň postihujeme jeden z pilířů procesu vývoje vyšší sociální vstřvy, tak jak ho metodicky vymezil již Norbert Elias. O dvorném chování v první povínce 13. století vypráví známá báseň *Hofzucht*, připisovaná Tannhäuserovi (kolem 1240)¹⁶⁷¹:

„ <i>Er dünket mich ein züchte man</i>	<i>Toho považují za dobře vychovaného muže,</i>
<i>das alle zuht erkennen kan</i>	<i>kdo zná pravidla dvorného chování,</i>
<i>der keine unzuht nie gewan</i>	<i>kdo se proti nim nikdy neprohřešil</i>
<i>und im der zühte nie zeran</i>	<i>a kdo se vždy choval vznešeně.</i>
<i>Der züchte ist also vil</i>	<i>Je mnoho pravidel dvorného chování,</i>
<i>und sint zu manegen dingen guot</i>	<i>jež slouží dobrým věcem.</i>
<i>nu wizzent, der in volgen wil</i>	<i>Můžete si být jisti, že ten, který je dodržuje,</i>
<i>daz er vil selten missetut</i>	<i>se nikdy nebude chovat nevhodně.“¹⁶⁷²</i>

jako sociálního systému, s. 312-314. K tématu sborník *Curialitas. Studien zu Grundfragen der höfisch-ritterlichen Kultur*, Josef Fleckenstein (Hg.), Göttingen 1990.

¹⁶⁶⁷ CDB V/1, č. 167; 175.

¹⁶⁶⁸ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 214-216, a s. 325-326.

¹⁶⁶⁹ F. Heřmanský in: *Zbraslavská kronika, Chronicon Aulae regie*, s. 284, překládá *curiales Italicos*, jako mnohé dvořany italské.

¹⁶⁷⁰ F. Heřmanský in: *Zbraslavská kronika, Chronicon Aulae regie*, s. 406, přeložil slovo jako kuriální verše, které vznikly v prostředí kuriálním.

¹⁶⁷¹ TANNHÄUSER, *Hofzucht*, in: Johannes SIEBERT, *Der Dichter Tannhäuser, Leben, Gedichte, Sage*, Halle 1934, s. 195, v. 1–9.

¹⁶⁷² Převzatý překlad z knihy Norbert ELIAS, *O procesu civilizace I*, Praha 2006, s. 155.

V německého básni o Janu z Michalovic od Heinricha von Freiberg se používá ve smyslu dvorného chování výrazu – *kurteis*. Ve stejném významu ho užívá rovněž Ulrich von Etzchenbach v románu *Wilhelm von Wenden*.¹⁶⁷³ Staročeské slovo *dvorný* zaznamenáváme ve 14. století, kdy opět vystihuje závazné chování, odpovídající prostředí dvora, nebo vlídnost. Platí to i v pozdním středověku, kdy dostávalo též pejorativní nádech.¹⁶⁷⁴ Vyvíjela se tím tzv. dvorská etiketa, která výrazně zasahovala právě do průběhu slavnostních hostin. Pozvaní i domácí museli dodržovat zásady stolování a zasedacího pořádku, který určovalo společenské postavení. Z mladší doby se k tomu vyjadřuje explicitně Zlatá bula Karla IV. z roku 1356, kde je zakotveno, který z kurfiřtů bude sedět na pravé či levé straně císaře, a jakým způsobem mají vykonat příslušné obřadní úkony během hostiny. Karlův výnos je nadto bezprostřední reakcí na předcházející vývoj, tzv. sporů o přednost.¹⁶⁷⁵ Popisy etikety, tedy především chování u stolu, najdeme u nás většinou až v 15. století, které zpracoval Čeněk Zíbort.¹⁶⁷⁶ Přesto však nelze pominout již zmíněný spis *Summa recreatorum* ze dvora Karla IV., kde se v traktátech podávají návody, jak zlepšit průběh zábavy při hostině.¹⁶⁷⁷ Stěžejní jsou rovněž statě Tomáše Štítného, které ale opět patří do období pozdního středověku. Štítný apeluje proti nestřídmosti, vybíravosti a přílišnému koření, které podněcuje k pití. Z přímých způsobů při stolování nabádá nepomlouvati přítomné a raději se před jídlem pomodlit.¹⁶⁷⁸

Znovu si tedy uvědomíme, že komunikace mezi jednotlivci a skupinami podléhala řádu (*ordo*) a utvářela pravidla.¹⁶⁷⁹ Byla zároveň složkou privátního i veřejného života panovníka, jeho rodiny a všech na dvoře. Její vnější projevy – tedy chování, dvorská společnost vyžadovala a předváděla publiku, doslova jako vizuální

¹⁶⁷³ HEINRICH VON FREIBERG, *Rytířská jízda Jana z Michalovic*, v. 247.

¹⁶⁷⁴ Pro výskyt a vývoj pojmu *dvorný* srov. W. IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 141n., a také Milada NEDVĚDOVÁ a kol., *Dvorný a zdvořilý*, Naše řeč 62, 1979, s. 190–199.

¹⁶⁷⁵ K tématu v naší historiografii Robert NOVOTNÝ, *Spory o přednost ve středověku a na počátku raného novověku*, in: Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku, Martin Nodl – Martin Wihoda (edd.), Brno 2008, s. 185–202; Jan ZELENKA, „... *huius sedis a dextris sit imperatoris*“. *Spory o přednost v hierarchii císařského dvora vrcholného středověku*, Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční života na středověkých dvorech, MHB 12/2009, Supplementum 3, Praha 2009, s. 56–70.

¹⁶⁷⁶ Popis dvorské etikety se zachoval z 15. století, zpřístupněno in: Čeněk ZÍBRT, *Poctivé mravy a společenské řády při jídle a pití po rozumu starých Čechů*, Praha 1890.

¹⁶⁷⁷ Srov. František ŠMAHEL, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 110; Anežka VIDMANOVÁ, *Sestra múza. Světská poezie latinského středověku*, Praha 1990, s. 554, a s. 448–463.

¹⁶⁷⁸ Č. ZÍBRT, *Poctivé mravy společenské*, s. 5–7.

¹⁶⁷⁹ K tomu srov. Niklas LUHMANN, *Sociální systémy. Nárys obecné teorie*, Brno 2006, s. 159–200.

představení (*performance*).¹⁶⁸⁰ Vnitřní komunikaci pak symbolizuje vlastní motivace, což byly důvody, proč v této společnosti být, spojené s cestou za ziskem či prospěchem, a to jak u panovníka, tak osob, které ho obklopovaly.¹⁶⁸¹ Smysl a cíl celého dění na dvoře pro všechny zúčastněné dobře vystihl kronikář Petr Žitavský při korunovaci Václava II. v Praze: „*Jsou tu i různé mravy: ten bohatství hledá, ten slávy, jeden prosí tu dle zvyku, ten dává, aby měl úctu, sluhové páni jak soumaři na zádech nesou dary. Páni jsou tedy poctěni a sluhy nesmírně tíží od krále dary*“.¹⁶⁸² Na sílu daru poukazuje Petr i na jiném místě: „*Má-li kdo naději v dary, duch k braní ochotně se zchystá, neboť se nalezne sotva, kdo podaný dárek by odmít. Kvůli odměně přec, chrám Páně stavitel staví, za dar i u oltáře kněz zvučně a hlasitě zpívá*“.¹⁶⁸³

„Různé mravy“ oné *curialitas* v rámci komunikace představovaly v konečném shrnutí podstatným dílem součást organizace, která nejvíce vystoupila při zmiňovaných slavnostech. Během nich se totiž vytvářel větší prostor pro uplatnění téměř všech na dvoře. Formoval se zároveň tzv. dvorský ceremoniál, tj. opět okázalé projevy chování, mezi které zařadíme i dary, o nichž tak pěkně píše Petr Žitavský. Předávání darů tvořilo součástí povinné reprezentace, coby viditelný důkaz a symbol štědrosti i bohatství. Chování, které budeme nyní sledovat právě jako dvorský ceremoniál, ale skýtá opět úskalí nepřesné terminologie. V zásadě dvorský ceremoniál postuloval při studiu dvora Karla IV. František Kavka.¹⁶⁸⁴ Pro popis chování se ale jedná o výraz umělý, neboť prameny takový pojem ve středověku neznají.

V domácích pramenech se setkáme s termínem *cerimonia* od 14. století.¹⁶⁸⁵ Slovo má ovšem starší původ, je doloženo u Cicerona a v křesťanské liturgii znamenalo posvátný úkon, jako soubor liturgických úkonů podle předem

¹⁶⁸⁰ Srov. Jürgen MARTSCHUKAT – Stefen PATZOLD, *Geschichtswissenschaft und „performative turn“*. Eine Einführung in Fragestellung, Konzepte und Literatur, in: *Geschichtswissenschaft und „performative turn“*. Ritual, Inszenierung und Performanz vom Mittelalter bis zur Neuzeit, Jürgen Martschukat – Stefen Patzold (Hg.), Norm und Struktur 19, 2003, s. 1–32.

¹⁶⁸¹ Srov. D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *K modelu panovníckého dvora*, s. 309–355.

¹⁶⁸² Překlad podle *Kronika zbraslavská. Chronicon Aulae regiae*, s. 114.

¹⁶⁸³ IBIDEM.

¹⁶⁸⁴ F. KAVKA, *Život na dvoře Karla IV.*, s. 78–87.

¹⁶⁸⁵ Srov. pro *caerimonia, cerimonia*, 3, in: *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum I, A–C*, kolektiv autorů, Praha 1987, s. 469.

stanoveného programu.¹⁶⁸⁶ V našich pramenech je jím od 14. století také míněn soubor úkonů, nebo povinných obřadů. Zmiňují ho verše Petra Žitavského: „... *ut queratur carcer Ordinis satis acer, Sub cuius cerimoniais, Vigiliis et ieiuniis Possit militare*“, „*Sic dicens: Vito seculum Et eius fallax speculum, Campestribus sum vicinus; Predico parsimonias, Strictas cerimoniais Consuevi observace*“. Na příkladu textu *Kroniky Pražské univerzity* vidíme opět soubor úkonů: „*Et quod ceremonie ecclesie non sunt observande*.“¹⁶⁸⁷ Mladší užití najdeme ve vztahu ke korunovacím a to v kronice Vavřince z Březové: „... *solempniter coronatus cum cerimoniais debitis et consuetis*“, či „*Ad quid ergo instituciones hominum et cerimoniais in lege... non expressas fidelibus observare*“. Také *Kronika Bartoška z Drahonic*, ke korunovací císaře Zikmunda: „... *cum magna sollempnitate missa prius per eundem dominum papam decantata, adhibitis ad hoc omnibus cerimoniais, que de iure vel consuetudine adhiberi debuerunt, diademate imperiali in ecclesia s. Petri ante altare sancti Mauricii in imperatorem Romanum et tocius Christianitatis dominum coronavit*“.¹⁶⁸⁸ Ze zmínek je zřejmé, že jde o ceremonie jako obřadní úkony. V případě korunovace pak další zvyklosti, které ji provázely. Použití slova *cerimonia* ve stejném smyslu potvrzují také dvě listiny z let 1349, a 1354.¹⁶⁸⁹ Dvorský ceremoniál, který jsme užili jako termín pro organizované chování dvora, je tedy slovní spojení, které má sice původ ve slově *cerimonia*, ale jako sousloví je termínem, jenž je prostředkem pro popis komunikace dvorské společnosti v našem dobovém kontextu. Navíc je ho třeba odlišit ve dvou formách, a to v základním liturgickém obřadu – mše, která má stanovená pravidla a ve zvyklostech světských, jež danou událost podle typu provázely.

V průběhu představení jednotlivých událostí jsme vedle popisu dílčích sekvencí, naráželi na opakované prvky v rámci organizovaných projevů komunikace. Stěžejní pro takové východisko jsou postřehy v pramenech nebo normativní prameny obecně. Chování, které má pak opakující se charakter v životě jedince či společnosti, kde žije, lze ale na základě interdisciplinární inspirace posuzovat jako třetí možnost,

¹⁶⁸⁶ Gerrit Jasper SCHENK, *Zeremoniell und Politik. Herrschereinzüge im spätmittelalterlichen Reich*, Köln – Weimar – Wien 2003, s. 65–70.

¹⁶⁸⁷ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 118 a 119; *Tzv. Kronika Pražské univerzity*, FRB V, Jaroslav Goll (ed.), Praha 1893, s. 575.

¹⁶⁸⁸ *Husitská kronika Vavřince z Březové*, FRB V, Jaroslav Goll (ed.), Praha 1893, s. 344; *Kronika Bartoška z Drahonic*, FRB V, Jaroslav Goll (ed.), Praha 1893, s. 608.

kteřou jsme vymezili, tedy ritualizované chování – rituály. Rituály stejně jako zvyky, tradice, obřady přinášejí odkaz minulého, jsou aktuální v přítomnosti a vyjadřují pokračování v budoucnosti. Studium rituálů se stalo jedním z módních metodických proudů v historickém bádání, které se inspirovalo především antropologií.¹⁶⁹⁰ Z hlediska medievistiky byla po vzoru antropologie věnována rituálu pozornost západního dějepisectví v zásadě ve třech proudech. Jednak byl sledován jako symbolická komunikace směřovaná k někomu, např. uctívání ostatků. Dále byl posuzován v otázce cíle takové komunikace. Např. prosby o milost či přízeň nebo setkání panovníků nebo vyhlášení a urovnání sporů. Třetí proud pak sledoval jednotlivé písemné prameny a vlastní záměr autora daného textu, jenž události takto zaznamenal.¹⁶⁹¹ Tento třetí proud by měl ale zůstat z hlediska našeho oboru stěžejní, neboť se nám nedostává nejen primárních pramenů, které ritualizované chování či ceremoniální zvyklosti, nebo etiketu při dvoře zachycují a následně mají řídit, ale obtížně jsme na tom právě s terminologií.

Z hlediska popisu rituálu, můžeme např. za rituál definovat korunovaci. Při rozlišení na ceremonie během korunovační mše a další zvyklosti, ať už symptomatické korunovaci, nebo sekundární doprovodné ve stále se opakujících módních schématech – v hostině či turnaji–, dojdeme k tomu, že rituál je toliko jádro obřadu (pomazání a posvěcení), neboť ostatní se mohlo měnit *ad hoc* v závislosti na potřebách dvora, politické situaci, finančních prostředcích apod.¹⁶⁹² V případě korunovačních zapsaných řádů to je evidentní také v tom, že různé prvky se geograficky odlišovaly, ale posvěcení a pomazání, jako základ či jádro obřadu, nikoliv. Takové prvky podle antropologického náhledu jsou rituálním jádrem, které však nabývá s nárůstem písemných pořízeních ve středověké společnosti stále většího významu. Neboť je-li zapsáno či zapisováno, je následně požadováno na základě předpisu nebo ujednání, čímž vzniká ze zvyku psaná norma a otevírá se cesta ke kodifikaci, tedy v konečném důsledku formulování zákona odpovídajícího dané

¹⁶⁸⁹ *Archivum Corona regni Bohemiae II*, Václav Hrubý (ed.), Praha 1928, č. 124, s. 145; č. 332, s. 410.

¹⁶⁹⁰ Pro české prostředí nastínila zahraniční bádání P. RYCHTEROVÁ, *Rituály, rity a ceremonie*, s. 11–23; k tématu sborník *Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*, Martin Nodl – Martin Wihoda (edd.), Brno 2008; naposledy *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*, *Colloquia mediaevalia Pragensia* 12, František Šmahel – Martin Nodl (edd.), Praha 2009.

¹⁶⁹¹ J. MARTSCHUKAT – S. PATZOLD, *Geschichtswissenschaft und „performative turn“*, s. 14–16.

¹⁶⁹² Srov. G. J. SCHENK, *Zeremoniell und Politik*, s. 68.

společnosti.¹⁶⁹³ Při rozboru opakovaných situací, jako např. pasování na rytíře, pohřbů či svateb, je proto v medievistickém bádání, které se potýká s postupným nárůstem písemných památek v době zvykových tradic, zásadní dospět k vymezení tzv. rituálního jádra dané události, neboť historik nemůže pomíjet opakované akty a *ad hoc* dějinné události. Podstatné je tedy nejen to, že jde dle antropologie o rituální chování společnosti (korunovace, pasování, svatba), neboť se akce opakuje, ale pro historické vnímání má opodstatnění rovněž sledování onoho stabilního jádra události, protože vše ostatní se mohlo měnit a vyvíjet.

Navíc ani vlastní termín rituál není z hlediska medievistiky v pramenech užíván, stejně jako dvorský ceremoniál. V pramenech najdeme totiž původní slovo *ritus*,¹⁶⁹⁴ které zaznamenáváme počínaje *Kristiánovou legendou*. „... *servientes demoniorum simulacris et prophanis sacrificiorum ritibus* [obyčeje] *bachantes*“; nebo „... *sed ritu* [způsob] *paganorum ante mensam pavimento iubetur insidere*“; rovněž: „*At ille: Quid, inquit, ob huiuscemodi rem pericli pacior vel quid boni michi conferet Christianitatis ritus?*“ [způsob, zvyk], konečně: „*Riteque* [obřady] *cunctis sollempniter peractis*“.¹⁶⁹⁵ Termín překládáme podle kontextu jako obřadní akt, nebo zvyky, obyčej a dokonce řád, což se nejčastěji vztahuje k liturgickému úkonu či je chápáno obecně v křesťanském smyslu. Slovo *rituál* má původ v latinském slově *ritus* a *ritualis*, kdy souvisel s liturgií.¹⁶⁹⁶ Oba pramenně užívané termíny *ritus* a *cerimoniae*, jsou tedy slova původní, přičemž *ritus* vychází z liturgie jako takové a *cerimoniae* představovala liturgické slavnostní úkony, zpravidla podle stanovených předpisů. Termíny, které používáme dnes jako rituál a dvorský ceremoniál, odhlédneme-li od liturgických knih *Ritual* a *Ceremonial*, mají již význam posunutý, především proto, že pod nimi rozumíme a sledujeme i světské souvislosti, které mají opakující se charakter. Jsou pro nás pak vyjadřovacím a komunikačním prostředkem

¹⁶⁹³ K tomu srov. Dietmar WILLOWEIT, *Hofordnungen als Zeugnisse der Rechtsdenkes*, in: Hof und Theorie. Annäherung an ein historisches Phänomen, Reinhardt Butz – Jan Hirschbiegel – Dietmar Willoweit (Hg.), Köln – Weimar – Wien 2004, s. 165–178.

¹⁶⁹⁴ Za možnost nahlédnutí do materiálů k termínu *ritus* na pracovišti Slovníku středověké latiny v Praze jsem zavázána Dr. Haně Floriánové.

¹⁶⁹⁵ *Kristiánova legenda*, s. 18. Stejné užití najdeme v *Kosmově kronice: Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 10, 41, 44, 54, 157, 160.

¹⁶⁹⁶ K rozboru slova *ritus* a *rituál* srov. také Philippe BUC, *The Dangers of Ritual, Between Early Medieval Texts and Social Scientific Theory*, Princeton 2001 s. 161–162: „*But... one should be aware of the distance between the rite of medieval religion and anthropological „ritual“.* The latter category was built on the former, but with major accretions and distortions.“ K antropologické klasifikaci slov „*ritus*“ a „*rituál*“ pak práce Roy RAPPAPORT, *The Obvious Aspects of Ritual*, in: Ecology, Meaning and Religion, Berkeley 1979, s. 175–180; P. RYCHTEROVÁ, *Rituály, rity a ceremonie*, s. 13.

při popisu lidského chování, v tomto případě na dvoře. Obdobný vývojový posun jsme zaznamenali konečně i v případě *curialis*, *kurteis*, *dvorný* – což shrnujeme pod pojmem dvorné chování.

Doplnit můžeme, že si často vypořádáváme jinými termíny, které postihují komunikaci dvořanů, jako např. dvorská kultura nebo dvorská láska, které opět v pramenech terminologicky nenajdeme, přesto je jako termíny používáme.¹⁶⁹⁷ Výsledkem tedy je, že pod dvorným chováním, dvorským ceremoniálem či rituálem jako společenským nebo organizovaným chováním dvora si bez normativního pramene na dané téma, které sledujeme, můžeme popisovat v zásadě jakékoliv předem připravované či tradiční dění, neboť v něm vidíme požadovaný či organizovaný sled událostí. Postačí nám k tomu opakované prvky jednotlivých zvyků, obřadů, ať už světského, či církevního charakteru. Přímá identifikace, rozbor a popis jednotlivých gest, symbolů, rituálů či ceremoniálu pak vždy závisí od toho, jak je můžeme pro středověk podle zaznamenaných projevů a konečně i termínů sledovat v pramenech. Řád vnitřní a vnější komunikace dvorské společnosti ve smyslu uspořádání, organizovaného chodu je navíc vyjádřen i v původních slovech *curialitas*, *ritus* a *cerimonia*. Všechny tři sledované kategorie, představují tak komunikování (interakci) v symbolech dané situace, s čímž nelze pominout, že se i přes rituální jádra mohla v čase a prostoru měnit, tak jak si to žádaly různé události a mravy dvora, a mohly se proto vytvářet nové prvky, nové symboly a znaky. Hlavním smyslem vedle výsledku dané akce (např. korunování a pomazání, nebo pasování) byla vizualizace, prezentace publiku při verbální a neverbální komunikaci.¹⁶⁹⁸ Tedy, ať už hledáme *curialitas*, ceremoniál nebo rituály. Z hlediska obtížně postižitelné objektivitě autora psaného textu, z něhož čerpáme, bude totiž vždy výpověď každého textu posuzována na základě stranickosti a oblíbenosti těch, o nichž píše, či naopak. Platí to ve všech třech formách popisu komunikace či chování dvorské společnosti. Snadnější to však být nemusí, ani když vycházíme z normativních pramenů, jako v případě Korunovačnického řádu českých panovníků, podle něhož se měla slavnost řídit a přitom víme, že hned druhá korunovace jeho normy porušila. To, co pro nás závěrem zůstává výchozí, je vědomí, že hlavním cílem chování dvořanů bylo, buď

¹⁶⁹⁷ Srov. D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Dvorská kultura přemyslovského období*, s. 9-43.

¹⁶⁹⁸ Srov. Gerd ALTHOFF – Ludwig SIEP, *Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertssysteme von Mittelalter bis zur französischen Revolution*, in: *Frühmittelalterliche Studien* 34, 2000, s. 384-411.

začlenění se do společnosti v rámci skupinové identity (vnitřní komunikace), nebo skupinová prezentace panovníka a jeho dvora organizovaná jako vizuální představení (vnější komunikace).

VI. DVORSKÁ KULTURA

1. PŘÍCHOD DVORSKÉ RYTÍŘSKÉ KULTURY

Životní styl nejvyšší společenské vrstvy, který ovlivňovala *curialitas*, ceremoniál i rituály nazýváme obvykle *dvorská rytířská kultura*. V našich zemích postihuje nejvíce 13. a 14. století. Ve smyslu terminologického užívání těchto slov nestačí pouze označení *dvorská kultura*, neboť tím vystihneme obecně kulturu jakéhokoliv středověkého či jinak časově vymezeného dvorského prostředí. Obecně tak totiž můžeme popsat chování všech feudálních dvorů (biskupský, šlechtický, říšský knížecí, zeměpanský, etc.).

Pronikání západoevropských zvyků dvorské rytířské kultury do Českého království probíhalo současně s vlnou německé kolonizace a s vlivem zvyklostí lenního práva. Stěžejní význam měl ve 13. století celkový hospodářský vzestup země a potažmo budování hradních sídel, kde dostávala prostor dvorská kultura po vzoru panovnického dvora.¹⁶⁹⁹ Přímá cesta dvorské rytířské kultury vedla do Čech přes německé země. Tam se naopak prosazoval vliv Burgundska, které bylo již od 12. století zasaženo kolébkou dvorské rytířské kultury, jihofrancouzskou Provence.¹⁷⁰⁰ Významná místa, kde čeští panovníci se svými družinami poznávali rytířské způsoby a dvorskou módu, představovaly převážně dvory štaufských panovníků Fridricha I. Barbarossy (1152–1190) a Jindřicha VI. (1190–1197). První přímé ohlasy zaznamenáváme za vlády Václava I., od 30. let 13. století. Již ale na počátku 14. věku sepsaná *Zbraslavská kronika* připomíná rychlé zdomácnění. Syn Václava I., Přemysl Otakar II., údajně nařídil, aby se potomci domácí šlechty začali věnovat rytířské službě. Na stejnou péči panovníka upozorňuje rovněž mladší text kronikáře Františka Pražského, podle něhož král poskytoval svým rytířům a zbrojnošům náležitou starostlivost, neboť je dvakrát do roka oblékal do vybraných oděvů.¹⁷⁰¹

¹⁶⁹⁹ W. IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 142; IDEM, *Zamki królewskie i arystokratyczne w Czechach jako miejsce tworzenia, recepcji i przekazywania wzorów kultury*, in: *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech*, K. Wachowski (ed.), Wrocław 1996; z domácí literatury přímo k tématu Tomáš DURDÍK, *Nástin vývoje českých hradů 12.–13. století*, *Archeologica historica* 3/1978, s. 42–58; IDEM, *Vývoj hradů 13. století v Čechách*, *FHB* 1/1979, s. 177–191; Dobroslava MENCLOVÁ, *České hrady I*, Praha 1976.

¹⁷⁰⁰ K tomu přehledně V. ČERNÝ, *Staročeská milostná lyrika*, s. 15–36.

¹⁷⁰¹ *Kronika Františka Pražského*, s. 61.

Politicko–hospodářsky motivované zahraniční kontakty pražského dvora, které uspíšily příliv rytířských zvyků a módy, doprovázela sňatková politika nebo příbuzenské kontakty. Např. sem patří styky s durynským lantkrabětem Heřmanem (1190–1217), bratrancem Přemysla Otakara I. Heřman podporoval rytířskou kulturu a jeho hrad Wartburg představoval výrazné centrum této módy v říši, kde tvořil třeba Valter von der Vogelweide.¹⁷⁰² Další cestu podněcovaly kontakty šlechty na jihu Čech, Moravy a rakouského Podunají. Na pomezí Moravy a Dolního Rakouska držel statky šlechtický rod Sirotků, s nimiž se v roce 1227 setkal proslulý rytíř Ulrich von Lichtenstein.¹⁷⁰³ Dopad kontaktů s Rakousy na rozvoj rytířských projevů v životě české šlechty pak dokládá ve druhé polovině 13. století jindřichohradecké sídlo Oldřicha II. z Hradce.¹⁷⁰⁴ Vedle něho byl mecenášem Rajmund z Lichtenburka, který podporoval básníka Heinricha von Freiberg, či Jan z Michalovic, jenž podnikl úspěšnou rytířskou jízdu do Francie a Porýní.¹⁷⁰⁵ Sňatková politika hrála u šlechty neméně významnou roli zvláště, když manželky přišly z německého prostředí. K takovým můžeme počítat z rakouské šlechty Marii, hraběnkou z Hardeggu, manželku Oldřicha z Hradce, matku zmiňovaného Oldřicha II. z Hradce. Rodová spojení směrem do rakouských zemí navázal Vok z Rožmberka, jehož chotí se stala Hedvika ze Schauenberka, nebo Čěč z Budějovic, který se oženil s Giselou, dcerou Hartmanna z Kueringu.¹⁷⁰⁶ Bylo by zajímavé připsat význam při rozšiřování dvorské kultury královně Kunhutě Štaufské, manželce Václava I., jež přišla na pražský dvůr mezi lety 1207–1211. Matku Kunhuty oslavoval Walter von der Vogelweide roku

¹⁷⁰² Joachim BUMKE, *Mäzene im Mittelalter. Die Gönner und Auftraggeber der höfischen Literatur in Deutschland 1150–1300*, München 1979, s. 159n; Ursula PETERS, *Fürstenhof und höfische Dichtung. Der Hof Hermanns von Thüringen als literarisches Centrum*, Konstanz 1981; Werner RÖSENER, *Die höfische Frau im Hochmittelalter*, in: Curialitas. Studien zu Grundfragen der höfisch–ritterlich Kultur, Josef Fleckenstein (hrsg.), Göttingen 1990, s. 29; Fred SCHWIND, *Die Landgrafschaft Thüringen und der landgräfliche Hof zur Zeit der Elisabeth*, in: Sankt Elisabeth. Fürstin, Dienerin, Heilige, Sigmaringen 1981, s. 29; J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských* s. 503–506.

¹⁷⁰³ *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 11, a srov. dále v textu.

¹⁷⁰⁴ O jejich podpoře dvorského básnictví a rytířské kultury na jindřichohradeckém dvoře se zmiňuje báseň *Křížová výprava durynského lantkraběte Ludvíka Zbožného*, která byla sepsána kolem roku 1300 ve Slezsku, k tomu více *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 134–137; stručně také J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 193.

¹⁷⁰⁵ J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 493; J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 142.

¹⁷⁰⁶ Jiří KUTHAN, *Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý. Král zakladatel a mecenáš*, Praha 1993, s. 223–294; pro výrazný vliv v prolínání česko–rakouských kulturních vazeb hovořil již V. ČERNÝ, *Česká milostná lyrika*, s. 99–102.

1199 jako růži a holubici.¹⁷⁰⁷ Za zmínku jistě stojí i to, že jedna z dvorních dam královny Kunhuty, Sybila, se v Čechách provdala hned třikrát.¹⁷⁰⁸

1.1. Rytířská literatura

Prostřednictvím rodových spojení a vzájemných kontaktů se dvory okolních zemí se šířila do Čech literatura, která dvorskou rytířskou kulturu zprostředkovávala, propagovala a zájem o další příběhy či verše prohlubovala. Dokladem budiž pozdější zpráva o Marii z Hardeggu, jež sama zadala překlad adventního rozjímání ze Zlaté legendy Jakuba de Voragine do německého jazyka (90. léta 13. století).¹⁷⁰⁹

Lyrický a epický žánr výrazně přispěl k prezentaci ideálů dvorské rytířské kultury. Mluvený přednes nebo zpěv literárního díla znamenal na dvoře navíc prestižní záležitost a doslova představení, které umocňovalo *splendor* slavnostní události. Literatura zpravidla oslavovala osobu mecenáše, jeho politické a válečné úspěchy, štědrost, nebo se vyjadřovala ke dvorské lásce. Básníci vedle toho neopomněli upozornit na vlastní obtížnou životní situaci, zcela odvislou od štědrosti pána.¹⁷¹⁰ Např.: „*Král, země – dobré obojí. Jen jedno mě mrzí: mé verše obstojí, až když je schválí král. Pak teprv zem též zatleská ... Co platen jest mi král? S ním vyhrají jen stěží, kdyžtě jsem bez dámy a bez jezdců a věží, když nemám sedláka, a natož koníka!*“¹⁷¹¹ Výmluvně zde básník Reimar von Zweter poukazuje nutnost štědrého mecenáše, čímž souvisí, že autoři doslova putovali od hradu k hradu, od dvora ke dvoru za bohatší odměnou. Vlastní díla, přednesená nejčastěji v hradních sálech nebo na nádvořích, pak sami jako autoři uváděli.

Prvním doloženým básníkem pražského dvora byl právě zmiňovaný Reinmar von Zweter (asi v letech 1237–1241). Před příchodem do Čech působil v Rakousku a

¹⁷⁰⁷ T. KRZENECK, *Eine Stauferin*, s. 245–260, zde s. 246 s odkazem na WALTER VON DER VOGELWEIDE, *Sprüche und Lieder*, H. Protze (ed.), Leipzig 1983.

¹⁷⁰⁸ Ke Kunhutě Thomas KRZENECK, *Eine Stauferin am Prager Hof. Kunigunde von Schwaben (1202–1248)*, Bohemia 31, 1990, s. 245–259; k Sybille M. SOVADINA, *Rodina Zdislavy z Lemberka*, s. 217–236.

¹⁷⁰⁹ *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 135–136.

¹⁷¹⁰ K životu středověkého básníka srov. např. WOLFRAM VON ESCHENBACH, *Parzival*, Jindřich Pokorný (překlad), Praha 2000, s. 421–422, doslov; dále Martin NEJEDLÝ, *Fortuny kolo vrtkavé*, Praha 2003, s. 231–340.

¹⁷¹¹ „*Von Rîne sô bin ich geborn, in Ôsterrîche erwahse, Beheim hân ich mir erkorn mêre durch den hêrren, dan durch daz lant: doch beide sint si guot. Der hêrre ist guot, sîn lant ist sam: wan deich mich einer dinge sêre bî in beiden scham, daz mich nieman wirdet, éz ensî ob erz al eine tuto. Waere ich bî Gote im vrône himelrîche unt heten mich ein missewende: ich hân den künece al eine noch unt weder ritter noch daz roch: mich stiuret niht sîn alte noch sîn vende*“, in: *Die Gedichte Reimar von Zweter*, Gustav Roethe (Hg.), Göttingen 1887, č. 150; překlad podle *Moravo Čechy radujte se!*, s. 36.

současně pobýval na dvoře císaře Fridricha II. (1211–1250). Delší časový úsek strávil na dvoře Václava I. a Přemysla Otakara II. již také zmiňovaný básník Sigeher (mezi 50. až 70 lety). Z jeho pera známe básně oslavující právě tyto vladaře. K dalším z přemyslovských básníků se zařadil známý Fridrich von Sonnenburg. S vládou Václava II. ale dostoupilo jazykově německé literární umění svého vrcholu. Prosadila se reflexivní lyrika s učenými prvky a hlavně tzv. minnesang – milostná píseň, ve které byli hlavními postavami rytíř a jeho paní. Předním představitelem tvorby se stal Heinrich von Miessen, zvaný Frauenlob, doložený dočasně u krále Václava II., kde ale tvořil převážně Heinrich Klausner. Vrchol rozkvětu básní na přemyslovském dvoře přibližují milostné básně Václava II., který se tak zařadil mezi minnesängry.¹⁷¹²

Vlastní dvorské ideály a oslavu rytířských ctností zdůrazňovala přesto více epika, v podobě dvorského eposu či románu. Za skutečného zakladatele dvorského románu považujeme Chrétiena de Troyes, který tvořil pod ochranou Marie de Champagne, dcery Eleonory Akvitánské. Mezi romány, jež tvoří základ dvorské epiky patří jeho díla – *Erek*, *Lancelot, rytíř na popravčí káře* či *Yvain, rytíř se lvem*.¹⁷¹³ Artušovská látka v románové produkci byla podnícena dílem Goeffroa z Monmouthu (*asi kol. 1100), autora *Historie britských králů*, která se stala základem artušovských příběhů. Artuš v jeho díle není pouze vojevůdcem, ale mocným králem. Pokračovatel Goeffroa z Monmouthu Robert Wace věnoval svůj román – *Roman de Brut* Eleonoře Akvitánské a děj Artušovy látky obohatil o motiv rytířů kulatého stolu.¹⁷¹⁴ Na přelomu 12.–13. století dochází pak k recepci francouzské epiky po Evropě, především v německé jazykové oblasti, kde sepsal Hartmann von Aue *Ereca* a *Iwaina*. Za vrchol německé epiky je ovšem považován Wolframův *Parzival*.¹⁷¹⁵ Navazující autoři obecně ve vlastní dvorské produkci jmenované okruhy příběhů dále zpracovávali, jako např. právě artušovský cyklus či

¹⁷¹² Moravo, *Čechy radujte se!*, 21-33 a 163-183; ze starších prací V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/3*, s. 990; *Minnesang. Středověký rytířský zpěv 12.–15. století*, J. Vanický (ed.), Praha 1958, s. 20; zprávu o zpívání a přednesu básní během dvorské slavnosti přinesla rakouská Kronika Otakara Štýrského (Ottokar aus der Geul), jenž popsal pražskou korunovaci Václava II. roku 1297.

¹⁷¹³ WOLFRAM VON ESCHENBACH, *Parzival*, s. 442, doslov.

¹⁷¹⁴ ROBERT WACE, *Roman de Brut*, Ivor Arnold (ed.), Paris 1938–1940.

¹⁷¹⁵ IBIDEM, s. 442nn.

Píseň o Nibelunzích.¹⁷¹⁶ Příběhy rozváděli a měnili v závislosti na prostředí, kde práce vznikla.

Nejstarším epickým dílem s vazbou k přemyslovskému dvoru je epos o *Vilému Oranžském* Ulricha von Türlin asi z poloviny 60. let 13. století. V následujících desetiletích vytvořil na pražském dvoře dva eposy Ulrich von Etzenbach. První dílo *Alexandreida*, jehož sepsání zadal Přemysl Otakar II., jej oslavuje jako bojovníka. Epos autor dokončil až za vlády Václava II., na jehož dvoře sepsal v první polovině 90. let 13. století ještě druhý román. Jedná se o dílo s rysy legendy pod názvem *Wilhelm von Wenden*, kde jako ideálního vládce a rytíře poznáváme Václava II.

Německá literatura českého prostředí ale nezůstala omezena pouze na panovnický dvůr. Díla se díky zprostředkování módního stylu užívala k zábavě, poučení či výchově, a proto si přirozeně během druhé poloviny 13. století našla cestu do šlechtického prostředí. Např. *Dodatek k Alexandreidě* od Ulricha von Etzenbach je věnován severočeskému šlechtici Borešovi II. z Rýzmburka. Skladba vznikla v 90. letech 13. století.¹⁷¹⁷ Verzi C této *Alexandreidy* sepsal pak před rokem 1305 na jindřichohradeckém dvoře pánů z Hradce jistý Friederik. Ta se pak také stala nejrozšířenější verzí a její nejstarší rukopis se zachoval již z roku 1322. Na stejném dvoře byl navíc objeven vůbec nejstarší dochovaný zlomek staročeské *Alexandreidy*.¹⁷¹⁸ Na dalším šlechtickém dvoře, u východočeských Lichtenburků, působil pravděpodobně jediný známý básník šlechty Heinrich von Freiberg. Pro Rajmunda z Lichtenburka dokončil v 80. letech 13. století epos o *Tristanovi* od Gotfrieda von Strassburg.¹⁷¹⁹ Patrně již v bohatém prostředí jeho otce Smila se dvorská rytířská kultura ctíla, neboť jméno Smilova syna Rajmund napovídá znalost

¹⁷¹⁶ Vrcholné verze artušovské látky jsou součástí tzv. Vulgáty, jejíž romány prošly redakcí asi více autorů mezi první a třetí dekádu 13. století. Obsahuje romány *Historie sv. Grálu*, *Merlin*, *Lancelot*, *Hledání sv. Grálu* a *Artušova smrt*; zde odkazují na *The Vulgate Version of the Arturian Romances*, Heinrich Oskar Sommer (ed.), Washington 1908–1916. O autorství panují dohady, mezi nimi se předpokládá i Walter Map (†asi 1209). K jeho tvorbě u nás např. M. NEJEDLÝ, *Meluzínský mýtus*, s. 157–161.

¹⁷¹⁷ Podle některých názorů se nemusí přímo jednat o dílo Ulricha von Etzenbach, k tomu srov. *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 139.

¹⁷¹⁸ *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 136 a srov. níže.

¹⁷¹⁹ HEINRICH VON FREIBERG, *Tristan*, in: Heinrich von Freiberg (Dichtungen). Mit Einleitungen über Stil, Sprache, Metrik, Quellen und die Persönlichkeit des Dichters, Alois Bernt (Hg.), Hildesheim – New York 1978, s. 1–213 (II. Teil, Texte).

rytířské tematiky.¹⁷²⁰ Podpora Heinricha von Freiberg naznačuje možnou kontinuitu a básník přirozeně neopomněl v dedikaci Tristana oslavit Rajmundovu kurtoaznost:

<i>„daz er mit tugentlicher tât,</i>	<i>on v ctnostech koná</i>
<i>vil hôer wurde erworben hât,</i>	<i>by povznesl je výše</i>
<i>zucht, mâze mit bescheidenheit;</i>	<i>dobré mravy, štědrost se skromností</i>
<i>sîn ellenthafter herze treit</i>	<i>jeho mužné srdce spojuje</i>
<i>manheit, triuwe und milde</i>	<i>chrabrost, věrnost a laskavost</i>
<i>er ist ouch unde schilde</i>	<i>on je též i ochránce</i>
<i>ein ritter vrech und ga kurtois</i>	<i>rytíř smělý a dvorný</i>
<i>und ist ein Liuchtenburgonis.</i>	<i>a je Lichtenburk</i>
<i>von Liuchtebergburc ist er genant.</i>	<i>po Lichtenburku jmenován.</i>
<i>und ist genennet er Reinmunt</i>	<i>a Rajmund je nazýván.</i>
<i>jâ reine in sînes herzen grunt</i>	<i>vždy čistota v jeho srdci leží</i>
<i>ist er âne allez kunterfeit</i>	<i>on je ze všech nečistých</i>
<i>der rechten reinen reinkeit</i>	<i>nejsprávnější a ryzí je</i>
<i>gar sîner tât und sîner werc</i>	<i>jako všechny jeho skutky</i>
<i>dem ich heinrich von Vrîbec</i>	<i>a tomu já, Jindřich z Freiberku</i>
<i>voltiche disen Tristan,</i>	<i>připisuji tohoto Tristana</i>
<i>als ich allerbeste kan.¹⁷²¹</i>	<i>jak nejlépe jen mohu.</i>

Vedle Lichtenburka podporoval rytířské zvyky a literaturu Jan z Michalovic, jenž se stal rovněž mecenášem Heinricha von Freiberg. Básník snad původem z Litoměřic složil báseň o dobrodružné cestě a turnajovém vítězství Jana z Michalovic v Paříži.¹⁷²² Ohlas německé literatury předpokládáme konečně i v okruhu olomouckého biskupa Bruna ze Schauenberka (1245–1281). S nástupem Lucemburků na český trůn se rytířsko–dvorská kultura doposud ovlivňovaná jazykově německým prostředím propojila přímo s francouzskými vlivy, což přibližují verše básníka a dvořana krále Jana Lucemburského Guillaumea de Machaut (asi

¹⁷²⁰ J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 70.

¹⁷²¹ HEINRICH VON FREIBERG, *Tristan*, s. 2-3.

¹⁷²² HEINRICH VON FREIBERG, *Rytířská jízda Jana z Michalovic* (passim) a také srov. Hans Joachim BEHR, *Artusidentität und ritterliche Selbstdarstellung in der 'Ritterfahrt Johans von Michelsberg'*, in: *Deutsche Literatur des Mittelalters in Böhmen und über Böhmen*, Dominique Fliieger – Václav Bok (Hg.), Wien 2001, s. 65–80.

1300–1377). Ten stylizoval obraz českého krále jako slavného rytíře za hranicemi království.

Na přelomu 13.–14. století se v našem prostředí objevila první česky psaná díla ovlivněná rytířskou kulturou. Nejstarším dochovaným je anonymní staročesky psaný epos *Alexandreida*. Klíčové je, že se v něm objevují nová fakta, které starší předlohy nemají. Alexander se stává sirotkem v raném mládí (Václav II.), když je jeho otec Filip zradou zabit: „*Kněz Alexander v tu dobu spadne v velikú sirobu. Otčíka juž nejmějše, matky také nevidiéše.*“¹⁷²³ Kralevic je také vzdálen od své matky a neví o ní (Kunhuta), ta je na svém hradě se svým svůdcem (Záviš), země je pustošena, čehož se účastní i vlastní Alexandrovi lidé: „*Tehdy i po malém čase králi zlá příhoda sta se, pro niž upadne v osidlo. Posla ženu v jiné bydlo, a ten, jenž ji provodieše, Pauzoniáš – tak slovieše – vzem sobě protivnú radu, zavře se s ní na svém hradu.*“¹⁷²⁴ Z hlediska literatury jde o jazykově domácí, hrdinný epos první svého druhu.¹⁷²⁵

Obecně převládá názor, že koncem 13. století reflektujeme zaujetí pražského dvora pro mariánský kult, který je patrný v dílech básníků. Jednalo se hlavně o Frauenloba (nejznámější Lejch o Panně Marii)¹⁷²⁶, a Ulricha von Etzenbach (Wilhelm von Wenden, kde je také pasáž věnovaná Panně Marii). Obdobně láskyplné verše k matce Ježíše Krista najdeme pak i v románu o *Tristanovi* od Heinricha von Freiberg ze ve šlechtického prostředí.¹⁷²⁷ V 58. kapitole *Zbraslavské kroniky* popisuje

¹⁷²³ *Staročeská Alexandreida*, Václava Vážný (uspoř.), Praha 1949, v. 122–125.

¹⁷²⁴ *Antika a česká literatura*, s. 57.

¹⁷²⁵ Česká milostná lyrika, do které pronikly motivy jihofrancouzské poezie a německých minnesängrů se výrazně projevila ve druhé polovině 14. století. Obdobně tomu bylo ve stejné době se staročeskou veršovanou rytířskou epikou, kterou najdeme ze slovanských zemí pouze u nás. K této výlučnosti přispěly právě úzké kontakty s německými zeměmi. Vedle již jmenované staročeské *Alexandreidy* se zařadila do druhé poloviny 14. století díla vycházející z německých vzorů; *Vévoda Arnošt, Tristram a Izalda* či *Tandariáš a Floribela*. Ve staročeské epice se vedle toho znovu objevila antická témata, jako např. *Pověst o Alexandrovi* nebo *Kronika trojanská*. Jako nový prvek vstoupily do dvorské epiky genealogické a heraldické motivy, často vycházející z pověstí a bájí. Sem patří vyprávění o pramatce Lucemburků, víle Meluzíně, Martin NEJEDLÝ, *Meluzínský mýtus a rodová pověst Lucemburků*, ČČH 98, 2000, s. 693–736; IDEM, *Fortuny kolo vrtkavé*, passim. S rytířskou tematikou jsou spojené rovněž erbovní pověsti *Bruncvík* a *Šilfríd*. Ideál rytířství najdeme v *Nové radě* připisované Smilu Flaškovi z Pardubic a hlavně pak v *Radě otce synovi*, kdy hlavní obsah tvoří rady starého rytíře, který zdůrazňuje synovi rytířské zásady pro život, k tomu W. IWANČZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 138–139. Podrobně pak Alfred THOMAS, *Čechy královny Anny. Česká literatura v letech 1310–1420*, Brno 2005, s. 185–199.

¹⁷²⁶ Christoph MÄRZ, *Frauenlobs Marienleich. Untersuchungen zur spätmittelalterlichen Monodie*, Erlangen 1987, zvláště s. 53–60.

¹⁷²⁷ *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 177–178.

navíc Petr Žitavský scénu o králově (Václav II.) úctě k Panně Marii.¹⁷²⁸ V kronikářově vyprávění se tím nepřímo odráží řádová úcta cisterciáků k Panně Marii. V případě zmínky panovníka, jde nesporně též o úctu, která koresponduje s vlivy rytířské dvorské kultury, již vidíme v dílech jmenovaných básníků Václavova dvora. „Mariánský trend“ pražského dvora zachytila ovšem již mariánská píseň minnesingera Sigehera na dvoře Přemysla Otakara II.¹⁷²⁹ Vzrůstající obliba kultu se pak naplno projevila během 14. století, kdy nezůstala omezen pouze na literární díla, ale prosadila se výrazně ve výtvarném umění.¹⁷³⁰

Ve smyslu knižní tvorby máme cenné informace i o vlastnictví knih, což patřilo vskutku k nákladným záležitostem doby. Zbraslavský kronikář uvádí, že král (1293) vyslal opaty cisterciáckých klášterů Dětricha, Heidenreicha a Konráda, aby obstarali knihy, a za tímto účelem jim poskytl dvě stě hřiven stříbra „... *svrchu řečení opatové přišli do Paříže a nakoupili tam, za peníze, které jim král dal, mnoho svazků knih*“ (*multa librorum volumina*).¹⁷³¹ Lze předpokládat, že knihy se staly součástí knihovny Václava II. a nesloužily tak pouze cisterciáckům. Pozůstatkem snad i tohoto nákupu knih a bohatosti královské knihovny je např. kapitulní kodex Aristotelových spisů, nebo pařížský žaltář, který byl prokazatelně ve vlastnictví krále. Jeho knihovna též obsahovala *Cronica summorum pontificum imperatorumque*, jeden z nejstarších dochovaných kodexů oblíbené středověké světové kroniky Martina Opavského. Pro Václavovu knihovnu byl pravděpodobně pořízen před rokem 1297.¹⁷³² Ve stejné době se v Praze užívaly rovněž astrologické rukopisy a přístroje přímo ze španělského prostředí. Současně se předpokládá, že některé z nich vznikly na pražském dvoře. Z používaných rukopisů je to spis arabského astrologa Abi-l-Rijála (po roce 1040) *De judiciis astrorum seu Liber completus* nebo katalog hvězd, *Tabulae stellarum* a jiné.¹⁷³³

¹⁷²⁸ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 69–70.

¹⁷²⁹ *Moravo, Čechy radujte se!*, s.

¹⁷³⁰ K provázání obliby Mariánského kultu se službou dámě srov. W. IWANČZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 172–175, kde i další literatura.

¹⁷³¹ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, 69.

¹⁷³² Srov. Jiří KUTHAN, *Umění doby posledních Přemyslovců Praha*, Roztoky u Prahy 1982, s. 33, 64. K otázkám knihoven se vyjadřoval např. Ivan HLAVÁČEK, *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích*, Praha 1966, IDEM, *Das mittelalterliche Bibliothekswesen in tschesicher Forschung der Nachkriegszeit, Mediaevalia Bohemica 1–1*, 1969, s. 129–156; ke knižnímu obchodu např. František ŠMAHEL, *Ceny rukopisných knih v Čechách do roku 1500*, SH, 14, 1966, s. 5–48.

¹⁷³³ Josef KRÁSA, *Rukopisy Václava IV.*, Praha 1974. Záznam je obsažen ve sbírce Mikuláše Kusánského, kde jsou i další výše jmenované rukopisné astrologické památky.

2. Rytířské ctnosti a pražský dvůr

Dvorská rytířská kultura postavila do středu zájmu křesťanského rytíře (*miles christianus*), který se stal jedním ze symbolů středověkého světa. Původ slova rytíř doložil Josef Macek ve středohornoněmeckém slově *rîtaere*, které označuje bojovníka válčícího na koni.¹⁷³⁴ Mezi vlastnostmi ideálního křesťanského rytíře najdeme nejčastěji zmiňovanou čest, štědrost, zdatnost, odvahu, statečnost a osobní účast v bitvě.¹⁷³⁵ Svod vlastností ale není zachovaný v normativní podobě, ale naopak prostupuje jednotlivými literárními díly, nejvíce epickými romány. Např. podle Dalimilovy kroniky je rytíř nejčastěji spojen s adjektivy udatný a dobrý.¹⁷³⁶ Obdobně i ve staročeské *Alexandreidě* je rytíř vnímán jako bojovník na koni.¹⁷³⁷

Povinnosti a chování rytíře vycházely z obecných křesťanských hodnot – v obraně víry, ochrany chudých, vdov a sirotků. V duchu dvorské rytířské kultury vystupoval na panovnickém dvoře jako první rytíř panovník, jemuž se ideálním předobrazem stal král Artuš. V západním křesťanstvu však pomazaný panovník primárně odvozoval svoji moc od Boha. Jeho vláda a činy byly posuzovány podle dotvářejícího se obrazu vladařských ctností a závazných povinností panovníka, jenž udával vzor chováním. Atributy rytířství dotvářely ale jen dílčí obraz rozsáhlého celku. Panovník–rytíř měl vládnout spravedlivě, zajišťovat mír poddaným a prezentovat se jako štědrý dárcce. Obraz takových ctností má původ již v antickém myšlenkovém odkazu (rozpracován byl především Aristotelem), kdy se jedná o čtyři základní vlastnosti člověka; moudrost (*sapientia*), statečnost (*fortitudo*), uměřenost (*temperantia*) a spravedlnost (*iustitia*).¹⁷³⁸ V tomto smyslu je slovy *Zbraslavské kroniky* vylíčen Václav II.: „Tedy tento král miloval mír, chránil spravedlnost, soud po všechn čas konal. Nazývali ho přemnozí králem moudrým, dobrým, mírným a knížetem pokoje“.¹⁷³⁹ „On byl zkrátka předmětem obdivu osob vznešených, útěchou

¹⁷³⁴ Sémantická rozbor slova rytíř a miles - J. MACEK, *Česká středověká šlechta*, s. 52–67.

¹⁷³⁵ Srov. z nejstarších prací Alwin SCHULTZ, *Das Höfische Leben zur Zeit der Minnesinger*, Bd I., II., Leipzig 1879; přehledná literatura pak J. BUMKE, *Höfische Kultur*, passim.

¹⁷³⁶ *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*, kap. 104, a 44.

¹⁷³⁷ *Alexandreida*, v. 1786 „... a že Anson rytíř jeho ssede jemu koně svého“.

¹⁷³⁸ Podrobně Robert ANTONÍN, *Ideál panovnické moci v narativních pramenech českého středověku*, in: *Dvory rezidence ve středověku. Skladba a kultura středověké společnosti*, Dana Dvořáčková–Malá – Jana Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 420nn.

¹⁷³⁹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 81: „Iste itaque rex pacem dilexit, iusticiam custodivit, iudicium in omni tempore fecit.“

ponížených a vytouženým oddechem všech utlačovaných. Byl i rozvážný v radách, mocný v pomocích a spolehlivý v jakýchkoli svěřených tajemstvích; dále byl horlivým šířitelem služby boží, neúnavným obnovovatelem světského rytířství a neméně oddaným otcem a ochráncem všech osob duchovních; hned byl mnichem, hned rytířem, hned poskytoval všem knížatům poučení o vládě a žádnému žadateli naprosto neodepřel laskavost královské dobroty.¹⁷⁴⁰ Poutavý popis Václava II. prezentuje ideálního vladaře, který doslova zářil přejasnými znaky ctností (*preclaris virtutum insigniis*). Kronikář zde používá pro vyjádření popisu ideálního panovníka právě svod zmíněným mravů. Navíc nabízí normativní vystižení toho, jak se má středověký vládce chovat a vládnout. Nelze hovořit pouze o topoi, i když tendenčnost vyprávění k oslavě Václava II., coby zakladatele zbraslavského kláštera, je obecně známa a dílo autoři koncipovali účelově pro povznesení řádového domu po vymření Přemyslovců.¹⁷⁴¹ Důležitost zdánlivého topoi skrývá totiž onu aktuální formu požadavků, jak by se měl ideální vladař chovat.¹⁷⁴² Příkladem z mnoha obdobných schématů pro ideál panovníka, které stejnou měrou předkládají pevné požadavky na jeho chování, vystihuje také popis Přemysla Otakara II. u kronikáře Františka Pražského: „*Přemysl mocný a udatný, jenž si z dob svého mádí vedl mužně a všude zdobil ušlechtilost královské mysli velkolepostí statečných činů. A ten v touze spravovati moudře království dal sepsati zákony, svůj lid osvítil pravidly spravedlnosti [...] a rozkázal synům svého panstva cvičiti se v rytířství, jako by měli porážet nepřátele a konat jiné vojenské činy [...] laskavě odpouštěl těm, kteří uznávali své viny a nebyl hluchým posluchačem vdov a sirotků.*“¹⁷⁴³

Jedná se znovu o nástin panovnicko–rytířských povinností – péči o vdovy, sirotky a chudé, starost o rytíře, podporu duchovenstva aj. Opět je zde dobový – normativní požadavek, tedy reflexe dějové–každodenní a kulturně–literární reality, která se přirozeně odrážela v dílech kronikářů nebo epiků. Obdobné vyjádření

¹⁷⁴⁰ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 8: „*Hic denique fuit personarum sublimium admiracio, humilium consolacio, oppressorumque quorumlibet affectata respiracio. Erat eciam prudens in consiliis, potens in auxiliis et fidelis quibuslibet in commissis; porro divini cultus fuit promotor sedulus, milicie secularis instaurator strenuus et nichilominus cunctorum religiosorum pater et patronus devotus; nunc monachus, nunc miles erat, nunc dogma regendi cunctis principibus tribuit, et regie benignitatis clemenciam omni petenti penitus non negavit.*“

¹⁷⁴¹ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 26.

¹⁷⁴² Srov. tématu Otakar SLANAŘ, *K otázce topiky ve středověké rytířské a dvorské epice*, in: *Dvory a rezidence ve středověku I.*, Dana Dvořáčková–Malá (ed.), Praha 2006, s. 273–286.

¹⁷⁴³ *Kronika Františka Pražského*, in: *Kroniky doby Karlovy*, s. 61–62; také srov. Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 14.

k chování rytíře/vládce najdeme např. i v kronice Otakara Štýrského, který popisuje vřatislavského knížete Jindřicha IV. Proba.¹⁷⁴⁴

*„Hojně já již o ctnostech [slov] zanechal, jež kníže má míti,
jež vévoda Jindřich naplňoval,
knihy, z nichž se dobře naučil,
co počítal k rytířství,
neboť měl k tomu nadání a sílu,
a též hojně jsem slyšel,
že byl věrný a též dobrý soudce,
statečný, spravedlivý a štedrý,
též ochranu před nebezpečím
dával vdovám i sirotkům.“*

*Swaz ich von tugenden ie gelas
die ein furste haben sol
der was herzog Heinrich vol
der buoche was er wol gelehrt
der er zaller ritterschaft
hete beiden kunst und kraft
auch hort ich, dar er esere
getrin und guot rihtaere,
menlich, wârhaft und milt,
mit des friedes schilt
beschrimetz er vor freisen
witiben unde weisen.*

Jinými slovy měl rytíř/panovník projít dvorskou výchovou (*disciplina*), osvojit si pěkné mravy (*elegantia morum*), stát se zábavným (*holaritas, jocunditas*), rozvážným (*temperantia*), přirozně být urozený a pomáhat vdovám a sirotkům.¹⁷⁴⁵

Zajímavý pohled nabízí na oba sledované panovníky rovněž Otakar Štýrský. Václava II. hodnotí v kronice jako politicky zdatného, mocného a především

¹⁷⁴⁴ Otokars Österreichische Reimchronik, v. 20951–20963.

¹⁷⁴⁵ W. PARAVICINI, *Die ritterlich-höfische Kultur*, s. 7.

bohatého vládce, neodpírajícího si světskou zábavu.¹⁷⁴⁶ Na rozsah jeho moci naráží ve smyslu, že mu ji umožnil nález stříbra u Sedlce, který se pak začal nazývat Kutná Hora. „*Zwischen Koln und dem Schazlâs, wart in kurzen studen ein rêcher erzperc stunden bî Zedelz zehant, der noch zden Kutten ist genant, daz kraftige guot, gap im sô frechen muot, daz er trahte und gedacht, wie sich gewêrte sîn macht an lajdey und an gewalt*“.¹⁷⁴⁷ Přemysl Otakar II. vychází z popisu říšského ministeriála také jako udatný, ale zároveň kritizovaný rytíř. Např. za sňatek s Markétou Babenberskou, nebo za tažení do Pruska, či chování k domácí šlechtě.¹⁷⁴⁸ Dokonce na dobovačnou expanzi krále naráží autor v anekdotě, kdy se jedná o možnou cestu do Říma, před níž se Přemysl Otakar údajně vyjadřuje, že i tam se za krátko bude cítit jako doma.¹⁷⁴⁹

Oba panovníci ale jako mocní, vojensky silní a bohatí vládci vystupovali zcela vědomě, plně v duchu požadovaných ctností. Např. Václav II. projevil nadmíru okázale svoji štědrost při korunovaci v Praze roku 1297, neboť v hojnosti rozdával dary hercům i rytířům.¹⁷⁵⁰ Byl štědrý k lidu, protože na Havelském městě teklo potrubím víno a slavilo v ulicích. Královu štědrost projevující se nejen při slavnosti pak vyzdvihuje *Zbraslavská kronika* tím více, pokud jde o prospěch jejího kláštera. Král mu daroval různé cennosti v podobě zlatých předmětů, finančních prostředků, peníze na knihy, svaté ostatky a rovněž vystrojené koně (*palefridos*), kterými klášterní představitelé podarovali své druhy – opaty na generální kapitule řádu.¹⁷⁵¹ Vzor štědrosti měli panovníci v duchu rytířství v králi Artušovi, jenž se dobře staral o bohatství a přitom podporoval chudé.¹⁷⁵² Se ctnostmi Artuše a rytířů kulatého stolu se české prostředí postupně konfrontovalo a v době Václava II. je dokonce popsal Heinrich von Freiberg v eposu o Tristanovi. Král Artuš se však objevil v tvorbě se

¹⁷⁴⁶ K tomu především verše popisující korunovaci roku 1297, *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 69033–69591.

¹⁷⁴⁷ *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 20990–20940.

¹⁷⁴⁸ *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 9591 a 15610nn.

¹⁷⁴⁹ *Otokars Österreichische Reimchronik*, v. 10659nn; U. LIEBERITZ–GRÜN, *Das andere Mittelalter. Erzählte Geschichte und Geschichtserkenntnis um 1300*, s. 114.

¹⁷⁵⁰ *Annales Colmarienses maiores*, s. 222.

¹⁷⁵¹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 54–55: „...undacioni crucem auream cum gemmis preciosis decoratam, quam pro mille quadringentis marcis argenti paulo ante comparaverat, multas monstrancias ex auro argento quoque fabricatas cum sanctorum reliquiis et nichilominus ecclesiasticum preciosissimum ornatum multiplicem cum multis calicibus argenteis, ducentas marcas quoque argenti pro libris comparandis obtulit....Abbatas igitur predicti ad capitulum generale venientes primis abbatibus palefridos, ciphos quoque argentos.“

¹⁷⁵² WOLFRAM VON ESCHENBACH, *Parzival*, s. 412, a 439–441, doslov.

vztahem k českému dvoru již dříve, v souvislosti s básní Sigehera. Ten krále Václava^oI. přirovnal vedle Fruota a Šalamouna také k Artušovi.¹⁷⁵³

Mezi atributy rytířství, jež jsme zatím nezmínili, patřila rovněž tzv. *aventure*, dobrodružství, která se nejčastěji prezentovala v podobě turnajových klání. Ve vztahu ke dvoru Václava II. se s ní vedle informací o běžném pořádání turnajů, setkáváme v oslavné básni Heinricha von Freiberg na jízdu Jana z Michalovic.¹⁷⁵⁴ O jeho *aventure* se pochvalně zmiňuje i jinak vůči rytířským zálibám spíše kritická, Dalimilova kronika: „*Tehdy pan Jan z Michalovic, kóle po Rýnu, až do Paříže jide, tu ctně právě kláv, túž cestu se čstí do Čech i přijde.*“¹⁷⁵⁵ Z Freibergovy skladby se ale dozvídáme více informací. Přestože jde o literární zpracování látky, jsou opět zahrnuty formální prvky chování rytíře při turnaji, v průběhu zápasu i příprav, kdy se klade důraz na dvornost, statečnost a spravedlivý boj. Autor pak plně v duchu literární tradice oslavného pojednání o hrdinných činech stylizuje cestu českého šlechtice jako příkladné a úspěšné dobrodružství, které posloužilo ke slávě účastníka a jeho krále. Na příkladu domácího literárního pramene se dotýkáme pomyslného „kodexu“ rytířských ctností v idealizované podobě, navíc ještě u žijícího hrdiny přelomu 13.–14. století.¹⁷⁵⁶ Sečtělý básník přirovnal Jana z Michalovic ke slavným rekům, které dokonce předčil svými činy. Ve skladbě se objevují Parzival, Iwein, Erech a dokonce Alexander Veliký.¹⁷⁵⁷ Důraz je kladen na rytířskou zbroj, kterou líčí zjevně na základě podrobných znalostí a poskytuje barvitý repertoár tehdejšího názvosloví.¹⁷⁵⁸ Při turnaji rytíř Jan z Michalovic naplňuje ctnosti tím, že projevuje šlechtické způsoby, když vrací poraženému sokovi koně. Chová se tedy statečně, důstojně a dvorně, a za tu mu patří obdiv přihlížejících dam.¹⁷⁵⁹

V básni navíc vystupuje motiv, že Michalovic touží po dobrodružství „*nach âventüre geriten*“¹⁷⁶⁰, což souvisí se základními výrazy artušovské epiky.¹⁷⁶¹ Ta v literární podobě gradovala v dobrodružné cestě rytířů za sv. grálem. Touhu po

¹⁷⁵³ SIGEHER (báseň č. 8), překlad podle *Moravo Čecha radujte se!*, s. 37.

¹⁷⁵⁴ HEINRICH VON FREIBERG, *Rytířská jízda Jana z Michalovic*, passim.

¹⁷⁵⁵ *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*, kap. 94.

¹⁷⁵⁶ Jan z Michalovic zemřel 1306.

¹⁷⁵⁷ HEINRICH VON FREIBERG, *Rytířská jízda Jana z Michalovic*, s. 11.

¹⁷⁵⁸ Např. HEINRICH VON FREIBERG, *Rytířská jízda Jana z Michalovic*, v. 67, 78, 81, 85, 95, 102 aj.

¹⁷⁵⁹ „... dô erzeiget er sîn adel: die ros den heren sante er wider“, HEINRICH VON FREIBERG, *Rytířská jízda Jana z Michalovic*, v. 275–276 a 277–293.

¹⁷⁶⁰ HEINRICH VON FREIBERG, *Rytířská jízda Jana z Michalovic*, v. 45.

¹⁷⁶¹ HEINRICH VON FREIBERG, *Rytířská jízda Jana z Michalovic*, s. 11.

dobrodružství, jež zakusí na cestě, popisují později i mladší prameny, které nejsou jen z dílny dvorského básníka. Patří k nim např. Václav Šašek z Bířkova, jenž v předmluvě *Deníku o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu* z 15. století píše o různých motivacích: „*kerak se knížata a jiní mužové ze vznešeného a urozeného rodu cestující po všelijakých místech na souši i na moři, dostávají do mnohých strážní a smrtelných nebezpečí, známých každému, kdo něco takového zkusil*“. Někteří tak činí pro rozmnožení statků, jiní pro slávu nebo větší znalost rytířských způsobů.¹⁷⁶² V rozvoji rytířských her viděl později zbraslavský kronikář zjemnění dosud hrubších mravů a prohloubení vzájemné úcty.¹⁷⁶³ V jeho slovech můžeme tušit rovněž dědictví církevního učení a autorova vlastní studia, neboť právě církev dala původně křižáckým válkám ideologické zdůvodnění. Právě ona změnila expanzivní záměry bojovníků ve svatou válku rytířů v božích službách. Vojáky přitom prohlásila za *milites Christi* a tím jim dodala posvátnou aureolu.¹⁷⁶⁴

Rytířem se ovšem musel jednatlivec nejprve stát a předcházelo tomu po adekvátní výchově získat rytířský pás. Nejstarší informace o pasování je ale obsažena již v Kosmově *Kronice české* k roku 1061, kdy byl opásán syn knížete Břetislava Jaromír („*sumpsit militare cingulum*“).¹⁷⁶⁵ Jedná se tak o dobu, která dvorské rytířské kultuře sledované epochy předcházela a jednoznačně naznačuje starší vývojovou kontinuitu rytířských tradic. Např. v sousedních polských zemích se nejstarší zprávy k přijetí rytířského pásu vztahují také ke sklonku 11. století, kdy jsou doloženy u Boleslava Křivoústého a jeho bratra Zbyhněva.¹⁷⁶⁶ Pasování ze 13. století připomíná roku 1250 rozkaz krále Václava I., dle něž měl na hradě Týřov pražský děkan Vít opásat mečem králova vilika Medvěda.¹⁷⁶⁷ V poměrně hojném počtu docházelo k pasováním rytířů během bitev či slavností. Např. Přemysl Otakar II. pasoval během svatby neterě Kunhuty roku 1264, jak již víme, *čtyry markrabí,*

¹⁷⁶² VÁCLAV ŠAŠEK Z BÍŘKOVA, *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa*, Bohumil Mathesius (překlad), Praha 1974, s. 17.

¹⁷⁶³ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 9.

¹⁷⁶⁴ Srov. Věra OLIVOVÁ, *Lidé a hry. Historická geneze sporu*, Praha 1979, s. 170.

¹⁷⁶⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 111.

¹⁷⁶⁶ W. IWANČZAK, *Pasovanie rycerskie na ziemiach*, s. 256.

¹⁷⁶⁷ K tomu podrobně Josef ŽEMLIČKA, *Děkan Vít, hodnostář a dobrodinec pražské kapituly. Sonda do života významné kulturní osobnosti 13. století*, in: *Facta probant homines*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, Ivan Hlaváček – Jan Hrdina – Eva Doležalová – Jan Kahuda (edd.), Praha 1998, s. 549–568.

*pátého knížete polského mimo jiná hrabata a šlechtice skvostně nastrojené.*¹⁷⁶⁸ Václav II. při své korunovaci pasoval na 240 rytířů.¹⁷⁶⁹ Král přijal pás za tažení do Malopolska, přičemž slavný okamžik zbásnil nadaný Frauenlob.¹⁷⁷⁰ *Zbraslavská kronika*, jež nás o vojenské akci zpravuje, v podstatě oslavuje panovníka coby vítězného rytíře, který přijal *cinculum militiae* v době bojů s Piastovcem Vladislavem Lokýtkem. Kronika navíc upozorňuje, že při slavnosti pasování král rozdával dary, což opět symbolizuje štědrost. Zmíněná podoba štědrosti byla při pasování pro nové rytíře závazná, neboť si takto vykupovali pole na rytířské hry. Po slavnostním pasování následovala hostina a turnajová klání.¹⁷⁷¹

2.1. Turnaj

Stěžejní postavení mezi projevy dvorské rytířské kultury drží právě turnaj, jímž rytíř prakticky naplňoval ideály statečného boje. Středověký turnaj se vyvinul z původního hromadného zápasení až do individuálního souboje rytířů. V českém jazyce se setkáváme se slovem *turnaj* poprvé v *Dalimilově kronice*, a posléze se objevuje v Klaretově slovníku *torneamentum – turnej*.¹⁷⁷² Cílem byla zábava pro přihlížející diváky a zisk slávy nebo odměny pro účastníka. O odměně za vítězství v turnaji vypráví báseň o Janu z Michalovic, který po vítězství dostal od francouzského krále stol liber a koně, včetně klenotů.¹⁷⁷³ Na přímé doklady v českém prostředí poukázal Josef Macek k roku 1457, kdy král nabízel vítězům turnaje koně a zbroj.¹⁷⁷⁴ Přítomnost urozených dam během klání, kterým rytíři ukazovali statečnost, umocňovala atmosféru dvorného chování. Rytíř vystupoval ve službě zvolené paní buď anonymně, nebo veřejně, byl zpravidla ozdoben jejími barvami či znamením

¹⁷⁶⁸ K tomu srov. podrobně D. MALÁ–DVOŘÁČKOVÁ, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II*, s. 150–152.

¹⁷⁶⁹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 77–78.

¹⁷⁷⁰ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 54; k tomu rovněž D. MALÁ–DVOŘÁČKOVÁ, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II*, s. 150–152.

¹⁷⁷¹ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 53: „*Munera largitur rex et campus redimitur Novo milite, Haste vibrantur, conviviamagna parantur, Pocula funduntur et tristia reiiciuntur Post tergum, Dum rex cum cetu toto gaudet sine metu. Cuncti letantur, quibus inclita munera dantur.*“

¹⁷⁷² *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*, kap. 84 (v. 5–6 a 17–20); *Klaret a jeho družina II*, Václav Flajšhans (ed.), Praha 1928, v. 2119; podrobně J. MACEK, *Česká šlechta ve středověku*, s. 115 a poznámka 10.

¹⁷⁷³ „... *daz im der kunic gad zů der stun, der grôzen turneis hundert phur und ein urs michel unde starc, daz schatzet man an hundert ma und ander kleinôt ungezelt*“, HEINRICH VON FREIBERG, *Rytířská jízda Jana z Michalovic*, v. 295–301.

¹⁷⁷⁴ K 15. století J. MACEK, *Česká šlechta ve středověku*, s. 127, poznámka 84.

rytířské lásky, šlojířem „*der minnen zeichen, ein slogier*“.¹⁷⁷⁵ Oblíbenému turnaji přihlíželi přirozeně ještě další diváci. Vtipně na to poukazuje opět stejná báseň, kde jejího hrdinu, Jana z Michalovic, sledovali v boji nejen ženy, ale běželi se dívat jak muži, tak děti „... *die lúte nâch gewonheit kint, man unde vrouwen, liefen zú durch schoulen den helt lobebere*“.¹⁷⁷⁶

Ženy se coby aktérky účastnily v úloze publika a zároveň byly součástí rytířského stylu, kde měly stěžejní úlohu vyvolené dámy pro sloužícího rytíře. Jako příklad uveďme Tomáše ze Štítného, který kritizuje, že se při turnaji muži před ženami předvádí. Narážel tak na smysl rytířské služby dámě a boje v jejich barvách či zástavě. Rovněž mistr Jan Hus popisoval, že turnajové zábavy se konají pro panny a paní.¹⁷⁷⁷ Kritikou proti zápolení je ovšem známý již Dalimil, podle něhož se šlechtici zhlédli v rytířských slavnostech a všechny peníze vydávali na zbroj a turnajové podniky.¹⁷⁷⁸

Zároveň ale píše, že klánie do Čech přivedl dvořan Václava I. Ojír z Friedberka.¹⁷⁷⁹ Určení Dalimila ovšem není přesné, neboť již roku 1240 se čeští šlechtici účastnili turnajových her.¹⁷⁸⁰ Připomeňme Siegfrieda Sirotku v roce 1227, který se utkal s Ulrichem von Lichtenstein ve Valticích. Básník tehdy dorazil na české území převlečený za Venuši.¹⁷⁸¹ Roku 1240 přijel znovu, tentokrát do (Moravského?) Krumlova, kde se vydával za krále Artuše a usiloval o obnovu Kulatého stolu.¹⁷⁸² Básník také představil Kadolta Sirotku (bratr Siegfrieda) ve skladbě *Frauendienst* jako příkladného rytíře.

¹⁷⁷⁵ HEINRICH VON FREIBERG, *Rytířská jízda Jana z Michalovic*, v. 123.

¹⁷⁷⁶ HEINRICH VON FREIBERG, *Rytířská jízda Jana z Michalovic*, v. 140–143.

¹⁷⁷⁷ TOMÁŠ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, *Knížky o hře šachové a jiné*, F. Šimek (ed.), Praha 1956, s. 185; MAGISTRI JOHANNIS HUS, *Postilla adumbrata*, B. Ryba (ed.), Pratur 1875, s. 86; k tomu W. IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 150. Na soubor náboženských textů, ve svatovítském rukopise pražské kapituly (Vít 67b), kde se objevuje kritika pánů jako účastníků turnaje, upozorňuje J. MACEK, *Česká šlechta ve středověku*, s. 115 a pozn. 9.

¹⁷⁷⁸ *Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila*, (ed.) Jiří Daňhelka a kol., díl 2, Praha 1988, s. 504–505.

¹⁷⁷⁹ „*Ojjeř kláni a turnaj do Čech přinese a těm chudobu v zemi vnese. Od té doby jechu se na turnaje jezdit a neužitečné ztráty činit*“, *Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila 1 a 2*, s. 141; o Ojírově přínosu turnajů do Čech se dozvídáme také z vyprávění *Příběhy krále Václava I.*, FRB II, Josef Emler (ed), Praha 1874, s. 303.

¹⁷⁸⁰ J. MACEK, *Das Turnier*, s. 371–389; IDEM, *Česká středověká šlechta*, s. 114, a pozn. 3; Arnošt KRAUS, *Jan z Michalovic*, Praha 1888, s. 29.

¹⁷⁸¹ HEINRICH VON FREIBERG, *Parzival*, s. 502, doslov.

¹⁷⁸² Srov. *Ich – Ulrich von Liechtenstein. Litteratur und Politik im Mittelalter*, F. V. Spechler – B. Maier (Hg.) Klagenfurt 1999; Urschula Peters, „*Frauendienst*“ *Untersuchungen zu Ulrich von Liechtenstein und zum Wirklichkeitsgehalt der Minnedichtung*, Göppingen 1971.

Jistou frekvenci pořádaných turnajů na pomezí hranic s Rakouskem dokládá nadto tzv. Laávská formulářová sbírka, která zachycuje léta 1251–1276.¹⁷⁸³ Zde je např. Kadolt vyzýván, aby se účastnil turnaje v St. Pölten, nebo v Eggenburgu.¹⁷⁸⁴ Další z listů ukazuje, že jistý Ch. de Prazeslaus upomíná Kadolta, aby mu vrátil zapůjčené bojové koně.¹⁷⁸⁵ Konečně list z rozmezí let 1262 až 1264 ukazuje, že na jeden z turnajů v Rakousích se chystal po korespondenci s Kadoltem i Milota ze Znojma.¹⁷⁸⁶ V jeho případě se jedná o Milotu z Dědic, který byl pozdějším hejtmanem ve Štýrsku. K zahraničnímu vnímání bojeschopnosti českých šlechticů mezi rytíři přispívá i kronika vídeňského měšťana Enikela († po 1302), která oslavuje Smila z Lichtenburka (1243–1269) jako skvělého, ctnostného rytíře.¹⁷⁸⁷

Ve druhé polovině 13. století turnajové hry představovaly přirozenou součást dvorských slavností¹⁷⁸⁸, ať už se jednalo o svatby, diplomatická jednání, přítomnost cizích hostů, udělení léna, přijímání holdů či korunovace. Např. v roce 1264 byl o *ludos militares* při sňatku Kunhuty Braniborské a Bély Uherského ml. takový zájem, že panovník musel provést důsledný výběr rytířů. Ti, na které padl králův souhlas, bojovali pod červenobílou barvou české koruny.¹⁷⁸⁹ V roce 1278 se obdobná turnajová klání odehrála v Jihlavě při svatbě Václava II. s Gutou a Anežky s Rudolfem ml. Habsburským. Konkrétně šlo o velkolepé střetnutí „*ein grözer buhurt; ein tjostieren*

¹⁷⁸³ Die „Laaer Briefsammlung“. eine Quelle zur inneren Geschichte Österreichs unter Ottokar II. Přemysl, Max Weltin (ed.), Wein – Köln – Graz 1975. Za laskavé poskytnutí edice děkuji prof. Ivanu Hlaváčkovi.

¹⁷⁸⁴ Die „Laaer Briefsammlung“, č. 17, odpověď 18; č. 56, odpověď 57;

¹⁷⁸⁵ Die „Laaer Briefsammlung“, č. 29.

¹⁷⁸⁶ Die „Laaer Briefsammlung“, č. 60, odpověď pod č. 65.

¹⁷⁸⁷ JANSEN ENIKEL, *Weltchronik, Fürstenbuch*, MGH Deutsche Chroniken, Philip Strauch (ed.), Hannover 1900, verše k českým šlechticům, v. 3027–3189, ke Smilovi v. 3119–3129, (2. vyd. 1990).

¹⁷⁸⁸ Sledujeme-li tuto problematiku např. v sousedním Polsku, pak se objevují různé zprávy o konání her (*variorum generum ludi*) v podání Jana Dluhoše od raného středověku, k tomu více Bogdan W. BRZUSTOWICZ, *Turniej rycerski w Królestwie polskim w późnym średniowieczu i renesansie na tle europejskim*, Warszawa 2003, s. 193nn. Nejstarší zmínka se však týká uspořádání turnaje v souvislosti s Boleslavem II. Rogatkou, který podle vyprávění tzv. Henrykovské knihy uspořádal turnaj na sv. Matěje roku 1243. S tím je také spojován počátek konání turnajů v Polsku od poloviny 13. století. V Henrykovské knize se uvádí přímo, že se tomu začala mladá knížata věnovat v době po nájezdu pohanů, *Księga Henrykowska*, R. Grodecki, Warszawa 1949, s. 129; B. W. BRZUSTOWICZ, *Turniej rycerski w Królestwie polskim*, s. 202. Rozšíření rytířského turnaje pak přišlo ve Slezsku ve druhé polovině 13. století. Za propagátora turnaje je považovaný Jindřich IV. Probus. S tím souvisí nepochybně i vliv pražského dvora Přemysla Otakara II., kde částečně pobýval. Jindřichovu účast na turnaji oslavil dokonce v básni známý Frauenlob, který patrně na vratislavském dvoře Jindřicha IV. nějaký čas byl. Konkrétně šlo o turnaj při příležitosti svatby Jindřicha IV. a Matyldy Braniborské, dcery Oty V. Dlouhého (1287/1288), k tomu J. BUMKE, *Mäzene im Mittelalter*, s. 206; T. JUREK, *Obce rycerstwo*, s. 62, 127, 132; B. W. BRZUSTOWICZ, *Turniej rycerski w Królestwie polskim*, s. 204, zde také podrobně k dalším zprávám o pokračujícím rozkvětu turnajů v Polsku.

¹⁷⁸⁹ J. MACEK, *Turnaj*, s. 116.

tröz“.¹⁷⁹⁰ Doklady rozmnožuje ještě turnajové zápolení při setkání Rudolfa I. Habsburského a Václava II. v Chebu roku 1289. Dále při korunovaci Václava II. 1297 v Praze a konečně zprávu o turnaji máme k roku 1303, na Letnice v Žitavě, jak uvádí Kronika Jana z Gubebu.¹⁷⁹¹ O tom, zda se jednalo o akci, která předcházela korunovaci, jsme pojednali dříve.

Zbraslavský kronikář přibližuje rozkvět turnajů závěru přemyslovské epochy slovy: „*Se štíty na plecích páni se srážejí v rytířských klání, jindy zas v jinošských hrách se jinoši navzájem druží*“.¹⁷⁹² Ostatně hned v první kapitole charakterizuje krále Přemysla Otakara II. jako neúnavného obnovovatele světského rytířství, *milicie secularis instaurator strenuus*.¹⁷⁹³ Václav II. je v jeho očích hodnocen výše, neboť „*nunc monachus nunc miles erat*“, tedy „*hned rytířem a hned mnichem byl*“. K výčtu patří rovněž kronikářovo podání o turnajnictví Čechů po roce 1306, kdy se domácí proslavili během oslavy sňatku Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny ve Špýru (1310). Kdykoliv se totiž při turnaji na kolbišti objevil český zástupce, provolával dav *Ecce Bohemus! Ecce Bohemus!*¹⁷⁹⁴ Ve 13. století se v rámci turnaje navíc prosadily různé formy her a zápasů. Při kulatém stolu (*tabula rotunda*), kdy např. muži napodobovali činy Artušových rytířů, podle předem známého schématu a výsledku. Již víme, že ani tento druh turnaje zbraslavský kronikář nevynechal.

Nejstarší zprávy o kulatém stolu se hlásí k roku 1223, kdy jej na Kypru uspořádal Jean d'IBelin, když jeho synové získali rytířský pás.¹⁷⁹⁵ Heinrich von Freiberg představil kulatý stůl pro české prostředí ve zmiňovaném Tristanovi, kde podrobně vypráví, jak vypadá kulatý stůl, Artušův dvůr a jací jsou jeho rytíři, kteří u něho pořádají své *âventiure*.¹⁷⁹⁶

„*tavelrunde ein tavil ist*

kulatý stůl je tabule,

¹⁷⁹⁰ Otokars *Östereichische Reimchronik*, v. 17915 – 17926.

¹⁷⁹¹ Petra *Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 76–77; L. JAN, *Počátky turnajů*, s. 13.

¹⁷⁹² Petra *Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 35–36; J. MACEK, *Turnaj*, s. 117.

¹⁷⁹³ Petra *Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 8.

¹⁷⁹⁴ Petra *Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 152.

¹⁷⁹⁵ LEXMA, 8, sl. 421n.; např. Stephan SELZER, *Artushöfe im Ostseeraum. Ritterlich-höfische Kultur in den Städten des Preussenlandes im 14. und 15. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 1996, s. 48–52, práce ale až na zmínku o Janu Lucemburském Čechy nereflektuje; WOLFRAM VON ESCHENBACH, *Parzival*, s. 465, doslov; rovněž M. NEJEDLÝ, *Středověký mýtus o Meluzíně a rodová pověst Lucemburků*, s. 227–229.

¹⁷⁹⁶ HEINRICH VON FREIBERG, *Tristan*, s. 1–213. K tématu srov. Alfred THOMAS, *König Artus und seine Tafelrunde in der Kultur des mittelalterlichen Böhmen*, in: *Deutsche Literatur des Mittelalters in Böhmen und über Böhmen*, Dominique Flieger – Václava Bok (Hg.), Wien 2001, s. 115–124, který se ale zabývá až literaturou 14. století a Freibergova Tristana nehodnotí.

die ist ûz spêhes sinnes list
genumen und hât ouch grôze recht
und ist alumme schîbelecht
geformet rechte alsam ein rat
und ist sô breit, daz volle stat
wît und gerûme dar an
wol fünfhundert ritter hân
der eiteslîcher sî ein helt
und zu den tavelen erwelt
menlîch und genende.
die tavel houbt noch ende
hât nicht weder hie noch dort
nindert ecke noch kein ort,
die helde mit den ritters tât
ir manheit sô gewirdet hât
und ritterlîch erworben hân
daz sie gesitzen dar an
die sîtzen alle hêrlich
in einer hêrschaft alle glich.¹⁷⁹⁷

kteřá je pozoruhodně dũmyslně
vyvedena a má též velký rozměr
a je dokulata obehnána
a uzpũsobena spravedlivě v jednu radu
a je tak široká,
a rozlehlá dokonce
že plných sto pět rytířũ pojme.
světla ohně ji osvětlují
a k tabuli vyzývají
statečné i odvážné.
tabule hlavu ani konec nemá
ani tu a ani tam
žádný roh, ani zastavení,
hrdinové pospolu s rytíři vše činí
a svou statečnost tak násobí
a tak rytířství povznesli,
protože oni sedají k jedné tabuli
a všichni sedí srdečně pospolu
v jednom společenství všech stejně.

Kulatý stůl je opět zmiňován i na jiném místě eposu:

„die werden tavelrunder
âventiure in wiederstrît,
alle tage alle zît, alle stunt alle wîle.
breit einer halben mîle
gienc umb die burc ein schoener tan
manch bluomen bernder grüener plân
gar wunneclîch dar inne lac:
hiu, waz man ritterschefte pflac
in dem tan vor dem tan!
swelch ritter dâ den andern an
quam und er in gewâpend vant

oni budou kulatý stůl
pořádat ve vzájemném souboji
po všechny dny, hodiny i chvíle.
na ploše poloviny mîle
kde odcházal kol hradu krásný les
a s květy rodícími se na zeleni pláni
tu v plné nádheře najdeme ležení,
tam, kde se rytířsvo pěstuje
tam u krásného lesa a před ním!
z pijáckého rytíře zde jiného činí
takového, co chce ve zbroji

<i>zu rosse er im unbekant</i>	<i>a na koni do neznáma jít v místa</i>
<i>was, des mochte sîn kein rât</i>	<i>o nichž by neměl žádnou radu</i>
<i>ern müeste in ritterlîcher tât.</i>	<i>a musel by se rytířsky vyznamenat</i>
<i>ûf lîp, ûf guot, ûf êre wern.</i>	<i>jak statečností, tak dobrem, tak ctí.</i>
<i>dâ wart mit schilden und mit spern</i>	<i>am čeká se štítem a kopím</i>
<i>ritterernst, nich ritterspil</i>	<i>rytířský boj, ne rytířské hry</i>
<i>gepflogen und geübet vil</i>	<i>pozvednout jej a vykonat chtíc,</i>
<i>vil und vil und âne zal</i> ¹⁷⁹⁸	<i>chce a chce jej stále víc a bezpočtukrát.</i>

Znovu se ke kulatému stolu básník vrátil poté, co hlavní hrdina příběhu, Tristan, dorazil na dvůr slovutného Artuše a byl náležitě přijat králem, královnou a rytíři, přičemž nakonec všichni usedli za kulatý stůl:

<i>„der êrenrîche kônig Artûs</i>	<i>ctnostmi obdařený král Artuš</i>
<i>und sîne massenîe gar</i>	<i>a jeho celý doprovod</i>
<i>giengen gein dem herren dar.</i>	<i>přišli k panu Tristanovi zcela.</i>
<i>der kônig mit kusse in schoene empfinc</i>	<i>král jej s polibkem okázale přijal</i>
<i>die kuniunde ouch gein im gienc</i>	<i>a stejně tak učinila královna</i>
<i>mit manger vrowen minneclîch,</i>	<i>s houfcem krásných paní</i>
[....].	[....]
<i>der künig und die künigin</i>	<i>král i královna</i>
<i>und den herren vuorten zwishen in</i>	<i>a páni mezi nimi</i>
<i>gar lieplîch in den stunden</i>	<i>zcela svorně po čase</i>
<i>hin zu den tavelrunden</i>	<i>tam ke kulatému stolu došli</i>
<i>und satzten in hêrlich dar an.</i> ¹⁷⁹⁹	<i>a usedli zaň v celé své kráse</i>

Informace o kulatém stolu předcházejí mladší zprávu *Zbraslavské kroniky* pro dobu Jana Lucemburského, který roku 1319 uspořádal tzv. Artushof v oboře u Prahy.¹⁸⁰⁰ Janův stůl tedy nemusel být prvním, který se v Čechách odehrál, neboť

¹⁷⁹⁷ HEINRICH VON FREIBERG, *Tristan*, v. 1329 -1348.

¹⁷⁹⁸ HEINRICH VON FREIBERG, *Tristan*, v. 1596-1615.

¹⁷⁹⁹ HEINRICH VON FREIBERG, *Tristan*, v. 1970-1985.

¹⁸⁰⁰ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 252; *O tabula* od doby Jana Lucemburského naposlady Jana FANTYSOVÁ–MATĚJKOVÁ, *Lucemburkové a turnaje*, s. 444. Např. ale v německých zemích došlo k oblibě kulatého stolu a turnajových her ve 13. století také mezi měšťany, jak vypráví magdeburská kroniky z 2. poloviny 13. století. Tamní totiž na svátek Svatého Ducha roku 1280

Freiberg o něm psal na objednávku pro Rajmunda z Lichtenburka již v 90. letech 13. století. Podrobnější informace o turnajovém klání z doby Václava II. můžeme vytěžit ještě částečně z výše zmiňované básně o turnajové jízdě šlechtice Jana z Michalovic opět z pera Heinricha z Freibergu, přičemž v obou textech pak neunikne básníková pozoruhodná znalost rytířské literatury.¹⁸⁰¹

2.2. Dvorská láska

Přestože ve své době představovala svébytný fenomén kultury vyšší společnosti, s jejím charakterizováním, natož termínem dvorská láska se v pramenech přímo nesetkáváme. Ostatně již sami básníci, když o ní psali, hledali její podoby a smysl. Výmluvný je Walter von der Vogelweide, když se v jedné z básní ptá:

„*Saget mir ieman, waz ist minne?*

Weiz ich des ein teil,

sô wist ichs gerne mê.

Der sich baz denn ich versinne,

der berihte mich du

waz si tuot sô wê.

Minne ist minne, tuot si wol.

tuot si wê, so enzelheizet si

rehte minne.

*sus enweiz ich wie si danne heizen sol.*¹⁸⁰²

Poví mi někdo, co je vlastně láska?

Vím o ní jen část,

a tak rád vědět bych chtěl víc.

neboť už v ní nechci chybovat

zlepšil bych se v ní skrz to,

co činí tak bolestně.

Minne je přeci láskou, když je naplněná.

Když bolest přináší, je jen jednostranná,

a není pravou láskou.

takové pak nevím, jak se zavděčit.

Mezi výjimečné práce, které o lásce pojednávají, patří latinský traktát *De amore* od Andream, kaplana krále Filipa II. Augusta, který vlastně vysvětluje formy lásky.¹⁸⁰³

uspořádali turnajovou slavnost. Pozvání přijali kupci z okolí a odměnou se stala půvabná kurtizána, zvaná Víla. Oblíbenost kulatých stolů v městském německém prostředí pokračovala i v mladším období, kdy vznikly dokonce tzv. artušovské dvory, nejstarší svědectví podává Artushof z roku 1350 v Kdaňsku, S. SELZER, *Artushöfe im Ostseeraum*, s. 66.

¹⁸⁰¹ Pokračující oblibu turnajů v českém prostředí nabízí konečně i pozdně středověká alegorická báseň *Nová rada*, připisovaná Smilu Flaškovi z Pardubic. V textu totiž kůň radí králi: „*měj se vždy rád vesele: tanec, turnej, časté kláni, szuova krásné panny, panie, ať se tiem tvé srdce kojí, když se sjedú páni tvoji pripraviviec se bohatě*“, SMIL FLAŠKA Z PARDUBIC, *Nová rada*, Jiří Daňhelka (ed.), Praha 1950, s. 41–43. Barvitě a srovnávací postřehy přímého pozorovatele při turnajích najdeme též v časově mladším cestovním deníku pana Lva z Rožmitálu, VÁCLAV ŠAŠEK Z BÍRKOVA, *Deník o jízdě*, s. 26–27.

¹⁸⁰² VALTER VON DER VOGELWEIDE, *Gedichte, Mittelhochdeutsche Text und Übertragung*, Petr Wapenski (Hg.), Frankfurt am Main 2006, s. 46, I.

¹⁸⁰³ Traktát vznikl někdy mezi lety 1186–1190, ANDREAS CAPELLANUS, *The Art of Couraly Love*, John Jay Parry (trans.), New York 1960.

Jeho práce čítá tři knihy, kdy první dvě zahrnují výklad o tom jak lásky dosáhnout a jak ji udržet. Druhá kniha traktátu končí vyjmenováním jednatřiceti pravidel lásky.¹⁸⁰⁴ Třetí vysvětluje, proč je lepší se lásky raději zdržet. Andreas byl ve svém díle ovlivněn starším spisem na obdobné téma. Jeho předchůdce Ovidus totiž sepsal pojednání o lásce (*Ars amatoria* a *Remedia amoris*) již v prvním století před Kristem.¹⁸⁰⁵

Vědecká literatura pojmenovala dvorskou lásku jako *amour courtois* vlastně až v 19. století, ve studii Gastona Parise o Lancelotovi Chrétiena de Troyes.¹⁸⁰⁶ Sousední dvorská láska je tak až novodobým termínem. Paris popsal dvorskou lásku jako nezákonnou, tajemnou, jež se uskutečňuje v podřízenosti muže dámě, který jí slouží a naplňuje její přání. Současně dle Parise podporuje u mužů snahu být lepší a dosáhnout uznání. Dvorská láska má vlastní prostor a pravidla, které musí milující ovládat.¹⁸⁰⁷ Gastonova interpretace je stále aktuální, ale s tím, že dvorskou lásku musíme chápat v první řadě jako literární diskuzi a příběh, který se jen reflexivně promítá do života mužů a žen na dvoře. Témata dvorného chování k ženě a lásky k ní se nesla k uším posluchačů právě prostřednictvím přednesených veršů, a to již prvními trubadúry na jihu Francie.¹⁸⁰⁸ To jestli měla např. praktický dopad, muselo odpovídat dobové realitě, kdy již podezření na nevěru by bylo potrestáno.¹⁸⁰⁹ Realita vztahu muže k ženě i ve vysoké společnosti spočívala na moci a často i násilí. Jako příklad uveďme nešťastné manželství Perchty z Rožmberka, jejíž osobní vyjádření se dochovalo formou dopisů.¹⁸¹⁰ Ostatně i královská dcera Kunhuta, pozdější abatyše od sv. Jiří, musela ustoupit politickým ambicím svého bratra Václava II. a opustit klášter klarisek, aby se roku 1291 provdala za Boleslava Mazovského. Ze stejného období připomeňme také nejasnou smrt Luitgardy (†1283), první ženy Přemysla Velkopolského.¹⁸¹¹ Stejně tragicky vyhlíží úmrtí Václavovy první manželky Guty,

¹⁸⁰⁴ ANDREAS CAPELLANUS, *The Art of Couraly Love*, s. 185–186.

¹⁸⁰⁵ OVIDIUS, *O lásce a milování*, Zdeněk Mertlík – Dana Svobodová (překlad) Praha 1990; IDEM, *Jak léčit lásku*, Ivan Bureš (překlad), Praha 1924.

¹⁸⁰⁶ Gaston PARIS, *Études sur les romans de la table ronde. Lancelot du Lac*, 2. Le conte de la Charrette 12, 1883, s. 459–534; J. BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 504; W. PARAVICINI, *Die ritterlich-höfische Kultur*, s. 10–11.

¹⁸⁰⁷ J. BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 504.

¹⁸⁰⁸ Srov. k charakteristice, WOLFRAM VON ESCHENBACH, *Parzival*, s. 411, a 418–419. doslov.

¹⁸⁰⁹ Srov. František KAVKA, *Čtyři ženy Karla IV.*, Praha 2002, s. 15.

¹⁸¹⁰ *Listy bílé paní rožmberské*, Anna Skýbová – Jaroslav Polák (edd.), Praha 1985.

¹⁸¹¹ Srov. naposledy A. SWIEŻAWSKI, *Przemysl król Polski*, s. 109–110.

která krátce po komplikovaném porodu posledního dítěte podstoupila předem připravovanou korunovační slavnost.

Názory o vytváření nového společenského postavení a vzestupu ženy na základě dvorské lásky jsou ideální představy stejně jako vlastní dvorská láska, která se realizovala v zásadě jen díky tvůrčím schopnostem skladatelů.¹⁸¹² Rovněž snahy o určení jakéhosi schématu, pravidel, jimiž se dvorská láska řídila, stejně tak pokusy o hodnocení, že jde o čistě platonický nebo naplněný vztah, ztrácí v zásadě smysl. Vztah, který totiž dvorská láska prezentovala, se nesl v duchu literárního žánru a ideálního dvorného/závazného chování, čímž dotyčný vyjadřoval obdiv podřízeného k nedostižné, obdivu hodné paní. Navíc se objevují různé formy lásky v rámci popisovaného děje – nedostižná láska nebo loučení milenců, které vymýšlí poeta či skladatel románu, když vykresluje lásku např. Lancelota a Guinever nebo další, jenž upozorňuje na lásku smrtelníka k nadpřirozené víle. To je však jen zlomek celé plejády literárních motivů na téma láska. Problematicnost určení pravidel dvorské lásky můžeme doplnit pouze o dobové nazírání na její formy. Z toho pak vychází to, co Andreas Capellanus ve svém díle staví na nejvyšší stupeň a tím je tzv. čistá láska, *amor purus*, tedy platonická, nenaplněná. Nejnižší pak stojí tzv. láska tělesná, *amor mixtus*.¹⁸¹³

Motiv prvního z námětů – charakter tzv. „čisté lásky“ k paní, kdy jde o platonický vztah, najdeme v *Písni I.* krále Václava II. Verši prochází rozpor mezi láskou duševní a tělesnou k vyvolené. Nakonec vítězí ctnost a milující se spokojí s platonickým objetím.¹⁸¹⁴ Úryvky z básně to vypovídají zcela výmluvně: „*láska ji za mnou posílá.....je krásná jemná žena.....veliká radost sebou nese trápení a na tom se nic nezmění, má láska je mé vězenía tak jí sloužím, vznešeněa díky této milosti jsem šťasten na tom nedosti*“.¹⁸¹⁵ Obdobný námět má také *Píseň II.* krále Václava II., která opět upozorňuje na nenaplněnost lásky a zajetí citů, když mimo jiné říká „*to léno lásky darů dar, kdo upíše se růžím, roznemůže se láskou, bude její*

¹⁸¹² Werner Paravicini hovoří o fikci, W. PARAVICINI, *Die ritterlich-höfische Kultur*, s. 11.

¹⁸¹³ K tomu osmý dialog ANDREAS CAPELLANUS, *The Art of Couraly Love*, s. 107–140. Otázka lásky byl ovšem řešena již církevními otci, kdy šlo však o rozlišování *amor spiritualis* a *amor carnalis*, k též J. BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 516–522.

¹⁸¹⁴ *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 170.

¹⁸¹⁵ VÁCLAV II., *Píseň I*, v. 2, 6, 8–9, 15, 19–20, in: *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 186, překlad podle S. Stavovské, s. 185.

oběti“.¹⁸¹⁶ Třetí báseň českého krále pak připomíná jiný charakter dvorské lásky, blíží se epické tvorbě. Námětem je tzv. typ svítáníčka, kdy se rytíř při rozbřesku loučí v komnatě se svou milovanou a zvýrazněn je prvek úplatného strážného, který má varovat milence. Je zde zcela realisticky popsáno naplnění tajné lásky.

Díky pojednání ve dvou prvních skladbách krále Václava II. lze uvažovat o tom, zda na pražském dvoře mohl být obsah spisu *De amore* známý.¹⁸¹⁷ Znalost dobových zdrojů k problematice lásky v literatuře na pražském dvoře a jeho vzdělaném okolí kleriků podtrhují navíc formulářové listy Jindřicha z Isernie, které se hlásí k odkazu Ovidia.¹⁸¹⁸ Formulářové listy pojednávají o jistém společenství uspořádaném jako dvůr „*sacrum Veneris almae palacium*“. Toto společenství chce na stránkách eroticky pobarvených listů pěstovat lásku a odvolává se právě na předchůdce Ovidia.¹⁸¹⁹ Nevíme ovšem přesně, zda byly listy využity přímo v okolí krále, jak se domníval Josef Šusta.¹⁸²⁰ Jejich vznik totiž vycházel z prostředí kleriků kolem Jindřicha z Isernie a zjevné literární zábavy.¹⁸²¹ Nicméně cenná je znalost Ovidiovy látky v českém prostředí ke sledovanému tématu. K lásce se hlásí i tzv. dopisy královny Kunhuty, přestože nepředstavují skutečné dopisy, které by byly odeslány králi Přemyslovi.¹⁸²² Jde o texty jistého mistra Bohuslava, v nichž je obsaženo schéma kurtoazní, dvorské lásky. Předmětem je představa vzdálené osoby, k níž směřuje touha milujícího.

Znovu se nepřímou vracíme k praktické lásce ve vlastním životě posluchačů literární tvorby. Luxus lásky, která vycházela z nemanželského svazku, byl totiž umožněn jen některým, např. panovníkům. Ve smyslu reálné či ireálné dvorské lásky zůstávala v různých variacích stěžejní jen písemná diskuze. Žena se ovšem díky této fikci stala objektem literárního zájmu a láska k ní v literárním/ideálním podání oslabovala negativně vnímaný tělesný/hříšný charakter. V jedné z verzí Alexandreidy

¹⁸¹⁶ VÁCLAV II., *Píseň II*, v. 12–13, in: Moravo, Čechy radujte se!, s. 186, překlad podle S. Stavovské, s. 188.

¹⁸¹⁷ Tuto myšlenku přinesl Burghart WACHINGER, *Hohe Minne um 1300. Zu den Liedern Frauenlobs und König Wenzels von Böhmen*, Wolfram-Studien X, Berlin 1988, s. 135–150.

¹⁸¹⁸ RBM II, č. 2567, 2569, 2570, 2573, 2574, 2576, 2577; k Jindřichovi srov. Jana NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000, s. 108–113.

¹⁸¹⁹ RBM II, č. 2570.

¹⁸²⁰ J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 489.

¹⁸²¹ V. ČERNÝ, *Staročeská milostná lyrika*, s. 239–240; J. VILÍKOVSKÝ, *Latinská poezie žakovská v Čechách*, s. 245.

¹⁸²² V. ČERNÝ, *Staročeská milostná lyrika*, s. 242.

je příznačně veršem hrdina nabádán, že s dámami je třeba *dvorně hovořit o lásce*, což naznačuje i závazné způsoby v dvorném chování a rozhovorech.¹⁸²³

Láska v literatuře představovala zároveň cestu nebo prostředek k úspěchu a překonání sebe. Proto si úspěšný rytíř Jan z Michalovic v oslavné básni vysloužil po turnaji obdiv přihlížejících dam, když se choval: „... *jak to dělají správní rytíři pokaždé, když je na cestu za dobrodružstvím vyžene paní Láska a dodává jim rytířskou zmužilost.*“¹⁸²⁴ Je tedy evidentní, že láska tvořila hodnotu ve smyslu rytířských ctností a chování ideálního rytíře. Diskursem v těchto dílech se ovšem nepřehlédnutelně vine služba milované dáme. Neochvějně se v tomto vztahu odráží feudální profil středověké společnosti vycházející ze vztahu mezi vazalem a jeho pánem. Podle Wenera Paraviciniho je právě služba dáme fenoménem rytířské dvorské kultury, který nemá kořeny v křesťanství.¹⁸²⁵ To potvrzuje ostatně např. Ovidius, který psal, že „*každý zamilovaný slouží*“.¹⁸²⁶ Nadčasovost diskursivní látky na téma láskyplného vztahu je tedy zjevná a vytváří základ pro paradigma a definování: láska = služba. Služba středověkého rytíře milované dáme pak vytěžila z tematiky maximum. Prostředí založené na lenních vazbách hierarchicky uspořádané společnosti pak v literatuře reflektovalo a plně rozvinulo vlastní a jí srozumitelný systém existence. Ve jménu služby vedené touhou je na konci vlastní prospěch a zisk. Podle Václava Černého byla hlavním mottem skladeb jednoznačně nedostižná, platonická láska, jak ji vnímala už trubadurská lyrika.¹⁸²⁷ Lépe ovšem říci, že byla hlavním ideálem. Hlavním mottem byla totiž zmíněná služba, která k lásce nadčasově patří v kladném i záporném smyslu, a společně s ní možný zisk nebo prospěch pro každého rytíře, tedy vazala.

¹⁸²³ *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 99.

¹⁸²⁴ „... *als die gûten ritter phlegen, swan ûf der ritterschefte phat vrou Minno sie bewutwengen hat*“, HEINRICH VON FREIBERG, *Rytířská jízda Jana z Michalovic*, v. 234–237, překlad Marie Rynatová.

¹⁸²⁵ W. PARAVICINI, *Die ritterlich-höfische Kultur.*, s. 5, a 10–11

¹⁸²⁶ J. BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 507.

¹⁸²⁷ K tomu V. ČERNÝ, *Staročeská milostná lyrika*, s. 18; srov. také shrnující diskuzi M. NEJEDLÝ, *Meluzínský mýtus*, s. 151–152.

VII. REZIDENČNÍ SÍDLA

1.K vymezení pojmů v řeči pramenů

V předposlední kapitole se budeme věnovat přímému prostoru, kde se odehrával život panovnické rodiny a celého dvora, který jsme doposud sledovali. Jedná se o třetí z vymezených metodických postupů, který nabízí odhalení vlastního prostředí, kde probíhal běžný a sváteční den, včetně hodnocení dvora tak říkajíc v pohybu nebo-li na cestách. Při sledování všech tří naznačených aspektů se otevře poměrně rozsáhlá problematika klasifikace rezidence či rezidenčních sídel a nesnadná odpověď na otázku: „Co je rezidence?“ Snaha po plném zodpovězení se stala inspirativní primárně pro německé bádání, které se začalo věnovat rezidencím již v šedesátých letech minulého století.¹⁸²⁸ Výsledky badatelů byly postupně publikovány na stránkách tzv. *Residenzenforschung*.¹⁸²⁹ Je zjevné, že historický vývoj Svaté říše římské ve středověku, kde se nenacházelo centrální rezidenční sídlo panovníka, tento badatelský trend v zásadě předurčil.¹⁸³⁰ „Rezidenční diskuze“ ale sama vzápětí odhalila limity při určení definice a pozornost se obrátila k vnímání rezidence jako prostoru pro život dvorské společnosti a tedy vlastního dvora.¹⁸³¹ Přirozeně vyvstala otázka, zda byla rezidence vždy tam, kde se právě nacházel dvůr. Problematika definování kategorie a kategorií rezidenčních sídel se tím ovšem neuzavřela, ale stala

¹⁸²⁸ Heinrich KOLLER, *Die Residenz im Mittelalter*, Jahrbuch für Geschichte der oberdeutschen Reichsstädte 12/13, 1966/67, s. 9–39; Hans PATZE, *Die Bildung der landesherrlichen Residenzen im Reich während des 14. Jahrhunderts*, in: Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert. Entwicklung und Funktionen, Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 2, Wilhelm Rausch (Hg.), Linz 1972, s. 1–54; Hans PATZE – Gerhard STREICH, *Die landesherrlichen Residenzen im spätmittelalterlichen Deutschen Reich*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 118, 1982, s. 205–220.

¹⁸²⁹ *Vorträge und Forschungen zur Residenzenfrage*, Residenzenforschung 1, Peter Johanek (Hg.), Sigmaringen 1990 a *Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa*, Hans Patze – Werner Paravicini (Hg.), Sigmaringen 1991.

¹⁸³⁰ Joachim BUMKE, *Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter*, München 1987, s. 71–72; přímo k tématu Wilhelm BERGES, *Das Reich ohne Hauptstadt*, in: Das Hauptstadtproblem in der Geschichte, Festgabe zum 90. Geburtstag Friedrich Meineckes (Tübingen, 1952), Goldbach 1993, s. 1–29; Carlrichard BRÜHL, *Zum Hauptstadtproblem im Frühmittelalter*, in: Aus Mittelalter und Diplomatie. Gesammelte Aufsätze, Bd. 1, Hildesheim 1989, s. 89–114.

¹⁸³¹ Diskuzi vyvolal zejména článek Peter MORAW, *Was war eine Residenz im deutschen Spätmittelalter*, Zeitschrift für historische Forschung 18, 1991, s. 461–468.

se společně hledaným jevem při identifikaci dvorské společnosti.¹⁸³² Dvůr totiž mohl být přítomen stejně v hlavní rezidenci nebo pouze v reprezentativním sídle, či v rámci doprovodu panovníka na cestě a třeba i ve stanu, během slavnosti nebo diplomatickém jednání.¹⁸³³

V českém prostředí je situace pro studium z pohledu panovnického dvora a rezidence přehlednější. Stav je dán existencí hlavní rezidence od raného středověku.¹⁸³⁴ Takto stanovené výchozí hledisko orientuje výzkum primárně na dvůr a dvorský život, kdy nutnost hledat hlavní rezidenci nestavíme do popředí a posuzujeme ji ve vzájemném kontextu obou pojmů – dvůr a rezidence. Hodnocení rezidence v českém prostředí naopak vede ke snaze vymezit k hlavnímu sídlu ostatní typy panovnických sídel, které pro středověk na našem území identifikujeme.¹⁸³⁵ V tomto smyslu hledání odpovědi na otázku, co je rezidence, nestojí v popředí a ukazuje rozdíl od německého přístupu.¹⁸³⁶ Problematika si naopak do budoucna žádá vymezení jednotlivých rezidenčních sídel panovníka, kdy se jedná o několik rovin problému: panovníka na cestách, nejen ve smyslu vlády „v sedle“, dále o různá sídla správních hradeckých obvodů, sídelních královských hradů (Zvíkov, Křivoklát), nebo reprezentativních (Karlštejn), či více soukromých (Kamýk, Žebrák).¹⁸³⁷ Naznačená schematizace nadto nevyklučuje, že na každém z těchto rezidenčních sídel mohl panovník se dvorem, nebo jeho částí pobývat déle, za účelem soukromým či politicko –

¹⁸³² Výsledky představeny ve sbornících: *Alltag bei Hofe*, Residenzenforschung 5, Werner Paravicini (Hg.), Sigmaringen 1995; *Höfe und Hofordnungen 1200–1600*, Residenzenforschung 10, Werner Paravicini (Hg.), Stuttgart 1999. Novinky německého výzkumu naposledy shrnul Ivan HLAVÁČEK, *Z novinek německého Residenzen- a Hofforschung*, Sborník archivních prací 57, 2007, č. 2, s. 740–752.

¹⁸³³ Otázka mobility dvorské společnosti je aktuální zvláště pro raný středověk, který při výkonu správy přímo vyžadoval vládce „v sedle“. K tématu obecně studie itinerářů, na než upozorňuje I. HLAVÁČEK, *Dvůr a rezidence*, s. 58–59; IDEM, *Dvůr na cestách. Několik úvah a podnětů*, in: Korunní země v dějinách českého státu III. Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve dnech 26.–31. března 2006 v Clam–Gallasově paláci v Praze, Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), Praha 2007, s. 91–111, kde je uvedena další literatura, či výběrově Lenka BOBKOVÁ, *Cestování, součást politické praxe. Cesty Karla IV. po korunních zemích*, in: *Cesty a cestování v životě společnosti*, Lenka Bobková – Michaela Neudertová (edd.), Ústí nad Labem 1997, s. 63–70.

¹⁸³⁴ I. HLAVÁČEK, *Dvůr a rezidence*, s. 32–36. K pojmu *rezidence* Tomáš BALETKA, *Olomoucké biskupství a proměny jeho správního organismu mezi středověkem a novověkem*, in: Korunní země v dějinách českého státu III. Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve dnech 26.–31. března 2006 v Clam–Gallasově paláci v Praze, Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), Praha 2007, s. 161, pozn. 2.

¹⁸³⁵ Srov. Lenka BOBKOVÁ, *Rezidenční a správní centra v zemích Koruny české za vlády Lucemburků*, in: Korunní země v dějinách českého státu III. Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve dnech 26.–31. března 2006 v Clam–Gallasově paláci v Praze, L. Bobková – J. Konvičná (edd.), Praha 2007, s. 23–48; I. HLAVÁČEK, *Dvůr na cestách*, s. 94–95.

¹⁸³⁶ D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Panovnický dvůr ve středověku*, s. 11–13, kde přehled literatury.

¹⁸³⁷ K tomu J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, Praha 2007, s. 175–187; srov. naposledy I. HLAVÁČEK, *Dvůr na cestách*, s. 91–111, kde je uvedena další literatura.

správním. Směry bádání konečně ukazují, že zohledňujeme především prostorové a účelově – reprezentativní hledisko ve smyslu, kde a proč se tam dvůr nacházel.

Problematicnost diskuze je zároveň ztížena otázkou terminologickou, která výrazně postihla zmíněné německé bádání.¹⁸³⁸ Pokud si položíme otázku, jak je pojem – rezidence – reflektován v našich pramenech, nejdeme poměrně málo zmínek. Navíc se nemůžeme omezit pouze na slovo rezidence, ale je třeba zohlednit i další ekvivalenty. Tím se dostáváme k nejednotné terminologii, tak jak jsme se s ní potýkali v případě názvů úřadů či hodností, nebo při dvorské lásce či ceremoniału na panovnickém dvoře. Z tohoto hlediska je třeba rozlišit sémantický obsah a rozsah jednotlivých pojmů. Zaměříme se nejprve na slovo rezidence, které běžně užíváme a vnímáme jako klíčový pojem pro vyjádření hlavního sídla. Zůstaneme-li v časovém horizontu sledovaného období pak se slovo *residentia* týká jen několika latinských pramenů.

V listině krále Přemysla Otakara II. z roku 1271, kde král potvrzuje dar učiněný mezi chotěšovským klášteřem a Vitlem *de Ztancow* (ze Staňkova) je výrazu užito pro vyjádření obývání ve stanoveném místě, na základě daných právních podmínek.¹⁸³⁹ Obdobně je tomu v listině biskupa Bruna Olomouckého z roku 1274; opět pro vyjádření obývání v místě přiděleném na podkladě léna (jedná se o kustodství u hradu Modřice). Stejně využití najdeme i v další Brunově listině „... *de qua in castro nostro Pustimer facere debes residentiam personalem*“.¹⁸⁴⁰ Jako vyjádření pro přidělené osobní sídlo notáře Starého Města pražského je výraz i v mladším textu listiny přísežných z roku 1296 „... *honestam residenciam corporalem*“.¹⁸⁴¹ Petr Žitavský použil ve *Zbraslavské kronice* termín v případě vyjádření, že královna Anna, manželka Jindřicha Korutanského, měla „... *quod domina Anna ... in domo Nicolai de Turii in Novo foro residentiam habeat*“.¹⁸⁴² Po něm obdobně opakuje František Pražský „... *in domo Nicolai de Turii in Novo foro*

¹⁸³⁸ Kriticky k výzkumu rezidenčních sídel vystoupil Petr Moraw, jenž upozornil, že je nutné se soustředit nikoliv na rezidence, ale dvorskou společnost, P. MORAW, *Was war eine Residenz*, s. 461–468. Přehled německého výzkumu a pojmů podal Richard NĚMEC, *K pojmu rezidence: Formální atributy jako kritérium definice sídel Karla IV. Lauf - Milín – Ojvín*, Dvory a rezidence ve středověku, MHB Supplementum 1, Praha 2006, s. 191-236.

¹⁸³⁹ CDB V/2, č. 639.

¹⁸⁴⁰ CDB V/2, č. 738.

¹⁸⁴¹ RBM II, č. 1719.

¹⁸⁴² *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 158.

residentiam habebat“.¹⁸⁴³ Výrazu jako místa určeného k přebývání najdem i ve formulářovém listu Tobiáše z Bechyně pro kouřimského faráře.¹⁸⁴⁴ Užití slov se ve všech případech rovná vyjádření místa k přebývání, ani v jednom z případů tím není míněna rezidence jako sídlo feudála. Naopak ve smyslu setrvávání či zůstávání, což vyplývá i z původního latinského slovesa *residere*. Naopak jako sídlo a dům feudála, pána etc. můžeme hledat u slov jiných. Předně se jedná o *aula*, pod kterou můžeme vnímat dům pána, knížete, krále, anebo ústřední část jeho domu, konečně i dvůr jako takový.¹⁸⁴⁵ V *Legendě o blahoslaveném Hroznatovi* z roku 1259 čteme „... *Hroznata de principum claro genere oriundus, in aula regis primum locum post regalem magnificentiam obtinebat*“.¹⁸⁴⁶ Editor Josef Emler přeložil sousloví *in aula regis* – u královského dvora. Je možné zde však vnímat i přímo dům králův. Nemusí se tedy jednat pouze o dvůr, pro nějž je běžnější latinský termín *curia*. Starší pramen Kosmova *Kronika česká* uvádí slovní spojení *aula regalis*, konkrétně „... *in deliciis aulae regalis*“. J. Emler užil v rozkoších dvora královského, ale opět můžeme číst i „v požiticích domu královského“, prostorové určení bude stejné.¹⁸⁴⁷

Výraz nalezneme k roku 1236, kdy se protonotář Arnold označuje „... *regalis aulae cancellarius*“.¹⁸⁴⁸ Jako *aule regiae camerarius maior* je uveden nejvyšší komorník Ondřej roku 1264.¹⁸⁴⁹ Kolísá zde užívání *regiae*, *regalis* a *regis*. Znovu je možné vnímat *aula* jako dvůr nebo jen dům panovníka, tedy jako sídlo, a to ve smyslu objektu.¹⁸⁵⁰ Přesnější variantu nabízí *edificium regalis*, který použil Petr Žitavský, když chtěl vyjádřit, že požár Pražského hradu zachvátil královské stavení/budovu, tedy pouze palác: „... *incipit mox inibi ruinosa edificia regalia, que prius ante annos triginta igne concremata fuerant et desolata iacuerant*“.¹⁸⁵¹ Ve výpisu desk zemských z roku 1287 např. najdeme, že daná věc byla řešena „... *coram W. dei gracia domino et herede regni Bohemorum, in palacio Pragensi*“, tj.

¹⁸⁴³ *Kronika Františka Pražského*, FRB IV, s. 375.

¹⁸⁴⁴ *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 81, 82; k užívání termínu dále srov. *Nově nalezený zlomek formuláře Tobiáše z Bechyně*, č. 20; 24.

¹⁸⁴⁵ Srov. *Slovník středověké latiny v českých zemích A–C*, s. 325–326.

¹⁸⁴⁶ *Vita fratris Hroznatae*, FRB I, Josef Emler (ed.), Praha 1873, s. 369–383.

¹⁸⁴⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 155; *Kosmův letopis český s pokračovateli*, FRB II, Josef Emler (ed.), Praha 1874, s. 131 (překlad v této edici patří V. V. Tomkovi).

¹⁸⁴⁸ CDB III/1, č. 138.

¹⁸⁴⁹ CDB V/1, č. 426; k tomu srov. listinu č. 109, kde je rovněž uveden *aulae regalis camerairus*.

¹⁸⁵⁰ Dále srov. dle rejstříku CDB V/4, s. 292b.

¹⁸⁵¹ *Petra Žitavského Kronika Zbraslavská*, s. 318; o tom již I. HLAVÁČEK I., *Dvůr a rezidence*, s. 54.

v pražském paláci – neboli královském paláci Pražského hradu.¹⁸⁵² Pojem palác pak užívá *Zbraslavská kronika* poměrně hojně, nejčastěji pro popis budovy – objektu. Např. v případě korunovace Václava II. jím popisuje palác postavený ke korunovaci – jedná se o sroubený objekt (*in loco campestri plano et ameno palacium mire magnitudinis et structure de serratis arboribus et dolatis, compaginacionibusque ferruminatis tanquam perpetuo duraturis, atque hoc aliquantulum in altum a terra elevatum fuerat eminencius, ut ascensum preberet et aditum per gradus*).¹⁸⁵³ Rovněž, když líčí zavraždění Václava III. v Olomouci používá pro objekt - palác - *solus esset in palacio*.¹⁸⁵⁴

K pojmům musíme přidat konečně ještě *sedes*, sídlo, které se ovšem převážně vyskytuje ve spojení s církevními představiteli.¹⁸⁵⁵ Doplnit můžeme, že terminologii vztahující se k Praze, nikoliv pouze panovnické domu či obecně sídlu, sledoval již Zdeněk Fiala a po něm podrobně Marie Bláhová. Autorka ukázala, že Kosmas užíval pro Prahu, resp. Pražský hrad výrazy *urbs* a *civitas*. Pro vyjádření Prahy jako správního střediska a hlavního sídla panovníka pak slova *metropolis*.¹⁸⁵⁶

Německý badatel Klaus Neitmann nabídl v roce 1991 pro vymezení rezidence ve vrcholném a pozdním středověku tři faktory, a to existence archivu, hrobky – pohřebiště a univerzity.¹⁸⁵⁷ Jeho kritéria by se dala plně aplikovat na rezidenční sídlo českých panovníků až ve druhé polovině 14. století. Je možné alespoň konstatovat, že Neitmannovy požadavky se v době Václava II. již objevily, a to buď fakticky anebo jako záměr. Z jednotlivin je na Pražském hradě pohřebiště, které bylo dočasně přeneseno na Vyšehrad a do Anežského kláštera. V případě Václava II. ale stojí proti Neitmannově tezi o založení Zbraslavského kláštera, s novou koncepcí královského pohřebiště. To tedy Prahu v zásadě od označení rezidence deklasuje. Další autorovo

¹⁸⁵² „RBM II, č. 1409; V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy I.*, s. 355.

¹⁸⁵³ *Petra Žitavského Kronika Zbraslavská*, s. LXIII.

¹⁸⁵⁴ *Petra Žitavského Kronika Zbraslavská*, s. LXXXIV.

¹⁸⁵⁵ Srov. např. dle rejstříku CDB V/4, s.422–423. Obdobně s termínem nakládá Petr Žitavský ve *Zbraslavské kronice*.

¹⁸⁵⁶ Zdeněk FIALA, *O pražském názvosloví a jeho významu ve vyprávěcích a diplomatických pramenech 12. – 13. století až do založení Starého Města pražského*, in: *Z českých dějin. Sborník prací in memoriam V. Husy*, Praha 1966, s. 35–62; Marie BLÁHOVÁ, *Evropská sídliště v latinských pramenech období raného feudalismu. Terminologický rozbor*, AUC Phil. et hist., Monografia C. 1983; EADEM, *Terminologie sídlišť ve vyprávěcích pramenech 1. čtvrtiny 12. století*, ČSČH 26/2, 1978, s. 249–278, zvláště s. 264–265. Marie Bláhová také např. zmiňuje kroniku Thietmara Merseburského, který pro vyjádření královského dvora užívá *curia regia* a jiná opevněná i neopevněná sídla jmenuje jako *curtis*, *palatium*, dále srov. IBIDEM, s. 252nn.

¹⁸⁵⁷ Klaus NEITMANN, *Was ist eine Residenz?*, in: *Vorträge und Forschungen zur Residenzenfrage*, Bd. 1, 1990, s. 10–43.

kritérium – univerzita – však měla být podle vyprávění *Zbraslavské kroniky* Václavem založena, ale k tomu nedošlo. Poslední požadavek – archiv, je z části prokazatelný, neboť je dán existencí královské kanceláře. Poslední výzkumy Dalibora Havla pak v případě dorzálních poznámek některých příjemeckých listina doby Václava II. poukazují i na organizaci archivu. K potvrzení uchovávání nejen příjemeckých listin, tedy archivu na pražském dvoře je např. výmluvná událost z roku 1306. Tehdy v listině z 9. ledna, již vydal Václav III., čteme, že panovník nařídil prohledat listiny svého otce a zemské desky ve věci majetku po Závěšovi z Falkenštejna.¹⁸⁵⁸ Podle Neitmannových požadavků by tak Praha přelomu 13. až 14. století obstála v označení rezidence jen částečně. Vzhledem k tomu, že ale od počátku vznikajícího státu tuto roli plnila, a postupně zde (na dvoře) koncentrovala správní (např. *camera*) i zákonodárné orgány (*iudicium Pragense/terrae*), je diskuze pro Prahu, jak bylo řečeno, bezpředmětná.¹⁸⁵⁹

Shrneme-li uvedené, pak opět terminologie zůstala rozvolněná. Nejvýstižněji se v rámci původních pojmů přiblížíme hlavnímu sídlu vládce – podle dobového úzu – souslovím *aula regis/regalis*, nebo obecně pro sídlo dvora, termínem *curia*. Termín rezidence ve smyslu, jak s ním nakládá soudobá historiografie, není v pramenech sledované doby takto užíván. Díky tomu je ztížena možnost rovněž definování rezidence, neboť v zásadě jak *sedes*, *domus*, *aula*, tak konečně i *residencia* vyjadřují místo k přebývání, nebo obydlí.

¹⁸⁵⁸ RBM II, č. 2070. K tomu K. MARÁZ, *Václav III.*, s. 56–57.

¹⁸⁵⁹ Ke kritice Neitmannových tezí pro německé prostředí srov. P. MORAW, *Was war eine Residenz*, s. 461–468.

2. Královská rodina v prostoru svého domova

Představu jak vypadaly komnaty královské rodiny v paláci, si můžeme učinit jen podle dochovaných zmínek a archeologického průzkumu.¹⁸⁶⁰ Podoba paláce byla jednotraktová budova s přiléhající kaplí Všem svatých na východní straně. Přízemí členily dvě přibližně stejně velké místnosti, do nichž se vstupovalo od západu. Na východě se přízemí propojovalo s kaplí Všem svatých. K samotnému obývání se vyčlenilo první patro objektu. Zde dominoval velký sál, určený pro shromáždění, slavnosti i hostiny. Ve východní části, v sousedství sálu se nacházely menší místnosti

¹⁸⁶⁰ Počátky panovnického sídla v Praze sahají do 10. století, vlastní stavebně – historický vývoj prošel během staletí různými etapami. Podobu ve druhé polovině 13. století odhadujeme díky archeologickým nálezům a částečně písemnému materiálu. Schéma Pražského hradu v době Přemysla Otakara II. až Václava III. vytvářely rozdělené a relativně samostatné jednotky. Osou celého členění byla pravděpodobně západovýchodní cesta jdoucí hradem, která rozdělovala areál na dva okrsky – církevní a světský. Severně od cesty se nalézaly církevní objekty a instituce, a v nejzápadnější části sídlo pražského biskupa (asi do konce 12. století). Centrum sakrálních objektů představovala bazilika sv. Víta, Václava a Vojtěcha. V sousedství sídlila biskupská kapitula sv. Víta a na severozápadní straně hradního areálu doložil archeologický výzkum dům kapitulního vikáře. Celý kapitulní objekt ustoupil po roce 1344 výstavbě katedrály. Vzhled bývalé kapituly, tzv. *kláštera Kostela pražského*, měl obdobné půdorysné řešení jako kláštery západního typu, přestože nebyl typickým kláštelem. Jednalo se o křížovou chodbu s rajským dvorem, kterou oklopovaly stavby ze všech stran. Čtvrtou budovu vytvářela sama svatovítská bazilika. Další zprávy o úpravách kapitulních domů známe ze 13. století, kdy je zmiňována honosná raně gotická úprava. Zvláštní součástí hradního areálu byla chodba, která spojovala hlavní kostel se severovýchodní částí hradu, tedy kostelem a kláštelem sv. Jiří. Písemně je doložena v letech 1234 a 1243. Směrem k severovýchodní straně přes dnešní náměstí sv. Jiří stála bazilika sv. Jiří s kláštelem benediktinek. Kostel, jako druhá nestarší sakrální stavba na Hradě, vznikl před rokem 921. Na severní straně ke kostelu sv. Jiří přiléhal ženský benediktinský klášter. Vznikl jako nejstarší klášter na našem území kolem roku 970 z iniciativy knížete Boleslava I. a jeho dcery Mlady, zároveň první abatyše. Výrazné stavební úpravy zařadil archeologický výzkum do 40. let 12. století, a dále pak asi do první poloviny 13. století. Do výčtu sakrálních staveb patří i kostel zasvěcený patrně sv. Bartoloměji z 12. století, lokalizovaný západně od královského paláce do prostoru III. hradního nádvoří. Od hlavní komunikace jižním směrem se nalézaly světské stavby. Hlavní místo zde a ostatně i v celém areálu zaujímal knížecí, později královský palác. Jeho podoba z druhé poloviny 13. století má počátky již v románské přestavbě datované k roku 1135. Vznikl zde knížecí palác typu falce, který byl jižní stěnou součástí opevnění. Vlastní palác představovala jednotraktová budova s kaplí Všem svatých na východní straně. Přízemí dělily dvě přibližně stejně velké místnosti se západním vstupem. Na východě se přízemí propojovalo s přilehlým prostorem pod kaplí Všem svatých. K samotnému obývání pak sloužilo první patro paláce, kde se nacházel velký sál a ve východní části menší místnosti s krbem, tzv. knížecí komnaty. Mezi severní zdí paláce a knížecími komnatami vedla spojovací chodba od velkého sálu ke kapli Všem svatých, jež ústila do přízemí kaple. Přímo z knížecích komnat bylo možné po dřevěném schodišti vystoupat na tribunu kaple, odkud mohl panovník sledovat mši. Během 13. století prodělal knížecí palác jen dílčí úpravy. K větším změnám se řadí přístavba palácových křídel na severní straně směrem na západ, přibližně roku 1252. Někdy v průběhu 13. století vzniklo pravděpodobně druhé křídlo na protější straně objektu. Ve východním závěru hradní rezidence se obvykle lokalizuje sídlo pražského purkrabího. Zda se zde nacházelo již ve 13. století nelze přesně určit. Celý areál byl chráněn opevněním z 12. století, které na západní a východní straně členily vstupní věže. Hradby doplňovala ještě třetí věž na jihu, při západní straně královského paláce, jež navazovala na cestu do podhradí. Posílení románských hradeb spadá do

s krbem, tzv. knížecí komnaty. Mezi severní zdí paláce a komnatami vedla spojovací chodba od velkého sálu ke kapli Všech svatých, jež ústila do přízemí kaple. Přímo z knížecích komnat bylo možné po dřevěném schodišti vystoupat na tribunu kaple, odkud mohla rodina sledovat mši. Během 13. století prodělal celý objekt jen dílčí úpravy. K větším změnám se řadí přístavba palácových křídel na severní straně směrem na západ, přibližně roku 1253, z čehož se nic nezachovalo. Někdy v průběhu 13. století vzniklo pravděpodobně druhé křídlo na protější straně objektu. Tím se nastínila dispozice, kterou má královský palác v půdorysu dodnes. Rekonstrukce podoby a vybavení sídla Přemysla Otakara II. až Václava III. je obtížná nejen z důvodů nedostatku písemného materiálu. Nicméně královský palác vycházel z výše popisované podoby.¹⁸⁶¹ Nesnadnost průzkumu pro naši dobu je ztížena radikální přestavbou, kterou zahájil Karel Lucemburský po návratu do země roku 1333. Navíc královský palác byl v době Václava II. postižen požárem a panovník patrně z tohoto důvodu pobýval v měšťanském domě zlatníka Konráda, kde také zemřel. Otázka datace požáru Pražského hradu je obvykle kladena k roku 1303, neboť Petr Žitavský píše, že se tak stalo před třiceti lety, právě když popisuje návrat královny Karla do Čech.¹⁸⁶² *Zbraslavská kronika* není však jediným zdrojem, který se k požáru vyjadřuje. Druhým pramenem je z počátku 15. století *Kronika tzv. Beneše Minority*, jež událost datuje do roku 1293. Jeho datum požáru však můžeme vyloučit, neboť panovník jistě nebydlel na Starém Městě od devadesátých let. Pokud by tomu tak bylo, *Zbraslavská kronika* by to stěží opomněla.

Život, který probíhal v poměrně malých prostorách paláce, skýtal nevelký prostor pro soukromí, což platilo jistě dvojnásob u členů královské rodiny.¹⁸⁶³ O tom, že se dění v komnatách nedílně prolínalo s projednáváním různých událostí dvorského života a vlády v království svědčí opět *Zbraslavská kronika*. Když se totiž cisterciáckí mniši dožadovali získat za přispění Bernarda z Kamence pro svůj budoucí klášter místo na Zbraslavi, zastihli krále nejprve v katedrálním kostele na modlitbách. K jednání se ale všichni přesunuli do královny ložnice, tedy jeho

doby Přemysla Otakara II., kdy směrem od západu téměř až ke knížecímu paláci vznikly tři mohutné vyzděné příkopy.

¹⁸⁶¹ Předpoklad, že ke drobným stavebním úpravám došlo i po roce 1283 uvádí Klára Benešová, in: EADEM, *Pražský hrad v době gotické, Umělecké památky Prahy*, Pavel Vlček a kol., Praha 2000, s. 24.

¹⁸⁶² *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 318.

soukromého prostoru. V kontextu doby se tak jednalo nejen o prostor ryze soukromý, ale zároveň o místo uzavřené před nechtěnými posluchači. Dveře zde bezpochyby strážili hlídači, nebo rytíři a nedaleko se nacházel možná králův komorník či jiný sluha.¹⁸⁶⁴ Ten se patrně staral o oheň v krbu, donášku vody či vína a jídla, nebo o královo lože a šaty.

Rozložení místností původního románského objektu dále naznačuje, že ve velkém sále se nejspíše nalézal trůn a probíhala oficiální jednání či přijetí. Představu o podobě trůnu si můžeme učinit pouze podle panovnických pečeti. Závažné otázky se ale řešily v již zmíněné ložnici krále, kde měly audience méně okázalý ráz, nadto však napovídají více o vlivu rádců v přízni panovníka. Ostatně také dispozice komnat v císařském paláci na Karlštejně ukazuje audienční sál hned v sousedství královy ložnice. Přesto však ložnice musela být prostorem, kde panovník mohl být sám. Opět to navozuje vyprávěním Petr Žitavský, když líčí, jak se v takové místnosti panovník trestal popálením svícemi za to, že nevyslyšel prosbu jakéhosi podaného. Odhlédneme-li od příhody, která má předně podat krále coby hříšného kajícíka, neunikne nám to, že za sebou zavřel dveře a vstoupil sám do ložnice (*solus cubiculum introvi*).¹⁸⁶⁵ Důraz na to, že do ní vskutku vešel bez jiných, nám historickou skutečnost zprávy sice nepotvrdí, ale naopak naznačí ambivalentnost soukromého a veřejného prostoru v životě krále a jeho rodiny.

Ostatně králova choť měla stejný prostor – ložnici, kde byla navíc ve společnosti svých dívek a služebných. Kde přesně na Pražském hradě bydlela královna, děti, královniny dívky a také chůvy nevíme. Mohla obývat např. nově přistavěná křídla Pražského hradu z druhé poloviny 13. století. Za vlády Karla IV. byly pro královnu a její družinu vyhrazené prostory druhého patra královského paláce. Jednalo se o dvě místnosti, které obdobně ale o patro níže, obýval Karel. Možná, že se zde navazovalo již na starší tradici z doby přemyslovské. Např. na Karlštejně měla pak ve třetím patře císařského paláce královna rozlehlejší prostory o

¹⁸⁶³ K diferenciaci palácových staveb západní Evropy na soukromé a veřejné prostory ve 14. století podrobněji M. VALE, *The Princely Cour.*, s. 58–65.

¹⁸⁶⁴ Hlídače (*vigiles*) Pražského hradu máme přímo doložené k roku 1292, srov. *Nižší dvorské úřady a služebné posty*.

¹⁸⁶⁵ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 318.

čtyřech místnostech z hrázděného zdiva.¹⁸⁶⁶ Hrázdění sloužilo jako zateplování prostor často právě tam, kde bydlely ženy a děti, neboť jako izolace udržovalo teplo z krbu.¹⁸⁶⁷

Spíše ojediněle pak archeologické nálezy z pražského sídla pro 12. až 13. století dokumentují vybavení paláce, či hmotné zázemí. Z náznaku interiéru zmiňme tři zachovalé kamenné portálky s nezdobeným tympanonem. Částečně o honosnosti vypovídají drobné nálezy fresek v zásypech prvního patra paláce, které vznikly asi kolem roku 1230. K obrazu o vybavení přispívají různé keramické nádoby, např. pánve, misky, džbánky a hrnce s uchem, nebo konvice s třmenovým uchem, apod. K luxusním výrobkům patří nálezy zeleně a žlutě glazovaných miniaturních nádobek, nebo keramika z jemné světlé hlíny, často zdobená červeným malováním a skleněné nádoby. Příklady naznačují importované zboží ze západu a vzdálenějších oblastí jako např. z Anglie, Byzance či arabských zemí.¹⁸⁶⁸ O luxusních výrobcích, které vznikaly na zakázku, pak vypovídají pohřební isignie, jež nechal zhotovit Václav II. pro svého otce. Širší představu o výrobcích vznikajících v Praze pod rukama zlatníků, si můžeme učinit představu díky relikviářovým schránkám, z doby kolem roku 1290, jež dnes se nacházejí se v klášteře Marienstern. Jedná se o zlacenou relikviářovou hlavu sv. Jakuba a rovněž zlacený věžový relikviář se schránkou z jaspisu.¹⁸⁶⁹

Vraťme se ale zpět do prostoru královského sídla, kde přímo pobývali i někteří dvorští služebníci, což dokládá v případě nejvyššího komorníka království jeho listina. V datační formulí je uvedeno, že projednávaná záležitost se odehrála: „*in curia domini Andree in castro Pragensi*“.¹⁸⁷⁰ Tedy vlastní výkon funkce nejvyššího

¹⁸⁶⁶ Jako prvotní sídlo císařovny byla ovšem původně určena menší věž, kde se dnes nachází Kostel Panny Marie a kaple sv. Kateřiny, srov. F. KAVKA, *Život na dvoře Karla IV.*, s. 19; František FIŠER, *Karlštejn, Vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*, Praha 1996, s. 37–43.

¹⁸⁶⁷ K vývoji krbů v hradních prostorách srov. Lubomír KUČERA, *Dějiny krbu na našem území*, Kuděj 2001, s. 3–13, zvláště s. 7–8.

¹⁸⁶⁸ J. FROLÍK - Z. SMETÁNKA, *Archeologie*, s. 154–157.

¹⁸⁶⁹ Ostatkové schránky vznikly v době, kdy na pražském dvoře působil míšeňský probošt Bernard z Kamence, který je jedním ze zakladatelů mariensternského kláštera, Marius WINZELER, *Pantheon Superiores Lusatia. Die Zisterzienserinneabtei St. Marienstern und ihr Heiltum*, in: *Via sacra, Oberlazit, Schlesien, Böhmen*, Steffen Gärtner – Volker Hansel – Gunter Oettel (Hg.), Zittau 2007, s. 68–89, zde s. 76–77. Bernard ostatně nechal pro klášter zhotovit ještě iluminovaný rukopis tzv. Lektionář Arnolda Míšeňského. Jeho výzdobu objednal nejspíš právě v Praze kolem roku 1290. Písařem díla byl jistý Arnold z Míšeň, který tak nejspíš tvořil součást prelátova doprovodu po příchodu do Čech, D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Bernard z Kamence*, s. 115; k rukopisu srov. K. BOLDAN, *Bohemikální iluminované rukopisy knihovny cisterciáckého kláštera v Oseku z pohledu kodikologického*, in: *Miscelanea. Oddělení rukopisů a starých tisků*, 16, 1999–2000, Praha 2002, s. 83–84.

¹⁸⁷⁰ CDB V/1, č. 477.

komořího se odehrával v části areálu Pražského hradu, jež mu byla explicitně vyhrazena. V areálu sídlil navíc i purkrabí Pražského hradu. Jeho význam vzrůstal právě na sklonku 13. století, kdy ho vykonával věrný šlechtic Václava II. Hynek z Dubé. Navíc ve starém domě pražského purkrabího bydlel později Karel IV., než dostavěl královský palác, jak vypráví ve svém *Vita Caroli*.¹⁸⁷¹ Mezi prostory, které byly součástí areálu hradu, jež se však nezachovaly, patřily nedílně stáje a kuchyně, dále sklepy pro víno a zásoby. Kupř. sklepmistra Jaroše (*cecelarius*) máme doloženého k roku 1212.¹⁸⁷² Takové prostory mohly být z větší části dřevěné či hrázděné, a mohly tak obklopovat palác nebo přiléhaly na hradební zdivo. Služebníci v paláci, kuchyni, stájích či zbrojnoši a hlídači, tak na hrad buď docházeli, nebo tu pobývali při výkonu služby. To můžeme soudit konkrétně u jmenovaných *vigiles* Pražského hradu, kteří byli jinak usedlí ve vsi Chržín. Kupř. chůvy – jak Václava I., tak Václava II. – Nětka i Eliška, obdržely za své služby vsi Mlékojedy a Radlice, kam možná i později odešly. Otázka, kde ale bydleli vznešení dvořané a hosté, když hradní komnaty byly malé, nás pak vede *via facti* do prostoru města.

Od vlády Karla IV. již máme běžné doklady o ubytovávání v domech – nejvíce u staroměstských měšťanů.¹⁸⁷³ Patrně se muselo jednat o rozlehlejší objekty, neboť urození či bohatí hosté přicházeli do Prahy a na dvůr se svým doprovodem, služebnictvem a koňmi.¹⁸⁷⁴ Obdobná situace s ubytováním hostů či dvořanů v podhradí nebo na pravém břehu Vltavy, tak byla jednoznačně obdobná i za posledních Přemyslovců. Zde ostatně máme doklady, že domy v pražských městech si držely různé kláštery. Např. pražský dům zlatokorunského kláštera uvádí již jeho zakládací listina.¹⁸⁷⁵ V případě zbraslavského kláštera víme, že mezi lety 1292–1310 získal dům na Starém Městě, který dříve patřil ostrovským benediktinům. Jednalo se o dvorec s kostelem sv. Ondřeje, v dnešní Betlémské ulici č. 4. Lokalita byla rozlehlá, patřilo k ní ještě městyště, kde klášterníci vařili v první polovině 14. století

¹⁸⁷¹ Karel IV. *Literární dílo*, Praha 2000, s. 41.

¹⁸⁷² CDB I, č. 74.

¹⁸⁷³ Ivan HLAVÁČEK, *Z každodennosti Karla IV. a jeho dvora. Ubytovací možnosti v Praze v polovině 14. století*, Český časopis historický 90, 1992, s. 33; Hans PATZE, *Die Hofgesellschaft*, s. 733-773.

¹⁸⁷⁴ Otázkou ubytovacích možností pro 14. století se zabývala také Veronika DLOUHÁ, *Domy společenské elity*, in: *Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám profesorky Lenky Bobkové, Jana Konvičny – Jan Zdichynec (edd.)*, Praha 2006, s. 476-488.

¹⁸⁷⁵ CDB V/1, č. 391, k jeho přímému doložení k roku 1309 pak K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*, s. 114, pozn. 144.

pivo.¹⁸⁷⁶ Dům sám sloužil cisterciákům jako místo obchodu a skladu produktů z jejich statků. Pod dojmem naznačené zběžnosti můžeme tedy vlastní domy předpokládat i u některých šlechticů, ač jsme o tom zpraveni až ve 14. století.¹⁸⁷⁷ V jiných případech pak měšťané své domy jistě dvořanům nebo hostům běžně pronajímali. Navíc pokud Václav II. sám pobýval v měšťanském domě v Praze i Brně, bylo obdobné řešení nutností.

Využití měšťanského domu Václavem II. patří k zajímavým otázkám jeho vlády. Ve *Zbraslavské kronice* se uvádí, že po smrti krále, byla hostinská síň domu Konráda zlatníka pokryta drahocennými koberci a látkami, a královo tělo vystaveno na márách. Před tím jej omyli a oblékli do korunovačního roucha. Druhý den tělo nosili od kostela ke kostelu a poté za doprovodu zpěvu a nářků dopravili na Zbraslav.¹⁸⁷⁸ Zlatníkův dům je v kronice popsán jako „*circa Predicatores in civitate Pragensi*“. Dům, ve kterém Václav zemřel, stál tedy poblíž kostela sv. Klimenta, v blízkosti dnešního Klementina. Domníváme se, že *Hospicium magistri Cundradi*, užil Petr Žitavský právě pro označení, že objekt poskytl pohostinství – příbytek králi a části jeho dvora. Předpokládáme, že celý dvůr zde s králem nesídlil, neboť to nebylo nijak nutné. Rezidenční složka Pražského hradu totiž požárem nezanikla, protože víme, že oheň poškodil pouze *edificium regalis*, čili královo obydlí, tedy palác. Dům Konráda zlatníka, ale i tak musel zaujímat značnou plochu. Nevíme ovšem, zda s ním bydlela královna, děti, nebo kde byli početní duchovní, i když ti, stejně jako šlechtici, za králem z přilehlých vlastních či pronajatých domů docházeli.

Zajímavé je, že místo u sv. Klimenta se ukazuje jako poměrně vyhledávané, neboť jeho úloha vystupuje při různých souvislostech. Např. 14. července 1279 zde u bratrů dominikánů vznikla listina, která řešila spor vyšehradské kapituly a Půty z Rýzmburka o ves Krč. Jako hlavní rozhodčí sporu ji vydal *terre notarius* Velislav.¹⁸⁷⁹ Mezi svědky je na prvním místě pražský biskup Tobiáš, dále Děpold komoří *regni Bohemie*, následují kastelán Pražského hradu, Domaslav, číšník královny Kunhuty, stolník Hynek z Dubé a mezi dalšími i komoří královny. O tři

¹⁸⁷⁶ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*, s. 227; k dalším majetkům kláštera v Praze srov. IBIDEM, s. 227–228.

¹⁸⁷⁷ K této otázce alespoň orientačně H. JEČNÝ, *Středověké paláce v Praze*, in: *Staletá Praha 5*, 1971, s. 64–75; I. HLAVÁČEK I., *Z každodennosti Karla IV.*, s. 33–42.

¹⁸⁷⁸ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 98.

¹⁸⁷⁹ CDB VI/1, č. 58. (A1, A2); k další dosud nevydané listině, opět psané rukou Velislava zde z 6. 10. roku 1283 srov. D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 161.

desítky let později (1308) tady vznikla další listina, tentokrát Vítka ze Švábenic, kterou odkázal klášteru na Zderazi sto hřiven stříbra a patronátní právo ke kostelu sv. Jiří ve vsi Svatý Jiří. Další listinu, opět ve prospěch zderazskému klášteru, si nechal Vítek vyhotovit opět zde o rok později.¹⁸⁸⁰ Podle paleografického rozboru se navíc jedná o písaře, který byl dříve činný v kanceláři Václava II. a Václava III.(!). Později vyhotovil rovněž listiny pro krále Rudolfa I. a Jindřicha Korutanského, první v Brně a druhou v Praze.¹⁸⁸¹

Místo kostela sv. Klimenta pak posloužilo k setkání zástupců české šlechty a pražského biskupa Tobiáš roku 1281, když marně očekávali markraběte braniborského. Schůzka je obvykle interpretována jako nejstarší či první sněm.¹⁸⁸² Obdobně se sešli přední zástupci šlechty u sv. Klimenta roku 1317, aby společně jednali o míru.¹⁸⁸³ Místo je konečně za Václava II. zmiňováno ještě v souvislosti se dvěma tragickými událostmi. V blízkosti kostela byl na počátku devadesátých let zabit podkomoří Zbyslav Zajíc z Třebouně. K roku 1304 zde Petr Žitavský popisuje další zavraždění podkomořího – Tasa z Vízmburka, přičemž vypráví, že budoucí Tasův vrah Jan Vlk, než se odhodlal k jeho napadení, se snažil u krále obhájit svoji záležitost. Krále podle Petra zastihl právě v kostele sv. Klimenta na mši.¹⁸⁸⁴ Je tedy zřejmé, že již v této době Václav II. obýval sousední dům zlatníka Konráda (palác na Hradě vyhořel asi 1303), kde na sklonku jara následujícího roku také zemřel.¹⁸⁸⁵

¹⁸⁸⁰ RBM II, č. 2177, 2190.

¹⁸⁸¹ D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 47–48.

¹⁸⁸² D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II.*, s. 139; L. JAN, *Vznik*, s. 243.

¹⁸⁸³ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 242.

¹⁸⁸⁴ K tragické smrti pak došlo zřejmě přímo před královými očima, neboť Petr píše, že se tak stalo, když šel s králem a zástupcem jeho sluhů. Jan Vlk na něj čekal před kostelem a ve chvíli, kdy se Tas snažil naskočit do sedla, ho Jan Vlk zabil, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 87.

¹⁸⁸⁵ K tomu závěru je třeba ještě posoudit názor Jakuba Vítovského, který se snaží prokázat, že Václav II. zemřel nikoliv v Konrádově domě, ale na Staroměstském náměstí. Vítovského úvahu je však nutné zásadně odmítnout, neboť je založena na naprosté dezinterpretaci Zbraslavské kroniky. Předně Vítovský kritizuje, že tezi o úmrtí v Konrádově domě uvedl do literatury Josef Šusta, což je ale nepřesné, neboť Šusta zcela správně vyšel z toho, co je ve Zbraslavské kronice. Tj. jedná se o všechny informace, jež jsme snesli výše v textu, které nesporně svědčí proto, že šlo o dům u sv. Klimenta. Václav v domě Konrádově zemřel a jeho tělo sem nebylo přeneseno a druhotně vystaveno, ze Staroměstského náměstí, jak tomu chce zcela nepodloženě a zmatečně Jakub Vítovský. Královo tělo v síni Konrádova domu omyli, oblékli a pak i vystavili na márách. Je zcela nesmyslná Vítovského úvaha o tom, že by tělo zemřelého vezli k vystavení na márách do zlatníkovu hospicu z údajného rezidenčního domu krále, a odtud by pak začal smutečný průvod od kostela ke kostelu městem, než se jelo na Zbraslav. Tyto souvislosti, ale autor vůbec nebere v úvahu. Svoje závěry naopak podkládá slovy, že to tak bylo „aniž se o tom kronika šíří“ (sic), Jakub VÍTOVSKÝ, *Zeměpanská kurie s panovnickým trůnem, Eberlinovou mincovnou a palácem Přemyslovců a Jana Lucemburského na Starém Městě pražském*, *Průzkumy památek* XIII/1, 2006, s. 131–132.

K uvedeným zprávám ještě přidejme, že se jednalo o exponované místo Starého Města – uliční tepnu tehdejšího života na pomezí mezi mostem přes řeku Vltavu a ulicemi vedoucími ke staroměstskému rynku. Pro krále bylo místo rovněž výhodné, neboť nedaleký most spojoval levý i pravý břeh pražské aglomerace. Přesná lokalizace dominikánského kláštera ukazuje blíže k dnešní Křižovnické ulici a Mariánskému náměstí, kde vedlo hradební opevnění. Hostinský dům zlatnického mistra Konráda se mohl pak rozkládat v místech mezi dnešní Karlovou ulicí a Mariánským náměstím. Jednalo se bezpochyby o rozlehlý dvorec, který čítal dům, kde bydlel král, možná i jeho choť, vešla se kuchyně, a také stáje. V areálu se navíc nacházela i dílna a dům či další domy, jež obýval zlatník Konrád s rodinou nebo řemeslníky.¹⁸⁸⁶ Vzhled měšťanských domů v této době obvykle tvořily základy kamenné, směrem do vyšších pater se užívalo dřevěné nebo hrázděné zdivo, a asi od druhé poloviny 13. století se průčelí některých měšťanských domů honosila štítem. Přesto ještě na počátku 14. století byly kamenné domy v pramenech vyzdviženy jako *domus lapidea*, což ukazuje na znak výjimečnosti a zjevně i bohatství majitele.

Obdobnou situaci s využitím komfortu měšťanského domu známe u Václava^oII. i Brně, které představuje jeho druhé nejčastější místo pobytu. Jednalo se o Alramův dvorec, o němž nás zpravuje rovněž Petr Žitavský, když popisuje situaci, že se zde král setkal s nevlastní sestrou Eliškou, manželkou Vikarta z Polné. Je zajímavé, že i v Brně dům stál v sousedství dominikánského kláštera, jednou stranou obrácen do dnešního dominikánského náměstí. Panovník si jej asi vybral zcela záměrně, neboť špilberský hrad tehdy nevyhořel a jiný důvod, proč král investoval do městské parcely, kde neváhal založit i kapli k poctě Panny Marie, neznáme.¹⁸⁸⁷

V tomto smyslu by bylo rovněž zajímavé zodpovědět nejen otázku, jaký byl, při bezprostřední přítomnosti krále a dvořanů, dopad na konkrétní město ve smyslu

¹⁸⁸⁶ K objektu zlatnické huti *apud Conradum* již srozumitelný a věcný výklad J. VÍTOVSKÝ, *Zeměpanská kurie s panovnickým trůnem*, s. 131 (pod názvem odstavce *Pražská slévárna klenotnického stříbra „apud Chonradum“*).

¹⁸⁸⁷ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 103; Milena FLODROVÁ, „Královský“ a „markraběcí“ dům v Brně, Brno v minulosti a dnes 13, 1995, s. 65-89; Klára BENEŠOVSKÁ, *Královský dům v Brně a jeho kaple*, in: *Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich výzdoba*, Jiří Fajt (ed.), Praha 2003, s. 426-431; Jakub VÍTOVSKÝ, *Brněnský Alramův dvorec, královský dům a nástěnná malba thébské legie v čele se sv. Gereonem z královské kaple*. in: IBIDEM, s. 431-435.

sociálně–hospodářském.¹⁸⁸⁸ Neboť provoz dvorské domácnosti přítomný v centru musel poskytovat impulsy pro živější trh, podněcoval řemesla a vyšší spotřebu. Město a jeho okolí bylo navíc aktérem života dvora i v dalších rovinách – při slavnostních vjezdech, anebo když poskytovalo prostor, který v areálu sídelního hradu chyběl. Příklady pro korunovace, hostiny, turnaje jsme již uvedli – Přemysl Otakar II. slavil na Letné, Václav II. na dnešním Smíchově. Jan Lucemburský pořádal turnaje na Staroměstském náměstí a korunovační hostinu slavil nedaleko, v minoristkém klášteře u sv. Jakuba.

¹⁸⁸⁸ Srov. k tématu alepoň orientačně Werner PARAVICINI, *Über Hof und Stadt*, in: *Der Hof und die Stadt. Konfrontation, Koexistenz und Integration im Spätmittelalter und früher Neuzeit*, *Residenzenforschung* 20, Werner Paravicini – Jörg Wettlaufer (Hg.), Ostfildern 2006, s. 13-18.

3. Dvůr na cestách

Podle dochovaných pramenů diplomatické povahy se Přemysl Otakar II. během své vlády pohyboval nejvíce v rozmezí Čech, Rakous, Štýrska a Moravy. Na prvním místě je hlavní sídelní rezidence Praha, kde panovníka zaznamenáme přibližně 78x, přičemž vycházíme ze stavu listin, které mají správné datování a místo vydání buď v Praze, na Pražském hradě nebo *apud Pragam*. Vzhledem k tomu, že část listin je známa z mladších opisů, a v některých případech je místo i datování sporné, je uvedený součet doložených pobytů přibližný. Druhé místo u Přemysla drží Vídeň s přibližně 39 doklady o vydání listin, na třetím místě je Brno, kde se jedná asi o 17 listin. Následují Křemže a Štýrský Hradec s (asi) 13 pobyty, páté Znojmo (asi) 11x, a šesté místo nese Písek (asi) 10x. Ve všech případech zahrneme jmenované místo a varianta *apud*.

Přemyslův syn Václav II. se pohyboval nejčastěji v Čechách a na Moravě, přičemž pobyty v Praze stojí na prvním místě ve vysokém počtu asi 125 listin. Situace pro přesné určení je v jeho případě ztížena nevydaným diplomatářem listin, který by obsahoval všechny dnes nalezené originály a opisy. Výchozí jsou proto stále regesta Josefa Emlera z konce 19. století a studie ke kanceláři a listinnému písmu z doby Václava II, které stav znalostí výrazně doplňují. Na druhém místě pobytů Václava II. stojí pak Brno asi s 54 pobyty, následuje Olomouc a hrad Nižbor s přibližně 8 pobyty a konečně hrad Poděbrady, a klášter na Zbraslavi s asi 4 pobyty. Ve všech případech je také zahrnuto jmenované místo a varianta *apud*.

Chceme-li u Václava II. vysledovat nějaké pravidelněji se opakující cesty či *sedes* krále a jeho dvora, pak můžeme konstatovat, že panovník pravidelněji navštěvoval Brno, a to od devadesátých let vždy na počátku roku a v jarních měsících. Přesně se to opakovalo v letech 1290, 1292, 1293, 1295, 1297, 1298 a 1302. Další pravidelnost naznačují podzimní měsíce trávené na hradě Nižbor, jehož okolí jistě využíval dvůr k lovu. Jedná se o léta 1290, 1297, 1299, 1301. Lovecké hvozdy ale objížděl již Přemysl II., a to na Nižboru, nebo třeba Křivoklátu, ale přesnou chronologii nelze určit. Z doby Přemysla Otakara II. tak alespoň víme, že lovecký dvůr se nacházel u Jaroměře nad Rokytnou, kde vydal listinu 16. června

1269 „*in curia nostra venatica*“.¹⁸⁸⁹ Les Hosín, u Hoješina a Chrudimi, který Přemysl mezi jinými postoupil klášteru sv. Jiří na Pražském hradě, užíval k lovu zase jeho otec Václav I.¹⁸⁹⁰ Ke stejnému účelu sloužily Poděbrady, kde najdeme Přemysla II. i jeho syna. Václava II. zde zachytíme přímo v době podzimního lovu v říjnu roku 1297.¹⁸⁹¹ Lovecké místo poskytovala ještě Zbraslav, kterou za tímto účelem získal Přemysl Otakar II., když ji vyměnil za jiné statky s pražským biskupem Janem III.¹⁸⁹² Zbraslavský kronikář píše, že zde nechal vystavět lovecký dvůr a jezdil sem nejen za lovem, ale dopřával si zde potěšení z pouštění si žilou (*non tam venationum quam minucionum solacia inibi requentavit*).¹⁸⁹³ Tím kronikář nejspíše mnohoznačně vyjádřil únik krále od vladařských povinností.¹⁸⁹⁴

Společně s panovnicí cestovaly často také jejich manželky, neznamená to však, že by se cesty královského páru vždy shodovaly. Přesto společná cesta patřila k běžným zvyklostem. Víme již, že ženy cestovaly rovněž těhotné, jako zmiňovaná braniborská markraběnka Božena Česká. Místa porodů pak přirozeně souvisela s pobytem panovnic. Např. z období rané středověku víme, že těhotná manželka císaře Karla Velikého, Hildegarda, jej také provázela, neboť první dcera Gisela byla pokřtěna v Miláně.¹⁸⁹⁵ Třetí manželka Karla IV. Anna Svídnická porodila kralevice Václava rovněž za pobytu „na cestě“ v Norimberku.¹⁸⁹⁶ Cestování spolu s manželem patřilo k soudobé praxi a panovnice manžela následovala. Někdy k tomu byla ostatně vyzvaná pod tlakem okolností, jako když římský král Rudolf I. k sobě povolal choť, Annu, neboť se chystala svatba jeho dcery Guty a syna Rudolfa ml. s dětmi české královny Kunhuty v Jihlavě.¹⁸⁹⁷ Např. královna Markéta Babenberská provázela Přemysla II. roku 1260 v době tažení proti uherskému králi. Kde přesně

¹⁸⁸⁹ CDB V/III, č. 1464.

¹⁸⁹⁰ CDB V/I, č. 310+. Rozsah loveckých hvozdů ilustruje také rok 1276, kdy je v listině vydané na Moravě doložen Vlčko, lesník krále z Úsova (*Wilchco forestaius regis de Uschov*), CDM VI, č. 167.

¹⁸⁹¹ RBM II, č. 1767.

¹⁸⁹² CDB V/2, č. 565.

¹⁸⁹³ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 50 a 104; k pouštění žilou naposledy J. ŽEMLIČKA, *Přemyslovci*, s. 166.

¹⁸⁹⁴ Lovecké místo představoval např. také z královského zboží Kamýk, který však v námi sledované době zřejmě nepatřil k navštěvovaným či preferovaným místům, k jeho pronajímání M. NOVOTNÁ, *Kamýk nad Vltavou a jeho vilikace*, s. 122 – 123. K lovu ve středověku srovnej sborník *Jagd und höfische Kultur im Mittelalter*, Werner Rösener (Hg.), Göttingen 1997; z domácí literatury naposledy Martin ČAPSKÝ, *Lov a jeho role na dvorech slezských knížat*, in. *Dvory a rezidence III., Všední a sváteční život na středověkých dvorech*, MHB 12/2009, Supplementum 3, s. 200-215.

¹⁸⁹⁵ Norbert OHLER, *Cestování ve středověku*, Praha 2003, s. 246.

¹⁸⁹⁶ F. KAVKA, *Čtyři ženy Karla IV. Královské sňatky*, s. 115.

¹⁸⁹⁷ *Eine Wiener Briefsammlung*, č. 132nn.; O. REDLICH, *Rudolf von Habsburg*, s. 331.

s panovníkem byla, netušíme, ale víme, že mezi červnem a červencem, když panovník udělil lénem Vokovi z Rožmberka hrabství Raabs, u toho nechyběla. Sama totiž stejný akt potvrdila listinou v Laa an der Thaya, kde se nacházel i král.¹⁸⁹⁸ Druhá choť Přemysla, Kunhuta, jej rovněž provázela, což často ukazují její *oficiales*, kteří vystupují ve svědečné řadě spolu s královými svědky. Např. je to zjevné v září roku 1263, kdy je král doložen v Písku, a ve svědečné řadě jsou služebníci královny (stolník Čáslav a Domaslav číšník).¹⁸⁹⁹ Zřejmě s ním cestoval i roku 1267 v srpnu do Budyně nad Ohří.¹⁹⁰⁰ O dvě léta později nechyběla v Poděbradech při projednávání smlouvy s Oldřichem Sponheimským (1269), což přímo dokládají zde vydané Kunhutiny listiny.¹⁹⁰¹ V případě královny Guty jsme na tom o poznání hůře, neboť její listiny vypovídají pouze o vlastním pobytu. Vzhledem k úbytku svědečných řad v této době společné cesty s králem jen předpokládáme. Jistotu máme alespoň v případě příjezdu na říšský sněm do Erfurtu roku 1290, kde je očekával Gutin otec, Rudolf I. Habsburský. Roku 1291 dne 4. března např. ale krále neprovázela a zůstávala na Pražském hradě, zatímco král odjel na Moravu.¹⁹⁰² Stejně tomu bylo v roce 1294, kdy zůstala v Praze a panovník odjel do Krakova, jako důvod neprovázení krále bychom mohli určit šestý až sedmý měsíc těhotenství.¹⁹⁰³

Krále a královnu přirozeně následovala na cestách početná družina. Předně číšník, stolník, komorník, maršálek, kaplan nebo zpovědník, notáři. U panovnice připočteme ženský doprovod a služebné, v obou případech ještě nižší služebníky a ozbrojené strážce. Konečně při společných cestách se družiny vzájemně propojily. Pokud bychom si měli učinit přesnější představu o doprovodu, pak nás opět zpravují nejlépe svědečné řady. Za Přemysla Otakara II. vidíme např., že sestava dvora na cesty se skládala vždy z dvorských hodnostářů a služebníků (číšník, podčeší, stolník, podstolí, maršálek, kuchař, kaplani a zástupci kanceláře). Mimo Prahu se podle lokality navíc přidružovala místní šlechta.

Roku 1253 vydal Přemysl listinu v Jablonném pod Ještědí a první ve svědečné řadě stojí zdejší pání Markvartici, Havel z Lemberka a jeho bratr. Následují

¹⁸⁹⁸ Srov. CDB V/1, č. 213 a 232.

¹⁸⁹⁹ CDB V/1, č. 392.

¹⁹⁰⁰ CDB V/2, č. 513.

¹⁹⁰¹ CDB V/2, č. č.581, 579 únor až březen.

¹⁹⁰² RBM II, č. 1534, a 1533, 1538, 1539.

¹⁹⁰³ RBM II, č. 2745, a k dalším textům, jež nejsou v edici RBM a tuto skutečnost dokládají D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 207.

Ronovci: Smil z Ronova, Častolov, Jindřich, jeho synové Častolov a Chval, kteří se sjeli jistě díky Přemyslově návštěvě. Teprve po nich čteme jména družiny, která s králem přijela počínaje pražským purkrabím Jarošem. Současně podle písařů vidíme, že s králem cestovala část kanceláře, notář Vilém a Gotšlak.¹⁹⁰⁴ Pobyt bychom mohli podle místa vydání lokalizovat do zdejšího dominikánského kláštera, který založil Havel z Lemberka patrně ještě s chotí Zdislavou před rokem 1252. Listina zde vznikla na začátku prosince a panovník, který tudy procházel, tak nejspíše využil klášterní pohostinnosti. Také proto se sem sjela okolní šlechta, jak dokládají Ronovci. Ti se obdobně k panovníkovi připojili roku 1261, kdy je jmenuje listina pro křížovníky v Mostě.¹⁹⁰⁵ Znovu se při cestě připojují Markvartici i Ronovci 1262 v Budyni nad Ohří, kde Přemysl vydal listinu pro Litoměřice.¹⁹⁰⁶ Obdobně Přemysla obklopila místní nobilita nebo osoby ve služebném poměru v případě kladrubského kláštera, kam dorazil i s doprovodem přes Prahu.¹⁹⁰⁷ Zde najdeme dvorskou družinu (jmenováni jsou přímo z dvorských podčeší a postolů) a pak místní šlechtu, např. Soběharta z Klatov. Podle další listiny zde byl ještě Dluhomil z Boru a Držislav ze Švihova. Přemyslovy cesty zajišťovali nedílně i pro nás méně známí šlechtici, kteří možná vykonávali pro cestovní dvůr nějakou službu.

Např. když byl král roku 1263 se dvorem v plaském klášteře, objevují se ve dvou zde vydaných listinách Chyno (Kuno) z nedalekých Hořovic, Jindřich z Radimovic (nejblíže Radimoviče u Želče, nedaleko Sezimova Ústí), a Dětrich z Krašovic (Cresceweiz).¹⁹⁰⁸ Když se panovník roku 1269 objevil v březnu na Křivoklátě a vydal zde listinu pro plaský klášter, jsou v závěru řady opět mezi svědky. Konkrétně jde o jednoho z pánů z Krašovic (Sezema) a opět Jindřicha z Radimovic.¹⁹⁰⁹ Doklad běžné praxe, kdy se nobilita sjížděla za panovníkem při jeho cestách, ukazuje ještě v závěru Přemyslovy vlády listina z Litoměřic (z října 1277), kde se ke dvořanům přidal purkrabí ze Žatce (Přibyslav) a z Kadaně (Albrecht ze Žeberka).¹⁹¹⁰

¹⁹⁰⁴ CDB V/1, č. 5.

¹⁹⁰⁵ CDB V/1, č. 262.

¹⁹⁰⁶ CDB V/1, č. 337.

¹⁹⁰⁷ CDB V/1, č. 7, a 9, 10.

¹⁹⁰⁸ CDB V/1, č. 386, 387.

¹⁹⁰⁹ CDB V/2, č. 583.

¹⁹¹⁰ CDB V/2, č. 850.

Stejně tak to platilo i v okolních zemích. Napovídá to vedle zástupu jmen ve svědečných řadách také případ Kadolta von Wehing, který si dle listu z Laávské formulářové sbírky vypůjčil na cestu k Přemyslovu dvoru peníze od své matky Diemundy.¹⁹¹¹ Mimo Čechy vidíme, že se ustálila praxe, kdy ve svědečné řadě měli přednost lokální šlechtici (s úřady). To sledujeme na listinách z moravských měst (zvláště z Brna¹⁹¹² a Olomouce¹⁹¹³). Nejprve jsou vypsání většinou moravští šlechtici před českými, kteří krále provázeli z Prahy.¹⁹¹⁴ Stejně tak jsou explicitně první domácí šlechtici na rakouských listinách v úřednických hodnostech¹⁹¹⁵, kteří se rovněž přidali na místě. Teprve pak doprovodná nobilita z Čech či Moravy (často jádro menšího dvora).

Stav doprovodu na cestách u Václava II. můžeme posuzovat ze svědečných řad v mnohem menším počtu. Řady jsou zastoupeny v podstatě do konce osmdesátých let 13. století a pak dočasně mizí. Za Přemysla II. bylo obvyklejší, že se do prvních míst svědečných řad dostávali lokální šlechtici jednotlivých územních celků, anebo se v Čechách přidávali i méně významní či šlechta z okolí. U Václava II. tedy předpokládáme, že praxe zůstala obdobná. Podle drobných zpráv naznačuje využití lokálně usazené, nebo do úřadů delegované šlechty rok 1291, resp. listina vyhotovená u Chebu. V ní se Václav po schůzce s Ludvíkem Rýnským ujal vlády nad Chebskem a jako arbitři byli určeni místní – purkrabí z Přimdy Dětrich, dále Bohuslav z Boru a jeho synové Bohuslav z Klenové a Racek.¹⁹¹⁶ Upřednostnění šlechticů z lokální oblasti, kam panovník zajel, vidíme pak ještě roku 1295 v Brně, kde jsou po duchovních vyjmenování moravští šlechtici. Před nimi však najdeme mezi královým doprovodem jeho nevlastního bratra Jana, protonotáře Petra Angeliho a zpovědníka, německého rytíře Heřmana.¹⁹¹⁷

Skladbu družiny při cestování dvora za Václava II. si můžeme představit naopak lépe v Závišově době, kdy to velmi pěkně naznačuje svědečná řada brněnské

¹⁹¹¹ Die „Laaer Briefsammlung“, č. 15.

¹⁹¹² Např. CDB V/1, č. 67; 68; 166; CDB V/2, č. 522; 525; 566; 633; 746.

¹⁹¹³ Např. CDB V/1, č. 37; 69.

¹⁹¹⁴ Společně se však objevují např. CDB V/1, č. 291; 359. Moravští pak svědčí např. č. 297.

¹⁹¹⁵ Např. CDB V/1, č. 39; 41+; 42; 43; 59; 94; 97; 184; 202; 208; 210; 248; 278; 280; 407, 485, nebo se objevují smíšené řady např. ze Štýrského Hradce CDB V/1, č. 438, nebo č. 441, smíšení i moravské a české např. v Brně CDB V/2, č. 592.

¹⁹¹⁶ RBM II, č. 1554.

¹⁹¹⁷ RBM II, č. 1685.

listiny z roku 1286.¹⁹¹⁸ S mladým králem vyjel tehdy vedle Závěše i jeho bratr Vítek z Krumlova, podkomoří království a purkrabí ve Znojmě. Nemohl chybět brněnský purkrabí Hartléb starší z Dubna, který se ke dvoru připojil. Z Čech krále provázeli ještě purkrabí z Přimdy, Beneda řečený z Třebě. Mezi svědky vidíme členy kanceláře pro Čechy, Velislava a pro Moravu, Jana ze Sadské. Král měl sebou dále kouřimského plebána, svého kaplana Jakuba.¹⁹¹⁹ Ozbrojený doprovod pak mohl mít na starosti Arnošt, syn tehdejšího pražského purkrabího Hroznaty z Úžic. Z moravských pánů se ke dvoru přidali Zášit z Hvězdlic a Matouš z Černé Hory. Současně nelze přehlédnout, že v listině je zmínka o Václavovu zpovědníkovi Martinovi, který patřil k dominikánům v Brně. Dvůr při tehdejšímu pobytu v Brně pak v širší podobě můžeme sledovat o deset dní později, kdy na Špilberku složil přísahu věrnosti králi Gerhard z Obřan. Osvědčila ji řada českých i moravských šlechticů. První místo zaujímá Mikuláš Opavský a po něm hned Závěš z Falkenštejna.¹⁹²⁰ O čtrnáct dní později navštěvoval dvůr rovněž králův lékař a kaplan Jindřich.¹⁹²¹ Smíšené zastoupení šlechticů z Čech a Moravy pak najdeme také na listině z roku 1289, kdy Václav cestoval do Olomouce. Při této cestě provázeli krále mezi dvořany protonotář Velislav¹⁹²², a na další zastávce o 14 dní později se ve Velehradu přidal (dle *dpm* formule) Jan ze Sadské.

Naopak poměrně dobře doložíme jak za Přemysla, tak za Václava právě naznačené cestování členů kanceláře s králem a jeho doprovodem. Přítomnost notářů dokladují obecně počty listin, které vyhotovují. Za obou panovníků jsou listiny v *dpm* formulaci uvedeny protonotářem, nebo notářem, počítat ale musíme s tím, že dotýčný ji vždy sám nepsal. Podle paleografických rozborů víme, že písářská ruka často patřila jinému a s králem tedy jela početnější kancelářská suita. Minimálně tedy v počtu dvou – protonotář a písář. Nadto často jel ještě kancléř. Za Přemysla Otakara II. např. v Brně roku 1272 vidíme, že panovník vydal listinu pro Brod (Uherský) a v *dpm* je uveden kancléř mistr Petr, ale listinu psal Jan ze Sadské. Stejně tomu tak je i

¹⁹¹⁸ RBM II, č. 1368.

¹⁹¹⁹ Z kaplanů provázeli např. roku 1255, a 1256 Přemysla Gaudencius a Vojslav.¹⁹¹⁹ Roku 1258 s ním do Brna cestoval opět Gaudencius a Mikuláš.¹⁹¹⁹ Václava II. pak do Polska provázeli roku 1300 kaplan Jan z Ostrova.

¹⁹²⁰ RBM II, č. 1373.

¹⁹²¹ RBM II, č. 1375.

¹⁹²² RBM II, č. 1478.

následujícího roku na Zbraslavi.¹⁹²³ Již ale o půl roku později provázel krále do Brna zřejmě z kanceláře jen Jan ze Sadské, neboť je uveden v *dpm* formuli, a současně i listinu psal.¹⁹²⁴ Flexibilitnost členů kanceláře naznačuje, že již na počátku října stejného roku během vojenského tažení byl s panovníkem u Šoproně zjevně nejen Jan ze Sadské, ale přidal se též protonotář, mistr Jindřich, který je v *dpm*. Jan je opět písařem listiny.¹⁹²⁵ V době jednání s římským králem Rudolfem ve Vídni roku 1276 jel z kanceláře protonotář Jindřich, který pak zároveň psal i mírovou listinu.¹⁹²⁶ Přirozeně se obdobná praxe objevuje u Přemyslova syna Václava II. V první etapě vlády i se stejnými členy kanceláře. Kupř. roku 1285, když Václav vyjel se dvorem na Moravu, vydal listinu v Hradci (nad Moravicí), ověřil jí *dpm* mistr Jan ze Sadské, ale psal mistr Jindřich.¹⁹²⁷ Následujícího roku provázel krále v Brně písař Velislav, Jan ze Sadské a rovněž mistr Jindřich.¹⁹²⁸ Ve výčtu písařů, kteří cestují s králem, bychom mohli pokračovat. Jedná se tedy zpravidla o dva členy kanceláře, kteří s jistotou krále provázeli.

Shrňme proto další výklad: za kancléřství králova bratra Jana Přemyslovce, provázel krále na cestách z kanceláře hlavně Petr Angeli, k němuž ale opět patřil ještě další písař z kanceláře.¹⁹²⁹ Petr Angeli vystupoval také jako jednatel či posel krále, neboť k roku 1294 je mu připsáno autorství listiny Arnolda Bamberského z Chebu, kde tento biskup udělil odpustky ve prospěch zbraslavského kláštera.¹⁹³⁰ Král zde však doložen není a podle další listiny vydané o dva dny později Bernardem z Kamence byl nejspíš v Praze.¹⁹³¹ V této době je kancelář rozdělena na pražskou, moravskou a krakovskou agendu, což vyplývá i z dochovaných listiny, kdy pověření protonotáři či notáři ověřují listiny k nim náležející. Např. listina z Brna roku 1292 je

¹⁹²³ CDB V/2, č. 682; 689.

¹⁹²⁴ CDB V/2, č. 712; srov. D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 153.

¹⁹²⁵ D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 153; stejná situace se opakuje i roku 1275, CDB V/2, č. 781, nebo 1276, č. 816.

¹⁹²⁶ CDB V/2, č. 825; D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 155.

¹⁹²⁷ RBM II, č. 1360 D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 168.

¹⁹²⁸ RBM II, č. 1368; 1373, 1375; D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 169–170. Srov. také např. RBM II, č. 1392 a D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 172, nebo RBM II, č. 1419, 1421, 1465, 1451, 1455, a D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 175–176 a 179–180. Roku 1288 jeli např. do Žatce s králem mistr Jindřich coby písař listiny a podle *dpm* také mistr Velislav, RBM II, č. 1462, a D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 181. Mistr Velislav je pak také autorem drážďanského exempláře smlouvy mezi Václavem II. a Fridrichem markrabětem míšeňským, RBM II, č. 1467 a D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 182.

¹⁹²⁹ Např. v Chebu roku 1291 v *dpm* Petr Angeli, listinu však psal písař Šimon, RBM II, č. 1555, a D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 192.

¹⁹³⁰ K ruce písaře D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 205.

¹⁹³¹ RBM II, č. 1658, a 1660.

v *dpm* ověřena Janem ze Sadské (představitelem moravské části), přičemž panovník, zde byl přítomen.¹⁹³² To, že představitelé jednotlivých částí kanceláře, měli ve vybraných místech svá stanoviště, naznačuje i krakovsko–sandoměřský notář Jindřich, který ověřil v *dpm* formuli královny listiny v Krakově roku 1292.¹⁹³³ Za kancléřství Petra z Aspeltu provázet společně s ním krále obvykle též protonotář Petr Angeli. Tak tomu bylo třeba v Pirně a Poděbradech roku 1297, kde je v králově listině v *dpm* Aspelt, ale listinu psal Angeli.¹⁹³⁴ To stejné vidíme následujícího roku v Brně, nebo Olomouci, či Hradci Králové na zpáteční cestě do Prahy.¹⁹³⁵ Obdobně se opakuje poměrně pravidelně nadále. V případě pobytu Václava III. v Brně na podzim roku 1305 je v *dpm* znovu protonotář kanceláře Petr Angeli, písař je však opět jiný.¹⁹³⁶

Cestovní doprovod rovněž rozhojňovaly různé návštěvy, přičemž ty významné se dostaly i mezi *testes* králových listin. Vedle vzpomínaných Poděbrad roku 1269, zastihneme vznešenou společnost na hradě Nižbor v září 1290. Kromě pohnutých politických záležitostí, které Václav II. po zatčení otčíma Závěše řešil, zajel s družinou zesnulého švagra, vévody Rudolfa ml. Habsburského, na lesy obklopený Nižbor. Jelikož se jednalo o měsíc září, vznešená společnost devatenáctiletého krále tu nepochybně holdovala lovu.¹⁹³⁷ Vedle krále se na hradě nacházel míšeňský probošt Bernard, hrabě Albrecht z Hohenbergu, Bertold z Gepzensteinu a další. Podle listin, jež zde panovník vydal, trval celý pobyt od 13. do 22. září.¹⁹³⁸

Při cestách využívali panovníci nejen zázemí hradů nebo kláštera a služby okolní šlechty či města. Jejich průvod mohli zpestřovat a provázet také *servi delectabiles*. Např. během tažení Přemysla Otakara II. roku 1271 do Uher se osobně účastnil básník Fridrich von Sonnenburg, který básní vypočítává Otakarovy válečné úspěchy: „Kde sedm týdnů český král a královskou slávou bojoval, kde

¹⁹³² RBM II, č. 1565, a 1567. Není však určeno, která ruka je autorská, D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 194.

¹⁹³³ RBM II, č. 1595; D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 197, bohužel není známa ruka písaře.

¹⁹³⁴ RBM II, č. 1761, 1767, D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 218–219.

¹⁹³⁵ RBM II, č. 1780, 1793, 1794, a D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 220, a 222. Stejně tak cestují v srpnu tohoto roku i okolo hradu Kohern u Altenburgu, RBM II, č. 1814, a D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 225. Podle listiny v Míšni ale vidíme i jinou písařskou ruku, která královu družinu provázela, RBM IV, č. 1910, a D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 225. Ruku odlišuje D. Havel, starší literatura ji chápe jako ruku Angeliho, k tomu D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 47–48.

¹⁹³⁶ D. HAVEL, *Listinné písmo I.*, s. 253, listina není v Emlerově edici RBM.

¹⁹³⁷ RBM II, č. 1512.

dobře dvacet pevností vzal – v zemi uherské – já s ním byl všady“.¹⁹³⁹ Podle dalších básní lze říci, že Přemysla provázeli básníci na taženích pravidelně, přičemž jejich hlavním úkolem bylo zaznamenat činy a vítězství krále.¹⁹⁴⁰ V případě tažení Václava^oII. do Malopolska s ním cestoval proslulý Frauenlob, který zachytil básní Václavovo pasování v Opoli (1292).¹⁹⁴¹ Tento básník pohybující se po středověkých dvorech se stal ostatně svědkem dřívějších oslav vítězství Rudolfa I. Habsburského na Moravském poli. Zda byl ale přítomen u samotné bitvy, nevíme.¹⁹⁴²

Cestování dvora se však mohli účastnit jiní lidé, jako např. roku 1289 citovaný astrolog (*quidam astrologus*), který přijel v družině braniborského markraběte na říšský sněm v Erfurtu.¹⁹⁴³ Průvody tedy mohly čítat vedle světských a duchovních hodnostářů skutečně rozmanitou paletu osob. Navíc ho vedle ozbrojenců násobili trubači a bubeníci, kteří ohlašovali králův příjezd. Petr Žitavský ostatně připodobňuje takový příchod slovy: „*Všude se tluče v bubny a také se v citery bije, trubky tu s ozvěnou zvučí...*“¹⁹⁴⁴ Za králem a královnou jeli dvořané, muži, ženy i sloužící na koních a na vozech. Vozy přepravovaly rovněž stany, šaty a různé předměty či potraviny podle délky a typu cesty. Např. vzpomeňme znovu trevírského arcibiskupa Alberta (†1152), který přijel na říšský sněm ve Frankfurtu roku 1149 s družinou, která čítala jednoho vévodu, osm hrabat, k tomu velký počet duchovních a rytířů. Doprovázelo ho prý 40 obytných lodí, vozy, čluny a kuchařské lodi. Jindy zase jmenovaný prelát dorazil na královský dvůr s 500 rytíři.¹⁹⁴⁵ S početným doprovodem se např. začlenil do pražského dvora Václava II. bamberský biskup Arnold, když podle vyprávění *Zbraslavské kroniky* přišel do Čech náležitě vybaven bohatou družinou, zástupem kaplanů a rytířů.¹⁹⁴⁶ Sám král Václav II. při cestě na schůzku s římským králem u Saské Kamenice přicestoval údajně s převelikou

¹⁹³⁸ RBM II, č. 1511, 1512, 2731 (také RBM IV, č. 1879).

¹⁹³⁹ *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 43, báseň č. 52, překlad Petr Kopta.

¹⁹⁴⁰ *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 27.

¹⁹⁴¹ *Srov. Moravo, Čechy radujte se!*, s. 177.

¹⁹⁴² *Srov. Moravo, Čechy radujte se!*, s. 177.

¹⁹⁴³ *Chronica S. Petri Erfordensis*, MGH SS XXX, Oswald Holder–Egger (ed.), Hannoverae 1896, s. 423; Gerd MENTGEN, *Astrologie und Öffentlichkeit im Mittelalter*, Stuttgart 2005, s. 194. V případě braniborského markraběte by se mohlo jednat jak o Otu IV. se Šípem, tak Otu V. Dlouhého nebo Konráda. Na sněm dorazil v dubnu 1290 také král Václav II. s manželkou Gutou.

¹⁹⁴⁴ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 20.

¹⁹⁴⁵ Joachim BUMKE, *Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter*, München 1987, s. 74; D. DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ, *K modelu středověkého panovnického dvora jako sociálního systému*, s. 319.

¹⁹⁴⁶ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 38: „...copiosa capellanorum, militum quoque accinctus multitudinem venire in Bohemiam festinavit“.

nádherou, jízdou a vozy.¹⁹⁴⁷ Pro ilustraci celého zajištění na cestách vzpomeňme verše z Alexandreidy, dvorského románu ze dvora Přemysla Otakara II., který připodobňuje promyšlenou logistiku během cest: „... čtyřista velkých vozů s koly samý břit, přes hory a doly vezly spíž, moudrý pán dal na ně naložit rovněž četné zbraně“, zvířata dále nesla obilí, cestou se pobil brav, skot, vepři, krávy. V průvodu vezli také zlato.¹⁹⁴⁸ O sloužících, kteří měli povinnosti vše předem připravit a naplánovat mnoho netušíme. Vrchní dohled můžeme snad přičítat maršálkovi. Např. ale u francouzské královny byl ve stejné době (1261) k zajišťování cest, noclehu a potravin pro dvořany i koně zvláštní úřad – *fourrière*. Konkrétně jej vykonávali tři služebníci, jež se starali o cestování, vozy, ubytování, a dokonce i vytápění v jednotlivých objektech.¹⁹⁴⁹

Dvůr cestoval ale jak po cestách, tak po vodě. Když Václav II. vybíral pro cisterciáky nové místo pro založení kláštera, plavili se po řece Vltavě až k Davli. Kronika říká, že král vstoupil na loď (*navem ascendit*) a dostal se pomocí plavců (*nautarum ministerio usque pervenit*) až k přístavišti u Ostrova, kde byl klášter benediktinů.¹⁹⁵⁰ Dle toho tušíme, že plavci zajišťovali převoz po řece, které v tomto případě sebou neslo zajištění lodí pro krále a jeho doprovod. Družina se ještě za stejným účelem plavila po dnešní Berounce, neboť král ukazoval mnichům ještě zbraslavský lovecký dvůr a Radotín (vybraný Zbraslavský klášter ležel na soutoku Vltavy a Berounky–Mže). Příkladem další cesty po vodě je převoz zesnulého Václava II. na Zbraslav, kde byl pohřben. Tělo prý naložili na loď (*corpus venerabile navi imponitur*) a za průvodu na čele s mladým Václavem III. jej přepravili na Zbraslav.¹⁹⁵¹ Plavbu po vodě využil dvůr při cestování také roku 1264 a to při svatbě Kunhuty Braniborské a Bély ml. Uherského nedaleko Prešpurku u řeky *Fischa* (Dolní

¹⁹⁴⁷ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 58.

¹⁹⁴⁸ Srov. text překladu in: *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 27.

¹⁹⁴⁹ Nejstarší dvorský řád – instrukce francouzského dvora královny z roku 1261, A. – M. MÜNSTER, *Funktionen der dames et damoiselle d'honneur im Gefolge französischer Königinnen und Herzoginnen (14.–15. Jahrhundert)*, s. 339. V nejstarším řádu francouzského krále z roku 1286 najdeme *fourrière* také, Elisabeth LALOU, „*Ordonnance de l'Hôtel* (Paris, Archives nationales, JJ 57 F. 1-1. Paris, Bibliothèque nationale, latin, 12814 F. 61-69 anc.49-57.)“, dans *Ordonnances de l'hôtel du roi*, Elisabeth LALOU, Benjamin Suc, éds, Orléans : Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, 2006. (*Ædilis*, Publications scientifiques, 5); <http://www.cn-telma.fr/ordonnances/ordonnance1/>.

¹⁹⁵⁰ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 46.

¹⁹⁵¹ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, s. 99. Sám klášter pak tuto dopravní tepnu po Vltavě bohatě využíval, neboť Jan Lucemburský roku 1316 povolil konventu bezcelně dovážet přepravovat svoje zboží jak po souši, tak po vodě a prodávat ho v klášterním domě sv. Ondřeje ve Větším Městě pražském, K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu 1142–1420*, s. 228.

Rakousko). *Continuatio Claustroneoburgensis* lokalizuje místo konání *in campo dicto Vize penes Potenburch*, což je dnešní zřícenina hradu Pottenburg, u obce Wolfstahl a nedaleké obce Berg. Poté, co byl uzavřen sňatek ve slavnostně vyzdobeném stanu, a vše se oslavilo, nastoupili novomanželé do lodi a místo opustili.¹⁹⁵² Řeka *Fischa* se vlévá do Dunaje, čili plavba manželského páru a jejich doprovodu vedla právě tímto směrem do Uher.

Cestování po vodě nebo po zemi doplňovaly zastávky většího či menšího charakteru. Buď se průvod ubytoval na hradě, ve městě, v klášteře, nebo využil jiná příležitostná místa, jež jsme naznačili. Často však nejen z nedostatku obytných prostor, ale vzhledem ke zvyklostem a módě užívali panovníci s družinmi stany. O tom, že se rozlišovalo mezi okázalými a obyčejnými stany či podobnými variantami pro vojáky, nebo sloužící pojednal již Joachim Bumke. Podle německých pramenů rozlišuje *zelt*, *gezelt* oproti menší formě *hütte*. Francouzská varianta užívá u honosných stanů slova *pavilôn* nebo *poulen*.¹⁹⁵³ O tom, že stany tvořily okázalou i užitkovou součást cestovní výbavy napovídá však i Zbraslavská kronika k roku 1297. V době korunovace Václava II. obklopily totiž kolem dokola město Prahu *pulchra tabernacula* a *tentoria*. Kronikář tedy používá dva výrazy. Možná, že *pulchra tabernacula* představovala větší, honosnější stánky k obývání a *tentoria* obecně stany.¹⁹⁵⁴ Jejich vzhled si můžeme přiblížit podle těch, které najdeme vyobrazené na latinském zlomku *Dalimilovy kroniky*.¹⁹⁵⁵ Vnější podoba stanu si navíc nezdala s jeho vnitřním vybavením.

Autor německy psané *Alexandreidy* z poloviny 13. století popisuje s básnickou lehkostí celý vzhled i výbavu: „*Ano, ten výtvar hodný mistra, stvořila hlava bystrá, osmero zlatých makovic zářilo na něm, a čím víc zrak z hradeb sledoval ty lesky, tím víc ho mámily svými blesky, na střeše jako na praporu z rudého sametu houf tvorů, míním lvů, vyšli s touž pílí lvi, byli celí stříbrobílí... Stavitel musel užít kladky, stan to byl strmý, z drahé látky, měl čtvero věžíčtyři korouhvice...a co více, žádný stan, pokud vím, neslynul větším pohodlím. Tak seděl blízko země, na*

¹⁹⁵² *Letopisy české 1196-1278*, s. 320; RMB-AH, s. 216; *Chronicon principum Saxoniae*, s. 479-480; *Continuatio Claustroneoburgensis*, s. 649.

¹⁹⁵³ J.BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 170.

¹⁹⁵⁴ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 76.

¹⁹⁵⁵ *Kronika tak řečeného Dalimila*, fragment latinského překladu, Národní knihovna České republiky, sig. XII.E.17, 6r.

*křesle velmi jemně koberci všude vyloženém, pán zvaný oním jménem vzácným.*¹⁹⁵⁶
Závěrem přidejme, že obdobnou honosnou výzdobu stanu napovídá i kronikář Petr Žitavský, když líčí slavnost korunovace Václava II. a tím do značné míry verifikuje verše Ulricha von Etzenbach. Královský stan byl totiž také potažen drahocennými látkami s pestrobarevným zdobením: *„nadto byl i ohoz a obvod paláce a královského stanu potažen předrahocennými čalouny různých druhů a barev a ty byly mnohotvárně ozdobeny zlatem a stříbrem a krásnými drahokamy.*¹⁹⁵⁷

¹⁹⁵⁶ *Moravo, Čechy radujte se!*, s. 94-95, překlad Jindřich Pokorný.

¹⁹⁵⁷ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 75.

ZÁVĚR

V jednotlivých kapitolách disertační práce vystoupil panovnický dvůr druhé poloviny 13. a počátku 14. století v rozsáhlém celku. Nejprve jsme sledovali popisy a hodnocení panovnického dvora ve středověku očima tehdejších zápisů, teoretických pojednáních či dílčích postřehů. Na základě všech dostupných domácích textů diplomatické i narativní povahy do poloviny 14. století je zřejmé, že tehdejší vzdělanci i přes terminologickou nestálost při popisu dvorské společnosti vnímali okruh dvora kolem panovníka jako každodenní dvůr (se subsystemem domácnost), nebo jako dvůr menší. Příležitostně totiž byla potřeba se vymezit proti méně běžné, širší společnosti dvora, která se scházela nepravidelně při různých příležitostech. Těmi byly správní či soudní záležitosti, např. svolání sněmu, nebo slavnostní události, jako korunovace, svatby aj. Doložené termíny pro popis dvorské společnosti v našem prostředí sledované doby jsou: *familia*, *cottidiana familia*, nebo *curia cottidiana*, pro každodenní dvůr, a *universa curia* pro dvůr rozšířený, kdy na něj zavítali ti, kteří tam denně nepobývali, včetně pozvaných. O členění dvora na dvě roviny psal ostatně již Hincmar z Remeše na konci 9. století, když pojednával o dvoru císaře Karla Velikého. K vrcholnému popisu podoby středověkého dvora pak počítáme proslulý spis Konrád z Megenberku – *Ökonomika* z poloviny 14. století. Autor v něm vykreslil dvůr jako *curia minor (cottidiana)* a *curia maior (plena)*. Jeho soupis ale není dvorský řád či instrukce, naopak ideální podoba skladby dvora, obdobně jako u Hinkmara z Remeše. U obou vzdělců však vidíme, že dvůr vylíčili v souladu se zvyklostmi a reflexí doby. Proto i výše uvedené charakteristiky dvora v představách středověku z domácích pramenů proslulá pojednání, a to zvláště Konráda z Meggenberu, potvrdila i v písemné praxi.

Navazující podkapitola představila, proč se dvůr choval a projevoval právě tak, jak jej zachytily dobové texty. S využitím metodického přístupu zvláště z oboru sociologie jsme pro dané vysvětlení (chování dvora) využili teorii o sociálním systému. Pomocí jejího náhledu vystoupily základní prvky systému tj. struktura a interakce/ komunikace. Struktura totiž představuje na dvoře stabilní prvky - úřady (podúřady/hierarchie), a vedle nich to byla právě vzájemná komunikace mezi těmi, kdo je zastávali. To v obecné rovině provázelo každý panovnický dvůr a tvořilo

stabilní prvky onoho systému. Pomocí systémové teorie si proto lépe uvědomíme, že dvůr je centralizujícím a stabilním sociálním systémem, což platí za fungující dvorské i zemské správy a vnitřní i vnější komunikace celého dvora, neboť v zájmu všech zúčastněných je zachování stávajícího systému, který přinášel základ pro vlastní existenci a prospěch u každého z nich.

Čtvrtá kapitola právě se již věnuje počátečnímu vývoji přemyslovského dvora v Čechách, který byl spojen s formováním raně středověkého státu a přeměnou domácnosti knížete na rozvitý a reprezentativní dvůr. Odsud přemyslovský kníže koordinoval organizaci správy postupně ovládnutého teritoria/země. Jak v domácnosti knížete a jeho rodiny, tak v rámci dvora jako centra státu se pohybovala trvale se rozrůstající hierarchie služebníků, z řad světských a duchovních. Ta s panovníkem uskutečňovala a naplňovala správu země, tj. moc soudní, výkonnou a správní. Současně vytvářela době odpovídající reprezentativní složku, tedy podíl na demonstraci moci vládce v rámci ovládaného území a příležitostně i mimo něj.

O uspořádání dvora v době knížecí si proto můžeme učinit představu již podle *Kristiánovy legendy*, kde byl věrným služebníkem knížete Václava *dispensator* Podiven, jenž měl dohled nad všemi v domě svatého Václava. Postava Podivena představovala osobu koordinující chod knížecí domácnosti/dvora a zároveň někoho, kdo měl panovníkovu přízeň a důvěru. Výraznější informace o dvoře přináší mladší *Kosmova Kronika česká*, která nabízí nejstarší terminologické varianty/názvosloví úřadů dvora. Zjevnou nejednotnost titulů pak upřesňují ve 12. století listiny, přičemž na jeho konci doložíme skladbu dvorských úřadů v této podobě: stolník (*dapifer*), podkoní/maršálek (*agaso*), číšník (*pincerna*) a komorník (*camerarius*). Obdobně tomu navíc bylo ve stejné době i v německy mluvící části Svaté říše římské. Všechny aktéry, počínaje panovníkem, dvořany a konče služebním personálem, spojovala cesta za mocí, vládou, majetkem nebo obyčejným přežitím v lidské společnosti. Cílem se stal pro všechny primárně prospěch, zisk (moc, vláda, majetek, území, sláva, apod.) a udržení si pozice v rámci dvorské služby či ovládaného teritoria.

Do jejího schématu se na dvoře z konce 12. století pozvolna prosazovali také duchovní, jediná vzdělaná složka společnosti. Primárně jejich působení na dvoře vycházelo z pozic kaplanů a zpovědníků. Postupně se ale zvyšoval význam biskupa, který znásobil původní liturgické povinnosti rolí rádce. Patří známé příklady olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, či pražského biskupa Daniela. S přelomem

12. a 13., kdy se upevnilo zahraničně–politické postavení státu a panovnický dvůr narůstal na objemu, zvyšoval se i počet duchovních. Zvyšují se znalosti o počtu kaplanů a členů kanceláře. Stoupá produkce vyhotovených listin a objevují se nové doklady o dvorských úřadech. Společně s nimi se dozvídáme o stálých příslušnících kolem krále, hlavně z řad domácích *nobiles*. K těm nejviditelnějším patřili Hrabišici, Markvartici, Vítkovci a Ronovci. Stejně se dozvídáme více o životě královské rodiny a osudech jednotlivých členů.

Po představení stavu znalostí ke starší době prezentuje disertační práce výsledky studia panovnického dvora druhé poloviny 13. století až k roku 1306 (v analogických zjištěních i po vymření Přemyslovců). Nejprve jsme se soustředili na identifikaci úřadů na dvoře, a tím představení jeho částečné skladby. Výchozími se vedle krále a rodiny staly tři základní skupiny – světská nobilita, duchovní a služebnictvo. První část výsledků jmenuje doložené úřady či hodnosti s praktickým vztahem k chodu dvora, neboť zásadně vycházíme od domácnosti krále – subsystému celého dvora, kde se uplatnil číšník (*pincerna*), podčeší, stolník (*dapifer*), podstolí, maršálek (*agasso/marsalcus*), podmaršálek. Následují hofmistr (*magister curie*), *dispensator curie* a purkrabí pražský (*burgravius Pragensis*). Poslední jmenovaná skupina se prosadila od druhé poloviny 13. století. V dalším výčtu to jsou úřady patřící rovněž k chodu dvora, ale v nižší hierarchii, kterým byl předně mistr kuchař (*magister coquine*). V jeho případě je situace proměněna při porovnání listin doby Přemysla Otakara II. a jeho nástupců. Za vlády krále Přemysla běžně vystupoval mezi *testes* na králových listinách, provázel ho na cestách s dalšími *nobiles* (nejčastěji číšník, stolník, maršálek). Za vlády jeho syna se s tím již vůbec nesetkáváme. Z těch, kteří s mistrem kuchařem pracovali, a patří k zázemí dvorské domácnosti, jsou jmenováni písař kuchyně, sklep mistr a spízník. S počátkem devadesátých let jsme na Hradě zachytili nově také hlídače (*vigiles*). K nezbytnému personálu se zařadila chůva, vychovatel, lékaři, poslové a místy vystoupila zábavná složka – jokulátoři. Od hierarchie přímým dvorských úředníků a sloužících dvora byla oddělena skupina úřadů s celozemským dosahem, kde nejvýrazněji vystupuje nejvyšší komorník (*summus camerarius*). Podle jeho úlohy na dvoře rozlišujeme komorníky s celozemským uplatněním v rámci správy a komorníky k osobní službě např. v paláci. Z dalších se jedná o písaře komory a podkomořího. Formující se zemský soud umožnil postihnout vedle nejvyššího komorníka také nejvyššího sudího a

zemského písaře. K nim nelze vynechat ani beneficiáře pražské, jež se místy citují v pramenech. K výčtu celozemských úřadů se řadí konečně mistr lovčí, nižší lovčí, hajní, psovodi a sokolníci. Vedle doloženého personálu k chodu dvorské domácnosti patří k významným zjištěním, že v závěru vlády Václava II. a po vymření Přemyslovců se podkomoří, purkrabí Pražského hradu a nejvyšší komorník vyhrazují jako první úřady na dvoře a v zemi. Podkomoří dosáhl významu díky správě měst a klášterů, odkud plynuly finanční příjmy králi, a purkrabí více než z hlediska kompetencí a přínosu králi pro lokální přítomnost v jeho sídle. Vzrůstající vliv obou úřadů umocnily nedílně schopnosti a obratnost jednotlivých šlechticů ve výkonu služby (např. v úloze purkrabího králův věrný Hynek z Dubé).

Z hlediska názvosloví úřadů najdeme ve všech případech nepřehlednou variabilitu, která svědčí o trvalém vývoji pojmů a hierarchizované struktury každého z nich (např. *pincerna*, *subpincerna*). Při posuzování vývoje výkonu i názvosloví nelze rovněž přehlédnout, že od 12. století nabývají některé úřady více významu ryze dvorských (dvorské) a vedle nich se vyhraňuje skupiny s celozemským vlivem (zemské), kde panovník spolu se šlechtou uskutečňuje správu země. Od vlády krále Jana, tedy s rokem 1310, se tento vývoj projevil již v praktickém a záměrném vymezení dvorských a zemských, nebo reprezentativních úřadů; **dvorské** – číšník, stolník, maršálek; **zemské** – nejvyšší komorník, podkomoří, nejvyšší sudí, aj. Skupina dvorských se navíc dostala do dědičné držby šlechtických rodů z Lipé (maršálek), z Vartenberka (číšník) a Zajíců z Házmburka (stolník), přičemž se páni uplatňují v jejich výkonu jen při ceremoniálních příležitostech – slavnostech dvora. Vlastní úkoly plynoucí z těchto úřadů zajišťovali k tomu jmenovaní přímí dvorští hodnostáři, což je doloženo právě za krále Jana. Např. funkci stolníka mohl do značné míry suplovat *spisarius* či *dispensator curiae*. Jim tedy náleželo plnit číše, zásobovat královskou tabuli, nebo zajistit ustájení a obrok pro koně.

Z výsledků analýzy úřadů vidíme rovněž, že jeho vykonavatel měl zajištěnou výživu od krále. Zpravidla se jednalo o připsání konkrétní vsi, nebo vsí, či stanoveného výnosu z králova majetku, z něhož se úřad tradičně zajišťoval. Ty se tak mohly opakovaně předávat nově pověřeným. Výjimkou ale není ani udělení k výživě vesnice či výnosu *ad hoc*. Zajímavá je v tomto případě zmiňovaná ves Kuromrtvice, která patrně zajišťovala více hodnostářů najednou. Posunem v závěrech práce je rovněž zjištění, že výnos ze svých statků zajistil dočasným držením Václav II. také

svému rádci bez konkrétního úřadu na dvoře – Bernardovi z Kamence. Případ totiž naznačuje, že zde byl zajištěn jako králův rádce bez formálního určení ve struktuře dvora, navíc když králova rada v institucionalizované podobě ještě neexistovala. Podle skromných náznaků můžeme rovněž předpokládat, že každý při uvedení do výkonu funkce v domě krále/na dvoře, byl po pověření (snad mandátem) vázán slibem – přísahou věrnosti králi, což dokazují přímo poslové krále Václava II. a formulářové listy.

Výrazně se ve druhé polovině 13. století uplatnil na dvoře dále kancelář, nikoliv ale „pouze“ v kanceláři, ale předně v domácí a zahraniční politice krále. Jeho pozice stoupala již od Přemysla Otakara II., za kancléře Petra a výrazně pak v době Václava II. Zde vytvořil kancléř spolu s podkomořím a purkrabím Pražského hradu úřady, jež se velmi progresivně zařadily do stávající nejvyšší dvorské struktury. Kancelář se navíc početně navyšovala po celé sledované období – její schéma ale přesto zůstalo stejné až do vymření dynastie – kancléř, protonotář, notáři. Počet písařů a množství vyhotovených listin však trvale rostlo. V době Václava II. ji ovlivňovala dvě školící písařská centra, vyšehradská a svatovítská kapitula. Za stejného panovníka se dočasně změnila podoba i listin, na nichž od devadesátých let nenacházíme téměř žádné svědečné řady, tak jako tomu naopak bylo za Přemysla Otakara II. Jejich používání se jen pozvolna vrací za Václava III. K neméně přínosným zjištěním musíme přidat majetkové vybavení kancléře – tedy výživu kancléřského úřadu, a doplnit tím tak starší nález Zdeňka Fialy. Kancléř krále měl totiž zjevně samostatné statky vázané k úřadu, které se nespojovaly s vyšehradským proboštstvím. Fiala na to poukazuje k roku 1268. K tomu jsme přidali opomenutý formulářový záznam, jenž to samé dokládá u majetku kancléře Jana Přemyslovce. Ten je měl právě z titulu tohoto úřadu, nikoliv jen coby vyšehradský probošt. K oddělenosti majetku kancléře a probošta však zatím nelze sdělit více. Navíc na mladší listině Karla IV., jež eviduje majetek vyšehradského probošta/kancléře, již takové členění nenajdeme.

Ze zjištěných výsledků o chodu kanceláře je rovněž třeba zdůraznit velký počet písařů. Díky paleografickému rozboru Dalibora Havla máme doplněné informace o těchto mužích, ač je všechny neznáme jménem. Rovněž z výsledků autora lze dovodit, že písaři se střídali v kanceláři v průměru asi po čtyřech letech. Neméně cennými jsou zjištění o soustavnějším pokusu v inventarizaci či uspořádání

písemností korunního archivu za Václava II. Zjevně se jedná o systematictější počátky korunního archivu vůbec, které se opírají o zachované dorzální poznámky písaře označeného jako V18 s písařským školením od sv. Víta, tedy v sousedství sídla krále.

Po doložení skladby dvora z hlediska světských úřadů a kanceláře jsme představili personální složení dvora. Vzhledem k tomu, že výchozí jednotkou rekonstrukce dvora se stala domácnost panovníka a jeho rodiny, najdeme její členy v první podkapitole. Nejedná se ale o politické souvislosti z jejich života, nýbrž o události osobního charakteru, které na dvoře prožívali. Přednost dostala narození, dětství, zásnuby, sňatky, počet dětí nebo levobočků, apod. Vedle známých souvislostí se podařilo doložit nové doklady např. o sestře Václava II., rakouské vévodkyni Anežce (†1296). Díky využití pramenných edic, které doposud domácí historiografie nezaznamenala, jsme představili vládu vévodkyně na rodových statcích Habsburků a její osudy po smrti manžela na pražském dvoře. Význam zasluhují stejně tak informace o nevlastním bratru Václava II. Janovi, kancléři Českého království, k němuž měl panovník i ostatní ze sourozenců zjevně kladný vztah. Poukazují na to převážně územní zisky či výnosy, které bratrovi poskytovali. Méně vyhroceně, oproti „tradičnímu“ názorovému pojetí jsme uzavřeli vztah Václava II. a Mikuláše Opavského. Díky tomu totiž více vystoupila doposud opomíjená soudržnost přemyslovské rodiny, která se projevovala zvláště ve vypjatých situacích, či zahraničních otázkách.

Další oddíl věnovaný personální skladbě se zabývá světskou nobilitou kolem králů. Ve smyslu předcházejícího hodnocení o rodových vazbách jsme upřednostnili spříznění s Přemyslovci. Nebylo totiž možné přehlédnout, že Přemysl Otakara II. započal se zaopatřováním nemanželských dcer v řadách věrných šlechticů. Díky tomu se stali příbuznými Přemyslovců Bavorové ze Strakonic, patrně též Vartenberkové z rozrodu Markvarticů, k nimž podle Václava Novotného patřili páni z Polné, rovněž spojení sňatkem s dcerou Přemysla Otakara II. K uvedeným se přiřadil ještě Oldřich z Drnholce a snad i Vok z Kravař. Rodové spojení utužilo nejen spojení s daným rodem, ale neslo sebou rovněž podporu králi od dalších příbuzných šlechticů. Z tradičně věrných králi musíme proto zmínit z Markvarticů ještě Lemberky, nebo Jana z Michalovic. Díky svazku Závíše z Falkenštejna a královny Kunhuty sem zařadíme rovněž Vítkovce a jejich příbuzenstvo.

Pomyslnou druhou skupinu kolem panovníka představovaly ostatní rody, které si vydobily místo díky přízni. K těm za Přemysla II. patřili do počátku 60. let Vítkovci, z dalších stoupají výrazně Ronovci, a s přestávkami se na dvoře z jejich rozrodu angažují Lichtenburkové. Obdobně se na dvoře pohybovali Šternberkové, Benešovici, nebo Purkart z Janovci, či Albrecht ze Žeberka. Všichni se museli prosadit, prokázat věrnou službu králi. Výjimeční schopnostmi i osudem jsou v tomto směru Záviš z Falkenštějna a Hynek z Dubé. Záviš symbolizuje náhlý kariérní vzestup a strmý pád až po věznění a popravu. Hynek naproti tomu pozvolna stoupal v přízni krále, násobil své úřady a zisky, byl pro něho nepostradatelným při jednáních, poselstvech i boji. V úzkém kruhu u panovníka setrval až do jeho smrti, resp. stál u králova úmrtního lože, a rovněž krátké vlády jeho syna.

Výklad světské nobility střídají výsledky studia duchovních na dvoře. Jejich postavení na dvoře vázala tzv. dvorská služba jen u některých z nich, a ze schématu dvorské, zemské úřady a kancelář se v zásadě vymykají. Dvorská kaple, která se v uspořádání dvora nabízí je obtížně prokazatelná a proto je její existence sledována na pozadí identifikace kaplanů. Navíc informace o činnosti kaplanů získáváme více nahodile, nejčastěji pokud od panovníka něco dostali, nebo se nacházejí ve svědečné řadě jeho listin. Problematické je dále prokázat, zda jejich služba byla vázána institucionálně k církevní stavbě – tedy konkrétní dvorské kapli v sídle krále. Prokazatelně totiž panovník nazýval svými kaplany i jiné kleriky, kteří měli církevní úřad mimo královské sídlo, u jiných „králových kostelů“ - ve smyslu vlastníků kostela a jeho kaple. Nadto byli dokonce někteří představenými klášterů. Počet kaplanů jak u Přemysla Otakara II., tak Václava II. proto značně vysoký. Z hlediska „přímých dvorských“ kaplanů pak identifikujeme kaplany se vztahem ke dvoru ambivalentně od kaple Všech Svatých nebo kapituly sv. Víta. Dalšími u královské kaple *specialis* je kaplan na Vyšehradě. Obročí měli téměř všichni zajištěné napříč různými kanonikáty nejčastěji u sv. Víta, na Vyšehradě, nebo ve Staré Boleslavi.

Ke stejné skupině zařadíme královské zpovědníky, kteří se objevují sporadicky. Výjimku činí až kaplan Václava II. Heřman, o jehož vlivu se nás snaží přesvědčit *Zbraslavská kronika*. Jiný doklad o výraznějším vlivu některého z nich z této doby nelze určit. Nepřehlédnutelnou skupinou již tzv. *ex officio* ve středověké společnosti byli biskupové. K nim na dvoře patřil olomoucký biskup Bruno, rádce Přemysla Otakara II. a Tobiáš z Benešova z první etapy vlády Václava II. V jejich

případě se jedná o osobnosti, které poskytovaly panovníkovi předně svoje vzdělání a rozhled v zahraničních otázkách. K nim přistupuje celá řada dalších duchovních, jež na dvůr zavítala pouze dočasně a nedržela dvorský úřad, jako kaplan, či kancléř, nebo obecně nepatřila k osazenstvu kanceláře. Zvláště za vlády Václava II. vystupovali jako rádci v určitých oblastech zájmů panovníka. Nejprve to byl biskup Arnold z Bamberku, který pomohl s pacifikací země po zatčení Závěše, jako vyslanec římského krále Rudolfa I. Habsburského. Nahradil ho míšeňský probošt Bernard z Kamence, který se angažoval v zahraniční expanzi (Míšeň, Slezsko) a politice říše (při volbě Adolfa Nasavského). K výrazným patřilo i řádové duchovenstvo, hlavně cisterciáci. Je zajímavé, že v porovnání se dvorem Václava II. nenacházíme řádové duchovní v okolí krále Přemysla coby rádce. U Václava II. je tomu zcela naopak, přičemž se navíc vymyká role cisterciáka Heidenreicha Sedleckého, který byl *compater* králových dětí. V jeho případě jsme prokázali, že spoluotcem se stal spolehlivě až od roku 1291, když ho před tím s největší pravděpodobností předcházela pražský biskup. Dalším rádce, jehož nelze vynechat je opat ze Zbraslavi, Konrád, důvěrník nejen Václava II. ale i královny Guty a jejich dětí. Za vlády Václava II. nadto zaznamenáme zvýšený výskyt právně vzdělaných kleriků. Zde je důvodné se domnívat, že tento trend na pražském dvoře rostl díky spolupráci a Václava II. s tchánem Rudolfem I. Habsburským, jež byl legisty obklopen. Jejich konkrétní uplatnění na dvoře pak našlo úrodnou půdu s formováním horního zákoníku Václava II. a obhajobou přemyslovské vlády v Uhrách před papežskou kurií. Duchovní vzdělanci – kaplani, právníci, rádci nebo suita z kanceláře byli konečně hlavní výkonnou složkou reforem a zahraniční politiky tohoto krále.

Z kanceláře pocházeli vzdělanci, jež dosáhli uznání také mimo české země, nebo jejich vliv přesáhl rok 1306. K těm nejslavnějším se zařadil na sklonku 13. století Petr z Aspeltu, jenž se angažoval nejprve na dvoře Václavova tchána a od devadesátých let i v Praze. Stal se kancléřem a diplomatem Václava II. V jeho stínu se však pozvolna prosazoval agilní protonotář Pert Angeli, který nechyběl u žádné významné listiny krále. Postupně Aspelta také v domácích úřadech nahradil. Petr z Aspeltu ale na rozdíl od Angeliho vynikl ještě jako lékař a proslulost jeho léčitelsví zaznívá dokonce i ve staročeském textu ze 14. století. Z doby Přemysla II. připomeňme z kanceláře alespoň jejího vedoucího Petra, o němž se na počátku kariéry pochvalně vyjadřoval sám papež.

Z dokladů o personální skladbě střídají duchovní tzv. ostatní sloužící jménem zachycení na dvoře. Jsou to kuchaři, spížníci, vychovatelé, poslové, ale i příležitostní řemeslníci, kteří dočasně zapadli do pestré mozaiky královského sídla. Nedílně mezi nimi jmenujeme básníky a pěvce, které na pražském dvoře sledujeme již od doby Václava I. Poměrně početná přítomnost skladatelů veršů a epiků vrcholí za Václava II., který sám skládal básně. Tři milostné písně krále symbolizují vrchol německého minnesangu v českých zemích. Skupinu tzv. *servi delectabiles*, nebo-li služebníků zábavných, jsme vedle pěvců a epiků rozmnožili o milenky panovníků. Jedná se jednak o identifikaci matky nemanželských dětí Přemysla Otakara II. a možná i výrazně vystupující milostnici Václava II., Anežku.

Následující podkapitola třetí části se věnuje skladbě a personálnímu členění dvora královen. Podle dokladů shrnujeme, že počínaje Markétou Babenberskou měla panovnice shodnou sestavu světských úředníků, a rovněž kaplana, zpovědníka a protonotáře. Panovnice vydávaly a pečely listiny, s pomocí písaře spravovaly vyčleněný majetek, který zlomkovitě prokazujeme např. u Mělníka nebo kolem Lysé nad Labem. Nejvíce informací poskytly prameny o skladbě dvora Kunhuty Haličské. U jejího dvora najdeme i dívky, služebné a rytíře, nedílně královniny děti, kojné či chůvy. Lze zároveň konstatovat, že dvořané a sloužící královen byli vyživováni obdobným způsobem z vyčleněných výnosů nebo vesnic z majetku panovnice, jako v případě jejich manželů.

Na závěr výsledků strukturálně-personální analýzy pražského dvora je prezentována rekonstrukce podoby menšího dvora na příkladu vlády Václava II., a to počínaje členy rodiny, držiteli úřadů, kaplany, lékaři a rádci či důvěrníky. Díky takovému přístupu vystoupila do popředí otázka královy rady, která formálně – institucionálně nebyla ustavena, ale *via facti* existovala u každého vládce. Obtížné nadále zůstává rádce v takovém případě identifikovat v pramenech, neboť je nutné posuzovat každého jednotlivce zvlášť. Určení na základě titulace *conciliaris*, *secretarius* nebo *familiaris* nelze totiž konkrétně doložit, protože se jich v hledaném kontextu neužívá. Nicméně koncentrace vzdělanců za Václava II. a jejich využití na dvoře je zřejmým dokladem úlohy rádce, což platí zvláště u Arnolda z Bamberku, Bernarda z Kamence, Heidenreicha Sedleckého, Konráda Zbraslavského nebo Petra z Aspeltu. Ze světských *nobiles* bezpochyby u Hynka z Dubé.

V páté kapitole představujeme přemyslovský dvůr již z dějového hlediska. Nejprve v otázce každodennosti, tzv. všedních dní, neboť těch byla většina, přestože se v pramenech častěji setkáváme s popisem slavnostních chvil a výjimečných událostí. Nejprve se jedná o provoz dvorské domácnosti a jejího zajištění. Situace zkoumání byla ztížena absencí přímých účetních zápisů, které by nám její chod lépe osvětlily. Popis provozu byl proto sledován na základě informací, které zprostředkovaně vedení evidence výdajů pražského dvora již v době Václava II. potvrzují. Posouzením nepřímých zmínek o písaři kuchyně, obročním písaři, písařích komory či berně, nebo vydáním za nákupy panovníka a šlechty ve *Svatopavelské formulářové sbírce* – v konfrontaci s obdobnou praxí na pražském biskupském dvoře a okolních zemích – je úvaha o písemné evidenci při účtování dvora v této době opodstatnělá. Z praktického hlediska dochovaných zápisů byl popsán rovněž nakupovaný sortiment pro dvůr i dvořany, jako látky, klenoty a potraviny. Na základě posledního bylo možné částečně nastínit také jídelníček dvora a společnosti, a to i přes nedochované účty nebo kuchařské návody.

K výsledkům stejné kapitoly o všedních dnech patří doklady o výchově dětí na dvoře, což nebylo soustavně zhodnoceno. Sumarizace výchovných principů u soudobých vzdělavců ukázala, že se předně navazovalo na názory Aristotela, která doplňovala středověká knížecí zrcadla. Odraz názorů např. na ideálního – dobrého vládce, ve kterého měl panovník vyrůst, najdeme i ve *Zbraslavské kronice*. Etapy dětství jsme představili od péče matky, kojných a chův z pražského dvora. Následoval popis praxe tehdejší výchovy jak synů, tak dcer. S tím souvisí i otázka výchovy královských dětí mimo dvůr. Zde se jedná korekce v otázce výchovy na pražském dvoře vratislavského knížete Jindřicha IV. Proba, která je prokazatelná jen s obtížemi. Rovněž se ukázalo, že Přemyslův levoboček Mikuláš Opavský byl s největší pravděpodobností na dvoře otce trvale a provázel jej i na cestách. Z hlediska výchovy královny Václava II. byl do výkladu zahrnutý rovněž jeho pobyt v Braniborsku. Zde jsme doložili, že následník nebyl bratrancem Otou V. vězněný ani týraný, tak jak to vypráví jediný zdroj informace – *Zbraslavská kronika*. Naopak vedle jiných důkazů, o dobrém stavu vlády a sídel v Braniborsku, to prokazují i pozdější velmi dobré vztahy Václava II. s bratrancem Otou V., tedy jejich přátelský a příbuzenský charakter. Ostatně právě Ota V. pasoval dospívajícího Václava na rytíře při společném vojenském tažení. Obdobným způsobem je nastíněna korekce názorů

na výchovný vliv kláštera sv. Jiří u přemyslovských dcer, který není prokazatelný. Konkrétně v případě Elišky Přemyslovny se jednalo o poměrně krátký pobyt, když její bratr Václava III. vytáhl do Polska. Údaje o výrazném vlivu či výchově tety abatyše Kunhuty u mladé Přemyslovny jsou pouze nepodložené domněnky.

Kapitolu o každodennostech dvora uzavírá postavení ženy panovnice na dvoře. Nejprve z pohledu představ o ženě, panovnici, které vycházely z primární mateřské role; úlohy zajistit potomka a starat se o dům, jak o tom později píše např. Tomáš Štítný. Současně se v narativních pramenech sledované doby objevil ideál ženy jako ctnostmi obdařené panovnice, která se stará o dvůr, potomky a společně se svými dívkami se věnuje vyšívání a šití. Vedle toho přirozeně s králem dvůr reprezentuje. Tak podává *Zbraslavská kronika* právě manželku Václava II. Gutu Habsburskou. Vedle uvedeného jsme zhodnotili obraz ženy, který nabízely milostné verše a romány. V nich ze sledované doby obdobně vyniká opět zosobnění ideální panovnice v podání Guty, konkrétně v díle dvorního epika Ulricha von Etzenbach (román *Wilhelm von Wenden*). Proti těmto idealizacím jsme naopak snesli doklady o reálném světě, v němž panovnice žily. Na jejich základě vidíme, že roky života vyplňovalo trvale se opakující těhotenství, což platí nejen ve známém v případě Guty a jejích deseti porodů. Asi sedm dětí přivedla na svět její předchůdkyně Kunhuta a přibližně stejný i markraběnka Božena Braniborská, sestra Přemysla Otakara II. Téměř neustálá gravidita byla běžnou realitou a měla podíl nejen na mortalitě dětí, ale v časném věku i žen. Z Kunhutiných potomků se dožili dospělého věku tři, z Gutiných čtyři. Současně se tyto ženy vyrovnávaly rovněž milostnicemi manželů. Důvodné je to zvláště u chotě Kunhuty Haličské, který měl s milenkou/milenkami kolem 4 až 5 dětí. V této souvislosti bylo také uvedeno, že tradovaný vysoký počet levobočků v případě Václava II., o němž psal již František Palacký, nebyl prokázán. S jistotou víme pouze o jednom, Janu Volkovi. Naopak se zdá, že manželství Václava II. a Guty Habsburské patřilo možná k těm harmonickým, lze-li tak soudit podle počtu dětí. Královna byla totiž, až na jeden rok, po deset let trvání manželství těhotná.

Všední dny dvorského života střídaly výjimečné události, tedy slavnosti na dvoře, které představila druhá podkapitola pátého celku. Nejvíce prostoru bylo věnováno korunovacím, prokazatelně nejvýznamnější události v životě každého krále. Zhodnocení různých popisů ukázalo na zvyk dlouhodobé přípravy, nákupů a

promyšlené organizace před vlastní slavností. Počínaje Přemyslem Otakarem II. se ujalo oslavování mimo prostory těsného Pražského hradu. V nastaveném schématu pokračoval Václav II. ve dvou korunovacích pořádaných 1297 a 1303. S počátkem 14. století již zvyk slavit v ulicích města či zde pořádat turnaje zobecněl. K výčtu slavností se zařadily uvítací vjezdy, svatby, hostiny, diplomatická jednání a konečně i smuteční obřady. Díky sumarizaci se do popředí vysunul základní scénář slavností dvora: oslavný akt – spojený se mší nebo samostatně světský akt, průvod (různé pořadí) a ceremoniální hostina za doprovodu zábavy – turnajové hry, zpěv básní, tanec, vystoupení šašků apod. Podle typu slavnosti se pak jednotlivé prvky upřednostňovaly. Např. mše při korunovaci nebo smuteční bohoslužba, pohřební průvod, nebo uvítací procesí při vjezdu krále do bran města, konečně ceremoniál hostiny se zasedacím pořádkem podle pozvaných hostů a čestné výkony dvorských úřadů.

Díky doloženému schématu následuje v další podkapitole vyhodnocení způsobů chování krále a všech na dvoře, které nejen při slavnostních akcích určovala vzájemná komunikace mezi jednotlivci nebo skupinami. Při dvorských festivitech se totiž dbalo na okázalé, teatrální vystupování dvořanů podle opakovaných zvyklostí nebo požadovaných norem chování. To bylo pro společnost sebeidentifikační a závazné, neboť jen tak mohla být správně zhodnocena a rozlišena okolím. V daném kontextu byl proto sledovaný rozbor opakovaného dění na dvoře, které lze hodnotit jako dvorský ceremoniál nebo jako rituály uzavřené společnosti s tím, že se ale jedná ze strany historiků o popis komunikace členů dvora, na základě současného dobového kontextu. Neboť rituály ani ceremoniály světská společnost této doby nestanovila písemně, ale pouze opakovala své tradice, zvyklosti a v rámci vlastního vývoje je navíc *ad hoc* měnila. Podstatou ceremoniálních nebo rituálních prvků v jejich jednání jsou ve světle středověkých pramenů zpravidla původní liturgické obřady (např. při korunovaci pomazání – vše ostatní se mohlo totiž měnit v závislosti na situaci) jako jádra oslavované události. K módnímu a zavádějícímu tématu rituálů v historiografii obecně dodejme ještě tento závěr. Podstatné je nejen to, že se např. při korunovaci jedná podle antropologie o rituální chování společnosti (stejně platí při pasování nebo svatbách), neboť se akce opakuje, ale pro historické vnímání má opodstatnění sledování onoho stabilního jádra (pomazání, manželské naplnění),

protože vše ostatní, se na rozdíl od něho mohlo v důsledku náhodných událostí změnit a vyvíjet.

Do stati patří rovněž rozbor požadavků na dvorné chování členů dvora, které opisujeme pojmem *curialitas*, přestože naznáme normativní pramen, podle něhož se měl jednotlivec chovat. Naopak se z pramenů dozvídáme o spíše vágních požadavcích, které následně rekonstruuje do podoby chování dvořanů či ctností rytíře, než o přímé (natož zapsané) etiketě dvora.

Na pojednání o každodennosti a slavnostech, včetně forem chování dvora navazuje šestá kapitola o rytířské dvorské kultuře, která dvůr ovlivňovala jako módní záležitost a stala se způsobem života nejvyšší vrstvy. Týkala se svátečních i všedních dní, byla spojená s výchovou chlapců, budoucích rytířů jak v boji, na turnaji, tak na dvoře ve službě králi, nebo v lásce k vyvolené dámě. Sledované 13. století je obecně dobou, kdy zaznamenáváme její vstup a rozkvět nejen na přemyslovském dvoře, ale zároveň i mezi šlechtou. Pro její zhodnocení jsme přitom vymezili dva směry vlivu: a) prostřednictvím příchodu rytířské literatury a následného vzniku v Čechách, a za b) prostřednictvím praktického života dvora a šlechty, v podobě turnajů a podpory písennictví. Dva proudy příchodu rytířské kultury umocňovala navíc sňatková spojení nejčastěji se šlechticami z Rakous. Podle snesených dokladů je zřejmé, že již v polovině 13. století se šlechtici účastnili turnajů hlavně na jižní hranici království. Za vlády Přemysla II. a Václava II. se pak turnaje staly běžnou součástí dvorských slavností. Z dalších přínosů podkapitoly jsme k turnajům doplnili opomíjenou otázku tzv. kulatého stolu krále Artuše. Podle *Zbraslavské kroniky* jako první uspořádal tuto formu turnaje až Jan Lucemburský. České prostředí se s ním však seznámilo již dříve, což dokládá popis kulatého stolu z románu o Tristanovi od Heinricha von Freiberg. Dílo složil tento „básník české šlechty“ na zakázku Ronovce Rajmunda z Lichtenburka v 90. letech 13. století.

Poslední část pojednání o rytířské kultuře zahrnuje dvorská láska. Doklady o ní jsou záležitostí literární, která se změny v postavení ženy ve společnosti nijak nedotkla. Dvorská láska byla součástí narativní diskuze a představovala hodnotu ve smyslu rytířských ctností a chování ideálního rytíře a dámy. Motivem milostných veršů byla opakovaně služba milované paní, kdy nelze přehlédnout feudální profil středověké společnosti vycházející ze vztahu mezi vazalem a jeho pánem. Přesto ale ani toto nejde přijmout zcela jednoznačně. Motiv služby v lásce totiž není až

výdobytkem středověkého rytířství a feudálního světa, neboť stejně o ní psal např. již Ovidius.

Předposlední kapitola disertační práce naplňuje třetí metodický záměr vymezený v úvodu, prostorové hledisko dvorského života. Předně je opět vyloženo terminologické úskalí problému, neboť v současnosti literatura nejčastěji skloňuje slovo rezidence, pro popis hlavního sídla panovníka. Problém spočívá ale v tom, že rezidence je opět termín novodobý a prameny sledované doby ho takto nepoužívají. Výsledný rozbor terminologie ukázal, že pro název obydlí panovníka se užívá pojmů *sedes*, *aula*, *aedificium*, nebo *domus*. Termín rezidence není doložen, pouze najdeme odvozené varianty slovesa *residere*. Při popisu pobytu dvora obecně se užívá *curia*.

Prostor v případě panovnického dvora za posledních Přemyslovců zahrnuje jak komnaty hlavního sídla – Pražského hradu, tak dvůr na cestách. V případě Hradu se výchozím stalo rozlišení veřejného a soukromého prostoru, který byl u krále a královny značně ambivalentní. Tzn., že zdánlivě soukromý prostor např. ložnice byl zaplněn sloužícími, důvěrníky a v případě královny ještě dětmi, dívkami, nebo chůvami. Zhodnocení stavebního vývoje sídla nadto potvrdilo značně těsné prostory pro jinak početnou královskou rodinu. Na Hradě současně bydleli někteří úředníci, jak dokazuje dům nejvyššího komorníka, nebo purkrabího Pražského hradu, a sloužící. Zajímavou otázkou představuje rovněž obydlí Václava II. ve středu Starého Města pražského, které panovník zřejmě účelově vyhledal po vyhoření královského objektu na Pražském hradě. Komfortu města využíval ovšem stejně i v Brně, kde žádný prozaický důvod, proč tomu tak bylo, neznáme. Závěry, které v tomto smyslu studium přineslo, jsou proto velmi jednoduché – větší pohodlí, zázemí všeho druhu, včetně rychlé dostupnosti, než jaké poskytovaly malé prostory hradů.

Výsledky sledování dvora na cestě pak dovolily čtená zjištění o místech, kde se panovníci zdržovali nejčastěji. Přemysl Otakar II. sídlil nejvíce v Praze, na druhém místě byla Vídeň, následovalo Brno. Druhou skupinu tvoří Křemže, Štýrský Hradec, Znojmo a Písek. Václav II. preferoval Prahu a Brno. K jeho oblíbeným místům s občasnými pobyty náležela Zbraslav, Nižbor a snad i Poděbrady. Zde můžeme ještě doplnit, že často panovník pobýval v Brně na počátku roku nebo z jara a v některých podzimních měsících zajížděl na Nižbor, který obklopovaly lovecké hvozdy. Jeho otec zřejmě rád lovil také v okolí malebné Zbraslavi.

Obvykle se s panovníkem účastnily cest i královny s doprovodem, které navíc zcela běžně cestovaly v pokročilém těhotenství. Dvůr krále čítal cestovní uspořádání, které zaplňovali hodnostáři dvora, sloužící a duchovní. Přemysla II. provázeli pravidelně číšník, stolník, maršálek a členové kanceláře (kancléř, protonotář, nebo notáři). Navíc se obvykle k panovníkům přidávala místní šlechta, což je zvláště patrné na listinách vydaných mimo Čechy – nejvíce na Moravě a v Rakousích. Často pak vojenská tažení následovali dvorští pěvci, konkrétně to víme u Přemysla II. a Václava II., přičemž jejich cestu náležitě oslavili verši.

Během cest využívali obvykle panovníci zázemí klášterů nebo měst. Cestovali rovněž se stany, které se rozlišovaly na honosné a běžné. Petr Žitavský užívá dva termíny *pulchra tabernacula* a *tentoria*. Vzhled těch skvostných se odrážel i v popisech románů (německy psaná *Alexandreida* na dvoře Přemysla Otakara II.), které tak barvitě rozvíjejí čtenářovu představivost.

K závěru disertační práce můžeme doplnit, že dvůr utvářela s panovníkem rodina a hierarchie služebníků zajišťujících chod domácnosti a skupiny osob, z řad duchovních i světských, které s králem uskutečňovaly správu země (moc soudní, výkonnou a správní). Stejně tak naplňovaly reprezentaci dvora (dvorné chování, ceremonie, rituály) v rámci ovládaného teritoria, příležitostně i mimo něj. Aby se naznačené mohlo uskutečňovat probíhala mezi všemi komunikace nebo-li interakce. Ta byla buď standartní ovlivněná pravidly (řádem) a opírající se o strukturu dvora (úřady), nebo byla konfliktní. Po vyřešení konfliktní fáze (např. odstranění Vítkovců) se stav dvora ale opět vrátil k funkčnímu systému. Tento běh dvorského života totiž obecně určoval zájem na „pomyslné smlouvě“ o zachování celého uspořádání, v našem případě panovnického dvora v závěru přemyslovské epochy.

PŘÍLOHA:

HISTORICKO–POLITICKÝ VÝVOJ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1253 AŽ 1306

22. září 1253 zemřel Václav I., vlády se ujal Přemysl Otakar II.

3. dubna – 1. května 1254 mír v Budíně a Prešpurku, rozdělení babenberského dědictví

prosinec 1254 – leden 1255 křížová výprava Přemysla Otakara II. do Pomořanska a Pruska

srpen 1257 vojsko českého krále poraženo u Mühlodorfu

12. července 1260 Přemysl Otakara II. zvítězil v bitvě u Kressenbrunnu s uherským králem Bélou IV.

březen 1260 uzavřen mír s uherským králem v Prešpurku, Béla IV. se zřekl Štýrska

25. října 1261 druhý sňatek Přemysla Otakara II. (manželka Kunhuta Haličská)

25. prosince 1261 korunovace Přemysla Otakara II. a Kunhuty Haličské v Praze

srpen 1262 Přemysl Otakar II. podpořil římského krále Richarda Cornwalského

1263 Přemysl Otakar II. založil klášter Zlatá Koruna

podzim 1265 Přemysl Otakar II. se stal ochráncem říšských práv a statků na území sahajícím až k pravému břehu Rýna

počátek 1266 Přemysl Otakar II. obsadil Chebsko

únor, srpen a listopad 1266 tři vojenské výpravy krále do Bavor

3. prosince 1268 Poděbradská smlouva mezi Přemyslem Otakarem II. a Oldřichem Korutanským určovala nástupnictví v Korutanech a sponheimských državách

listopad 1269 Přemysl Otakar II. získal po smrti Oldřicha Korutanského vévodství korutanské a Kraňsko.

1270–1271 válka s uherským králem Štěpánem, mír uzavřen v červenu 1271

27. září 1271 narození Václava II. na Pražském hradě

léto 1272 Přemysl Otakar II. se stal generálním kapitánem patriarchátu aquielejského

1. října 1273 zvolen hrabě Rudolf Habsburský římským králem

11. listopadu 1274 římský král obžaloval na říšském sněmu českého krále z protiprávního držení Korutan, Kraňska, Štýrska, Rakous a Chebska

květen 1275 na říšském sněmu v Augšpurku byl Přemysl stížen říšskou klatbou

24. června 1276 nad českým králem vyhlášen tzv. *aberacht*

podzim 1276 vzpoura části české šlechty vedené Borešem z Rýzmburka a Vítkovci

26. listopadu 1276 český král přijal v léno české země a podrobil se římskému králi Rudolfovi I. před Vídní. Smír mezi oběma završila smlouva o vzájemných zásnubách dětí

26. srpna 1278 český král Přemysl Otakar padl v bitvě na Moravském poli

podzim 1278 – jaro 1283 země rozdělena: České království dostal do správy braniborský markrabě Ota V. Dlouhý, Kladsko vratislavský kníže Jindřich IV., Moravu římský král Rudolf I. a královna vdova Kunhuta přesídlila na Opavsko

jaro 1279 Václav II. na rozkaz Oty Braniborského převezen s královnou Kunhutou a sestrou Anežkou na hrad Bezděz

podzim 1279 Václav II. převezen do Žitavy a následně do Braniborska

24. květen 1283 návrat Václava II. a vstup do pražských měst

přelom 1283 – 1284 návrat královny vdovy Kunhuty a příchod Závíše z Falkenštejna

24. května 1284 čtyřletý smír šlechtických skupin, vítězství Závíše z Falkenštejna, obsazení hlavních úřadů

25. – 26. ledna 1285 naplnění manželství Václava II. a Guty Habsburské v Chebu

1284 ? 1285 ? sňatek královny vdovy Kunhuty a Závíše z Falkenštejna

9. září 1285 úmrtí královny vdovy Kunhuty

1285 – 1287 celkem tři vojenské výpravy Václava II. a Závíše z Falkenštejna na Moravu

4. července 1287 příchod Guty Habsburské, růst opozice proti Závíšovi z Falkenštejna

1288 sňatek Závíše z Falkenštejna a sestry uherského krále Alžběty

6. května 1288 narození prvního syna Václava II. Přemysla Otakara

léto 1288 návrat Závíše z Falkenštejna z Uherského království

1288 – 1289 zatčení Závíše z Falkenštejna

počátek 1289 nový směr zahraniční politiky Václava II.
1289 – 1290 odboj Vítkovců
6. října 1289 narození syna Václava (Václav III.)
1289– 1292 zisk Kladska, Bytomska, Opolska a Krakovska
24. října 1290 poprava Závaše z Falkenštejna
1289 – 1290 příliv nových rádců a diplomatů a dvoře Václava II.
1291 Václav II. získal slib znovupřipojení Chebska
15. července 1291 smrt římského krále Rudolfa I. Habsburského
5. května 1292 za přispění Václava II. zvolen Adolf Nassavský římským králem
10. srpna 1292 založení Zbraslavského kláštera
srpen 1292 válečné tažení do Krakovska a Sandoměřska
1292–1295 první pokusy o získání polské koruny
26. června 1295 korunovace Přemysla Velkopolského polským králem
8. února 1296 zavraždění polského krále Přemysla Velkopolského
1296–1297 příchod basilejského biskupa Petra z Aspeltu do služeb českého krále
1297 jednání s Albrechtem Habsburským proti římskému králi Adolfovi
2. června 1297 korunovace Václava II. a Guty Habsburské v Praze
18. června 1297 úmrtí královny Guty Habsburské
23. června 1298 detronizace římského krále Adolfa I.
2. července 1298 římský král Adolf padl v bitvě u Gölheimu
27. července 1298 Albrecht Habsburský zvolen římským králem
podzim 1298 setkání říšských kurfiřtů v Norimberku, včetně Václava II.
1300 Horní zákoník Václava II., *Ius regale montanorum*
1300 mincovní reforma Václava II.
červenec 1300 sňatek Václava II. a Richenzeny Velkopolské
srpen 1300 korunovace Václava II. polským králem
červen 1301 moravská jednání Václava II. a zástupců uherského království
srpen 1301 jednání v Hodoníně o příchodu syna Václava II. do Uher
asi 27. srpna 1301 korunovace syna Václava II. uherským králem (Ladislav V.)
podzim 1301 papež Bonifác VIII. zpochybňuje nároky Přemyslovců na uherský trůn

1302 – 1303 vznik protipřemyslovské koalice – Habsburkové, papež a strana Anjouovců Karla Roberta.

1303 pokus o navázání spojení s francouzským králem Filipem IV.

1303 patrně v tomto roce vyhořel královský palác na Pražském hradě

26. května 1303 korunovace Richenzeny Velkopolské (Eliška Rejčka)

31. května 1303 papež Bonifác VIII. stanovil půlroční lhůtu do vynesení konečného nálezu v otázce dědictví uherského království a následně uznal nároky Karla Roberta

léto 1304 tažení Václava II. do Uher a návrat Václava – Ladislava V.

podzim 1304 vojenské tažení Albrechta Habsburského do Českého království

jaro 1305 akutní projev chronické nemoci Václava II.

21. června 1305 úmrtí českého a polského krále Václava II.

18. srpna 1305 smír Václava III. s římským králem Albrechtem I. Habsburským

9. října 1305 Václav III. se zřekl se nároků na uherský trůn

říjen 1305 Václav III. se oženil s Violou Těšínskou

únor 1306 svatba Anny Přemyslovny a Jindřicha Korutanského

jaro 1306 Václav III. vyhlásil zemskou hotovost

červenec 1306 tažení do Polska

4. srpna 1306 Václav III. byl zavražděn v Olomouci

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

Nevydané prameny:

NA, *Archiv kolegiální kapituly vyšehradské*, č. 103, č. 105.

NA, *Česká finanční prokuratur*, č. 8, č. 9.

NA, *Křižovníci s červenou hvězdou – generalát a konvent*, č. 76.

NA, *Archiv zrušených klášterů za Josefa II*, č. 359, č. 637,

sg. ŘC Plasy – 56.

SOA Třeboň, VS Sedlec, č. 5.

Formulářová sbírka Zdeňka z Třebíče, Národní knihovna Praha,

sbírka rukopisů, sg. I E 48.

Moravský zemský archiv v Brně, E 8 Cisterciáci Ždár/Sázavou, sig. A 29.

Vydané prameny:

AEGIDIUS ROMANUS (Egidio Colonna), *De regimine principum Libri III*, Romae 1607, Neudruck Darmstadt 1967.

Alexandreida. Památky staré literatury české, Václav Vážný (uspoř.), Praha 1964.

ANDREAS CAPELLANUS, *The Art of Courtly Love*, John Jay Parry (trans.), New York 1960.

Annales Colmarienses maiores, MGH Scriptores XVII, Philipp Jaffé (ed.), Hannoverae 1861, s. 202-232.

Annales sancti Rudberti Salisburgensis, MGH IX, Georg Heinricus Pertz (ed.), Hannoverae 1851 (Nachdruck 1963), s. 758-810.

Archiv český 2, 3, František Palacký (ed.), Praha 1842, 1844.

Archiv český 10, 11, Josef Kalouse (ed.), Praha 1890, 1892.

Archiv pražské metropolitní kapituly I., Katalog listin a listů z doby předhusitské /–1419/, Jaroslav Eršl – J. Pražák (edd.), Praha 1958.

Archivum Coronae regni Bohemiae I., II., Václav Hrubý (ed.), Praha 1928.

- Benedicti minoritae dicti chronica et eius continuatio*, in: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, 1, cz. 2.–3, Ladislav Dušek (ed.), Kraków 1989.
- Bible*, První kniha Samuelova, Český ekumenický překlad, 1970 – 1991.
- Breslauer Stadtbuch 1299–1358*, CDSI III, Colmar Grünheigen (ed.), Breslau 1860.
- Calendar of the Patent Rolls (Calendarium Rotulorum Patentium, Rotuli litterarum patentium)* Edward I. 1301–1307, H. C. Maxwell–Lyte (ed.), London 1898.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I*, Gustav Friedrich (ed.), Pragae 1904–1907.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II*, Gustav Friedrich (ed.), Pragae 1912.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/1*, Gustav Friedrich (ed.), Pragae 1943.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/2*, Gustav Friedrich – Zdeněk Kristen (edd.), Pragae 1962.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1*, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Pragae 1962.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1*, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Pragae 1974.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/2*, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Pragae 1981.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/3*, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Pragae 1982.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/4*, – Sáša Dušková – Václav Vašků (edd.), Pragae 1983.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae VI/1*, Zbyněk Sviták – Helena Krmíčková – Jarmila Krejčíková (edd.) ve spol. s Janou Nechutovou, Pragae 2007.
- Codex diplomaticus Brandenburgensis C II 4*, Adolf Friedrich Riedel (ed.), Berlin 1834–1858.
- Codex diplomaticus Moraviae IV. a V.*, Antonín Boček (ed.), Olomucii 1845.
- Codex diplomaticus Silesiae V.*, Wilhelm Wattenbach (ed.), Breslau 1862.
- Codex diplomaticus Silesiae XVI. Regesten zur Schlesischen Geschichte 1301– 1315*, Colmar Grünhagen – Karl Wutke (edd.), Breslau 1892.
- Codex iuris Bohemici I.*, Hermenegild Jireček (ed.), Pragae 1867.

- Codex iuris municipalis I.*, Jaromír Čelakovský (ed.), Pragae 1886.
- Codex Manesse. Die Miniaturen Grossen Heidelberger Liederhandschrift*, Ingo Walther – Gisela Siebert (edd.), Frankfurt am Main 1992.
- Continuatio Vindobonensis*, MGH Scriptorum IX, Wilhelm Wattenbach (ed.), Hannoverae 1851.
- Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series II, Bertold Bretholz (ed.), Berlin 1923.
- Český korunovační řád a jeho původ*, Josef Cibulka (ed.), Praha 1934.
- Das Habsburgische Urbar Bd II.1.*, Rudolf Magg (ed.), Basel 1899.
- Das St. Pauler Formular. Briefe und Urkunden aus der Zeit König Wenzels II.*, Johann Loserth (ed.), Prag 1896.
- Decem registra censuum*, Josef Emler (ed.), Pragae 1881.
- Die „Laaer Briefsammlung“. eine Quelle zur inneren Geschichte Österreichs unter Ottokar II. Přemysl*, Max Weltin (ed.), Wein – Köln – Graz 1975.
- Die älteren Tiroler Rechnungsbücher*, Christoph Haidacher (ed.), Innsbruck 1993.
- Die Goldene Bulle Kaiser Karls IV. vom Jahre 1356*, MGH Fontes iuris Germaniae antiqui in usum scholarum ex Monumenta Germaniae historica separatim editi XI, Wolfgang Fritze (ed.), Weimar 1972.
- Die gute Frau. Gedicht des dreizehnten Jahrhunderts*, in: Zeitschrift für deutsches Altertum 2, Emil Sommer (Hg.), 1842.
- Die Chronik der Mathias von Neuenburg*, MGH Scriptorum rerum Germanicarum. Nova series, Adolf Hofmeister (ed.), München 1984 (Nachdruck), s. 1-747.
- Die Privaturkunden des Mittelalters*, Oswald Redlich (ed.), München – Berlin 1911.
- Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchiv zu Wien I*, Gaston Grafen von Pettenegg (Hg.), Prag–Leipzig 1887.
- Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil I–III, Buch I–III*, MGH Staatsschriften des späteren Mittelalters, Sabine Krüger (ed.), Stuttgart 1973–84.
- ENGELBERTI ABBATIS ADMONTENSIS, *De regimine principum*, Ratisbonae 1725.
- Fontes reum Austriacarum II/23*, Matthias Panegerl (ed.), Wien 1865.
- Formulář Tobiáše z Bechyně*, Jan Bedřich NOVÁK (ed.), Praha 1903.
- Frater Colda ordinis praedicatorum. Tractatus mystici. Mystické traktáty*, Fontes latini Bohemorum, Dana Martínková (ed.), Praha 1997.

- Gisleberti Chronicon Hanoniense*, MGH Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi XXIX, Wilhelm Arndt (ed.), Hannoverae 1869, s. 294–301.
- HEINRICH VON FREIBERG, *Rytířská jízda Jana z Michalovic*, Marie Ryantová (překlad), Praha 2005.
- HEINRICH VON FREIBERG, *Tristan*, in: Heinrich von Freiberg (Dichtungen). Mit Einleitungen über Stil, Sprache, Metrik, Quellen und die Persönlichkeit des Dichters, Alois Bernt (Hg.), Hildesheim – New York 1978.
- Hincmarus De ordine palatii (editio altera)*, MGH, Fontes iuris Germanici antiqui in usum scholarum separatim editi III, Thomas Gross – Rudolf Schieffer (edd.), Hannoverae 1980, s. 1-119.
- HINCMARUS RHEMENSIS, *Coronationes regiae*, Patrologie Latina 125.
- Husitská kronika Vavřince z Březové*, FRB V, Jaroslav Goll (ed.), Praha 1893, s. 327-534.
- Kronika Bartoška z Drahonice*, FRB V, Jaroslav Goll (ed.), Praha 1893, s. 589-628.
- Chronicon Francisci Pragensis*, FRB Serier Nova I, Jana Zachová (ed.), Praha 2000.
- Chronica principum Saxoniae et Monumenta Brandenburgensia*, MGH Scriptorum XXV, Oswald Holder–Egger (ed.), Hannoverae 1880, s. 468-486.
- Chronica S. Petri Erfordensis*, MGH SS XXX, Oswald Holder–Egger (ed.), Hannoverae 1896, s. 335-457.
- Chronicon Aulae regiae, Zbraslavská kronika*, František Heřmanský – Zdeněk Fiala (edd.), Praha 1976.
- Ioannis Saresberiensis Episcopi Carnotensis Policratici sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum libri VIII*, t. I–II, Clement Charles Julian Webb (ed.), Frankfurt am Main 1965.
- Iohannes abbas Victoriensis Liber certarum historiarum 1*, MGH Scriptorum rerum Germanicarum et usum scholarum separatim editi, Fedor Schneider (ed.), Hannoverae 1909, s. 1-387.
- Jan z Michalovic*, Arnošt Kraus, Praha 1888.
- JANSEN ENIKEL, *Weltchronik, Fürstenbuch*, MGH Deutsche Chroniken, Philip Strauch (ed.), Hannover 1900, s. 1-819.
- Johannis Marignola Chronicon*, FRB III, Josef Emler (ed.), Praha 1882, s. 485-604.
- Kanovník Vyšehradský*, FRB II, Josef Emler (ed.), Praha 1874, s. 201-237.
- Karel IV. Literární dílo*, Praha 2000.

- Klaret a jeho družina. Slovníky veršované I.*, Václav Flajšhans (ed.), Praha 1926.
- Kodex diplomaticzny Katedry krakovskiej s. Waclawa*, Franciszek Piekosiński (ed.), Krakow, 1874.
- Kodex diplomaticzny Wielkopolski I.–V.*, Poznaň 1877–1908.
- Kodex dyplomatyczny Malopolski II*, Franciszek Piekosiński (ed.), Kraków 1886.
- Kosmovy kroniky, překlad a komentáře*, Marie Bláhová – Zdeněk Fiala (edd.), Praha 1974.
- Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a báby jeho svaté Ludmily*, Jaroslav Ludvíkovský (ed.), Praha 1978.
- Kronika Beneše Krabice z Weitmile*, FRB IV, Josef Emler (ed.), Praha 1884, s. 457-548.
- Kroniky doby Karla IV.*, Marie Bláhová (ed.), Praha 1987.
- Kronika Zbraslavská*, Jan Bedřich Novák (překlad) – Václav Novotný (úvod) Praha 1905.
- Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy blahoslavené Kláry*, Jan Kapistrán Vyskočil (ed.), Praha 1932.
- Letopis žďárský větší*, FRB II, Josef Emler (ed.) Praha 1874, s. 521-550.
- Letopisové Jindřicha Heimburského*, FRB III, Josef Emler (ed.), Praha 1882, s. 303-322.
- Letopisy české*, FRB II, Josef Emler (ed.), Praha 1874, s. 380-384.
- Listy bílé paní rožmberské*, Anna Skýbová – Jaroslav Polák (edd.), Praha 1985.
- Listy kláštera Zbraslavského*, Ferdinand Tadra (ed.), Praha 1904.
- Fragmente eines Formelbuches Wenzels II. von Böhmen*, Joseph Loserth (ed.), Archiv für öesterreichische Geschichte 57, 1878.
- Listy královny Kunhuty králi Přemyslovi*, Bedřich Mendl (ed.), Praha 1997.
- MAGISTRI JOHANNIS HUS, Posttila adumbrata*, Bohumil Ryba (ed.), Praha 1975.
- Minnesang. Středověký rytířský zpěv 12.–15. století*, Jaroslav Vanický (ed.), Praha 1958.
- Monumenta Egrana. Denkmäler des Egerlandes als Quellen für dessen Geschichte I. (805–1322)*, Heinrich Gradl (ed.), Eger 1886.
- Monumenta Welforum antiqua*, MGH Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum XLIII, Ludwig Weiland (ed.), Hannover 1869, s. 12-41.

- Monumenta Wittelsbacensia. Urkundenbuch zur Geschichte des Hauses Wittelsbach 1293–1397 II*, Franz Michael Wittmann (ed.), München 1861.
- Moravské a slezské listiny lichtenštejnského archívu ve Vaduzu I*, (1173–1380), Jan Bystřický – František Spurný – Ludvík Václavek – Metoděj Zemek (edd.), Brno 1991.
- Nejstarší rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*, Jiří Daňhelka – Bohuslav Havránek (edd.) s historickým komentářem Zdeňka Kristena, Praha 1958.
- Nekrologium kláštera sv. Anny v Praze*, Josef Emler (ed.), Praha 1878.
- Nově nalezený zlomek Formuláře Tobiáše z Bechyně*, Eduard Šebesta (ed.), Praha 1905.
- O království ke králi kyperskému*, in: *Texty k studiu dějin středověké filosofie*, Stanislav Sousedík (překlad), Praha 1994.
- Ordonnance de l'Hôtel* (Paris, Archives nationales, JJ 57 F. 1–1. Paris, Bibliothèque nationale, latin, 12814 F. 61–69 anc.49–57.),
<http://www.cn-telma.fr/ordonnances/ordonnance1/>.
- Ottokars Österreichische Reimchronik*, Joseph Seemüller (ed.), MGH Deutsche Chroniken V/1, 2, Hannover, 1890–1893.
- OVIDIUS, *Jak léčit lásku*, Ivan Bureš (překlad), Praha 1924.
- OVIDIUS, *O lásce a milování*, Zdeněk Metrlík – Dana Svobodová (překlad) Praha 1990.
- PAPROCKÝ z HLOHOL Bartoloměj, *Diadochus...o stavu panském a rozmnožení jeho...*, Praha 1602.
- Pasionál abatyše Kunhuty*, Emma Urbánková – Karel Stejskal (edd.), Praha 1975.
- PAVEL STRÁNSKÝ, *Respublika Bojema*, Bohumil Ryba (překlad.), Praha 1969.
- Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, FRB IV., Josef Emler (ed.), Praha 1884.
- PETRUS ALFONSI, *De disciplina clericali*, Eberhard Hermes (ed.), Paul Rogan Quarrie (trans.), Berkeley – Los Angeles 1977.
- Pokračovatelé Kosmovi*, Marie Bláhová – Zdeněk Fiala (edd.), Praha 1974
- Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, FRB II, Josef Emler (ed.), Praha 1874, s. 308–334.
- Přibíka z Radenína řečeného Pulkava Kronika česká*, FRB V, Jaroslav Goll (ed.), Praha 1893, s. 1–326.

- Regesta diplomatica nec non epistolaris regni Bohemiae et Moraviae II., III, IV.*, Josef Emler (ed.), Pragae 1882–1890.
- Regesta Habsburgica, Regesten der Grafen von Habsburg und der Herzoge von Österreich aus dem Hause Habsburg, (1281–1298)*, Harold Steinacker (ed.), Innsbruck 1934.
- Regesta Habsburgica. Regesten der Grafen von Habsburg und der Herzoge von Österreich aus dem Hause Habsburg (bis 1281)*, Harold Steinecker (ed.), Innsbruck 1905.
- Regesta Imperii VI/1. Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1273–1313. Vierte Abteilung Heinrich VII. 1288/1308–1313. Erste Lieferung 1288/1308–August 1309*, Kurt-Ulrich Jäschke – Peter Thorau, Wien–Weimar–Köln, Böhlau 2006.
- Regesten der Margrafen von Brandenburg aus askanischem Hause*, H. Krabbo – G. Winter (edd.), Lfg. I–XII, 1910–1955,
- Regesten zur schlesischen Geschichte bis Jahre 1300* (CDSI VII/ 1–3), Breslau 1872
- Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae*, Josef Emler (ed.), Prag 1886.
- ROBERT WACE, *Roman de Brut*, Ivor Arnold (ed.), Paris 1938–1940.
- Sächsische Weltchronik. Eberhards Reimchronik von Gandersheim. Braunschweigische Reimchronik. Chronik des Stiftes S. Simon und Judas zu Goslar. Holsteinische Reimchronik*, MGH Deutsche Chroniken 2, Ludwig Weiland (ed.), Hannover 1877, s. 280-633.
- Schlesisches Urkundenbuch IV*, Irwing Irgang (ed.), Böhlau 1988.
- Sigfridi de Balnhusin Historia universalis et Compendium Historiarum*, MGH SS XXV, Osvald Holder–Egger (ed.), Hannover 1880, s. 679-718.
- SMIL FLAŠKA Z PARDUBIC, *Nová rada*, Jiří Daňhelka (ed.), Praha 1950.
- Staročeská Alexandreida*, Václava Vážný (uspoř.), Praha 1949
- Staročeská kronika tak řečeného Dalimila /1–2/*. (Vydání textu a veškerého textového materiálu), Jiří Daňhelka – Bohuslav Havránek – Naděžda Kvítková (edd.), Praha 1988
- Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila*, (ed.) Jiří Daňhelka a kol., díl 2, Praha 1988.
- Staročeský překlad spisu Jana Guallensis, O čtyřech stěžejních ctnostech*, František Šimek (ed.), VKČSN, Třída filozofcko–historicko–filologická, 1951.

- The Vulgate Version of the Arturian Romances*, Heinrich Oskar Sommer (ed.), Washington 1908–1916.
- TOMÁŠ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, *Knížky o hře šachové a jiné*, F. Šimek (ed.), Praha 1956.
- Tzv. Kronika Pražské univerzity*, FRB V, Jaroslav Goll (ed.), Praha 1893, s. 565-588.
- Über Formelbücher*, František Palacký (ed.), Prag 1842–1847.
- Účty hradu Karštejna z let 1423–1434*, Josef Pelikán (ed.), Praha 1948.
- Urkundebuch Stadt Basel 3. (1291–1300)*, Rudolf Wackernagel (Hg.), Basel 1896.
- Urkunden der Stadt und Landschaft Zürich*, Werner Schnyder (ed.), Zürich 1957.
- Urkunden zur Geschichte der eidgnössischen Bünde*, Joseph Eutyck Kopp (Hg.), Lucern 1853.
- Urkundenbuch Stadt und Landschaft Zürich*, Bd. 6, J. Escher – P. Schweizer (edd.), Zürich 1905.
- Urkundenbuch Stadt und Landschaft Zürich*, Bd. 12, Paul Kläuli (ed.), Zürich 1939.
- VÁCLAV ŠAŠEK Z BÍŘKOVA, *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa*, Bohumil Mathesius (překlad), Praha 1974.
- VALTER VON DER VOGELWEIDE, *Sprüche und Lieder*, Helmut Protze (Hg.), Leipzi 1983.
- Vita fratris Hroznatae*, FRB I, Josef Emler (ed.), Praha 1873.
- Vita sancti Thomae*, J. W. C. Robertson (ed.), London 1877.
- WALTER VON DER VOGELWEIDE, *Sprüche und Lieder*, H. Protze (ed.), Leipzig 1983.
- VALTER VON DER VOGELWEIDE, *Gedichte, Mittelhochdeutsche Text und Übertragung*, Petr Wapenski (Hg.), Frankfurt am Main 2006.
- WOLFRAM VON ESCHENBACH, *Parzival*, Jindřich Pokorný (překlad), Praha 2000.
- „Yconomica“ Konrad von Megenberg, *Die Werke des Konrad von Megenberg, Ökonomik, Teil I–III, Buch I–III*, MGH Staatsschriften des späteren Mittelalters, Sabine Krüger (ed.), Stuttgart 1973–84.
- Zlá léta po smrti krále Přemysla Otakara II.*, FRB II, Josef Emler (ed.), Praha 1874, s. 335-375.
- Život císaře Karla IV.*, FRB III, Josef Emler (ed.), Praha 1882, s. 323-418.

Literatura:

- AHRENS K. H., *Residenz und Herrschaft. Studien zu Herrschaftorganisation, Herrschaftspraxis und Residenzbildung der Markgrafen von Brandenburg im späten Mittelalter*, Frankfurt a. M. – Bern – New York – Paris 1990.
- Allgemeine Deutsche Biographie*, 25 Bd., Berlin 1970.
- Alltag bei Hofe*, Residenzenforschung 5, Werner Paravicini (Hg.), Sigmaringen 1995.
- ALTHOFF G. – SIEP L., *Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertsysteme von Mittelalter bis zur französischen Revolution*, in: *Frühmittelalterliche Studien* 34, 2000, s. 384–411.
- ALTHOFF G., *Inszenierte Herrschaft. Geschichtsschreibung und politisches Handeln im Mittelalter*, Darmstadt 2003.
- ANNAS G., *Hoftag – Gemeiner Tag – Reichstag. Studien zur strukturellen Entwicklung deutscher Reichsversammlungen des späten Mittelalters (1349–1471)*, Bd. 2, Göttingen 2004.
- Antika a česká literatura*, kol. autorů, Praha 1978.
- ANTONÍN R., *Správa polského území za vlády posledních Přemyslovců*, SPFFBU 48, 2001, s. 17–36.
- ANTONÍN R., *Hnězdenská korunovace krále Václava II.*, ČMM 123, 2004, s. 337–365.
- ANTONÍN R., *Moc posledních Přemyslovců v piastovském Polsku na přelomu 13. a 14. století*, in: *Od knížat ke králům. Sborník k šedesátým narozeninám profesora Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 177–198.
- ANTONÍN R., *Ideál panovnické moci v narativních pramenech českého středověku*, in: *Dvory rezidence ve středověku. II. Skladba a kultura středověké společnosti*, Praha 2008, s. 401–418.
- ARÉISE Ph., *Geschichte der Kindheit*, München 1977⁴.
- ARNOLD K., *K sociálním dějinám dětství ve středověku*, *Historická demografie* 15, 1991.
- BALETKA T., *Dvůr, rezidence a kancelář moravského markraběte Jošta (1375–1411)*, SAP 2/46, Praha 1996, s. 259–536.
- BALETKA T., *Páni z Kravař*, Praha 2004.

- BALETKA T., *Olomoucké biskupství a proměny jeho správního organismu mezi středověkem a novověkem*, in: Korunní země v dějinách českého státu III., Praha 2007, s. 161–170.
- BAR P., *Král a kníže. Přemysl Otakar II. a Jindřich IV. Probus*, SPFFBU C 52, 2005, s. 57–71.
- BAR P. *Vratislavský vévoda Jindřich IV. Probus a poslední Přemyslovci*, ČČH 106, 2008, s. 753–787.
- BARAŇSKI M. K., *Dynastia Piastów w Polsce*, Warszawa 2006.
- BEER K., *Albrecht von Seeberg*, Bohemia 3, 1963, s. 150–172.
- BEHR H. J., *Artusidentität und ritterliche Selbstdarstellung in der 'Ritterfahrt Johannis von Michelsberg'*, in: Deutsche Literatur des Mittelalters in Böhmen und über Böhmen, Dominique Flieger – Václav Bok (Hg.), Wien 2001, s. 65–80.
- BENEŠ F., *Stav sedleckého kláštera za opata M. Oldřicha z Paběnic*, Kutnohorské příspěvky, 1930–1931, s. 1–16.
- BENEŠOVSKÁ K., *Pražský hrad v době gotické*, in: Umělecké památky Prahy, Pavel Vlček a kol., Praha 2000, s. 24–27.
- BENEŠOVSKÁ K., *Královský dům v Brně a jeho kaple*, in: *Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich výzdoba*, Jiří Fajt (ed.), Praha 2003, s. 426–431.
- BERANOVÁ M., *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*, Praha 2005.
- BERGES W., *Das Reich ohne Hauptstadt*, in: *Das Hauptstadtproblem in der Geschichte*, Festgabe zum 90. Geburtstag Friedrich Meineckes (Tübingen, 1952), Goldbach 1993, s. 1–29.
- BLÁHOVÁ M., *Druhé pokračování Kosmovo*, Sborník historický 21, 1974, s. 5–39.
- BLÁHOVÁ M., *Terminologie sídlišť ve vyprávěcích pramenech 1. čtvrtiny 12. století*, ČsCH 26/2, 1978, s. 249–278.
- BLÁHOVÁ M., *Evropská sídliště v latinských pramenech období raného feudalismu. Terminologický rozbor*, AUC, Philosophica et historica, Monografia C, Praha 1983.
- BLÁHOVÁ M., *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota (III)*, Praha 1995.

- BLÁHOVÁ M., *Cisterciáci ve službách české politiky za posledních Přemyslovců a při nástupu Lucemburků*, in: *Klastror w spoleczenstwie średniowiecznym i nowożytnym*, Opole–Wrocław 1996, s. 363–368.
- BLÁHOVÁ M., *Historická chronologie*, Praha 2001.
- BLÁHOVÁ M., *Toledská astronomie na dvoře Václava II.*, in: *Sborník k šedesátinám docenta Vladimíra Nálevky*, AUC, *Philosophica et historica* 2, 1998, *Studia historica*, Praha, 2001, s. 21–28.
- BLÁHOVÁ M., *Dějepisectví v českých zemích přemyslovského období*, in: *Przemysłidi i Piastowie – twórcy i gospodarze średniowiecznych monarchii*, Jozéf Dobosz (ed.), Poznań 2006, s. 107–140.
- BLÁHOVÁ M., *Praha jako rezidenční město za posledních Přemyslovců*, in: *Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*, Kateřina Jišová (ed.), Praha 2007, s. 49–60.
- BLOCH M., *Králové divotvůrci*, Praha 2004.
- BLOKŠE J., *Dante Alighieri a Čechy*, ČMM 18, 1894, s. 1–9, 110–116.
- BOBKOVÁ L., *Cestování, součást politické praxe. Cesty Karla IV. po korunních zemích*, in: *Cesty a cestování v životě společnosti*, Lenka Bobková – Michaela Neudertová (edd.), Ústí nad Labem 1997, s. 63–70.
- BOBKOVÁ L., *Velké dějiny země Koruny české IV.a*, Praha – Litomyšl 2003.
- BOBKOVÁ, *Rezidenční a správní centra v zemích Koruny české za vlády Lucemburků*, in: *Korunní země v dějinách českého státu III.* Praha 2007, s. 23–48.
- BOBKOVÁ L., *Rezidenční a správní centra v zemích Koruny české za vlády Lucemburků*, in: *Korunní země v dějinách českého státu III.*, Praha 2007, s. 23–48.
- BOLDAN K., *Bohemikální iluminované rukopisy knihovny cisterciáckého kláštera v Oseku z pohledu kodikologického*, in: *Miscelanea. Oddělení rukopisů a starých tisků*, 16, 1999–2000, Praha 2002, s. 52–99.
- BORKOVSKÝ I., *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*, Praha 1969.
- BORKOVSKÝ I., *Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě*, Praha 1975.
- BOROVSKÝ T., *Adventus regis v životě středověkého města*, in: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 338–348.
- BRAVERMANOVÁ M. –LUTOVSKÝ M., *Hroby a hrobky našich knížat, králů prezidentů*, Praha 2007.

- BRAVERMANOVÁ M., *Pochází korunovační meč z Svatováclavský z pokladu po Přemyslovcích?*, in: *Od knížat ke králům. Sborník k 60. narozeninám Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 105–123.
- BRÜHL C., *Zum Hauptstadtproblem im Frühmittelalter*, in: *Aus Mittelalter und Diplomatie. Gesammelte Aufsätze*, Bd. 1, Hildesheim 1989, s. 89–114.
- BRUNNER H., *Herren von Lippe*, *Zeitschrift des deutschen Vereins für Geschichte Mährens und Schlesiens* 17, 1872, s. 85–99.
- BRZUSTOWICZ B. W., *Turniej rycerski w Królestwie polskim w późnym średniowieczu i renesansie na tle europejskim*, Warszawa 2003.
- BUBCZYK R., *Gry w szachy i tabula na dworach możnowládczych i rycerskich późnośredniowiecznej Anglii. Funkcje i znaczenie w kulturze*, in: *Dvory a rezidence ve středoveku III. Všední a sváteční života na středověkých dvorech*, MHB 12/2009, Supplementum 3, s. 233–242.
- BUC Ph., *The Dangers of Ritual, Between Early Medieval Texts and Social Scientific Theory*, Princeton 2001.
- BUMKE J., *Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter*, München 1987.
- BUMKE J., *Mäzene im Mittelalter. Die Gönner und Auftraggeber der höfischen Literatur in Deutschland 1150–1300*, München 1979.
- BURDOVÁ P., *Desky zemské království českého*, Praha 1990.
- BUTZ R. – DANNENBERG L.–A., *Überlegung zu Theoriebildungen des Hofes*, in: *Hof und Theorie. Annäherung an ein historisches Phänomen*, Köln–Weimar–Wien 2004, s. 1–42.
- Curialitas. Studien zu Grundfragen der höfisch–ritterlichen Kultur*, Josef Fleckenstein (Hg.), Göttingen 1990.
- ČAPSKÝ M., *Proměny dvorské elity jako odraz prestiže opavských Přemyslovců*, in: *Dvory a rezidence ve středověku I*, MHB Supplementum 1, Praha 2006, s. 123–144.
- ČECHURA J., *Nejstarší český urbář (Urbář kláštera ve Vyšším Brodě z konce 70. let 13. století)*, *Právněhistorické studie* 27, 1986, s. 5–26.
- ČELAKOVSKÝ J., *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*, Praha 1881.

- ČERNÝ V., *Staročeská milostná lyrika a další studie ze staré české literatury*, druhé vydání, Praha 1948, Praha 1999.
- Česká literatura v letech 1310–1420*, Brno 2005.
- Člověk českého středověku*, F. Šmahel – M. Nodl (edd.), Praha 2002.
- Dějiny českého výtvarného umění I/1: od počátků do konce středověku*, Josef Krása (uspoř.), Praha 1984.
- Die Bischöfe des heiligen römischen Reiches 1198 bis 1448, Ein biografisches Lexikon*, Erwin Gatz (Hg.), Berlin 2001.
- Die gute Frau. Gedicht des dreizehnten Jahrhunderts*, in: *Zeitschrift für deutsches Altertum* 2, Emil Sommer (Hg.), 1842, s. 385–481;
- Dílo Františka Palackého I*, František Charvát (ed.), Praha 1941.
- DLUGOPOLSKI E., *Wladislaw Lokietek*, Katowice 1982.
- DRAGOUN M., *Den všední, den sváteční a politika*, MHB 4, 1995, s. 47–67.
- DROSSBACH G., *Der Hof zwischen Ideal und Wirklichkeit in der –Yconomica– Konrads von Megenberg*, in: *Hofe und Höfornungen 1200–1600, Residenzenforschungen* 10, 1999, s. 23–35.
- DÜLMEN van R., *Historische Anthropologie, Entwicklung, Probleme, Aufgaben*, Köln 2001.
- DURKHEIM E., *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Paris 1909.
- DUŠEK L., *Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování*, in: *Minulosti západočeského kraje XXVI.*, 1990, s. 7–112.
- DUŠKOVÁ S., *Zvláštní případy konfirmačních listin Václava II.*, *Rozpravy ČSAV* 69, sešit 9, 1959, s. 83–109.
- DUŠKOVÁ S., *Kdo byl notář Jindřich?*, SPFFBU–C 9, 1960, s. 59–74.
- DUŠKOVÁ S., *Formulář Tobiáše z Bechyně ve světle listin pražských biskupů*, SPFFBU–14, 1965, s. 53–74.
- DUŠKOVÁ S., *Kancelář jako nástroj politiky Přemysla Otakara II.*, FHB 1, 1979, s. 67–79.
- DVORSKÝ F., *O starožitném panském rodě Benešoviců I. O Benešovicích, vyjímaje rod pánů z Kravař*, Brno 1907.
- Dvory a rezidence ve středověku*, MHB Supplementum 1, Dana Dvořáčková–Malá (ed.), Praha 2006.

- Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, MHB, Supplementum 2, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008.
- DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ D., *Petr z Aspeltu mezi Přemyslovci a Lucemburky*, in: Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám profesorky Lenky Bobkové, Praha 2006, s. 27–35.
- DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ D., *Biskup Bernard z Kamence, zakladatel, rádce a kancléř a diplomat*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, MHB Supplementum 1, Praha 2006, s. 107–121.
- DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ D., *Familiars regis, Duchovenstvo na dvoře Václava II.*, in: *Od knížat ke králům. Sborník k šedesátým narozeninám profesora Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 165–176.
- DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ D., *Panovnický dvůr ve středověku. Struktura, prostor a reprezentace*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, MHB Supplementum 2, Praha 2008, s. 11–37.
- DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ D., *Cesta za polskou korunou českých králů*, in: *Historia u Piastów, Piastowie w historii*, Bogusław Czechowicz (ed.), Brzeg 2008, s. 25–36.
- DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ D., *K modelu panovnického dvora jako sociálního systému*, ČČH 2, 2009, s. 309–335.
- DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ D., *Dvorská kultura přemyslovského období. Nástin problematiky a možnosti výzkumu*, MHB 12/1, 2009, s. 9–43.
- EISLER M., *Geschichte Brunos von Schauenburg*, ZVGMS 8, 1904, s. 239–295; 9, 1905, s. 335–384; 10, 1906, s. 337–393; 11, 1907, s. 95–116, 344–380; 12, 1908, s. 187–196.
- ELIAS N., *O procesu civilizace I.*, Praha 2006.
- EMLER J., *Die Kanzlei Přemysl Ottokars II. und Wenzels II. und die aus derselben hervorgegangenen Formelbücher*, Prag 1879.
- FANTYSOVÁ–MATĚJKOVÁ J., *Lucemburkové a turnaje*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, MHB, Supplementum 2, Praha 2008, s. 419–452.
- FARAL E., *Les jongleurs en France au Moyen âge*, Paris 1910.
- FENSKE L., *Der Knappe: Erziehung und Funktion*, in: *Curialitas*, Josef Fleckenstein (Hg.), Göttingen 1990, s. 55–127, zde s. 59;
- FEYERABEND P., *Rozprava proti metodě*, Praha 2001.

- FIALA Z., *K počátkům listin v Čechách*, Historický sborník ČSAV 1, 1953, s. 27–45.
- FIALA, *Komorník a podkomoří. Pojednání o počátcích a vzájemném poměru obou do konce 13. století*, SH 2, 1954, s. 57–82.
- FIALA Z., *O pražském názvosloví a jeho významu ve vyprávěcích a diplomatických pramenech 12. – 13. století až do založení Starého Města pražského*, in: *Z českých dějin. Sborník prací in memoriam V. Husy*, Praha 1966, s. 35–62.
- FIALA Z., *Přemyslovské Čechy - český stát a společnost v letech 995-1310*, Praha 1975.
- FICKEN E., *Johann von Böhmen. Eine Studie zum romantischen Rittertum des 14. Jahrhunderts*, Inaugural – Dissertation, Göttingen 1932.
- Fiscal Accounts of Catalonia Under the Early Count-kings (1151–1213): 1151–1213*, Thomas N. Bisson (ed.), University of California Press, 1984.
- FÍŠER F., *Karlštejn, Vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*, Praha 1996.
- FLECKENSTEIN J., *Hofkapelle der deutschen Königen, I. Grundlegung, Die karolinische Hofkapelle, II. Die Hofkapelle im Rahmen der ottonische-sachsische Reichskirche*, Schiften der MGH 16/1–2, Stuttgart 1959, 1966.
- FLODROVÁ M., „Královský“ a „markraběcí“ dům v Brně, Brno v minulosti a dnes 13, 1995, s. 65–89
- FRAAZER J. G., *Zlatá ratolest*, Plzeň 2007.
- FRAKNÖI W., *Wenzels Wahl zum König von Bohmen*, Ungarische Rundschau 3, 1941, s. 16–46.
- FRANZL J., *Rudolf I. Der erster Habsburger auf dem deutschen Thron*, Graz – Wien – Köln 1986.
- Frau und Politik im Mittelalter*, Ulrich Müller – Franz Hundsnurscher – Cornelius Sommer (Hg.), Göppingen 1986.
- FROLÍK J. – SMETÁNKA Z., *Archeologie na Pražském hradě*, Praha 1999.
- Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa*, Hans Patze – Werner Paravicini (Hg.), Sigmaringen 1991.
- GERLICH A., *Die Machtposition des Mainzer Erzstiftes unter Kurfürst Peter von Aspelt (1306–1320)*, in: *Blätter für deutsche Landesgeschichte*, 1984, s. 255–291.
- GRAUS F., *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I.*, Praha 1953.

- HANKE-HAJEK E. – WIEDEN M. – ZATSCHEK H., *Die Geschichte der böhmischen Hofkapelle bis 1306*, Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 4, 1940, s. 25–81, 113–168.
- HAVEL D., *Listinné písmo v kanceláři Václava II. (1283–1305) a Václava III. (1305–1306) II. Typologie písma*, SPFFBU C 48, 2001, s. 37–65.
- HAVEL D., *Listinné písmo v kanceláři Václava II (1283–1305) a Václava III. (1305–1306), I. Přehled písařských individualit*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C 47, 2000, s. 71–130.
- HAVEL D., *Paleografický příspěvek k tzv. Svatováclavskému archivu na konci 13. století*, SPFFBU C 50, 2003, s. 75–87.
- HAVEL D., *Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století*, Brno 2008.
- HECK R., *Z problematiky ideologicznej Kroniki Zbraslavskiej*, in: *Studia z dziejów kultury i ideologii ofiarowane E. Maleczynskiej w 50 roczniczy pracy dydaktycznej i naukowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1968, s. 125–141.
- HEGER H., *Das Lebenszeugnis Walthers von der Vogelweide. Die Reiserechnungen der Passauer Bischof Wolfger von Erla*, Wien 1970.
- HEIDEMANN J., *Peter von Aspelt als Kirchenfürst und Staatsmann, Eine Beitrag für Geschichte Deutschland im 13. und 14. Jahrhundert*, Berlin 1875.
- HEINISCH Klaus J., *Bruno von Schauenburg Bischof von Olmütz (1245–1281). Kolonisateur und Staatsmann*, Jahrbuch der Schlesischen Friedrich–Wilhelms–Universität 20, 1979, s. 13–50.
- HERGEMÖLLER B. U., *Die „solempnis curia“ als Element der Herrschaftsausübung in der Spätphase Karls IV. (1306–1376)*, in: *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späten Mittelalter, Vorträge und Forschungen 48*, Peter Moraw (Hg.), Stuttgart 2002, s. 451–476.
- HESSEL A., *Jahrbücher des Deutschen Reiches uner König Albrecht I. von Habsburg*, München 1931.
- HILDEBRANT A., *Der Erzbischof und sein Chronist. Petr von Aspelt aus der Sicht Ottokar von Steiermarkt*, in: *Mainzer Almanach 1971*, s. 66–84.
- HIRSCHBIEGEL J., *Hof als soziales System. Der Beitrag der Systemtheorie nach Niklas Luhmann für eine Theorie des Hofes*, in: *Hof und Theorie. Annäherung an ein*

historisches Phänomen, Reinhardt Butz – Jan Hirschbiegel – Dietmar Willoweit (Hg.)
Köln–Weimar–Wien 2004, s. 43–54.

HIRSCHBIEGEL J., *Zur theoretischen Konstruktion der Figur des Günstlings*, in:
Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert,
Residenzenforschung 17, Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini (Hg.), Ostfildern
2004, s. 23–39.

HIRSCHBIEGEL J., *Gabentausch als soziales System? – Einige theoretische
Überlegungen*, in: Mitteilungen der Residenzen–Kommission, Sonderheft 2,
Ordnungsformen des Hofes, Ergebnisse eines Forschungskolloquiums der
Studienstiftung des deutschen Volkes, Ulf Christian Ewert – Stephan Selzer (Hg.),
Kiel 1997, s. 44–55.

HIRSCHBIEGEL J., *Hof als soziales System. Der Beitrag der Systemtheorie nach
Niklas Luhmann für eine Theorie des Hofes*, in: Hof und Theorie. Annäherung an ein
historisches Phänomen, Reinhardt Butz – Jan Hirschbiegel – Dietmar Willoweit (Hg.)
Köln–Weimar–Wien 2004, s. 43–54.

HLAVÁČEK I. – KAŠPAR J. – NOVÝ R., *Vademecum pomocných věd
historických*, Praha 2002.

HLAVÁČEK I., *Několik sfragistických poznámek k listině markraběte braniborského
Oty z roku 1281*, in: Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 2,
1957, s. 50–54.

HLAVÁČEK I., *Nový zlomek formuláře Tobiáše z Bechyně*, ČsČH 6, 1958, s. 541–
561.

HLAVÁČEK I., *Studie k diplomacie Václava IV. 4. Itinerář krále Václava IV.
(1361–1419)*, ČsČH 10, 1962, s. 64–94.

HLAVÁČEK I., *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích*, Praha 1966.

HLAVÁČEK I., *Studie k diplomacie Václava IV. 7. Dvě formulářové sbírky
s Václavovými písemnostmi*, SAP 13, 1963, s. 145–168.

HLAVÁČEK I., *Das mittelalterliche Bibliothekswesen in tschesicher Forschung der
Nachkriegszeit*, Mediaevalia Bohemica 1–1, 1969.

HLAVÁČEK I., *Das Urkunden– und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen
König Wenzel (IV.) 1376–1419. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Diplomatik.*
Schriften der MGH, Bd. 23, Stuttgart 1970.

HLAVÁČEK I., *Die Itinerare der böhmischen Herscher bis zum Jahre 1253 aus verwaltungsgeschichtlicher Sicht*, *Folia diplomatica* 1, 1971, s. 113–127.

HLAVÁČEK I., *Kronika Zbraslavská, listiny, diplomatika*, AUC, Phil. et hist. 2, *Studia historica* XXI, Praha 1981, s. 125–142.

HLAVÁČEK I., *K organizaci státního správního systému Václava IV. Dvě studie o jeho itineráři a radě*, Praha 1991.

HLAVÁČEK I., *Z každodennosti Karla IV. a jeho dvora. Ubytovací možnosti v Praze v polovině 14. století*, ČČH 90, 1992,

HLAVÁČEK I., *Überlegungen zum Kapellanat am Luxemburgischen Hof unter Johann von Luxemburg, Karl IV. und Wenzel*, in: *Alltag bei Hofe, Residenzenforschung* 5, Werner Paravicini (Hg.), Sigmaringen 1995, s. 83–111,

HLAVÁČEK I., *Verwaltungsgeschichtliche Bemerkungen zum Itinerar Johans von Luxemburg, Johann der Blinde, Graf von Luxemburg, König von Böhmen*, Michel Pauly (Hg.), Luxemburg 1997, s. 121–134; HLA VÁČEK, *Johann von Luxemburg und die böhmischen Städte: Bemerkungen zu Johans Itinerar*, King John of Luxembourg (1296–1346) and the art of his era, 1996, Klára Benešová (ed.), Praha 1998, s. 19–27.

HLAVÁČEK I., *Studie k českému Korunnímu archivu. (Karel jako bezprostřední příjemce listin svých poddaných)*, in: *Sciencia nobilitat. sborník prací věnovaných k poctě prof. PhDr. Františka Kavky, Drsc.*, Michal Svatoš (ed.), Praha 1998, s. 41–49.

HLAVÁČEK I., *Dvůr a rezidence českých panovníků doby přemyslovské a raně lucemburské. Stručný přehled vývoje a literatury pro dobu do roku 1346*, in: *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, edd. BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (*Opera historica* 7), České Budějovice 1999, s. 29–70.

HLAVÁČEK I., *Dvorské a zemské elity v Čechách v době Václava IV.*, in: *Genealogia. Stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*, Jan Paluski – Jan Wroniszewski (edd.), Toruń 2003, s. 301–316.

HLAVÁČEK I., *Poznámky k lékářům v Českém státě do poloviny 14. století*, in: *Curatores pauperum. Źródła i tradycje kultury charytatywnej Europy środkowej*, Antoni Barciak (ed.), Katowice 2004, s. 146–158.

HLAVÁČEK I., *Dvůr na cestách. Několik úvah a podnětů*, in: *Korunní země v dějinách českého státu III. Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve*

- dnech 26.–31. března 2006 v Clam–Gallasově paláci v Praze, Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), Praha 2007, s. 91–111.
- HLAVÁČEK, Z *novinek německého Residenzen– a Hofforschung*, Sborník archivních prací 57, 2007, č. 2, s. 740–752.
- HLEDÍKOVÁ Z. – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, Praha 2007.
- HLEDÍKOVÁ Z., *Svatojiřské kalendáře doby abatyše Kunhuty*, AUC Philosophica et Historica 2, Z pomocných věd historických IX, s. 61–81.
- HLEDÍKOVÁ Z., *(Arci)biskupský dvůr v Praze do doby husitské*, DP 3, 1991, s. 341–360.
- HLEDÍKOVÁ Z., *Biskupské a arcibiskupské centrum ve středověké Praze*, PSH 27, 1994, s. 5–23.
- HLEDÍKOVÁ Z., *Alžběta, dcera Václava III.*, MHB 5, 1996, s. 43–51.
- HLEDÍKOVÁ Z., *Biskup Jan IV. z Dražic*, Praha 1997.
- HLEDÍKOVÁ Z., *Vyšehradské probošství a české kancléřství v první polovině 14. století*, in. *Královský Vyšehrad II.*, Praha 2001, s. 74–89.
- HLOBIL I., *Přemyslovec Jan Volek (†1351)*, *Rodopisné, heraldické a sfragistické otázky*, Umění 6, 1987, s. 478 – 482.
- HOENSCH J. K., *Premysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König*, Graz Wien Köln 1989.
- Höfe und Hofordnungen 1200–1600*, *Residenzenforschung* 10, Werner Paravicini (Hg.), Stuttgart 1999.
- Höfe und Residenzen im Spätmittelalterlichen Reich. Eine dynastische–topografisches Handbuch*, Werner Paravicini (Hg.), Memmingen 2003.
- HOFFMANN F., *České město ve středověku*, Praha 1992.
- HOGGER J., *Die Kinderpsychologie Augustins*, München 1937.
- HORSKÁ P. – KUČERA M.– MAUR E.– HORSKÁ P., *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.
- HYNKOVÁ J., *Heidenreich Sedlecký*, Sborník 900 let cisterciáckého řádu, Praha 1998, s. 99–155.
- CHALOUPECKÝ V., *Jan IV. z Dražic, poslední biskup pražský*, *Časopis společnosti přátel starožitností českých XVI*, Praha 1908, s. 51–84, 133–163, 181–196.

- CHARVÁTOVÁ K., *Bernard z Kamenice, politik ve službách Václava II.*, in: Dějiny a současnost 6, 1998, s. 2–5.
- CHARVÁTOVÁ K., *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1145–1420 II.*, Praha 2002.
- CHARVÁTOVÁ K., *Václav II. král český a polský*, Praha 2007.
- CHARVÁTOVÁ K., *Cisterciáci na dvoře posledních Přemyslovců*, in: Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti, MHB, Supplementum 2, Praha 2008, s. 327–346.
- Ich – Ulrich von Liechtenstein. Litteratur und Politik im Mittelalter*, F. V. Spechler – B. Maier (Hg.) Klagenfurt 1999.
- IRGANG W., *Die Jugendjahre Herzog Heinrichs IV. von Schlesiens*, in: Zeitschrift für Ostforschung Länder und Völker im ostlichen Mitteleuropa, 1986.
- IWAŃCZAK W., *Dwór jako centrum kultury w czechach luksemburskich*, MHB 1, 1991, s. 145–181.
- IWAŃCZAK W., *Pasowanie rycerskie na ziemiach czeskich – ceremonia symboliczna i instrument polityki*, Kwartalnik Historyczny 2, 1984, s. 255–277.
- IWAŃCZAK W., *Po stopách rytířských příběhů*, Praha 2001.
- IWAŃCZAK W., *Zamki królewskie i arystokratyczne w Czechach jako miejsce tworzenia, recepcji i przekazywania wzorów kultury*, in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech, K. Wachowski (ed.), Wrocław 1996.
- Jagd und höfische Kultur im Mittelalter*, Werner Rösener (Hg.), Göttingen 1997.
- JAN L., *Neznámá listina na deblínské panství*, ČMM 114, 1995, s. 3–24.
- JAN L., *Herman z Hohenlohe, rádce a vyslanec českého krále Václava II.*, SPFFBU C 43, 1996, s. 17–35.
- JAN L., *Moravští podkomoří v době Václava II.*, ČČH 95/3, 1997, s. 315–348.
- JAN L., *Hodnostáři rytířských duchovních řádů na dvorech posledních Přemyslovců*, in: Česko–rakouské vztahy ve 13. století – Sborník příspěvků ze symposia konaného 26.–27. září 1996 ve Znojmě, Praha 1998, s. 134–148.
- JAN L., *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000.
- JAN L., *In ordine Cruciferorum Christo militavit. K osudům Ješka, syna Závěše z Falkenštejna a královny Kunhuty*, ČČH 98, 2000, s. 453–475.

- JAN L., *Několik postřehů k vývoji panovnické komory, soudů a správy země*, in: *Pocta Janu Janákovi. Předsedovi Matice moravské, profesoru Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátým narozeninám jeho přátelé a žáci*, Brno 2002, s. 76–82.
- JAN L., *Nezdařený pokus Václava II. o přenesení mělnické kapituly ke královské kapli Všech svatých*, SPFFBU C 50, 2003, s. 65–74.
- JAN L., *Úřad správy mince a písařství berně v době krále Václava II.*, in: *Milý Bore. Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*, Brno 2003, s. 29.
- JAN L., *Počátky turnajů v českých zemích a jejich rozkvět v době Václava II.* in: *Listy filologické 1–2*, Praha 2005, s. 1–20.
- JAN L., *Proces se Závišem a proměny královské vlády v letech 1289–1290*, ČČH 103/1, 2005, s. 1–40.
- JAN L., *Václav II. a struktury moci*, Praha 2006, zde s. 59–75.
- JAN L., *Skrytý půvab středoevropského modelu*, ČČH 4, 2007, s. 873–902.
- JAN L., *Deset „purkrabích“ na dvoře Přemysla Otakara II.*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II.*, MHB Supplementum 2, Praha 2008, s. 81–89.
- JANIŠ D., *Lenní systém olomouckého biskupství za episkopátu Dětricha z Hradce (1281–1302). K problematice lenních a lokačních listin*, ČMM 116, 1997, s. 325–346.
- JANIŠ D., *Ke skladbě dvora olomouckých biskupů ve 13. století*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura středověké společnosti*, MHB Supplementum II, Praha 2008, (v tisku), s. 347–362.
- JÁNOŠÍKOVÁ P., *K bernictví v době Lucemburků*, in: *Peníze v proměnách času V – Lucemburkové*, Zlatá Koruna 2005, s. 7–21.
- JANOWSKA B., *Wychowanie dziewcząt w sredniowiecznej Polsce*, in: *Nauczenie w dawnych wiekach*, W. Iwańczak – K. Bracha (edd.), Kielce 1997, s. 199–204.
- JASIŃSKI K., *Ryksa Elżbieta – Boemie et Polonie bis regina*, in: *Przemysł II. Odnowienie Królestwa Polskiego*, J. Krzyżaniakowej (ed.), Poznań 1997, s. 269–280.
- JASIŃSKI K., *Rodowód Piastów ślaskich*, Kraków 2007, s. 598–599.
- JEČNÝ H., *Středověké paláce v Praze*, in: *Staletá Praha 5*, 1971, s. 64–75.
- JEČNÝ H. – STEHLÍKOVÁ D. – TRYM M., *Nové prameny k dějinám cisterciáckého klášterního kostela na Zbraslavi*, in: *Umění 34*, 1986, s. 389, 399.

- JUREK T., *Rotacja elity dworskiej na Śląsku w XII–XIV w.*, in: *Genealogia, Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, Andrzej Radzimiński – Jan Wroniszewski (edd.), Toruń 1999, s. 7–27.
- JUREK T., *Dziedzic Królestwa Polskiego książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Kraków, 2006, s. 100.
- KADLEC Jaroslav, *Bischof Tobias und die Prager Diözese während seiner Regierungszeit 1279–1296*, *Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg* 6, 1972, s. 119–172.
- Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*, Ferdinand Seibt (Hg.), München 1978.
- KALISTA Z., *Blahoslavená Zdislava*, Řím 1968.
- KANTOROWICZ E. H., *The King's Two Bodies. A Study in Medieval Political Theology*, Princeton 1957.
- KAVKA F., *Správci financí Karla IV. (Příspěvek k dějinám královské komory)*, *Numismatické listy* 5–6, 1991, s. 138–150.
- KAVKA F., *Am Hofe Karls IV.*, Leipzig 1989.
- KAVKA F., *Na dvoře Karla IV.*, Praha 1993.
- KAVKA F., *Čtyři ženy Karla IV.*, Praha 2002.
- KAVKA F., *Správci financí Karla IV. (příspěvek k dějinám české královské komory)*, *Numismatické listy* 5–6, 2005, s. 138–150.
- KASÍK S., *Nejvyšší číšník Království českého v rodě pánů z Vartenberka*, *Heraldická ročenka* 1999–2000, s. 58–71.
- KIRT D., *Zwischen Luxemburg und Habsburg: Peter von Aspelt an den fürstlichen Höfen vor seiner böhmischen Zeit*, in: *Dvory a rezidence III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech*, Supplementum 3, MHB 12, 2009, s. 431–445.
- KLAUS A., *Kind und Gesellschaft in Mittelalter und Renaissance. Beiträge und Texte zur Geschichte der Kindheit*, Paderborn 1980.
- KNOTHE H., *Bernhard von Kamenz, der Stifter des Klosters Marienstern*, in: *Archiv für die Sächsische Geschichte* 4, 1866, s. 82–115.
- KNOTHE H., *Geschichte der Herren von Kamenz*, in: *Neues lausitisches Magazin* 43, 1866, s. 81–11.
- KOLLER H., *Die Residenz im Mittelalter*, *Jahrbuch für Geschichte der oberdeutschen Reichsstädte* 12/13, 1966/67, s. 9–39.

- KOLLER H., *Die Residenz im Mittelalter*, Jahrbuch für Geschichte der oberdeutschen Reichsstädte 12/13, 1966/67, s. 9–39.
- KONVIČNÁ J., *Dynastické počátky opavských Přemyslovců a jejich vazba na politiku českých králů*, *Paginae historiae* 4, 1996, s. 5–38.
- KOPIČKOVÁ B., *Vstup české mediaevalistiky do studia dětské problematiky ve středověku? Glosy a otázky*, in: *Dítě a dětství napříč staletími*, 2. Pardubické bienále 4. – 5. dubna 2002, s. 49–60.
- KOPIČKOVÁ B., *Eliška Přemyslovna. Královna česká*, Praha 2003.
- KOPP J. E., *Geschichte der eidgenössischen Bünde mit Urkunden*, Bd. 3, Berlin 1862.
- KOTLÁROVÁ S., *Bavorové erbu střely*, České Budějovice 2004.
- KRÁSA J., *Rukopisy Václava IV.*, Praha 1974.
- KRÁSA J., *České iluminované rukopisy 13.–16. století*, s. 379.
- KRCHŇÁK A., *Die Herkunft der astrologischen Handschriften und Instrumente des Nikolaus von Kues*, in: *Mitteilungen und Forschungsbeiträge der Cussanus-Gesellschaft* 3, 1963, s. 108–180.
- KRIEGER K. – F., *Rudolf von Habsburg*, Darmstadt 2003.
- KRINGS H., *Ordo. Philosophisch-historische Grundlegung einer abendlandischer Idee*, Mainz 1982².
- KRZENECK T., *Eine Stauferin am Prager Hof. Kunigunde von Schwaben (1202–1248)*, *Bohemia* 31, 1990, s. 245–259.
- KUBŮ F., *Chebská svatba roku 1285*, in: *Seminář a jeho hosté*, Praha 1992, s. 29–46.
- KUČERA L., *Dějiny krbu na našem území*, Kuděj 2001, s. 3–13.
- KUTHAN J., *Zvíkovský purkrabí Hirzo. Příspěvek k dějinám kolonizace jižních Čech*, *ČsČH* 19, 1971, s. 711–725.
- KUTHAN J., *Umění doby posledních Přemyslovců Praha*, Roztoky u Prahy 1982.
- KUTHAN J., *Přemysl Otakar II. Král železný a zlatá. Král zakladatel a mecenáš*, Praha 1993.
- KUTRZEBA S., *Starostowie. Ich poczatki i rozwoj v XIV. w.*, Krakow 1903.
- KVĚT J., *Iluminované rukopisy královny Rejčky*, Praha 1931.
- KYBALOVÁ L., *Středověk. Dějiny odívání*, Praha 2001.

- LALOU E., *Ordonnances de l'hôtel du roi*, Benjamin Suc, éd., Orléans: Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, 2006. (Ædilis, Publications scientifiques, 5).
- Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum II, D–H*, kol. autorů, Praha 2003.
- Lexikon des Mittelalters IV*, München 1989.
- Lexikon des Mittelalters VI*, München 1993.
- Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg 1963.
- LIEBERITZ–GRÜN U., *Das andere Mittelalter. Erzählte Geschichte und Geschichtserkenntnis um 1300, Studien zu Ottokar von Steinmark*, Jans Einikel, Seifried Helblig, München 1984.
- LIEGEZE E., *Dokument księcia wrocławskiego Władysława z 27. VII. 1269*, in: *Sobótka* 27, 1972, s. 445–450.
- LUDEWIG A., *Askanierhofburg und Hohenzollernschloß Spandau*, in: *Brandenburgia* 50, 1941, s. 25–35.
- LUHMANN N., *Interaktion, Organisation, Gesellschaft*, Soziologische Aufklärung 2, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1975, s. 9–21.
- LUHMANN N., *Sociální systémy. Nárys obecné teorie*, Brno 2006.
- LYON B.–VERHULST A., *Medieval Finance. A Comparison of Financial Institutions in Northwestern Europe*, 1967.
- MACEK J., *Dvůr. Historicko–sémantická analýza*, ruk. Archeologický ústavu AV ČR, č. j. 8262/79, s. 1–26.
- MACEK J., *Dvůr. Historicko–sémantická analýza*, rukopis nepublikované studie uložené v Archeologickém ústavu AV ČR, pod č. j. 8262/79, s. 1–26.
- MACEK J., *Jagellonský věk v českých zemích I*, Praha 1992.
- MACEK J., *Das Turnier im mittelalterlichen Böhmen*, in: *Das ritterliche Turnier im Mittelalter*, Josef Fleckenstein (Hg.), Göttingen 1985, s. 371–389.
- MAETSCHKE E., *Wann wurde Heinrich IV. von Breslau geboren?* in: *ZVGSchl* 66, 1932, s. 58–67.
- MALÁ D., *Skladba pražského dvora za vlády Václava II.*, MHB 9, Praha 2005, s. 97–163.
- MALÁ–DVOŘÁČKOVÁ D., *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II. Česko–braniborské vztahy ve 13. století*, in: *Korunní země v dějinách českého státu II. Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století*, Praha 2005, s. 129–158.

- MALATŤÁK D., *Korunovace přemyslovských králů*, in: Stát, státnost a rituály přemyslovského věku, Martin Wihoda ve spolupráci s Deméterem MalatŤákem, Brno 2006, s. 67–100.
- MALZ A., *Der Begriff „Öffentlichkeit“ als historisches Analyseinstrument. Eine Annäherung aus kommunikations und systemtheoretischer Sicht*, in: Kommunikation im Spätmittelalter. Spielarten – Wahrnehmungen – Deutungen, Romy Güthart – Michael Jucker (Hg.), Zürich 2005, s. 13–26.
- MARÁZ K., *K hodnostářům a úředníkům uherského (1301–1304), českého a polského (1305–1306) krále Václava III.*, in: Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura středověké společnosti, MHB Supplementum 2, Praha 2008, s. 103–114.
- MARÁZ K., *Václav III. (1289–1306). Poslední Přemyslovec na českém trůně*, České Budějovice 2007, s. 56–57.
- MARKOVÁ M., *Kuchaři, kejklíři, lékaři...a jejich postavení na přemyslovském dvoře*, in: Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti, Mediaevalia Historica Bohemica, Supplementum 2, (edd.), Praha 2008, s. 115–126.
- MARTSCHUKAT J. – PATZOLD S., *Geschichtswissenschaft und „performative turn“*. Eine Einführung in Fragestellung, Konzepte und Literatur, in: Geschichtswissenschaft und „performative turn“. Ritual, Inszenierung und Performanz vom Mittelalter bis zur Neuzeit, Jürgen Martschukat – Stefen Patzold (Hg.), Norm und Struktur 19, 2003, s. 1–32.
- MÄRZ Ch., *Frauenlobs Marienleich. Untersuchungen zur spätmittelalterlichen*
- MENTGEN G., *Astrologie und Öffentlichkeit im Mittelalter*, Stuttgart 2005.
- MERHAUTOVÁ A., *Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě*, Praha, 1966.
- MERHAUTOVÁ A., *Raně středověká architektura v Čechách*, Praha 1971.
- MERHAUTOVÁ A. – TŘEŠTÍK D., *Románské umění v Čechách a na Moravě*, Praha 1983.
- MEYER K., *Der Ursprung der Eigenossenschaft*, Zürich 1941.
- MÖLK U., *Curia und curialitas, Wort und Bedeutung im Spiegel der romanischen Dichtung: zu fr. Cortois(ie)/pr. Cortes(ia) im 12. Jahrhundert*, in: Curialitas. Studien zu Grundfragen der höfisch–ritterlichen Kultur, Josef Fleckenstein (Hg.), Göttingen 1990, s. 27–38.

- MORAVCOVÁ I., *Guta Habsburská – česká královna a její dvůr*, Časopis společnosti přátel starožitností, 113/4, 2005, s. 189–211.
- MORAVCOVÁ I., *Dvůr královny Markéty Babenberské mezi lety 1246–1266*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, MHB Supplementum 1, Praha 2006, s. 21–42.
- Moravo, Čechy radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*, Praha 1998.
- MORAW P., *Was war eine Residenz im deutschen Spätmittelalter*, Zeitschrift für historische Forschung 18, 1991, s. 461–468.
- MÜLLER–MERTENS E., *Die landesherrliche Residenz im Berlin und Kölln 1280–1486*, in: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 36, Heft 2, 1988, s. 138–154.
- MÜNSTER A. – M., *Funktionen der dames et damoiselle d'honneur im Gefolge französischer Königinnen und Herzoginnen (14.–15. Jahrhundert)*, in: *Das Frauzimmer. Die Frau bei Hofe im Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Residenzenforschungen 11, Stuttgart 2000, s. 339–354.
- MUSÍLEK M., *Apatykáři na Starém Městě pražském ve středověku*, MHB 12/1, 2009, s. 97–133.
- NEDVĚDOVÁ M. a kol., *Dvorný a zdvořilý*, Naše řeč 62, 1979, s. 190–199.
- NECHUTOVÁ J., *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000.
- NEITMANN K., *Was ist eine Residenz?*, in: *Vorträge und Forschungen zur Residenzenfrage*, Bd. 1, 1990, s. 10–43.
- NEJEDLÝ M., *Fortuny kolo vrtkavé*, Praha 2003, s. 231–340.
- NEJEDLÝ M., *Meluzínský mýtus a rodová pověst Lucemburků*, ČČH 98, 2000.
- NEJEDLÝ M., *Středověký mýtus o meluzíně a rodová pověst Lucemburků*, Praha 2007.
- NĚMEC B., *Rožmberkové. Životopisná encyklopedie panského rodu*, České Budějovice 2001.
- NĚMEC R., *K pojmu rezidence: Formální atributy jako kritérium definice sídel Karla IV. Lauf – Milín – Ojvín*, *Dvory a rezidence ve středověku*, MHB Supplementum 1, Praha 2006, s. 191–236.
- NEŠPOR R. Zdeněk – HORSKÝ J., *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie*. Kuděj 2004/1, s. 61–81.
- NODL M., *Dětství v předmoderní době*, Souvislosti 4, 1996, s. 31–38.

- NODL M., *Středověká prosopografie jako metodická práce*, in: VIII. sjezd českých historiků (Hradec Králové 10.–12. září 1999), Jiří Pešek (ed.), Praha 2000, s. 146–149.
- NODL M., *Mikrohistorie a historická antropologie*, *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2004, s. 237–252.
- NODL M., *Dvě tváře dětství. Malí dospělí a děti–hříšníci ve středověku*, *Dějiny a současnost* 1, 2006, s. 30–33.
- NOVÁK J. B., *K nové literatuře a nově nalezeným pramenům o Václavu II.*, *ČČH* 12, 1906.
- NOVÁKA J. B., *Kritika listáře královny Kunhuty*, *Sborník prací historických k 60. narozeninám J. Golla, Jaroslav Bidlo – Gustav Friedrich – Kamil Krofta (edd.)*, Praha 1906.
- NOVÁKA J. B., *Středověká diktamina v souvislosti s antikou a renaissancí. [Část 1.] 1. Základy středověkých diktamin v literatuře římské. 2. Doba přechodní.*, *ČČH* 15, 1909, s. 30–52.
- NOVOTNÁ M., *Kamýk nad Vltavou a jeho vilikace*, *MHB* 11, Praha 2007, s. 117–136.
- NOVOTNÝ R., *Dvorská a zemská hierarchie v pozdně středověkých Čechách*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, *MHB Supplementum* 1., Praha 2006, s. 145–161.
- NOVOTNÝ R., *Ráj milců? Nižší šlechta na dvoře Václava IV.*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura středověké společnosti*, Praha 2008, s. 215–230.
- NOVOTNÝ R., *Spory o přednost ve středověku a na počátku raného novověku*, in: *Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*, *Martin Nodl – Martin Wihoda (edd.)*, Brno 2008, s. 185–202.
- NOVOTNÝ V., *České dějiny I/3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253)*, Praha 1928.
- NOVÝ R., *Nejstarší český urbář z let 1283–1284*, *ČsČH* 1960, s. 210–227.
- NOVÝ R., *Komorní důchod krále Václava IV.*, *Historia docet. Sborník k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc, Miloslav Polívka – Michal Svatoš (edd.)*, Praha 1992, s. 329–339.
- NOVÝ R., *Jindřichohradecká znaková galerie z roku 1338*, in: *Acta Universitatis Carolinae* 1971, *Philosophica et historica* 3–4, s. 179–197.
- NOWACKI B., *Przemysł II. Odnowiciel korony polskiej (1257–1296)*, Kraków 2007, s. 77–78.

- NOWAKOWSKI T., *Malopolska elita wladzy. Wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992, s. 60.
- OHLER N., *Cestování ve středověku*, Praha 2003.
- OLIVOVÁ V., *Lidé a hry. Historická geneze sporu*, Praha 1979.
- PALACKÝ F., *Přehled současných nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dworských ve království českém od nejstarších časů donynějška*, Praha 1832.
- PALACKÝ F., *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě, díl I. a II.*, Praha 1875.
- PANÁČEK J., *Počátky pánů z Klinštejna a z Ronova*, Muzejní a vlastivědné práce české společnosti přátel starožitností 36, 1992, s. 84–91.
- PANÁČEK J., *Regesta Lippensia*, Děčín 2000, s. 16–20.
- PANGERL M., *Zawisch von Falkenstein*, MVGDB 10, Prag 1872, s. 98–117
- PARAVICINI, *Europäische Höfornungen als Gattung und Quelle*, in: Höfe und Höfornungen 1200–1600, Werner Paravicini (Hg.), *Residenzenforschung* 5, 1995, s. 13–20.
- PARAVICINI W., *Auf der Suche nach einem Hofmodel, Zusammenfassung*, in: *Mitteilungen der Residenzen-Kommission, Sonderheft 2, Ordnungsformen des Hofes, Ergebnisse eines Forschungskolloquiums der Studienstiftung des deutschen Volkes*, Ulf Christian Ewert – Stephan Selzer (Hg.), Kiel 1997, s. 120–129.
- PARAVICINI W., *Europäische Hofornungen als Gattung und Quelle*, in: Höfe und Hofornungen 1200–1600, *Residenzenforschung* 10, Werner Paravicini (Hg.), Stuttgart 1999, s. 13–20.
- PARAVICINI, *Die ritterlich-höfische Kultur im Mittelalter*, *Enzyklopädie deutscher Geschichte* 32, München 1999².
- PARAVICINI, *Über Hof und Stadt*, in: *Der Hof und die Stadt. Konfrontation, Koexistenz und Integration im Spätmittelalter und früherer Neuzeit*, *Residenzenforschung* 20, Werner Paravicini – Jörg Wettlaufer (Hg.), Ostfildern 2006, s. 13–18.
- PARIS G., *Études sur les romans de la table ronde. Lancelot du Lac*, 2. Le conte de la Charrette 12, 1883.
- PARSONS T. – SMELSER N., *Economy and Society. A Study in the Integration of Economic and Social Theory*, London 1956, s. 14–16.
- PÁTROVÁ K., *Probošt versus kapitula*, MHB 11, Praha 2007, s. 79–93.

- PÁTROVÁ K., *Prebendy nejstarších kolegiálních kapitul do sklonku 14. století. (Stará Boleslav, Litoměřice, Vyšehrad)*. ČČH 106/3, 2008, s. 505–535.
- PATZE H. – STREICH G., *Die landesherrlichen Residenzen im spätmittelalterlichen Deutschen Reich*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 118, 1982, s. 205–220.
- PATZE H., *Die Bildung der landesherrlichen Residenzen im Reich während des 14. Jahrhunderts*, in: *Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert. Entwicklung und Funktionen, Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 2*, Wilhelm Rausch (Hg.), Linz 1972, s. 1–54.
- PATZE H., *Die Hofgesellschaft Kaiser Karls IV. und König Wenzels in Prag*, in: *Kaiser Karl IV. 1316–1378, Blätter für deutsche Landesgeschichte* 114, 1978, s. 733–773, s. 753–754.
- PAUK M. R., *Czeska elita możnowładcza a transformacja XIII wieku. Przypadek panów ze Strakonic*, in: *Warszawa, Instytut Archeologii i Etnologii PAN 2006*, s. 211–238.
- PAUK M. R., *Mechanizmy tworzenia elity dworskiej w dobie ostatnich Przemyślidów. Najwyższy komornik Andrzej z Všechem i jeho krag*, in: *Dvora a rezidence ve středověku. Skladba a kultura dvorské společnosti, MHB 11, Supplementum 2, Praha 2009*, s. 91–101.
- PEŠEK J., „*Jiří Šubrt, Civilizační teorie Norberta Eliase*“, *Dějiny a současnost* 3/1997, s. 64.
- PETERS U., *Fürstenhof und höfische Dichtung. Der Hof Hermanns von Thüringen als literarisches Centrum*, Konstanz 1981.
- PIETRAS T., *"Krwawy wilk z pastorałem". Biskup krakowski Jan zwany Muskatą*, Warszawa 2001.
- POJSL M. – ŘEHOLKA I. – SULITKOVÁ L., *Panovnická kancelář posledních Přemyslovců Václava II. a Václava III.*, *SAP 24*, 1974, s. 261–365.
- POJSL M. – ŘEHOLKA I. – SULITKOVÁ L., *Petr Angelův*, *SAP 24*, 1974, s. 231–260.
- POKLUDA Z., *Rod Šternberků na Moravě*, in: *Zlínsko od minulosti k současnosti* 10, 1991.
- POKORNÝ J., *Němečtí básníci na dvoře Přemyslovců*, *Střední Evropa* 46/4, 1995, s. 66–82.
- POLC J. V. – HLEDÍKOVÁ Z., *Pražské synody a koncily*, Praha 2002.

- PRAŽÁK J., *Otakarus 29*, in: Studie k české diplomatice doby přemyslovské, Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, ročník 69, sešit 9, Praha 1959.
- PROFOUS A., *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny II*, CH–L, Praha 1949.
- PROKOPOVÁ I., *Dvůr královny Markéty Babenberské mezi lety 1246–1266*, in: Dvory a rezidence ve středověku, MHB Supplementum 1, Praha 2006, s. 21–42.
- PROKOPOVÁ I., *Václav II. a založení Zbraslavského kláštera*, Historický obzor 7–8, 2001, s. 146–157.
- Przemysł II. Odnowienie Królestwa Polskiego*, J. Krzyżaniakowej (ed.), Poznań 1997.
- Přemyslovci. Budování státu*, Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička (eds.), Praha 2009.
- RABECKA–BRYKCZYŃSKA I., *Die Taverne im frühmittelalterlichen Polen*, in: Gastfreundschaft, Taverne und Gasthaus im Mittelalter, H. C. Peyer (Hg), München–Wien 1983.
- RAKOVÁ I., *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281–1415*, Historická geografie 18, 1979, s. 69–102.
- RATJCZAK K., *Edukacja kobiet w kręgu dynastii piastowskiej w średniowieczu*, Poznań 2005.
- RAZIM J., *Jindřich Korutanský jako český král ve světle dobových svědectví*, Rigorózní práce obhájená na Ústavu českých dějin FF UK v roce 2007, Praha 2007.
- REDLICH O., *Rudolf von Habsburg. Das deutsche Reich nach dem Untergang des alten Kaisertums*, Innsbruck 1903.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*, Josef Emler (ed.), Praha 1882.
- REJCHRTOVÁ N., *Dětská otázka v husitství*, ČČH 28, 1990, s. 53–77.
- Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století*, Korunní země v dějinách českého státu III, Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), Praha 2007.
- Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*, Matin Nodl – Martin Wihoda (edd.), Brno 2008.
- Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*, Colloquia mediaevalia Pragensia 12, František Šmahel – Martin Nodl (edd.), Praha 2009.

- RÖSENER W., *Höfämter an den mittelalterlichen Fürstenhöfen*, Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 45, 1989, s. 485–550.
- RÖSENER W., *Die höfische Frau im Hochmittelalter*, in: Curialitas. Studien zu Grundfragen der höfisch-ritterlich Kultur, Josef Fleckenstein (hrsg.), Göttingen 1990.
- RÖSENER W., *Die Hoftage Kaiser Friedrichs I. Barbarossa im Regnum Teutonicum*, in: Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter, Vorträge und Forschungen 48, Peter Moraw (ed.), Stuttgart 2002, s. 362–365.
- RÖSENER W., *Der mittelalterliche Fürstenhof. Vorbilder, Hofmodelle und Herrschaftspraxis*, in: Mittelalterliche Fürstenhöfe und ihre Erinnerungskulturen, Carola Fey – Steffen Krieb – Werner Rösener (Hg.), Göttingen 2007, s. 21–42.
- RUHE D., *Ratgeber. Hierarchie und Strategien der Kommunikation*, in: Medien der Kommunikation im Mittelalter, Karl-Heinz Spiess (Hg.), Stuttgart 2003.
- RŮŽEK V., *Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberka*, SAP 38, 1988, s. 37–311.
- RYCHTEROVÁ P., *Rituály, rity a ceremonie, Teorie rituálu a jejich reflexe v medievistickém bádání*, in: Stát, státnost a rituály přemyslovského věku, uspořádal Martin Wihoda ve spolupráci s Deméterem Malat'ákem, Brno 2006, s. 11–23.
- RYCHTEROVÁ P., *Žena a manželství v díle Tomáše ze Štítného*, MHB 6, 1999, s. 95–108.
- ŘÍHOVÁ M., *Dvorní lékař posledních Lucemburků: Albík z Uničova, lékař králů Václava IV. a Zikmunda, profesor pražské univerzity a krátký čas i arcibiskup pražský*, Praha 1999.
- ŘÍHOVÁ M., *Královští lékaři. Lékaři na dvoře posledních Lucemburků*, in: Documenta Pragensia XXII, 2004, S. 327–334.
- SEDLÁČEK A., *Hrady, zámky a tvrze Království českého XIII*, Praha 1905, reprint 1998.
- SEDLÁČEK A., *Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách*, Praha 1923.
- SEDLÁČEK T., *Ekonomie dobra a zla. Po stopách od Golgameše po finanční krizi*, Praha 2009, s. +17, (–256).
- SELZER S. – EWERT U. Ch., *Ordnungsformen des Hofes. Einleitung*, in: Mitteilungen der Residenzen-Kommission, Sonderheft 2, Ordnungsformen des

- Hofes, Ergebnisse eines Forschungskolloquiums der Studienstiftung des deutschen Volken, Ulf Christian Ewert – Stephan Selzer (Hg.), Kiel 1997, s. 7–19.
- SELZER S., *Artushöfe im Ostseeraum. Ritterlich–höfische Kultur in den Städten des Preussenlandes im 14. und 15. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 1996.
- SCHENK G., *Zeremoniell und Politik. Herrschereinzüge im spätmittelalterlichen Reich*, Gerrit Jasper Köln – Weimar – Wien 2003.
- SCHMID P. B., *Curia und curialitas. Wort und Bedeutung im Spiegel der lateinischen Quellen*, in: *Curialitas. Studien zu Grundfragen der höfisch–ritterlichen Kultur*, Josef Fleckenstein (Hg.), Göttingen 1990, s. 15–26.
- SCHMIDT E., *Die Mark Brandenburg unter den Askanier 1134–1320*, Mitteldeutsche Forschungen 71, 1973.
- SCHMIDT T., *Drogen für den Erzbischof. Peter von Aspelt (gestorben 1320) und der Arzt Johann von Göttingen. Peter von Aspelt und der Arzt Johann von Göttingen*, in: *Archiv für mittelrheinische Kirchengeschichte* 58 / 2006, s. 109–130.
- SCHONACH L., *Die fahrende Sängler und Spielleute Tirols 1250–1360*, in: *Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs* 8, 1911, s. 1–8 a 119–126.
- SCHUBERT E., *Erz– und Erbämter am hoch– und spätmittelalterlichen Königshof*, in: *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter, Vorträge und Forschungen* 48, Peter Moraw (Hg.), Stuttgart 2002, s. 212–213.
- SCHULTZ A., *Das Höfische Leben zur Zeit der Minnesinger*, Bd I., II., Leipzig 1879.
- SCHULTZE J., *Die Mark Brandenburg 1–5*, Berlin 1961–1969.
- SCHWENNICKER D., *Europäische Stammtafeln Bd. I.2.*, Tf. 184, Frankfurt am Main 1999.
- SCHWIND F., *Die Landgrafschaft Thüringen und der landgräfliche Hof zur Zeit der Elisabeth*, in: *Sankt Elisabeth. Fürstin, Dinerin, Heilige, Sugmaringen* 1981.
- SILNICKI T. – GOLAB K., *Arcybiskup Jakub Świnka a jego epoka*, Warszawa 1956.
- SLÁMA Z., *Archeologie dětství*, *Historický obzor* IV., 1993, s. 78–84.
- SLANAŘ O., *K otázce topiky ve středověké rytířské a dvorské epice*, in: *Dvory a rezidence ve středověku I.*, MHB Supplementum 1, Praha 2006, s. 273–286.
- Sociální a kulturní antropologie*, Ladislav Hrdý – Václava Soukup – Alena Vodáková (edd.), Praha 1993.

- SOMMER P., *Církev a stát od 10–13. století*, in: Przemysłidzi i Piastowie – twórcy i gospodarze średniowiecznych monarchii, Poznań 2006, s. 43–78.
- SOUKUP V., *Přehled antropologických teorií kultury*, Praha 2000.
- SOUKUPOVÁ H., *Pohřby Přemyslovců v klášteře Na Františku*, Časopis Národního muzea, Řada historická 154, 1984, s. 34–35.
- SOVADINA M., *Rodina Zdislavy z Lemberka*, ČMM 112, 1993, s. 217–236.
- SOVADINA M., *Dvůr Václava I.*, SAP 45, 1995, s. 3–40.
- SOVADINA M., *Ronovci a Žitava ve 13. a v 1. čtvrtině 14. století*, Bezděz 6, 1997, s. 7–18.
- SOVADINA M. – KLOS R., *Kdo byl otcem Jindřicha z Lipé*, MHB 7, Praha 2000, s. 91–108.
- SOVADINA M., *Rok vlády Václava III.*, in: Sto let od narození profesora Jaroslava Šebánka, Sborník příspěvků, Brno 2000, s. 164–165.
- SOVADINA M., *Jindřich z Lipé I. První muž království*, ČČM 118, 2001, s. 5–32.
- SOVADINA M., *Rozrod žitavských Ronovců ve druhé polovině 13. století*, Bezděz 7, 1998, s. 15–34.
- SPANGENBERGER H., *Hof- und Zentralverwaltung der Mark Brandenburg*, in: Mittelalter, Leipzig 1908.
- SPĚVÁČEK J., *Konsolidační úsilí Lucemburků ve střední Evropě*, ČČH 80, 1988.
- SPĚVÁČEK J., *Král diplomat*, Praha 1982.
- SPĚVÁČEK J., *Das Itinerar Karls IV. als Markgrafen von Mähren*, Historická geografie 5, 1970, s. 105–140.
- SPUNAR P., *Rodzina i dzieci w poglądach Jana Husa*, Kwartalnik historyczny 40, 1983, s. 745–756.
- STARÝ M., *Zemský písař Štěpán z Tetína, jeho původ a potomstvo*, Genealogické a heraldické listy 3–4, XIX, 1999, s. 27–37.
- STEHLÍKOVÁ D., *Objednavatelé uměleckého řemesla v českých zemích za vlády Jana Lucemburského*. Kandidátská disertační práce v oboru teorie a dějin výtvarného umění, Praha 1989.
- STEJSKAL Karel, *Umění na dvoře Karla IV.*, Praha 1978.
- STEJSKAL K., *Die Wandmalereien in Strakonice und ihre Beziehung zur höfischen Kunst Böhmens*, in: Umění 41, 1993, s. 153–160.

- STOOB H., *Bruno von Olmütz, das mährische Städtenetz und die Europäische Politik von 1245 bis 1281*, in: Die mittelalterliche Städtebildung im südöstlichen Europa, Heinz Stoob (Hg.), Köln–Wien 1977, s. 90–133.
- STREICH B., *Vom liber computacionum zum Küchenbuch*, Residezenforschung 1, Petr Johanek (Hg.), Sigmaringen 1990, s. 121–146.
- STŘÍŽKOVÁ M., *Králův syn. Dětství a jinošství Mikuláše I. Opavského*, Opava, Sborník k dějinám města 3, 2003, s. 12–15.
- SVATOŠ M., *Přemysl Otakar II. ve světle Štýrské rýmované kroniky Otachera ouz der Geul a české rýmované kroniky tzv. Dalimila*, FHB 1, Praha 1979, s. 245–252.
- SVATOŠ M., *Tendence Štýrské rýmované kroniky Otachera ouz der Geul a české rýmované kroniky tzv. Dalimila*, Diplomová práce FFUK Praha, obhájena v roce 1979.
- SVITÁK Z., *Každodenní život v rakousko–českých vztazích. Jindřich, notář Přemysla Otakara II.*, in: Česko–rakouské vztahy ve 13. století. Sborník příspěvků ze symposia konaného 26.–27. září ve Znojmě, Praha 1998, s. 237–246.
- SWIEŻAWSKI A., *Przemysl król Polski*, Warszawa 2006.
- ŠEBÁNEK J., *Moderní padělky v moravském diplomatáři Bočkově do roku 1306*, ČMM 60, 1936, s. 27–84, 455–499.
- ŠEBÁNEK J. – DUŠKOVÁ S., *Česká listina v době přemyslovské. Nástin vývoje*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university 1964, C 11, s. 51–60.
- ŠEBÁNEK J., *Čeští notáři na cestě Václava II. za polskou korunou*, Studia źródłoznawcze, Commentationes IV, 1959, 75–84.
- ŠEBÁNEK J., *Listiny přímětické a jiné naše listiny na patronátní právo z doby přemyslovské*, SPFFBU C 3, 1959, s. 79–102.
- ŠEBÁNEK, *Čeští notáři na cestě Václava II. za polskou korunou*, Studia Źródłoznawcze (Commentationes) 4, 1959, S. 75–84.
- ŠEBÁNEK J. – DUŠKOVÁ S., *Das Urkundewesen König Ottokars II. von Böhmen. Zweiter Teil (1264–1278)*, Archiv für Diplomatik 15, 1969, s. 275–276, 331–341, 368–371.
- ŠILHAN J., *Kaple a kaplan*, Archeologia historica 6, 1981, s. 248–251.
- SOMMER P., *K postihnutí termínů ecclesia a capella v archeologických pramenech*, Archeologia historica 7, 1982, s. 453–469.
- ŠILHÁN J., *Jindřich Heimburský*, VVM 20, 1968, s. 48.

- ŠIMŮNEK R., *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472*, Praha 2005, s. 507–514.
- ŠIMŮNEK R., *Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku*, in: *Dvory a rezidence ve středověku. Skladba a kultura dvorské společnosti*, MHB Supplementum 2, Praha 2008, s. 285–326.
- ŠMAHEL F., *Ceny rukopisných knih v Čechách do roku 1500*, SH, 14, 1966, s. 5–48.
- ŠMAHEL F., *Smuteční ceremonie a rituály při pohřbu císaře Karla IV.*, Český časopis historický 91, 1993, s. 401–416.
- ŠMAHEL F., *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002
- ŠMAHEL F., *Monseigneur Charles de Bohême. Dětství a dospívání Karla IV. ve Francii*, Dějiny a současnost 1, 2005, s. 34–37.
- ŠMAHEL F., *Cesta Karla IV. do Francie*, Praha 2006.
- ŠPŮROVÁ M., *Identifikace svědků na listinách královské rodiny v době Václava I. a jejich vztah k panovnickému dvoru*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, MHB Supplementum 1, Praha 2006, s. 9–19.
- ŠPŮROVÁ M., *Svědkové na listinách Václava I. a jeho bratra markraběte Přemysla (třicátá léta 13. století)*, MHB 9, Praha 2003, s. 57–95.
- ŠUBRT J., *Civilizační teorie Norberta Eliase*, Praha 1996.
- ŠUSTA, *Záviš z Falkenštejna*, ČČH 1, Praha, 1895 s. 69–75, 246–259, 287–298, 384–392.
- ŠUSTA J., *Skládal Václav II. básně milostné*, ČČH 21, 1915, s. 217–246.
- ŠUSTA J., *Václav II. a koruna polská*, ČČH 21, 1915, s. 313–346.
- ŠUSTA J., *Dvě knihy českých dějin*, Praha 1919, 1926.
- ŠUSTA J., *České dějiny I/4*, Praha 1935.
- ŠVARCOVÁ H., *Nejstraší česká kuchařka*, Documenta Pragensia, Praha 2007, s. 99–118.
- VYSTYD M., *Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Záviš z Falkenštejna*, ČČH 20, 1914., s. 165–187.
- TADRA F., *Kanceláře a písaři v zemích českých králů z rodu Lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310–1420)*, Praha 1892.
- TADRA F., *Summa cancelariae*, Historický archiv 6, Praha 1895.
- TELNAROVÁ K., *Anna Přemyslovna (1290–1313)*, Nepublikovaná diplomová práce obhájená na PedF UK v roce 2007, Praha 2007.

- THOMAS A., *König Artus und seine Tafelrunde in der Kultur des mittelalterlichen Böhmen*, in: *Deutsche Literatur des Mittelalters in Böhmen und über Böhmen*, Dominique Flieger – Václava Bok (Hg.), Wien 2001, s. 115–124.
- THOMAS A., *Čechy královny Anny. Česká literatura v letech 1310–1420*, Brno 2005.
- TILL ZMAILA A., *Sigunes Schuld. Eine Interpretation der sigunedichtung Wolframs von Eschenbach im Kontext seines Gesamtwerks*, Inaugural–Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultäten der Albert–Ludwigs–Universität zu Freiburg im Breisgau 2002.
- TOMÁŠEK M., *Začalo to kolébkou*, *Dějiny a současnost* 2, 2002, s. 41.
- TOMEK V. V., *Dějepis města Prahy I*, Praha 1892.
- TŘEŠTÍK D. – KRZEMIENSKA B., *Zur Problematik der Dienstleute im frühmittelalterlichen Böhmen*, in: *Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit*. František Graus – H. Ludat (Hg.), Wiesbaden 1967, s. 70–98.
- TŘEŠTÍK D., *Formularze czeskie XIII wieku. Rękopisy i filiace*, *Studia zdrojoznawcze* 7, 3 1962, s. 43–56.
- TŘEŠTÍK D. – ŽEMLIČKA J., *O modelech vývoje přemyslovského státu*, *ČČH* 1, 2007, s. 122–164.
- TURÓN W., *Zarys dziejów kancelarii Henryka Probusa (1270–1290)*, *Sobótka* 19, 1964, s. 39–54.
- UBL K., *Engelbert von Admont. Ein Gelehrter im „spannungsfeld“ von Aristotelismus und christlicher Überlieferung*, Wien – München 2000.
- ULANOWSKI B., *O pobycie Henryka IV na dworze Ottokara II. Szkice z dziejów Śląska*, *Rozprawa AU, Wydz. Hist.– Filozof. XX*, 1887–
- URBAN J., *Lichtenburkové*, Praha 2003.
- URBÁNEK R., *České dějiny III/4, Věk Poděbradský. Čechy za krále Jiříka z Poděbrad (1460–1464)*, Praha 1962.
- URBÁNKOVÁ E. – STEJSKAL K., *Pasionál Přemyslovny Kunhuty. Passionale abbatissae Cunegundis*, Praha 1975.
- URSCHULA P., *„Faruendienst“ Untersuchungen zu Ulrich von Liechtenstein und zum Wirklichkeitsgehalt der Minnedichtung*, Göppingen 1971.
- VALE M., *The Princely Court. Medieval Courts and Culture in North–West Europe 1270–1380*, Oxford 2001.

- VANĚČEK V., *Komorník a podkomoří, Příspěvek k dějinám českých úředníků, Sborník prací z dějin práva československého I.*, Praha 1930, s. 60–64.
- VANĚK V., *Hroznata z Húžic, Sázavsko VII*, 2000, s. 15–21.
- VANÍČEK V., *Vzestup rodu Vítkovců v letech 1169–1278*, ČČH 29, 1981, s. 89–110.
- VANÍČEK V., *Rody pražských a nejvyšších českých komorníků 12. a 13. století. (K utváření vztahu mezi šlechtou a monarchií v Čechách)*, in: *Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniaczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, Jacek Hertel – Jan Wroniszewski (edd.), Toruń 1987, s. 113–127.
- VANÍČEK V., *Záviš z Falkenštejna a česká šlechta*, *Acta universitatis Nicolai Copernici, Historia 24, Nauki Humanisticzno–Spoleczne 204*, 1990, s. 185–205.
- VANÍČEK V., *Velké dějiny země koruny české 1250–1310 III.*, Praha 2002.
- VIDMANOVÁ A., *Sestra múza. Světská poezie latinského středověku*, Praha 1990.
- VILÍKOVSKÝ J., *Latinská poezie žakovská v Čechách*, Bratislava 1932.
- VÍTOVSKÝ J., *Zlatnictví na dvoře Václava II.*, in: *Umění 13. století v českých zemích*, Praha 1983, s. 478–479.
- VÍTOVSKÝ J., *Brněnský Alramův dvorec, královský dům a nástěnná malba thébské legie v čele se sv. Gereonem z královské kaple.* in: *Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich výzdoba*, Jiří Fajt (ed.), Praha 2003, s. 431–435.
- VÍTOVSKÝ J., *Zeměpanská kurie s panovníckým trůnem, Eberlinovou mincovnou a palácem Přemyslovců a Jana Lucemburského na srém Městě pražském*, *Průzkumy památek XIII/1*, 2006, s. 131–132.
- VLHOVÁ–WÖRNER H. – ČERNÝ J., *Hudba na dvoře Karla IV.*, in: *Lesk královského majestátu ve středověku*, Lenka Bobková – Mlada Holá (edd.), Praha – Litomyšl 2005.
- VLK R., *Obraz středověkého turnaje na pozadí dobových zpráv středověkých kronik české provenience 12.–14. století*, in: *Studia iuvenilia MMIII, Sborník studentských prací*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 2004, s. 7–34.
- VOJTÍŠEK V., *Pražský zlomek komorního registra krále Jana z roku 1312*, (Rozšířený otisk ze sborníku prací věnovaných Prof. Dr. Gustavu Fridrichovi), Praha 1931.
- Vorträge und Forschungen zur Residenzenfrage*, *Residenzenforschung 1*, Peter Johanek (Hg.), Sigmaringen 1990.

VŠETEČKOVÁ Z., *Gotické nástěnné malby kostela sv. Petra a Pavla na Vyšehradě*, in: Královský vyšehrad II, Kostelní Vydří 2001.

Výbor z literatury české I, Praha 1886.

VYSTYD M., *Die steierische Reimchronik und die Königsaalear Chronik. Eine quellenkritische Untersuchung*, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 34, 1913, s. 226–254.

VYSTYD M., *Zbyněk Zajíc z Třebouně a konec Závaše z Falkenštejna*, ČČH 20, Praha, 1914, s. 165–187;

WACHINGER Burghart, *Hohe Minne um 1300. Zu den Liedern Frauenlobs und König Wenzels von Böhmen*, Wolfram-Studien X, Berlin 1988, s. 135–150.

WALDSTEIN – WARTENBERG B., *Markvartici*, Praha 2000.

WAMPACH C., *Peter von Aspelt, seine Herkunft*, in: ReihenVjbl 15/16, 1950/51, s. 293–297;

WIHODA M., *Mikuláš I. Opavský mezi Přemyslovci a Habsburky*, ČČH 2, 2000, s. 209–230.

WILLOWEIT D., *Hofordnungen als Zeugnisse der Rechtsdenkes*, in: Hof und Theorie. Annäherung an ein historisches Phänomen, Reinhardt Butz – Jan Hirschbiegel – Dietmar Willoweit (Hg.), Köln – Weimar – Wien 2004, s. 165–178.

WINTER Z., *Z rodiny a domácnosti staročeské ze života 16. století*, Praha 1911–1912.

WINTERLING A., „Hof“ – Versuch einer idealtypischen Bestimmung anhand der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Geschichte, Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen 5, 1995, Nr. 1, s. 16–21.

WINZELER M., *Pantheon Superiores Lusatia. Die Zisterzienserinneabtei St. Marienstern und ihr Heiltum*, in: Via sacra, Oberlazitzt, Schlesien, Böhmen, Steffen Gärtner – Volker Hansel – Gunter Oettel (Hg.), Zittau 2007, s. 68–89.

ZAORAL R., *České země a Benátky: k obchodním stykům ve 13. století*, in: *Odorik z Pordenone: z Benátek do Pekingů a zpět*, Petr Sommer – Vladimír Liščák (edd.), Praha 2008, s. 86.

ZELENKA J., *Vývoj přemyslovského dvora do 12. století*, MHB, Supplementum 2, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 39–52.

ZELENKA, J. „... *huius sedis a dextris sit imperatoris*“. *Spory o přednost v hierarchii císařského dvora vrcholného středověku*, Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční života na středověkých dvorech, MHB 12/2009, Supplementum 3, Dana Dvořáčková–Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2009, s. 56–70.

ZÍBRT Č., *Poctivé mravy a společenské řády při jídle a pití po rozumu starých Čechů*, Praha 1890.

ŽALUD Zdeněk, *Dvůr Jana Lucemburského a česká šlechta*, in: Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám, Praha–Litomyšl 2005, s.143–152.

ŽALUD Z., *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*, Disertační práce obhájená na Ústavu českých dějin FF UK roku 2006.

ŽALUD Zdeněk, *Tzv. užší dvůr Jana Lucemburského a markrabího Karla*, in: Dvory a rezidence ve středověku. II. Skladba a kultura dvorské společnosti, MHB Supplementum 2, Praha 2008, s. 127–146.

ŽEMLIČKA J., „*Král jak ubohý hříšník svých poklesků litoval v pláči*“, *Václav II., Zbraslav a Svatý Ludvík*, in: Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, Martin Nodl – Petr Sommer (edd.) ve spolupráci s Evou Doležalovou, Praha 2004, s. 192–210.

ŽEMLIČKA Josef, *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1986¹, a 1998².

ŽEMLIČKA Josef; *Přemyslovci, Vítkovci, Kuenringové. Vytlačení šlechtické moci do politických hranic (1156/58–1310)*, in: *Kultury na hranici. Jižní Čechy – Jižní Morava – Waldviertel – Weinviertel*, Vídeň 1995, s. 39–42.

ŽEMLIČKA J., „*Právo nucené směny*“ *při zakládání středověkých měst*, ČČH 95/3, 1998, s. 502–531.

ŽEMLIČKA, *Děkan Vít, hodnostář a dobrodinec pražské kapituly. Sonda do života významné kulturní osobnosti 13. století*, in: *Facta probant homines*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, Ivan Hlaváček – Jan Hrdina – Eva Doležalová – Jan Kahuda (edd.), Praha 1998, s. 549–568.

ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, Praha 1997, 2007.

ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002.

ŽEMLIČKA J., *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*, Praha 2006.

ŽEMLIČKA J., *Kasteláni, vilikové a beneficia v netransformované transformaci*,
ČČH 1, 2008, s. 109–136.

ŽŮREK V., *Korunovační řád Karla IV., jako ritualizovaný panovnický program*,
ČNM–A 176/3, 4, 2007, s. 105–143.

SEZNAM ZKRATEK

AČ	Archiv český
AKRB	Archivum corona regni Bohemiae
ANM	Archiv Národního muzea
AÖG	Archiv Österreichische Geschichte
APH	Archiv Pražského hradu
APMK	Archiv pražské metropolitní kapituly
ArchHist	Archivalia Historica
AUC	Acta universitatis Carolina
AUNC	Acta universitatis Nicolai Copernici
BDLG	Blätter für deutsche Landesgeschichte
BU	Biblioteka Uniwersytecka
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CBBra	Codex diplomaticus Brandenburgensis
CDLS	Codex diplomaticus Lusatiae Superioris
CDM	Codex diplomaticus Moraviae
CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CDSI –	Codex diplomaticus Silesiae
CDS	Codex diplomaticus Saxoniae Regiae
CIB	Codex iuris Bohemici
CIM	Codex iuris municipalis
CMP	Coloquia Mediaevalia Pragensia
ČČH	Český časopis historický
ČČM	Časopis Českého muzea
ČČM	Časopis Českého muzea
ČMM	Časopis Matice moravské
ČNM	Časopis Národního muzea
ČSČH	Československý časopis historický
ČSPS	Časopis společnosti přátel starožitností

ČSPSČ	Časopis společnosti přátel starožitností českých
DAEM	Deutsche Archiv für Erforschung des Mittelalters
DaS	Dějiny a současnost
DP	Documenta Pragensia
FHB	Folia historica Bohemica
FoIDipl	Folia Diplomatica
FRA	Fontes rerum Austriacarum
FRB	Fontes rerum Bohemicarum
HZ	Historische Zeitschrift
JSH	Jihočeský sborník historický
LexMa	Lexikon des Mittelalters
LThK	Lexikon für Theologie und Kirche
MaVP	Muzejní a vlastivědné práce České společnosti přátel Starožitností
MGB	Monumenta Germaniae historica
MGH SS rer. Germ.	MGH Scriptorum rerum Germanicarum
MHB	Medievalia historica Bohemica
MIÖG	Mitteilungen des Institut für Österreichischen Geschichtsforschung
MZA	Moravský zemský archiv v Brně
NA	Národní archiv
NAfsG	Neues Archiv für sächsische Geschichte
NL	Numismatické listy
PL	Patrologia latina
PSH	Pražský sborník historický
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
RMB–AH	Regesten der Markgrafen von Brandenburg aus askanischem Hause
RI	Regesta imperii
SAP	Sborník archivních prací
SOkA	Státní okresní archiv
SPFFBU	Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity
SR	Regesten zur schlesischen Geschichte
SUB	Schlesisches Urkundenbuch
VuF	Vorträge und Forschungen
VVM	Vlastivědný věstník moravský

